

BEZPIECZEŃSTWO W ADMINISTRACJI I BIZNESIE

**Redakcja naukowa
M. Grzybowski, J. Tomaszewski**

**Wyższa Szkoła Administracji i Biznesu
im. Eugeniusza Kwiatkowskiego w Gdyni**

GDYNIA 2007

Recenzenci

dr hab. Stanisław Piocha
assoc. prof. Roman Jasek, Ph.D

Konsultacje językowe

mgr Bartosz Surawski
Anna Dzhaleva - Chonkova Ph.D

Redakcja techniczna:

© by WSA i B im. Eugeniusza Kwiatkowskiego w Gdyni
© for edition by

ISBN: 978-83-918369-2-7

Wydano i wydrukowano:

Wyższa Szkoła Administracji i Biznesu
im. Eugeniusza Kwiatkowskiego w Gdyni
ul. Kielecka 7, 81 - 303 Gdynia
tel. (058) 660-74-00
www.wsaib.pl

SPIS TREŚCI

Wstęp.....	7
Część 1. BEZPIECZEŃSTWO TEORIA I PRAKTYKA.....	9
1. Jan Buzalka - Plnienie integrowanej vedeckovyskumnej ulohy „Teoria a metodologia krizoveho manažmentu vo verejnej správe ako aplikovanej vednej discipliny a transfer jeho poznatkov do praxe subjektov verejnej spravy”.....	11
2. Cezary Tatarczuk - Bezpieczeństwo - potrzeba nadrzędna codziennie ..	23
3. Piotr Sienkiewicz - Zarządzanie bezpieczeństwem systemów.....	31
4. Stanisław Piocha - Problemy bezpieczeństwa a wyzwania makroekonomii	41
5. Frantisek Olejnik, Pavel Necas - Black Sea Dimension: more secure area for the future Europe?.....	63
6. Agnieszka Sałek Imińska - System zarządzania środowiskiem według normy ISO 14001, a bezpieczeństwo ekologiczne.....	71
7. Tomasz Gutowski, Aneta Oniszczyk-Jastrząbek - Etyka w działalności współczesnego przedsiębiorstwa	81
8. Lena Staś - Elementy etyki w nauczaniu zarządzania na poziomie akademickim w kontekście kształtowania menedżerów w społeczeństwie	91
9. Khalmuradov Batyr Danatarovych, Zaplatynskyy Vasyl Myronovych - Психология поведения в экстремальных ситуациях.....	99
10. Gabriela Roszyk - Kowalska - Kluczowe umiejętności kadry kierowniczej.....	105
11. Leszek Fryderyk Korzeniowski - Nadużycia menedżerów w warunkach ryzyka gospodarczego.....	113
12. Eugeniusz Moczuk - Bezpieczeństwo w społeczności lokalnej w opiniach uczniów szkół gimnazjalnych i średnich Powiatu Przeworskiego.....	121
Część 2. ADMINISTRACJA I BEZPIECZEŃSTWO.....	131
13. Ladislav Hofreiter - Pristupy k hodnoteniu bezpečnosti štátu	133
14. Samuel Uhrin - Krizove riadenie štátu pri mimoriadnej udalosti nevojnového charakteru (v podmienkach Slovenskej Republiky).....	141
15. Halina Świeboda, Piotr Sienkiewicz - Bezpieczeństwo informacyjnej infrastruktury państwa.....	149
16. Tomasz Bojar-Fijałkowski - Bezpieczeństwo ekologiczne - aspekty prawne, polityczne i ekonomiczne.....	159
17. Desislava Yosifova, Anna Dzhaleva-Chonkova - Role and functions of Deposit Insurance System as a component of financial safety net in Bulgaria	169

18. Marek Lisiecki - Kontrola strategiczna w zarządzaniu bezpieczeństwem obywateli.....	179
19. Krystyna Leśniak - Moczuk - Zagrożenie bezrobociem a bezpieczeństwo zatrudnienia. Dekada bezrobocia w percepcji społeczności lokalnej w latach 1996-2006.....	191
20. Janusz Tomaszewski - Strategia Lizbońska a bezpieczeństwo ekonomiczne Polski. Sukces czy porażka?.....	203
21. Maria Slavova-Nocheva - Competitiveness of labour force in Bulgaria: a prerequisite for security of business under the condition of Eurointegration.....	213
22. Detelin Vasilev - Development of Education-Quality Assurance Systems in the higher schools in Bulgaria.....	221
23. Zaplatynskyy Vasyl Myronovych - Направления развития образования по безопасности на Украине.....	227
Część 3. BIZNES I BEZPIECZEŃSTWO.....	235
24. Zdzisław Długosz - Ochrona prawna bezpieczeństwa informacji w działalności gospodarczej.....	237
25. Krzysztof Ficoń - Wpływ ryzyka rynkowego na wynik finansowy działalności gospodarczej.....	245
26. Roman Jasek - Technology in emergency planning and management and business continuity.....	257
27. Jerzy Czermiński - Bezpieczeństwo informacji w systemie zarządzania organizacją.....	265
28. Bogdan Nogalski, Piotr Walentynowicz - Lean management, jako koncepcja podwyższania bezpieczeństwa ekonomiczno-finansowego firmy.....	279
29. Desislava Yosifova - Accounting - information system as a tool for the management and supervision of a bank in bankruptcy and financial security for the creditors of bankruptcy.....	287
30. Mirosław Czapiewski, Wiktor Klisz, Jarosław Waśniewski - Stabilizacja zawodowa kadry a sprawność systemu bezpieczeństwa i ochrony przedsiębiorstwa.....	295
31. Jacek Winiarski - Zastosowanie punktowej wyceny ryzyka do zarządzania bezpieczeństwem funkcjonowania organizacji gospodarczej.....	307
32. Paweł Antonowicz - Scoringowe metody oceny perspektyw funkcjonowania przedsiębiorstw na rynku.....	317
33. Waldemar Pilarski - Rola ubezpieczeń w zarządzaniu ryzykiem przez podmioty gospodarcze nie posiadające osobowości prawnej. ...	327
34. Maria Klonowska - Matynia - Opakowanie produktu gwarantem bezpieczeństwa dla nabywców produktów mleczarskich.....	333
Część 4. TRANSPORT I BEZPIECZEŃSTWO.....	341
35. Paweł Tytus - Zagrożenia w rozwoju europejskiego przemysłu okrętowego.....	343

36. Krzysztof Kubiak - Import skroplonego gazu ziemnego. Problemy bezpieczeństwa	351
37. Marek Grzybowski - Bezpieczeństwo przeładunków w portach Gdyni i Gdańska	359
38. Mustafa Karasahin - Which safety level is enough for railway companies.	365
39. Daniela Todorova - Bulgarian Railways' Investment Policy.	371
40. Margarita Georgieva, Anna Dzhaleva-Chonkova, Nencho Nenov - Lifelong Learning: Factor for Increasing Safety and Security in Rail - Based Transport Systems.	377
SUPLEMENT	385
41. Tomasz Białas - Kontrola strategiczna a bezpieczeństwo w strategii rozwoju regionalnego.	387
42. Małgorzata Bonikowska - Polityka komunikacyjna UE w kontekście rozwoju ICT.	397
43. Janusz Mika - Bezpieczeństwo energetyczne Republiki Czeskiej, jako strategiczny problem bezpieczeństwa państwa.....	413
Recenzje	419
Wstęp w języku angielskim	423
Spis autorów	425
Streszczenie w języku angielskim	429

WSTĘP

Bezpieczeństwo we współczesnym świecie nabiera nowego wyrazu. Globalizacja sprawiła, że wszelkie przedsięwzięcia lokalne i regionalne poddane są presji procesów obejmujących działania międzynarodowe, zarówno w wymiarze politycznym, gospodarczym i militarnym, a także społecznym i kulturowym. Wraz z szybkim tempem rozwoju komunikacji masowej i dostępu do informacji pojawiły się nowego typu zagrożenia, które sprawiają, że z wieloma formami zagrożeń o charakterze globalnym identyfikują się pojedyncze osoby. Szybkie tempo zmian w gospodarce i polityce powoduje też dynamiczne przemiany w bezpieczeństwie świata, regionów i pojedynczych osób. Właśnie wysoka dynamika zmian wymaga nasilenia badań nad bezpieczeństwem w różnych aspektach. Aby osiągnąć pożądaną skuteczną postać postępu wiedzy, w tej interdyscyplinarnej dziedzinie nauki i praktyki, zachodzi konieczność wymiany poglądów i doświadczeń między praktykami i naukowcami zajmującymi się bezpieczeństwem w różnych obszarach aktywności człowieka.

W ujęciu podmiotowym bezpieczeństwo postrzegamy, jako bezpieczeństwo międzynarodowe lub państwowe. W podejściu przedmiotowym bezpieczeństwo analizujemy z punktu widzenia politycznego, gospodarczego, militarnego, a także społecznego i kulturowego. Biorąc pod uwagę kryterium geograficzne rozpatrujemy bezpieczeństwo w wymiarze globalnym, regionalnym i lokalnym. Spotykamy się też w praktyce z analizą bezpieczeństwa zbiorowego i indywidualnego. Te i inne aspekty bezpieczeństwa brali pod uwagę redaktorzy opracowania, zapraszając do publikacji wyników badań autorów z różnych krajów.

Celem zespołu redakcyjnego niniejszej monografii było zaprezentowanie najnowszych wyników badań i upowszechnienie poglądów naukowców i praktyków o politycznych, ekonomicznych i biznesowych aspektach bezpieczeństwa. Wydawnictwo stanowi kontynuację wydanej dwa lata temu pracy pod tytułem *Bezpieczeństwo, administracja i biznes w kontekście członkostwa w Unii Europejskiej*, pod redakcją prof. Bogdana Nogalskiego i dr Janusza Tomaszewskiego.

Istotnym walorem obecnej pracy, jest to, że autorzy zawartych w niej opracowań naukowych spojrzeli na bezpieczeństwo z różnych punktów widzenia. Międzynarodowy zespół naukowców i praktyków pozwolił na to, że obszar i problematyka badań mają charakter ponadregionalny oraz pozwala na poznanie różnorodnych poglądów na przedmiot badań. Czytelnik może więc zapoznać się z ujęciem makroskopowym (ponadregionalnym, makroekonomicznym, systemowym), jak i ujęciem mikroskopowym (psychologicznym, edukacyjnym), politycznym i biznesowym. Wyniki badań ujęte zostały w czterech rozdziałach oraz suplementie

W rozdziale pierwszym skoncentrowano się na zaprezentowaniu badań dotyczących spraw najbardziej ogólnych, dotyczących zarówno istoty bezpieczeństwa, relacji między bezpieczeństwem a ekonomią, bezpieczeństwa

systemów jak i aspektów etycznych bezpieczeństwa. Istotny walor poznawczy mają artykuły odnoszące się do zależności między poziomem wiedzy menedżerskiej a bezpieczeństwem, a także wyniki badań odnoszące się do poglądów indywidualnych obywateli. W tym kontekście ważne jest poznanie najnowszych poglądów na zarządzanie kryzysowe i ich odniesienie do praktyki.

W rozdziale drugim zawarto wyniki badań dotyczące relacji bezpieczeństwa i administracji. Autorzy artykułów zaprezentowali wyniki badań odnoszące się do rozwiązań ponadregionalnych, analizy dotyczące bezpieczeństwa państwa, systemów państwa oraz zarządzania bezpieczeństwem obywateli, w tym bezpieczeństwa zatrudnienia.

W rozdziale trzecim autorzy skupili się na badaniu różnych aspektów bezpieczeństwa w biznesie, począwszy od aspektów prawnych, poprzez elementy planowania, zarządzania personelem i informacją aż po zarządzanie ryzykiem. W rozdziale zawarto również zagadnienia związane z relacjami między firmą a rynkiem oraz konsumentem a rynkiem

Odrębny rozdział poświęcono bezpieczeństwu w transporcie. Nie stało się to przypadkowo. Transport jest jednym z najdynamiczniej rozwijających się obszarów działalności człowieka, generującym wiele zagrożeń dla środowiska jak i bezpośrednio dla człowieka. Sprawny transport to z kolei często warunek bezpieczeństwa transportu ludzi i towarów, a także bezpieczeństwa państwa. W rozdziale podjęto próbę identyfikacji zagrożeń w rozwoju europejskiego przemysłu okrętowego, a także analizy problematyki bezpieczeństwa energetycznego państwa w odniesieniu do importu gazu. Osobny rozdział poświęcono zagadnieniu bezpieczeństwa w portach. Kilku autorów skupiło uwagę na problemach bezpieczeństwa w transporcie kolejowym.

Na suplement składają się artykuły odnoszące do zagadnień bezpieczeństwa w kontekście rozwoju samorządności lokalnej, nowych wyzwań dla bezpieczeństwa społeczeństwa ery Internetu oraz bezpieczeństwa energetycznego.

Treści artykułów wskazują wyraźnie, iż stopniowo negowany jest paradygmat, zgodnie z którym bezpieczeństwo, to domena podmiotów systemu obronnego państwa. Dowodzą jednocześnie złożoności problematyki bezpieczeństwa w torii i praktyce funkcjonowania sektora publicznego oraz prywatnego.

Oddając prezentowany tom w ręce czytelników, mamy nadzieję, że lektura niniejszej monografii zainspiruje do dalszych badań nad różnymi aspektami bezpieczeństwa.

Marek Grzybowski, Janusz Tomaszewski

Część 1.
BEZPIECZEŃSTWO
TEORIA I PRAKTYKA

Jan Buzalka

**1. PLNENIE INTEGROVANEJ VEDECKOVYSKUMNEJ
ÚLOHY „TEÓRIA A METODOLÓGIA KRIZOVEHO
MANAŽMENTU VO VEREJNEJ SPRÁVE AKO
APLIKOVANEJ VEDNEJ DISCIPLINY A TRANSFER JEHO
POZNATKOV DO PRAXE SUBJEKTOV VEREJNEJ SPRÁVY”**

Abstrakt

Transfer vedeckých poznatkov krízového manažmentu ako teórie do praktickej činnosti rôznych systémov, podielajúcich sa na prevencii, riešení krízových situácií a odstraňovaní ich dosledkov, je vzťahom zložitým, protirečivým, multifaktoriálne podmieneným a predovšetkým vzťahom obojstranným.

Ciele plnenia integrovanej výskumnej úlohy sú: získať vedecké informácie o úrovni a perspektívach osvojenia si teoretických a empirických poznatkov krízového manažmentu vo verejnej správe a miere ich využívania v praktickej riadiacej činnosti špecializovaných pracovísk miestnej štátnej správy a samosprávy; analyzovať súčasný stav a prognózy vývinu bezpečnostných verejno-správnych služieb a záchranných subjektov v národnom a nadnárodnom meradle; vytvorenie optimálnych algoritmov a modelov plnenia úloh krízového manažmentu vo verejnej správe a príprava návrhov na ich zavedenie do praxe.

Plnenie integrovanej vedeckovýskumnej úlohy prebieha podľa nasledujúceho harmonogramu:

- **I etapa:** máj 2005 - október 2006 - CVVÜ - 1/1: „Teoretické a metodologické základy krízového manažmentu vo verejnej správe”
- **II etapa:** máj 2006 - október 2007 - CVVÜ - 1/2: „Získavanie, spracovanie a využívanie poznatkov krízového manažmentu vo verejnej správe v praktickej riadiacej činnosti špecializovaných pracovísk miestnej štátnej správy a samosprávy”
- **III etapa:** máj 2007 - máj 2008 - CVVÜ - 1/3: „Súčasný stav a prognózy vývinu bezpečnostných verejno-správnych služieb a záchranných subjektov v národnom a nadnárodnom meradle”
- **IV. etapa:** október 2007- november 2008 - CVVÜ - 1/4: „ Model využívania poznatkov krízového manažmentu vo verejnej správe v praktickej riadiacej činnosti špecializovaných pracovísk miestnej štátnej správy a samosprávy”.

Úvod

Celá história vývinu ľudskej spoločnosti je sprevádzaná úsilím o efektívne riešenie úloh obrany a ochrany proti akémukoľvek ohrozeniu jej existencie či už vo všeobecnom globálnom rozmere, alebo z pohľadu

konkrétneho ohrozenia života, zdravia a bezpečnosti konkrétneho človeka alebo skupiny, v ktorej žije a pracuje.

Eudsku civilizáciu ohrozuje v súčasnom období obrovske množstvo rizik, ktoré môžu mať v budúcnosti za následok rozsiahle negatívne zmeny v prírodnom i sociálnom prostredí, pričom niektoré z týchto zmien môžu mať nezvratný charakter. Tradičné poňatie členenia krízových situácií na vnútroštátne a medzinárodné sa v súčasnom období stále viac stiera. Krízy sociálneho, politického, technologického a ekologického charakteru stále častejšie nadobudajú globálny rozmer, pričom často presahujú teritórium jednej krajiny. Nadnárodný je tiež charakter zločinných hospodárskych a finančných operácií, charakter terorizmu a organizovaného zločinu.

Krízové javy sú neoddeliteľnou súčasťou ľudského vývoja a všetkých aktivít ľudí. Keď ešte v nedávnej dobe sme na zemeguli hľadali regióny, kde sa vedú vojny, kde sú rozsiahlejšie róboženské a etnicke nepokoje a pod., v súčasnej dobe naopak hľadáme miesta, kde nie sú krízové javy. Zvlášť v poslednej dobe vzrastá u ľudí pocit strachu z nových rizik ohrozujúcich ich istoty. Medzi týmito novými hrozbami začína hrať rozhodujúcu úlohu terorizmus.

Analýza územia našej republiky ukazuje, že sú v nej na relatívne malom priestore rozmiestnené rozsiahle priemyselne aglomerácie, navzájom prepojené hustou sieťou rôznych dopravných systémov a komunikácií. Obyvateľstvo koncentrované v obytných zónach mestského typu je vo veľkej miere vystavené rizikám možného ohrozenia života a zdravia alebo majetku z dôvodu bežnej činnosti v domácnostiach, v miestnej alebo diaľkovej doprave resp. v realizovanej výrobnnej činnosti. Z tohto hľadiska nemožno vylúčiť vznik mimoriadnych udalostí, ktoré vznikajú v dôsledku nepriaznivého pôsobenia prírodných síl alebo porúch v prevádzkových či technologických procesoch. Zároveň je ale potrebné respektovať však aj riziká medzinárodného významu so závažnými účinkami na život a zdravie, majetok a životné prostredie, najmä nebezpečenstvo použitia chemických zbraní (toxických chemických látok) a biologických agens teroristickým spôsobom.

Vznik živelných pohrôm (ako napríklad povodní a záplav, prietrží mračen a krupobiti, požiarov, zosuvov pôdy, snehových kalamít a lavín, rozsiahlych námraz a zemetrasení), vznik havárií a katastrof spojených najmä s unikom nebezpečných látok a nasledujúcim kontaminovaním časti územia, destrukciami, požiarimi a inými nepriaznivými vplyvmi, môže postihnúť obyvateľstvo na rozsiahlom území.

Na poskytovanie pomoci v prípade vzniku živelných pohrôm, havárií alebo katastrof a teroristických útokov je potrebné mať vopred pripravené nielen materiálne prostriedky, ale aj vyriešenu organizačnú, kompetenčnú a najmä legislatívnu stránku plánovaných opatrení tak, aby poskytovanie pomoci bolo adekvátne vzniknutej situácii, aby bolo pohotové a rýchle, a po vzniku mimoriadnych udalostí nemuseli byť ťažkopádny a komplikovaný spôsobom riešene rozličné problemové otázky a nedostatky.

Aktivny pristup k rieseniu krizovych javov si vyžaduje účinnu strategiu , komplexnu analýzu rizik, permanentne monitorovanie krizovych činiteľov a ich analýzu a vytvorenie riadiacich orgánov, síl, prostriedkov a nevyhnutnych zdrojov na riesenie krizovych javov. Vyznamnu ulohu v tomto procese zohráva práve permanentne monitorovanie krizovych činiteľov a analýzy rizik.

Zaistenie obrany, ochrany a bezpečnosti obyvateľov, materiálnych a kulturnych hodnôt a životneho prostredia je závisle na ekonomickych možnostiach štátu vyjadrenych v štátnom rozpočte, pričom vsak tieto „investície do bezpečnosti“ nie su dostatočne zreteľne a nemaju vždy bezprostredny efekt. Ako take su preto niekedy zo strany deciznej sfery ale aj zo strany nezainteresovanych považovane za zbytočné a neefektívne, su to „zbytočné vynaložené investície“. Podľa takejto logiky su potom na zaistenie bezpečnosti na rôznych úrovniach venovane len najnutnejsie rozpočtové prostriedky. Až pripadny vznik a rozmach neočakávanej krizy a ňou zapríčinené škody a straty na ľudskych životoch, ale aj materiálnych a kulturnych hodnotách modifikuju postoje kompetentnych a zainteresovanych orgánov a institucii na účelnosť vynakladania rozpočtovych prostriedkov na záchranny system.

Podľa niektorých odborníkov bola v súčasnom období vyvinu ľudskej civilizácie započatá taká kvalitatívna zmena, ktorá v podstate značí tretiu vlnu tohto vyvinu.¹ Dôsledkom tejto zmeny je skutočnosť, že decizna sfera v rôznych oblastiach ľudskej spoločnosti a na jej rôznych stupňoch nadobuda často charakter akejsi tvorivej negácie a musi respektovať množstvo nových, prevratnych zmien. Možno uviesť napr. take prejavy, ako:

- globalizácia vo vsetkych oblastiach života spoločnosti;
- mimoriadny rozvoj informačných technológií;
- turbulentnosť v sociálnej, ekonomickej, politickej i bezpečnostnej sfere.

Krizovy manažment ako špecifický druh riadenia, využívany v krizovych situáciách, je možné chápať ako sprostredkovane, manažerske riadenie, ktoreho jadrom je **rozhodovanie a vedenie Pudi**. Uvedene sa špecifickým spôsobom prejavuje **v krizovom manažmente vo verejnej sprave**.

Za základ verejnej správy považujeme v najširšom zmysle vzťah spoločnosti a štátu, vzťah občana a štátu ako celku, ako aj vzťah občana k uzemnym častiam štátu na regionálnej a lokálnej úrovni. V pluralitnej demokracii predstavuje verejná správa vyznamnu a relevantnu organizátorskú silu, ktorá je schopná zabezpečovať plnenie sociálno-ekonomickych cieľov a uloh spoločnosti v súlade s právnym poriadkom štátu. Verejná správa predstavuje službu občanom, realizovanu orgánmi jej jednotlivych zložiek

¹ A Toffler,.-H Tofflerová,., *Utváranie novej civilizácie. Politika tretej vlny*. 1. vyd: Open Windows, Bratislava 1996. 116 s. ISBN 80-85741-15-6.

(štátnej správy a samosprávy). Táto služba je ďalej vykonávaná aj štátnymi organizáciami a inými inštitúciami, ktoré zabezpečujú spoločensky prospešne verejné služby.

Pojem **verejná sprava** je možné zjednodušať ako súhrn činnosti vykonávaných orgánmi jej jednotlivých zložiek (štátnej správy a samosprávy), v rámci ktorých ide o spravovanie verejných záležitostí. Je to proces, pri ktorom dochádza ku riadeniu a spravovaniu verejných záležitostí vo verejnom záujme.

Verejná sprava, predstavuje v demokratickom štáte, vzhľadom na svoje postavenie, dôležitý organizátorský prvok, ktorý zabezpečí plnenie štátom stanovených ekonomických sociálnych a politických úloh tak, ako sú konkretizované v základných dokumentoch vlády a zabezpečované v právnom poriadku. V podmienkach demokracie a trhového hospodárstva sa verejná sprava sa postupne rozvíja a ovplyvňuje život spoločnosti vo všetkých jeho oblastiach, vrátane zabezpečovania obrany, ochrany a bezpečnosti celého štátu a každého jednotlivca. Súčasťou verejnej správy je teda aj celý rad orgánov a špecializovaných pracovníkov, ktorých je možné začleniť do systému krízového manažmentu.

Pre vzťah krízového manažmentu štátu a verejnej správy je potrebné uviesť nasledujúce skutočnosti:

- manažment verejnej správy sa do značnej miery organizačne aj systémovo prelina s krízovým manažmentom štátu;
- krízový manažment štátu rieši vo väčšine prípadov úlohy správneho, nie podnikateľského charakteru;
- rozhodujúcu časť úloh plní krízový manažment v období prevencie, nie v akútnom štádiu krízy, väčšina jeho činnosti má preventívny, prípravný charakter.

1.1. Ciele integrovanej výskumnej úlohy:

- získať vedecké informácie o úrovni a perspektívach osvojenia si teoretických a empirických poznatkov krízového manažmentu vo verejnej správe a miere ich využívania v praktickej riadiacej činnosti špecializovaných pracovísk miestnej štátnej správy a samosprávy;
- analyzovať súčasný stav a prognózy vyvinu bezpečnostných verejnosprávnych služieb a záchranných subjektov v národnom a nadnárodnom meradle;
- vytvorenie optimálnych algoritmov a modelov plnenia úloh krízového manažmentu vo verejnej správe a príprava návrhov na ich zavedenie do praxe.

1.2. Štruktúra a organizácia integrovanej výskumnej úlohy

Plnenie integrovanej vedeckej úlohy je členené do nasledujúcich čiastkových úloh (CVVÜ):

- CVVÜ - 1/1: „Teoreticke a metodologicke základy krízového manažmentu vo verejnej správe"- prof. PhDr. Ján Buzalka, CSc. a kolektív riešiteľov;
- CVVÜ - 1/2: „Získavanie, spracovanie a využívanie poznatkov krízového manažmentu vo verejnej správe v praktickej riadiacej činnosti špecializovaných pracovísk miestnej štátnej správy a samosprávy" - prof. PhDr. Ján Buzalka, CSc. a kolektív riešiteľov;
- CVVÜ - 1/3: „Súčasný stav a prognózy vývinu bezpečnostných verejnosprávných služieb a záchranných subjektov v národnom a nadnárodnom meradle" - prof. PhDr. Ján Buzalka, CSc. a kolektív riešiteľov;
- CVVÜ - 1/4: „ Model využívanie poznatkov krízového manažmentu vo verejnej správe v praktickej riadiacej činnosti špecializovaných pracovísk miestnej štátnej správy a samosprávy" - prof. PhDr. Ján Buzalka, CSc. a kolektív riešiteľov.

1.3. Teoreticke a metodologicke východiska riešenia integrovanej vedeckej ulohy

Transfer vedeckých poznatkov krízového manažmentu ako teórie do praktickej činnosti rôznych systémov, podieľajúcich sa na prevencii, riešení krízových situácií a odstraňovaní ich dôsledkov, je vzťahom zložitým, protirečivým, multifaktoriálne podmieneným a predovšetkým vzťahom obojstranným. Úvahy o transfere vedeckých poznatkov krízového manažmentu do praxe nemožno chápať ako jeho jednosmernú analýzu a deskripciu.

Chápanie podstaty transferu vedeckých poznatkov odráža všeobecnofilozofické respektovanie vzťahu teórie a praxe avšak v konkrétnom bezpečnostnom prostredí.

Skúmanie problematiky transferu vedeckých poznatkov krízového manažmentu do činnosti praktickej riadiacej činnosti špecializovaných pracovísk miestnej štátnej správy a samosprávy si vyžaduje respektovať základné metodologicke prístupy skúmania takýchto zložitých, špecifických spoločenských javov a procesov, predovšetkým postihovať tieto javy a procesy vo vzájomných väzbách a súvislostiach - **systemový prístup**, postihovať ich v dynamicky sa vyvíjajúcich časových a priestorových dimenziách - **vyvinový prístup** a uskutočňovať vedecký výskum priamo v činnosti skúmaných subjektov - uplatňovať **činnostný prístup**.

Pri plnení integrovanej vedeckovyskumnej ulohy bude nevyhnutne postihovať okruhy zložitých problémov, medzi ktoré patria najmä:

- Charakteristické črty transferu;
- Najčastejšie cesty transferu;
- Perspektívy transferu;

14. Charakteristicke črty transferu

Medzi charakteristicke črty transferu vedeckych poznatkov krizoveho manažmentu do praktickej riadiacej činnosti specializovanych pracovisk miestnej štátnej správy a samosprávy (ďalej len transferu) patria najmä tie, ktore v symbióze vyjadruju vseobecne pristupy ku skumanu a vymedzovaniu vzfahu určitej oblasti spoločenskej praxe a vedeckej teórie, ktorá ju viac či menej adekvätne od^a, ale tiež specificke stránky vzfahu bezpečnostnej reality a krizoveho manažmentu ako vednej discipliny.

Pri respektovaní uvedeného je možné medzi charakteristicke črty tohoto transferu pracovne začleniť najmä:

- obojstrannosť;
- zložitosť;
- protirečivosť;
- multifaktoriálna objektivna a subjektivna determinovanosť;
- časová dimenzia;
- sprostredkovanosť;
- utilitárnosť;
- vyberovosť a ďalšie.

Obojstrannosť' ako charakteristicke črta transferu značí, že praktická činnosť týchto subjektov verejnej správy je zdrojom poznatkov pre vytváranie vedeckych reflexii - krizoveho manažmentu ako vedy a popritom je kritériom ich hodnovernosti a použiteľnosti. Zároveň však vedecke poznatky krizoveho manažmentu umožňujú riešiť terajšie aj perspektívne otázky účinnosti praxe týchto subjektov (a ďalších subjektov bezpečnostného systému štátu.).

Zložitosť' uvádzaného transferu je jeho imanentnou charakteristicke črtou. Je na jednej strane výrazom zložitosti bezpečnostnej problematiky spoločenskej praxe, je však tiež vyjadrením zložitých podmienok konštituovania krizoveho manažmentu ako vedeckej discipliny.

Pokiaľ ide o posudzovanie transferu z hľadiska jeho protirečivosti, táto jeho charakteristicke črta od^a na jednej strane vnútornu protirečivosť bezpečnostnej reality (napr. protirečenia medzi požiadavkami na ochranu a možnosťami systémov ochrany, protirečenia medzi pozitívnym prínosom moderných technológií pre život človeka a s tým súvisiacim narastaním rizika a ohrozenia života) a zároveň je prejavom nepresnosti a niekedy aj "nedokonalosti" teoretickej reflexie praxe z hľadiska vedeckej teórie.

Multifaktoriálna determinovanosť' transferu, či už z hľadiska objektivných potrieb vyvinu a zdokonaľovania systémov ochrany životov, zdravia a majetku v modernej spoločnosti, alebo z hľadiska zložitých vzťahov rôznych subjektov (napr. štátnej správy, samosprávy, právnických a fyzických osôb) je ďalšou jeho charakteristicke črtou.

Ďalší znak transferu, uvedený ako jeho **časova dimenzia**, je možné chápať z rôznych hľadísk. Predovšetkým je to skutočnosť, že transfer prebieha najčastejšie takpovediac "ex post", čiže vyvin vedeckej teórie sa prirodzene oneskoruje za vyvinom objektivnej reality (až na základe

nazbierania a zovseobecnenia skusenosti, algoritmov konania a správanía sa v rôznorodých krizových situáciách), pričom sa môžu vyskytovať obdobia, keď s využitím prognostickej funkcie vedeckého poznania vedecká teória rozpracováva otázky budúcich potrieb objektívnej reality. Casovú dimenziu transferu je možné vzťahovať tiež na ďalšie pochopenie potreby určitého časového úseku, nevyhnutného na uskutočnenie vedeckej (ale napr. aj legislatívnej) reflexie vyvinu praxe zo strany pracovníkov praxe (vrátane pracovníkov rozhodovacej sfery).

Sprostredkovanosť transferu je podmienená touto skutočnosťou, že vedecké poznatky krízového manažmentu sa nepresadzujú v praktickej riadiacej činnosti špecializovaných pracovísk miestnej štátnej správy a samosprávy priamo, bezprostredne, ale, ako bude uvedené neskôr, prostredníctvom zovseobecňovania a výmeny nahromadených skusenosti činnosti rôznych subjektov, záchranných systémov, využívania výsledkov vedeckovyskumnej práce, profesionálnou pripravenosťou všetkých, ktorí na plnení týchto úloh participujú a ktorí vytvárajú odborné (ale tiež legislatívne) normy presadzujú do svojej praktickej činnosti.

Skusenosti z uskutočňovania transferu ukazujú, že jeho charakteristickými črtami sú **úžitkovosť** a **vyberosť**, ktoré sú vyjadrením výraznej špecifickosti takých činností, ako sú ochrana životov, zdravia a majetku. Je zrejmé, že do praxe sa najrýchlejšie a najúčinnšie zavádzajú také poznatky teórie krízového manažmentu, ktoré prispievajú ku riešeniu najpalčivejších problémov praxe (v súčasnom období najmä opatrenia proti hrozbe chemických a biologických prostriedkov, zavádzania integrovaného záchranného systému, odborné, organizačné a legislatívne riešenie otázok humanitárnej pomoci postihnutým apod.).

Tieto, a ďalšie črty transferu významným spôsobom podmieňujú aj voľbu spôsobov a ciest, ktorými sa transfer uskutočňuje.

1.5. Cesty a spôsoby transferu

Pri chápaní transferu ako postupného procesu je možné pracovne tento proces usporiadať do niekoľkých, po sebe nasledujúcich a prelinajúcich sa fáz, v ktorých sú využívané adekvátne cesty a spôsoby:

- skúmanie problémov praxe záchranných systémov u nás i v zahraničí;
- získavanie, analýza a usporiadanie vedeckých poznatkov;
- štúdium zovseobecnených a usporiadaných poznatkov;
- vytvorenie algoritmov a spôsobov riešenia problémov a ich zavedenie do praxe - aj v normatívnej a legislatívnej oblasti.

Prvou fázou takto vytvoreného pracovného modelu transferu je skúmanie praktickej riadiacej činnosti špecializovaných pracovísk miestnej štátnej správy a samosprávy, ďalších subjektov a záchranných systémov u nás i v zahraničí. Ide tu predovšetkým o empirické poznávanie mechanizmov a výsledkov praktickej činnosti systémov ochrany. Skusenosti ukazujú, že najčastejšími cestami v rámci tejto fázy sú najmä:

- získavanie empirických skúseností z každodennej praxe plnenia úloh praktickej riadiacej činnosti špecializovaných pracovísk miestnej štátnej správy a samosprávy;
- výmena a zovšeobecňovanie pozitívnych skúseností - odborné zhromaždenia, semináre, školenia, publikovanie v odbornej tlači ;
- využívanie pozitívnych empirických skúseností a poznatkov pre skvalitnenie každodennej praxe - tvorba metodických príručiek a iných pomôcok.

Dalsou fázou transferu, ktorá sa úzko prelina a dopĺňa s predoslou je získavanie, analýza a usporiadanie vedeckých poznatkov. Tento proces si vyžaduje prípravu a uskutočňovanie vedeckých výskumov, ktoré by zabezpečovali potrebnú úroveň poznania praxe a tendencií jej vývoja.

V rámci tejto etapy transferu je potrebné sústrediť pozornosť na využitie nasledujúcich ciest a spôsobov:

- vedecky koncipovaný a realizovaný výskum, získavanie vedeckých poznatkov;
- analýza a usporiadanie vedeckých poznatkov do podoby teoretických koncepcií;
- výmena a využívanie relevantných skúseností a poznatkov iných krajín - tento spôsob je efektívne a systematicky využívaný.

Pokiaľ ide o **studium zovšeobecnených a usporiadaných poznatkov**, ako ďalšiu fázu transferu, je v značnej miere obsahom analýzy edukačných potrieb systému. Takáto analýza je jedným zo základných predpokladov úspešnosti **rozvoja** každej organizácie. V tejto súvislosti je potrebné zdôrazniť, že by malo ísť o analýzu potrieb súčasných i potrieb budúcnosti. Vzhľadom na skutočnosť, že vo väčšine prípadov ide o edukáciu dospelých, nadobúda v tomto procese mimoriadny význam aj vytváranie podmienok pre seba vzdelávanie a osobný rozvoj ("selfrealization") - všetkých skupín pracovníkov praktickej riadiacej činnosti špecializovaných pracovísk miestnej štátnej správy a samosprávy.

Jadrom a zároveň najzložitejšou otázkou celého transferu je **etapa**, zahrňujúca **vytvorenie najoptimálnejších algoritmov a spôsobov riešenia problémov a ich zavedenie do praxe**. Obsah tejto fázy transferu je v súčasnom období realizovaný mnohými spôsobmi a v rozličných formách, najmä prostredníctvom nasledujúcich aktivít:

- systém metodických zamestnaní, ukážok, prezentácií a exkurzií;
- cvičenia a nácviky na miestnej a regionálnej úrovni;
- cvičenia, ukážkové cvičenia, štábne nácviky na celostátnej a medzinárodnej úrovni;
- analýza získaných skúseností a poznatkov z realizovaných cvičení a ich zavádzanie do činnosti praktickej riadiacej činnosti špecializovaných pracovísk miestnej štátnej správy a samosprávy;
- semináre, konferencie, workshopy, sympóziá - domáce aj medzinárodne;

1.6. Perspektívy transferu

Ako je zrejmé z toho, čo bolo doposiaľ uvedené, uroveň transferu vedeckých poznatkov krízového manažmentu do praktickej riadiacej činnosti špecializovaných pracovísk miestnej štátnej správy a samosprávy nie je adekvátna potrebám súčasného stavu a perspektívam vyvinu celého systému krízového manažmentu na tejto úrovni štátnej správy a samosprávy. Pre zvýšenie úrovne transferu by bolo potrebné sústrediť pozornosť na plnenie nasledujúcich úloh:

- vedecký výskum štruktúry krízového manažmentu, vzájomných väzieb medzi prvkami tohto systému navzájom a tiež navonok s inými systémami aj v medzinárodnom meradle (záchranárske subjekty, štátna správa, samospráva, právnicke osoby, fyzické osoby);
- permanentne štúdium teórie krízového manažmentu - špecificky v jednotlivých úrovniach edukačného systému - využitie účinných edukačných koncepcií, metód a foriem (ako napr. možnosti prípadových štúdií, simulačných hier, modelovania, prípadne distančného vzdelávania);
- dôslednejšia aplikácia relevantných vedeckých poznatkov krízového manažmentu do praktickej riadiacej činnosti špecializovaných pracovísk miestnej štátnej správy a samosprávy;
- využitie prístupov krízového manažmentu, najmä v oblasti fáz vyvinu rizika, resp. vyvinu krízy, posudzovania faktorov mimoriadnych udalostí, krízového plánovania, pri príprave legislatívnych a odborných noriem;
- úzka spolupráca všetkých prvkov krízového manažmentu a ďalších subjektov s relevantnými inštitúciami iných krajín, prípadne v rámci spoločných nadnárodných orgánov a organizácií.

1.7. Harmonogram realizácie integrovanej vedeckovyskumnej ulohy a teoreticko-praktickej výstupy

Integrovaná vedeckovyskumná úloha je súčasťou „Dlhodobého zámeru Akadémie Policajného zboru v oblasti vedy na roky 2003-2008". Pre jej plnenie sa predpokladá nasledujúci harmonogram, ktorý bude vždy konkretizovaný vo výskumných projektoch jednotlivých čiastkových úloh.

o **I. etapa:** máj 2005 - október 2006:

Plnenie čiastkovej vedeckovyskumnej ulohy CVVÜ - 1/1:

- „Teoretické a metodologické základy krízového manažmentu vo verejnej správe";
- Výstup: vedecká monografia - 2005;
- Štúdia - 2006;
- Projekt: máj 2005;
- Záverečná správa: október 2006.

o **II. etapa:** máj 2006 - október 2007:

Plnenie čiastkovej vedeckovyskumnej ulohy CVVU - 1/2: „Získavanie, spracovanie a využívanie poznatkov krízového manažmentu vo verejnej správe v praktickej riadiacej činnosti špecializovaných pracovísk miestnej štátnej správy a samosprávy“;

- Vystup: studia - 2007,
- Studijný text - metodická pomôcka - 2007;
- Projekt: máj 2006;
- Záverečná správa: október 2007.

o **III. etapa:** máj 2007 - máj 2008:

Plnenie čiastkovej vedeckovyskumnej ulohy CVVU - 1/3: „Súčasný stav a prognózy vyvinu bezpečnostných verejno-správnych služieb a záchranných subjektov v národnom a nadnárodnom meradle“;

- Vystup: studia - 2008;
- Studijný text- skriptä 2008;
- Projekt: máj 2007;
- Záverečná správa: máj 2008.

o **IV. etapa:** október 2007- november 2008:

Plnenie čiastkovej vedeckovyskumnej ulohy CVVU - 1/4: „ Model vyuzivanie poznatkov krízového manažmentu vo verejnej správe v praktickej riadiacej činnosti špecializovaných pracovísk miestnej štátnej správy a samosprávy“;

- Vystup: Studijný text - Metodika modelových riešení;
- Projekt: október 2007;
- Záverečná správa: november 2008.

1.8. Metódy riešenia integrovanej vedeckovyskumnej ulohy

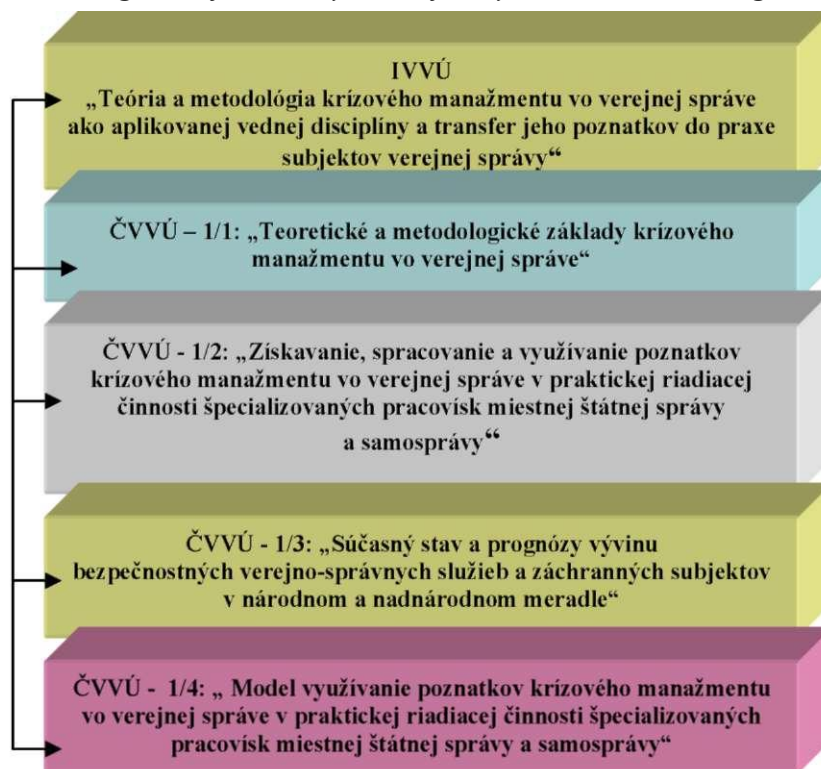
V závislosti na prebiehajúcom období procesu vedeckého výskumu budú v jednotlivých čiastkových vedeckovyskumných ulohách využívané:

- Metódy a techniky prípravného obdobia výskumu;
- Metódy a techniky získavania výskumných poznatkov;
- Metódy a techniky analýzy a evaluácie získaných poznatkov.

Systava konkrétnych metód a techník výskumu je charakterizovaná v každej čiastkovej vedeckovyskumnej ulohy. (Podrobne pozri v projektoch jednotlivých CVVU 1/1 - 1/4).

1.9. Predpokladané vystupy integrovanej vedeckovyskumnej ulohy

- Záverečné správy CVVU 1/1 - 1/4 a záverečná správa integrovanej vedeckovyskumnej ulohy;
- Vedecké studie a odborné články z plnenia CVVU 1/1 - 1/3;
- Studijné texty - metodiky z plnenia CVVU 1/2 - 1/4;
- Vedecká monografia k teórii a metodológii transfer.

Schema c. 1.1: Clenenie integrovanej vedeckovyskumnej uloh.

Obdobie	2005	2006	2007	2008	
ČVVÚ - 1/1	5	P5	10		
ČVVÚ - 1/2		5	P5	10	
ČVVÚ - 1/3			5	P5	5
CVVÚ - 1/4			10	P10	11

Poznámka: P X - predpokladany mesiac oponentury projektu ciastkovej ulohy.

Schema c. 12: Harmonogram riesenia integrovanej vedeckovyskumnej ulohy

Summary

Fulfillment of an integrated scientific research task "Theory and methodology of crisis management in public administration as an applied discipline and transfer of its knowledge into practice of public administration subjects"

The transfer of scientific knowledge of crisis management as a theory of practical activities of different systems participating in prevention, crisis situation solving and removing its consequences, is a relationship, which is complicated, contradictory and multi-factorial conditioned. It is mainly a mutual relationship.

The objectives of integrated research target are: to acquire scientific information about level and perspectives of acquiring theoretical and empirical knowledge of crisis management in public administration and level of using in practical activities of specialized workplaces in the local public administration and local government; to analyze the current state and prognoses of development of security public administration services and rescue subjects within national and supranational measure; to create optimal algorithms and models of fulfillment of the crisis management tasks in the public administration and preparation of proposals for their introduction into the practice.

2. BEZPIECZEŃSTWO - POTRZEBA NADRZĘDNA CODZIENNIE

Streszczenie

Bezpieczeństwo stanowi jedną z najważniejszych potrzeb, której zaspokojenie określa warunki rozwoju ludzkiej cywilizacji. Problem ten od zarania jest przedmiotem aktywnych działań analitycznych, poznawczych i praktycznych odpowiednich specjalistów, dyplomatów, polityków, naukowców itp. Jak to się przekłada na poziom wiedzy powszechnej? W związku z tym autor artykułu stawia otwarte pytanie o stan wiedzy polskiego społeczeństwa w obszarach obejmujących codzienne aspekty bezpieczeństwa osobistego. Interesuje go: bezpieczeństwo mienia, działalności zawodowej, współżycia społecznego, a także porządku publicznego, w kontekście stanu instytucjonalnej edukacji o bezpieczeństwie, realizowanej przez polskie władze oświatowe. Konkludując krytycznie ocenia stan wiedzy polskiego społeczeństwa na temat bezpieczeństwa

Pojęcie „bezpieczeństwo” ma swoją historię tak długą jak istnienie jednostki ludzkiej, albowiem potrzeba ta towarzyszyła nam od zarania naszej świadomości i chęci przetrwania. Według jednego z naszych najznamienitszych slawistów Aleksandra Brücknera¹ słowo „piecza” to staranie, opieka; w języku cerkiewnym, staroczeskim i innych mówiono: „piec się o czym”, starać się, gryźć się, stąd bezpieczny, niebezpieczeństwo, a dawniej, jeszcze i w XVIw., przepieczny, przepieczność.

„Bezpieczeństwo” należy do najpowszechniej stosowanych pojęć w życiu codziennym, organizacji i funkcjonowaniu życia społecznego i państwowego oraz w nauce. Ta powszechność rodzi jego wieloznaczność, stąd dziś dla dokładnego określenia dziedziny (obszaru) bezpieczeństwa dodaje się przymiotniki (osobiste, publiczne, energetyczne, narodowe, międzynarodowe itd.).

W najprostszym słownikowym ujęciu bezpieczeństwo to „stan niezagrożenia, spokoju, pewności”². Włodzimierz Fehler³ dodaje za Ryszardem Ziębą - stan „ bez pieczy” od łacińskiego *sine cura - securitas* Autorzy różnorodnych definicji wskazują na wieloaspektowe rozumienie bezpieczeństwa i najczęściej wiążą go z realnym zagrożeniem lub poczuciem takiego zagrożenia.

W naukach społecznych bezpieczeństwo, w najogólniejszym znaczeniu, obejmuje zaspokojenie takich potrzeb, jak: istnienie, przetrwanie, całość, tożsamość (identyczność), niezależność, spokój, posiadanie i pewność

¹ A.Brückner, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Warszawa 1996, s.406 i następne.

² *Słownik języka polskiego*, T.I, Warszawa 1988, s. 147.

³ R.Zięba, *Kategoria bezpieczeństwa w nauce o stosunkach międzynarodowych*, w: D.B.Bobrow, E.Haliżak, R.Zięba (red.), *Bezpieczeństwo narodowe i międzynarodowe u schyłku XX wieku*, Warszawa 1997, s. 3; cyt. za W.Fehler, *Współczesne bezpieczeństwo*, Toruń 2003, s. 12.

rozwoju. Bezpieczeństwo, zdaniem R. Zięby,⁴ ma charakter podmiotowy, a będąc naczelną potrzebą człowieka i grup społecznych, jest zarazem podstawową potrzebą państw i systemów międzynarodowych; jego brak wywołuje niepokój i poczucie zagrożenia. Dlatego każdy z wymienionych powodów stara się oddziaływać na swoje otoczenie zewnętrzne i sferę wewnętrzną, aby usuwać lub przynajmniej oddalać zagrożenia i eliminować własny lęk, obawy, niepokój i niepewność. Skoro zagrożenia mają dwojakiego rodzaju proveniencję, działania w celu ich likwidowania mogą być skierowane zarówno do wewnątrz, jak i na zewnątrz. Tak więc zasadne jest wyodrębnienie dwóch aspektów bezpieczeństwa: wewnętrznego i zewnętrznego. Bezpieczeństwo wewnętrzne oznacza stabilność i harmonijność danego organizmu bądź systemu (podmiotu zbiorowego), natomiast bezpieczeństwo zewnętrzne - brak zagrożenia ze strony innych podmiotów. Łącznie oba aspekty składają się na ogólne bezpieczeństwo danego podmiotu.

Konkludując można stwierdzić, że bezpieczeństwo jest jednym z głównych korelatów stosunków między ludźmi, małymi i dużymi grupami społecznymi (państwami, sojuszami, wspólnotami). Zawiera w sobie obiektywne oceny zagrożenia oraz subiektywne oceny poczucia zagrożenia podstawowych wartości politycznych, gospodarczych oraz kulturalno-cywilizacyjnych.⁵ Jest jednocześnie stanem i procesem. Da się określić „tu i teraz”, ale w dłuższym okresie ulega zmianom, zależnym od zmian i układów sił.⁶

Bezpieczeństwo jest zatem wartością pierwotną wobec innych, a potrzeba bezpieczeństwa stała się decydującym czynnikiem państwowotwórczym. Służebna rola instytucji pierwotnego państwa wobec powołującego ją do życia społeczeństwa, wyrażała się, zdaniem prof. Gerarda Labudy, w dwu podstawowych zadaniach:⁷

- a. obrony nienaruszalności granic ziemi jej zamieszkania od najazdów i zaborów mienia przez wrogów zewnętrznych;
- b. utrzymanie ładu wewnętrznego i podziału dóbr wytworzonych lub pozyskanych przez wspólnotę.

Każde państwo spełnia więc dwie podstawowe funkcje: wewnętrzną oraz zewnętrzną.

Funkcja wewnętrzna wiąże się głównie z zapewnieniem bezpieczeństwa i porządku publicznego, ochroną mienia, zdrowia społeczeństwa i środowiska oraz z zabezpieczeniem trwałości w wewnętrznej strukturze stosunków społecznych.⁸

⁴ R. Zięba, *Instytucjonalizacja bezpieczeństwa europejskiego. Koncepcje-struktury-funkcjonowanie*, Warszawa 2004, s. 27 i następne.

⁵ A. D. Rotfeld, *Europejski system bezpieczeństwa in statu nascendi*, Warszawa 1989, s. 18.

⁶ J. Stefanowicz, *Bezpieczeństwo współczesnych państw*, Warszawa 1984, s.18; cyt. za: W. Fehler, *Współczesne...*, *op. cit.*, s. 13.

⁷ G. Labuda, *Mieszko I*, Wrocław 2005, s. 46 i następne.

⁸ por. C. Znamierowski, *Szkoła prawa. Rozważania o państwie*, Warszawa 1999, s. 201.

Z racji swego doświadczenia zawodowego chciałbym naturalnie skupić się na aspekcie bezpieczeństwa wewnętrznego, w tym osobistego, lokalnego czy szerzej publicznego, zwłaszcza w odniesieniu do poziomu wiedzy społeczeństwa polskiego w tej materii, czy - nawiązując do jednego z zagadnień naszej konferencji - edukacji w tym zakresie, czy edukacja o bezpieczeństwie jest w naszym kraju realizowana, a jeżeli tak czego dotyczy i kogo obejmuje?

Naturalnie znawcy tematu stwierdzą, iż edukacja dzieci i młodzieży w zakresie bezpieczeństwa ma wielowiekowe tradycje, że już od jej zarania szczególny nacisk kładziono na wychowanie patriotyczne, obywatelskie i obronne, słusznie zakładając, iż rozbudzony patriotyzm, zainteresowanie sprawami publicznymi i zaangażowanie w walkę o odzyskanie niepodległości przyniesie efekt w postaci własnego suwerennego państwa.

Wielu znamienitych autorów literatury przedmiotu szczegółowo przedstawiło dzieje tego procesu; przypomnę tu choćby z najnowszych opracowań syntezę kształcenia obronnego młodzieży w Polsce umieszczoną w skrypcie redakcji R. Jakubczaka.⁹ pracę J. S. Kardasa¹⁰ czy też dzieło redakcji R. Stępnia¹¹. Prof. Ryszard Jakubczak opisując współczesną edukację na rzecz bezpieczeństwa¹² zwraca uwagę na zapoczątkowaną w 1998r. reformę systemu oświaty, w której podstawą do tworzenia nowego systemu edukacji obronnej stało się założenie, że najbardziej racjonalnym, efektywnym i najtańszym sposobem powszechnego przygotowania obronnego społeczeństwa jest kształcenie obronne młodzieży. W konsekwencji tegoż przyjęto formułę edukacji dla bezpieczeństwa, która obejmowała: ogólną wiedzę o bezpieczeństwie i jego kształtowaniu, wychowanie komunikacyjne, edukację prozdrowotną, edukację ekologiczną, profilaktykę przeciwpożarową, pierwszą pomoc przedmedyczną, ratownictwo, edukację przeciwprzestępczą, zasady ochrony dóbr kultury i elementy międzynarodowego prawa humanitarnego oraz przysposobienie wojskowe (tylko w klasach o profilu wojskowym). Przyjęto, że wszystkie te elementy edukacji dla bezpieczeństwa, z wyjątkiem przysposobienia wojskowego, będą powszechnie realizowane.

Otóż to! Jak to wygląda w rzeczywistości każdy może przekonać się bezpośrednio pytając choćby własne dziecko, które uczęszcza do konkretnej szkoły, czy to podstawowej, gimnazjalnej, ponadgimnazjalnej, wreszcie studiującego.

W każdym z wymienionych typów szkół realizacja powyższych zagadnień jest bardzo skromna godzinowo, bez podręczników, nie realizowana przez wyspecjalizowanych nauczycieli, zwykle doraźnie przez zapraszanych na takie zajęcia (zwykle na lekcje wychowawcze)

⁹ *Obrona narodowa w tworzeniu bezpieczeństwa III RP. Podręcznik dla studentek i studentów*, pod red. R. Jakubczaka, Warszawa 2003.

¹⁰ J.S.Kardas, *Edukacja obronna w Polsce. Zarys historii, stan obecny i perspektywy rozwoju*, w: Biblioteczka Edukacji Obronnej nr 1, Warszawa 1999.

¹¹ *Edukacja dla bezpieczeństwa*, pod red. R. Stępnia, Warszawa 1994.

¹² *Obrona narodowa w tworzeniu bezpieczeństwa...*, *op.cit.*, s. 44 i następne.

specjalistów, np. policjantów, strażników gminnych, strażaków, żołnierzy, lekarzy, ratowników, ekologów itd., którzy naturalnie nie są pedagogami, a jeżeli mają takie przygotowanie to z oczywistych względów nie dysponują przydatnym tu doświadczeniem dydaktycznym.

Nie zaryzykuję więc znacznie stawiając tezę, że edukacja polskiego społeczeństwa w zakresie bezpieczeństwa wewnętrznego, szczególnie w aspekcie bezpieczeństwa i porządku publicznego, wiktymologii, znieuczulicy społecznej w obliczu dziejącego się zła, prewencji kryminalnej i adekwatnej do tych zagadnień profilaktyki, realizowana przez władze i placówki oświatowo-wychowawcze w formie zinstytucjonalizowanej, prowadzonej systematycznie, stosownie do wieku i problemów, z wyłączeniem zagadnień obronnych, adresowana rzecz jasna do jego najmłodszych przedstawicieli, dzieci, młodzieży szkolnej czy studentów, jest *de facto* żadna, a najwyżej szkodliwie niewystarczająca.

Co ciekawe najbardziej widoczną publicznie inicjatywę w zakresie przybliżania społeczeństwu tych problemów wykazują instytucje bynajmniej nie powołane do działalności oświatowej czy wychowawczej, te właśnie, których reprezentantów przywołałem powyżej.

Naturalnie na każdej z tych instytucji, np. policji, straży pożarnej itd. ciąży ustawowy obowiązek prowadzenia działalności prewencyjnej, profilaktycznej, zapobiegającej skutkom, do których usuwania bądź ścigania zostały one powołane, ale skala tego oddziaływania jest niewielka i ma najczęściej charakter doraźny, okazjonalny i - co gorsza - zwykle realizowany po jakiejś tragedii, szkodzie czy nieszczęściu. Przykładów takich sytuacji i podejmowanych w ich następstwie działań media dostarczają nam na co dzień.

Brakuje wdrażania rozwiązań systemowych, opracowywanych z udziałem specjalistów programów profilaktycznych, realizowanych systematycznie, od najmłodszych lat w całej sieci placówek oświatowo-wychowawczych.

Pojedyncze przykłady z naszego kraju tylko potwierdzają tę opinię. We wrześniu 2002r. Pomorski Komendant Wojewódzki Policji w Gdańsku wskutek porozumienia z Marszałkiem Województwa i Kuratorem Oświaty wprowadził do klas pierwszych szkół podstawowych policyjny program edukacyjny¹³ symbolizowany maskotką „POPO”. Specjalnie przygotowane elementarze i gadżety miały za zadanie przybliżenie 7-latkom podstawowe zagadnienia z zakresu ich własnego bezpieczeństwa, nauczenie ich bezpiecznych zachowań, jak nie stać się ofiarą przestępstwa, jak reagować, do kogo zwracać się o pomoc itd. W kolejnych latach programem tym miano objąć kolejne roczniki w taki sposób, by edukację tę zakończyć wraz ze szkołą podstawową, a w przyszłości nawet gimnazjum. Niestety nic z tych planów nie wyszło (głównie z powodu braku środków na druk elementarzy i podręczników, na które policja nie ma specjalnych środków, a działająca w tym celu fundacja nie zdołała ich pozyskać w wystarczającym rozmiarze)

¹³ www.pomorska.policja.gov.pl. Profilaktyka.

i program ów realizowany jest nadal, ale wyłącznie w klasach pierwszych. W 2004 r. program ten, z racji objęcia przez szefa pomorskiej policji stanowiska Komendanta Głównego Policji, został wprowadzony na terenie całego kraju, w tym samym zakresie i - w zależności od miejsca realizacji - przybrał swoje regionalne logo czy nazewnictwo.¹⁴

Innym przykładem takiej inicjatywy może być Piła, gdzie wskutek porozumienia o współpracy, podpisanego w czerwcu 2006r. przez dyrektora Zespołu Szkół Ponadgimnazjalnych i Komendanta Szkoły Policji pod honorowym patronatem Starosty Piłskiego, w dwóch klasach Liceum Ogólnokształcącego rozpoczęła się realizacja trzyletniego autorskiego programu opracowanego przez wykładowców piłskiej Szkoły Policji pn. *Wybrane zagadnienia bezpieczeństwa i porządku publicznego*. Uczniowie zapoznają się m.in. z ogólną wiedzą o policji, wybranymi zagadnieniami prewencji kryminalnej i technikami kryminalistycznymi, zagadnieniami z zakresu bezpieczeństwa publicznego oraz podstawowymi informacjami dotyczącymi zagadnień z zakresu broni palnej, środków przymusu i ochrony osobistej.

Zespół Szkół Ponadgimnazjalnych w Pile jest jedyną (*sic!*) placówką w województwie wielkopolskim, w której realizowany jest blok edukacyjny poruszający te zagadnienia. Pierwsze w Polsce klasy o podobnym profilu powstały w województwach lubelskim i pomorskim. Co ciekawe, z inicjatywą wprowadzenia nowego przedmiotu wystąpił dyrektor szkoły.¹⁵

Takich przykładów rzeczywiście w Polsce jest więcej, ale w dalszym ciągu potwierdzają one postawioną przeze mnie tezę o braku powszechnego systemu edukacji o bezpieczeństwie i porządku publicznym.

Trudno doraźnie nauczyć kogokolwiek jak ma się zachowywać w miejscu publicznym, jakie zachowanie wypełni znamiona przestępstwa, jakie wykroczenia, jak należy zareagować w przypadku wybryków chuligańskich, a jak w przypadku zauważenia kradzieży kieszonkowej. Dlaczego w przypadku rozboju, czyli napadu rabunkowego, którego stajemy się ofiarą, skuteczniejszy okaże się krzyk wskazujący, że się pali, zamiast wołanie pomocy, dlaczego znieczulica jest złem, która potęguje poczucie bezkarności złoczyńców?; dlaczego w miejscu publicznym nie powinniśmy używać wulgarного słownictwa, czy też zachowywać się tak swobodnie jakby nikogo obok nas nie było?

Równie trudno wykształtować samodzielnie taką wyobraźnię, pozwalającą każdemu z nas z osobna minimalizować możliwość zagrożeń. Mogą one dotknąć każdego z nas, albo osobę trzecią przez nas - przez naszą nieuwagę, gapiostwo, albo zwyczajny brak wyobraźni właśnie! Od najmłodszych lat szkolnych należałoby te problemy uświadamiać. Mówić o skutkach powieszonego na szyi klucza do domu w czasie zabawy na podwórku; o unikaniu rozmów z nieznajomymi w miejscu ustronnym,

¹⁴ np. w Wielkopolsce - program edukacyjny „Z Pyrkiem inaczej”; vide: www.policja.pl. Profilaktyka

¹⁵ www.policja.pl. Profilaktyka

o tym by w ogóle takich miejsc się wystrzegać; o powrocie do domu po zmierzchu drogą publiczną, oświetloną, choćby nawet dłuższą; o skutkach zabaw z niebezpiecznymi przedmiotami; o sposobie prowadzenia rozmowy telefonicznej z nieznanym usiłującym dowiedzieć się, czy ktoś dorosły jest w domu itd. W przypadku osób dorosłych nie jest wcale inaczej; im również brakuje wyobraźni i - co gorsza - empatii; egoizmu za to mają w nadmiarze. Ilu z nas wie jak należy zabezpieczyć mieszkanie, czy dom przed wyjazdem na wczasy, w jaki sposób pozorować w nim bytność, co uczynić, by nie spowodować zagrożenia wypływu gazu, zwarcia prądu elektrycznego, zalania itd. Ilu z nas rozumie, że prawidłowe ustawienie samochodu np. przy skręcie w lewo pozwoli pozostałym uczestnikom ruchu drogowego na bezpieczne i swobodne kontynuowanie jazdy a nie tworzenie zbytecznego korka, a ilu z nas potrafi sobie wyobrazić na co naraża ów samochód, gdy zaparkujemy zbyt głęboko na chodniku - czy przewidzi, iż przeciskający się obok niego przechodnie mogą go niechcący porysować, wgnieść karoserię, a mogą znaleźć się i tacy, którzy właśnie z powodu złego zaparkowania wpadną w gniew i zrobią to specjalnie?! Ilu z nas myśli przy parkowaniu o tym by zmieścić się pomiędzy wymalowanymi pasami, by zająć jedno miejsce, a nie dwa? Ilu z nas z kolei - nawiązując do głównego tematu konferencji - przed podjęciem jakiegokolwiek transakcji z nieznanym nam kontrahentem przeprowadzi wiarygodny o nim wywiad, bądź skorzysta z usług profesjonalnej agencji informacji gospodarczej?

Przed trzema laty znalazłem się w składzie kilkusobowej delegacji w Huntsville, w stanie Teksas, na Uniwersytecie Stanowym im. Sama Houstona (Sam Houston State University - SHSU); dzięki podpisanemu przez Komendanta Głównego Policji i władze tej uczelni porozumieniu, dotyczącego wymiennego szkolenia menedżerskiego policjantów polskich i amerykańskich. Celem naszego pobytu było szkolenie menedżerskie kadry kierowniczej polskiej policji w **Inytucie Kierowania Przestrzeganiem Prawa im. Bill'a Blackwood'a Stanu Teksas** (Bill Blackwood Law Enforcement Management Institute of Texas - LEMIT) na **Wydziale Centrum Sądownictwa Karnego SHSU** (Criminal Justice Center SHSU), uzupełnione wizytami studyjnymi w stanowych jednostkach policji i więziennictwa oraz w oddziale FBI w Houston.

Podczas szkolenia uczestniczyliśmy w wykładach i ćwiczeniach z zagadnień dotyczących kreatywności („Kreatywny Szef”), kompetencji zawodowych policji, teksańskich systemów kar, rozstrzygania konfliktów i przestępczości nieletnich oraz bezpieczeństwa narodowego i zagrożenia terroryzmem.

Pobyt ten okazał się dla mnie niezwykle cenny, ale na pytanie dziennikarza, który zagadnął mnie po powrocie, co będę mógł przenieść na grunt polski, poważnie się zadumałem. Po zastanowieniu stwierdziłem, że stanu infrastruktury, ani też konkretnych rozwiązań prawnych nie da się przenieść z dnia na dzień; można jednak spróbować zaszczepiać pewien określony, niezwykle profesjonalny, stosunek do wykonywanych obowiązków przez stróżów prawa, jak i promować niezwykle obywatelską

postawę społeczeństwa, współpracującego z policją i innymi przedstawicielami stanu czy władz federalnych. To rzeczywiście imponowało. Podjąłem się więc osobiście, jak i poprzez moich podwładnych próbę szerokiej akcji informacyjno-propagandowej, mającej na celu przybliżenie policjantom i mieszkańcom tych wielce cennych postaw. Przyniosło to efekty już po roku. Przestępczość spadła, poprawiła się skuteczność ścigania i zdecydowanie wizerunek policji w społeczeństwie. Do pełnej skuteczności jest jeszcze daleko.

Konkluzja

Na kanwie opisanych doświadczeń mogę stwierdzić z pełną odpowiedzialnością, że polskiemu społeczeństwu brakuje właściwej edukacji o bezpieczeństwie. W dalszym ciągu na pytanie, z czym kojarzy się owo bezpieczeństwo zdecydowana większość indagowanych odpowie jednym słowem: z policją; a bezpieczeństwo przecież jest sumą naszych zachowań, efektem naszej przezorności, zapobiegliwości, myślenia o sobie i o innych w równym stopniu; to rezultat naszej odpowiedzialności, dojrzałości, naszego światopoglądu, temperamentu, naszego wychowania. Policja i inne służby walczą jedynie ze skutkami braku tych cech, a nie z ich przyczynami.

Bibliografia

1. Bobrow D.B., Haliżak E., Zięba R. (red.), *Bezpieczeństwo narodowe i międzynarodowe u schyłku XX wieku*, Warszawa 1997.
2. Brückner A., *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Warszawa 1996.
3. *Edukacja dla bezpieczeństwa*, pod red. R. Stępnia, Warszawa 1994.
4. Fehler W., *Współczesne bezpieczeństwo*, Toruń 2003.
5. Kardas J.S., *Edukacja obronna w Polsce. Zarys historii, stan obecny i perspektywy rozwoju*, w: Biblioteczka Edukacji Obronnej nr 1, Warszawa 1999.
6. Labuda G., *Mieszko I*, Wrocław 2005.
7. *Obrona narodowa w tworzeniu bezpieczeństwa III RP. Podręcznik dla studentek i studentów*, pod red. R. Jakubczaka, Warszawa 2003.
8. Rotfeld A.D., *Europejski system bezpieczeństwa in statu nascendi*, Warszawa 1989.
9. *Słownik języka polskiego*, T.I, Warszawa 1988.
10. Stefanowicz J., *Bezpieczeństwo współczesnych państw*, Warszawa 1984;
11. Zięba R., *Instytucjonalizacja bezpieczeństwa europejskiego. Koncepcje-struktury-funkcjonowanie*, Warszawa 2004.
12. Znamierowski C., *Szkoła prawa. Rozważania o państwie*, Warszawa 1999.
13. www.policja.pl. Profilaktyka.
14. www.pomorska.policja.gov.pl. Profilaktyka.

Summary

Security - daily overriding need

Security is one of the most important needs, which satisfaction determine develop of human civilization. This problem is from the begging of ages, subject of active analytic actions, cognitive and practical specialists, politician, scientists, diplomats etc. How it translate to level of general knowledge? In connection with it, the author of report (police ex-chief) gave a question about polish society state of knowledg about primary and daily aspect of personal safety, safety of property, job activity, social companionship, public order in context of institutional state of education about safety realized by polish educational authority and presents his conclusion.

Piotr Sienkiewicz

3. ZARZĄDZANIE BEZPIECZEŃSTWEM SYSTEMÓW

„Nie ma czegoś takiego, jak izolowany człowiek lub sytuacja. Istnieje tylko relacja między człowiekiem i środowiskiem. Relacja, której sens oddaje wyraz „zagrożenie”.

A. Magnusson

Streszczenie

W artykule przedstawiono ogólny model bezpieczeństwa systemów, rozumianego jako zdolność do realizacji podstawowych funkcji w warunkach zagrożeń generowanych przez określone źródła w otoczeniu systemów.

Wprowadzenie

Analiza systemowa bezpieczeństwa dowolnych obiektów ma sens, gdy istnieje niebezpieczeństwo, czyli istnieją zagrożenia mogące spowodować bądź zakłócenia funkcjonowania (egzystencji, rozwoju) tych obiektów, bądź możliwość utraty przez nieokreślonych wartości. Bezpieczeństwo jest pojęciem wieloznacznym, odnoszącym się do: (1) braku zagrożenia; (2) systemu instytucjonalnych i pozainstytucjonalnych gwarancji likwidacji lub minimalizacji zagrożeń; (3) jedna z istniejących wartości egzystencjalnych, wiążąca się z poczuciem stabilności, trwałości korzystnego stanu rzeczy, odczuciem stanu zagrożenia, wrażeniem pewności. Na gruncie politologii i badań nad bezpieczeństwem narodowym (międzynarodowym) stosowane są zarówno kryteria zasięgu (np. bezpieczeństwo regionalne, bezpieczeństwo globalne), jak i kryterium przedmiotowe (bezpieczeństwo militarne, ekonomiczne, ekologiczne, technologiczne, kulturowe). Z kolei, na gruncie analizy systemowej dominują dwa ujęcia bezpieczeństwa systemów, a mianowicie:

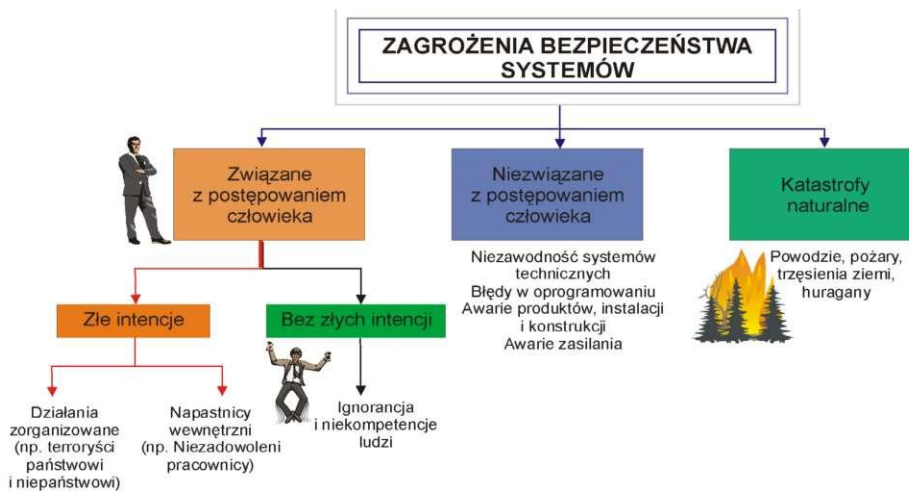
- a) bezpieczeństwo rozumiane jako własność obiektu charakteryzująca jego odporność na powstanie sytuacji niebezpiecznych (zagrożeń), przy czym uwaga koncentruje się na zawodności bezpieczeństwa obiektu czyli jego podatności na powstanie sytuacji niebezpiecznych;
- b) bezpieczeństwo systemu rozumiane jako jego zdolność do ochrony wewnętrznych wartości przed zewnętrznymi zagrożeniami.

Ponadto, należy dostrzec dwa aspekty bezpieczeństwa: obiektywny - istnieją warunki wystąpienia realnych zagrożeń, subiektywny - wyraża poczucie bezpieczeństwa (zagrożeń). Natomiast w badaniach systemowych zwraca uwagę związek bezpieczeństwa systemów z innymi cechami systemowymi takimi, jak np. stabilność, równowaga, niezawodność, żywotność itp.

3.1. Model zagrożeń

Zagrożeniem dla bezpieczeństwa systemu określać będziemy każde zjawisko (proces, zdarzenie) niepożądane z punktu widzenia niezakłóconego

działania systemu. Takie zjawiska lub ich kumulacja w określonym miejscu i czasie oddziałując destrukcyjnie na system tworzą sytuacje niebezpieczną dla egzystencji (rozwoju) systemu. Należy także zwrócić uwagę na możliwość powstawania sytuacji niebezpiecznych dla systemu będących skutkiem zagrożeń wewnętrznych wynikających np. z zawodności systemu (rys.3.1).

Rysunek 3.1. Ogólna typologia zagrożeń dla bezpieczeństwa.

Tabela 3.1.

Przykładowe kryteria klasyfikacji zagrożeń.

Kryterium	Rodzaj zagrożenia
Własności fizyczne:	<ul style="list-style-type: none"> - zagrożenia materialne (drogowe, powietrzne itp.), - zagrożenia energetyczne (cieplne, radioaktywne itp.), - zagrożenia informacyjne, - zagrożenia niematerialne (psychiczne, społeczne, polityczne);
Czas trwania	<ul style="list-style-type: none"> - zagrożenia krótkotrwałe, sporadyczne, - zagrożenia długotrwałe, narastające, ewoluujące, - zagrożenia cykliczne, powracające;
Zasięg:	<ul style="list-style-type: none"> - zagrożenia lokalne, - zagrożenia rozległe (regionalne, globalne);
Stalność zasięgu terenowego	<ul style="list-style-type: none"> - zagrożenia rozprzestrzeniające się w terenie, - zagrożenia nierozprzestrzeniające się w terenie

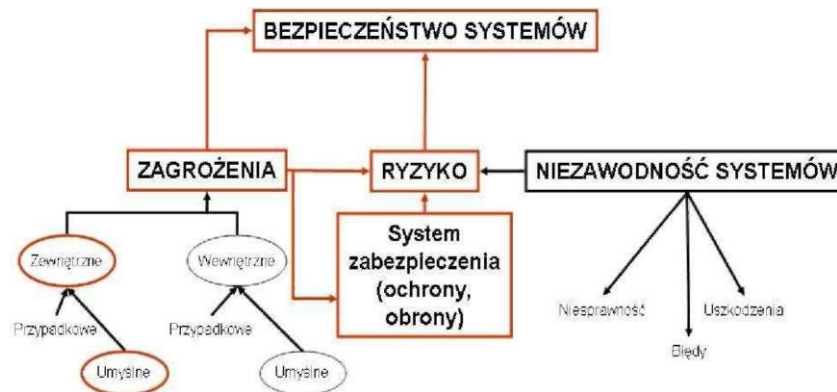
Źródło: opracowanie własne.

Analiza systemowa sytuacji zagrożenia może być „skalowana” według dwóch **kryteriów oceny**:

- kryterium prawdopodobieństwa zaistnienia stanu zagrożenia (lub innej miary charakteryzującej możliwość wystąpienia zagrożenia, np. miary rozmytej);
- kryterium powagi (*severity*) stanu zagrożenia (np. **ryzyko** oraz **wartość** zabezpieczanego systemu lub wartość dysponowanych przez niego zasobów).

Metody stosowane w ocenie bezpieczeństwa systemów wykazują pewne podobieństwo do popularnej metody pomiaru ryzyka rynkowego VaR (*Value at Risk*), wykorzystującej standardowe techniki statystyczne do określenia największej oczekiwanej straty w określonym horyzoncie czasu, jednakże przy założeniu normalnych warunków rynkowych (tj. braku zdarzeń losowych typu katastrofy, czy konflikty zbrojne, akty terroryzmu itp.).

Poszukując analogii należy zwrócić uwagę na techniki oceny bezpieczeństwa konstrukcji o określonej nośności i podlegającym określonym obciążeniom, a także stochastyczne modele bezpieczeństwa statków powietrznych.

Rysunek 3.2. Koncepcja analizy systemowej bezpieczeństwa.

3.2. Sytuacje kryzysowe

Związek problemów ryzyka i zarządzania kryzysowego najprościej można wyrazić przyjmując, że podejmowanie decyzji w sytuacjach kryzysowych oznacza konieczność dokonywania wyborów strategii działania w warunkach wysokiego poziomu ryzyka.

„Kryzys” należy do podstawowych, niedających się zastąpić pojęć języka greckiego. Wywiedziony z „krino” - dzielić, wybierać, decydować, osądzać - w formie zwrotnej - mierzyć się, sprzeczać, walczyć z czymś, kryzys miał oznaczać ostatecznie, nieodwołalne rozstrzygnięcie. Pojęcie to wskazywało na ostrą alternatywę; niedopuszczającą już żadnej rewizji: sukces lub klęska, życie albo śmierć, w końcu zbawienie albo potępienie. Kryzys jest zawsze stanem ewolucyjnym jako przejściowy. Stan kryzysu następuje

po stanie rozumianym jako (względnie) normalny. Kryzys albo przeradza się w katastrofę, albo zostaje „wchłonięty”, pociągając następstwa różnorodnej natury i wagi. W kryzysie następuje często utrata (lub zachwianie) poczucia utraty wartości koniecznych do „normalnego” funkcjonowania systemu, tj. takiego, który sprzyja jego rozwojowi.

Sytuacją kryzysową określamy taką sytuację systemową, która charakteryzuje się wystąpieniem zjawisk (procesów, zdarzeń) negatywnych (destrukcyjnych) lub ich, kumulacją, które prowadzą do zagrożenia zdolności autonomicznego rozwoju systemu (efektywnej realizacji jego podstawowych funkcji).

Ogólnie przyczyny wystąpienia sytuacji kryzysowych można podzielić na:

- zewnętrzne, czyli skumulowane zjawiska negatywne, których źródłem jest otoczenie systemu;
- wewnętrzne, czyli skumulowane zjawiska negatywne, których źródła znajdują się wewnątrz systemu.
- Rozpatrując sytuację kryzysową z punktu widzenia zarządzania systemem można przyjąć, że jest ona:
 - sytuacją, w której działanie systemu zostało trwale zakłócone;
 - sytuacją, w której system rzeczywiście lub pozornie utracił zdolność sterowania (zarządzania);
 - sytuacją zagrażającą realizacji celów strategicznych systemu;
 - sytuacją naruszającą dynamiczną równowagę funkcjonalną systemu;
 - sytuacją, która może zagrozić egzystencji systemu (katastrofa) lub jego podsystemów.

Analizując natomiast sytuację kryzysową jako szczególną sytuację decyzyjną można przypisać jej następujące cechy:

- czas podejmowania decyzji - bardzo krótki;
- stopień przewidywalności - bardzo niski (zaskoczenie);
- stopień ryzyka - bardzo wysoki;
- obawy wynikające z niepewności - bardzo duże (strach).

W zależności od fazy rozwoju sytuacji kryzysowej można wyróżnić następujące strategie antykryzysowe:

- aktywne: antycypacyjne i prewencyjne;
- reaktywne: repulsyjne i likwidacyjne.

Ze względu na sterowalność, czyli zdolność panowania nad kryzysem oraz stopień jego intensywności, można wyróżnić cztery podstawowe typy sytuacji kryzysowych (często następujących po sobie jako kolejne fazy narastania zagrożeń dla systemu):

(1) kryzys potencjalny - symptomy kryzysu są stosunkowo słabe, pojawiają się sygnały o obniżonej efektywności działania w różnych obszarach (podsystemach) systemu;

(2) kryzys ukryty - ujawniają się utrudnienia w efektywnej realizacji zadań i funkcji systemu, ale nie można zidentyfikować ich przyczyn i ujawnić skutków;

(3) kryzys palący, ale możliwy do opanowania - w systemie zaczyna się odczuwać skutki utrzymujących i nasilających się utrudnień, przynoszących zakłócenia w funkcjonowaniu systemu;

(4) kryzys palący, niemożliwy do opanowania - kumulacja zagrożeń i żywiołowy (chaotyczny) rozwój zjawisk destrukcyjnych doprowadza do utraty stabilności i sterowalności systemu, czego skutkiem może być wyczerpanie się rezerw („potencjału obronnego”), utrata kontroli nad otoczeniem, drastyczne ograniczenie swobody decyzyjnej.

Obok sytuacji kryzysowych w biznesie szczególną wagę przywiązuje się do sytuacji kryzysowych wywołanych przez zagrożenia rozległe (np. katastrofy chemiczne i energetyczne, anomalie pogodowe, epidemie wirusowe itp.) i lokalne (np. wypadki drogowe, katastrofy budowlane, wybuchy itp.).

3.3. Model bezpieczeństwa systemu

Jeżeli dokonano identyfikacji zagrożeń, to warunkiem bezpieczeństwa systemu jest wyposażenie go w określony potencjał odporności (zabezpieczenia). W szczególności może wyrażać go określony, najczęściej warstwowy system zabezpieczenia przed zagrożeniami.

Rozpatrzmy, jak poprzednio, pewną sytuację systemową S oraz załóżmy, że dane są wielkości:

- zagrożenia zewnętrzne $A(t)$ pochodzące z otoczenia (O) systemu (S),
- odporność systemu (S) na zagrożenia zewnętrzne $B(t)$, która odpowiada funkcji potencjału obronnego (zabezpieczającego).

Powyższe charakterystyki sytuacji są funkcjami losowymi o znanych rozkładach prawdopodobieństwa:

$$F(a,t) = \Pr \{ A(t) < a \}, a \geq 0, \quad G(b,t) = \Pr \{ B(t) < b \} b \geq 0, t \in T. \quad (1)$$

Uogólnionym wskaźnikiem bezpieczeństwa systemu może być prawdopodobieństwo, że zagrożenia nie przekroczą pewnego krytycznego (dopuszczalnego) poziomu $a_0 > 0$, zaś odporność systemu będzie większa od pewnej wartości granicznej b_0 , czyli:

$$\beta(t) \equiv \beta(a_0, b_0) = \Pr \{ A(t) \leq a_0, B(t) > b_0 \} \quad (2)$$

co przy założeniu statystycznej niezależności rozpatrywanych wielkości prowadzi do wskaźnika oceny bezpieczeństwa systemu:

$$\beta(t) = F(a_0, t) [1 - G(b_0, t)] \quad (3)$$

Przyjmując pożądaną poziom bezpieczeństwa systemu jako $\beta_0 > 0$ powiemy, że w czasie T system jest bezpieczny, jeżeli w każdej chwili t e T spełniony jest warunek:

$$\beta(t) \geq \beta_0. \quad (4)$$

W analizach bezpieczeństwa obiektów technicznych stosowane są pewne uproszczone procedury, które sprowadzają się do wyznaczenia prawdopodobieństwa „zniszczenia”:

$$P = p(P_s \leq P_0) \quad (5)$$

czyli prawdopodobieństwo zdarzenia, że uogólniona odporność (nośność) P_s nie jest większa od uogólnionego zagrożenia (obciążenia) P_0 .

Obok sytuacji kryzysowych związanych z zagrożeniami dla bezpieczeństwa narodowego i bezpieczeństwa biznesu szczególną wagę przywiązuje się do sytuacji kryzysowych wywołanych przez zagrożenia rozległe (np. katastrofy chemiczne i energetyczne, anomalie pogodowe, epidemie wirusowe itp.) i lokalne (np. wypadki drogowe, katastrofy budowlane, wybuchy itp.).

3.4. Zarządzanie bezpieczeństwem

Zarządzanie bezpieczeństwem systemu stanowi integralną część zarządzania systemowego i związane jest z racjonalizacją wyboru środków (metod, technologii) zapewniających bezpieczne (zgodne z przeznaczeniem) funkcjonowanie systemu w niebezpiecznym środowisku (otoczeniu).

Jeżeli nie istnieją zagrożenia zewnętrzne, to zarządzanie bezpieczeństwem systemu można sprowadzić do problemu zarządzania niezawodnością systemu: należy dokonać wyboru takiej strategii niezawodności, dla której wartość kryterium oceny niezawodności (funkcja niezawodności systemu) przyjmuje wartość maksymalną przy spełnieniu warunku, że koszty wzrostu niezawodności (lub utrzymania niezawodności na pożądanym poziomie) nie przekroczą wartości granicznej (dopuszczalnej).

Jeżeli jednak mamy do czynienia z sytuacją zagrożenia dla bezpieczeństwa systemu, to wtedy problem zarządzania bezpieczeństwem systemu można sprowadzić do wyboru takiej strategii bezpieczeństwa (środków zabezpieczenia systemu przed zagrożeniami) ze zbioru strategii dopuszczalnych, dla której np. wartość oczekiwana skutków (strat) zagrożeń przyjmuje wartość minimalną, pod warunkiem, że koszty zastosowania strategii (wdrożenia środków zabezpieczenia) nie przekroczą wartości granicznej (dopuszczalnej).

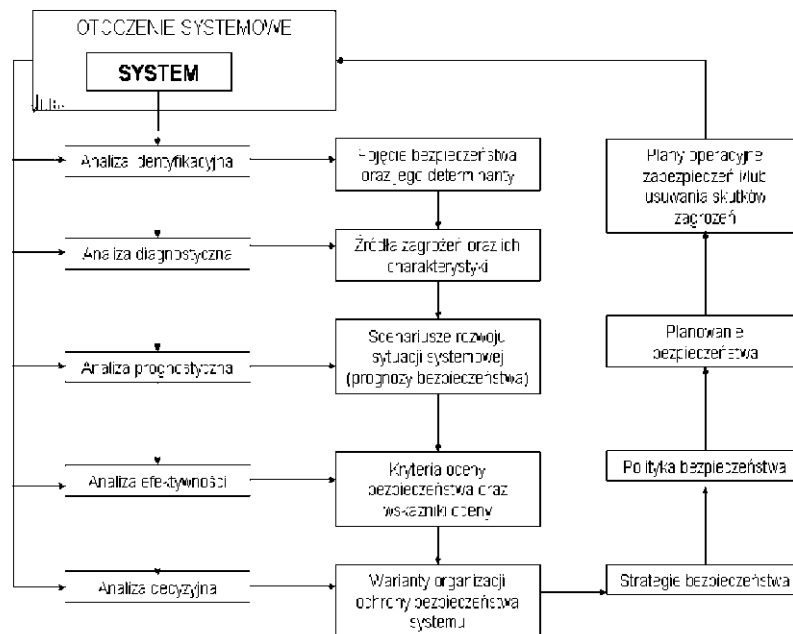
Należy zauważyć, że zarówno problem zarządzania niezawodności, jak i problem zarządzania bezpieczeństwem systemu, można sprowadzić do problemu: (1) minimalizacji funkcji ryzyka pod warunkiem, że wartość efektów (użyteczności) uzyskiwanych dzięki funkcjonowaniu systemu będą nie mniejsze od wartości granicznej (pożądaney) albo (2) maksymalizacji

funkcji efektywności systemu pod warunkiem, że funkcja ryzyka nie przekroczy wartości dopuszczalnej.

ZARZĄDZANIE BEZPIECZEŃSTWEM		
NIEZAWODNOŚĆ ZAGROŻENIA	Niska	wysoka
Brak	„zarządzanie niezawodnością”: minimalizacja kosztów dla pożądanego poziomu niezawodności (ryzyka, efektywności)	„zarządzanie niezawodnością”: utrzymanie stanu niezawodności dla dopuszczalnego poziomu nakładów na zabezpieczenie przed awariami
występują	„zarządzanie bezpieczeństwem”: minimalizacja kosztów dla pożądanego poziomu niezawodności i bezpieczeństwa (ryzyka)	„zarządzanie bezpieczeństwem”: minimalizacja kosztów dla pożądanego poziomu ryzyka i zachowania poziomu niezawodności

Rysunek 3.3. Zarządzanie bezpieczeństwem.

Źródło: P. Sienkiewicz, BOS'04, Warszawa 2004.

Rysunek 3.4. Ogólny schemat analizy systemowej w aspekcie bezpieczeństwa systemu działania

Źródło: Opracowanie własne.

Zakończenie

Bezpieczeństwo systemów technicznych może być rozpatrywane w dwóch podstawowych aspektach, a mianowicie: (1) jako bezpieczeństwo techniki (technologii) ze względu na jej negatywne skutki (zagrożenia) dla otoczenia (środowiska społecznego, środowiska naturalnego); (2) jako bezpieczeństwo systemu technicznego wynikające z jego stanów funkcjonalnych (zawodności - niezawodności, gotowości, żywotności itp.).

W pierwszym przypadku mamy do czynienia z koniecznością analizy ryzyka technologicznego, czego przykładem może być „syndrom Czarnobyla”, w drugim natomiast wyrazem ryzyka może być np. bezpieczeństwo komunikacyjne (np. transportu lotniczego), którego przyczyną może być zawodność techniki. Aczkolwiek katastrofę elektrowni jądrowej w Czarnobylu spowodowała awaria systemu technicznego, to skutki społeczne (zdrowotne, biologiczne) i ekologiczne wynikały ze specyficznych właściwości technologii jądrowej.

Badania naukowe nad bezpieczeństwem systemów technicznych mają już bogatą tradycję. Zapewne początkowych należy poszukiwać w dawnych epokach, gdy tworzono już olbrzymie konstrukcje materialne (np. katedry, akwedukty), które musiały przecież spełniać warunki bezpieczeństwa konstrukcji budowlanych, zaproponowane przez Ch. Coulomba (1736-1806) znane jako metoda naprężeń dopuszczalnych, będąca w istocie metodą deterministyczną. W latach trzydziestych XX wieku przyjęto, że należy uważać katastrofę, awarię, uszkodzenie za zdarzenie losowe i analizować niezawodność (bezpieczeństwo) metodami probabilistycznymi.

Obecnie można wyróżnić dwa podstawowe nurty badań: (1) tworzenie teoretycznych podstaw bezpieczeństwa systemów (technicznych i społecznych), (2) projektowanie systemów bezpieczeństwa, w tym zarządzania bezpieczeństwem, a więc również metod zarządzania ryzykiem (ze szczególnym uwzględnieniem sytuacji kryzysowych). Można zatem mówić o nauce o bezpieczeństwie, obejmującej teorię i inżynierię bezpieczeństwa systemów.

Bibliografia

1. Biegus A., *Probabilistyczna analiza konstrukcji stalowych*. PWN, Warszawa 1999.
2. Findeisen W., *Analiza systemowa, podstawy i metodologia*. WNT, Warszawa 1985.
3. Jaźwiński J., Ważyńska - Fiok K. *Bezpieczeństwo systemów*. PWN, Warszawa 1993.
4. Kerzner H., *Zarządzanie projektami. Studium przypadków*, Helion, Warszawa 2005.
5. Konieczny J., *Zarządzanie w sytuacjach kryzysowych, wypadkach i katastrofach*. Poznań 2001.
6. Murzewski J., *Niezawodność konstrukcji inżynierskich*. Arkady 1989
7. Sienkiewicz P. *Conditions of Conflict and Security in Systems*. ISA, Washington. 1990.

8. Sienkiewicz P., *Analiza systemowa*. Bellona, Warszawa 1995.
9. Sienkiewicz P., *Teoria bezpieczeństwa systemów*, AON, Warszawa 2005.
10. Szymanek A., *Wektorowy model zagrożenia. III sympozjum Bezpieczeństwa Systemów*, Kiekrz 1990.
11. Tarczyński W., Mojsiewicz M., *Zarządzanie ryzykiem*. PWE, Warszawa 2001.
12. Żmigrodzki M. (1999) *Encyklopedia politologii*. Tom 1. Zakamycze, 1999.

Summary

Theory and engineering of systems security

The article presents the basic notions and definitions of systems security. The model of threats for systems security and a general model of a safe system (i.e. secured against outside and inside threats) were discussed. The problem of systems security management, considering particularly the management of risk, was defined.

Stanisław Piocha

4. PROBLEMY BEZPIECZEŃSTWA A WYZWANIA MAKROEKONOMII

Streszczenie

Wzmocnienie bezpieczeństwa ekonomicznego kraju ma miejsce wówczas, gdy rośnie jego zdolność do tworzenia i wykorzystywania współzależności pomiędzy podmiotami krajowymi i zagranicznymi, które mają posłużyć dynamizacji rozwoju gospodarczego kraju i wypracowaniu takiego potencjału gospodarczego, który przysłuży się do eliminowania ewentualnych konfliktów i zagrożeń. Identyfikacja zagrożeń, wyzwań i ryzyka w kontekście kształtowania się trendów (pozytywnych i negatywnych) bezpieczeństwa globalnego i regionalnego nie jest, jak z dotychczasowych tez autora wynika, należy do poczynañ wysoce złożonych.

Jest jednak niezbędna do tego aby zdefiniować narodowej diagnozy stanu bezpieczeństwa i prognozy rozwoju bezpieczeństwa międzynarodowego. Do identyfikacji zagrożeń gospodarczych należy przyjąć kryteria zbudowane na podstawie przewidywanych skutków negatywnych oddziaływań. Określone kryteria są niezbędną podstawą obiektywizacji ocen w analizach bezpieczeństwa państwa. Ustalić bowiem należy prze czym należy się bronić - co jest równoznaczne z ustaleniem (identyfikacją) zagrożeń, a konsekwencji zdecydować jakie przeciwdziałania podjąć i jakie do tego użyć środki. Trafne decyzje można podjąć tylko na podstawie poprawnie zidentyfikowanych zagrożeń.

Wstęp

Bezpieczeństwo jako obszar związany z naukami ekonomicznymi posiada swą bogatą tradycję dociekań filozofii, socjologii i prakseologii. Przedstawiciele tych nauk zarówno głęboko w historii (Platon i Św. Tomasz z Akwinu, którzy eksponowali dostatek; Arystoteles (384- 322 pne), filozof grecki, logik, ekonomista), Epikur (343- 270 pne), filozof grecki - teoria szczęścia tożsamego z dobrem) i Tomasz Hobbes (1588 - 1679 filozof i myśliciel społeczny- eksponujący bogactwo) dokonywali wyodrębniania czynnika ekonomicznego jako elementu bezpieczeństwa. Augusta Comte'a (1798 - 1857 twórca pozytywizmu, filozof, socjolog) i Augusta Cieszkowskiego (1814 - 94 filozof, ekonomista i działacz społeczny, twórca tzw. filozofii czynu) eksponujących dobrobyt. On (dobrobyt) staje się wraz z rozwojem rodzaju ludzkiego coraz ważniejszy. Dla wielu myślicieli współczesnych sytuowany jest wśród trzech podstawowych filarów bezpieczeństwa - triady stanowionej przez: Prawo - Wolność - Dobrobyt. Zainteresowanie bezpieczeństwem posiada liczne uwarunkowana o różnym charakterze, głównie ekonomicznym, politycznym, i militarnym.

4.1. Kierunki badań nad bezpieczeństwem

Współczesne kierunki dociekań nad bezpieczeństwem, opierając swe postulaty naukowe na dorobku filozofii, nauk wojskowych i prakseologii, postulują rozwijanie sekurologii (nauki o bezpieczeństwie) realizowanej obecnie coraz powszechniej jako „badania nad bezpieczeństwem”.

Formułując strategię bezpieczeństwa państwa należy odpowiedzieć na dwa pytania: jaka ma być strategia bezpieczeństwa?, Jakie są podstawowe cele strategiczne państwa w zakresie bezpieczeństwa? ¹

W ostatniej dekadzie XX wieku pojawiły się na poziomie globalnym i regionalnym nowe procesy oraz ukształtowały się zjawiska, które mają wpływ na strategię bezpieczeństwa państwa. Znajdują one odzwierciedlenie w narodowych strategiach bezpieczeństwa.

Wspomniane procesy i zjawiska można za J. Kukułką pogrupować w prawa zmienności i współzależności. ²

Strategia bezpieczeństwa, odnosząc się do sfery obronności państwa, dokonują charakterystyki wyzwań i zagrożeń dla narodowego bezpieczeństwa. Niektóre strategie wyróżniają trzeci czynnik kształtujący stan bezpieczeństwa, czyli stan ryzyka. Po wydarzeniach w USA, w dniu 11 września 2001 r. międzynarodowy terroryzm oraz fanatyzm religijny stały się jednymi z największych zagrożeń bezpieczeństwa w skali narodu, regionu i świata. Wiele z tych wyzwań stało się w krótkim czasie zagrożeniami asymetrycznymi. Zagrożenia takie to zjawiska prawdopodobnie już ogólnoswiatowe, które mogą być wywoływane z wykorzystaniem minimum potencjału (masy i energii). Ich negatywne skutki dla bezpieczeństwa są zaś ogromne. Wśród zagrożeń asymetrycznych można wymienić zagrożenia biologiczne, a nawet genetyczne. Czynnikiem zagrożenia asymetrycznych są zaskoczenie, chirurgiczna wręcz dokładność rażenia i ogromna skuteczność. Zagrożenia te mogą być kierowane przeciwko państwu, lecz z uwagi na procesy globalne, ich konsekwencje są odczuwane na całym świecie. Zagrożenia asymetryczne znajdują odzwierciedlenie jedynie w strategiach bezpieczeństwa największych państw świata.

W tradycji myślenia o bezpieczeństwie bardzo często dostatek, dobrobyt i bogactwo sytuowane są wśród jego warunków. Od dawna szczęście, pomyślność pewności podejmowanych przez ludzi starań w celu realizacji swego życia i jego prolongowania oraz doskonalenia, uzależniano od warunków ekonomicznych. Były one i są elementem, filarem i czynnikiem oraz warunkiem bezpieczeństwa. Wyrażane są przez komponent nazywany dziś bezpieczeństwem ekonomicznym. Ono zaś osnute jest na jakimś bogactwie, dobrobycie i dostatku tudzież dochodzie (narodowym) lub produkcji (globalnym) zarówno wytwarzanym jak podzielonym. Dość powszechne jest bowiem przekonanie, iż bogactwo i dobrobyt dopełniają istotnie szczęście i bezpieczeństwo. Stąd i sytuowanie tego

¹ R. Zięba, *Cele polityki Zagranicznej*, w: J. Kukułka R. Zięba (red.) *Polityka zagraniczna państwa*, UW Warszawa 1992, s. 64.

² J. Kukułka, *Teoria stosunków międzynarodowych*, Scholar, Warszawa 2000, s. 180 - 247.

komponentu wśród filarów, na których wsparte jest bezpieczeństwo, pojmowane już to jako taka forma istnienia i życia, która zapewnia trwanie, przetrwanie i zwiększa szansę na jego rozwój, już to jako pewność trwania i przeżycia oraz swobody rozwoju.

Rzecz zatem sprowadza się do tego, że bez jakiegoś bogactwa, dobrobytu i dostatku nie ma pełnego szczęścia i bezpieczeństwa. Nie jest to jednak jedyne i wyłączne myślenie o bezpieczeństwie. Są bowiem i takie rodzaje myślenia o nim, które nie wyodrębniają komponentu i płaszczyzny ekonomicznej jako składnika bezpieczeństwa.

Sprawstwo tego rodzaju bezpieczeństwa (ekonomicznego) wiązane bywało i bywa tak z wojną jak i pokojem. Wojna, rozumiana jako zmaganie przy pomocy zbrojnej realizowane przez sztukę wojenną podobną sztuce myśliwskiej, służyć miała i służyła, w wyjaśnianiu Arystotelesa, pozyskiwaniu łupów, zwiększaniu bogactwa i bezpieczeństwa.

W późniejszych analizach Arystotelesa udowadnia on zbędność zmagania wojennych dla bezpieczeństwa, to ostatnie dawało się uzyskiwać także przez wymianę handlową: eksport i import. W dużej mierze ta właśnie alternatywa uzyskiwania zysków i bogactwa przez wymianę handlową, a nie najazdy orężne, grabieże i kontrybucje zyskiwać zaczęła na znaczeniu. W dalszych dociekaniach posiadało to utrwalone twierdzenie w ocenie i wartościowaniu wojen na niesłuszne i sprawiedliwe: wojny dla zysku, łupów i bogactwa jako niesprawiedliwych, niesłusznych i nieuzasadnionych etycznie. Historia dowodzi dalej, że podboje, grabieże i eliminowanie tych, którzy wytwarzają dobra zastępowane zostają ich niewoleniem i eksploatacją zamiast eliminacji, barbarzyńskiego zabijania „plemion osiadłych” i mających zapasy żywności przez „plemiona koczownicze” (wojownicze), aby zawłaszczyć te zapasy.

Filozofowie utożsamiający bezpieczeństwo z bogactwem od wczesnych lat wskazywali na inne płaszczyzny jego tworzenia, twierdzili, że jest ono tworzone przez:

- 1) pokojową pracę na roli - podkreślał już Hezjod;
- 2) swobodny handel - dowodzili myśliciele starożytni i renesansowi, szczególnie w epoce wielkich odkryć geograficznych;
- 3) pracę i wytwórczość (zrazu manufakturę - przekonywali myśliciele początków ery nowożytnej);
- 4) wysiłek i produkcję przemysłową oraz naukę i postęp naukowo-techniczny (którymi zafascynowanych jest wielu myślicieli współczesnych).

Z pozycji filozofii bezpieczeństwa nie można zaprzeczać stawianym argumentom, że bogactwo składające się na płaszczyznę ekonomiczną bezpieczeństwa uzyskuje się zarówno przez pokojowe prace i wytwórczość oraz postęp naukowo-techniczny, jak również przez wojny, zmagania orężne i niewolenie innych, ich eksploatacji. Wiele wskazuje na to, że takie same przesłanki leżą u podstaw wojny i pokoju, które realizowane są różnymi siłami i narzędziami, od narzędzi orężnych i sił zbrojnych, przez narzędzia i siły ekonomiczne, po starania pokojowe i wysiłki zarówno produkcyjne

i wytwórcze, jak również wymianę handlową. Wojny i pokoje skutkują bezpieczeństwem, w tym i jego aspektem ekonomicznym.

Trafną zatem wydaje się być argumentacja filozofii bezpieczeństwa, że bezpieczeństwo także w jego wymiarze stanowionym przez istotny obszar ekonomiczny, osiągać można co najmniej dwiema podstawowymi i odmiennymi drogami, a mianowicie: drogą pokojową i drogą wojenną. Filozofia ta bowiem definiuje wojnę - rozwijając analityczne rozróżnienie Tadeusza Kotarbińskiego czynów podstawowych wszelkich działań ludzkich - jako takie działania które mają na celu życie i jego bezpieczeństwo i takie, które skutkują dekonstrukcją i konserwacją.

W tym aspekcie filozofia identyfikuje pokój z takimi działaniami, których wynik przejawia się w konstrukcji i profilaktyce. W literaturze II Rzeczypospolitej to rozróżnienie posiada swoje źródło bazę w analizach Mirosława Orłowskiego, który rozgraniczał „gospodarstwo wojenne” od „gospodarstwa pokojowego”.

W pracy tej autor istotę różnicy przedstawił m.in. następująco: „(...) zasadniczą różnicą jaką można by tu wskazać jest fakt, o ile w gospodarstwie pokojowym decydują elementy produkcji, one nadają ton gospodarstwu pokojowemu, o tyle w gospodarstwie wojennym na plan pierwszy wysuwa się konsumpcja. Wzmożona konsumpcja, przekraczająca możliwości reprodukcyjne gospodarstwa narodowego, oto główna cecha gospodarstwa wojennego.”³

Powyższe twierdzenie jest przyczynkiem do definiowania dwóch ekonomii, do definiowania ekonomii wojennej jako takiej formy życia gospodarczego i jego funkcjonowania, w której dominuje konsumpcja. Z kolei ekonomia pokojowa, to taka forma tego życia i jego funkcjonowania, w której dominuje produkcja (dostatku, dobrobytu i bogactwa).

W tym kontekście widoczna zdaje się być próba wmontowania bezpieczeństwa ekonomicznego w system filozofii bezpieczeństwa i wyrażania istoty zarówno ekonomii wojennej jak i ekonomii pokojowej w sposób analogiczny jak usytuowanie wojny i pokoju w tej filozofii. Ekonomię wojenną i ekonomię pokojową należałoby wtedy rozpatrywać jako środki i metody wysiłku ekonomicznego, gospodarczego i zarządzającego zasobami.

Za jedno z podstawowych przyczyn uzasadniających wskazane uwarunkowania uznać wydaje się, należy globalizację wielu płaszczyzn funkcjonowania społeczeństwa. W szczególności globalizacja ta posiada odzwierciedlenie w problematyce gospodarczej współczesnego świata. U jej podstaw leży rozwój sił wytwórczych i związany z tym podział pracy, problemy surowcowe, ekologiczne. Także wiele innych procesów towarzyszących kształtowaniu się współczesnych współzależności ekonomicznych o charakterze ponad narodowym. Współzależności te

³ M. Orłowski, *Gospodarstwo wojenne*, Warszawa 1938.

doprowadziły do wykształcenia się systemu gospodarki światowej.⁴ Sposób funkcjonowania tego systemu i kierunek zachodzących w nim zmian staje się czynnikiem sprawczym procesów przystosowawczych wewnątrz poszczególnych układów. Dobrze są nam znane efekty związane z procesem włączania naszej gospodarki systemu regionalnego.

W literaturze przedmiotu podkreśla się, iż we współczesnym świecie występują dwa kierunki działań, z jednej strony są to działania zmierzające do zrzeczenia się części władzy przez centralne ośrodki władzy politycznej krajów na rzecz regionalnych lub instytucji ponad narodowych, drugi kierunek to rozwój korporacji transnarodowych, obejmujących często równocześnie różne dziedziny gospodarki.⁵

Widać z tego, że zdefiniowanie bezpieczeństwa ekonomicznego nie jest łatwe, pojęcie to bowiem jest nieostre i wieloznaczne. Nieostrość pojęcia zawiera się w fakcie, że odnosić go można do bezpieczeństwa poszczególnych gospodarstw domowych a nawet jednostek, całych grup społecznych, różnej wielkości i dziedzin działania podmiotów gospodarczych, poszczególnych państw, układów regionalnych, czy też globalnych. W literaturze przedmiotu najczęściej pojęcie bezpieczeństwa ekonomicznego wyprowadza się z definiowanego przez słownik języka polskiego ogólnego pojęcia- bezpieczeństwo- jako stanu „nie zagrożenia, spokoju, pewności.”⁶

W literaturze przedmiotu zagrożenia i wyzwania identyfikuje się jako zjawiska. Obydwa kojarzą się, choćby intuicyjnie, z poczuciem bezpieczeństwa.⁷ Ocena stanu bezpieczeństwa, a co za tym idzie - świadomość istnienia lub braku istnienia zagrożeń, tkwi w psychice człowieka, społeczeństwa lub narodu. Za F. Kaufmannem można przyjąć definicję zagrożenia jako możliwości wystąpienia jednego z negatywnie wartościowanych zjawisk.

Interesujący jest przy tym model, opracowany przez R. Ziębę, wyjaśnienia prawidłowego lub fałszywego postrzegania zagrożeń.

Zagrożenia powodują stan niepewności, wręcz strachu. W zależności od świadomości społeczeństwa, decydentów, polityków oraz kategoryzacji pojęć w strategii bezpieczeństwa, pojawia się stan braku bezpieczeństwa, stan obsesji w dziedzinie bezpieczeństwa., stan fałszywego bezpieczeństwa, stan bezpieczeństwa.

Określenie stanu zagrożeń zawsze znajduje odzwierciedlenie w dokumentach narodowej strategii bezpieczeństwa. Ocena stanu zagrożeń, a przez to określenie stanu bezpieczeństwa zawsze powinna odzwierciedlać

⁴ R. Kudliński., W. Siwiński, *Szkice o gospodarce światowej*, PWN, Warszawa 1985, s. 9; Także: T. Kowalik, *Współczesne systemy ekonomiczne. Powstanie, ewolucja, kryzys*, Warszawa 2000, s. 343- 346.

⁵ A. I. Budnikowski, E. Kawecka- Wyrzykowska, (red.), *Międzynarodowe stosunki gospodarcze*, PWE, Warszawa 1996, s. 17 - 18.

⁶ M. Szymczak (red.), *Słownik języka polskiego*, PWN Warszawa 1978, s. 147.

⁷ J. Kukułka, *Nowe uwarunkowania i wymiary bezpieczeństwa międzynarodowego Polski*, „Wiś i Państwo” nr 1/1995, s. 198.

stan faktyczny. Zagrożenia traktuje się wtedy jako zjawiska obiektywne. W ostatniej dekadzie XX wieku obok zagrożeń pojawiła się kategoria wyzwań. K. Zięba definiuje je jako niezbywalne potrzeby wymagające sformułowania odpowiedzi i podjęcia stosownych działań. Zagrożenia i wyzwania są trudne do wyraźnego rozróżnienia; między nimi istnieje cienka linia podziału. Jeszcze do niedawna terroryzm tak jak przestępczość zorganizowana, migracje ludności, skażenie środowiska zaliczano do kategorii wyzwań. Uważano, że międzynarodowy terroryzm jest zjawiskiem, któremu można sprostać przez podjęcie konkretnych, dobrze zorganizowanych działań. Takie podejście do walki z terroryzmem jako z wyzwaniem dla bezpieczeństwa można znaleźć w większości strategii bezpieczeństwa.

Widać z tego, że pomijając nawet określone wcześniej możliwości przypisania pewnych przydomków (rodzajów) bezpieczeństwa i spojrzenia na problem z punktu widzenia makroekonomicznego, trudnym jest o precyzyjną jednoznaczną definicję. Uznaje się przy tym, wzmocnienie tego bezpieczeństwa ekonomicznego jest celem polityki państwa. Realizacja tego celu dokonuje się poprzez eliminację zagrożeń zewnętrznych i wewnętrznych. Należy podkreślić, że bezpieczeństwo ekonomiczne odnosi się do sfery zjawisk gospodarczych występujących tak w skali pojedynczego kraju (choć odniesienie go do kraju małego wydaje się być iluzją) oraz określonych układów ponad narodowych. W znacznej ilości pozycji literatury pojęcie bezpieczeństwa ekonomicznego utożsamiane jest z „ogólnym stanem zależności ekonomicznej kraju, określający stopień efektywności zewnętrznej ingerencji ekonomicznej w wewnętrzny rozwój gospodarczy”.⁸

Nie pretendując do wyrokowania, wydaje się, że w aspekcie dotychczasowej treści referatu, w określeniu powyższym występuje zbytne zawężenie problemu. Z jednej strony odnosi się bezpieczeństwo ekonomiczne tylko do szczybla pojedynczego kraju, z drugiej zaś nie dostrzega się zagrożeń innych niż zewnętrzne. Wymieniony w przypisie dokument określający tę jednostronność uniknął wskazując obok zagrożeń zewnętrznych także te, które tkwią wewnątrz gospodarki.

Szersze ujęcie problemu bezpieczeństwa ekonomicznego prezentują inni ekonomiści, m.in. Z. Kołodziejak, który uważa, że „Bezpieczeństwo ekonomiczne jest to zdolność systemu gospodarczego państwa (grupy państw) do takiego wykorzystania wewnętrznych czynników rozwoju i międzynarodowej współzależności ekonomicznej, które gwarantowały będą jego niezagrożony rozwój.”⁹

Ten kierunek myślenia, wydaje się leży u podstaw definiowania bezpieczeństwa i bezpieczeństwa państwa w założeniach polityki bezpieczeństwa w naszym kraju, w których **bezpieczeństwo** utożsamia się ze stanem braku zagrożenia, stan spokoju i pewności.

⁸ S. Michałowski, *Współzależność ekonomiczna w stosunkach Wschód- Zachód*, „Sprawy Międzynarodowe”, 1984, nr 10, s.53.

⁹ Z. Kołodziejak., *Kierunki tworzenia bezpieczeństwa ekonomicznego* "Wektory" 1984, nr 4.

Natomiast za **bezpieczeństwo państwa** uznaje się stan uzyskany w wyniku zorganizowanej obrony i ochrony przed możliwymi zagrożeniami, wyrażony stosunkiem potencjału obronnego do skali zagrożeń.¹⁰ Wymienia się następnie cały szereg zagrożeń, które stanowią olbrzymie agregaty działań mogących naruszyć przyjęty stan. Są to obszary na których oparte jest bezpieczeństwo państwa:

1. Zagrożenia polityczne.
2. Zagrożenia gospodarcze.
3. Zagrożenia psychologiczno-socjologiczne.
4. Zagrożenia ekologiczne.
5. Zagrożenia ładu i porządku publicznego (wewnętrzne).
6. Zagrożenia militarne.

Identyfikując skuteczne kształtowanie bezpieczeństwa przez państwo jako zadanie naczelne określa się często to zadanie jako - jako potrzebę: przetrwania państwa, jego zwartości terytorialnej oraz integracji regionalnej; a także rozwoju ekonomicznego i podnoszenia jakości życia społeczeństwa, a także utrzymania niezależności politycznej i rozwoju demokracji.¹¹ Takie podejście daje asumpt do formułowania następujących dziedzin działania uznawanych za priorytetowe dla funkcjonowania państwa i narodu:

- bezpieczeństwo polityczne;
- bezpieczeństwo ekonomiczne;
- bezpieczeństwo społeczne;
- bezpieczeństwo kulturowe;
- bezpieczeństwo militarne.

Widać z tego, że naukowcy niezależnie w bardzo zbliżony sposób podchodzą do wyodrębnienia czynników bezpieczeństwa. W każdym z wymienionych przypadków podejścia państwa do bezpieczeństwa globalnego, regionalnego i narodowego akcentuje się przede wszystkim cele koncepcji strategicznej. Określając stosunek państwa do procesów globalnych przedstawia się stanowisko narodowe dotyczące bezpieczeństwa międzynarodowego (światowego, globalnego). W odniesieniu do problematyki bezpieczeństwa regionalnego wskazuje się na ważne dla siebie i swojej polityki zagranicznej regiony świata, inicjatywy międzynarodowe, które będzie wspierać oraz metody i formy działania swej dyplomacji w środowisku międzynarodowym.¹²

Nie bez przyczyny bezpieczeństwo militarne zajmuje ostatnią pozycję w wyżej przedstawionym wyliczeniu. W literaturze przedmiotu istnieją różne

¹⁰ *Polityka bezpieczeństwa i strategia obronna Rzeczypospolitej Polskiej*, 1992, maszynopis powielony, s. 10.

¹¹ J. Kukułka, *Bezpieczeństwo a współpraca europejska*, „Sprawy Międzynarodowe” nr 7/1982, 34.

¹² H. Binnendijk, Key Findings. Strategic Assesment 1999, N D U INSS Waszyngton 1999, s. XVIII.

sądy dotyczące miejsca problematyki militarnej w całości zagadnień bezpieczeństwa. Często umieszcza się sprawy militarne zaraz po politycznych. Jednakże według wielu autorów zagadnienia bezpieczeństwa militarnego stanowią wypadkową wszelkich składowych bezpieczeństwa państwa. Zagrożenia militarne są uznawane za wtórne wobec innych rodzajów zagrożeń, są często ich konsekwencją i następstwem¹³, dlatego bezpieczeństwo militarne najczęściej umieszcza się na końcowym miejscu w klasyfikacji.

Powyższe podejście do problematyki bezpieczeństwa wskazuje na kierunki działań konceptualnych, dotyczących określenia narodowej strategii bezpieczeństwa. Koncepcja taka odnosi się z reguły do wskazywanej w podejściu wielu państw strategii globalnej, regionalnej oraz narodowej. Wymienione rodzaje zagrożeń mogą mieć aspekt zewnętrzny lub wewnętrzny, i to dwojakiego rodzaju. Mogą być realizowane w stosunku do Polski spoza jej granic, w jej granicach lub łącznie.

Celem może być wywołanie zagrożenia siłami zewnętrznymi lub wywołanie takiego stanu anarchii wewnętrznej, który wyłoni określone siły zdolne do zniszczenia struktury państwa od wewnątrz.¹⁴

Wskazane wyżej zjawiska i procesy, przede wszystkim zaś wzrost powiązań poszczególnych gospodarek (nawet tylko istotnych jej ogniw, np. rynku finansowego), regionów, ugrupowań dynamiczny rozwój wymiany handlowej obejmujących nie tylko sektory tradycyjne ale także usługi, czynniki wytwórcze w tym czynnik- praca, doprowadzają do osłabienia suwerenności ekonomicznej poszczególnych krajów. Co często posiada swe odbicie w utracie zdolności kierowania przez państwo sposobem wykorzystania zasobów gospodarczych, szczególnie zasobów naturalnych i rozwojem niektórych działów gospodarczych. Utrata zdolności do spełniania jednej z ważnych funkcji kierowania - kontroli może być tego przyczyną.

Sądzić należy, że w polityce każdego państwa ten element bezpieczeństwa ekonomicznego jest uwzględniany. W dokumentach normatywnych w naszym kraju bezpieczeństwo ekonomiczne identyfikuje się ze **stanem nieskrępowanego rozwoju ekonomicznego kraju w chwili bieżącej i niedalekiej przyszłości**.¹⁵ Równocześnie wskazuje się na najważniejsze rodzaje zagrożeń **zewnętrznych**, zaliczając do nich zagrożenia ekonomiczne, które pozostają w ścisłym związku ze stopniem otwartości gospodarki i naruszają suwerenność gospodarczą Polski.

¹³ C. Rutkowski, A. Dawidczyk, *Strategia wojskowa państwa- członka Sojuszu*, w: Narodowe oraz sojusznicze aspekty kształtu i użycia sił zbrojnych, A ON, Warszawa 1998, s. 46.

¹⁴ *Ibidem*, s. 10.

¹⁵ *Polityka bezpieczeństwa, op., cit.*, s. 11.

4.2. Miejsce bezpieczeństwa ekonomicznego w całokształcie problematyki bezpieczeństwa

Z wyżej przedstawionego, krótkiego konieczności wyliczenia pewnych tylko obszarów związanych z bezpieczeństwem ekonomicznym nasuwa się wniosek o tym, że obszary wzajemnie się nakładają, co nie ułatwia rozpoznawaniu rzeczywistych źródeł zagrożenia dla gospodarki. Równocześnie pozwala wysnuć stwierdzenie, że bezpieczeństwo ekonomiczne zależy w znaczącym stopniu od strategii i polityki gospodarczej, a także umiejętności jej prowadzenia. Czynniki te są czynnikami subiektywnymi. Oczywiście obok występuje cały szereg czynników o charakterze obiektywnym: obszar państwa, położenie geograficzne, poziom rozwoju gospodarczego, znaczenie potencjału ekonomicznego dla otoczenia itp.. Połączenie tych czynników- subiektywnych i obiektywnych umożliwia dopiero rozpoznanie stanu możliwości i skali kształtowania bezpieczeństwa ekonomicznego.

Dotyczy to także poszczególnych organizacji gospodarczych, które w kreowaniu swego zachowania się, budowania strategii działania z uwzględnieniem możliwości strategicznego zaskoczenia.¹⁶

Kryzys naftowy był symptomem ogólnej eskalacji turbulencji otoczenia. Charakterystyczną cechą tej eskalacji jest błyskawiczny rozwój wydarzeń w otoczeniu. Z punktu widzenia konserwatywnych organizacji, które reagują z opóźnieniem, oznacza to, że czas reakcji systematycznie się skraca. Organizacje sprzyjające zmianom, które reagują na nie z pewnym wyprzedzeniem, stanęły z kolei w obliczu skracania się horyzontu czasu prognozowania: nie może on być wydłużony przez doskonalenie technik prognozowania, jako że skraca się czas dostępny na reakcję wyprzedzającą zdarzenia zachodzące w otoczeniu.

W rezultacie organizacje gospodarcze w coraz większym stopniu będą musiały sobie radzić z szybkim tempem rozwoju nowych zjawisk, które będziemy określać mianem strategicznego zaskoczenia.

Za **strategiczne zaskoczenie** uznaje się takie zdarzenie, które:

- pojawia się w sposób niespodziewany, tzn. nie zostaje rozpoznane w procesie przeszukiwania otoczenia przez organizację, dopóki nie odczuje ona jego wpływu;
- jest zaskakującą nowością (co jest jedną z przyczyn tego, że nie przedostaje się przez filtry);
- wywiera istotny, wpływ na funkcjonowanie organizacji;
- rozwija się w sposób gwałtowny, pozostawiając niewiele czasu na próby, błędy i eksperymenty.

Obecność tych czterech właściwości powoduje, że krzywa strat niekontrolowanych opada tak gwałtownie, a punkt kryzysu jest osiągnięty bardzo szybko po przejściu krzywej przez pewien punkt, symbolizujący

¹⁶ H. I., Ansoff, *Zarządzanie strategiczne*, PWE, Warszawa 1985, s. 236- 237.

poziom aspiracji określonej organizacji gospodarczej. W przypadku organizacji nie sprzyjających zmianom oznaczać to może sytuację, że kryzys zagrażający przetrwaniu stanie się nieuniknionym następstwem .

Strategiczne zaskoczenie oznacza, że horyzont prognostyczny jest znacznie krótszy niż okres pomiędzy. Tak więc w przypadku organizacji sprzyjających zmianom, strategiczne zaskoczenie oznacza w najlepszym razie konieczność błyskawicznej reakcji, a w najgorszym przypadku - kryzys zagrażający przetrwaniu.¹⁷

Kiedy czas pozostający organizacji na reakcję jest krótszy niż czas niezbędny do przeprowadzenia działania w ramach istniejących systemów i procedur, organizacja zostaje zmuszona do reakcji typu kryzysowego. Oznacza to, znaczące miejsce dla nauki o kierowaniu w obszarze tworzenia warunków bezpieczeństwa ekonomicznego. Czy jest potrzeba takich dociekań? Wydaje się, że ważnym- teoretycznym i praktycznym problemem jest - w oparciu o wskazane obiektywne i subiektywne oraz zewnętrzne i wewnętrzne czynniki- określenie możliwości danego kraju w zakresie kształtowania bezpieczeństwa ekonomicznego.

Poziom bezpieczeństwa ekonomicznego jest pojęciem stopniowalnym. Nie możliwym jest jednoznacznie określić czy gospodarka rozwija się w pełni bezpiecznie. Możliwym jest natomiast określenie kierunku, w którym gospodarka zmierza w aspekcie bezpieczeństwa ekonomicznego, o skali zagrożenia wyznaczającej poziom bezpieczeństwa. Ważny z teoretycznego i praktycznego, punktu widzenia znalezienie pewnej granicy krytycznej, po przekroczeniu której osiągnięty zostanie taki wewnętrzny stan gospodarki, poziom jej zintegrowania z otoczeniem zewnętrznym (wykształconych współzależności i zależności międzynarodowej), które - w przypadku ingerencji zewnętrznej - uniemożliwiają podejmowanie autonomicznych decyzji o własnym rozwoju gospodarki, nie pozwalają także skutecznie przeciw działać takiej interwencji.

Poszukiwanie takiej granicy, takiego krytycznego progu bezpieczeństwa jest zadaniem zarówno makroekonomii, mikroekonomii, jak również nauki o zarządzaniu organizacjami gospodarczymi.

4.3. Bezpośrednie inwestycje zagraniczne w Polsce na gruncie bezpieczeństwa ekonomicznego

W teoretycznych rozważaniach odnoszącymi się do bezpośrednich inwestycji zagranicznych niewielką część poświęca się kwestii bezpieczeństwa ekonomicznego kraju, do którego napływają inwestycje zagraniczne. Problem ten ujmuje się między innymi w kontekście motywów krajów, do których napływa kapitał zagraniczny, powiązań gospodarki kraju napływu BIZ z korporacją, wpływu BIZ na gospodarkę kraju goszczącego czy wreszcie „procesu transformacji w krajach przyjmujących BIZ

¹⁷ *Ibidem*, s. 238.

i występujących różnic w dochodzie narodowym pomiędzy krajami inwestorów a krajami goszczącymi."¹⁸

W sytuacji, gdy uzupełniającym źródłem finansowania jest kapitał zagraniczny docierający w postaci BIZ, pojawia się niebezpieczeństwo funkcjonowania firm zagranicznych bez powiązań z gospodarką kraju goszczącego i braku korzystnych efektów dla tej gospodarki. Jeśli zatem BIZ są alternatywną formą wchodzenia na rynek wobec eksportu, a głównym celem jest staję się internalizacja przewag własnościowych firmy, to wówczas powiązania z gospodarką kraju goszczącego mogą być ograniczone do obszarów, w których produkcja nie zawiera tych przewag. A im proces produkcji jest bardziej związany z przewagami własnościowymi przedsiębiorstwa, tym mniej będzie zainteresowane w lokowaniu go poza granicami kraju.

Polska postrzegana jest przez zagranicznych inwestorów jako kraj atrakcyjny do inwestowania. Dowodem na to jest m.in. wartość bezpośrednich inwestycji zagranicznych w poprzednich latach. Szczególnie duże zainteresowanie inwestycjami w Polsce ma miejsce w ostatnim okresie. Oczekujemy, iż ta zwykła tendencja utrzyma się w następnych latach.

Polska oferuje wyjątkowe szanse biznesowe i inwestycyjne. Jest jednym z większych członków Unii Europejskiej, przez co gwarantuje stabilność, bezpieczeństwo. Nie bez znaczenia dla europejskich firm jest także bliskość geograficzna, kulturowa i systemu prawnego. Przyjazne środowisko biznesowe stwarza dogodne warunki osiągnięcia sukcesu. W Polsce zagraniczni inwestorzy mogą realizować ciekawe i przynoszące zyski przedsięwzięcia. Kraj nasz posiada duży rynek zbytu, dobrze wykształconą młodą kadrę w większości znającą języki obce, relatywnie niskie, w porównaniu z krajami „starej” unii, koszty pracy. Kraj nasz oferuje także określone zachęty inwestycyjne. Firmy inwestujące w specjalnych strefach ekonomicznych korzystają ze znacznych zwolnień podatkowych. Także podatek od osób prawnych (CIT) jest jednym z najniższych w krajach UE i wynosi obecnie 19%.

Niezależnie od inwestycji typowo produkcyjnych, w tym w dziedzinach najnowszych technologii (m.in. inwestycje firmy Sharp), Polska postrzegana jest także jako interesujący kraj dla tworzenia centrów usług.

Te zalety dostrzega coraz więcej zagranicznych inwestorów tworząc w Polsce centra usług oraz centra badawczo-rozwojowe. Swoje centra usługowe utworzyły w Polsce m.in. takie międzynarodowe koncerny jak: Philips, General Electric, IBM (lokując w Krakowie pierwsze w Europie Środkowej i Wschodniej laboratorium oprogramowania). Pomysły polskich inżynierów

¹⁸ J. Pach *op.cit.*, s.80.

z tych ośrodków są wykorzystywane w informatycznych i telekomunikacyjnych rozwiązaniach Intela, Nokii, Oracle, Simensa. Motoroli, w produktach potentata w dziedzinie podzespołów samochodowych Delphi.

Tabela 4.1.

Napływ BIZ wg danych NBP w mln USD i euro

ROK	I kw.	II. kw.	I półr.	III kw.	I - III kw	IV. kw.	Ogółem
2000							
USD	1.895	1.221	3.116	1.056	4.172	5.171	9.343
euro	1.918	1.309	3.227	1.165	4.392	5.942	10.334
2001							
USD	1.151	889	2.040	749	2.789	2.925	5.714
euro	1.246	1.017	2.263	842	3.105	3.267	6.372
2002							
USD	1.099	819	1.918	847	2.765	1.366	4.131
euro	1.253	893	2.146	860	3.006	1.365	4.371
2003							
USD	1.547	935	2.482	605	3.087	1.502	4.589
euro	1.443	824	2.267	536	2.803	1.264	4.067
2004							
USD	3.886	2.812	6.698	1.388	8.086	4.787	12.873
euro	3.111	2.331	5.442	1.137	6.578	3.700	10.279
2005							
USD	3.095	1.398	4.493	2.364	6.857	1.384	8.241
euro	2.357	1.109	3.466	1.936	5.402	1.164	6.566
2006							
USD		4.055		1.703		5.758	
euro		3.372		1.356		4.728	

Źródło: NBP, Bilans Płatniczy, rok 2005 i 2006 - dane wstępne

Ośrodki założone w Polsce przez zagraniczne koncerny osiągają dobre rezultaty, których efektem są decyzje o ich powiększaniu.

Według rankingu przeprowadzonego w 2005 roku przez angielską firmę Economist Intelligence Unit, Polska jest na 5 miejscu pod względem atrakcyjności dla lokalizacji offshoringowych. Także kolejny raport opublikowany we wrześniu 2006 przez IBM Global Business Services potwierdza fakt, iż Polska jest atrakcyjnym krajem dla inwestycji zagranicznych.

Polska zajęła siódme miejsce na świecie pod względem liczby projektów inwestycyjnych zrealizowanych w 2005 roku, podczas gdy w 2004 roku nie było jej w pierwszej 15. Nasz kraj sklasyfikowany został także na trzecim miejscu pod względem ogólnej liczby projektów w Europie, po Wielkiej

Brytanii i Francji. Tylko te trzy kraje znacząco zwiększyły liczbę inwestycji. Pod względem inwestycji produkcyjnych w Europie Wschodniej, gdzie ogółem zrealizowano w 2005 roku 148 projektów, Polska zajęła pierwsze miejsce.

Tabela 4. 2.

Bezpośrednie inwestycje zagraniczne - płaszczyzny zagrożeń

Wyszczególnienie	Zagrożenia
Ogólne	<ul style="list-style-type: none"> • napływ kapitału spekulacyjnego • unikanie przez inwestorów zagranicznych płacenia podatków redukcje zatrudnienia • ujemne efekty zewnętrzne • osłabianie pieniądza krajowego • ryzyko napływu przestarzałych technologii • upowszechnianie negatywnych wzorców kulturowych i wzorców konsumpcji • osłabienie motywacji i determinacji do powiększania krajowych oszczędności
Obroty zagraniczne	<ul style="list-style-type: none"> • wzrost importu • pogarszanie się salda bilansu handlowego oraz bilansu płatniczego • pogarszanie się wskaźnika terms of trade
Nauka i technika	<ul style="list-style-type: none"> • redukcja krajowego zaplecza badawczo - rozwojowego • transfer wysoko wykwalifikowanej siły roboczej • ograniczenie podnoszenia kwalifikacji kadry krajowej
Przedsiębiorstwa krajowe	<ul style="list-style-type: none"> • ryzyko stosowania nieuczciwej konkurencji w stosunku do firm krajowych • ryzyko ustanowienia przez firmę zagraniczną lokalnego monopolu • transfer wypracowanych zysków • wypieranie z rynków zagranicznych krajowych producentów • absorpcja przez kapitał zagraniczny krajowych zasobów kredytowych

Źródło: opracowanie własne na podstawie: E. Mączyńska, *Bezpośrednie inwestycje zagraniczne. Światowe i lokalne czynniki dynamizujące*, „Ekonomista” 1999, nr 1-2, s.88-89.

Większość inwestycji w Polsce to projekty produkcyjne, a badania i rozwój plasują nasz kraj na 12 pozycji. Jednakże takie projekty inwestycyjne,

jak firmy Dell, LG czy Sharp traktowane są jako produkcyjne, ale są bardzo zaawansowane technologicznie.¹⁹

Kapitał zagraniczny w Polsce, w znacznej mierze rekompensuje występujące niedobory wewnętrznych źródeł akumulacyjnych i stanowi ważne dodatkowe źródło finansowania inwestycji polskich przedsiębiorstw. Dlatego też nasz kraj zainteresowany jest jak największym napływem BIZ i dlatego też podejmowane będą działania prowadzące do eliminowania barier i zapewnienia sprzyjających warunków dla zagranicznych inwestorów.

Jednym z istotnych czynników, wpływających na decyzje inwestorów zagranicznych dotyczących lokalizacji przedsięwzięć w Polsce, jest fakt, iż polska gospodarka rozwija się dynamicznie. PKB za I kw. 2006 roku wzrósł o 5,2%, w drugim o 5,5%, podczas gdy w całej UE wzrost wyniósł odpowiednio: 2,4% i 2,8% w porównaniu z analogicznym okresem roku ubiegłego. W tym miejscu warto skupić się na zagrożeniach opisanych w tabeli 2. Wynika z nich, że BIZ mogą być narzędziem ekonomicznym, które w zależności od sposobu ich wykorzystania przynoszą pozytywne lub negatywne skutki. Niewątpliwie w odniesieniu do krajów słabiej rozwiniętych.

Wynika stąd, że BIZ mogą być narzędziem ekonomicznym, które w zależności od sposobu ich wykorzystania przynoszą pozytywne lub negatywne skutki. Niewątpliwie w odniesieniu do krajów słabiej rozwiniętych, napływający kapitał zagraniczny może stać się podstawowym źródłem uzupełniania niedoboru kapitału krajowego. Tak też postrzegana jest rola BIZ w Polsce.

Oddziaływanie BIZ na bezpieczeństwo ekonomiczne kraju zależy od kilku czynników, między innymi od :

- poziomu rozwoju gospodarczego kraju goszczącego;
- postępu technicznego;
- zdolności adaptacyjnych;
- wrażliwości danego kraju wpływającej na poziom kosztów zewnętrznych i zagrożeń wynikających z funkcjonowania firm z udziałem zagranicznym.

Jednak za jedną z najważniejszych kwestii w świetle bezpieczeństwa ekonomicznego państwa, uznaje się wpływ BIZ na gospodarkę kraju goszczącego. Wysoka ich efektywność stwarza dla kraju goszczącego szanse osiągnięcia wyższej efektywności sprzedaży- wyznaczana wskaźnikiem sprzedaży na jednego zatrudnionego, czy też tworzenia nowych strumieni eksportu dóbr. Kolejną sprawą jest to czy i w jaki sposób napływające BIZ kreują nowe przewagi firm krajowych, jak również czy gospodarka kraju, do którego napływają inwestycje zagraniczne jest w pełni ukształtowaną gospodarką rynkową o zrównoważonej strukturze gospodarczej, czy też

¹⁹ Informacja: *Napływ bezpośrednich inwestycji zagranicznych (BIZ) do Polski* , Ministerstwo Gospodarki, Departament Analiz i Prognoz , Warszawa, 29 sierpnia 2006 r.

dokonywane w niej dopiero proces przemian gospodarczych. Najlepszym przykładem tej sytuacji są kraje Europy Środkowej i Wschodniej, przechodzące proces transformacji gospodarczej i towarzyszące temu procesy prywatyzacji części majątku trwałego z udziałem kapitału zagranicznego.

Napływ BIZ może zarówno łagodzić, jak i pogłębiać istniejące dysproporcje gospodarcze, wzmacniając bądź zmniejszając tym samym bezpieczeństwo ekonomiczne kraju. Zależy to od skali i struktury realizowanych BIZ w gospodarce kraju goszczącego oraz prowadzonej polityki wobec inwestorów zagranicznych. Stąd kierunki wpływu BIZ na bezpieczeństwo ekonomiczne kraju goszczącego zależą między innymi od „wielkości specyficznych przewag własnościowych inwestora i przewag lokalizacyjnych decydujących o oddziaływaniu BIZ na restrukturyzację gospodarki, handel zagraniczny, zatrudnienie, postęp technologiczny, czy międzynarodową konkurencyjność kraju”.²⁰ Z drugiej jednak strony, BIZ uzależnione są od sytuacji gospodarczej kraju przyjmującego inwestorów zagranicznych, istniejącej struktury gospodarczej oraz dystansu rozwojowego.

Na podstawie wcześniejszych rozważań, można stwierdzić, iż BIZ odgrywają ważną rolę w rozwoju gospodarczym Polski. Wpływając na proces prywatyzacji sektora publicznego, postęp technologiczny, wielkość zatrudnienia czy dochód narodowy, niewątpliwie stanowią one istotny czynnik dynamizujący rozwój gospodarczy Polski.

4.4. Rola państwa w identyfikacji czynników zagrożenia i ograniczania zagrożenia

By móc skutecznie realizować politykę bezpieczeństwa każde państwo musi w sposób obiektywny zidentyfikować zagrożenia, które mogą negatywnie na nie oddziaływać. Od poprawnego rozpoznania niebezpieczeństw oraz sformułowania na nie odpowiedzi, zależy będzie efektywność późniejszych działań.

Do identyfikacji zagrożeń gospodarczych należy przyjąć kryteria zbudowane na podstawie przewidywanych skutków negatywnych oddziaływań. Określone kryteria są niezbędną podstawą obiektywizacji ocen w analizach bezpieczeństwa państwa. Ustalić bowiem należy przede wszystkim, przed czym należy się bronić - co jest równoznaczne z ustaleniem (identyfikacją) zagrożeń, a konsekwencji zdecydować jakie przeciwdziałania podjąć i jakie do tego użyć środki. Trafne decyzje można podjąć tylko na podstawie poprawnie zidentyfikowanych zagrożeń. W chwili obecnej na bezpieczeństwo i rozwój państwa oddziałują następujące zagrożenia:

Zagrożenia militarne, takie jak:

- dalszy niekontrolowany rozwój zbrojeń, wzrost liczby państw posiadających broń ABC lub bakteriologiczną,

²⁰ J. Pach, *op. cit.*, s. 84.

- możliwość użycia broni masowego rażenia ze strony państw „szczególnego ryzyka”, przez prace nad rozwojem środków przenoszenia broni dalekiego zasięgu.

Zagrożenia pozamilitarne, takie jak:

- wysoki stopień uzależnienia państwa od importu wielu dóbr (głównie surowców energetycznych) niezbędnych dla funkcjonowania gospodarki państwa. Szczególnie ważnym problemem jest zapewnienie sobie źródeł pozyskiwania ropy i gazu ziemnego,
- masowe migracje na skutek niedorozwój, przeludnienie i głód, konflikty o ziemię uprawną lub wodę, rozszerzanie się chorób zakaźnych, dewastacje środowiska naturalnego i zmiany klimatyczne powodujące kataklizmy,
- międzynarodowa przestępczość zorganizowana, handel ludźmi, bronią i narkotykami, które uderzają bezpośrednio w bezpieczeństwo wewnętrzne państwa, a ich wzrost może spowodować zachwianie integralności instytucji demokratycznych w państwie,
- gwałtowny rozwój technik komunikacyjnych w bogatych państwach, który przyniósł ze sobą nowego rodzaju niebezpieczeństwa, zarówno w prywatnej jak i państwowej sferze życia publicznego. Znane są z prasy i telewizji ataki na cele militarne *hakerów komputerowych* czy też, a może przede wszystkim ataki na infrastrukturę nowoczesnych społeczeństw: giełdy, banki, dostawy energii, telekomunikację, sieć transportową czy lotniczą,
- niski potencjał gospodarczy, który stanowi zasadniczą siłę państwa.

Obecnie państwa oceniane są przede wszystkim możliwościami na płaszczyźnie gospodarczej. Uważam, że najbardziej efektywnymi ludźmi w państwie są nie profesorowie, czy ludzie kultury i propagandziści lecz przedsiębiorcy finansowi i przemysłowi, a w szczególności liczba aktywnej, twórczej kadry technicznej, specjalistów informatycznych tworzących wirtualną rzeczywistość, którzy konkurują między sobą, walcząc o wzrost znaczenia państwa na arenie międzynarodowej.

Z punktu widzenia możliwości prowadzenia analiz zagrożeń gospodarczego bezpieczeństwa państwa, kategorie opisujące rozwój gospodarczy posiadają istotne zalety. Te kategorie bowiem z powodzeniem poddają się kwantyfikacji i umożliwiają wychwytywanie wiarygodnych związków przyczynowo-skutkowych np. pomiędzy stopniem realizacji wartości a wielkością i strukturą zasobów gospodarczych. Dlatego charakterystyka rozwoju gospodarczego stanowi bazę, na której budowane będą potrzebne kryteria. Ten sposób poszukiwań pozwala na ustalenie listy przyczyn uniemożliwiających osiągnięcie pożądaných stanów.

W obecnej rzeczywistości, w dobie rozwoju procesów globalnych, nawet największe państwa przyjmują strategię współdziałania z innymi państwami regionu, świata. Proces ten będzie postępował tak długo, jak długo rozszerzać

się będzie przestrzenna wizja bezpieczeństwa narodowego²¹. Bezpieczeństwo narodowe, jak zauważono wyżej, jest postrzegane przez pryzmat ładu środowiska regionalnego, ponadregionalnego i globalnego²².

Polityka bezpieczeństwa państw wiąże bezpieczeństwo narodowe i międzynarodowe pozytywnie lub negatywnie²³. Zwróćmy uwagę, że jest to bardzo często zbieżne z kształtowaniem pozytywnych lub negatywnych trendów rozwoju bezpieczeństwa międzynarodowego. Dlatego niekiedy dokonuje się prób identyfikacji strategii pozytywnych i strategii negatywnych²⁴. W badaniach i studiach strategicznych kategoryzacja narodowych strategii bezpieczeństwa jest ściśle związana z klasyfikacją państw (w kontekście globalnym) na grupy:²⁵

- głównych państw demokratycznych (państwa zachodnie);
- państw demokratycznych związanych z państwami zachodnimi;
- państw z rządami demokratycznymi (szacunkowo 118 państw);
- państw o systemie;
- państw o wartościach skrajnie negatywnych.

Narodowe strategie bezpieczeństwa w tym samym stopniu oddziałują na ład międzynarodowy, co i adaptują elementy wartościujące ze środowiska międzynarodowego. Stąd większość ze strategii bezpieczeństwa podlega ciągłym zmianom i przewartościowaniom. Strategie państw zachodnich zmieniają się odpowiednio do zmian globalnych i regionalnych oraz w ślad za procesem dostosowania się do trendów rozwoju ładu międzynarodowego. Pozostałe państwa, w mniejszym lub większym zakresie, nie tylko dostosowują się do stanu bezpieczeństwa międzynarodowego, lecz także przekształcają strategie bezpieczeństwa, by dostosować się do standardów państw zachodnich.

Porównując strategie bezpieczeństwa wybranych państw stwierdza się, iż treść dokumentu strategicznego i zawartych w nim informacji opracowuje się najczęściej według kryterium: podmiotowego, przedmiotowego i procesualnego.

Analiza sytuacji polityczno-militarnej w obszarze globalnym, ponadregionalnym i regionalnym oraz analiza strategii bezpieczeństwa w wymienionych grupach państw powinna dać możliwość diagnozy i prognozy bezpieczeństwa międzynarodowego w ważnych dla państwa rejonach świata. Powyższe w połączeniu z oceną kierunków zmian stanów bezpieczeństwa międzynarodowego i analizami strategicznymi powinno

²¹ R. Zięba, *Kategoria bezpieczeństwa...*, *op. cit.* s. 15.

²² J. Stefariowicz, *Stary nowy świat. Ciągłość i zmiana w stosunkach międzynarodowych*, IW PAX, Warszawa 1978, s. 56.

²³ R. Zięba, *Kategoria bezpieczeństwa...*, *op. cit.*, s. 15.

²⁴ H. Binnendijk., *Key Findings, Strategic Assessment 1999*, NDU INSS, Waszyngton 1999, s. XX.

²⁵ R. L. Kugler, *Global Political Trends: Integration or Disintegration? Strategic Assessment 1999*, NDU INSS, Waszyngton 1999, s. 2-4.

umożliwić wypracowanie dalszej wizji i koncepcji dostosowania strategii bezpieczeństwa narodowego do perspektywicznych wyzwań, zagrożeń i ryzyka w obszarze bezpieczeństwa. W opracowaniach uwzględnia się również szansę państwa oraz słabe i mocne strony jego potencjału obronnego.

Podsumowanie

Wzmocnienie bezpieczeństwa ekonomicznego kraju ma miejsce wówczas, gdy rośnie jego zdolność do tworzenia i wykorzystywania współzależności pomiędzy podmiotami krajowymi i zagranicznymi, które mają posłużyć dynamizacji rozwoju gospodarczego kraju i wypracowaniu takiego potencjału gospodarczego, który przysłuży się do eliminowania ewentualnych konfliktów i zagrożeń. Identyfikacja zagrożeń, wyzwań i ryzyka w kontekście kształtowania się trendów (pozytywnych i negatywnych) bezpieczeństwa globalnego i regionalnego nie jest, jak z dotychczasowych tez autora wynika, należy do poczynañ wysoce złożonych. Jest jednak niezbędna do tego aby zdefiniować narodowej diagnozy stanu bezpieczeństwa i prognozy rozwoju bezpieczeństwa międzynarodowego. To z kolei stanowi podstawę tworzenia narodowa wizja, misja, następnie koncepcja i strategia bezpieczeństwa narodowego. Dorobek naukowy ośrodków badawczych i diagnostycznych dostarcza podstaw do twierdzenia, że istotą rozważań nad konstrukcją narodowej strategii bezpieczeństwa jest odpowiedź na pytania:

1. W jaki sposób diagnoza bezpieczeństwa międzynarodowego oddziałuje na stan bezpieczeństwa narodowego?
2. W jaki sposób prognoza bezpieczeństwa międzynarodowego będzie oddziaływać na bezpieczeństwo narodowe w przyszłości?
3. Jakie są główne parametry, których należy poszukiwać w strategiach bezpieczeństwa?:

Według wielu badaczy strategię bezpieczeństwa różnią się od siebie sposobem podejścia do problemów oraz przyjęciem określonych parametrów w analizie oraz ocenie warunków i czynników wartościujących działanie państwa, jego partnerów i przeciwników oraz bliższego i dalszego otoczenia bezpieczeństwa.

Do identyfikacji zagrożeń gospodarczych należy przyjąć kryteria zbudowane na podstawie przewidywanych skutków negatywnych oddziaływań. Określone kryteria są niezbędną podstawą obiektywizacji ocen w analizach bezpieczeństwa państwa. Ustalić bowiem należy prze czym należy się bronić - co jest równoznaczne z ustaleniem (identyfikacją) zagrożeń, a konsekwencji zdecydować jakie przeciwdziałania podjąć i jakie do tego użyć środki. Trafne decyzje można podjąć tylko na podstawie poprawnie zidentyfikowanych zagrożeń.

Polityka ta powinna koncentrować się między innymi na oddziaływaniu państwa także na czynniki kształtujące decyzje inwestorów o podjęciu BIZ, promocji inwestycji, ułatwieniu wejścia nowym inwestorom oraz działalności tym, którzy dokonali już inwestycji, stosowaniu różnego rodzaju zachęt

inwestycyjnych czy stosowaniu wymogów, co do poziomu wielkości eksportu. W Polsce istnieje silna potrzeba wypracowania własnej strategii wobec inwestorów zagranicznych, szczególnie w obecnej sytuacji zmniejszania istniejącego dystansu rozwojowego między Polską a krajami Unii Europejskiej. W tym celu niezbędne jest stosowanie środków zwiększających korzyści i eliminujących zagrożenia płynące z funkcjonowania BIZ, ale w taki sposób, aby kapitał zagraniczny nie był uprzywilejowany w stosunku do kapitału krajowego.

Na podstawie przeprowadzonych rozważań w tej pracy, można stwierdzić, iż pomiędzy BIZ a bezpieczeństwem ekonomicznym kraju istnieje silne sprzężenie zwrotne. Funkcjonowanie BIZ jest źródłem szans i zagrożeń dla gospodarki, których wypadkowa określa bezpieczeństwo ekonomiczne kraju. Wzrost obszarów zagrożeń i wrażliwości związanych z istnieniem BIZ jest czynnikiem ograniczającym bezpieczeństwo ekonomiczne kraju, zmniejszającym jednocześnie faktyczne korzyści z BIZ w odniesieniu do potencjalnych. Ponadto bezpieczeństwo ekonomiczne kraju wpływa na atrakcyjność państwa jako miejsca alokacji BIZ.

W Polsce BIZ stanowią szansę rozwoju gospodarczego kraju, jak również są źródłem zagrożeń bezpieczeństwa ekonomicznego kraju. Niepokojące może wydawać się przejmowanie polskich przedsiębiorstw przez kapitał zagraniczny, wysoka koncentracja BIZ pod względem kierunków pochodzenia, polaryzacja regionalna inwestycji, rosnący deficyt w handlu zagranicznym czy też uzależnienie równowagi wewnętrznej kraju od napływu kapitału zagranicznego pochodzącego z procesu prywatyzacji państwowych przedsiębiorstw.

Bezpośrednie inwestycje zagraniczne z pewnością stanowią istotny czynnik wzrostu i rozwoju gospodarczego kraju. Mogą stać się czynnikiem wzmacniającym bądź ograniczającym bezpieczeństwo ekonomiczne kraju.

Bibliografia

1. Adamowicz M., *Bezpośrednie inwestycje zagraniczne w sektorze agrobiznesu*, „*Ekonomista*”, 1999, nr 6.
2. Ansoff H.I., *Zarządzanie strategiczne*, PWE, Warszawa 1985;
3. Belka M., *Wpływ polityki gospodarczej Stanów Zjednoczonych na bezpieczeństwo ekonomiczne krajów trzecich*, „*Bezpieczeństwo ekonomiczne teoria i praktyka*”, Wyd. Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 1986.
4. Berkowska M., Gil S., Śleszyński J., *Wskaźnik trwałego dobrobytu ekonomicznego*, ISEW, „*Ekonomista*” 2000, nr 6.
5. Binnendijk H., *Key Findings. Strategic Assessment 1999*, NDU INSS Waszyngton 1999.
6. Białecki K., Dorosz A., Januszkiewicz W., *Słownik handlu zagranicznego*, Warszawa 1986.
7. Domański H., *Na progu konwergencji*, Warszawa 1996.
8. Freitag-Mika E., Kołodziejak Z., Putkiewicz W., *Bezpieczeństwo ekonomiczne we współczesnym świecie*, Radom 1996.

9. G. Gierszewska, B. Wawrzyniak, *Globalizacja wyzwania dla zarządzania strategicznego*, Poltext, Warszawa 2001. *Granice konkurencji*, Grupa Lizbońska, seria Euromanagement, PFPK- Poltex, Warszawa 1996.
11. Gwiazda A., *Międzynarodowa współzależność ekonomiczna we współczesnym świecie*, PWN, Warszawa 1985.
12. Kołodziejak Z., *Wojna gospodarcza bezpieczeństwo ekonomiczne*, „Wojsko Ludowe” 1984, nr 4.
13. Kołodziejak Z., *Kierunki tworzenia bezpieczeństwa ekonomicznego*, „Wektory” 1984, nr 4.
14. Kowalik T., *Współczesne systemy ekonomiczne. Powstanie, ewolucja, kryzys*, Warszawa 2000.
15. Koźmiński A.K., *Zarządzanie. Analiza systemowa procesów i struktur*, Warszawa 1977.
16. Kudliński R., Siwiński W., *Szkice o gospodarce światowej*, PWN, Warszawa 1985.
17. Kukułka J., Zięba R. (red.) *Polityka zagraniczna państwa*, UW Warszawa 1992.
18. Kukułka J., *Bezpieczeństwo a współpraca europejska*, „Sprawy Międzynarodowe” nr 7/1982.
19. Kukułka J., *Teoria stosunków międzynarodowych*, „Scholar”, Warszawa 2000.
20. Mączyńska E., *Bezpośrednie inwestycje zagraniczne. Światowe i lokalne czynniki dynamizujące*, Ekonomista 1999 nr 1-2;
21. Mensarovic M., Pastel E., *Ludzkość w punkcie zwrotnym*, PWE Warszawa 1977.
22. Michałowski S., *Współzależność ekonomiczna w stosunkach Wschód-Zachód*, „Sprawy Międzynarodowe” 1984, nr 10.
23. *Między polityką a strategią*, pod red. Kuźniar R., FSM, Warszawa 1994;
24. *Międzynarodowe stosunki gospodarcze*, praca zbiorowa pod red. Budnikowskiego A. I Kaweckiej- Wyrzykowskiej E., PWE, Warszawa 1996.
25. Informacja: *Napływ bezpośrednich inwestycji zagranicznych (BIZ) do Polski*, Ministerstwo Gospodarki, Departament Analiz i Prognoz, Warszawa, 29 sierpnia 2006 r.
26. Moczulski L., *Geopolityka. Potęga w czasie i przestrzeni*, Bellona, Warszawa 1999.
27. *Narodowe oraz sojusznicze aspekty kształtu i użycia sił zbrojnych*, AON, Warszawa 1998.
28. Michałowski S., *Bezpieczeństwo ekonomiczne w stosunkach Wschód - Zachód*, „Sprawy Międzynarodowe” 1983, nr 4.
29. *OECD Benchmark Definition of Foreign Direct Investment*, Third Edition, Paris 1996.
30. Pach J., *Bezpośrednie inwestycje zagraniczne w świetle bezpieczeństwa ekonomicznego na przykładzie Polski w latach dziewięćdziesiątych XX*

- wieku, Praca Monograficzna nr 309, Wydawnictwo Akademii ekonomicznej w Krakowie, Kraków 2001.
31. Przybylska K. *Determinanty zagranicznych inwestycji bezpośrednich w teorii ekonomicznej*, Wyd. Akademii ekonomicznej w Krakowie, Kraków 2001.
 32. Orłowski M., *Gospodarstwo wojenne*, Warszawa 1938.
 33. Perczyński M., *Globalne uwarunkowania bezpieczeństwa ekonomicznego*, Warszawa 1990.
 34. *Polityka bezpieczeństwa i strategia obronna Rzeczypospolitej Polskiej, 1992*, maszynopis powielony.
 35. Stankiewicz W., *Węzłowe problemy ekonomiki obrony*, „Myśl Wojskowa” 1985, nr 1.
 36. *Słownik języka polskiego*, t.2, PWN, Warszawa 1988.

Summary

Security issues and challenges of macroeconomics

The increase of the country's economic security occurs when its ability to create and take advantage of relationship between different foreign and domestic entities grows as well. This should result in greater dynamics of economic development of the country and such an economic potential that could be used for eliminating possible threats and conflicts. The identification of threats, challenges and risks in the context of creating the global and regional trends (both positive and negative) is not a complicated process according to the author's thesis.

However, it is essential to identify the shape of national security and prognosis of international one. To identify the economic threats, it is necessary to use criteria built up on the basis of foreseen results of negative influences. They are indispensable basis of making the evaluation more objective in the country's security analysis. It is necessary to find what country it should defend itself from - it is the same as to identify the threats and as its consequence to decide what actions should be taken to counteract and what means should be engaged. The right choice can be made only on the basis of correctly identified threats.

Frantisek Olejnik
Pavel Necas

5. BLACK SEA DIMENSION: MORE SECURE AREA FOR THE FUTURE EUROPE?

Introduction: Changing Security Challenges

Regionalization is seen, in today's global world, as a useful instrument for regional and global security and stability. In addition to building a sense of common interest and a shared identity, regionalization, through regional groupings, facilitates collaborative action against contemporary problems, as well as responding to traditional conflicts with localized confidence building measures.¹

These groupings induce their members to develop non-coercive attitudes, reducing the 'tendency to resort to non-peaceful means in pursuit of national interests'. They can enhance security by fostering dialogue, personal contacts and mutual understanding, and play a complementary role to broader structures like the EU by preparing their members for future accession to the larger organization through pre-adoption of certain norms and standards.² To benefit from the positive aspects of regionalization, there should emerge some sort of common recognition among the countries within a geographical area that they form a political entity, as distinct from a mere geographical area, with sufficient internal cohesion and external differences from the 'others' to set them apart. Some analysts have questioned whether the Black Sea area is a region, arguing that it is not seen as such either from inside or outside. It is even argued that the Black Sea is an 'intellectually constructed region' with a weak regional identity. There is some truth in this statement, since for most of the countries in the area the 'Black Sea identity' was until very recently of secondary importance to their wider international agendas. Moreover, there clearly are wide economic, political, social and cultural discrepancies among the Black Sea countries. From this perspective, the Black Sea area has neither internal nor external potential for region building. All the various regions and regional identities, however, are first and foremost the result of region-wide intellectual endeavors. All regions are initially constructed in the minds of people, be they intellectual, political and governmental elites or business communities. Whether or not 'the region' exists geographically in the first place is not a priority; it is the political will of the interested countries and their intellectual engagement that turn a geographical area into a region. Thus, although the creation of the term 'Black Sea' to refer to a distinct geopolitical region as opposed to a geographical area is a fairly recent phenomenon, it has no doubt generated its

¹ D. A. Lake, P. M. Morgan, *Regional Orders: Building Security in a New World*, Pennsylvania, Pennsylvania State University Press, 1997.

² E. Ozer, 'The Black Sea Economic Cooperation and Regional Security', *Perceptions, Journal of International Affairs*, Vol. II, No. 3, September-November 1997, pp. 78-80.

own momentum since the early 1990s. Viewed from this perspective, the Black Sea constitutes a region: the will of the governments to develop it as a region was demonstrated by the creation of the BSEC in 1992. This does not mean that the area has always been a region. Because of its history of partitioning and the fragmentation of the region in modern times, regional cooperation among Black Sea countries has in the past been difficult and tentative. Since the end of the Cold War, however, the countries of the region have shown their willingness to work together within regional cooperative initiatives. As a result, the Black Sea area is more of a region today than it was ten years ago. Our use of the term 'Black Sea Region/Area' transcends the simple political-geographic delimitations employed by the nation-states, as well as defying the conventional way of handling the strategic implications and security threats of various regions separately.³

Lying at the crossroads of European, Eurasian and Middle Eastern security spaces, the Wider Black Sea Region includes the littoral states of the Black Sea and Moldova as well as the Southern Caucasus countries of Armenia, Azerbaijan, and Georgia. It offers direct strategic access to bases and theatres of operations in the Middle East and Central Asia, but also connects Caspian Sea resources with Europe and therefore contributes to energy security and the future stability of oil and gas markets. In this respect, the opening of the Baku-Tbilisi-Ceyhan pipeline on 25 May 2005 is likely to have a huge impact on the economic development of the entire region. At the same time, the Wider Black Sea Region is a vulnerable area because of ethnic conflicts and separatist attitudes (Transnistria, South Ossetia, Abkhazia, and Nagorno-Karabakh).⁴

5.1. Wider Black Sea Region from European Perspective

There is no doubt that the Black Sea and the surrounding area have historically been part of Europe. The Black Sea has played a major role in European history, and vice versa. The power(s) that ruled in eastern and south-eastern Europe, such as the Roman, Byzantine, Ottoman, and Russian empires, also ruled in the Black Sea region. Traditionally, they considered the Black Sea as their backyard and closed it to outside influence. As the regions surrounding the Black Sea rapidly become part of the EU, it is now time for the EU to further engage itself in the affairs of the Black Sea area. With its mosaic of problems, which could have major consequences for the EU and Europe, the wider Black Sea region is one of the more important challenges that the enlarged EU will face.

At the moment Europe and the Black Sea are linked together by a full member (Greece) and accession countries (Turkey, Bulgaria and Romania), as well as by special relations with Ukraine and Russia. Once Bulgaria,

³ International Conference, *The New European Architecture in the 21 Century; Promoting Regional Cooperation in the Wider Black Sea Area*, Milos Island, Greece, September 2002

⁴ Stanislav Szabo, *Back to the future: Geopolitical security or chaos?*, Faculty of Aeronautics of Technical University in Kosice, 2006.

Romania and Turkey become EU members, the EU will border directly on the Black Sea, accounting for half of its coastline. Even before this happens, EU presence in the Black Sea will shortly become a reality as accession countries (and to a lesser extent Partnership and Cooperation Agreement countries) increasingly adopt EU legislation and policies. Moreover, Europe is already connected with the wider Black Sea region through a number of projects and programs. Thus, the EU will have to develop policies on regional issues and deal with threats to regional stability. Europe and the Black Sea are already connected via the energy dimension.

As European dependency on Middle Eastern oil and Russian natural gas increases, and North Sea production declines, the safe and uninterrupted supply of new sources of energy from the Caspian basin through the Black Sea assumes the utmost importance. The security of European energy supply inevitably brings a number of related issues to Europe's doorstep: disagreement over the status of the Caspian Sea; competition among the regional countries to host pipelines to Europe; and threats to the secure and steady supply of energy sources arising from regional rivalry or domestic instability. Environmental concerns emanating from the Black Sea region or Europe would also link the two regions, which are already recognized by the EU Commission's "Danube-Black Sea Basin Communication".⁵ If Romania and Bulgaria join the European Union, EU norms regarding environmental protection will have to apply to the Black Sea. This will not only mean an increase in EU investment in environmental projects, but will also affect tanker transportation in the Black Sea, where current safety requirements are lower than EU standards. The increased risk of tanker collisions, particularly in the Turkish Straits, poses an additional threat not only to Turkey or the Black Sea per se, but also to the Aegean and Mediterranean seas, and clearly calls for Europe-wide regional cooperation and solutions.

From the financial perspective, since a number of European companies operate in the wider Black Sea, the national interests of European states are affected by the structural problems of the region. Integration of the Black Sea markets with Europe would be a significant addition from a purely economic standpoint. But beyond that, threats to the stability of the region, an obvious gateway between the energy-rich Caspian and Europe, would eventually affect European economies. Consequently the EU is naturally interested in the resolution of the various conflicts in the region and in changing the code of conduct in regional countries. The multilateral cooperation schemes in the Black Sea are already creating the possibilities for such a change: countries that do not have bilateral relations (for example Turkey and Armenia, and Armenia and Azerbaijan) are talking to each other and cooperating under the BSEC umbrella. The EU needs to give more support to such formats to help transform the region from a conflict-prone area on the European borders

⁵ EU Commission: *Communication from the Commission on Environmental Cooperation in the Danube-Black Sea Region*, Brussels, 2001

to a stable neighborhood. Europe might also be affected by the increasing threat of radicalized Islam, emerging chiefly in the northern Caucasus.

Apart from the fact that the perceived threat of Islam and related concerns about instability in the region might cause further postponement of democratization, thus constraining the relationship between European countries and the regional states, there is an even more salient threat to European stability: some of the groups, whether or not they have Islamic connections, fighting for their rights, autonomy, national consolidation or independence, might find it more convenient to stage terrorist activities in the wider Europe, particularly to attract Western media attention. Moreover, illegal immigration, drug trafficking and growing criminal activities in general cause concern in Europe. With the independence of the former Soviet republics, international borders emerged that were not well guarded. The border control agencies in the newly independent countries have often been inefficient and open to corruption. Low incomes, decreasing social security and erosion of public institutions have created conditions conducive to crime and corruption. As a result, organized crime networks in the region have become well established, highly violent and increasingly international. The region also acts as a staging post for much of the heroin seized in the EU.⁶ Increasing violence throughout the region linked to drugs and other illegal activities is still a challenge that the EU will have to deal with. Finally, border regions also pose security risks because of the concentration of minority populations nearby and kin-states across the borders. Since many of the countries in the region have a history of interethnic conflict, discrimination is practiced against the minorities, some of which have already opted for armed conflict and secessionism, resulting in more wars and millions of refugees. None of the separatist conflicts in Karabakh, Abkhazia, South Ossetia, Transdnistria or Chechnya has yet been solved satisfactorily. The continuing instability due to these frozen conflicts continues to feed profitable criminal activities and terrorism and cause further migration.

Hence, political stability in the region cannot be guaranteed while these conflicts remain unsolved. Demographic changes, migration pressures and refugee flows are also major concerns for Europe. It is clear that the migration and population displacements emerging as a result of various conflicts, decreasing standards of living and environmental catastrophes can create insecurity, heighten ethnic tensions, undermine regional social order and consequently affect the nearby EU countries. Regional cooperation provides a general framework within which innovative solutions to these problems could be found more easily than through bilateral connections. Since none of the member states of the BSEC countries (except Russia) misses an opportunity to reiterate that regional cooperation in the Black Sea is complementary to their ultimate goal of EU membership, the EU has

⁶ Council of EU: *Action Plan on Drugs between the EU and Central Asian Republics*, Brussels, September 2002.

a unique opportunity, with willing collaborators in the region, to become influential and effective.⁷

However, the EU's involvement still lacks political decisiveness and strategic dimension. The European Neighborhood Policy is not adequate to deal with the region as a whole. The EU, clearly preferring an individual country approach to institutional arrangements, still treats the regional countries differentially. As far as the EU is concerned, the Black Sea region includes a number of different group of states and has signed different forms of agreements with them: Member State (Greece); Accession Countries (Bulgaria and Romania with Europe Agreements, and Turkey with Association Agreement and Customs Union); Non-EU countries with Partnership Cooperation Agreements but no membership prospects for the foreseeable future (Armenia, Azerbaijan, Georgia, Moldova, Ukraine, Russia); Non-EU countries in the Stabilization and Association Process, with eventual EU membership prospects (Albania, Macedonia, and Serbia and Montenegro); and Stability Pact countries (Albania, Bulgaria, Greece, Moldova, Romania, Turkey, Macedonia, Serbia and Montenegro).

Different types of status in relations with the EU 'mean different operating policies and programs, legal bases and financial instruments'. Moreover, individual Black Sea countries tend to guard carefully their relative advantages vis-à-vis one other in their relations with the EU. Not only do they differ in the amounts per capita aid they receive from the EU, but also the types and cycles of the support programs would differ greatly, leading to different administrative processes and difficulties of coordination on issues of multilateral importance, and giving rise to the accusation that "the EU approach poses problems for regional cooperation".⁸

5.2. Wider Black Sea Region from NATO Perspective

Even though NATO's open door policy and PfP program are more engaging attempts than the EU's Neighborhood Policy, NATO involvement, too, lacks a clear and shared political will among its members. Even the decisions taken at the Istanbul Summit were not very clear in their offers towards Black Sea countries.⁹ Discouraged by persistent conflicts in the region, ill-suited to help resolve these conflicts, and focused on its political and operational commitments in the Balkans and Afghanistan, NATO has yet to develop a comprehensive regional strategy for its engagement. Nonetheless, it today either includes or has institutionalized relations with all of the countries in the Black Sea region: Bulgaria, Greece, Romania and Turkey are members; Russia and Ukraine are strategic partners; and all

⁷ Mustafa Aydin, *"Regional Cooperation in the Black Sea and Integration into Euro-Atlantic Structures"*, NDC Occasional Paper, NDC Rome, 2005.

⁸ Michael Emerson and Marius Val, 'Europe's Black Sea Dimension - Model European Regionalism, Pre-à-Porter', in *Terry Adams & all, Europe 's Black Sea Dimension*, Brussels, CEPS, 2002.

⁹ Miroslav Kelemen, *New Strategic Vision for NATO and EU Forces?*, Conference on Security Policy of Central European Countries, Bratislava, 2005.

of them, along with Armenia, Azerbaijan, Georgia and Moldova, are members of the Euro-Atlantic Partnership Council and the Partnership for Peace. Furthermore, Georgia has been a declared aspirant since 2000, Ukraine since May 2002, and Azerbaijan since April 2003.

NATO today, however, much like the EU, deals with different parts of the region through a varied set of bilateral relationships. While a regional approach has long been discussed within NATO circles in the context of partnership programs, there are currently no projects or cooperation programs that have focused exclusively on the Black Sea region. As a result, the Alliance's role and activities in the region have remained limited. Since the very concept of a 'Black Sea' region, distinct from the areas to its east and west, is new to NATO, the first step in creating the required regional approach should be to solidify understanding of the borders of the region. Taking into account the declared intention of most of the regional countries to integrate into the Euro-Atlantic structures, the Alliance needs to acknowledge the separate development of the South Caucasus from Central Asia in the post-Cold War period, and consider it as part of the wider Black Sea. Although

it will be facing many challenges in the region, NATO's outreach programs and 'open door' policy, more flexible than the EU's enlargement policy, allow differential strategies to be designed to suit the requirements of individual countries. It excludes no Euro-Atlantic country a priori. It is also easier to qualify for NATO membership than EU membership. The IPAP and PAP strategies, too, 'enable NATO to provide both a bilateral and a regional forum for political dialogue; an instrument to help generate pressure for necessary domestic reforms; and a vehicle for advice and assistance on defense and security issues'.¹⁰

Numbers of Black Sea countries have already worked together within NATO's South Eastern Europe Initiative, which provided valuable experience for the Black Sea region, where similar efforts could be emulated with regional countries. In this context, BlackSeafor, a purely regional initiative, if supported by the Alliance, might lead to a system of regional security cooperation within Euro-Atlantic structures. Leaving aside full integration for the time being, placing regional countries in a larger Black Sea context could naturally create a broad network of regional, political and security-related cooperation. This might also help overcome some of the 'frozen conflicts' in the region, which have so far paralyzed most of regional cooperation efforts.

Even if NATO's open door policy encourages regional countries to undertake further reforms in order to comply with NATO standards, militarily as well as politically, a new set of measures would also be necessary to change the domestic realities in the region. A democracy deficit and lack

¹⁰ Ronald D. Asmus, 'Developing a New Euro-Atlantic Strategy for the Black Sea Region', *Istanbul Paper No.2*, German Marshall Fund of the US and Turkish Economic and Social Studies Foundation, 25-27 June 2004, pp. 9-13.

of good governance will always be a hindrance to Western efforts to bring these states closer to Euro-Atlantic structures. With the enlargement towards Central and Eastern Europe, NATO has clearly evolved from a simple military bloc towards a political security system for the Euro-Atlantic space. A substantial part of this new role is to promote, secure and guarantee the institutional prerequisites for democracy, respect for human rights and freedom in its nearby regions, including the Black Sea.

Conclusions

Regional cooperation should be used in order to find common solutions to transnational risks and threats, but also to frozen conflicts. It could be very productive to start with small, manageable steps such as cooperation in the field of education. A common security culture could be developed through educational projects and civil-military projects. By the same token, the national capacities in the various defense colleges should also be strengthened. Reforms should be coordinated among the different facets of the security spectrum and should be viewed in the framework of the global democratization process. Economic development as well as broad political consensus among all political forces should support security reforms. Priorities include the necessary changes in the training/education system, the adoption and implementation of a modified legal framework, and the need to be interoperable in common peacekeeping operations. By the same token, the efficiency of all force structures should be raised, and a common assessment of threats as well as a real workable national security concept should be developed.

References

1. Mladenov M., *Transitioning from Blanket Guarantees: The Case of Bulgaria*, First Annual Conference Transitioning Issues for Deposit Insurers Practitioners, Basel, 2002.

Summary

Black Sea Dimension: more secure area for the future Europe?

Transnational threats remain a challenge to the region and insecurity has led to the emergence of safe havens for criminalized activities. Indeed, the Black Sea is not immune from today's security challenges such as terrorism, human trafficking, drugs, weapons proliferation, etc. Countries in the region should therefore pledge to support the initiatives aimed at promoting regional cooperation and work closely with one other to face together common challenges. They should increase efforts in drafting and implementing regional and related to such fields as energy cooperation, communications and technologies. The use and development of the existing regional structures, as well as the creation of new ones, should help coordinate national policies and increase the efficiency of regional efforts. In this regard, only very few efficient.

Agnieszka Salek - Imińska

6. SYSTEM ZARZĄDZANIA ŚRODOWISKOWEGO WEDŁUG NORMY ISO 14001 A BEZPIECZEŃSTWO EKOLOGICZNE

Streszczenie:

Celem artykułu jest ukazanie wzajemnych powiązań wdrożonego i funkcjonującego w przedsiębiorstwach systemu zarządzania środowiskowego według normy ISO 14001 z koncepcją bezpieczeństwa ekologicznego. Realizację założonego celu oparto na badaniach empirycznych przeprowadzonych w wybranych przedsiębiorstwach gospodarki morskiej.

Wstęp

Problematyka bezpieczeństwa ekologicznego staje się coraz ważniejsza w warunkach postępującej degradacji środowiska w skali światowej. Wiąże się to przede wszystkim z rosnącym przekonaniem, iż warunki i technologie obecnej działalności przedsiębiorstwa nie są już jedynie wyborem, lecz traktować je należy jako warunek akceptacji podmiotu gospodarczego przez świadome ekologicznie otoczenie. Sytuacja ta wpłynęła niewątpliwie na ukierunkowany rozwój nauki o ochronie i zarządzaniu środowiskiem. Efektem tego stały się działania nad stworzeniem odpowiedniego systemu przewidywania, zapobiegania i reagowania na negatywne oddziaływania przedsiębiorstw na środowisko, a tym samym wzmocnienie bezpieczeństwa ekologicznego w państwie. Wpłynęło to również na rozpowszechnianie się odpowiednich standardów ochrony środowiska stanowiących zbiór racjonalnych metodologii zarządzania działalnością przedsiębiorstw w odniesieniu do kwestii ochrony środowiska. Jednym z nich jest system zarządzania środowiskowego oparty na wymaganiach normy ISO 14001. Koncepcja tego programu polega na ciągłej poprawie działalności przedsiębiorstwa w aspekcie jego oddziaływania na środowisko poprzez działania na rzecz likwidacji lub zmniejszenia do minimum zagrożeń spowodowanych przez skażenia i dewastację. Kwestie te stanowią podstawowe nurty w próbach definiowania bezpieczeństwa ekologicznego.

Celem artykułu jest ukazanie wzajemnych powiązań wdrożonego i funkcjonującego w przedsiębiorstwach systemu zarządzania środowiskowego według normy ISO 14001 z koncepcją bezpieczeństwa ekologicznego. Przeprowadzone studia literaturowe i badania empiryczne pozwoliły na sformułowanie tezy badawczej, iż efektywny system zarządzania środowiskowego według normy ISO 14001 w wybranych przedsiębiorstwach gospodarki morskiej przyczynia się do umocnienia bezpieczeństwa ekologicznego w rozpatrywanym sektorze gospodarki narodowej.

6.1. System zarządzania środowiskowego według normy ISO 14001

Bezpośrednim źródłem idei stworzenia systemu zarządzania środowiskowego był sukces rynkowy norm systemu zarządzania jakością serii ISO 9000. Rzeczywistość gospodarcza rodziła konieczność osiągnięcia coraz większego poziomu jakości produktów, a to z kolei powodowało wzrost kosztów kontroli jakości. Zrodziło to konieczność wprowadzenia koncepcji zintegrowanego zapewnienia jakości. Polega ona na odejściu od nieustannej kontroli jakości na poszczególnych etapach procesu wytwarzania, na rzecz odpowiedniego działania podczas prowadzenia procesów w przedsiębiorstwie zmierzających w kierunku osiągnięcia pożądaných efektów jakościowych.¹ W odniesieniu do systemu zarządzania środowiskowego, cel nie dotyczy zapewnienia jakości, ale osiągnięcia ciągłej poprawy w zakresie oddziaływania przedsiębiorstwa na środowisko naturalne.

Według normy ISO 14001, *system zarządzania środowiskowego* obejmuje część ogólnego systemu zarządzania, która dotyczy struktury organizacyjnej, planowania, odpowiedzialności, zasad postępowania, procedur, procesów i środków potrzebnych do opracowywania, wdrażania, realizowania, przeglądu i utrzymywania polityki środowiskowej.² Natomiast Komitet Techniczny 207 definiuje SZŚ jako systematyczne podejście do tych aspektów działalności przedsiębiorstwa, które wywierają wpływ na środowisko naturalne. Zatem system ten jest narzędziem służącym do przeprowadzania kontroli wpływu zachowań podmiotów na środowisko.³

Seria dobrowolnych norm ISO 14000 stanowi zbiór dokumentów obrazujących sprecyzowane wymagania i reguły dotyczące zarządzania środowiskowego. Ich podstawowym celem jest określenie procesów zarządzania pozwalających na kontrolowane oddziaływania przedsiębiorstw na środowisko naturalne, które będzie jednocześnie zgodne z założonymi kierunkami działań organizacji w świetle obowiązujących przepisów prawa. Zdaniem J. Jabłońskiego, w odróżnieniu od wybiórczych zachowań regulujących procesy ochrony środowiska, seria norm ISO 14000 odnosi się równocześnie do wszelkich aspektów negatywnych działań na rzecz środowiska oraz wymaga także równowagi w poziomie zaangażowania w procesy poprawy stanu środowiska, jak i działania zmierzające do przeciwdziałania jego zanieczyszczeniom. Zachęca to wówczas zainteresowane strony do zajmowania i przedstawiania swoich stanowisk w zakresie przedmiotowego procesu zarządzania.⁴ Normy systemu ISO 14000 mają na celu ułatwić rozwiązywanie problemów środowiskowych. Mogą być

¹ R. Pochyluk, J. Szamański, A. Tonderski, *Geneza systemów zarządzania środowiskowe i konsekwencje ich funkcjonowania*, www.eko-net.pl z dnia 10.06.2005, s. 1.

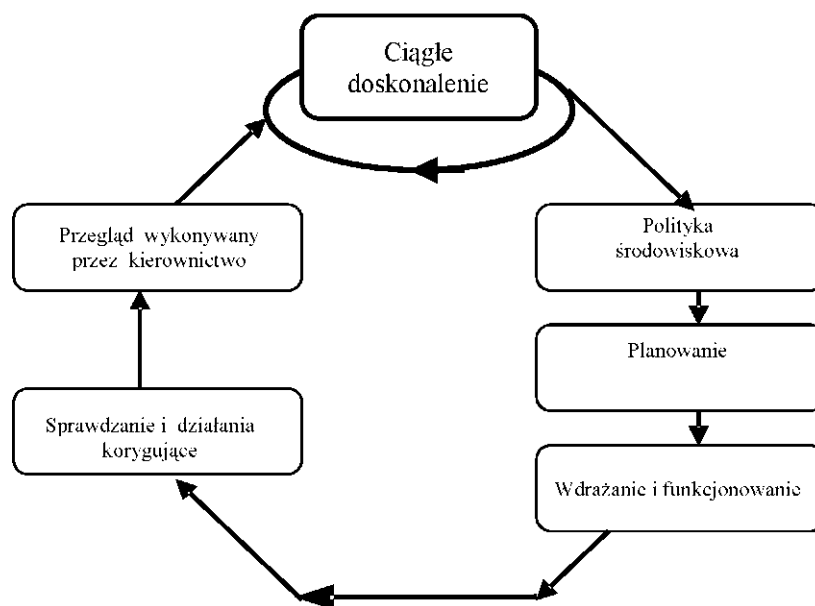
² Polska Norma PN-EN ISO 14001: 1998, pkt.3.5.

³ www.tc207.org z dnia 3.06.2005.

⁴ Por. J. Jabłoński, *Wybrane problemy zarządzania środowiskowego*, Wyd. Politechniki Poznańskiej, Poznań 1999, s. 197-198.

stosowane w każdym potencjalnym przedsiębiorstwie, bez względu na jego wielkość, rodzaj czy metody stosowanych rozwiązań.

Najistotniejszy filar wśród norm serii ISO 14000 stanowi norma ISO 14001, bowiem tylko na jej podstawie można dokonać certyfikacji SZŚ. Meritum ISO 14001 stanowi proces ciągłego doskonalenia ogólnej działalności środowiskowej, zgodnie z przyjętą hierarchizacją celów przedsiębiorstwa w zakresie ochrony środowiska naturalnego. Model systemu oparty na tej koncepcji przedstawia rysunek 6.1.

Rysunek 6.1. Model systemu zarządzania środowiskowego - spirala ciągłego doskonalenia

Źródło: opracowanie własne na podstawie: S. Wenerski, *Systemy Zarządzania Środowiskowego*, TÜV AKADEMIE - Materiał szkoleniowy SZS- 1, Błażejewko, 2001.

Wdrożenie systemu zarządzania środowiskowego i uzyskanie certyfikatu na jego zgodność z wymaganiami normy ISO 14001 stało się ważnym elementem działalności przedsiębiorstw. Certyfikat świadczy o poprawnym funkcjonowaniu systemu zarządzania środowiskowego i dodatkowo o uzasadnionym przekonaniu jednostki certyfikującej o działaniu

certyfikowanego przedsiębiorstwa w zgodzie z obowiązującymi przepisami prawa środowiskowego⁵. Zobowiązuje on organizację do:

- Utrzymywania zgodności z prawem w zakresie ochrony środowiska,
- Osiągania ciągłej poprawy wyników na rzecz ochrony środowiska,
- Zapobiegania zanieczyszczeniom.

Natomiast weryfikacja audytów środowiskowych przez przedstawicieli różnych dziedzin nauki warunkuje uzyskanie globalnej, kompleksowej i obiektywnej oceny oddziaływania na środowisko danego przedsiębiorstwa czy przedsięwzięcia, z możliwością dalszego wykorzystania w zarządzaniu przedsiębiorstwem. Rezultaty tych opracowań dają świadectwo o jakości realizowanego systemu zarządzania środowiskiem danego przedsiębiorstwa oraz oddziałują na kształtowanie jego pozycji konkurencyjnej w rozwijającej się współczesnej rzeczywistości gospodarczej.

6.2. Istota bezpieczeństwa ekologicznego - ujęcie teoretyczne

Termin *bezpieczeństwo* odnosi się do zbioru warunków chroniących przed zagrożeniem. Słownik języka polskiego definiuje to pojęcie jako stan niezagrożenia, spokoju, pewności.⁶ Literatura przedmiotu, zgodnie z kryterium przedmiotowym, wskazuje kilka rodzajów bezpieczeństwa, co przedstawia rysunek 6.2.

T. Poskrobko podkreśla, iż bezpieczeństwo może być również rozpatrywane na płaszczyźnie przestrzennej oraz z punktu widzenia organizacji jego zapewnienia. Pozwala to na wyodrębnienie szczegółowych rodzajów bezpieczeństwa oraz wzbogaca naukowy opis problemu.⁷

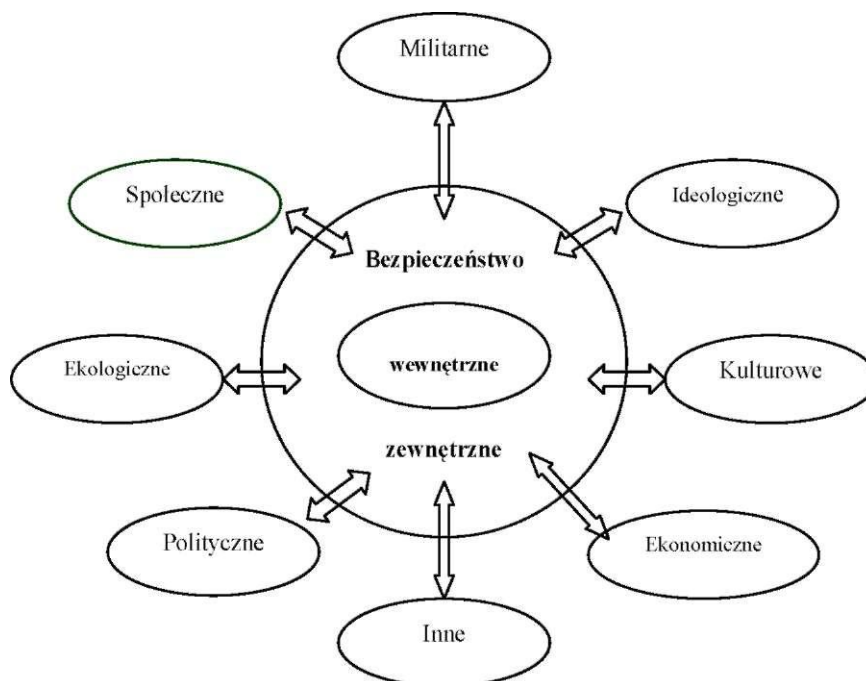
Rozwijająca się gospodarka światowa doprowadziła do naruszenia równowagi środowiska naturalnego, w takim stopniu, iż słuszną staje się teza o występowaniu współcześnie światowego kryzysu ekologicznego. Konsekwencją tego stanu jest fakt zmniejszania się odporności środowiska na zanieczyszczenia i tym samym zwiększania się zagrożenia środowiskowego i stabilnego funkcjonowania ekosystemów. Zrodziło to konieczność podjęcia działań zmierzających w kierunku przeciwdziałania zagrożeniom i ich skutkom poprzez zmniejszenie negatywnego oddziaływania przedsiębiorstw na środowisko. Powinno to również zmierzać do szerszego wykorzystywania odpowiednich programów i instrumentów ochrony środowiska. Stąd, coraz większej rangi nabiera twierdzenie, iż problemy ekologiczne wywierają istotny wpływ na bezpieczeństwo życia i pracy społeczeństw i tym samym zdeteterminowały wyselekcjonowanie nowego rodzaju bezpieczeństwa, jakim jest *bezpieczeństwo ekologiczne*. Stanowi ono zaprzeczenie globalnej

Por. R. Pochyluk, J. Szymański, *Jaka jest skuteczność systemów zarządzania środowiskowego*, Problemy Ocen Środowiskowych, nr 2(13) 2001, s. 48.

⁶ Słownik języka polskiego, red. M. Szymczak, PWN, Warszawa 1978, s. 147.

⁷ T. Poskrobko, *Zarządzanie bezpieczeństwem ekologicznym w Polsce*, w: *Zarządzanie środowiskiem - teraźniejszość i przyszłość*, Red. B. Poskrobko, Wyd. PB, Białystok 2003.

katastrofy ekologicznej poprzez porządek i ład panujący w środowisku życia człowieka.

Rysunek 62. Rodzaje bezpieczeństwa w ujęciu przedmiotowym

Źródło: opracowanie własne na podstawie: T. Poskrobko, *Zarządzanie bezpieczeństwem ekologicznym w Polsce*, w: *Zarządzanie środowiskiem - teraźniejszość i przyszłość*, Red. B. Poskrobko, Wyd. PB, Białystok 2003.

Pojęcie bezpieczeństwa ekologicznego szeroko definiowane jest zarówno w literaturze, jak i praktyce, co wynika z różnorodności płaszczyzn, które zostały mu przypisane. Na podstawie literatury przedmiotu można wyróżnić kilka podejść. Może dotyczyć ekosystemu, kraju, regionu geograficznego lub obszaru globalnego. Jednak w każdym z nich do bezpieczeństwa ekologicznego należy podejść poprzez pryzmat skutków zagrożeń w środowisku wywołanych przez negatywne oddziaływanie przedsiębiorstw na środowisko. Ich procesy wytwarzania, transport, stosowane technologie i inne. Bezpieczeństwo ekologiczne może być również definiowane na dwóch płaszczyznach. Pierwsza dotyczy konieczności działań na rzecz zlikwidowania lub ograniczenia do minimum zagrożeń powodowanych przez skażenia i dewastację środowiska. Dotyczy to relacji społeczeństwo - środowisko - człowiek. Drugie podejście wiąże się

z potrzebą „ochrony przed naturalnymi czynnikami przyrodniczymi mogącymi zagrozić egzystencji człowieka”.⁸ Odnosi się to do ochrony człowieka przed ekstremalnymi zagrożeniami środowiskowymi, np. katastrofami ekologicznymi.

Reasumując, bezpieczeństwo ekologiczne odnosi się do świadomości ekologicznej społeczeństwa w postrzeganiu zagrożeń środowiska i koniecznością jego ochrony. Źródłem tych zanieczyszczeń może być zarówno wadliwe funkcjonowanie instalacji przemysłowych czy infrastruktury komunalnej, jak i brak odpowiednich urządzeń zmniejszających negatywny wpływ działalności podmiotów gospodarczych na środowisko. Zapewnienie bezpieczeństwa ekologicznego rozumiane jest dlatego jako zapobieganie wszelkim nagłym zdarzeniom prowadzącym do zagrożeń środowiska przyrodniczego. Odpowiednim programem w tym zakresie wydaje się poprawnie wdrożony i funkcjonujący system zarządzania środowiskowego oparty na wymaganiach normy ISO 14001.

6.3. Funkcjonowanie systemu zarządzania środowiskowego (SZŚ) według normy ISO 14001 w wybranych przedsiębiorstwach gospodarki morskiej w kontekście bezpieczeństwa ekologicznego

Dla potrzeb niniejszego artykułu przyjęto założenie, iż funkcjonowanie SZŚ zostanie uwzględnione w ujęciu efektywności wdrożonego i funkcjonującego systemu. Tym samym, efektywny system przyczynia się do wzrostu bezpieczeństwa ekologicznego w badanym sektorze gospodarki narodowej. W ramach przeprowadzonych badań⁹ za pomiot analizy objęto *podmioty gospodarki morskiej*, które stanowią „uporządkowany zespół ludzi połączonych z zasobami rzeczowymi, celem, którego jest działanie zmierzające do pozyskania, przetworzenia i dostarczenia określonych dóbr prywatnych i publicznych, w sensie ekonomicznym, wynikających z wykorzystania morza dla zaspokojenia potrzeb społecznych”.¹⁰ Po drugie, prowadziły działalność gospodarczą w okresie 2004 - 2005, po trzecie, zarejestrowane były w systemie REGON, których podstawowa działalność związana była z szeroko rozumianą gospodarką morską. Podmioty te miały

⁸ *Ibidem*, s. 23.

⁹ Badania zostały przeprowadzone w ramach opracowywanej rozprawy doktorskiej nt. „Ocena efektywności systemu zarządzania środowiskowego według normy ISO 14001 w przedsiębiorstwach gospodarki morskiej.” Celem badania było pozyskanie informacji na temat efektywności funkcjonującego SZŚ według normy ISO 14001 w czterech wybranych podmiotach rozpatrywanego sektora gospodarki spełniających kryteria doboru próby badawczej. Badania te wymagały wykorzystania metody sondażu diagnostycznego obejmującego w swym zakresie ankietę oraz wywiad. Por. A. Sałek-Imińska, *Ocena efektywności systemu zarządzania środowiskowego według normy ISO 14001 w przedsiębiorstwach gospodarki morskiej*, Rozprawa Doktorska, Uniwersytet Gdański, Gdańsk 2006.

¹⁰ S. Piocha, *Gospodarka morską. Ekonomiczne prawidłowości funkcjonowania i rozwoju*, Wyd. Uczelniane Wyższej Szkoły Inżynierskiej, Koszalin 1996, s. 14.

siedzibę na terenie województwa pomorskiego i zachodniopomorskiego, bez względu na miejsce prowadzonej działalności, posiadały certyfikat ISO 14001 oraz znajdowały się w spisie przyznanych certyfikatów, które zostały wydane przez poszczególne jednostki certyfikujące w województwie pomorskim oraz zachodniopomorskim. Lista została opracowana przez serwis dla specjalistów ochrony środowiska *eko-net.pl* - stan na 1.02.2005.

Ze względu na zbyt krótki okres posiadania certyfikatu ISO 14001 przez badane przedsiębiorstwa oraz brak ilościowych danych odnoszących się do wielkości i trendów rozwojowych całkowitego zmniejszenia negatywnego oddziaływania na środowisko morskie, na tym etapie rozwoju SZŚ w podmiotach gospodarki morskiej nie jest możliwe przeprowadzenie oceny rzeczywistych efektów działalności środowiskowej. Prowadzi to do twierdzenia, iż za efektywny SZŚ według normy ISO 14001 na płaszczyźnie ekologicznej, należy uznać taki, który nie prowadzi do zwiększania się obciążeń środowiskowych w określonym czasie i przy stałym poziomie technologii. Dowodzi to również o zachowaniu bezpieczeństwa ekologicznego, czyli ograniczeniu skutków zagrożeń w środowisku spowodowanych przez procesy wytwarzania, transport i technologie przemysłowe stosowane przez badane podmioty gospodarki morskiej.

Na pytanie o specyfikę oczekiwań przedsiębiorstw w ramach ekologicznych skutków SZŚ, ankietowani wymienili następujące ich obszary:

1. Właściwe nadzorowanie procesów związanych ze znaczącymi aspektami środowiskowymi,
2. Lepszy nadzór i możliwość spełniania zobowiązań zgodności z obowiązującymi przepisami prawa w zakresie ochrony środowiska,
3. Stałe zmniejszanie obciążeń środowiskowych w wyniku prowadzonej działalności,
4. Większa otwartość na kwestie oddziaływania na środowisko morskie jako wewnętrznego problemu przedsiębiorstwa,
5. Zmniejszenie ilości emitowanych zanieczyszczeń oraz zakresu ich rozprzestrzeniania,
6. Zwiększona świadomość pracowników w zakresie ich roli w minimalizowaniu zagrożeń środowiskowych.

Przedstawiciele kierownictwa badanych podmiotów gospodarki morskiej są świadomi, iż pełne osiągnięcie zamierzonych oczekiwań ekologicznych możliwe jest do zrealizowania dopiero w średniookresowym horyzoncie czasowym, lub dłuższym. Tabela 1 prezentuje przybliżoną ocenę realizacji założonych efektów ekologicznych, dokonaną przez respondentów.

We wszystkich badanych przedsiębiorstwach największe osiągnięcie w realizacji założonych celów środowiskowych w ramach SZŚ wiązało się z nadzorem nad procesami odnoszącymi się do aspektów środowiskowych, zgodnością z przepisami prawa w zakresie ochrony środowiska, traktowania kwestii wpływu przedsiębiorstwa na środowisko jako wewnętrznego problemu w ramach organizacji oraz większej świadomości ekologicznej pracowników. Najmniej osiągnięto w ramach redukcji poziomu emisji

zanieczyszczeń oraz zakresu ich rozprzestrzeniania. Wiąże się to ze wspomnianą wcześniej luką w posiadaniu odpowiednich danych ilościowych pozwalających na precyzyjne określenie poprawy obciążeń środowiskowych z tego tytułu. Takie spełnienie wskazanych przez badane przedsiębiorstwa gospodarki morskiej oczekiwań na płaszczyźnie ekologicznych skutków w ramach funkcjonującego SZŚ, może świadczyć na tym etapie zaawansowania systemu, o jego efektywności ekologicznej.

Tabela 6.1.

Realizacja założonych efektów ekologicznych w badanych przedsiębiorstwach gospodarki morskiej

L.p.	Efekty ekologiczne	Ilość przedsiębiorstw
1	Wzrost świadomości ekologicznej pracowników	4
2	Spadek ilości emitowanych zanieczyszczeń	2
3	Otwartość na kwestie oddziaływania przedsiębiorstwa na środowisko	4
4	Zmniejszenie obciążeń środowiskowych	3
5	Nadzór i spełnienie wymagań prawa ochrony środowiska	4
6	Nadzór nad procesami związanymi z aspektami środowiskowymi	4

Źródło: opracowanie własne w oparciu o wyniki badań ankietowych

Poddani badaniu sondażowemu przedstawiciele przedsiębiorstw zgodnie stwierdzili, że za wystarczający objaw efektywności SZŚ na płaszczyźnie ekologicznej należy uznać fakt, nie zwiększania się obciążeń środowiskowych, przy niezmiennym poziomie technologicznym.¹¹ Na tej podstawie należy wysunąć wniosek, że system zarządzania środowiskowego oparty o wymagania normy ISO 14001 jest efektywny. Tym samym pozwala to na stwierdzenie, iż efektywny system ISO 14001 przyczynia się do utrzymania bezpieczeństwa ekologicznego wśród podmiotów gospodarki morskiej.

Wnioski

W warunkach postępującej degradacji środowiska w skali światowej konieczne staje się takie oddziaływanie na człowieka, aby uznał on za niezbędną zmianę dotychczasowych przyzwyczajeń konsumenckich i stylów

¹¹ Podobne wyniki osiągnięto w badaniu przeprowadzonym w Szwecji na 200 tamtejszych zakładach posiadających certyfikat ISO 14001. Konkluzją tej analizy jest fakt, iż w badanych przedsiębiorstwach nie stwierdzono efektu ciągłego zmniejszania obciążenia środowiska. Por. J. Szymański, R. Pochyluk, *Jaka jest skuteczność SZS*, źródła internetowe: www.eko-net.pl z dnia 2.09.2004.

życia. Bowiem nigdy jeszcze sytuacja środowiska w skali światowej nie wyglądała tak alarmująco, jak obecnie. W stosunkach z naturą należy uwzględnić, że człowiek stanowi integralną część przyrody i podlega jej prawom. Wykorzystując odpowiednio siły natury, może on kontrolować środowisko, dzięki ukształtowanej pełnej świadomości i budzeniu zainteresowań całego społeczeństwa we wzajemnych powiązaniach kwestii ekonomicznych, społecznych, politycznych i ekologicznych. Szansą dla umocnienia się bezpieczeństwa ekologicznego jest umożliwienie każdemu człowiekowi zdobywania wiedzy i umiejętności niezbędnych dla poprawy środowiska oraz tworzenie nowych wzorców zachowań, kształtowanie postaw, wartości i przekonań, uwzględniających troskę o jakość środowiska.

W powyższym kontekście można stwierdzić, iż wyniki pracy w zakresie przeprowadzonych studiów literaturowych oraz badań empirycznych, pozytywnie weryfikują postawioną tezę badawczą, że efektywny system zarządzania środowiskowego według normy ISO 14001 w wybranych przedsiębiorstwach gospodarki morskiej przyczynia się do umocnienia bezpieczeństwa ekologicznego w rozpatrywanym sektorze gospodarki narodowej. Efektywne funkcjonowanie systemu na płaszczyźnie ekologicznej jest równie ważne w kreowaniu sukcesu przedsiębiorstwa, jak wysoka jakość produktów czy skuteczna ich sprzedaż. Wykorzystanie wyników badań zawartych w niniejszym artykule może stanowić podstawę do dalszych analiz wzajemnych powiązań systemu zarządzania środowiskowego i bezpieczeństwa ekologicznego w podmiotach gospodarki morskiej w średniookresowym lub dłuższym horyzoncie czasowym posiadania certyfikatu ISO 14001. Powinno również ułatwić dostrzeżenie nowych istotnych elementów determinujących zapewnienie bezpieczeństwa ekologicznego w wybranym sektorze, a tym samym w całej gospodarce narodowej.

Bibliografia

1. Jabłoński J., *Wybrane problemy zarządzania środowiskowego*, Wyd. Politechniki Poznańskiej, Poznań 1999.
2. Norma PN-EN ISO 14001: 1998, pkt.3.5.
3. Piocha S., *Gospodarka morska. Ekonomiczne prawidłowości funkcjonowania i rozwoju*, Wyd. Uczelniane Wyższej Szkoły Inżynierskiej, Koszalin 1996
4. Pochyluk R., Szamański J., Tonderski A., *Geneza systemów zarządzania środowiskowe i konsekwencje ich funkcjonowania*, www.eko-net.pl z dnia 10.06.2005.
5. Pochyluk R., Szymański J., *Jaka jest skuteczność systemów zarządzania środowiskowego*, Problemy Ocen Środowiskowych, nr 2(13) 2001
6. Poskrobko B., (red.), *Zarządzanie środowiskiem - terażniejszość i przyszłość*, Wyd. PB, Białystok 2003.
7. Sałek-Imińska A., *Ocena efektywności systemu zarządzania środowiskowego według normy ISO 14001 w przedsiębiorstwach*

gospodarki morskiej, Rozprawa Doktorska, Uniwersytet Gdański, Gdańsk 2006.

8. Słownik języka polskiego, red. M. Szymczak, PWN, Warszawa 1978
9. Szymański J., Pochyluk R., *Jaka jest skuteczność SZS*, źródła internetowe: www.eko-net.pl z dnia 2.09.2004
10. Wenerski S., *Systemy Zarządzania Środowiskowego*, TÜV AKADEMIE - Materiał szkoleniowy SZS- 1, Błazejewko 2001.

Źródła internetowe:

- 1 Pochyluk R., Szamański J., Tonderski A., *Geneza systemów zarządzania środowiskowe i konsekwencje ich funkcjonowania*, www.eko-net.pl z dnia 10.06.2005.
- 2 www.tc207.org z dnia 3.06.2005.

Summary

Environmental management system in accordance with the ISO 14001 series and environmental security

The subject of the article is focused on the problems dealing with the environmental management system in accordance with the ISO 14001 series and environmental security in maritime industry companies. The literature studies done, as well as the empirical research, let create a thesis that "the efficient environmental management system in accordance with the ISO 14001 series is an important tool of influence on the behavior of maritime industry companies which have an influence on environmental security". To confirm this thesis, using the questionnaire method, empiric researches on the chosen group of maritime industry companies certified by ISO 14001 have been done. The subject of the empiric investigation of the dissertation was an environmental management system as far as its ecological effects. Taking under consideration the effects of the research it can be said that achieved results positively have verified the basic thesis of the work done.

Tomasz Gutowski
Aneta Oniszczyk-Jastrzębek

7. ETYKA W DZIAŁALNOŚCI WSPÓŁCZESNEGO PRZEDSIĘBIORSTWA

„ Choć etyka biznesu jest młodą dziedziną, liczy sobie bowiem zaledwie kilkadziesiąt lat, większość czołowych firm ze Stanów Zjednoczonych i co trzecia duża firma brytyjska opracowały własne kodeksy postępowania etycznego. Również w Polsce coraz więcej firm ma i stosuje takie kodeksy. Aby bowiem firma mogła się rozwijać, potrzebuje nie tylko dobrych produktów i profesjonalnego zarządzania, ale i zaufania społecznego. Etyczne postępowanie jest najlepszą drogą, by to zaufanie zdobyć. ”

Streszczenie

Artykuł dotyczy zagadnień etyki w funkcjonowaniu współczesnego przedsiębiorstwa. Autorzy podejmują próbę zdefiniowania zagadnienia etyki, jego istoty oraz zwracają uwagę na problemy etyczne w biznesie. Prezentują ponadto podstawowe - ich zdaniem - zasady etyki w biznesie, dowodząc, iż zrozumienie etyki biznesu nie jest możliwe bez znajomości innych dziedzin nauki. Istotną część artykułu stanowi opisanie praw i norm etycznych w reklamie. Przynależność Polski do Unii Europejskiej stwarza konieczność stosowania przez polskie przedsiębiorstwa zasad etyki. Zrozumienie tej potrzeby może wpłynąć na zwiększenie aktywności polskich podmiotów gospodarczych na rynku światowym.

Wstęp

Zagadnienia etyki w funkcjonowaniu współczesnego przedsiębiorstwa odgrywają coraz większą rolę. Nie pozostają one również bez wpływu na osiągnięcie przez polskie podmioty gospodarcze sukcesu rynkowego. Wpływ etyki jest tym większy, im większe jest zrozumienie jej zasad oraz umiejętność zaprezentowania ich klientowi. W XXI wieku etyka staje się więc działaniem nie tylko pożądanym, ale również koniecznym w funkcjonowaniu współczesnego przedsiębiorstwa.

7.1. Istota etyki

Zagadnienia funkcjonowania przedsiębiorstw na początku XXI wieku zwykle kojarzą się z opisem ich sytuacji w zakresie finansów, stosowania nowoczesnych sposobów organizacji i zarządzania, zdolnością przedsiębiorstwa do uczestniczenia w rynku światowym oraz na przykład analizą branży lub sektora, w którym przedsiębiorstwo prowadzi działalność gospodarczą.

¹ www.petlaczasu.pl/etyka/wbiznesie/b6171 (4 marca 2007 r.)

Niewielu z autorów różnorodnych publikacji na temat przedsiębiorstwa dostrzega jeszcze jeden bardzo ważny element - etykę. Termin ten, wywodzący się z języka greckiego² ma podwójne znaczenie. Z jednej strony oznacza „moralność”, z drugiej zaś określa „naukę o zasadach moralnych”. Jak dowodzi A. Lewicka - Strzałecka³ „moralność w szerszym znaczeniu można współcześnie postrzegać jako naukę o dobru i zasadach ludzkiego postępowania, natomiast w węższym - oznacza stosowanie tych zasad w życiu codziennym”.⁴

Twierdzi się, że „postępowanie, które nie jest niemoralne czy bezprawne w odniesieniu do zwykłych ludzi, staje się takim w odniesieniu do biznesu”.⁵ Z takiego ujęcia zagadnienia wynika, fakt, że jeżeli etyka stosowana jest w życiu codziennym, to dotyczyć może również funkcjonowania wielu dziedzin postępowania, w tym również współcześnie funkcjonujących przedsiębiorstw. Rozważania nad etycznymi problemami związanymi z biznesem swoją historię mają tak długą, jak długa jest historia problemów związanych z handlem, zatrudnieniem czy też kierowaniem ludźmi. Sprawy, które współcześnie zaliczyć można „do etyki biznesu w swoich pismach poruszali już starożytni filozofowie, moralisci i przywódcy religijni”.⁶

Pierwsza

w historii publikacja ekonomiczna Ksenofonta pt. „*Ekonomikos*” była faktycznie utworem poświęconym etyce prowadzenia gospodarstwa i organizacji pracy⁷. Tematykę etyki sprawowania władzy znaleźć można zarówno w pracach starożytnych filozofów - Sokratesa, Platona, Arystotelesa, jak i w pismach starożytnych teologów - św. Augustyna, św. Tomasza Akwinu oraz w Piśmie Świętym, Talmudzie i Koranie.

W polskim społeczeństwie pojęcie etyki wywodzi się nauki chrześcijańskiej, protestanckiej i katolickiej⁸. W literaturze teologicznej współcześni naukowcy wyodrębniają cztery następujące grupy zagadnień odnoszących się do etyki biznesu:⁹

1. Wykorzystanie encyklik odnoszących się do życia gospodarczego;
2. Zastosowanie religijnych norm moralnych do praktyki działania biznesu;
3. Krytyka biznesu według teologicznych kryteriów liberalnych;
4. Interpretacja stosunków panujących w biznesie w kategoriach moralnych.

² gr. *ethikos* oznacza - zwyczajowy, *ethos* - obyczaj

³ A. Lewicka - Strzałecka, *Podstawy praktyczne*. Warszawa 1993, s. 559 i nast.

⁴ B. Nogalski, J. Śniadecki, *Etyka zarządzania przedsiębiorstwem*. Bydgoszcz 2001, s. 21.

⁵ P. F. Drucker, *Kłopoty z etyką biznesu*, w: *Etyka biznesu. Z klasyki współczesnej myśli amerykańskiej*. Red. L. V. Ryan CSV, Jacek Sójka, Poznań 1997, s. 278.

⁶ *Ibidem*, s. 27.

⁷ H. Leavitt, M. Shelley, *Model graficzny organizacji społecznej*. Nowy Jork 1964, s. 55.

⁸ M. Ossowska, *Moralność mieszczańska*. Wrocław 1985, s. 74 - 111.

⁹ J. Dietl, *Etyka biznesu w warunkach transformacji z gospodarki nakazowej do rynkowej*, w: „*Prakseologia*”, nr 1-2. Warszawa 1994, s. 70; B. Nogalski, J. Śniadecki, *Etyka zarządzania op. cit.*, s. 28.

Już z takiego „historycznego” obrazu zagadnień etyki stwierdzić można, że jest to pojęcie o bardzo szerokim znaczeniu, znanym w różnych kulturach i religiach świata.

7.2. Cechy i problemy etyki

W. Gasparski opisuje, że „etyka życia gospodarczego - jak wolą mówić jedni, albo etyka biznesu (...) - jak mówią inni, jest uprawiana jako filozoficzna refleksja nad etosem, czyli zespołem cnót wyznaczających zakres dzielności ludzi stanowiących świat biznesu. (...). Etyka biznesu występuje także jako nazwa samego zespołu norm uznawanych w świecie biznesu, czyli etosu tego świata lub poszczególnych jego fragmentów”.¹⁰

W działalności prowadzonej przez współcześnie funkcjonujące w gospodarce przedsiębiorstwa istnieje pewna grupa problemów etycznych. Zaliczyć do nich można następujące problemy.¹¹

1. *Etyki pracy*, czyli na przykład wyzysk pracowników w przedsiębiorstwie;
2. *Etyki konkurencji*, określanej jako próba przekupienia najważniejszych pracowników konkurencyjnego przedsiębiorstwa celem zdobycia informacji handlowych lub też rozpowszechnianie fałszywych informacji o konkurencji wśród wspólnych klientów, podkradanie dostawców, dystrybutorów, kopiowanie produktów, naruszanie nazwy czy znaku firmowego;
3. *Etyki promocji i reklamy*, który często związany jest z manipulowaniem instynktami i emocjami odbiorcy, który nie jest świadomy, że oferuje mu się jedynie symbol jego pragnienia, a nie jego spełnienie;
4. *Etyki postępowania ludzi biznesu w interakcjach z innymi*, na przykład relacje między partnerami i kooperantami, współpracownikami a podwładnymi, przedsiębiorcami a klientami przedsiębiorstwa, których istota opiera się na zaufaniu, że zawarte umowy i kontrakty będą przez strony respektowane;
5. *Etyki stosunku do środowiska naturalnego*, który kojarzy się z rozwojem cywilizacji, technologii przemysłowej a wyrządzić może ogromne szkody w naturalnym środowisku człowieka, tj. na przykład skażenie powietrza, ziemi, wody, pożywienia co poważnie zakłóca systemy ekologii.

Etykę w biznesie cechują dwie podstawowe tendencje. Pierwszą z nich jest *rozszerzanie się etyki na inne dziedziny biznesu*, takie jak marketing, negocjacje, proces rekrutacji personelu, ocenianie przedsiębiorstwa i jego pracowników. Druga natomiast, to tendencja do *dostrzegania długotrwałych korzyści związanych z etycznym image*

¹⁰ W. Gasparski, *Etyka biznesu-szkice do portretu*, w: *Etyka biznesu*. Red. J. Dietl, W. Gasparski, Warszawa 2002, s. 17.

¹¹ J. Maciuszek, *Zarys problematyki etyki biznesu*, w: *Etyka biznesu*. Red. J. Dietl, W. Gasparski, Warszawa 2002, s. 77.

przedsiębiorstwa, ponieważ stopniowo biznes staje się działalnością uzależnioną od społecznej akceptacji¹². „Etyczna postawa odpowiedzialności firmy to przede wszystkim dostrzeganie skutków własnych decyzji i ponoszenie za nie odpowiedzialności oraz kierowanie się poszanowaniem dobra społeczeństwa, nawet gdyby to miało oznaczać poświęcenie zysków krótkookresowych”¹³. Współcześnie funkcjonujące przedsiębiorstwo powinno reprezentować interesy konsumentów, dlatego też podejmując się tworzenia produktu, ponosi za niego odpowiedzialność, za wszystko co się może wydarzyć w procesie jego użytkowania. I odwrotnie, każdy kupujący produkty musi być przekonany, że nabywa coś co go nie zawiedzie i za co przedsiębiorstwo ponosi odpowiedzialność.

W związku z tym pojawia się pytanie o etyczne granice wywierania wpływu na konsumenta. Jak piszą A. Falkowski, T. Tyszka: „W dyskusjach na ten temat używa się takich pojęć, jak *oszustwo* czy *uwiedzenie*. Pod pierwszym pojęciem rozumie się wpływanie na czyjeś zachowanie poprzez dostarczanie mu nieobiektywnych faktów, a raczej poprzez dostarczanie mu niezgodnych z rzeczywistością przekonań czy wrażeń. Przez uwiedzenie rozumie się takie wpływanie na inną osobę (konsumenta), że jej początkową niechęć do określonego działania przekształca się w chętność, a nawet entuzjastyczne wykonywanie tego działania”¹⁴. Istnieje wiele sposobów wpływania na zachowanie konsumenta. Zaliczyć do nich można między innymi odpowiednio zaprojektowane otoczenie, takie aby stworzyć przyjemną atmosferę, eksponowanie produktów, by zwróciły uwagę lub regulowanie zatłoczenia, a tym samym zatrzymanie klienta na dłużej w sklepie i nakłonienie go do zwiększonych zakupów.

7.3. Podstawowe zasady etyki w biznesie

Pełne zrozumienie etyki biznesu nie jest możliwe w oderwaniu od innych dziedzin nauki. W respektowaniu zasad etyki, przedsiębiorstwa chętnie wykorzystują zasady psychologii społecznej wpływając na konsumentów, którzy często nie są świadomi celowości tych działań. Wśród tych zasad można wyróżnić:¹⁵

1. *Asymetryczną dominację*, polegającą na odpowiednio dobranym zestawie wystawionych produktów, co oznacza, że na przykład przy załęgającym w sklepie produkcie, którego klienci nie chcą kupować, ułożony jest podobny drugi produkt o identycznej cenie, ale niższej jakości, co w konsekwencji może zachęcić klientów do kupna pierwszego eksponowanego produktu;

¹² L. Zbiegiem - Maciąg, *Etyka w zarządzaniu organizacją*, w: *Etyka biznesu*. Red. J. Dietl, W. Gasparski. Warszawa 2002, s. 218.

¹³ *Ibidem*, s. 219.

¹⁴ A. Falkowski, T. Tyszka, *Psychologia zachowań konsumenckich*. Gdańsk 2003, s. 216.

¹⁵ A. Falkowski, T. Tyszka, *Psychologia* ., *op. cit.*, s. 214-216; M. Sierpińska, *Psychologiczne chwytły stosowane w reklamie - przykłady wykorzystywania technik wpływu społecznego w przekazach reklamowych*, w: *Innowacje w marketingu. Młodzi o marketingu*. Sopot 2001, s.402 - 408.

2. *Stwarzanie odpowiednich społecznych norm zachowań*, które polegają na tym, że czyjeś zachowanie uważamy się za poprawne w danej sytuacji, gdy widzimy innych, którzy tak właśnie się zachowują, co związane jest ze skłonnością człowieka do naśladowania zachowań;
3. *Narzucanie konsumentom rozmaitych norm dotyczących właściwych sposobów kupowania i konsumowania*, polegające na ustaleniu zasad, co powinno się robić lub dawać w określonych sytuacjach, np. Spożywanie prażonej kukurydzy w kinach, żucie gumy po każdym posiłku; ogromne znaczenie odgrywa tu reklama;
4. *Stosowanie tzw. Sugestii podprogowych*, czyli takie oddziaływanie reklamowe, które dokonuje się poza świadomością odbiorcy reklamy;
5. *Pozostawianie produktów „na próbę”*, czyli takie działanie przedstawiciela przedsiębiorstwa na klienta, aby wcześniej korzystając z przekazanego mu nieodpłatnie produktu (usługi), następnie produkt ten (usługę) nabył;
6. *Tendencję rodziców do konsekwencji*, którą można obserwować na przykład w Mc Donald's, który sprzedając określone zestawy tylko z jedną częścią zabawki - np. Głowy myszki miki, funkcjonującej jako lornetka - zmuszał rodziców do kilkukrotnej wizyty w w/w lokalu, dlatego, że dopiero kupno pięciu zestawów pozwoliło na skompletowanie całej zabawki;
7. *Prezentację produktów przez autorytet społeczny*, nakłaniający konsumentów do kupna produktu;
8. *Skłonność ludzi do przypisywania większej wartości tym rzeczom, które stają się niedostępne*. W związku z tym niektórzy twórcy reklam często wykorzystują takie sformułowania jak: „seria limitowana”, „oferta ważna do wyczerpania towarów”, czy „jeśli zadzwonisz do nas w ciągu 10 minut - dostaniesz dodatkowo...”;
9. *Wykorzystywanie tzw. Dróg na skróty*, czyli tzw. Heurystyk poznawczych, które pozwalają przy minimalnym wysiłku radzić sobie w złożonym środowisku, a polegających na myśleniu, że jeśli coś jest drogie, to jest również dobre.

7.4. Prawa i normy etyczne w zakresie reklamy

Bardzo ważną rolę w etyce działalności prowadzonej przez współczesne przedsiębiorstwa odgrywa znajomość *reklamy*. Stała się ona jednym z ważniejszych czynników sukcesu przedsiębiorstwa. W XXI wieku | nie wystarczy jedynie wyprodukować dobro i wprowadzić je na rynek, należy jeszcze o tym fakcie poinformować potencjalnych klientów. Reklama musi być więc skuteczna, czyli taka aby konsument zwrócił uwagę na oferowany produkt (usługę) i wśród wielu innych wybrał właśnie ten. Cienka jest więc, granica między dozwoloną perswazją a kuszącym niedozwolonym uwiedzeniem klienta. Konieczne staje się przestrzeganie prawa i norm związanych z etyką działalności reklamowej. Pojęcie *etyki reklamy* obejmuje zespół przyjętych norm moralnych i zasad postępowania obowiązujących w relacjach między przedsiębiorstwem a klientami, partnerami handlowymi,

pracownikami i konkurentami. Naruszenie zasad zawartych często w kodeksach, których przyjęcie jest dobrowolne, nie wywołuje sankcji prawnych, ale negatywnie wpływa na opinię otoczenia o przedsiębiorstwie.

W Polsce pierwszym kodeksem, który regulował zasady etyczne w zakresie reklamy był stworzony w 1996 roku „Kodeks postępowania w dziedzinie reklamy”. Jego autorami byli przedstawiciele polskiego oddziału Międzynarodowego Stowarzyszenia Reklamy (IAA). Nad przestrzeganiem zasad reklamy czuwała Rada Reklamy, do której zgłaszane były skargi związane z naruszeniem przez reklamę norm etycznych. Po rozpatrzeniu skargi Rada Reklamy zwracała się do reklamodawcy z żądaniem zmiany lub zaprzestania nadawania reklamy. Jeśli reklamodawca nie respektował żądań, Rada Reklamy dążyła do ograniczania możliwości emisji reklam poprzez oddziaływanie na właścicieli mediów i środków reklamy i rozpowszechniała negatywnie opinie o tej nieetycznej reklamie¹⁶.

Kolejnym dokumentem, którego zapisy dotyczą zasad etyki reklamy w biznesie jest podpisany w dniu 19 kwietnia 2004 roku - *Kodeks etyki reklamy działalności marketingowej, reklamowej, dystrybucyjnej, sponsoringowej oraz promocji sprzedaży*. Kodeks ten stanowi nowelizację i rozszerzenie Kodeksu postępowania w dziedzinie reklamy.

Nad przestrzeganiem zasad w nim zawartych sprawuje nadzór Rada Reklamy. W kodeksie tym wyróżnić można następujące części:¹⁷

1. *Wstęp*, w którym wyjaśnione są przyczyny i cele powstania kodeksu, jak również zapisane jest zobowiązanie do dobrowolnego przestrzegania zawartych w Kodeksie zasad;
2. *Zasady podstawowe i definicje*, wyjaśniające pojęcia występujące w całym kodeksie; zasady te są uzupełnieniem do bezwzględnie obowiązujących regulacji prawnych zawartych w ustawach;¹⁸
3. *Działalność reklamowa*, w której opisane są zasady prowadzenia działalności reklamowej, stosowania reklamy porównawczej, stosowania różnych technik i sposobów reklamowania, w tym produktów oferujących pożyczki, produkty niebezpieczne lub dotyczące oszczędzania i inwestowania;
4. *Działania skierowane do dzieci i młodzieży*, dotyczące ograniczeń stosowanych przy reklamowaniu produktów skierowanych do tego segmentu rynku;

¹⁶ A. Nowacka, R. Nowacki, *Podstawy marketingu*, Warszawa 2004, s. 256.

¹⁷ www.iaa.org.pl/kodeksy/kodeks_etyki_reklamy (7 marca 2007 r.)

¹⁸ Obowiązujące regulacje prawne dotyczące działalności marketingowej to: Konstytucja RP, kodeks cywilny, Ustawa o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji, prawo prasowe, Ustawa o radiofonii i telewizji, Ustawa o ochronie niektórych praw konsumentów oraz o odpowiedzialności za szkodę wyrządzoną przez produkt niebezpieczny, Ustawa o świadczeniu usług drogą elektroniczną, Ustawa o ochronie danych osobowych, Ustawa o prawach autorskich i prawach pokrewnych, prawa własności przemysłowej, Ustawa o grach losowych i zakładach wzajemnych.

5. *Działalność w zakresie reklamy ekologicznej*, precyzująca treści odnoszące się do ochrony środowiska;
6. *Działalność w zakresie sponsoringu*, opisująca zasady stosowania sponsoringu;
7. *Działalność w zakresie marketingu bezpośredniego*, opisująca zasady, w tym obowiązki i ograniczenia;
8. *Działalność w zakresie promocji sprzedaży*, opisująca obowiązki, ograniczenia i sposoby prezentacji ofert promocyjnych;
9. *Postanowienia końcowe*, określające, że nad przestrzeganiem zasad kodeksu czuwać będzie odpowiedni organ samoregulujący.

Oprócz opisanych Kodeksów postępowania istnieją również inne kodeksy dotyczące szczegółowych zasad stosowania reklamy takie jak: Etyka w reklamie - Papieskiej Rady do spraw Środków Społecznego Przekazu, Dobrowolny kodeks postępowania w zakresie reklamy i promocji piwa, Zasady etyki w reklamie politycznej, Kodeks postępowania w dziedzinie reklamy.

7.5. Etyka w polskich przedsiębiorstwach

Nie ulega wątpliwości fakt, że prowadzenie działalności gospodarczej związane jest z odpowiedzialnością, która nie jest wolna od problemów etycznych. Etyka biznesu nie przeciwstawia moralności w dążeniu do osiągnięcia zysku, ale proponuje sposoby uzgodnienia tych dążeń. Dlatego też przedsiębiorstwa chcąc działać zgodnie z zasadami etyki powinny realizować następujące działania:¹⁹

1. Wprowadzać do kultury organizacyjnej jasne i wyraziste zasady etyczne;
2. Wdrażać te zasady do strategii zarządzania, misji i wizji przedsiębiorstwa z nadzieją, że będą im podlegali wszyscy bez wyjątku pracownicy;
3. Formułować sankcje naruszające normy etyczne i ich konsekwentnie przestrzegać.

Najprostszą zasadą etyczną jest wybieranie takich form i sposobów konkutowania przez przedsiębiorstwo, jakie mogłoby ono zaakceptować wobec siebie.

Stosowanie reguł etyki w biznesie świadczy o odpowiedzialnym podejściu do prowadzenia przedsiębiorstwa. Jest to jeden z czynników decydujących o jego sukcesie, w tym również pozytywnie wpływa na jego wizerunek w oczach klienta. Coraz większa liczba podmiotów gospodarczych uświadamia sobie potrzebę stosowania zasad etycznych w prowadzonej działalności.

Po akcesji Polski w struktury Unii Europejskiej wymagania wobec polskich przedsiębiorstw również w zakresie etyki znacznie się zmieniły. Jak dowodzi P. Sankowski „firma nie może funkcjonować w dłuższym okresie czasu bez korzystnej oceny klientów, a ta z kolei jest uzależniona od

¹⁹ L. Zbiegień - Maciąg, *Etyka w zarządzaniu...*, op. cit., s. 228.

jakości produktów i usług, sposobu załatwiania reklamacji, stosowanych technik dystrybucji i reklamy. We wszystkich tych przypadkach istotne jest etyczne postępowanie. Etyczne zachowanie jest istotne także dla tej grupy kontrahentów, którą stanowią inne przedsiębiorstwa".²⁰

Przedsiębiorstwa funkcjonujące w Polsce wyzwanie to zaczynają traktować bardzo poważnie. W ich działalności działania etyczne zyskują coraz większe znaczenie a zarządzający dostrzegają w zachowaniach etycznych ważny element *konkurencyjności przedsiębiorstwa*. W tym miejscu zwrócić należy uwagę na zaangażowanie zespołu pracowników w kwestie etyki. Jak dowodzi W. Gasparski „etyka firmy i kultury pracy powinny być pochodną udziału pracowników w projektowaniu programu etycznego korporacji. Istotne są tu umiejętności kierownictwa tworzenia systemu etyki organizacji”²¹. Zarządzający przedsiębiorstwami muszą więc pamiętać o tym, że brak zrozumienia zasad etyki przyjętych w firmie przez pracowników oraz tym samym brak ich aktywności w realizacji tych zasad doprowadzić mogą do obniżenia wyników finansowych przedsiębiorstwa i tym samym osłabienia jego pozycji konkurencyjnej.

Zaangażowanie pracowników w działania etyczne przedsiębiorstwa wynika z jednej z dwóch funkcji spełnianych przez zasady etyczne. Jedną z nich jest *funkcja zewnętrzna*, która polega właśnie na przekazaniu pracownikom przedsiębiorstwa etycznego wymiaru funkcjonowania podmiotu. Zadaniem realizowanym przez drugą funkcję - *funkcja wewnętrzna* - jest „podtrzymywanie dobrego imienia firmy, jej pozytywnego publicznego wizerunku. Dobra reputacja stanowi jedno z aktywów i choć może być mierzona w kategoriach ekonomicznych nie można jej kupić ani sprzedać, można ją jedynie zdobyć postępując etycznie. Powiada się, że dobra reputacja może być silnym atutem, może wzmocnić skuteczność reklamy produktów czy usług danej firmy, ale nie da się stworzyć dobrej reputacji za pomocą reklamy”.²² Kontynuacja działań przedsiębiorstw z zakresie etyki, wprowadzanie zasad, czy też programów etycznych do polskich podmiotów gospodarczych jest więc działaniem bardzo pożądanym. Chcąc aktywnie uczestniczyć w rynku światowym muszą te działania prowadzić bardzo konsekwentnie i „zarażać” swoimi pomysłami pracowników przedsiębiorstwa, tak aby potrafili oni zrozumieć potrzebę wprowadzanych rozwiązań.

Bibliografia

1. Dietl J., *Etyka biznesu w warunkach transformacji z gospodarki nakazowej do rynkowej*, w: „*Prakseologia*”, nr 1-2. Warszawa 1994.
2. Drucker P. F., *Kłopoty z etyką biznesu*, w: *Etyka biznesu. Z klasyki współczesnej myśli amerykańskiej*. Red. L. V. Ryan CSV, Jacek Sójka, Poznań 1997.

²⁰ <http://www.twoja-firma.pl/artykuly/587.etyka-w-biznesie,3.html> (9 marca 2007 r.).

²¹ www.centrumwiedzy.edu.pl/cw/index.php?sm=83&ca=97&al=dd1 (20 marca 2007 r.).

²² *Ibidem*.

3. Falkowski A., Tyszka T., *Psychologia zachowań konsumenckich*. Gdańsk 2003.
4. Gasparski W., *Etyka biznesu-szkice do portretu*, w: *Etyka biznesu*. Red. J. Dietl, W. Gasparski. Warszawa 2002.
5. Leavitt H., Shelley M., *Model graficzny organizacji społecznej*. Nowy Jork 1964.
6. Lewicka - Strzałocka A., *Podstawy praktyczne*. Warszawa 1993.
7. Maciaszek J., *Zarys problematyki etyki biznesu*, w: *Etyka biznesu*. Red. J. Dietl, W. Gasparski. Warszawa 2002.
8. Nogalski B., Śniadecki J., *Etyka zarządzania przedsiębiorstwem*. Bydgoszcz 2001
9. Nowacka A., Nowacki R., *Podstawy marketingu*, Warszawa 2004.
10. Ossowska M., *Moralność mieszczańska*, Wrocław 1985.
11. Sierpińska M., *Psychologiczne chwytły stosowane w reklamie - przykłady wykorzystywania technik wpływu społecznego w przekazach reklamowych*, w: *Innowacje w marketingu. Młodzi o marketingu*. Sopot 2001.
12. Zbiegiem - Maciąg L., *Etyka w zarządzaniu organizacją*, w: *Etyka biznesu*. Red. J. Dietl, W. Gasparski. Warszawa 2002.
13. www.petlaczasu.pl/etyka/wbiznesie/b6171 (4 marca 2007 r.)
14. www.iaa.org.pl/kodeksy/kodeks_etyki_reklamy (7 marca 2007 r.)
15. www.twoja-firma.pl/artykuly/587.etyka-w_biznesie,3.html (9 marca 2007 r.)
16. www.centrumwiedzy.edu.pl/cw/index.php?sm=83&ca=97&al=ddl (20 marca 2007 r.)

Summary

Ethics in the activities of the contemporary enterprise

The ethics in activities of the contemporary enterprise constitutes a factor of its competitiveness. The principles, programs, ethic codes determine the directions of enterprises' activities thus contributing to their better perception on the market. The understanding of these rules and engagement of enterprise's employees in ethic activities has become very important factor.

Lena Staś

8. ELEMENTY ETYKI W NAUCZANIU ZARZĄDZANIA NA POZIOMIE AKADEMICKIM W KONTEKŚCIE KSZTAŁTOWANIA MENEDŻERÓW W SPOŁECZEŃSTWIE OPARTYM NA WIEDZY

Streszczenie

Artykuł zawiera kilka refleksji dotyczących nauczania zarządzania na poziomie akademickim w kontekście możliwości zasygnalizowania aspektów etycznych w realizowanych tematach dotyczących np.: planowania, organizowania, motywowania, kontrolowania, stylów kierowania, podejmowania decyzji kierowniczych, formalizacji, zarządzania zmianami, zarządzania międzykulturowością, utrzymywania relacji organizacji z otoczeniem.

Etyka jest wszechobecna w życiu codziennym, zarówno podczas działania jednostek ludzkich, jak i podczas funkcjonowania organizacji. W zorganizowanych jednostkach społecznych przyjmujących formę przedsiębiorstw czy instytucji niekomercyjnych przejawia się różnym poziomem nasilenia w każdym aspekcie zarządzania. Etyka w zarządzaniu nie musi stanowić samodzielnej dyscypliny i przedmiotu nauczania, ale może zostać wpleciona w kurs zarządzania na poziomie akademickim. Powszechność występowania dylematów etycznych w procesach zarządzania, skłania do refleksji o potrzebie akcentowania elementarnych zasad etycznych podczas kształcenia przyszłych lub obecnych menedżerów.

Autor podjął próbę egzemplifikacji zagadnień, które należałoby w kontekście etyki zawrzeć w kursie zarządzania. Rozważania o etyce należałoby rozpocząć od określenia podstawowego znaczenia etyki dla zarządzania. Praca zarządzających nie jest wolna od rozważań etycznych. Niemalże na każdym kroku etyczne dylematy są codziennie rozstrzygane z różnym skutkiem, a co gorsza z większą lub mniejszą świadomością ich skutków dla zarządzania organizacją, co potwierdzają badania empiryczne.¹

Etyka to nauka o podstawowych wartościach jednostek, ale i organizacji oraz społeczeństwa w którym organizacje działają, które są pierwotne dla dwóch pierwszych wymienionych. „Etyka to nauka o prawach i o tym, kto odniesie - lub kto powinien odnieść - korzyści albo ponieść szkody w wyniku określonego działania”.² W związku z tym należy przygotować

¹ Patrz wyniki badań: L. Staś, *Zachowania etyczne kadry kierowniczej najwyższego i średniego szczebla zarządzania w organizacjach komercyjnych i non-profit*, w: *Bezpieczeństwo, administracja i biznes w kontekście członkostwa w Unii Europejskiej*, (red.), B. Nogalski, J. Tomaszewski, Wyższa Szkoła Administracji i Biznesu im. E. Kwiatkowskiego w Gdyni, Gdynia 2005, s. 308 - 310.

² J.A.F. Stoner, R. E. Freeman, D. R. Gilbert, *Kierowanie*, PWE, Warszawa 1999, s. 110.

kadre zarządzających do rozstrzygnięcia takich dylematów podczas działania w organizacji.

Rozpatrując kurs zarządzania w podstawowym jego wymiarze można uwzględnić elementy etyki w następujących aspektach:³

- wewnątrz organizacji;
- w kontaktach zewnętrznych.

oraz w przekroju tematycznym:

- procesu planowania;
- procesu organizowania;
- procesu motywowania;
- procesu kontroli
- procesu formalizacji
- stylów kierowania
- procesu podejmowania decyzji kierowniczych
- procesu zarządzania zmianami
- procesu zarządzania międzykulturowością
- relacji organizacji z otoczeniem w tym: procesu globalizacji.

Proces planowania odnosi się do ustalania celów działania oraz sposobów ich osiągnięcia. Organizacje dążąc do jak najwyższej efektywności, ustanawiają coraz bardziej ambitne cele i to jest oczywiste oraz zrozumiałe. Jednakże istnieje w danych uwarunkowaniach pewien pułap osiągnięć ponad który pracownicy nie mogą się wspiąć. Oczywiście spotyka się to z reakcją negatywnej oceny przez kierownictwo i chęcią wymiany personelu, który nie pokonuje na pewnym poziomie swojej niewiedzy, braku umiejętności, zmęczenia, znużenia monotonią zadań czy fizycznych możliwości wydajnościowych (umysłowych, manualnych). Drugim punktem widzenia jest wprowadzenie pewnych zmian ze strony organizacji np.: zmniejszenia monotonii, usprawnianie pracowników pod względem kondycji fizycznej, zdrowia, wprowadzaniem urządzeń usprawniających procesy, zmianą organizacji pracy, kształceniem, szkoleniem pracowników. Drugie rozwiązanie jest kosztowniejsze, niż pierwsze (wymiana kadry), ale należy rozważyć korzyści jakie można uzyskać, dzięki poniesieniu tych dodatkowych nakładów przy pozostawieniu tego samego personelu.

Proces organizowania zawiera w sobie m.in. podział zadań, przydział zasobów, delegowanie uprawnień i odpowiedzialności, organizację pracy itd. Opinie pracowników zwracają uwagę na to, że niektóre osoby lub komórki organizacyjne odczuwają dużą nierównowagę w przydziale zadań do realizacji, podkreślając nadmierne obciążenie innych jednostek organizacyjnych. Często za tym podąża nierównowaga w przydziale zasobów, oznaczająca utrzymywanie bardzo wysokich rygorów kosztowych lub w innych miejscach zbyt wysoką dowolność w ich ponoszeniu nieadekwatną

³ *Ibidem.* s. 119.

do zakresu i znaczenia dla organizacji realizowanych zadań. Jest to bardzo sporna dziedzina, w której trudno znaleźć punkt równowagi satysfakcjonujący wszystkie strony uczestniczące w tym przydziale. Ale kierownictwo powinno mieć świadomość tego, że pracownicy dokonują takich ocen i na tej podstawie wartościują i uznają na ile taki sposób lub system jest sprawiedliwy, w sensie uczciwy, czyli nienaruszający w istotny sposób interesów żadnej ze stron. Sprawiedliwość jest pewnym absolutem w zarządzaniu, ale ludzie muszą mieć poczucie, że zarządzający starają się uwzględniać interesy wszystkich stron. Nadrzędnym celem jest cel organizacji, ale nie da się go osiągnąć bez współpracy i zaangażowania personelu pracowniczego. Etyka przybliży nieco decydenta do rozwiązań satysfakcjonujących uczestników procesu zarządzania.

Kolejnym aspektem etycznym w procesie organizowania jest zagadnienie przekazywania uprawnień decyzyjnych i odpowiedzialności. Tu zasady są dość czytelne i precyzyjne. Zarządzający powinien przekazywać w takim samym zakresie obowiązki, jak i uprawnienia oraz odpowiedzialność. Pracownicy nie powinni odpowiadać za coś do czego nie mieli uprawnień. Chociaż z drugiej strony zapewne, chętnie zgodziliby się na zmniejszenie odpowiedzialności w stosunku do przydzielonych zadań. Ale w takiej sytuacji powstają obszary zadaniowe za które nikt nie odpowiada. Zadaniem zarządzających jest uświadomienie i wytworzenie potrzeby ponoszenia odpowiedzialności jako elementu rozwijającego poczucie własnego wartości, zwiększającego znaczenie tego pracownika oraz podnoszącego motywację do dalszego działania, a nawet chęci przejmowania kolejnych nowych obowiązków i odpowiedzialności.

Dylemat etyczny zarządzającego, czy posiada na tyle dojrzałą kadre pracowniczą i darzy ją zaufaniem, aby delegować uprawnienia decyzyjne, pojawia się na każdym szczeblu zarządzania. W końcu czy podwładni poradzą sobie, czy myśli o ewentualnym wsparciu ich w działaniach, czy raczej wystawi ich na surową ocenę bezosobowych kryteriów z arkusza ocen pracowniczych bez możliwości wsparcia, doradztwa, obrony, poprawy itp.? Czy pomoc bezpośredniego przełożonego to etyczne postępowanie jako wspieranie, czy już nieetyczne krycie nieudolności tegoż? Granice określa każdorazowo zarządzający w zależności od okoliczności stojących po stronie podwładnych, kierowników, sytuacji problemowej, organizacji. W sytuacjach, kiedy zarządzający ustanawia dla jednostki organizacyjnej swobodę czasu lub sposobu organizacji pracy, a dla drugiej sztywno stosuje odmienne rozwiązanie, naraża się na osądy etyczne, które prowadzą do refleksji nad swoim postępowaniem (czy dobrze zrobił, czy należało uwzględnić opinie w tym zakresie swoich przełożonych, podwładnych, zastosować to rozwiązanie, które zawsze stosowano już zwyczajowo i weszło w rutynę, ludzie przyzwyczaili się, uznali to za normę i nie dokonują ocen?).

Proces motywacji polega na skłanianiu podwładnych do realizacji założonych zadań. Można to robić w sposób powszechnie uznawany albo „etycznie podejrzany”. Jeżeli zarządzający postanawia, według najnowszych wskazań i wytycznych z psychologii zarządzania, różnicować

i indywidualizować bodźce motywacyjne, to czy pojawi się sytuacja, która wywoła zarzut zbyt wysokiej subiektywizacji ocen potrzeb i sposobów oddziaływania na ludzi, a może nawet kumoterstwa? Na ile można odejść od pewnych wspólnych standardów stosowanych w systemie motywacyjnym w organizacji na rzecz indywidualizowania pakietów?. Czy zarządzający narazi się na zarzut zbyt wysokiego premiowania jednych kosztem innych w których rośnie poczucie niesprawiedliwego traktowania np. w stosunku do włożonych wysiłków, albo liczby przydzielonych zadań? Proces motywacyjny jest ściśle związany także z procesem kontrolnym. Na ile można różnicować standardy oceny pracownika, na ile są one czytelne i znane podwładnym i w ich odczuciu sprawiedliwe, a także adekwatne do realizowanych zadań? Etyczne rozważania pojawią się nawet podczas przygotowywania się przełożonego do rozmowy pokontrolnej np. w jaki sposób komunikować się, a nawet czy w ogóle nie umie jeszcze przyjąć krytyki w sposób mało emocjonalny i nie rozumie sensu komunikatu pokontrolnego, albo co jeszcze trudniejsze zdarzył się poważny błąd koledze i nie wiadomo jak przyjmie tę informację - czy reakcją będzie wspólne myślenie o naprawie błędu, czy reakcja osobistej obrony i odczucie naruszenia dumy i starych więzów koleżeńskich? Jawność kryteriów ocen, które stosują zarządzający są podstawą przejrzystości tego systemu i zbliżania się do wzbudzenia poczucia u pracowników o jego prawidłowości, szczególnie jeśli mogą także od czasu do czasu uczestniczyć w różnych etapach projektowania systemu okresowych ocen pracowniczych. Podobnie rzecz ma się z innymi procesami zarządzania, procesami technologicznymi, jakościowymi, gospodarowaniem różnymi zasobami itd.

Procesy formalizacji związane są z graficznym utrwalaniem norm, wartości, postępowania w sytuacjach organizacyjnych. Etyczne dylematy mogą pojawić się podczas określania zbyt daleko idących przepisów wewnątrzorganizacyjnych, w postaci bardzo szczegółowych uregulowań zachowań pracowników w każdej sytuacji, szczegółowych instrukcji nie pozostawiając żadnego marginesu swobody. Zbyt duża liczba przepisów, gotowych procedur czy formularzy do codziennego wypełniania, powoduje pytanie o ich sens i o granicę po przekroczeniu której brakuje równowagi pomiędzy wymaganiami organizacji, sztywnymi procedurami, a swobodą działania, wolnością jednostki. Gdzie znajduje się ten punkt graniczny? - zadają sobie pytanie zarządzający, odczuwający etyczne rozterki.

W zakresie tematyki stylów kierowania (traktowanych jako sposób sprawowania władzy, stosunek do podwładnych, sposób utrzymywania współpracy). W zakresie w którym zarządzający jest w stanie zmieniać swoje podejście i postępowanie, można zastanowić się jakie zachowania w stosunku do podwładnych mogą budzić wątpliwości etyczne np.: związane z odczuwanym poczuciem sprawiedliwego traktowania, poczuciem zachowania własnej godności przez podwładnego, poprawnością stosunków międzyludzkich, oferowaniem wysokiego stopnia sprawowania samokontroli nad swoją pracą.

Czy nadanie dużej swobody pracownikom w zakresie sprawowania samokontroli jest wyrazem braku odpowiedzialności czy raczej wyrazem zaufania przełożonego w stosunku do podwładnego? Czy to jest postępowanie pozytywnie oceniane, zarówno z indywidualnego punktu widzenia, jak i z punktu widzenia organizacji.

Różnicowanie pracowników według płci, wieku, rasy, wyznania, stażu pracy, stanu cywilnego i tym podobnych kryteriów jest niemerytorycznym postępowaniem. Indywidualizowanie podejścia czy szarmanckie zachowanie, stosowanie taryfy ulgowej wobec kobiet to szarmanckie zachowanie czy wyrządzenie zarówno kobiecie, jak i pozostałym pracownikom krzywdy, a bardziej tzw. „niedźwiedziej przysługi”? Czy pobłażanie długoletniemu pracownikowi pewnych nieakceptowanych zachowań i błędów jest w porządku, czy narusza podstawowe zasady współżycia społecznego? Te i wiele innych pytań może pojawić się, gdy myślimy o swoim sposobie oddziaływania na podwładnych.

Procesy decyzyjne stanowią także źródło wielu dylematów etycznych. Podmioty decyzyjne rozstrzygając problemy decyzyjne uwzględniając okoliczności dokonują wartościowania i ocen rozwiązań problemów, co jest dobrym rozwiązaniem, a co złym, co lepsze lub gorsze, a które rozwiązania z etycznego punktu widzenia są nie do przyjęcia, które są zbyt ryzykowne dla podwładnych lub organizacji, czy zaproszenie do poszukiwania rozwiązań problemów decyzyjnych i wyrażania opinii nt. innych propozycji jest tylko złudną obietnicą możliwości wpływu na kształt ostatecznej decyzji lub chęcią uzyskania gotowych rozwiązań, którym przełożony przypisze sobie autorstwo, czy też może uczciwą propozycją zwiększenia aktywności i odpowiedzialności pracownika itd.? Te oraz wiele innych pytań musi znaleźć odpowiedź podczas codziennych procesów decyzyjnych, które są powszechne i występują na każdym szczeblu zarządzania.

Procesy wdrażania zmian organizacyjnych związane są z ciągłymi rozstrzygnięciami, co do wdrażanych nowych rozwiązań niosących zawsze wartościowanie, nie tylko na ile zmieniają się procesy, działania członków organizacji, ale czy przy okazji nie będzie wymagana zbyt daleko idąca zmiana postaw np.: wbrew światopoglądom podwładnych albo nadmierne zwiększenie wymaganego poziomu aktywności członków organizacji, czy wdrażany nowy system kadrowy - nie będzie zbyt głęboko inwigilujący pracownika lub odhumanizowywał procesy okresowej kontroli pracowników lub odchodził od indywidualizacji oceny? Czy nowa reklama produktu w którym dokonano kosmetycznych zmian jest uczciwa? Powyższe kwestie są szeroko dyskutowane przez zarządzających i trudno dojść do konsensusu zadowolającego wszystkich.

W zarządzaniu międzykulturowym należy zaakcentować, w kontekście etycznym, uwzględnianie przez menedżerów wszelkich różnic i odmierności ludzi różnych kultur, jako elementu komplikującego zarządzanie, ale i wzbogacającego organizację. Różnorodność kultur, nacji daje dużo korzyści, chociaż związana jest z respektowaniem i poszanowaniem odmierności. Ale mogą pojawić dylematy typu czy uwzględnianie tej

odmienności w postaci tolerowania jakiegoś specyficznego rodzaju ubrań, świąt, zachowań to szacunek czy odchodzenie od standardów przyjętych w organizacji i przez to dawanie większej swobody, czy przywilejów grupie różniącej się?

Procesy globalizacyjne mają wpływ na naszą organizację w większym lub mniejszym stopniu, ale zarządzający powinni mieć świadomość, że obecnie już zawsze w niej uczestniczą i należy rozstrzygać czy uwzględnić np.: specyfikę tubylców, która narzuca, iż pewnych produktów/usług nie można oferować na danym rynku, nawet jeżeli jest to główna baza biznesu tej organizacji, w pewne dni tygodnia lub roku lub godziny dnia nie pracuje się itp. Przykładem może być świętość niektórych rodzajów zwierząt, a co za tym idzie niektórych rodzajów mięs z tych zwierząt nie można oferować takiemu społeczeństwu, w dniach lokalnych świąt nie można organizować pracy lub trzeba przewidywać przestoje podczas przerw fizjologiczno - kulturowo - klimatycznych w niektórych krajach. Gdy organizacja rozwija swoją działalność w innym kraju w postaci tworzenia np.: oddziałów coraz częściej budowanie struktur opiera się na miejscowych kadrach, w tym kierowniczych, respektuje się miejscowe przepisy prawne, ale i te zwyczajowe - inaczej wejdzie się w konflikt na początek lokalny, z wysokim zagrożeniem jego rozprzestrzeniania się w skali globalnej. Czas przekreślania możliwości objęcia szczebli zarządzania przez tubylców już mija, gdyż organizacje spostrzegły, że w dłuższej perspektywie czasowej to proces, który przynosi więcej strat, niż korzyści.

I wreszcie nie należy zapominać o relacjach organizacji z otoczeniem, które generują wieloaspektowe stosunki. Wyróżnić tu można relacje z klientem, inwestorem/właścicielem, kontrahentem, innymi przedsiębiorstwami, instytucjami administracji publicznej, miejscową społecznością, środowiskiem naturalnym. Kształtowanie właściwych relacji jest wypadkową etycznego postępowania wobec: ludzi oraz innych organizacji w tym: konkurencji, kontrahentów czy państwowych urzędów kontrolnych. Kłamliwa reklama, nieterminowe rozliczenia z kontrahentami, „kreatywna księgowość,” czy też po prostu niesolidna lub nierzetelna księgowość, niedotrzymywanie norm bezpieczeństwa pracy lub norm dotyczących ochrony środowiska naturalnego, nocne zrzuty zanieczyszczeń, nieterminowe przeglądy maszyn i urządzeń powodujące wzrost wypadkowości, premiowanie sprzedawców stosujących nieuczciwe praktyki dystrybucji i sprzedaży - to wszystko przykłady nieetycznego postępowania, o którym decydują zarządzający różnych szczebli zarządzania.

Na koniec należy podkreślić, iż autor dokonał w artykule jedynie próby egzemplifikacji zagadnień etycznych w kontekście zarządzania dla zaakcentowania powszechności występowania etyki w zarządzaniu zarówno organizacji komercyjnych jak i non-profit. Od tych zagadnień żaden menedżer nie ucieknie i już podczas kształcenia, należy rozważać i dokonywać pewnych wartościowań dotyczących konkretnych prezentowanych przykładów i rozwiązań, aby podczas życia zawodowego, pełniąc funkcje zarządcze, mieć już w dużym stopniu ugruntowany

światopogląd i aby móc świadomie kształtować organizację odpowiedzialną społecznie w społeczeństwie opartym na wiedzy.

Bibliografia

1. Staś L., *Zachowania etyczne kadry kierowniczej najwyższego i średniego szczebla zarządzania w organizacjach komercyjnych i non-profit*, w: Nogalski B., Tomaszewski J., (red.), *Bezpieczeństwo, administracja i biznes w kontekście członkostwa w Unii Europejskiej* Wyższa Szkoła Administracji i Biznesu im. E. Kwiatkowskiego w Gdyni, Gdynia 2005.
2. Stoner J. A. F., Freeman R. E., Gilbert D. R., *Kierowanie*, PWE, Warszawa 1999.

Summary

Ethics aspects in education process of future managers in knowledge-based society

The article presents aspects which should be taken into consideration in education process of future managers (during running the course in Organization and Management Theory on the level of University).

Khalmuradov Batyr Danatarovych
Zaplatynsky Vasyl Myronovych

9. ПСИХОЛОГИЯ ПОВЕДЕНИЯ В ЭКСТРЕМАЛЬНЫХ СИТУАЦИЯХ

Резюме

Экстремальная ситуация характеризуется внезапностью и связи с этим человек должен быть готовым до определенных действий. При неготовности сознания к действию с полной ответственностью, по крайней мере, за свои решения, к действию с полным разумением, появляются побочные психологические эффекты, такие как: страх, ступор и выражается по-разному, например: апатию, эйфорию, потеря чувства реальности. После этого наступает некоторый психологический перелом. То есть, либо человек осознает свои действия и уже пытается в той или иной степени их контролировать, либо человек отказывается от них вообще, отторгаются как таковые.

Для профилактики негативных реакций и их предупреждения особое значение приобретает психодиагностика.

Посттравматичний стресовий розлад являється тяжкою реакцією на травматичну подію, яка виходить за рамки звичайного людського досвіду, яка здавалась б потрясінням майже для кожно! людини - таю як серйозний нещасний випадок, природна катастрофа, нападіння, участь в воєнних діях і т.д.

Ети події виходять за рамки обычного человеческого опыта. Иногда, стандартного резерва психики недостаточно для того, чтобы справиться с пережитым стрессом. Через одну или несколько недель после экстремальной ситуации может развиваться ПТСР (посттравматическое стрессовое расстройство) или, как его иначе называют, посттравматический стрессовый синдром.

Первый - острый период характеризуется внезапно возникшей угрозой собственной жизни и гибели близких людей. Он продолжается от начала воздействия до организации спасательных работ (минуты, часы). Мощное экстремальное воздействие затрагивает в этот период в основном жизненные инстинкты (самосохранение) и приводит к развитию неспецифических, внеличных психогенных реакций, основу которых составляет страх различной интенсивности. В это время преимущественно наблюдаются психогенные реакции психотического и непсихотического уровня, в ряде случаев возможно развитие паники.

Во втором периоде, протекающем при развертывании спасательных работ, по образному выражению, начинается "нормальная жизнь в экстремальных условиях". В это время в формировании состояний дезадаптации и психических расстройств значительно большее значение имеют особенности личности пострадавших, а также осознание ими не

только продолжающейся в ряде случаев жизнеопасной ситуации, но и новых стрессовых воздействий. Важным элементом пролонгированного стресса в этот период является ожидание повторных воздействий, несовпадение ожиданий с результатами спасательных работ. Психозмоциональное напряжение, характерное для начала второго периода, сменяется к его концу, как правило, повышенной утомляемостью с астенодепрессивными проявлениями.

В третьем периоде, начинающемся для пострадавших после прекращения воздействия экстремальной ситуации, у многих происходит сложная эмоциональная и когнитивная переработка ситуации, оценка собственных переживаний и ощущений, своеобразная "калькуляция" потерь. При этом приобретают актуальность также психогенно-травмирующие факторы, связанные с изменением жизненного стереотипа, проживанием в разрушенном районе или в месте эвакуации. Становясь хроническими, эти факторы способствуют формированию относительно стойких психогенных расстройств. Наряду с сохраняющимися неспецифическими невротическими реакциями и состояниями, в этот период начинают преобладать затянувшиеся и развивающиеся патохарактерологические расстройства. Соматогенные психические нарушения при этом могут носить разнообразный "подострый" характер. В этих случаях наблюдается как "соматизация" многих невротических расстройств, так и, в известной мере, противоположные этому процессу "невротизация" и "психопатизация", связанные с осознанием имеющихся травматических повреждений и соматических заболеваний, а также реальными трудностями жизни пострадавших.

Структура форм психической дезадаптации в этих случаях в соответствии с общими закономерностями развития психогенных расстройств была тесно связана с индивидуальной значимостью характера психотравмирующего воздействия. Преобладающее место, у 25,7 % обследованных, занимали неврозоподобные расстройства при хронических психосоматических заболеваниях (гипертоническая болезнь, сердечно-сосудистые заболевания, вегетососудистая дистония, желудочно-кишечные болезни и др.). Второе по частоте место составляли собственно невротические проявления (22,4 %). У 8,9 % обследованных обнаружена декомпенсация личностных акцентуаций, в 38 % наблюдений выявлены атипичные посттравматические стрессовые расстройства (ПТСР). В обобщенном виде они выражались в снижении инициативы, обостренных реакциях на раздражители, связанные с основным травмирующим фактором, изменением отношений с окружающей средой, формированием стойких идей обвинения виновников случившегося.

Во все периоды развития ситуации перед врачами-психиатрами, а также перед другими медицинскими работниками встают различные

вопросы, связанные не только с непосредственным лечением возникших или обострившихся в экстремальных условиях психических заболеваний, но и с оценкой психологических и клинко-психопатологических особенностей лиц, находящихся в очаге бедствия. Это необходимо в ряде случаев для предотвращения панических реакций, выявления и психокоррекции особенностей, способствующих возникновению нежелательных форм поведения и психогенных расстройств, вносящих осложнения во взаимоотношения и взаимовлияние отдельных групп пострадавших и участников восстановительных работ. Это также имеет большое значение для профилактики развития патохарактерологических и психосоматических расстройств, и для квалификационной оценки рентных установок на отдаленных этапах. Особенности психотравмирующих воздействий, их взаимодействие с конституционально-типологическими и индивидуальными соматическими особенностями человека и его жизненным опытом могут приводить к развитию разных психических расстройств на всех этапах развития экстремального воздействия. При этом их частота и характер во многом зависят от внезапности возникновения и остроты жизнеопасной ситуации. Наиболее часто психогенные расстройства наблюдаются при остро возникающих жизнеопасных ситуациях, которые характеризуются внезапностью и чаще всего кратковременностью психогенного воздействия. Поведение человека при этом во многом определяется эмоцией страха, которая до определенных пределов может считаться физиологически нормальной и приспособительно полезной, способствующей экстренной мобилизации физического и психического напряжения, необходимого для самосохранения. По существу при любой осознаваемой человеком катастрофе возникают тревожное напряжение и страх. "Бесстрашных" психически нормальных людей в общепринятом понимании этого состояния не бывает. Все дело в мгновениях времени, необходимого для преодоления чувства растерянности, рационального принятия решения и начала действий. У подготовленного к экстремальной ситуации, компетентного человека это происходит значительно скорее, у полностью не подготовленного сохраняющаяся растерянность определяет длительное бездействие, суетливость и является важнейшим показателем риска развития психогенных психических расстройств. Клинические проявления страха зависят от его глубины и выражаются в "объективных" проявлениях и "субъективных" переживаниях. Наиболее характерны двигательные нарушения поведения, которые лежат в диапазоне от увеличения активности (гипердинамика, "двигательная буря") до ее уменьшения (гиподинамия, ступор). Однако следует отметить, что в любых даже самых тяжелых условиях 12-25 % людей сохраняют самообладание, правильно оценивают обстановку и четко и решительно действуют в соответствии с ситуацией.

По наблюдениям и расспросам людей [6], испытавших различные жизнеопасные ситуации и сохранивших в критические мгновения самообладание и способность к целенаправленным действиям, при осознании катастрофичности происходящего они думали не о собственном выживании, а об ответственности за необходимость исправления случившегося и сохранение жизни окружающих. Именно эта доминанта в сознании и определяла соответствующие действия, выполнявшиеся четко и целенаправленно. Как только доминанта заменялась паническим страхом и незнанием, что конкретно делать, сразу же наступала потеря самообладания, и развивались различные психогенные расстройства. Большинство людей (примерно 50 - 75 %) при экстремальных ситуациях в первые мгновения оказываются "ошеломленными" и малоактивными.

Неожиданное возникновение жизнеопасной ситуации у неподготовленных людей может вызвать страх, сопровождающийся появлением измененного состояния сознания. Наиболее часто развивается оглушенность, выражающаяся в неполном осмыслении происходящего, затруднении восприятия окружающего, нечетком (при глубоких степенях - неадекватном) выполнении необходимых жизнеспасующих действий. Специальные исследования большого числа пострадавших, проводившихся со второго дня Спитакского землетрясения в Армении в декабре 1988 г., показали, что более чем у 90 % обследованных имелись психогенные расстройства. Их выраженность и продолжительность были различны - от нескольких минут до длительных и стойких невротических и психотических расстройств.

Выводы

Учитывая вышеизложенное можно сделать выводы про то, что:

1. Для достижения психологической стойкости необходимо проводить обучение по вопросам безопасности, как во время обучения, так и вовремя работы, что позволит во время экстремальной ситуации сконцентрировать внимание сотрудников на предотвращение кризисной ситуации.
2. Используя данные психодиагностики можно определить поведение сотрудников в разных экстремальных ситуациях.

Литература

1. Джишкарини *М. Д.* Травматический стресс у выживших на войне // Социальная и клиническая психиатрия. — 2000. — Т. 10, № 4. — С. 28-31.
2. Пушкарев А.Л, В.А. Доморацкий, Н.Е. Крылова, О.Н. Прилищ, Ю.В. Извольская, Е.П. Турина. Особенности коррекции

посттравматического стрессового расстройства у участников военных действий. Минск 2000.- Метод рекомендации.

3. Семке В. Я., Епанчинцева Е. М. Типология и клиническая динамика посттравматических стрессовых расстройств у комбатантов // Российский психиатрический журнал. — 2001. — № 5. — С. 19-23.
4. Тарабкина Н. В., Миско Е. А. Исследование жизненной перспективы у лиц, перенёсших военный стресс // Социальная реабилитация населения, пострадавшего от экологических и техногенных катастроф: Материалы V международной конференции. — Минск, 1998. — С. 183.
5. Тарас А.Е, Сельченко К.В. Психология экстремальных ситуаций. Хрестоматия. Москва. «Харвест» 2002г. 480 стр.
6. Хохлов Л. К. Посттравматические стрессовые расстройства и проблема коморбидности // Социальная и клиническая психиатрия. — 1998. — Т. 8, № 2. — С. 116-122.

Summary

Psychology of the behavior in extreme situation

The Extreme situation is characterized by suddenness and the requirement that a person must get ready before determined action. At unavailability of consciousness to act with full responsibility, at least once, for their own decisions, to act with full understanding, side psychological effects appear such as: awe, stupor and is expressed differently, for instance: apathy, euphoria, loss of feeling to realities. Thus one approaches certain psychological fracture. People can either realize their own actions and try in one or another degree their check or they can abandon them in general. For preventive maintenance of the negative reaction and warning, it is psychological diagnostics that becomes of special importance.

10. KLUCZOWE UMIEJĘTNOŚCI KADRY KIEROWNICZEJ

Streszczenie

Umiejętności są przedmiotem szczególnej uwagi we współczesnym zarządzaniu. Wynika to z konieczności dostosowywania się do zjawisk gospodarczych, jakie zachodzą w globalnym świecie. Każde przedsiębiorstwo, by mogło funkcjonować, musi być efektywne, tzn. powinno osiągać nie tylko optymalne relacje korzyści do ponoszonych kosztów, lecz także wyzwać w ludziach chęć do urzeczywistniania wyznaczonych celów. Efektywność powinna zapewniać przedsiębiorstwu kadra kierownicza, której podstawową funkcją jest tworzenie całości większej niż suma jej części składowych. Warunkiem zapewnienia przedsiębiorstwu efektywności jest przede wszystkim skuteczne nim zarządzanie. Skuteczne zarządzanie oznacza umiejętność wyboru właściwych celów, czyli właściwych rzeczy do robienia. Każdy kierownik powinien więc być skuteczny, tzn. znajdować właściwe przedmioty działania i w optymalny sposób koncentrować na nich zasoby i wysiłki.

Wprowadzenie

W określaniu umiejętności kierowniczych trzeba zachować umiar i zdrowy rozsądek. W ustaleniu jakiegoś sensownego „katalogu” tych umiejętności powinno dominować podejście empiryczne, a nie „bogata wyobraźnia” różnych specjalistów od kierowania prześcigających się w wyliczaniu cech kierowniczych i tworzeniu metodologii idealnego menedżera. W licznych opracowaniach zestawia się obszernie listy cech osobowościowych kierownika. Już w 1950 roku w literaturze dotyczącej kadr kierowniczych wymieniano ponad 2000 różnych cech, których kierownicy nigdy w całości nie posiadają i nie będą też mogli wykorzystać ich w praktyce. Dla potrzeb praktyki trzeba formułować pewne, kluczowe umiejętności, które menedżerowie powinni posiadać i dobrze się nimi posługiwać w praktycznym działaniu, gdyż w dużej mierze to właśnie szczególnie zdolności prowadzą na szczyty zarządzania korporacyjnym kapitalizmem¹.

10.1. Konceptyjne, społeczne i techniczne umiejętności kierownika

Analizując wymagania dotyczące umiejętności niezbędnych każdemu kierownikowi, należy zwrócić uwagę na trzy główne kategorie umiejętności, tj. na umiejętnościach koncepcyjnych, społecznych i technicznych, gdyż zauważono w literaturze przedmiotu, że można spotkać różne propozycje określania umiejętności kierowniczych, ale zdecydowana większość z nich

¹ B.W. Mach, W. Wesołowski, *Ruchliwość a teoria struktury społecznej*, PWN, Warszawa 1982, s. 133.

opiera się na ich klasycznym ujęciu,² które stanowi punkt wyjścia w analizie kluczowych umiejętności kadry kierowniczej.

Zdolność kierownika do myślenia abstrakcyjnego³ to umiejętność analizowania, interpretowania oraz rozwiązywania problemów, pozwalająca na zrozumienie ogólnego funkcjonowania przedsiębiorstwa i holistycznego spojrzenia na organizację. Umiejętność ta nosi nazwę koncepcyjnej. Realizacja zadań technicznych i koncepcyjnych odbywa się w środowisku pracy, w którym kierownik ma stale do czynienia z ludźmi. Można by rzec, iż aspekt profesjonalny pracy kierownika powinien się łączyć z jego wysokimi umiejętnościami społecznymi (interpersonalnymi). Od kierowników wymaga się, by kierując przedsiębiorstwem, potrafili współpracować z innymi ludźmi, rozumieć ich i motywować. Ze względu na wielość ról, które odgrywają, powinni umieć współpracować nie tylko z podwładnymi, przełożonymi czy równymi rangą kierownikami, ale także z dostawcami, klientami, inwestorami oraz innymi partnerami spoza przedsiębiorstwa. Wyścig technologiczny zmusza do twórczego myślenia, a konkurencja do działania elastycznego, w którym coraz większą rolę zaczynają odgrywać umiejętności fachowe i wysiłek intelektualny, a nie zdolności manualne, rutynowe i stereotypowe wykonywanie zadań.⁴ Role, które powinien pełnić kierownik we współczesnym przedsiębiorstwie, określają jednocześnie specyficzne wiadomości, umiejętności i cechy jego charakteru.⁵

W ramach umiejętności interpersonalnych zwanych też inteligencją interpersonalną⁶ wymienia się:

- umiejętności komunikowania się, czyli fachowości prowadzenia rozmów, biegłości dostosowania skuteczności informowania podwładnych do swojego stylu zarządzania zespołem, zdolności rozumienia podwładnych, biegłości radzenia sobie z plotkami,⁷ czy obeznania w stwarzaniu dobrego nastroju podczas spotkania konferencyjnego w organizacji,
- umiejętności motywowania, czyli znajomości technik i metod motywacji, skuteczności podtrzymywania motywacji, fachowości w ocenianiu podwładnych, delegowaniu zadań, uprawnień i odpowiedzialności,

² K. Piotrowski, *Organizacja i zarządzanie*, ALMAMER, Wyższa Szkoła Ekonomiczna, Warszawa 2006, s. 51.

³ T. Listwan, *Kształtowanie kadry menedżerskiej*, Mimex, Wrocław 1993, s. 22.

⁴ J. Penc, *Kreatywne kierowanie*, Agencja Wydawnicza „Placet”, Warszawa 2000, s. 349.

⁵ K. Kozakiewicz, *Ewolucja postrzegania roli kierownika w procesie zarządzania*, w: Praca kierownicza w systemie zarządzania strategicznego, red. nauk. K. Krzakiewicz, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, Poznań 1997, s. 7.

⁶ *Leksykon zarządzania*, red. prowadzący M. Adamska, Difin, Warszawa 2004, s. 601.

⁷ J. L. Espasito, R. L. Rosmow, *Corporate Rumors: How They Start and How to Stop Them*, "Management Review", 1983, no IV, s. 15.

- umiejętności negocjowania, czyli zdolności dochodzenia do porozumienia, a tym samym uzyskiwania możliwie najlepszych warunków dla przedsiębiorstwa czy dla siebie samego.⁸

Umiejętności społeczne ważne są na wszystkich szczeblach zarządzania, gdyż umożliwiają inspirowanie innych członków organizacji i wywieranie na nich wpływu.

Szerzej umiejętnościami społecznymi zajmował się M. Argyle.⁹ Stwierdził on, że wszelkie kontakty z innymi ludźmi wymagają specyficznych umiejętności zwanych umiejętnościami społecznymi. Podlegają one wyuczeniu i treningowi podobnie jak inne umiejętności (np. motoryczne). Argyle wymienia następujące umiejętności społeczne niezbędne w życiu codziennym: porozumiewanie się, nawiązywanie współpracy, podtrzymywanie więzi z innymi, niewerbalne wyrażanie postaw i emocji, odczytywanie tych komunikatów, nagradzanie, rozwiązywanie konfliktów i inne.

Wiele zawodów wymaga profesjonalnych umiejętności społecznych, gdyż polegają przede wszystkim na radzeniu sobie z ludźmi (np. kierownik, nauczyciel, sprzedawca). Efektywny wykonawca umiejętności społecznych uzyskuje w swojej pracy lepsze rezultaty niż inni.

Według Argyle'a istotne w pracy kierowniczej są następujące umiejętności: kierowanie grupą, przewodzenie zebraniom, negocjowanie, motywowanie, uczenie innych, przeprowadzanie wywiadu itp. Nie jest to z pewnością lista pełna. Zdecydowanie można do niej dorzucić większość niespecyficznych, wymienionych wcześniej umiejętności oraz bardzo istotne zadania kierownicze, jak przeprowadzenie rozmowy oceniającej, czy prezentacji.

Dla praktyki zarządzania niezwykle istotny jest problem oceny i doskonalenia umiejętności społecznych kadry kierowniczej oraz zbadanie związku pomiędzy sytuacją a wymaganiami w zakresie umiejętności społecznych.¹⁰ Dokonując próby uporządkowania umiejętności społecznych warto odwołać się także do badań ankietowych, którymi objęto w sumie 63 kierowników różnych szczebli w dwóch polskich przedsiębiorstwach sprywatyzowanych w latach 1993-1995. Celem empirycznych badań była analiza poglądów i wiedzy kierowników w zakresie umiejętności społecznych. W ankiecie wymieniono następujące grupy umiejętności: negocjacji, porozumiewania się z innymi (komunikowania się z innymi),

⁸ M. Armstrong, *Jak być lepszym menedżerem*, Dom Wydawniczy ABC sp. z o.o., Warszawa 1997, s. 260.

⁹ M. Argyle, *Psychologia stosunków międzyludzkich*, PWN, Warszawa 1991, s. 167.

¹⁰ M. Łukaszewicz, *Umiejętności społeczne kierownika - możliwości ich oceny i doskonalenia oraz analiza wiedzy i poglądów kierowników w tej dziedzinie*, w: *Praca kierownicza w systemie zarządzania strategicznego*, red. nauk. K. Krzakiewicz, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, Poznań 1997, s. 29.

wywierania wpływu, motywowania, rozwiązywania konfliktów, pracy w grupie, nagradzania, karania, prowadzenia zebrań, kierowania grupą, nawiązywania współpracy.

Analiza wyników polskich badań dowodzi, że kierownicy nie doceniają znaczenia, jakie ma dla całości funkcjonowania organizacji umiejętność współpracy z ludźmi. Odsetek 56% badanych określiło zadania społeczne jako zdecydowanie mniej ważne niż zadania techniczne i organizacyjne. Aż 98% kierowników powiązało posiadanie umiejętności społecznych z przejawami osobowości, około 30% z doświadczeniem, sporadycznie łączyło je z wykształceniem. Generalnie kierownicy wykazywali brak zrozumienia dla problematyki umiejętności społecznych i przekonania o umiejętności kształcenia w tej dziedzinie. Choć podkreślali oni rolę intuicyjnego, opartego na wiedzy potocznej, sposobu podchodzenia do społecznych problemów w zarządzaniu, 94% badanych kierowników zgłosiło chęć wzięcia udziału w szkoleniu w zakresie omawianych umiejętności.

Podobne wnioski nasuwają się na podstawie analizy wyników szeroko zakrojonych badań¹¹ (obejmujących 465 kierowników zatrudnionych w różnych sektorach gospodarki) dotyczących między innymi problematyki ich motywacji i satysfakcji z pracy oraz kwestii osiągania przez nich sukcesów w kierowaniu. Z podanej listy 16 cech mających przyczyniać się do sukcesów w zarządzaniu przedsiębiorstwem w naszym kraju respondenci zostali poproszeni o wybór pięciu najważniejszych. Pośród nich obok cech takich, jak wiedza specjalistyczna, szeroka i zróżnicowana wiedza z różnych dziedzin, doświadczenie w zarządzaniu, silna indywidualność, przedsiębiorczość-inicjatywa, pomysłowość-kreatywność, wytrwałość-konsekwencja, były także cechy, które w większym lub mniejszym stopniu mają charakter umiejętności społecznych: umiejętność pracy zespołowej, umiejętności negocjacyjne, umiejętność „wchodzenia w układy”, komunikatywność, dbałość o pracowników, umiejętność zdobywania informacji i ich wykorzystania, umiejętność podejmowania szybkich decyzji, autorytet u podwładnych.

Polska kadra kierownicza uczestnicząca w badaniach wskazała na: przedsiębiorczość-inicjatywę (61%), umiejętność podejmowania szybkich decyzji (56%), wiedzę specjalistyczną (46%), doświadczenie w zarządzaniu (46%), wytrwałość-konsekwencję w działaniu (41%). Ogólny wniosek z dotychczasowych badań empirycznych jest zatem taki, że szczególnie istotne jest doświadczenie zawodowe, stawiane przez polską kadre kierowniczą wysoko, natomiast zespół cech związanych z ludźmi plasuje się w tych wyborach znacznie niżej. Tymczasem w europejskich, amerykańskich czy japońskich modelach zarządzania współczesny kierownik charakteryzuje

¹¹ A. Dziedziczak, *Uwagi na temat kompetencji społecznej kierowników w kontekście pożądanых umiejętności menedżerskich*, <http://.hrm.pl/czytelnia/print.php?id=DA060950453B1393C1256A99004CDFBB>.

się bardziej wszechstronnym typem wykształcenia. Szeroka wiedza oraz wszechstronne zainteresowania i umiejętności cenione są przez kadre kierowniczą wyżej niż wiedza ściśle specjalistyczna, której wszak nie powinno brakować. Ludzie „wyrobieni” społecznie są biegli w zarządzaniu zespołem - tu działa ich empatia. Są też mistrzami przekonywania - to wynik samoświadomości, samokontroli i empatii razem wziętych.¹²

Umiejętności techniczne są niezbędne do wykonania pracy lub zrozumienia sposobu, w jaki wykonywana jest konkretna praca w ramach przedsiębiorstwa. Obejmują one zdolności posługiwania się narzędziami, metodami i technologią w określonej specjalizacji. Postęp technologiczny jest przyczyną realokacji zatrudnienia, polegającej na powstawaniu miejsc pracy w działach gospodarki związanych z nowoczesną technologią. Jednocześnie następuje redukcja zatrudnienia w „przestarzałych” sektorach i działach gospodarki.¹³ Przeprowadzenie technologicznej transformacji gospodarczej przyczynia się do tworzenia nowych miejsc pracy. Sterowanie procesami produkcji w przedsiębiorstwie to domena działania kadry technicznej. Z tego też względu udział umiejętności technicznych odznacza się coraz większym stopniem złożoności. Umiejętności techniczne dotyczą nie tylko specjalistycznych zagadnień związanych z określonym sposobem produkcji, ale również spraw dotyczących kierowania pracą ludzką i jej organizowaniem.¹⁴ Umiejętność odpowiedniego uszczegóławiania zadań na stanowiska pracy, zarządzania finansami i czasem pracy, posługiwania się instrumentami zarządzania (metodami, technikami, narzędziami), organizowania pracy własnej, określania sposobów realizacji zadań, obsługi technologii, działania operacyjnego, dysponowania wiedzą w wyspecjalizowanej dziedzinie czy znajomość metod i technik motywowania to zdolności, których deficytu nie powinien posiadać kierownik.

Rozpatrując pożądane u kierowników umiejętności, należy pamiętać o tym, że mają one pomagać w tym, aby podejmowane przez kadre kierowniczą działania były skuteczne. Coraz częściej pojawiające się w literaturze przedmiotu kluczowe umiejętności kadry kierowniczej odzwierciedlają przeobrażenia, które zaczynają stopniowo zachodzić w dziedzinie zarządzania zasobami ludzkimi, a zwłaszcza standardami kwalifikacyjnymi,¹⁵ co w rezultacie przyczynia się do wzrostu kapitału

¹² D. Goleman, *Atrybuty przywódcy*, Harvard Business Review, Wydawnictwo HELION, Gliwice 2006, s. 24.

¹³ A. Klucznik-Toro, C. Toro, *Zarządzanie kapitałem ludzkim w warunkach tworzenia gospodarki opartej na wiedzy*, w: *Zarządzanie organizacjami gospodarczymi. Koncepcje i metody*, red. nauk. J. Lewandowski, Wydawnictwo Politechniki Łódzkiej, Łódź 2005, s. 78.

¹⁴ S. Banaszak, *Menedżerowie w strukturze społecznej*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły komunikacji i Zarządzania w Poznaniu, Poznań 2006, s. 118.

¹⁵ Strukturę standardu tworzą trzy podstawowe komponenty: umiejętności, wiadomości, cechy psychofizyczne, które odnoszą się do zestawu zadań przypisywanych do określonego zawodu. Właściwe - zgodne ze standardem - wykonywanie zadań zawodowych wymaga

ludzkiego i efektywności funkcjonowania organizacji. W ramach dawnego paradygmatu zarządzający mogli być administratorami, a w ramach nowego - muszą być przedsiębiorczymi liderami wytyczającymi strategię i kierującymi zmianami. Powinni zaprojektować idealną przyszłość dla swojej organizacji na podstawie tego, czego nauczyli się od klientów, konkurentów, partnerów, pracowników, naukowców i konsultantów. W dawnym paradygmacie dobry szef był to „jednominutowy” kierownik, który delegował swe uprawnienia i odpowiedzialność oraz sprawdzał jedynie, jak funkcjonuje zarządzanie przez cele jego podwładnych. W nowym paradygmacie lider nie deleguje odpowiedzialności, lecz zachęca podwładnych, by określili ową idealną przyszłość w ramach swoich ról oraz zaproponowali, jak wypełnić lukę pomiędzy sytuacją obecną a idealną. Zarządzanie staje się ustawicznym dialogiem opartym na uczeniu się, jak najlepiej osiągnąć idealną przyszłość, bądź na doświadczeniu i sposobie jego wykorzystania dla modyfikacji wizji przyszłości.

Zarówno terażniejszość, jak i przyszłość muszą być rozważane jako systemy. Nauczenie się tego sprawia wielu menedżerom kłopoty.¹⁶ W tym kontekście odpowiednie umiejętności kierownika spełnią oczekiwania organizacji XXI wieku, tym bardziej, że pewnych umiejętności można się nauczyć. Proces ten nie jest łatwy, wymaga dużo czasu i zaangażowania. Jednak korzyści wynikające z posiadania dobrze rozwiniętych umiejętności kierowniczych, zarówno dla jednostki, jak i dla przedsiębiorstwa, warte są tego wysiłku.

Zakończenie

Umiejętności kierownicze to zdolności osiągania wyników w sposób sprawny i skuteczny. Umiejętności te mają swoje podstawy w mądrości i rozsądku. Mądrość należy rozumieć jako sztukę wyboru z wielu możliwości tego, co dla wybierającego stanowi rozwiązanie optymalne w danej sytuacji. Rozsądek zaś, zwany często roztropnością, jest trwałą dyspozycją do działania opartego na trafnym rozważeniu tego, co dla człowieka jest dobre albo złe. Rozsądek jest głównym czynnikiem, który u danej jednostki rozbudza wiarę w siebie i pewność siebie¹⁷. Właśnie największą przeszkodą w działalności kierownika jest często brak wiary we własne siły, która wynika z niskiego poczucia wartości. Stan ten może wywołać dezorganizację wewnętrzną, napięcia i stesy oraz hamować konstruktywne i skuteczne myślenia, co, w procesie zarządzania ma istotne znaczenie.

przyporządkowania właściwych kwalifikacji, za: *Budowa standardów kwalifikacji zawodowych w Polsce*, red. nauk. S.M. Kwiatkowski, Z. Sepkowska, Europejska Fundacja Kształcenia zawodowego, Ministerstwo Edukacji Narodowej, Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, Krajowy Urząd Pracy, Biuro Koordynacji Kształcenia Kadr, Warszawa-Radom, 2000, s. 10.

¹⁶ M. Maccoby, *Uczące się organizacje*, „Organizacja i Zarządzanie”, nr 3-4 (9-10) 1995-1996, 10.

¹⁷ W. Smid, *Psychologia i socjologia zarządzania*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Zarządzania i Marketingu w Sosnowcu, Sosnowiec 2003, s. 230.

Bibliografia

1. Argyle M., *Psychologia stosunków międzyludzkich*, PWN, Warszawa 1991.
2. Armstrong M., *Jak być lepszym menedżerem*, Dom Wydawniczy ABC sp. z o.o., Warszawa 1997.
3. Banaszak S., *Menedżerowie w strukturze społecznej*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły komunikacji i Zarządzania w Poznaniu, Poznań 2006.
4. *Budowa standardów kwalifikacji zawodowych w Polsce*, red. nauk. S.M. Kwiatkowski, Z. Sepkowska, Europejska Fundacja Kształcenia zawodowego, Ministerstwo Edukacji Narodowej, Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, Krajowy Urząd Pracy, Biuro Koordynacji Kształcenia Kadr, Warszawa-Radom, 2000.
5. Dziedziczak A., *Uwagi na temat kompetencji społecznej kierowników w kontekście pożądanych umiejętności menedżerskich*,
6. Espasito J.L., Rosmow R.L., *Corporate Rumors: How They Start and How to Stop Them*, "Management Review", 1983, no IV.
7. Goleman D., *Atrybuty przywódcy*, Harvard Business Review, Wydawnictwo HELION, Gliwice 2006.
8. <http://.hrm.pl/czytelnia/print.php?id=DA060950453B1393C1256A99004CDFBB>.
9. Klucznik-Toro A., Toro C., *Zarządzanie kapitałem ludzkim w warunkach tworzenia gospodarki opartej na wiedzy*, w: *Zarządzanie organizacjami gospodarczymi. Koncepcje i metody*, red. nauk. J. Lewandowski, Wydawnictwo Politechniki Łódzkiej, Łódź 2005.
10. Krzakiewicz K., „Ewolucja postrzegania roli kierownika w procesie zarządzania”, w: *Praca kierownicza w systemie zarządzania strategicznego*, red. nauk. K. Krzakiewicz, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, Poznań 1997.
11. *Leksykon zarządzania*, red. prowadzący M. Adamska, Difin, Warszawa 2004.
12. Listwan T., *Kształtowanie kadry menedżerskiej*, Mimex, Wrocław 1993.
13. Łukasiewicz M., „Umiejętności społeczne kierownika - możliwości ich oceny i doskonalenia oraz analiza wiedzy i poglądów kierowników w tej dziedzinie”, w: *Praca kierownicza w systemie zarządzania strategicznego*, red. nauk. K. Krzakiewicz, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, Poznań 1997.
14. Maccoby M., *Uczące się organizacje*, „Organizacja i Zarządzanie”, nr 3-4 (9-10) 1995-1996.
15. Mach B.W., Wesołowski W., *Ruchliwość a teoria struktury społecznej*, PWN, Warszawa 1982.
16. Penc J., *Kreatywne kierowanie*, Agencja Wydawnicza „Placet”, Warszawa 2000.
17. Piotrowski K., *Organizacja i zarządzanie*, ALMAMER, Wyższa Szkoła Ekonomiczna, Warszawa 2006.

18. Smid W., *Psychologia i socjologia zarządzania*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Zarządzania i Marketingu w Sosnowcu, Sosnowiec 2003.

Summary

Core capabilities of managers

These days both theoreticians and managers pay much attention to capabilities. It is due to necessity of adaptation to turbulent surroundings in the age of globalization. To be successful every enterprise should not only gain the positive relation between profits and costs but also should motivate its employees to achieve their goals. The enterprise is able to succeed thanks to its managers. The main factor that has influence on efficiency of the company is proper management. Efficient management means the capability of choosing right goals and right things to do. Every manager should be efficient what means that he/she should choose proper activities and resources to achieve goals.

Leszek Fryderyk Korzeniowski

11. NADUŻYCIA MENEDŻERÓW W WARUNKACH RYZYKA GOSPODARCZEGO

Streszczenie

W prezentowanym artykule autor przedstawia problematykę nadużyć pracowników z wykorzystaniem stanowiska pracy i pełnionej funkcji w warunkach ryzyka gospodarczego. Autor prezentuje wyniki tego problemu przeprowadzonych przez amerykańskich audytorów. Wskazują one, że aż 6% przychodu brutto traci przeciętna firma na skutek oszustw i nadużyć pracowników. Potoczny pogląd, że „okazja czyni złodzieja” jest w pełni uzasadniony.

Bezpieczeństwo rozumiane jako pewien stan polegający na braku zagrożenia, jest przedmiotem zainteresowania wielu nauk podstawowych i stosowanych, teoretycznych i praktycznych a także jest wiedzą praktyczną z różnorodnych obszarów działalności gospodarczej i życia codziennego.¹

Dlatego programową podstawą metodologiczną badań jest równoczesne:

- a. podejście holistyczne,
- b. wieloaspektowość postrzegania i "odczytywania" rzeczywistości,
- c. przekraczanie granic między dyscyplinami naukowymi,
- d. korzystanie z warsztatu metodologicznego i dorobku teoretycznego wielu nauk: filozofii, psychologii, socjologii, historii, nauk ekonomicznych, politycznych i prawnych, wojskowych, przyrodniczych, rolniczych, leśnych, górniczych, medycznych, pedagogicznych a nawet teologicznych, artystycznych i o kulturze fizycznej.

Securitologia jako wyodrębniająca się dyscyplina naukowa podejmuje badania obiektywnych i subiektywnych, statycznych i dynamicznych, wewnętrznych i zewnętrznych zagrożeń istnienia, rozwoju i normalnego funkcjonowania człowieka i organizacji społecznych. Podejście holistyczne, przekraczanie granic, wieloaspektowość i wykorzystywanie metodologii różnych nauk (podobnie jak w naukach o zarządzaniu) staje się wyznacznikiem *tożsamości* nauki o bezpieczeństwie.² Przestrzeganie lub nieprzestrzeganie tych zasad stanowi kryterium odróżnienia tego, co jest, od tego, co nie jest uprawianiem *securitologii*.³

¹ Genezę *securitologii*, analizę kategorii „bezpieczeństwo” i „zagrożenie”, potrzeby i wartości oraz statyczny model bezpieczeństwa autor przedstawił w: L. Korzeniowski, *Securitologia - teoretyczne i praktyczne zagadnienia bezpieczeństwa*. /in:/ B. Nogalski, J. Tomaszewski, (red.) *Bezpieczeństwo, administracja i biznes w kontekście członkostwa w Unii Europejskiej*, WSAiB, Gdynia 2005, s. 69 - 82.

² L. Korzeniowski, *Menedżment. Podstawy zarządzania*, EAS, Kraków 2003, s. 186.

³ Zadanie opracowania hipotez ogólnych i szczegółowych, technik badawczych oraz sformułowania języka naukowego, w jakim przedstawiane są wyniki badań, wynikających z tego opisu wniosków poznawczych i zaleceń praktycznych przyjęła Rada Naukowa

Przedsiębiorca dysponujący odpowiednimi zasobami informacyjnymi, a zwłaszcza posiadający przewagę informacyjną ma większe szanse podjęcia lepszej, korzystniejszej dla siebie decyzji. Specyfiką działalności gospodarczej jest oczekiwanie przez przedsiębiorcę sukcesu o charakterze zarobkowym. *Ryzyko gospodarcze oznacza swobodę podejmowania decyzji w profesjonalnej działalności gospodarczej, w granicach uwzględniających zasady zarządzania, specyfikę dziedziny i przepisy prawa, prawdopodobieństwo wystąpienia przewidywanego rezultatu większego niż 0 i mniejszego niż 1, przy spełnieniu warunków przewidywalności możliwego rezultatu.*⁴

Problematykę ryzyka gospodarczego można rozpatrzeć na przykładzie prostej relacji między przedsiębiorcą X i elementem jego otoczenia - podmiotem Y . W najszerszym ujęciu podmiotem Y będzie rynek a nawet całe otoczenie przedsiębiorcy. Przedsiębiorca X zaspakaja określoną potrzebę a podmiotu Y , (możemy tę czynność nazwać świadczeniem), w zamian podmiot Y zaspokaja potrzebę b przedsiębiorcy X . Taka zależność jest treścią działalności gospodarczej w systemie gospodarki rynkowej.⁵

Tę analizę należy uzupełnić o sytuację, gdy podmiotem Y nie będzie przedsiębiorca - element otoczenia, ale pracownik przedsiębiorcy X (lub instytucji rządowej samorządowej albo organizacji non-profit). W chwili zawarcia umowy o pracę lub kontraktu menedżerskiego może zaistnieć niepewność, jakie świadczenie zwrotne b otrzyma podmiot X w zamian za dostarczenie swojego świadczenia. Niepewność ta może mieć postać ryzyka gospodarczego, gdy przedsiębiorca przewidzi rezultat możliwy do osiągnięcia w przyszłości oraz gdy potrafi ocenić prawdopodobieństwo wystąpienia tego wyniku.

W szczególności interesującymi są tu postacie ryzyka, gdy uzyskane *ex post*, informacje, umożliwiają przedsiębiorcy X poznanie i ocenienie zachowania partnera Y .⁶

EUROPEAN ASSOCIATION for SECURITY, stowarzyszenia zawiązanego w Krakowie 12 maja 2000 r., zrzeszającego zajmujących się problematyką bezpieczeństwa teoretyków i praktyków z Bułgarii, Czech, Francji, Grecji, Hiszpanii, Niemiec, Polski, Rosji, Rumunii, Serbii, Słowacji, Ukrainy, Węgier, Włoch, Zjednoczonego Królestwa Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej a także innych państw.

⁴ L. Korzeniowski, *Firma w warunkach ryzyka gospodarczego*. Wydanie drugie, EAS, Kraków 2002, s. 101.

⁵ Zob. S. Forlicz, *Niedoskonała wiedza podmiotów rynkowych*, PWN, Warszawa 2001; V.P. Goldberg, *Regulation and Administered Contracts*. "Bell Journal of Economics and Management Science", 1976, nr 7, s. 439 - 441; L. Korzeniowski, *Firma...*, *op. cit* G. J. Stigler, (ang.) *The Economics of Information*, "Journal of Political Economy" 1987, nr 95, s. 1041 - 1061.

⁶ Jeżeli partner Y nie może zmienić swojego zachowania ani świadczenia zwrotnego, to prawdopodobieństwo wystąpienia określonego rezultatu wynosi 1, nie występuje więc ryzyko gospodarcze, natomiast występuje wówczas ryzyko zewnętrzne, wynikające z możliwości zdarzenia niezależnego zarówno od X jak i Y . Jest to np. sytuacja działania „siły wyższej”, nagłego i nieoczekiwanego zjawiska w rodzaju trzęsienia ziemi w rejonie dotychczas spokojnym, ataku terrorystów itp.

W działalności gospodarczej, której cel ma charakter zarobkowy, sytuacja taka dotyczy bezprawnego zabrania własności podmiotowi X dokonane przez pracownika Y wykorzystującego do tego celu stanowisko pracy i pełniącą w podmiocie X funkcję (przestępstwo urzędnicze). Czyn taki może zostać dokonany poprzez przemoc, wyłudzenie albo kradzież. Często towarzyszy temu:

- istotne fałszerstwo informacji,
- świadomość fałszu w momencie składania oświadczenia,
- zaufanie przez ofiarę fałszywej informacji,
- skutek w postaci szkody.

Prekursorem badań przestępczości urzędniczej był Edwin H. Sutherland, kryminolog z Uniwersytetu w Indianie (USA), który w 1939 roku wprowadził określenie "przestępczość białych kołnierzyków" dla działalności przestępczej podmiotów gospodarczych i osób występujących w ich imieniu⁷. Do tego czasu uważano, że zbrodnia ma podłoże genetyczne, natomiast Sutherland w swojej teorii zachowań przestępczych twierdził, że przestępcy uczą się przestępstw podobnie jak uczniowie uczą się matematyki. Nauka zachowań przestępczych odbywa się poprzez ingerencję innych osób, co jednak wymaga zażyłości. Dotyczy to zazwyczaj dwóch obszarów: technik przestępstwa oraz postaw (także popędów i motywów przestępców). Można powiedzieć, iż współczesna teoria wpływu społecznego została już wówczas zauważona.

Hipoteza Donalda E. Cressey'a (studenta Sutherlanda i badacza defraudantów, honorowego profesora kryminologii Uniwersytetu Kalifornijskiego w Santa Barbara) wyjaśniała, że Ludzie zaufani nadużywają tego zaufania, kiedy uznają, że mają dobry pretekst⁸:

- 1) odczuwają nienadającą się do ujawnienia potrzebę będącą następstwem wstydliwych problemów finansowych lub chęci zemsty na pracodawcy,
- 2) są przekonani o okazji tzn., że występuje możliwość nadużycia, sprawca posiada wiedzę ogólną i kwalifikacji w danej dziedzinie a problem da się rozwiązać bez rozgłosu.
- 3) są w stanie racjonalnie usprawiedliwić i wytłumaczyć swoje zachowanie w tej sytuacji tak, by pogodzić swoje wyobrażenie o sobie jako człowieku zaufanym ze swoim obrazem człowieka wykorzystującego powierzone mu fundusze lub mienie i uniknąć poczucia winy (a - to żadne przestępstwo, b - to było usprawiedliwione, c - zawiniła sytuacja, na którą sprawca nie miał wpływu).

Steve W. Albrecht opracował "skalę oszustw" uwzględniającą a) presję sytuacji, b) okazje do popełnienia, c) uczciwość osoby⁹.

⁷ J.T. Wells, *Nadużycia w firmach - Vademecum. Zapobieganie i wykrywanie*, LexisNexis, Warszawa 2006, s. 5.

⁸ D.R. Cressey, *Criminology*, West Publishing, New York, 1989, s. 193.

⁹ J.T. Wells, *Nadużycia... op. cit.*, s. 17.

Presja sytuacji w tej koncepcji, to doraźne problemy przytrafiające się ludziom w ich środowiskach, a najsilniejsze z nich to wysokie zadłużenie osobiste i straty finansowe. Okazjami mogą być niewystarczające lub nieistniejące mechanizmy kontroli wewnętrznej u pracownika lub w firmie. Uczciwość odnosi się do osobistego kodeksu etycznego przyjętego przez każdego pracownika.

Wydaje się, że dysponując wiarygodnymi informacjami można sporządzić profil sprawcy nadużyć i obliczyć wskaźnik prognozujący oszustwo, ale nie można takiej prognozie nadmiernie ufać między innymi dlatego, że - jak wskazują badania na 10. tysięcznej grupie pracowników przeprowadzone w 1983 roku przez Richarda C. Hollingera z Uniwersytetu Purdue i Johna P. Clarka z Uniwersytetu Minnesoty - do kradzieży skłania przede wszystkim niezadowolenie z warunków pracy¹⁰.

*Association of Certified Fraud Examiners (ACFE)*¹¹ od 1993 roku prowadzi badania nadużyć w miejscu pracy. Badania z lat 1996, 2002 oraz 2004 wskazują, że przeciętna firma aż 6% przychodu brutto traci na skutek oszustw i nadużyć¹² co oznacza, że w skali przedsiębiorczości USA jest to 600 mld USD rocznie. Jest to jedynie szacunek osób zwalczających nadużycia, ale innych danych nie ma: oszuści zazwyczaj nie przyznają się do przestępstwa, a firmy zazwyczaj nie wiedzą, kiedy stają się ofiarą.

W 2004 roku zarejestrowano 508 przypadków nadużyć z wykorzystaniem stanowiska. Około 68% zbadanych oszustw popełnili pracownicy wykonawczy, 34% - menedżerowie podstawowego i średniego szczebla a 12% - właściciele oraz menedżerowie najwyższego szczebla zarządzania (w niektórych przypadkach była zмова kilku sprawców z różnych szczebli, dlatego suma przekracza 100%).

Tabela 11.1.

Struktura sprawców i strat nadużyć w USA w 2004 r.

Lp.	Sprawca		
		%	średnie straty
1.	Pracownik	67,8	62.250
2.	Kierownik	34,0	140.000
3.	Właściciel	12,4	900.000

Źródło: Narodowy sondaż nt. nadużyć w USA (N = 508). J.T. Wells, *Nadużycia w firmach - Vademecum. Zapobieganie i wykrywanie*, LexisNexis, Warszawa 2006, s. 27.

¹⁰ *Ibidem*, s. 18.

¹¹ *Association of Certified Fraud Examiners (ACFE)*, stowarzyszenie przeciwdziałające nadużyciom "białych kołnierzyków", założone w 1988 roku w Austin w stanie Teksas (USA) zrzesza 30 tys. członków w 100 krajach. Polski oddział ACFE powstał w 2003 roku. Zob. www.cfenet.com. lub www.acfe.pl

¹² J.T. Wells, *Nadużycia... op. cit.* s. 25.

Im wyższy szczebel zarządzania, tym większe średnie straty przypadające na jeden przypadek. Podobnie średnie straty wzrastają wraz ze stażem pracy.

Interesujące, że większość sprawców robi to po raz pierwszy - tylko 12% w badaniach z 2004 roku i 7 % w badaniach z 2002 roku miało wcześniej wyroki za przestępstwa gospodarcze.¹³ Sprawcy zazwyczaj nie uważają się za przestępców.

Badania wskazują, że najbardziej narażone na oszustwa i nadużycia są małe firmy (zatrudniające do 100 pracowników). Można to wyjaśnić w ten sposób, że małe przedsiębiorstwa powierzają różne obowiązki tej samej osobie, co skutkuje brakiem kontroli wewnętrznej. Ponadto w małych firmach wszyscy się znają i darzą się dużym zaufaniem. Osłabia to czujność, a nie ma oszustwa bez zaufania. Nie ma też biznesu bez zaufania, ale i nie ma bezpieczeństwa bez należytej ostrożności.

Tabela 11.2.

Wpływ przeciwdziałania na średnie straty w USA

Lp.	Sprawca	rok 2004		rok 2002		
		% przyp.	średnie straty USD	% przyp.	średnie straty USD	
1.	Sprawdzanie kandydatów do pracy:	tak	53,2	64.000	47,9	90.000
		nie	46,8	118.500	52,1	130.000
2.	Anonimowe zgłaszanie nadużyć:	tak	36,8	56.500	35,2	77,500
		nie	63,2	135.500	64,8	150.000
3.	Audyt wewnętrzny/Dochodzenia:	tak	57,2	80.000	57,7	87.500
		nie	42,8	130.500	42,3	153.000
4.	Audyty zewnętrzne:	tak	74,7	100.000	73,0	100.000
		nie	25,3	85.000	27,0	140.000

Źródło: Narodowy sondaż nt. nadużyć w USA (N2004 = 508). J.T. Wells, *Nadużycia w firmach - Vademecum. Zapobieganie i wykrywanie*, LexisNexis, Warszawa 2006, s. 37.

Okazuje się że najskuteczniejszym sposobem przeciwdziałania nadużyciom jest umożliwianie anonimowego zgłaszania nadużyć. W firmach, które stosowały takie metody, średnie straty wynosiły 56.500 USD, podczas, gdy w firmach niestosujących tego typu zabezpieczenia - 135.500 USD, czyli

¹³ *Ibidem*, s. 32.

o 140% więcej. Pomimo takiej skuteczności zaledwie 36,8% badanych firm stosowało takie środki.

Natomiast najczęściej stosowane były audyty zewnętrzne (74,7%), ale ich skuteczność była niewielka, a w badaniach z 2002 roku - nawet mniejsza, niż gdy audytu zewnętrznego nie było.¹⁴

Tabela 11.3.

Skutki dla sprawców nadużyć w USA w 2004 r.

Lp.	Sprawca	%
1.	brak kary	5,8
2.	zawieszenie (okres próbny)	5,1
3.	zwrot mienia	20,2
4.	zwolnienie z pracy	77,4
5.	inne (odejście lub porzucenie pracy przed wykryciem oszustwa)	24,3
6.	przekazanie sprawy organom ścigania	69,0
7.	sądowe postępowanie cywilne	18,8

Źródło: Narodowy sondaż na temat nadużyć w USA (N = 492). J.T. Wells, *Nadużycia w firmach - Vademecum. Zapobieganie i wykrywanie*, LexisNexis, Warszawa 2006, s. 38.

Najpowszechniejszą metodą postępowania firmy wobec sprawców nadużyć jest postępowanie służbowe, zwolnienie z pracy i nakazanie zwrotu mienia. 69% spraw przekazano do postępowania karnego. Natomiast rzadko firmy decydują się na postępowanie cywilne, co wynika z konieczności poniesienia znacznych kosztów bez gwarancji odzyskania zasądzonej należności. Oszuści zazwyczaj wcześniej ukrywają dochody z przestępczej działalności lub je marnotrawią.

Bibliografia

1. Cressey D.R., *Criminology*, West Publishing, New York 1989.
2. Forlicz S., *Niedoskonała wiedza podmiotów rynkowych*, PWN, Warszawa 2001.
3. Goldberg V.P., *Regulation and Administered Contracts*. "Bell Journal of Economics and Management Science", 1976, nr 7.
4. Korzeniowski L., *Firma w warunkach ryzyka gospodarczego*. Wydanie drugie, EAS, Kraków 2002.
5. Korzeniowski L., *Menedżment. Podstawy zarządzania*, EAS, Kraków 2003.
6. Nogalski B. Tomaszewski J., (red.) *Bezpieczeństwo, administracja i biznes w kontekście członkostwa w Unii Europejskiej*, WSAiB, Gdynia 2005.

¹⁴ *Ibidem*, s. 37.

7. Stigler G.J., *The Economics of Information*. "Journal of Political Economy" 1987, nr 95.
8. Wells J.T., *Nadużycia w firmach - Vademecum. Zapobieganie i wykrywanie*, LewisNexis, Warszawa 2006.

Summary

Problems of employees' abuse of position and function in the environment of economic risk

The author of this article presents the problems of employees' abuse using their position of work and function under the condition of economic risk. The author presents the results of the research done by American auditors. It shows that an average company loses 6% of gross incomes because of cheating abuses of staff. The ordinary opinion that "opportunity makes a thief" is absolutely reasonable.

Eugeniusz Moczuk

12. BEZPIECZEŃSTWO W SPOŁECZNOŚCI LOKALNEJ W OPINIACH UCZNIÓW SZKÓŁ GIMNAZJALNYCH I ŚREDNICH POWIATU PRZEWORSKIEGO

Streszczenie

Celem niniejszego opracowania jest zaprezentowanie wyników badań na temat postrzegania bezpieczeństwa lokalnego przez uczniów szkół gimnazjalnych i średnich z terenu powiatu przeworskiego. Powiat przeworski należy do najbardziej bezpiecznych powiatów w województwie podkarpackim, nie mniej jednak dzięki temu, że młodzież szkolna zostanie poinformowana o istnieniu systemu bezpieczeństwa lokalnego, w odpowiedni sposób będzie mogła w przyszłości reagować na wszelkie zjawiska, które mogą być zagrażające dla mieszkańców społeczności lokalnej.

Wstęp

Bezpieczeństwo jest pojęciem niejednoznacznym i zależnym od rodzaju nauki, na gruncie, której jest rozpatrywany. Dlatego trudno jest o jedną, uniwersalną definicję bezpieczeństwa.¹ Można więc przyjmować bardziej lub mniej przybliżone do „ideału” definicje, a także modyfikować istniejące już definicje, opierając się o założenia, że:² a) bezpieczeństwo ma charakter liniowy, czyli istnieje całe spektrum elementów bezpieczeństwa, od najbardziej prostych i najsłabszych, aż po elementy bardzo złożone i najmocniejsze, b) bezpieczeństwo ma charakter zróżnicowany, a więc jest zależne od bardzo wielu czynników, często nieświadomianych przez jednostkę, grupę społeczną, czy społeczeństwo. Można także przyjąć, że bezpieczeństwo nie jest dane raz na zawsze, gdyż istnieją czynniki, które na to bezpieczeństwo mogą wpływać. Bezpieczeństwa, zatem, nie można traktować jako zmiennej niezależnej, tym bardziej, że bezpieczeństwo ma charakter:³

a) dynamiczny i procesualny, ulegając ciągłym zmianom, pod wpływem złożonych i wieloczynnikowych zjawisk, b) subiektywny i obiektywny, gdyż postawy społeczne wobec bezpieczeństwa tworzą się wskutek wpływu danego zjawiska na jednostkę, grupę społeczną, społeczeństwo, c) uszeregowany, ustrukturalizowany, d) relatywny, zależny od szeregu czynników.

¹ E. Moczuk, *Społeczne poczucie bezpieczeństwa. Studium socjologiczne i kryminologiczne na podstawie badań mieszkańców województwa podkarpackiego*, Uniwersytet Rzeszowski, Rzeszów 2005, (Rękopis), s. 130 - 216.

² F. Skvrnda, *Socialny fenomen bezpečnosti v súčasnej spoločnosti (K problematike vyzier v oblasti narodnej a medzinarodnej bezpečnosti)*, „Policajna Teoria a Prax” nr 1 z 2003 r.

³ K. Cukan, D. Polonsky, F. Skvrnda, *Sociologické pohľady na uplnu profesionalizáciu ozbrojených síl (Vybrané otázky teórie a verejnej mienky)*, Bratislava, VIA MO SR 2005, s. 24 - 25.

Z uwagi na to, że bezpieczeństwo ma wieloelementowy charakter, należy zastanowić się nad bezpieczeństwem lokalnym. Wynika to z tego, że fala przestępczości, która przewinęła się w ciągu ostatnich lat przez Polskę, pomimo podejmowanych środków zaradczych, podejmowanych przez powołane do tego instytucje, ciągle nie maleje. W związku z tym coraz więcej mówi się o tworzeniu bezpieczeństwa lokalnego. Okazuje się bowiem, że bezpieczeństwo to, obok innych rodzajów bezpieczeństwa,⁴ jest nie tylko potrzebne w utrzymaniu ładu społecznego, ale także istotne w konstruowaniu społecznego poczucia bezpieczeństwa. Społeczne poczucie bezpieczeństwa jest to świadomość istnienia niebezpieczeństwa, a także braku lub możliwości przeciwdziałania niebezpieczeństwom w wymiarze ogólnym, lokalnym lub indywidualnym.⁵

Aby utrzymywać wysokie poczucie bezpieczeństwa w społecznościach lokalnych, powinny być budowane programy przeciwdziałania przestępczości w społecznościach lokalnych. Działania takie winne być realizowane przez samorządy terytorialne wszystkich szczebli, gdyż są one ustawowo zobligowane do realizacji zadań profilaktycznych. Stwierdzić należy także, że znając realia własnej gminy, powiatu czy województwa, samorządy uznają bezpieczeństwo za jedno z ważniejszych zadań. Poza tym samorządy terytorialne są dobrym partnerem państwa w zakresie przeciwdziałania przestępczości, gdyż są w stanie odpowiednio definiować potrzeby społeczne oraz rozpoznawać problemy społeczne, stosować innowacyjne metody działań przy rozwiązywaniu problemów przestępczości, stosować selektywność i indywidualność działań, być otwartym i elastycznym przy określaniu potrzeb i celów społecznych, wprowadzać swobodę w przemieszczaniu środków i zasobów samorządu terytorialnego w zakresie przeciwdziałania przestępczości, a także dysponować środkami finansowymi na te zadania. Samorządy mogą tworzyć lokalne programy profilaktyki przestępczości, a także wykorzystać programy już istniejące. Okazuje się, bowiem, że wiele samorządów terytorialnych nie tylko wprowadza programy aktywizacji społeczności lokalnych w zakresie przeciwdziałania przestępczości, ale także tworzy ich lokalne odmiany. Już dzisiaj takie programy jak „Bezpieczne Miasto”, „Bezpieczny Powiat”, „Bezpieczna Gmina”, czy inne nie należą do rzadkości i są w znaczącej części finansowane z budżetów samorządów terytorialnych.

Istotne jest też także i to, że działania profilaktyczne realizowane przez samorządy terytorialne są częścią działań realizowanych przez państwo. Na szczeblu krajowym, programem przeciwdziałania przestępczości w latach 1999-2004 był program „Bezpieczna Polska”. Praktycznie można powiedzieć, że program „Bezpieczna Polska” był bardziej programem poprawy bezpieczeństwa obywateli, niż przeciwdziałania przestępczości.⁶ Obecnie

⁴ W. I. Jaroczkin, *Sekjuritologia. Nauka o bezopastnosti žizniedejatelnosti*, Os-89, Moskwa 2000, s. 14.

⁵ L. Korzeniowski, *Menedżment. Podstawy zarządzania*, EAS, Kraków 2003, s. 184.

⁶ „Bezpieczna Polska. Program poprawy bezpieczeństwa obywateli, Rada Ministrów Rzeczypospolitej Polskiej”, Warszawa 2002.

stworzony został program „Razem Bezpieczniej”, którego celem jest między innymi stworzenie systemu zapewniającego wzrost bezpieczeństwa w Polsce oraz poczucia bezpieczeństwa wśród mieszkańców społeczności lokalnej.⁷

W związku z takimi założeniami, istotne są badania nad społecznym poczuciem bezpieczeństwa mieszkańców danej społeczności lokalnej. Tematem niniejszego opracowania jest próba odpowiedzi na pytanie, jak młodzież szkolna, z terenu powiatu przeworskiego, postrzega bezpieczeństwo lokalne. Należy zaznaczyć, że badania wśród młodzieży w powiecie przeworskim są tylko wycinkiem badań na temat postrzegania bezpieczeństwa przez mieszkańców powiatu przeworskiego.⁸

12.1. Podstawy metodologiczne badań

Badania zrealizowane zostały w kwietniu i maju 2006 roku, metodą kwestionariusza ankiety, za pomocą ankiety audytoryjnej. Przeprowadzone zostały przez odpowiednio przygotowanych ankierów, którymi byli studenci Koła Naukowego Młodych Prawników, Uniwersytetu Rzeszowskiego.

Dobór populacji do badań, uwzględniał specyfikę szkół gimnazjalnych i średnich powiatu przeworskiego. Badania miały objąć swym zasięgiem 1,0% populacji uczniów, co oznaczało, że w badaniach uczestniczyć będzie około 700 osób. Ze względu na sporą populację badawczą, ustalono maksymalny błąd na poziomie 5,8%, przy współczynniku ufności 0,95. Łącznie w badaniach uczestniczyło 660 uczniów.

Wśród zmiennych, które stanowiły podstawę doboru populacji były: miejsce zamieszkania, wiek, płeć. Dobór zmiennych tych wynikał z następujących przesłanek. Otóż miejsce zamieszkania jako jedna ze zmiennych niezależnych, determinuje powstawanie określonego przekonania na temat bezpieczeństwa w miejscu zamieszkania, co oznacza, że osoby mieszkające w tradycyjnych społecznościach wiejskich, czują się bardziej bezpiecznie niż mieszkańcy miasta. Także i wiek determinuje powstawanie określonego przekonania na temat bezpieczeństwa w miejscu zamieszkania, co wyraża się tym, że uczniowie młodsi czują się mniej bezpiecznie niż uczniowie starsi. Poza tym postrzeganie bezpieczeństwa publicznego jest w dużym stopniu zależne od płci respondentów, co oznacza, że dziewczęta mają mniejsze poczucie bezpieczeństwa niż chłopcy.

Dokonując aktualnie analizy zmiennych niezależnych, nie brano pod uwagę braków odpowiedzi. Podobnie postąpiono przy analizie wyników badań w następnym podrozdziale.

W badaniach uczestniczyło 51% chłopców oraz 46% dziewcząt. Ponadto 50% respondentów to uczniowie gimnazjów, zaś kolejne 50%, to uczniowie szkół średnich. W przypadku miejsca zamieszkania, 30% respondentów zamieszkuje miasto, a 68% wieś. Jeśli chodzi o wiek respondentów,

Rządowy program ograniczania przestępczości i aspołecznych zachowań „Razem bezpiecznie”, MSWiA, Warszawa 2006.

⁸ E. Moczuk, Raport: *Spoleczne poczucie bezpieczeństwa mieszkańców powiatu przeworskiego*, Uniwersytet Rzeszowski, Rzeszów 2006, (Rękopis).

to w badaniach uczestniczyło 50% respondentów w wieku do 16 lat, oraz 50% osób w wieku powyżej 16 lat.

12.2. Opinie młodzieży szkolnej na temat bezpieczeństwa w społeczności lokalnej

Postrzeganie bezpieczeństwa przez ludzi wpływa na to, jak postrzegane jest bezpieczeństwo w miejscu swego zamieszkania. W związku z tym chcąc dowiedzieć się, jaka jest subiektywna ocena respondentów dotycząca swego miejsca zamieszkania pod względem bezpieczeństwa, zapytano ich o to, jak oceniają swoje miejsca zamieszkania pod względem bezpieczeństwa. Analiza danych wskazała, że dla około 36% respondentów miejsce zamieszkania jawi się jako zdecydowanie bezpieczne, dla około 40% jawi się jako bezpieczne. Około 10% respondentów uważa, że jest raczej niebezpieczne, a 2%, że jest zdecydowanie niebezpieczne. Około 12% badanych nie ma w tym zakresie zdania. Z powyższych danych wynika, że dla zdecydowanej większości respondentów miejsce zamieszkania jest traktowane jako bezpieczne, a więc takie, w którym można żyć, nie narażając się na jakieś niebezpieczeństwa. Istotne jest także i to, że respondenci, mimo oddziaływania środków masowego przekazu, które prezentują informacje o zagrożeniu przestępczością, oceniają swe miejsce zamieszkania pod względem bezpieczeństwa, bardzo wysoko.

Zainteresowano się także poczuciem bezpieczeństwa respondentów, pytając o to, czy badani obawiają się tego, że mogą stać się ofiarami przestępstw w miejscu zamieszkania. Analiza danych pokazała, że około 5% respondentów obawia się bardzo, a około 9% raczej obawia się przestępczości w swoim miejscu zamieszkania. Raczej nie obawia się około 36% respondentów, a około 31% zdecydowanie się nie obawia. Około 16% nie ma w tym zakresie zdania. Te wyniki badań wskazują, że badana młodzież jest świadoma istnienia bezpiecznego ich środowiska społecznego, nie czuje się w żaden sposób zagrożona przestępczością. Pomaga w tym przypadku także i taki fakt, że powiat przeworski jest najbezpieczniejszym powiatem na terenie województwa podkarpackiego, a z kolei województwo podkarpackie, jest najbezpieczniejszym regionem w kraju.

Wnikając głębiej w temat, w związku z poprzednimi pytaniami, zapytano badanych uczniów o to, czy ludzie, we własnym interesie, powinni pomagać policji w jej pracy, wszędzie tam, gdzie jest to możliwe. Na podstawie danych można wskazać, że około 34% respondentów jest przekonanych, że zdecydowanie należy pomagać policji, we własnym, szeroko rozumianym interesie, około 35% że raczej należy pomagać. Około 7% respondentów raczej nie jest o tym przekonanych, a około 8% jest zdecydowanie o tym nieprzekonanych. Około 14% nie ma w tym zakresie zdania. Jest to bardzo ważna informacja. Po pierwsze młodzież uważa, że należy pomagać policji we własnym interesie, a więc nie traktuje tego jako formy donoszenia, a bardziej, można określić, jako postawy obywatelskiej. Po drugie, młodzież nie obawia się, że zostanie zakwalifikowana jako TW policji, mimo medialnej kampanii w tym zakresie. Bezpieczeństwo jest, więc

pewną wartością, którą dostrzegają respondenci, wiedząc, że bez pomocy organów ścigania niemożliwe byłoby nie tylko zachowanie tego bezpieczeństwa, ale także i to, że bezpieczeństwo nie jest możliwe do utrzymania, nawet przez najbardziej sprawne organy ścigania, gdyby nie pomoc „zwykłych” obywateli.

W kolejnej części badań, chcąc dowiedzieć się, jak respondenci oceniają bezpieczeństwo w miejscu swego zamieszkania, zapytano respondentów o to, czy czują się bezpiecznie o zmroku na obszarze blisko miejsca zamieszkania, w centralnym miejscu danej miejscowości oraz w dowolnym miejscu danej miejscowości. Analiza danych pozwoliła stwierdzić, że bardzo bezpiecznie, na obszarze blisko swego miejsca zamieszkania, czuje się około 47% respondentów, bezpiecznie czuje się około 41% respondentów, niezbyt bezpiecznie czuje się około 6% respondentów, a bardzo niebezpiecznie czuje się 2% badanych. Nie zajęło stanowiska 2% respondentów. Zatem prawie 90% respondentów blisko miejsca swego zamieszkania czuje się bezpiecznie. Nieco inaczej bezpieczeństwo to kształtuje się w odniesieniu do miejsc w centrum danej miejscowości. Okazuje się, bowiem, że około 20% respondentów czuje się tam niezbyt bezpiecznie, około 3% respondentów czuje się bardzo niebezpiecznie. Z kolei około 25% czuje się tam bardzo bezpiecznie, zaś około 43% respondentów czuje się bezpiecznie. Około 6% nie ma w tym zakresie zdania. A zatem w centralnej części danej miejscowości bezpiecznie czuje się około 70% badanych. Oznacza to znaczny spadek ilości osób, które czują się bezpiecznie w danym miejscu. W przypadku odpowiedzi, jakie jest poczucie bezpieczeństwa w dowolnym miejscu danej miejscowości, zauważyć można, że około 27% respondentów czuje się w nich niebezpiecznie, około 4% respondentów czuje się bardzo niebezpiecznie. Z kolei około 20% czuje się bardzo bezpiecznie, a około 36% respondentów czuje się bezpiecznie. Nie ma w tym zakresie zdania 10% badanych. Zatem około 60% respondentów nie zapuszczałoby się w dowolne tereny swej miejscowości, nie czując się tam bezpiecznie.

Zainteresowano się także poczuciem bezpieczeństwa respondentów, w danej miejscowości, w stosunku do poprzednich lat. W związku z tym zapytano ich o to, czy porównując z ubiegłym rokiem, czują się bezpiecznie o zmroku blisko miejsca zamieszkania, w centralnym miejscu danej miejscowości, w dowolnym miejscu danej miejscowości. Z zebranego materiału można wnioskować, że występuje różnica w ocenie poczucia bezpieczeństwa po zmroku w zależności od usytuowania danej osoby od miejsca zamieszkania i centrum danej miejscowości. Według respondentów, po zmroku blisko miejsca zamieszkania, w porównaniu z ubiegłym rokiem, czuje się bardzo bezpiecznie około 44% badanych, zaś około 41% respondentów czuje się bezpiecznie. Z kolei niezbyt bezpiecznie czuje się około 8% respondentów a bardzo niebezpiecznie około 1% badanych. Nie ma zdania prawie 5% badanych. Oznacza to, że bezpiecznie czuje się 85% badanych. Z kolei po zmroku, w centralnym miejscu danej miejscowości, w porównaniu z ubiegłym rokiem, bardzo bezpiecznie czuje się około 27% osób, bezpiecznie czuje się około 41%

respondentów. Niezbyt bezpiecznie czuje się około 19% respondentów, a bardzo niebezpiecznie około 3%. Nie ma zdania około 5% badanych. W tym przypadku około 70% badanych czuje się bezpiecznie. Wzrasta za to liczba tych, którzy nie czują się bezpiecznie. Na koniec przedstawiona będzie ocena bezpieczeństwa

po zmroku na dowolnym obszarze danej miejscowości. Pokazuje ona, że niezbyt bezpiecznie czuje się około 25% respondentów, bardzo niebezpiecznie czuje się około 4% respondentów. Z kolei bardzo bezpiecznie czuje się około 22% respondentów, a bezpiecznie około 36% badanych. Nie ma zdania około 9% badanych. W tym przypadku bezpieczeństwo deklaruje około 60% badanych.

Porównując wyniki tych dwóch badań, można dostrzec, że istnieje podobna liczba osób, które czują się bezpiecznie w poszczególnych częściach miejscowości, bez względu na to, czy występuje to obecnie, czy w przeszłości.

Zapytano także respondentów o to, co jest największym problemem w najbliższej okolicy zamieszkania. Analiza danych pokazała, że dla około 61% respondentów hałaśliwi sąsiedzi nie są problemem, a dla około 23% są problemem. Z kolei dla około 38% respondentów problemem są agresywnie zachowujących się nieletni, dla około 44% nie są problemem. Następnie dla 52% respondentów problemem jest zbyt duża liczba pijanych osób w miejscach publicznych, a dla około 33% respondentów nie są problemem. W przypadku kradzieży i włamań, dla około 25% respondentów jest to problem, a dla około 52% nie jest problemem. Następnie dla prawie 33% respondentów problemem są drobne kradzieże, dla około 47% respondentów nie są problemem. Prawie 54% respondentów nie uznaje za problem napady i rozboje, ale za to około 22% uważa je za problem. Problemem dla około 37% respondentów jest wandalizm i niszczenie mienia. Nie jest to problemem dla ponad 42% respondentów. Prostytycja nie jest postrzegana jak problem przez około 57% respondentów, za to jest problemem dla około 16% respondentów. Nie jest także postrzegane jako problem przez około 64% respondentów hałasy dobiegające z dyskotek i klubów. Widzi jednak to jak problem 15% respondentów. Żebractwo nie jest postrzegane jak problem przez około 57% respondentów, za to jest dla około 5% respondentów. Podsumowując te analizy stwierdzić można, że młodzież nie postrzega jako problemów społecznych większości zjawisk, uważając je za zachowania nie przekraczające granic określonego zachowania. Za to uważa, że jedynym problemem zbyt dużo osób pijanych w miejscach publicznych.

Zainteresowano się także tym, jaka jest wiedza respondentów na temat różnorodnych programów prewencyjnych. W związku z tym zapytano ich o to, czy działania mające na celu stworzenie bezpieczeństwa w miejscu zamieszkania przyniosłyby korzyść osobom te miejsca zamieszkujące. Na podstawie uzyskanych danych można stwierdzić, że około 34% respondentów zdecydowanie uważa, że działania mające na celu stworzenie bezpieczeństwa w miejscu zamieszkania przyniosłyby korzyść osobom

zamieszkujące te miejsca, zaś około 37% raczej uważa, że przyniosą korzyści. Około 9% badanych uważa, że działania takie raczej nie przyniosą spodziewanych korzyści, a około 4% jest o tym zdecydowanie przekonanych. Około 14% badanych nie ma w tym zakresie zdania. Młodzież zatem, jak widać na podstawie tych danych, jest w znacznej większości przekonana o korzyściach z wprowadzania programów prewencyjnych, których podstawą jest przeciwdziałanie przestępczości w społeczności lokalnej.

Mając poprzednie odpowiedzi na uwadze, a także i to, że wiele samorządów terytorialnych różnych szczebli, a także policja, powinna realizować różnorodne działania o charakterze prewencyjnym, zapytano respondentów o to, czy słyszeli o jakichkolwiek inicjatywach społecznych mających na celu redukcję zagrożenia przestępczością w miejscu zamieszkania oraz zmniejszania się tego zjawiska w skali lokalnej. Analiza danych pokazała, że zaledwie 3% respondentów zdecydowanie słyszało o inicjatywach społecznych na rzecz redukcji zagrożenia przestępczością w środowisku lojalnym, około 12% respondentów raczej słyszało. Nic o takim czymś nie słyszało prawie 45% badanych, w ogóle w tym zakresie nie ma wiedzy około 17% badanych. Nie miało zdania około 18% respondentów. Jak widać, badana młodzież, która jest przekonana o tym, że działania prewencyjne w społeczności lokalnej mają sens, w zasadzie o tych programach zbyt mało wie.

W dodatkowym pytaniu uściślono, czy badani mieli do czynienia z takimi inicjatywami. Na podstawie zebranych danych można stwierdzić, że zaledwie około 9% badanych, miało bezpośredni kontakt z inicjatywami mającymi na celu redukcję zagrożenia w miejscu zamieszkania oraz zmniejszanie się przestępczości. Ale 35% respondentów nie miało z nimi bezpośredniego kontaktu. Gdyby odpowiedzi te odnieść do całości populacji, to należy stwierdzić, że bezpośredni kontakt z inicjatywami mającymi na celu redukcję zagrożenia w miejscu zamieszkania oraz zmniejszanie się przestępczości miało zaledwie 1,4% badanych. Jest to zbyt mało, aby można uznać, że działania profilaktyczne w zakresie przeciwdziałania przestępczości są realizowane w powiecie. Badani nawet nie słyszeli o jakichkolwiek programach profilaktycznych, a przecież w społecznościach lokalnych funkcjonowały takie programy jak Bezpieczne Miasto, Bezpieczna Gmina, Bezpieczny Powiat i inne, których podstawowym celem jest prewencja kryminalna.

Zainteresowano się także tym, czy respondenci chcieliby coś uczynić, aby poprawić nie tylko swe poczucie bezpieczeństwa w miejscu zamieszkania, ale także, czy wzięliby udział w przedsięwzięciach mających na celu poprawę bezpieczeństwa w miejscu zamieszkania. Analiza wyników badań pokazała, że około 54% respondentów ma dużą gotowość do tego, by realizować przedsięwzięcia mające na celu stworzenie bezpieczeństwa w miejscu zamieszkania, zaś około 25% badanych nie ma takiej gotowości, a około 16% nie zajęła stanowiska w tym zakresie. Jak widać, istnieje duża gotowość do uczestniczenia w przedsięwzięciach mających na celu stworzenie bezpieczeństwa w miejscu zamieszkania, co należałoby

w najbliższym czasie wykorzystać, poprzez szerokie promowanie w mediach programów prewencyjnych, prezentowania ich idei, a też wskazania zadań jakie mieliby spełniać mieszkańcy danej społeczności lokalnej, aby poprawić swe bezpieczeństwo.

Wiedząc o tym, że respondenci są przekonani o tym, że w celu stworzenie systemu bezpieczeństwa, istotne jest zaangażowanie się obywateli w przedsięwzięcia profilaktyczne i prewencyjne, mające na celu zapobieganie przestępczości, a także lepsza współpraca z policjantami dzielnicowymi. W związku z tym zapytano respondentów o to, czy znają swojego policjanta dzielnicowego. Analiza wyników pokazuje, że znajomość dzielnicowego jest w zasadzie znikoma. Około 13% respondentów zna go osobiście, około 31% zna go z widzenia, a około 9% zna jego nazwisko albo imię. Niestety, prawie 43% badanych nie wie, kto to jest. Jak widać zatem, należy nie tylko zmodyfikować działania w zakresie poprawy kontaktu policji z obywatelem, ale także „zbliżyć” dzielnicowego do obywatela. Jest to dosyć trudne zadanie, nie mniej jednak jest ono potrzebne, aby obywatel mógł czuć się bezpiecznie, a także, aby policjant znał mieszkańców swego rejonu działania.

Z poprzednim pytaniem skorelowane jest następne, zadane tylko tym osobom, które stwierdziły, że znają swego dzielnicowego. Zapytano o to, w jakich okolicznościach poznano dzielnicowego. Analiza wyników pokazuje, że najczęściej badanych, bo około 35% poznało dzielnicowego w czasie patrolu policyjnego, prawie 32% badanych poznało dzielnicowego w czasie spotkania w szkole, około 17% respondentów poznało go podczas interwencji, około 12% badanych poznało dzielnicowego na spotkaniu osiedlowym, a około 6% poznało go w innych okolicznościach. Najwięcej zatem badanych poznało dzielnicowego w szkole, co oznacza, że do młodzieży należy trafiać właśnie poprzez taką formę kontaktów. Jest ona w zasadzie skuteczna i wystarczająca.

Zapytano także o to, czy badani kontaktowali się w jakiegokolwiek sprawie ze swym dzielnicowym. Analiza danych pokazała, że mimo tego, że niektórzy z badanych znają dzielnicowego, zaledwie 6% badanych kontaktowało się osobiście ze swym dzielnicowym. Aż około 89% nie robiło tego nigdy. A zatem „idea” istnienia dzielnicowych jest niewykorzystana. Sami badani pokazują, że osoba ta nie „tkwi” w ich świadomości. Zdecydowana większość badanych na pewno nie wie, kim jest dzielnicowy i jakie są jego zadania w danym miejscu. Także ta wiedza nie jest udziałem dzielnicowych, którzy są przeciążeni pracą w swym miejscu zatrudnienia i nie mają nawet jak i kiedy przypomnieć się uczniom z danych szkół.

Będąc nadal w temacie realizacji przedsięwzięć mających na celu stworzenie bezpieczeństwa w miejscu zamieszkania, zapytano o to, co respondenci myślą o programach prewencyjnych, jakie pojawiają się w innych miejscowościach. W związku z tym zapytano o to, czy działania podejmowane przez policję a polegające na zatrzymywaniu i legitymowania młodych ludzi po godzinie 22, są słuszne i prawidłowe. Z analizy zebranych w tabeli danych wynika, że około 12% respondentów ocenia zdecydowanie pozytywnie te działania, około 28% raczej pozytywnie. Około 22%

respondentów ocenia te działania raczej negatywnie, około 24% zdecydowanie negatywnie. Tylko około 10% nie ma na ten temat zdania. Te wyniki muszą cieszyć, gdyż aż 40% badanej młodzieży akceptuje te działania. Wprawdzie prawie 50% młodzieży nie akceptuje tej formy prewencji kryminalnej, nie mniej jednak można byłoby spodziewać się innych, gorszych wyników.

Podsumowanie

Badania przeprowadzone wśród uczniów z terenu powiatu przeworskiego pokazują, że istnieje wśród nich duże poczucie bezpieczeństwa. Wprawdzie bezpieczeństwo to ma charakter dynamiczny, zależny od wielu czynników, nie mniej młodzież czuje się dobrze w swym najbliższym otoczeniu. Mimo wysokiego poczucia bezpieczeństwa, wielu respondentów obawia się jednak wychodzić wieczorem z domu, nawet w okolicach swego najbliższego zamieszkania, wielu także nie zapuszcza się w inne rejony swej miejscowości.

Charakterystyczne dla tych badań jest to, że w odróżnieniu od osób dorosłych, którzy problemami społecznymi nazywają znaczną liczbę zjawisk patologicznych, badani uczniowie nie nazywają problemami społecznymi wiele z nich, za wyjątkiem tego, że w ich najbliższej okolicy jest zbyt duża liczba pijanych osób w miejscach publicznych.

W zakresie wiedzy o działaniach prewencyjnych i profilaktycznych, dotyczących przestępczości, badani uczniowie są przekonani, że stworzenie całego systemu działań prewencyjnych, mającego wspierać bezpieczeństwo w środowisku lokalnym jest nie tylko uzasadnione, ale także potrzebne. Mają jednak bardzo małą wiedzę na temat działań realizowanych w ich środowisku zamieszkania, a bardzo niewielka liczba osób sama uczestniczyła w takich działaniach. Istnieje jednak duża gotowość młodzieży do uczestniczenia w realizacji przedsięwzięć mających na celu stworzenie bezpieczeństwa w miejscu zamieszkania.

Badani w zasadzie nie znają swego policjanta dzielnicowego, nie mniej jednak w przypadku, gdy będzie potrzebna pomoc policji w wykryciu zjawisk przestępczych, są w stanie pomóc policji, dostarczając informacji policji.

Interesującą sprawą jest to, że 40% badanych uczniów uznaje za prawidłowe legitymowanie młodzieży szkolnej po 22 godzinie. Jest to dosyć zaskakująca informacja, nie mniej jednak wskazuje, że sama młodzież dostrzega pozytywne aspekty takiego działania.

Powtórzenie podobnych badań w przyszłości, na podobnej populacji pozwoli zbadać dynamikę zjawiska, a tym samym potwierdzić dynamiczny charakter bezpieczeństwa.

Bibliografia

1. Bezpieczna Polska. Program poprawy bezpieczeństwa obywateli, Rada Ministrów Rzeczypospolitej Polskiej, Warszawa 2002.
2. Cukan, K., Polonsky D. F. Skvrnda, *Sociologické pohľady na uplnu profesionalizáciu ozbrojených síl* (Wybrane otázky teorie a verejnej mienky), Bratislava, VIA MO SR 2005.
3. Jaroczkin W. I., *Sekjoritologia. Nauka o bezopasnosti žizniedejatelnosti*, Os-89, Moskwa 2000.
4. Korzeniowski L., *Menedżment. Podstawy zarządzania*, EAS, Kraków 2003.
5. Moczuk E., *Spoleczne poczucie bezpieczeństwa. Studium socjologiczne i kryminologiczne na podstawie badań mieszkańców województwa podkarpackiego*, Uniwersytet Rzeszowski, Rzeszów 2005, (Rękopis)
6. Moczuk E., Raport: *Spoleczne poczucie bezpieczeństwa mieszkańców powiatu przeworskiego*, Uniwersytet Rzeszowski, Rzeszów 2006, (Rękopis).
7. Rządowy program ograniczania przestępczości i aspołecznych zachowań „Razem bezpieczniej”, MSWiA, Warszawa 2006.
8. Skvrnda F., *Socialny fenomen bezpečnosti v súčasnej spoločnosti. (K problematike výzier v oblasti národnej a medzinárodnej bezpečnosti)*, Policajna Teoria a Prax nr 1. z 2003 r.

Summary

Security in a local community in the opinions of junior and senior secondary school students in Przeworsk District

The aim of this paper is to present the research results concerning the local security perception of the junior and senior secondary school students in Przeworsk district. The district is one of the most secure districts in Podkarpackie province. However, due to the fact that the school youth are informed about the existence of a local security system, they will be able to react properly to any phenomenon, which might be threatening local community residents in the future.

Część 2.
ADMINISTRACJA
IBEZPIECZEŃSTWO

13. PRÍSTUPY K HODNOTENIU BEZPEČNOSTI STATU

Abstrakt

Zmeny v charaktere bezpečnostného prostredia, v charaktere bezpečnostných rizik a ohrození vyvolali nalievajúcu potrebu zaoberať sa otázkami bezpečnosti komplexne. Definovanie bezpečnosti statu si vyžaduje uplatniť nový prístup k chápaniu bezpečnosti, predovšetkým z hľadiska uplatnenia systemového prístupu a analytických rovin. Bezpečnosť teda bude znamenať dynamický, multifaktorový, hierarchizovaný a štruktúrovaný fenomén, ktorý bude výsledkom pôsobenia mnohých faktorov.

Bezpečnosť je však chápaná ako základná ľudská potreba, ako predpoklad rozvoja a prosperity sociálnych skupín a statu. Nebezpečenstvo, nestabilita, konflikty znamenajú narušenie poriadku, stabilného rozvoja, narastanie kriminality a iných negatívnych javov.

V tomto článku je prezentovaný možný prístup k hodnoteniu bezpečnosti statu, ktorý je založený na vzťahu potenciálu ohrozenia a ochranného potenciálu daného sektora bezpečnosti. Tým sa dosiahne komplexnosť prístupu k ohodnocovaniu bezpečnosti.

13.1. Základné pojmy

Pojem bezpečnosť veľmi často vyvoláva asociáciu s procesom zaisťovania ochrany životne dôležitých záujmov objektu bezpečnosti (jednotlivca, spoločnosti a štátu), alebo so stavom, keď daným objektom nehrozí nebezpečenstvo.

Najvšeobecnejšie definície označujú bezpečnosť ako absenciu, neprítomnosť nebezpečenstva. Takéto vyjadrenie býva označované ako *bezpečnosť v užšom zmysle*. Takéto ponímanie bezpečnosti nemože byť iné, než *relatívne*. V praktickom živote je však takéto ponímanie bezpečnosti veľmi obtiažne, pretože neexistuje, alebo je len veľmi ťažko dosiahnuteľný život s úplnou absenciou nebezpečenstva.

Realistický prístup k bezpečnosti vychádza z praktickej koexistencie (spolupráce) individui a sociálnych objektov v určitom prostredí, v ktorom sa nachádza (existuje) množstvo faktorov, vplyvov a javov s negatívnym či deštruktívnym potenciálom. Proces, v ktorom ide o odvrátenie, oslabenie alebo elimináciu hrozieb vyplývajúcich z bezpečnostného prostredia, nám poskytuje predstavu o bezpečnosti v *najširšom zmysle*.

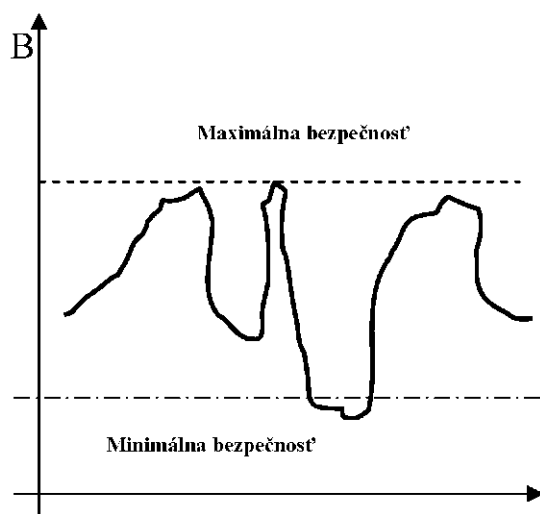
Bezpečnosť ako systemová kategória vyjadruje vlastnosť systému, ktorý je vytvorený na princípe stálosti, samoregulácie a celostnosti. Ak má byť systém bezpečný, musí byť zaručené fungovanie každej z uvedených vlastností systému, pretože deštrukcia a zánik funkčnej vlastnosti systému zapríčini zánik celého systému.

Pri definovaní bezpečnosti musíme respektovať, že **každý objekt sa mení** v každom časovom okamihu buď sám osebe, alebo sa menia jeho vzťahy (väzby) voči okoliu (bezpečnostnému prostrediu). Rovnako tak je

v neustalom vyvoji aj bezpečnostne prostredie. Práve meniace sa podmienky v okolí objektu najviac ovplyvňujú bezpečnosť objektu. Bezpečnosť je závislá na vzájomnom pôsobení nasledujúcich činiteľov:

- objektu s jeho obrannými, ochrannými schopnosťami, ktoré môžeme kvantifikovať pomocou zraniteľnosti (*vulnerability*),
- ohrození (*threat*), ktoré sa nachádzajú v otvorenej alebo latentnej podobe v danom prostredí (*environment*).

Bezpečnosť je dynamickou kategóriou, ktorá sa mení v čase a v závislosti od výsledku pôsobenia spomínaných činiteľov nadobúda rôzne hodnoty (obr.13.1).

Obrazok 13.1. Dynamický priebeh stavu bezpečnosti

Hodnota (mera) bezpečnosti človeka, sociálnej skupiny, štátu (ďalej len objektov) bude vždy výsledkom interakcie vonkajších a vnútorných bezpečnostných rizík a ohrození a ochranných (obranných) vlastností, schopností a možností objektu bezpečnosti.

V súlade s uvedenou definíciou platí, že objekt bude tým bezpečnejší, čím budú vyššie jeho schopnosti a možnosti ochraňovať svoje životné záujmy pred bezpečnostnými rizikami a ohrozeniami najroznejšej povahy. To však predpokladá aktívny prístup objektu, najmä v smere:

- identifikácie možných bezpečnostných rizík a ohrození, ich zdrojov a nositeľov,

- odhalenie proximativnych (bezprostrednych) príčin ohrozenia svojej bezpečnosti, čo znamená identifikovať, PRECO môže dôjsť k ohrozeniu bezpečnosti objektu;
- odhalenie ultimativných (konečných) príčin ohrozenia svojej bezpečnosti, t.zn., AKO môže dôjsť k ohrozeniu bezpečnosti objektu.

13.2. Faktory bezpečnosti statu

Vychodiskom pre definovanie bezpečnosti štátu je posudzovanie dvoch úrovní bezpečnosti :

- vonkajšej bezpečnosti,
- vnútornej bezpečnosti.

V dôsledku zmien v bezpečnostnom prostredí doslo aj ku zmene chápania činiteľov vonkajšej bezpečnosti. S rozpadom bipolarity a antagonistickeho súperenia dvoch vojenskopolitických blokov sa znížila váha vojenských ohrození, aj keď globálnym problémom bezpečnosti naďalej zostáva problém udržania mieru, a to najmä z hľadiska rizík súvisiacich s vlastníctvom a proliferáciou zbraní hromadného ničenia, ako aj s úsilím nestabilných štátov vlastniť balistické nosiče týchto zbraní s masovým účinkom. Väčšiu váhu nadobúdajú nevojenské ohrozenia, ktoré súvisia s terorizmom, organizovaným zločinom, nelegálnou migráciou, šírením chorôb, nerovnomerným populačným vývojom, surovinovými problémami a pod.

Významnú rolu zohráva rovina vnútornej bezpečnosti a stability štátov v danom geopolitickom priestore. Ide najmä o to, aby priestor stability a bezpečnosti bol garantovaný predovšetkým vnútornou stabilitou krajiny, založenej na fungujúcom demokratickom politickom a pluralitnom systéme, na vláde zákona, rešpektovaní ľudských práv a osobných slobôd, fungujúcej trhovej ekonomike a sociálnom systéme.

Bezpečnosť krajiny je možné vyjadriť aj možnosťou **zaistenie a ochranou národných záujmov** krajiny pred vnútornými a vonkajšími hrozbami.

Národný záujem štátu predstavuje súhrn politických, vojenských, ekonomických, sociálnych, kultúrnych a iných potrieb štátu, ktorých realizácia zaisťuje celistvosť, nezávislosť a progresívny rozvoj štátu. Vyjadruje objektívne potreby spoločnosti, ktoré pramenia:

- z osobitosti jej sociálno-ekonomického a politického usporiadania,
- z úrovne ekonomického rozvoja,
- z jej geopolitického ukotvenia,
- z národných a kultúrnych tradícií.

Národný záujem tak predstavuje **subor strategických požiadaviek a potrieb štátu**, ktoré považuje za dôležité pre zaistenie svojej existencie a zaručenie trvaleho rozvoja, vyplývajúcich z jeho geografickej polohy, historických skúseností a zo vzťahov k susedom, iným mocnostiam

a mocenským centrám. Vyjadruje dôležité záujmy súvisiace s nezávislosťou a suverenitou štátu, iizemnou celistvosťou, slobodou konania, obranou a ochranou svojich materialnych, duchovnych a kultirnych hodnôt, s trvale udržateľným rozvojom, ochranou životov, zdravia a majetku svojich občanov predpôsobením vonkajších a vnútorných rizik a ohrození.

Národne záujmy štátu predstavujú stály fenomen, ktorý je však pod neustálym vplyvom vonkajších i vnútorných činiteľov. Stanovenie miery (stupňa) bezpečnosti krajiny si vyžaduje podrobnú analýzu politických, ekonomických, vojenských a iných faktorov, sledovanie vyvojových tendencií vo vojensko-politickej situácii a monitorovanie krízových javov vo vonkajšom i vnútornom bezpečnostnom prostredí.

Bezpečnosť štátu predstavuje zložitý fenomen, ktorého štruktúru tvorí:

- politický,
- ekonomický,
- vojenský,
- societárny,
- environmentálny a informačný sektor.

Pri definovaní bezpečnosti FubovoFneho objektu môžeme použiť kombináciu vertikálnej a horizontálnej roviny. Horizontálna rovina (os) vyjadruje sektory bezpečnosti (vojenskej, politickej, ekonomickej, environmentálnej, societálnej, informačnej) a umožňuje identifikovať oblasti a zdroje ohrozenia. Vertikálna rovina (os) slúži na vyjadrenie rovin bezpečnosti (individuálnej, skupinovej, národnej, medzinárodnej, globálne ap.).

Globálna						
Regionálna						
Národná						
Skupinovä						
Individuálna						
	Vojenskä	Politická	Ekono- mická	Environ- mentálna.	Societárn a	Infor- mačná

Obrazok 132. Roviny definovania bezpečnosti

Tabela 13.1.

Základne rozdelenie a Charakteristika sektorov bezpečnosti

Sektor bezpečnosti	Agenda bezpečnosti	Referenčné objekty	Aktéri sekuritizácie
Vojensky	Vojenská bezpečnosť	Medzinárodné aliancie, štát, národ, kmeň, národnostné skupiny,	Politické reprezentácie, vodcovia, bezpečnostné služby ap.
Ekonomický	Ekonomická bezpečnosť	Jednotlivci, sociálne skupiny, spol. triedy, štát, podniky a firmy, svetové obch. organizácie a trhy	Zástupcovia štátu, medzivládne organizácie, firmy, ap.
Politický	Politická bezpečnosť	Štát, unia štátov, spoločenské skupiny a hnutia, transnacionálne hnutia sp.	Politické reprezentácie, medzinárodné organizácie a inštitúcie, vodcovia, MVO
Spoločenský	Societárna bezpečnosť	Kmene, klany, národy, nar. mensiny, etnicke skupiny, civilizácie, náboženská systemy ap.	Vodcovia, reprezentanti skupin, politickí vodcovia, mboženski vodcovia
Environmentálny	Environmentálna bezpečnosť	Civilizácia, lokálna a/alebo planetárna biosfera, ekosfera, ľudstvo ako celok	Ochrancovia živ. prostredia, env. organizácie a hnutia, ochrancovia civilizácie,ap
Informačný	Informačná bezpečnosť	Jedinec, soc. skupina, národ, štát, firma, organizácie a inštitúcie, inf. systemy ap.	Štát, orgány riadenia, sprav. a bezp. služby, rozne jednotky sociálneho a ekon. prostredia

Zdroj: vlastne spracovanie

13.3. Ohodnotenie bezpečnosti statu

Na ohodnotenie sektora bezpečnosti statu vo vzťahu ku konkrétnemu ohrozeniu môžeme použiť koeficient bezpečnosti K_{Bi} , ktorý vyjadríme nasledujúcim spôsobom:

$$K_{Bi} = \frac{P_{Ti}}{P_{Oi}} \quad (1)$$

kde: K_{Bi} je koeficient konkrétneho sektora bezpečnosti,
 P_{Ti} je potencial ohrozenia pre daný sektor bezpečnosti,
 P_{Oi} je potencial ochranných schopností daného sektora bezpečnosti,
 Koeficient bezpečnosti K_{Bi} môže nadobúdať nasledujúce hodnoty:
 <1 : čo vyjadruje dostatočnú úroveň bezpečnosti,
 $=1$: znamená rovnovážny stav, ktorý v sebe má potencial pozitívneho i negatívneho vývoja, v závislosti od vývoja objektu bezpečnosti a bezpečnostného prostredia,
 >1 : vyjadruje reálne narušenia bezpečnosti.

Z hľadiska komplexného vyjadrenia bezpečnosti, teda s uvažovaním stavu všetkých sektorov bezpečnosti, bude vyjadrenie bezpečnosti v tvare:

$$B = \max K_{Bi} \quad (2)$$

čo znamená, že výsledná úroveň bezpečnosti bude posúdená podľa maximálnej hodnoty koeficienta bezpečnosti. Ak bude aspoň jedna hodnota koeficienta K_{Bi} väčšia ako 1, potom to bude znamenať reálne narušenie bezpečnosti objektu, v tomto prípade statu.

Záver

Vplyv globalizácie a globálnych problémov vytvára čoraz zložitejšie podmienky pre zaistovanie bezpečnosti. Bezpečnosť sa tak stáva najaktuálnejšou strategickou a sociálno-ekonomickou úlohou ako statu, tak aj ľubovoľnej organizácie, ktorá má zaručiť ich spoľahlivé fungovanie a trvalý rozvoj v objektívne existujúcich podmienkach a v danom prostredí.

V súčasnom svete je tiež čoraz ťažšie stanoviť hranicu medzi vonkajšou a vnútornou bezpečnosťou. Odstránenie administratívnych a politických bariér medzi štátmi umožnili nielen voľný pohyb osôb, peňazí a tovarov, ale aj zlepšenie podmienok pre činnosť a pôsobenie organizovaného zločinu. Zločinecké živly môžu dnes bez vážnejších prekážok pôsobiť skutočne v nadnárodnom rozsahu. Ani prírodné katastrofy, priemyselne havárie či šírenie nakažlivých chorôb nerespektujú hranice štátov. Vplyvom globalizácie nie je žiadna krajina izolovaná od negatívnych javov, ktorých zdroje sa nachádzajú aj v geograficky vzdialenom priestore.

Bezpečnosť dnes nadobúda aj sociálny rozmer a vyžaduje si riešiť také problémy, ako je nezamestnanosť, chudoba v tretích krajinách, masová migrácia a preľudnenosť v určitých aglomeráciách.

Aj keď sa na problém bezpečnosti môžeme pozeráť z rôznych uhlov pohľadu, bezpečnosť je vo svojej podstate nedeliteľná a komplexná. Buď je, alebo nie je. Aby sa človek mohol cítiť bezpečný, musí žiť v bezpečnom svete, ktorý je tvorený priaznivými sociálno-ekonomickými podmienkami, bezpečným domom, mestom, regionom, bezpečnou krajinou.

Literatura

1. Buzan, B., Waever, O., Wilde de, J., *Bezpečnosť. Nový rámec pro analýzu*. Centrum strategických studií, Brno 2005.
2. Hofreiter L., *Securitologia*, AOS, L.Mikuláš 2006.
3. Hofreiter L., *Security and Securitology*, In: „Science & Military“ 1/2006.
4. Hofreiter L., *Bezpečnosť a bezpečnostná veda*. In Krizový manažment 1/2006.
5. Korzeniowski L., *Securitologia - teoretické i praktické záležitosti bezpečnosti*, In: Nogalski B. Tomaszewski J., (red.) *Bezpieczeństwo, administracja i biznes w kontekście członkostwa w Unii Europejskiej* WSAiB, Gdynia 2005.
6. Škvrnda, F., *Súčasné chápanie bezpečnosti ako teoretický rámec bezpečnostno-politických analýz*, In: Hodnotenie bezpečnostného prostredia (vychodiská a perspektívy), MO SR, Bratislava 2004.

Tento článok bol spracovaný v rámci riešenia grantového projektu
AGA-03-2007.

Summary

Approaches to evaluation of the state security

The character of security environment, the character of security risks and threats and also the character of tools for their elimination are essentially changing. Security itself is complicated, internally structured, multifactor and hierarchy phenomenon. The process of structuring and hierarchy arrangement of security is given by its internal structuring into subsystems along with their identification in systems of higher level. Security, which is one of the most sensed human needs, is a precondition of development. Dangerousness, insecurity or conflict not only destroy infrastructure, including social infrastructure; it also encourages criminality, deters investment and makes normal economic activity impossible. The paper presents a possible access to the evaluation of the security of the state.

Samuel Uhrin

14. KRIZOVE RIADENIE STATU PRI MIMORIADNEJ UDALOSTINEVOJNOVEHO CHARAKTERU (V PODMIENKACH SLOVENSKEJ REPUBLIKY)

Abstrakt

Autor sprístupňuje dôvody vzniku integrovaného záchranného systému v Slovenskej republike, jeho štruktúru a úlohy subjektov ktoré ho tvoria. Zaoberá sa najmä základnými záchrannými jednotkami a ich povinnosťami na úseku riešenia krízových situácií. Zvláštna pozornosť je venovaná Hasičskému a záchrannému zboru a Policajnému zboru.

Uvodom

Integrácia Slovenskej republiky a jej existencia v Európskej únii zahŕňa mnoho úloh, aktivít a opatrení, ktoré sa jedny viac, iné menej, dotýkajú všetkých oblastí života krajiny. Významnou oblasťou je aj oblasť ochrany života, zdravia a majetku pre nežiaducími a nechcenými javmi, do ktorých patrí okrem iného aj kriminalita, či mimoriadne udalosti.

Problematika ochrany života, zdravia a majetku občanov Slovenskej republiky a jej návštevníkov je obsiahnutá vo viacerých právnych predpisoch. Poskytovanie pomoci obetiam a záchrana majetku pri nehodách, haváriách, zivelných pohromách a iných katastrofách je súčasťou bezpečnostnej politiky štátu. Je garantovaná základným zákonom štátu - Ústavou Slovenskej republiky.

Pravdou však je, že ani jeden predpis komplexne neupravuje pôsobnosť a povinnosť subjektov pri riešení krízových situácií a pri realizovaní činnosti, ktoré súvisia s riešením ich dôsledkov a následkov. Aj na Slovensku pribúda počet udalostí, charakter ktorých si vyžaduje, aby sa na pomoci poškodeným, resp. obetiam zúčastnili viaceré záchranné subjekty. Takyto charakter udalostí a ich rozsah, kladie zvýšené nároky na včasné poskytovanie informácií pre všetky zainteresované záchranné subjekty. Vyžaduje si to zabezpečiť ich činnosť, vytvoriť podmienky pre spoluprácu a účinnosť všetkých tých, ktorí majú „svoje miesto“ pri poskytovaní pomoci. Nedávno sa vypracovali a schválili legislatívne normy, ktoré vytvorili vhodné podmienky pre prípravu štátu na krízové situácie. Pomocou nich sa zefektívnilo a skvalitnilo riešenie krízových situácií záchrannými službami a činnosťami, ktoré majú charakter integrovaného záchranného systému. V roku 2002 sa začal budovať záchranný systém, ktorý zabezpečuje rýchlu informovanosť, aktivizáciu, efektívne využívanie a koordináciu síl a prostriedkov záchranných subjektov, ktoré poskytnú nevyhnutnú pomoc, ak je ohrozený život, zdravie a majetok alebo životné prostredie, alebo ak hrozí nebezpečenstvo vzniku mimoriadnej udalosti, resp. počas mimoriadnej udalosti. Zmyslom integrovaného záchranného systému je, aby pri ohrození života, zdravia a majetku postihnutý dostal neodkladne - bez meškania

nevyhnutnu pomoc. Tieto otázky, ako aj otázky vytvorenia jednotnej informačnej a komunikačnej siete sa v Slovenskej republike vyrazne vyriesili schválením zákona č. 387/2002 Z.z. o riadení štátu v krizových situáciách mimo času vojny a vojnového stavu, ktorý je v sulade s článkom 1 ods. 9 ustavného zákona č. 227/2002 Z.z. o bezpečnosti štátu v čase vojny, vojnového stavu, vynimočného stavu a nudzového stavu a schválením zákona č. 129/2002 Z.z. o integrovanom záchrannom systéme, ktorý nadobudol účinnosť 1. júla 2002.

Pred piatimi rokmi sa začala budovať komunikačná a informačná infraštruktúra, základom ktorej sú koordinačné strediská na krajských uradoch, prioritnou úlohou ktorých by mala byť koordinácia činnosti účastníkov integrovaného záchranného systému a zabezpečenie prijmu tiesňového volania pri ohrození života, zdravia, majetku alebo životného prostredia. Od 1. júla 2003 je zriadené jednotné európske číslo tiesňového volania 112 (v sulade s rozhodnutím Rady Európskej únie 91/396/EEC z 29. júla 1991 o zriadení jednotného európskeho čísla na tiesňové volanie) tak, ako je to obvykle v krajinách Európskej únie.

1. Krizové riadenie štátu pri mimoriadnej udalosti nevojnového charakteru

Dianie vo svete potvrdzuje, že nie je možné vylúčiť riziko ohrozenia vnútornej bezpečnosti štátov následkom ohrozenia nevojnového charakteru. Je preto dôležité, aby oni mali vopred pripravené opatrenia, postupy na riešenie krizových situácií a to z hľadiska organizácie, personálneho zabezpečenia a tiež technického vybavenia.

Existuje niekoľko možných typov nevojenského ohrozenia. Okrem iného patria sem:

a) požiare

Ide tu o evakuáciu osôb a ich záchrana z priestorov ohrozenia a tiež o ochranu životného a komunálneho prostredia pred účinkami požiarov.

b) prirodne katastrofy

Patria sem povodne, prudké veterne zmeny v atmosfére (vichrice, veterne smrste), zävaly a laviny.

c) technologické havárie

Zaradujeme sem nehody na ropovode, plynovode, elektrických ropovodoch; nehody na technologických zariadeniach vo výrobných podnikoch, pri ktorých dojde k uniku nebezpečných látok do ovzdušia; nehody na inžinierskych sieťach v komunálnej alebo občianskej vybavenosti, pri ktorých dojde k ohrozeniu komunálneho prostredia; nehody a havárie jadrovno-energetických komplexov.

d) vznik ohnisk s nákazlivou chorobou

Nie sú vylúčené stále častejšie nákazy domestikovaných zvierat; nákazy zvierat žijúcich vo voľnom prírodnom prostredí; nákazy na porastoch. Zaradujú sa sem cudzokrajne ochorenia na území Slovenskej republiky, premnoženie hmyzu, šírenie nákazy hmyzom.

e) páchanie závažnej kriminality a jej následky

Patri sem environmentálne ohrozenie biotopu uzemia (vypal'ovanie skládok odpadov, vypalovanie lesnych, resp. krovinatych porastov, vypustanie nebezpečnych odpadov a ine), ďalej podpal'ačstvo (vypalníctvo, pyrotechnika), bioterorizmus a chemické bojové látky, ale aj narušenie hranice utečencami a ilegálny prechod cez vodné toky a horské masivy - záchrana utečencov.

Pod pojmom krízové riadenie sa rozumie súhrn riadiacich činností orgánov krízového riadenia, ktoré sú zamerané na analýzu a vyhodnotenie bezpečnostných rizík a ohrození, plánovanie, prijímanie preventívnych opatrení, organizovanie, realizáciu a kontrolu činností vykonávaných pri príprave na krízové situácie a pri ich riešení.

Pod krízovou situáciou mimo času vojny a vojnového stavu sa rozumie obdobie, počas ktorého je bezprostredne ohrozená alebo narušená bezpečnosť štátu a ústavné orgány môžu po splnení podmienok stanovených v ústavnom zákone č. 227/2002 Z.z. na jej riešenie vyhlásiť vynimočný stav, núdzový stav a mimoriadnu situáciu.

Vynimočným stavom rozumieme stav, ak doslo, alebo hrozí, že dojde k teroristickému útoku, k rozsiahlym pouličným nepokojom spojeným s útokmi na orgány verejnej moci, drancovaním obchodov a skladov alebo s inými hromadnými útokmi na majetok alebo dojde k inému hromadnému násilnému protiprávnemu konaniu, ktoré svojím rozsahom alebo následkami podstatne ohrozuje alebo narušuje verejný poriadok a bezpečnosť štátu, ak ho nemožno odvrátiť činnosťou orgánov verejnej moci a ak je znemožnené účinne použitie zákonných prostriedkov. Možno ho vyhlásiť len na postihnutom, alebo bezprostredne ohrozenom území.

Núdzovým stavom sa rozumie stav, ak doslo, alebo bezprostredne hrozí, že dojde k ohrozeniu života a zdravia osôb, životného prostredia alebo ohrozeniu veľkých majetkových hodnôt v dôsledku živelných pohromy, katastrofy, priemyselnej, dopravnej alebo inej prevádzkovej havárie. Možno ho vyhlásiť len na postihnutom alebo na území bezprostredne ohrozenom.

Mimoriadnou situáciou sa rozumie obdobie ohrozenia alebo obdobie posobenia následkov mimoriadnej udalosti na život, zdravie alebo majetok, ktorá je vyhlásená podľa zákona a počas ktorej sú vykonávané opatrenia na zníženie rizík ohrozenia alebo postupy a činnosti na odstránenie následkov mimoriadnej udalosti.

Mimoriadnou udalosťou sa rozumie živelná pohroma, havária alebo katastrofa, pričom:

- a) ž^e l^ pohroma je mimoriadna udalosť, pri ktorej dojde k nežiaducemu uvoľneniu kumulovaných energií alebo hmôt v dôsledku nepriaznivého posobenia prírodných síl, pri ktorej môžu posobiť nebezpečné látky alebo posobia ničivé faktory, ktoré majú negatívny vplyv na život, zdravie alebo na majetok;
- b) avária je mimoriadna udalosť, ktorá spôsobí odchýlku od ustáleného prevádzkového stavu, v dôsledku čoho dojde k uniknutiu nebezpečných látok,

alebo posobeniu inych ničivých faktorov, ktoré majú vplyv na život, zdravie alebo na majetok;

- c) katastrofa je mimoriadna udalosť, pri ktorej dojde k narastaniu ničivých faktorov a ich následnej kumulácii v dôsledku živelných pohromy a havárie.

Hlavnými orgánmi krízového riadenia v Slovenskej republike sú:

- vláda Slovenskej republiky
 - ministerstvá a ostatné ústredné orgány štátnej správy
 - Národná banka Slovenska
 - krajské úrady
 - bezpečnostná rada kraja
 - obvodný úrad
 - bezpečnostná rada obvodu
 - obec
2. Organizácia informačného záchranného systému, pôsobnosť a úlohy orgánov štátnej správy a záchranných zložiek v rámci systému

Informačný záchranný systém je určený najmä na koordináciu záchranných a likvidačných prác v období, keď vzniknutá mimoriadna udalosť si vyžiada nasadenie síl a prostriedkov viacerých subjektov - Hasičského a záchranného zboru, Policajného zboru, zdravotníckej záchrannej služby, ale aj dobrovoľných záchranárov a iných zložiek. Ide o koordinovaný postup všetkých zložiek tohto systému, pri ich príprave a pri vykonávaní činnosti a opatrení súvisiacich s poskytovaním pomoci v tiesni. (Pod pojmom „tieseň“ sa rozumie stav, pri ktorom je bezprostredne ohrozený život, zdravie, majetok alebo životné prostredie a postihnutý je odkázaný na poskytnutie pomoci).

Záchrannými zložkami informačného záchranného systému sú základné záchranné zložky a ostatné záchranné zložky.

Základné záchranné zložky tvoria:

- hasičský a záchranný zbor
- útvary štátnej polície - Policajného zboru a letecký útvar Ministerstva vnútra Slovenskej republiky
- záchranné brigády hasičského a záchranného zboru a kontrolné chemické laboratória civilnej ochrany
- banská záchranná služba
- horská záchranná služba.

Ostatné záchranné zložky tvoria:

- Ozbrojené sily Slovenskej republiky
- obecné (mestské) hasičské zbory
- horská služba
- jednotky civilnej ochrany

- komunálny bezpečnostný zbor - obecná polícia
- utvary Železničnej polície
- Slovenský červený kríž
- ine právnické osoby a fyzické osoby, predmetom činnosti ktorých je poskytovanie pomoci pri ochrane života, zdravia a majetku

Ostatné záchranné zložky poskytujú najmä odbornú, zdravotnú, technickú pomoc v tiesni na základe vyzvania koordinačným strediskom alebo operačným strediskom tiesňového volania.

Základné záchranné zložky a ostatné záchranné zložky vykonávajú svoju činnosť spravidla vo svojom obvode. Posobením v integrovanom záchrannom systéme nie je dotknuté ich postavenie a ulohy ustanovené osobitnými predpismi.

Na mieste zásahu riadi a koordinuje činnosť záchranných zložiek integrovaného záchranného systému veliteľ zásahu z Hasičského a záchranného zboru, na území hlavného mesta Slovenskej republiky veliteľ zásahu z Mestskeho hasičského a záchranného zboru. Ak nezasahuje Hasičský záchranný zbor, veliteľ alebo vedúci jednotky tej záchrannej zložky integrovaného záchranného systému, ktorého určí príslušné koordinačné stredisko.

Veliteľ zásahu alebo oprávnená osoba nezasahuje do odborných činností iných záchranných zložiek integrovaného záchranného systému. Samotné rozhodnutie veliteľa je výsledkom rozhodovacieho procesu. Vyjadruje záver o výbere jednej z alternatív (optimálnej) riešenia krízovej situácie.

14.1. Ulohy zložiek integrovaného záchranného systému

Hasičský a záchranný zbor

Požiarňa ochrana je jedným z nosných článkov integrovaného záchranného systému, a to hlavne jej profesionálna zložka. Hasičský a záchranný zbor je vybavený potrebnou technikou, záchrannými prostriedkami a špeciálne pripravenými hasičmi, ktorí tvoria prvú líniu zložiek integrovaného záchranného systému. Ich stála pohotovosť a akčioschopnosť, ktorá je zabezpečená dobrou organizáciou a výcvikom zaručuje plnú pokrývanosť nielen zásahov pri požiaroch, ale i iných núdzových stavoch. Hasičské a záchranné utvary plnia prvotne neodkladné záchranné práce a koordinujú činnosť v krízovom priestore až do dosiahnutia pohotovosti havarijnej komisie okresu.

14.2. Zdravotná záchranná služba

Pre integrovaný záchranný systém slúži ako základný článok poskytovania zdravotnej starostlivosti. Je zriadená na zabezpečenie zdravotnej starostlivosti pri chorobných stavoch a urazoch, pri ktorých odklad poskytnutia zdravotnej starostlivosti bezprostredne ohrozuje život pacienta. Záchrannou zdravotnou službou sa zabezpečuje preprava pacienta, darcov

orgánov alebo na účely transplantácie, preprava krvi a krvných derivátov a preprava liekov a zdravotnickej techniky.

14.3. Policajny zbor

Policajny zbor Slovenskej republiky je ozbrojeným bezpečnostným zborom, ktorý plní ulohy vo veciach vnútorného poriadku a bezpečnosti. Základnou ulohou Policajneho zboru Slovenskej republiky je chrániť život a bezpečnosť osôb a majetok. Pri plnení svojich uloh spolupracuje s orgánmi štátnej správy, orgánmi samosprávy obcí, s ozbrojenými silami a ozbrojenými zbormi, s právnickými a fyzickými osobami.

Príslušníci Policajneho zboru vykonávajú v priestore vzniku krízového javu rad špecializovaných činností, počínajúc ochranou priestorov a jeho prvotným prieskumom, povolaním ďalších nevyhnutných síl a prostriedkov, poskytovaním účinnej pomoci postihnutým, regulovaním pohybu v priestore a končiac vyšetrením príčin vzniku.

Policia Slovenskej republiky ako vykonávy orgán štátnej moci plní v spolupráci s operačným strediskom integrovaného záchranného systému tieto ulohy:

- zabezpečuje svojimi príslušníkmi uzatvorenie daného priestoru, v ktorom doslo k mimoriadnej udalosti,
- vykonáva neodkladne a neopakovateľne ukony a opatrenia, spoluposobi pri odstraňovaní následkov mimoriadnej udalosti,
- zaisťuje uvoľnenie cesty a vstup len pre záchranné jednotky alebo osoby poverené ulohami v rámci havarijných komisií a integrovaného záchranného systému,
- vzhľadom k zvýšeniu presunu síl a prostriedkov podieľajúcich sa na záchranných a likvidačných prácach v priestore núdzovej situácie, zabezpečuje s dopravnou službou reguláciu dopravy pre uprednostnený presun záchranných jednotiek,
- zamedzuje vstup nepovolánym osobám do uzatvoreného priestoru a podieľa sa na zabezpečovaní organizácie priebehu evakuačných opatrení,
- vyčlenená skupina policajtov koná nevyhnutne opatrenia k zabezpečeniu uloh pre prácu vyšetrovateľov, ktorí riešia príčiny vzniku krízovej situácie a ich objasnenie,
- v prípade nenávratných strát na ľudských životoch plní ulohy súvisiace s identifikáciou mŕtvych,
- zaisťuje ochranu majetku, zariadenia a prostriedkov proti možnému odcudzeniu a rieši ulohy súvisiace s kriminálnou činnosťou v zasahovanom priestore,
- popri týchto ulohách a opatreniach koná prácu, ktorá súvisí s ich povinnosťami podľa rozkazu svojich nadriadených v koordinácii s ostatnými zložkami integrovaného záchranného systému.

Literatura

1. Šimák L., Krizovy manažment vo verejnej správe, Zilinská univerzita v Ziline, Fakulta speciálneho inžinierstva, Zilina 2001.
2. Zákon NR SR č. 222/1996 Z.z. o organizácii miestnej štátnej správy
3. Zákon NR SR č. 171/1993 Z.z. o Policajnom zbore.
4. Zákon NR SR č. 129/2002 Z.z. o Integrovanom záchrannom systéme.
5. Vyhláska MV SR č. 201/2002 o zabezpečovaní organizovania jednotiek civilnej ochrany a zabezpečenie záchranných, lokalizačných a likvidačných prác.

Summary

Crisis management of the state in non-war emergency (in the Slovak Republic)

Author presents the reasons of creating the integrated rescue system in the Slovak Republic, its structure and duties of its subjects. In particular, he points out the basic rescue units and their duties when dealing with crisis situations. A special attention is paid to fire and rescue corps and the police force.

Halina Świeboda
Piotr Sienkiewicz

15. BEZPIECZEŃSTWO INFORMACYJNEJ INFRASTRUKTURY PAŃSTWA

Streszczenie

Przedmiotem rozważań w artykule jest zjawisko cyberterroryzmu. Omówiono w nim niektóre rodzaje oraz skutki zagrożeń cyberprzestrzennych dla „informacyjnej infrastruktury państwa”. Wskazano na warianty strategii bezpieczeństwa.

Wprowadzenie

Szczególne znaczenie dla bezpieczeństwa narodowego ma wymiar technologiczny globalizacji, związany z dynamiką zmian w sferze komunikacji i informacji. Przyspieszony rozwój technologii informacyjnych (teleinformatycznych), przyniósł powstanie Internetu i w zasadzie niekontrolowany rozwój (tab.15.1). Oczywiście są konsekwencje rozwoju Internetu dla bezpieczeństwa narodowego (międzynarodowego) a nie należy zapominać o tym, że jego „przodek” - pierwsza sieć komputerowa Arpanet (1969) powstał w ramach programu realizowanego na zlecenie Departamentu Obrony USA. Niejako równoległe do nowych koncepcji walki informacyjnej postępował proces coraz silniejszego uzależniania się od technologii teleinformatycznych wszystkich niemal sfer życia społecznego, co niewątpliwie wpływało stymulująco na ich rozwój (efektywność). Techniki teleinformatyczne przeniknęły i przenikają do wszystkich dziedzin życia i pracy, wpływając na wzrost możliwości poznawczych człowieka oraz, kształtują nowe technologie stosowane we wszystkich obszarach gospodarki i życia społecznego: od nowoczesnych systemów bankowych, produkcyjnych, transportowych, medialnych, przez edukację, rozrywkę, ochronę życia i zdrowia, aż po systemy zapewniające sprawną administrację, bezpieczeństwo wewnętrzne i skuteczną obronę narodową.

Z analizy wyzwań i zagrożeń końca XX i początku XXI wieku, dla współczesnych społeczeństw wynika, że większość z nich koncentruje się w obszarze funkcjonowania tzw. Krytycznej Infrastruktury Państwa. Dotyczy to zwłaszcza warstwy systemowej, coraz bardziej uzależnionej od progresywnego wdrażania nowoczesnych technologii.

15.1. Krytyczna infrastruktura

W nowoczesnych o wysokim stopniu rozwoju państwach Krytyczna Infrastruktura w znacznej mierze odpowiada za procesy homeostazy, czyli dynamicznej równowagi funkcjonalnej (w rozumieniu cybernetyczno - systemowym), warunkując prawidłowe działanie mechanizmów adaptacyjnych społeczeństw, w tym reakcji na z coraz większą intensywnością pojawiające się nowe zagrożenia (np. przestępstwa

komputerowe, cyberterroryzm). W związku z tym, istotnym problemem stał się wzrost podatności na zagrożenia informacyjne poszczególnych podsystemów „Krytycznej Infrastruktury Państwa”. Za najgroźniejsze obecnie zjawisko uważa się cyberterroryzm. Wiąże się on z nie tylko niespodziewanymi atakami przeprowadzanymi z użyciem technologii komputerowej i Internetu, ale także na fizycznym niszczeniu węzłów energetycznych, komunikacyjnych, internetowych. Ponieważ obszary „Krytycznej Infrastruktury” są wzajemnie uzależnione, atak wywołujący „lawinowe” rozprzestrzenianie się jego skutków może stanowić zagrożenie dla gospodarki i bezpieczeństwa publicznego.

Tabela 15.1.

Ilość użytkowników Internetu - przykładowe dane

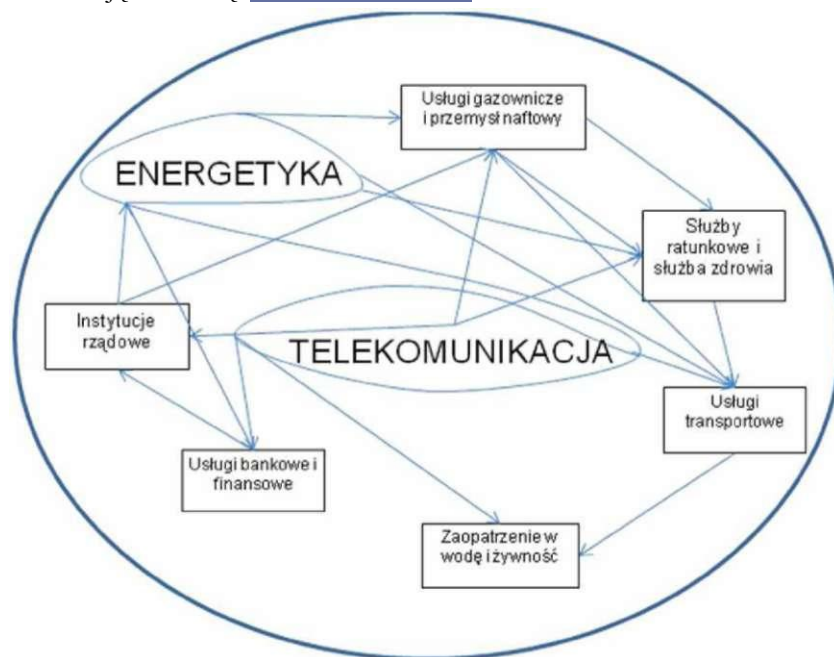
Lp.	REGION / KRAJ	Ilość użytkowników Internetu jako procent populacji danego kraju lub regionu
1	Europa (łącznie)	31,6
2	UE	45,1
3	Polska	30,0
4	Ameryka Północna (łącznie)	68,3
5	USA	68,8
6	Kanada	64,2
7	Kuwejt	23,3
8	Australia	65,9

Źródło: opracowanie własne na podstawie [Internet World Stats](#)

Informacyjna Infrastruktura Państwa jest częścią ogólniejszego pojęcia definiowanego jako Infrastruktura Krytyczna Państwa. Opierając się na definicji MSWiA¹ krytyczną infrastrukturę państwa stanowią: (1) obiekty (budynki i budowle) i urządzenia, służby odpowiedzialne za obsługę tych obiektów i urządzeń; (2) systemy i sieci teleinformatyczne istotne dla bezpieczeństwa i ekonomicznego dobrobytu państwa oraz jego efektywnego funkcjonowania obejmując: systemy energetyczne, telekomunikacyjne, poczty, teleinformatyczne, finansowe i bankowe, zarządzania zasobami wodnymi, dostaw żywności i wody, opieki zdrowotnej, transportu, usługi w zakresie bezpieczeństwa powszechnego i porządku publicznego oraz zapewnienie prawidłowego funkcjonowania najważniejszych struktur administracji publicznej w sytuacjach nadzwyczajnych zagrożeń (w tym centra zarządzania kryzysowego i stanowiska kierowania) oraz ochrony przemysłu o strategicznym znaczeniu, w tym obronnego.

¹ Definicje MSWiA - www.cert.pl

Definicja jest bardzo szeroka, obejmuje większość istotnych dziedzin administracji i gospodarki Polski, dla których istotą działania jest wymiana informacji i danych z wykorzystaniem sieci teleinformatycznych, będących głównym ich nośnikiem. Ponieważ „wszystko zależy od wszystkiego”, należy pamiętać, że niezawodne i stabilne funkcjonowanie wszystkich rodzajów infrastruktury jest uzależnione przede wszystkim od infrastruktury energetycznej oraz od komputerów, sieci teleinformatycznych, w tym oczywiście także od Internetu (rys.15.1). Im wyższy poziom rozwoju cywilizacyjnego społeczeństwa, tym wyższy stopień jego uzależnienia od zaopatrywania w energię elektryczną, ropę naftową, wodę i żywność, ale w informację i wiedzę.

Rysunek 15.1. Strefy współzależności krytycznej infrastruktury

Źródło: opracowanie własne.

Zagrożenia występujące w procesach Krytycznej Infrastruktury Państwa, można podzielić ogólnie na:

- zagrożenia związane z przyjętymi rozwiązaniami projektowymi infrastruktury (ryzyko projektowe);
- zagrożenia związane z architekturą infrastruktury (ryzyko strukturalne);
- zagrożenia związane z eksploatacją infrastruktury (ryzyko eksploatacyjne);
- zagrożenia związane z rodzajem i ilością transportowanego medium (ryzyko funkcjonalne);
- zagrożenia informacyjne związane z „dziurami” w oprogramowaniu oraz „zawirusowaniem sieci” (ryzyko teleinformatyczne);

- zagrożenia związane z zarządzaniem bezpieczeństwem infrastruktury (ryzyko decyzyjne).

Krytyczna Infrastruktura Państwa to części infrastruktury kraju wraz procesami zachodzącymi między nimi, których ciągłość działania jest na tyle ważna dla funkcjonowania państwa, że jej utrata, przerwy w działaniu, czy znaczące obniżenie jakości (efektywności) działania może spowodować poważne konsekwencje ekonomiczne, społeczne, zagrażające życiu ludzi i bezpiecznego funkcjonowania społeczeństwa. Może zatem prowadzić do powstania sytuacji kryzysowych i konfliktowych.

W 2001 r. prezydent G. W. Bush zwracał uwagę na potrzebę „nowej strategii ogólnej, która wyjdzie poza doktryny zimnej wojny i będzie dotyczyła głównie zagrożeń nowego stulecia - takich jak cyberterrorizm, stosowanie broni masowego rażenia, rakiet - znajdujących się w rękach tych, dla których stosowanie terroru i szantażu jest sposobem na życie [...]”

15.2. Cyberterrorizm

Cyberterrorizm (traktowany niekiedy jako *soft terrorism*) rozumiany jest najczęściej, jako działania mające na celu niszczenie bądź zniekształcanie informacji przesłanej, przetwarzanej i przechowywanej w systemach teleinformatycznych. Można także najkrócej ująć to jako działania terrorystyczne w przestrzeni cybernetycznej. Mogą być one dziełem wielu wielce zróżnicowanych podmiotów, tak jak różne, tj. o różnej skali i intensywności, mogą być ich następstwa.

Po raz pierwszy termin cyberterrorizm pojawił się w raporcie 0 zagrożeniach komputerowych w Szwecji, w 1979 r. Obejmował on wszelką działalność z użyciem komputerów mającą na celu niszczenie systemów teleinformatycznych, systemów nadzoru i kontroli, programów, danych, a w konsekwencji zastraszanie rządów i społeczeństw, np. wywieranie presji psychologicznej, doprowadzenie do zagrożenia życia lub powstania znacznych strat materialnych.

Po wydarzeniach z 11 września 2001 r. zwrócono uwagę na możliwość podobnych ataków terrorystycznych na całym świecie, w tym na prawdopodobne zmasowane „cyberataki” na systemy teleinformatyczne USA 1 sprzymierzeńców w walce ze światowym terroryzmem. Wtedy w amerykańskiej ustawie antyterrorystycznej rozszerzono definicję terroru na cyberterrorizm (np. hakerska penetracja systemów informacyjnych o dużym znaczeniu dla bezpieczeństwa narodowego zagrożona jest w USA nawet karą dożywotniego więzienia) (rys.15.2).

W raporcie (2002 r.) pt.: „Cyberataki podczas wojny z terroryzmem”, opracowanym przez Institute for Security Technology Studium wyróżniono cztery podstawowe potencjalne kategorie źródeł cyberterrorizmu, a mianowicie: (1) typowe grupy terrorystyczne; (2) „państwa zbójce”, do których mogą dołączyć inne kraje (Chiny, Kuba, Rosja); (3) sympatycy terrorystów oraz antyamerykańscy hakerzy; (4) poszukiwacze silnych wrażeń, niekierujący się przesłankami politycznymi lub ideologicznymi.

Rozwój globalnego społeczeństwa informacyjnego z jego rozwiniętą infrastrukturą teleinformatyczną oraz stale rosnącym uzależnieniem wszystkich sfer życia od systemów informacyjnych zmienił „mapę zagrożeń (ryzyka)”.

Sprawców zagrożeń informacyjnych dla bezpieczeństwa organizacji i instytucji można podzielić na dwie kategorie:

- 1) Sprawców zagrożeń „ustrukturalizowanych”, do których należy zaliczyć organizacje państwowe (agendy, specjalistyczne jednostki), organizacje terrorystyczne i różnego rodzaju transnarodowe jednostki (grupy) przestępcze;
- 2) Sprawców zagrożeń „nieustrukturalizowanych” (np.: przestępcy, frustraci, wandal, hakerzy, krakerzy itp.).

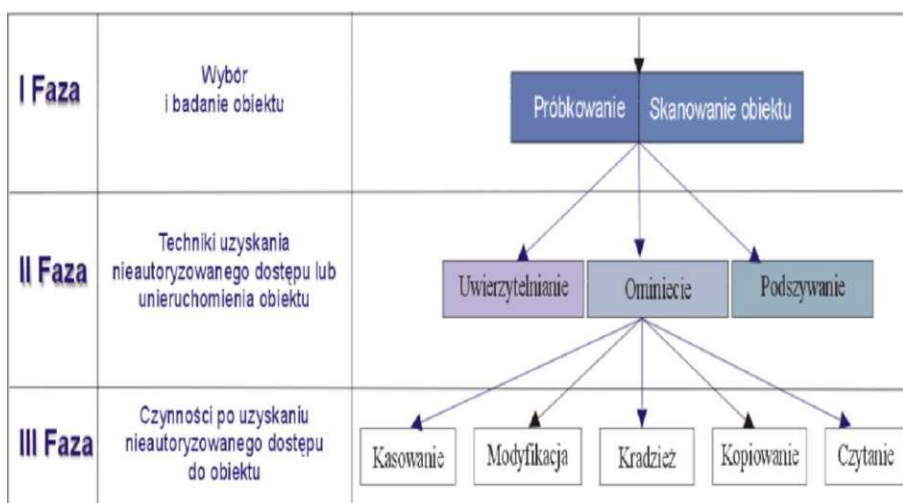
Skutki działań wykorzystujących technologie teleinformatyczne mogą być podobne, tj. powodujące zarówno straty osobiste obywateli, jak i zakłócenia funkcjonowania, a nawet destabilizację tzw. krytycznej infrastruktury państwa. Mogą one stanowić zagrożenie dla bezpieczeństwa narodowego i międzynarodowego.

Rysunek 15.2. Hierarchia zagrożeń informacyjnych

Źródło: P. Sienkiewicz (red.), *Analiza systemowa cyberterrorizmu. Zagrożenie dla bezpieczeństwa państwa*, AON, Warszawa 2006.

W typowym procesie „cyberataku” można wyróżnić trzy podstawowe fazy (rys.15.3), z których pierwsza obejmuje „próbkowanie” (skanowanie), będące formą rozpoznania słabych stron obiektu (systemu), druga wiąże się z uzyskaniem dostępu do zasobów systemu, trzecia zaś stanowi realizację właściwego celu działania (np.: kradzież, kopiowanie, kasowanie, czytanie, modyfikacja).

Rysunek 153. Model „cyberataku” na obiekty teleinformatyczne.

Źródło: P. Sienkiewicz, H. Świeboda, E. Lichocki, *Analiza systemowa zjawiska cyberterroryzmu*, AON, ZN 2006.

Oprócz znanych zagrożeń „naturalnych” (np.: pożary, awarie budynków itp. oraz zagrożeń wynikających z zawodności środków technicznych i programowych, szczególne znaczenie mają te, które są rezultatem działalności ludzi. Mniej groźne wydają się być zagrożenia niezamierzone, będące konsekwencjami niewłaściwego doboru personelu lub ich ograniczeniami zawodowymi (niedostateczne kwalifikacje, brak opanowania określonych procedur itp.) Nie można ich jednak lekceważyć, gdyż ignorancja i arogancja była niemal zawsze przyczyną poważnych katastrof technicznych i technologicznych. Natomiast szczególne znaczenie mają zagrożenia związane z celowymi działaniami podejmowanymi zarówno przez własny personel (np.: niezadowoleni pracownicy, sfrustrowani, dążący do zemsty z powodu realnych i urojonych krzywd doznanych ze strony pracodawców, ale także w celu uzyskania korzyści materialnych), jak i tych, które są dziełem zewnętrznych hakerów, krakerów i terrorystów. Dostępne dane statystyczne wskazują na szczególną dotkliwość przestępstw dokonywanych przez własnych pracowników instytucji publicznych i prywatnych. Straty spowodowane zmasowanym cyberatakiem na krytyczną infrastrukturę państwa są po prostu trudne do oszacowania, bowiem mogą spowodować paraliż funkcjonowania wielu sfer życia społecznego. Eksperti z Pentagonu oszacowali, że odpowiednio przygotowane i skoordynowane cyberuderzenie przez około 30 specjalistów od systemów teleinformatycznych, rozlokowanych na całym świecie, z budżetem, około 10 mln dolarów, może Stany Zjednoczone „rzucić na kolana”.

Istotne znaczenie ma identyfikacja typu destrukcyjnych działań i typu przestępcy, np. haker, szpieg czy terrorysta (tabela 15.2).

Tabela 152.

Klasyfikacja sprawców i ich działań.

Sprawcy	Działania
Hakerzy	Czytanie i/lub modyfikacja zasobów obiektu
Szpiedzy	Kradzież i kopiowanie danych w celu przekazania ich do określonego adresata
Terroryści	Modyfikacja zasobów w celu destrukcji lub wywołania efektu propagandowego.
Nieuczciwi pracownicy	Kradzież i/lub kopiowanie danych w celu udostępnienia ich konkurencji lub kompromitacji firmy z powodów osobistych
Profesjonalni przestępcy	Kradzieże i kopiowanie zasobów systemu, a także ich kasowanie i modyfikowanie w celu uzyskania korzyści majątkowej
Wandale	Bezmyślne kasowanie danych i/lub ich modyfikacja
Voyeur	Czytanie danych i/lub kopiowanie z powodów emocjonalnych

Źródło: opracowanie własne.

Swoistość zagrożeń informacyjnych dla bezpieczeństwa polega na tym, że przeciwnik działający w przestrzeni wirtualnej może być „niewidzialny”, wykorzystujący stosunkowo proste (ogólno dostępne) środki techniczne.

15.3. Strategie

Podstawowymi, strategicznymi celami ochrony informatycznego komponentu KIP powinno być: (1) zapobieganie cyberatakami na KIP; (2) zredukowanie podatności na zagrożenia płynące z cyberprzestrzeni; (3) minimalizowanie zniszczeń poniesionych na skutek cyberataków i minimalizowanie czasu niezbędnego na odtworzenie.

Infrastruktura od której zależy prawidłowe funkcjonowanie państwa, w gospodarce rynkowej, jest w większości w rękach prywatnych. Rozwiązaniem mogącym zapewnić bezpieczeństwo infrastruktury na poziomie krajowym jest partnerstwo publiczno-prywatne czyli współpraca między gestorami poszczególnych części infrastruktury. Najistotniejszą sprawą jest świadomość zagrożeń, i wiedza jak chronić i jakie działania podejmować w sytuacji zagrożenia. Nie stworzono dotąd standardów związanych z zapewnieniem funkcjonowania infrastruktury krytycznej. Z jedyne jak dotąd Raportu poświęconego badaniom ochrony krytycznej infrastruktury wynika, że dla idei „partnerstwa publiczno - prawnego” w realizacji zadań związanych z polityką bezpieczeństwa państwa brak jest pełnego zrozumienia.

Jedynym rozwiązaniem jest koncepcja KSO-KITI (Krajowego Systemu Ochrony Krytycznej Infrastruktury Teleinformatycznej), która została opracowana przez Departament Bezpieczeństwa Teleinformatycznego A B W i zespół CERT NASK w 2002. Zakłada ona wykorzystanie istniejących

komórek zajmujących się bezpieczeństwem teleinformatycznym bez udziału środków budżetowych.

Zakończenie

Istnieje potrzeba podjęcia działań o charakterze strategicznym mających na celu zwiększenie bezpieczeństwa systemów teleinformatycznych w sytuacji, kiedy stają się one konieczne dla prawidłowego funkcjonowania administracji, biznesu a także bezpiecznego życia obywateli. Należy przyjąć, że nasilanie się liczby incydentów związanych z atakami cyberterrorystycznymi, będzie trwałą tendencją. Ciągłość dostępu i nieprzerwane działanie zintegrowanych systemów Krytycznej Infrastruktury gwarantuje bezpieczeństwo ekonomiczne państwa, oraz wysoką jakość życia obywateli.

Warto zwrócić uwagę na zjawisko, narastające do rangi dylematu naszych czasów: wolność czy bezpieczeństwo? Uzyskanie tych wartości w jednakowym, stopniu jest niemożliwe. Wzrost jednej powoduje zmniejszenie drugiej, niestety.

Ze względu na usytuowanie Polski w Europie znacząca część jej infrastruktury krytycznej odgrywa ważną rolę tranzytową w regionie, wpływając tym samym na jego bezpieczeństwo. Zarządzanie bezpieczeństwem Krytycznej Infrastruktury Państwa stało się jednym z podstawowych problemów strategicznych odpowiadających wyzwaniom cywilizacyjnym XXI wieku.

Bibliografia

1. Bógdoł - Brzezińska, M. Gawrycki, *Cyberterroryzm i problemy bezpieczeństwa informacyjnego we współczesnym świecie*, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa 2003.
2. Denning D. E., *Wojna informacyjna i bezpieczeństwo informacji*, Wydawnictwa Naukowo-Techniczne, Warszawa 2002.
3. Jemioło T., (red.), *Modelowanie zagrożeń dla bezpieczeństwa informacyjnego państwa: teoria walki informacyjnej. Projekt badawczy 0500A 01923*, A ON, Warszawa 2004.
4. Kośla R., *Cyberterroryzm - definicja zjawiska i zagrożenie dla Polski*. Wystąpienie na konferencji w Bemowie, 29 listopada 2002 r.; [URL <http://www.abw.gov.pl/>] z dnia 11.02.2005.
5. Sienkiewicz P., (red.) *Analiza systemowa cyberterroryzmu. Zagrożenie dla bezpieczeństwa państwa*, A ON Warszawa 2006.
6. Sienkiewicz P., Świeboda H., Lichoński E., *Analiza systemowa zjawiska cyberterroryzmu*, A ON, ZN Nr 2 (63) Warszawa 2006.
7. Raport CERT-2004, 2005, 2006.
8. Sienkiewicz P., *10 wykładów*, A ON, Warszawa 2005.
9. Sienkiewicz P., *Modelowanie rozwoju globalnego społeczeństwa informacyjnego. Ewaluacja skutków rozwoju społeczeństwa informacyjnego*, Cz. I i II, A ON, Warszawa 2004.

10. Sienkiewicz P., *Spółeczeństwo informacyjne jako społeczeństwo ryzyka*, AGH, Kraków 2005.
11. *Światowe Badanie Bezpieczeństwa Informacji*, Ernst & Young 2003.

Summary

The national critical information infrastructure safety

The essence of cyber-terrorism on the background of safety threats is shown in the paper. This act is classified as one of the most important threats. The authors of cyber attacks, their activities and basic phases of cyber attacks are described in the case study showing the growing tendency of these crimes. The necessity of observing, using different kinds of classification statistics and research to estimating and forecasting these dangerous events is enclosed in the summary.

Tomasz Bojar-Fijałkowski

16. BEZPIECZEŃSTWO EKOLOGICZNE - ASPEKTY PRAWNE, POLITYCZNE I EKONOMICZNE

Streszczenie

W artykule przedstawiono pojęcie bezpieczeństwa ekologicznego. Po krótkim wstępie z zakresu ogólnej problematyki ochrony środowiska, przedstawiono definicję, rodzaje i zakres bezpieczeństwa ekologicznego.

Artykuł wskazuje trzy obszary ludzkiej aktywności, które kreują, regulują oraz realizują postulaty bezpieczeństwa ekologicznego. Są to międzynarodowe działania polityczne w obszarze bezpieczeństwa ekologicznego, obowiązujące przepisy prawa ochrony środowiska oraz przykładowe narzędzia ekonomiczne, którymi posługują się zarządzający ekologicznie przedsiębiorcy.

Wstęp

Na przestrzeni wieków stosunek człowieka do otaczającego go środowiska naturalnego ulegał licznym zmianom. W miarę rozwoju cywilizacji i rosnących potrzeb surowcowych społeczność ludzka coraz bardziej eksploatowała utworzone w poprzednich okresach rezerwy surowców naturalnych.

Obecna sytuacja ekologiczna i społeczna w tym względzie rodzi pewne obawy co do przyszłości. Odnajdujemy bowiem liczne dowody globalnego kryzysu środowiska. Coraz częstsze zmiany klimatyczne są efektami nie skoordynowanej polityki licznych państw względem ich bogactwa naturalnego. Choćby zasoby leśne, powinny być zarządzane w sposób rozsądniejszy i gwarantujący możliwość ich długotrwałego wykorzystywania dla potrzeb społecznych, kulturowych i w końcu ekonomicznych a często dzieje się inaczej.¹ Zagrożone są, także lasy tropikalne - unikalna i nieodnawialna formacja żywych organizmów o niewymiernej wartości.² Nie wiemy również, jaki wpływ na rozwój ludzkości będzie miała żywność modyfikowana genetycznie. Specjaliści, już dziś, obawiają się związanych z GMO³ ryzykownych procedur inżynierii genetycznej, nieodwracalności skażeń tymi produktami oraz nie do końca zbadanego wpływu tych udoskonaleń na organizmy ludzkie.

W nauce ochrony środowiska można zetknąć się z opinią, iż po okresie ekspansywnizmu i mechanicyzmu, czyli wykorzystywaniu surowców naturalnych dla tworzenia bogactwa i dobrobytu społeczeństw, wkraczamy wraz z wiekiem XXI w erę systemizmu.⁴ Zdaniem niektórych autorów

¹ S. Kozłowski, *Rio początek ery ekologicznej*, Łódź 1993, s. 16.

² A. Kalinowska, *Ekologia - wybór na nowe stulecie*, Stare Babice 2002, s. 23.

³ Skrót od angielskiego *Genetically modified organism* - *genetycznie modyfikowane organizmy*.

⁴ Szerzej na ten temat: J. Piontek, *Antropologiczna koncepcja ekologii*, w: K. Łastowski, M. Rafiński (red.), *Idee ekologii w świadomości społecznej*, Poznań - Daszewice 1992.

obecnie ludzkość ma szansę gruntownego przekształcenia swoich dotychczasowych wzorców postępowania tak, aby nadać ochronie środowiska prymat nad gospodarką i społeczeństwem.⁵

Stąd pośród wszelkich rodzajów bezpieczeństwa: politycznego, militarnego, energetycznego, finansowego, demograficznego i innych; jako najistotniejsze wymienić należy bezpieczeństwo ekologiczne, czyli to, które spaja w sobie wszystkie powyższe elementy oraz bezpośrednio je determinuje.

16.1. Pojęcie, rodzaje i zakres bezpieczeństwa ekologicznego.

W literaturze przedmiotu odnaleźć można przynajmniej kilka definicji bezpieczeństwa ekologicznego. W odniesieniu do ekosystemów, za bezpieczeństwo ekologiczne uważa się stan minimalizowania groźby zakłóceń składowych tegoż ekosystemu. W przypadku jednostek administracyjnych lub polityczno - społecznych takich jak państwa, regiony czy gminy, bezpieczeństwem ekologicznym jest wyeliminowanie groźących środowisku efektów rozwoju cywilizacji takich jak wytwarzanie, technologia czy transport.⁶

Najbardziej szerokim i przekonującym wydaje się jednak pogląd, iż pod pojęciem bezpieczeństwa ekologicznego rozumieć powinniśmy po prostu czyste powietrze, zdrową wodę i bezpieczną dla zdrowia żywność, a także możliwość rekreacji i wypoczynku ogółu obywateli oraz trwałe występowanie wszystkich stwierdzanych obecnie, dziko żyjących gatunków zwierząt i roślin.⁷ Taki tylko stan bowiem nie grozi człowiekowi oraz jego aktywności gospodarczej, kulturalnej czy też politycznej.

Sporną kwestią jest czy do bezpieczeństwa ekologicznego zaliczać należy tylko działania na rzecz przeciwdziałania i likwidacji zagrożeń środowiska naturalnego, które są efektem działalności człowieka, czyli zależność środowiska od społeczeństwa, czy może należy do pojęcia bezpieczeństwa ekologicznego włączyć także ochronę przed następstwami zdarzeń przyrodniczych mogących zagrażać życiu i zdrowiu ludzi, którą można określić zależnością człowieka od natury. Ta druga wersja, poszerzona o bezpieczeństwo techniczne, chemiczne, powodziowe, atomowe i epidemiologiczne, jest chyba jednak bliższa pojęciu bezpieczeństwa publicznego.⁸

Bezpieczeństwo ekologiczne jako zabezpieczenie środowiska naturalnego przed zgubnymi efektami działalności i aktywności ludzkiej obejmuje swym zakresem wszystkie elementy przyrodnicze, w tym także

⁵ E. Kośmicki, *"Nowa kultura ekologiczna" jako podstawowe wyzwanie dla współczesności w warunkach globalizacji gospodarki*, w: J. M. Dołęga (red.), *Podstawy kultury ekologicznej*, Warszawa 2002, s. 117.

⁶ T. Poskrobko, *Zarządzanie bezpieczeństwem ekologicznym w Polsce*, w: B. Poskrobko (red.), *Zarządzanie środowiskiem - teraźniejszość i przyszłość*, Białystok 2003, s. 97.

⁷ J. Ciechanowicz - McLean, *Ochrona środowiska w działalności gospodarczej*, Warszawa 2003, s. 34.

⁸ Szerzej na ten temat: T. Poskrobko, *op. cit.*

te uprzednio przekształcone przez człowieka w toku jego aktywności.⁹ Aktualnie obowiązujące przepisy prawa wymieniają następujące składowe środowiska naturalnego, tym samym następujące elementy obejmowane bezpieczeństwem ekologicznym: powierzchnię ziemi, kopaliny, wody, powietrze, zwierzęta i rośliny, krajobraz oraz klimat.¹⁰ Ponadto, wspomnianej ochronie podlegają także naturalne ekosystemy i siedliska a nawet różnorodność biologiczna.¹¹ Coraz częściej, bezpieczeństwo ekologiczne, jest także, słusznie, utożsamiane z realizacją postulatów zasady zrównoważonego rozwoju.¹² Innymi słowy, bezpieczeństwo ekologiczne dotyczy zagrożeń dla zrównoważonego rozwoju.

16.2. Wielostronne działania polityczne na rzecz bezpieczeństwa ekologicznego.

Choć pierwsze regulacje z zakresu standardów i ochrony środowiska ówczesne państwa Europy wynegocjowały już w XIX wieku.¹³ To masowe zainteresowanie tematyką ekologiczną datować należy na drugą połowę wieku minionego.

Aktualnie do grona organizacji o istotnym znaczeniu dla instytucjonalizacji współpracy ekologicznej w Europie, zarówno ze względu na aktywność jak i prawno-materialne efekty tych działań, zaliczyć należy Radę Europy, Europejską Komisję Gospodarczą Organizacji Narodów Zjednoczonych, Organizację Współpracy Gospodarczej i Rozwoju, Organizację Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie, Pakt Północnoatlantycki oraz liczne gremia regionalne, takie jak Rada Nordycka, Rada Państw Morza Bałtyckiego, Inicjatywa Środkowoeuropejska i inne.¹⁴

Najważniejszymi efektami działań polityków są wypracowywane wspólne standardy, nazywane także reżimami, obejmujące więcej niż jedno państwo. Przykładem takiego regionalnego porozumienia może być Konwencja w sprawie transgranicznych zanieczyszczeń powietrza na dalekie odległości, podpisana w Genewie w 1979 roku.

Jeszcze bardziej znaczącymi, bo ponad regionalnymi, działaniami polityków w celu zabezpieczenia otaczającego nas środowiska naturalnego są: Ramowa konwencja klimatyczna z 1992 roku (wraz z Protokołem z Kioto

⁹ B. Wierzbowski, B. Rakoczy, *Podstawy prawa ochrony środowiska*, Warszawa 2005, s. 42.

¹⁰ Art. 3 pkt 39 ustawy z dnia z dnia 27 kwietnia 2001 roku „Prawo ochrony środowiska” (Dz.U. nr 62, poz. 627 z późn. zm.)

¹¹ Szerzej na ten temat: J. Ciechanowicz - McLean, *Międzynarodowe prawo ochrony środowiska*, Warszawa 2001, s. 12 - 13.

¹² J. Ciechanowicz-McLean, *Tendencje rozwoju międzynarodowego prawa środowiska*, w: J. Menkers (red.), *Prawo międzynarodowe - problemy i wyzwania, Księga Pamiątkowa Profesora Renaty Sonnenfeld-Tomporek*, Warszawa 2006, s. 128-129.

¹³ Szerzej na ten temat: J. F. DiMento, *The Global Environment and International Law*, Austin 13.

¹⁴ M. Pietraś, *Instytucjonalizacja wielostronnej współpracy w dziedzinie ochrony środowiska*, w: S. Parzymiasa, R. Zięba (red.), *Instytucjonalizacja wielostronnej współpracy międzynarodowej w Europie*, Warszawa 2004, s. 569.

z 1997 roku) oraz Konwencja o ochronie warstwy ozonowej podpisana w Wiedniu w 1985 roku. Obie konwencje o zasięgu globalnym.

Innymi regulacjami poszczególnych reżimów, jakie warto wspomnieć są: Europejskie porozumienie w sprawie transportu niebezpiecznych substancji drogami śródlądowymi z 2000 roku, Konwencja Bazylejska z 1989 roku o kontroli transgranicznego przemieszczania niebezpiecznych odpadów i ich składowania, Konwencja w sprawie transgranicznych skutków awarii przemysłowych podpisana w Helsinkach w roku 1992, Konwencja z Nairobi z 1992 roku o ochronie różnorodności biologicznej, Konwencja Waszyngtońska z 1973 roku w sprawie handlu zagrożonymi gatunkami fauny i flory; czy też ważne konwencje ogólnie ekologiczne: Konwencja z Espoo z 1991 roku w sprawie oceny ekologicznych skutków oddziaływania w kontekście transgranicznym i Konwencja z Aarhus z roku 1998 o dostępie do informacji, udziale społeczeństwa i dostępie do wymiaru sprawiedliwości w sprawach ekologicznych. Do uzupełnienia katalogu najważniejszych regulacji pozostałych reżimów ekologicznych dołączyć należy także liczne konwencje w dziedzinie ochrony środowiska morskiego i bezpieczeństwa instalacji jądrowych.

Wspomniane wcześniej porozumienia miały głównie charakter kontynentalny. Szczególnie istotnym przejawem politycznej aktywności globalnej może być konferencja w czeskiej Dobfiši z 1991 roku, która wraz z poprzedzającymi ją spotkaniami w Bergen i Dublinie zainicjowała paneuropejską współpracę ekologiczną¹⁵.

Ważną, z punktu widzenia Polski, była konferencja w Lucernie w 1993 roku, która kontynuowała prace w ramach procesu „O czyste środowisko dla Europy” i nadzorowała specjalny „Program działań na rzecz ochrony środowiska dla Europy Środkowej i Wschodniej”. Tego samego dotyczyła również konferencja w Sofii w 1995 roku, Aarhus w 1998 roku i Kijowie w roku 2003.

Pośród kolejnych form międzynarodowej współpracy z zakresie bezpieczeństwa ekologicznego wymienić należy zespoły norm politycznych, nazywane także miękkim prawem, takie jak: rekomendacje, programy działań, deklaracje i zasady tworzone pod różnym nazewnictwem¹⁶. Przykładami takich działań mogą być chociażby normy wykreowane przez Radę Europy: Deklaracja w sprawie kontroli zanieczyszczeń powietrza z 1968 roku, Rezolucja w sprawie zanieczyszczenia powietrza w regionach granicznych z 1971 roku, Europejska Karta Ziemi z 1974 roku, Europejska Karta Bezkregowców z 1986 roku czy też Paneuropejska strategia różnorodności biologicznej i krajobrazowej z 1995 roku.

Jako przykłady globalnych regulacji o statusie miękkiego prawa wymienić należy Deklarację Sztokholmską z 1972 roku, Światową Kartę

¹⁵ J. Vavrousek, *Institutions for Environmental Security*, w: G. Prins (red.), *Threats without enemies. Facing environmental insecurity*, London 1993, s. 99.

¹⁶ A. Kiss, D. Shelton, *International Environmental law*, Londyn 1992, s. 110 - 111; G. Grabowska, *Źródła międzynarodowego prawa środowiska*, Katowice 1993, s. 88 - 90.

Przyrody z 1982 roku czy też przyjętą w czasie „Szczytu Ziemi” Agendę 21 z Rio de Janeiro.¹⁷

16.3 . Aktualny stan prawna polskiego w zakresie bezpieczeństwa ekologicznego.

Analizę aktualnie obowiązujących przepisów prawa, gwarantujących bezpieczeństwo ekologiczne w Rzeczypospolitej Polskiej należy, zgodnie hierarchią źródeł prawa, rozpocząć od ustawy zasadniczej.

Konstytucja RP w kilku artykułach mówi o ochronie środowiska i bezpieczeństwie kraju w tym zakresie. „Rzeczpospolita Polska jest dobrem wspólnym wszystkich obywateli”¹⁸, mówi jeden z jej pierwszych zapisów, stąd zarówno osoby fizyczne, prawne, instytucje i organizacje zobowiązani są do dbałości o to dobro, także w sferze środowiska i przyrody stanowiącej integralną część Rzeczypospolitej.¹⁹

Pierwszy rozdział konstytucji mówi iż „Rzeczpospolita Polska (...) zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju”.²⁰ Ten zapis narzuca politykę zrównoważonego rozwoju jako właściwą metodę rozwoju państwa, społeczeństwa i gospodarki, utożsamiając działanie w zgodzie z zasadą zrównoważonego rozwoju z pojęciem bezpieczeństwa ekologicznego.

Konstytucja RP wylicza katalog zagadnień, które są nadrzędne wobec wolności i prawa, jakie nadaje konstytucja.²¹ Pośród bezpieczeństwa i porządku publicznego, zdrowia i moralności wymienia ochronę środowiska. Ponadto ustaw zasadnicza nakłada na władze publiczne obowiązek zapobiegania negatywnym dla zdrowia skutkom degradacji środowiska, co jest poniekąd konsekwencją artykułów wcześniejszych i zadeklarowanego działania w zgodzie z zasadami zrównoważonego rozwoju²².

Z tegoż wynikają również zapisy konstytucji, które obligują władze publiczne do zapewnienia bezpieczeństwa ekologicznego teraźniejszym i przyszłym pokoleniom oraz wspierania działań obywatelskich na rzecz poprawy i ochrony środowiska naturalnego.²³ W końcu Konstytucja RP nakłada obowiązek dbałości o środowisko na każdego.²⁴ W połączeniu z wcześniej opisanymi artykułami zapis ten dopełnia całościowego obrazu regulacji sfery ochrony środowiska w polskiej ustawie zasadniczej z 1997 roku, która w sposób jednoznaczny wskazuje na ochronę środowiska, jako na jedną z naczelných zasad współczesnego społeczeństwa i państwa.²⁵

¹⁷ Szerzej na ten temat: M. Pietraś, *op. cit.*, s. 588.

¹⁸ Z. Bukowski, *Konstytucyjne podstawy obowiązków państwa w zakresie ochrony środowiska*, „Prawo i Środowisko” 2002, nr.4, s. 63.

¹⁹ Szerzej na ten temat: L. Jastrzębski, *Prawne zagadnienia ochrony przyrody*, Warszawa 1980, s. 24.

²⁰ Artykuł 5 Konstytucja RP z dnia 2 kwietnia 1997 roku, Dz. U. Nr 78, poz. 483.

²¹ Artykuł 31 ustęp 3 Konstytucji RP.

²² Artykuł 68 ustęp 4 Konstytucji RP.

²³ Artykuł 74 Konstytucji RP.

²⁴ Artykuł 86 Konstytucji RP.

²⁵ W. Skrzydło, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Zakamycze 1999, s. 81.

Najważniejszym aktem ustawowym spośród tych gwarantujących bezpieczeństwo ekologiczne kraju jest ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 roku „Prawo ochrony środowiska” (Dz.U. nr 62, poz. 627 z późn. zm.). Jest to akt definiujący zasady i system ochrony środowiska w RP.²⁶

Ustawa reguluje wszystkie obszary ochrony środowiska oraz system całościowo ujednociając wymagania i procedury w tej dziedzinie,²⁷ określając między innymi:

- kwestie ogólne, zakres obowiązywania ustawy, definicje formalne, politykę ekologiczną państwa, dostęp do informacji oraz poszczególne postępowania,
- ochronę poszczególnych elementów środowiska, wymienionych w zakresie bezpieczeństwa ekologicznego,
- przeciwdziałanie zanieczyszczeniom a w tym narzędzia ekonomiczne wykorzystywane do takich działań,
- środki finansowo-prawne, opłaty za korzystanie ze środowiska, administracyjne kary pieniężne oraz ich regulacje,
- odpowiedzialność cywilną, karną i administracyjną w ochronie środowiska,
- organy rządowej i samorządowej administracji publicznej oraz instytucje działające w obszarze ochrony środowiska.²⁸

Ustawa kompleksowo określa wszystkie sfery systemu ochrony środowiska, pozostawiając jednocześnie pole dla przepisów szczegółowych dotyczących bezpieczeństwa konkretnych elementów środowiska naturalnego, których dotyczą szczegółowe ustawy. To one wraz z „Prawem ochrony środowiska”, dopełniają system ochrony środowiska w Rzeczypospolitej. Są to między innymi:²⁹

- Ustawa z dnia 11 stycznia 2001 roku „o substancjach i preparatach chemicznych”,
- Ustawa z dnia 20 kwietnia 2004 roku „o rolnictwie ekologicznym”,
- Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 roku „o odpadach”,
- Ustawa z dnia 22 czerwca 2001 roku „o wykonywaniu Konwencji o zakazie prowadzenia badań, produkcji, składowania i używania broni chemicznej oraz o zniszczeniu jej zapasów”,
- Ustawa z dnia 7 czerwca 2001 roku „o leśnym materiale rozmnożeniowym”,
- Ustawa z dnia 27 lipca 2001 roku „o wprowadzeniu ustawy - Prawo ochrony środowiska, ustawy o odpadach oraz o zmianie niektórych ustaw”,

²⁶H. Machińska, *Polityka ekologiczna Wspólnot Europejskich*, „Biuletyn” 1992, nr 1(3).

²⁷J. Ciechanowicz - McLean, *Ochrona Środowiska w działalności gospodarczej*, Warszawa 2003, s. 21.

²⁸Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 roku „Prawo ochrony środowiska” (Dz.U. nr 62, poz. 627 z późn. zm.)

²⁹J. Ciechanowicz - McLean, *op. cit.*, s. 20.

- Ustawa z dnia 6 lipca 2001 roku „o zachowaniu narodowego charakteru strategicznych zasobów naturalnych kraju”,³⁰
- Ustawa z dnia 18 lipca 2001 roku „Prawo wodne”,
- Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 roku „o ochronie przyrody”,
- Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 roku „o ochronie zwierząt”.

Wymieniony katalog źródeł prawa w zakresie bezpieczeństwa ekologicznego dopełniają przepisy wykonawcze do powyższych ustaw oraz ratyfikowane ustawowo umowy międzynarodowe.

16.4. Ekonomiczne narzędzia zarządzania gwarantujące bezpieczeństwo ekologiczne.

Pośród licznych narzędzi, jakie przedsiębiorstwa produkcyjne i usługowe wykorzystują do zabezpieczenia jakości swojej działalności w ujęciu bezpieczeństwa ekologicznego najpowszechniej znanym jest system zarządzania środowiskowego. To zbiór kilkunastu norm wydanych dotychczas przez ISO³¹ a dotyczących jakości zarządzania. Katalog norm ISO serii 14000 dotyczy zarządzania środowiskiem, zwanego także zarządzaniem środowiskowym³² i obejmuje, między innymi, zagadnienia fundamentalne dla zarządzania bezpieczeństwem ekologicznym w przedsiębiorstwie:³³

- ISO 14001:2004 Systemy zarządzania środowiskowego, wymagania i wytyczne stosowania,
- ISO 14004:2004 Systemy zarządzania środowiskowego, ogólne wytyczne dotyczące zasad, systemów i technik wspomagających,
- ISO 14015:2001 Zarządzanie środowiskowe, ocena środowiskowa miejsc i organizacji,
- ISO 14020:2000 Ekoetykiety i deklaracje środowiskowe, ogólne zasady,
- ISO 14031:1999 Zarządzanie środowiskowe, ocena efektywności działalności środowiskowej,
- ISO/TR 14032: 1999 Zarządzanie środowiskowe, przykłady oceny efektywności działalności środowiskowej.

Tak jak przy charakteryzowaniu norm ISO serii 9000 dotyczących zarządzania jakością, również we wprowadzeniu do norm ISO serii 14000 należy wspomnieć normę ISO 19011:2002, która zawiera wspólne dla zarządzania jakością oraz zarządzania środowiskiem wytyczne z zakresu auditowania systemów zarządzania, w tym przypadku kontroli jakości zarządzania środowiskowego, czyli utrzymywania bezpieczeństwa ekologicznego.

³⁰ Porównaj: W. Radecki, *Ustawa o ochronie przyrody. Komentarz.*, Warszawa 2004

³¹ Skrót od angielskiego *International Organization for Standardization* - Międzynarodowa Organizacja Standaryzacyjna.

³² Porównaj: M. Kramer, H. Strobel, L. Buzek (red.), *Międzynarodowe Zarządzanie Środowiskiem*, Tom III: *Operacyjne Zarządzanie Środowiskowe w Aspekcie Międzynarodowym i Interdyscyplinarnym*, Wiesbaden 2003.

³³ W. Nierzwicki, *Zarządzanie środowiskowe*, Warszawa 2006, s. 10.

Głównym narzędziem zarządzania środowiskowego jest norma ISO 14001:2004, która przedstawia kryteria konieczne do spełnienia przez organizację ubiegającą się o certyfikat skutecznego zarządzania środowiskiem, zgodnego z bezpieczeństwem ekologicznym.

Nieco podobnym do ISO, choć szerszym narzędziem ekonomicznym stojącym na straży bezpieczeństwa ekologicznego jest EMAS.³⁴ Oznacza on system ekozarządzania i audytu, który został po raz pierwszy zaprojektowany jako narzędzie polityki ekologicznej Unii Europejskiej dla produkcyjnych i usługowych podmiotów gospodarczych, które powinny zdaniem autorów, regularnie identyfikować aspekty środowiskowe oraz znaczące oddziaływanie środowisko i wypracowywać plany konkretnych działań celem ich ograniczenia.³⁵

Priorytetem EMAS jest stałe doskonalenie organizacji na drodze do zmniejszania jego negatywnego oddziaływania na otoczenie i środowisko. Istotnym elementem EMAS jest także obowiązek otwartego informowania opinii publicznej w temacie wpływu organizacji na środowisko jak i działań podejmowanych w tym obszarze, co jest jednym z głównych celów Unii Europejskiej.³⁶ System EMAS został wprowadzony po polskiego systemu bezpieczeństwa ekologicznego ustawą „o krajowym systemie ekozarządzania i audytu (EMAS)” z 12 marca 2004 roku.

Pośród licznych narzędzi ekonomicznych, będących elementami zarządzania oraz rachunkowości, a regulujących i gwarantujących bezpieczeństwo ekologiczne, wymienić trzeba także oceny cyklu życia, ekobilanse, etykiety i deklaracje środowiskowe, oceny ryzyka dla środowiska i człowieka czy narzędzia środowiskowej rachunkowości zarządczej.³⁷

Podsumowanie

Przedstawione powyżej działania z obszarów polityki, prawa i ekonomicznych nauk o zarządzaniu dobitnie potwierdzają tezę o interdyscyplinarności nauki ochrony środowiska i problemu bezpieczeństwa ekologicznego.

Trudno jest mówić o bezpieczeństwie publicznym w sytuacji zanieczyszczenia wody pitnej lub powietrza. Nie można rozwiązywać problemów bezpieczeństwa ekonomicznego i fiskalnego państw w obliczu kosztownych katastrof przemysłowych, czy też jądrowych oraz niespodziewanych klęsk żywiołowych.

W mojej opinii, podstawowym z pośród rodzajów bezpieczeństwa, jakie musi zagwarantować sobie ludzkość, jest bezpieczeństwo ekologiczne. Ono bowiem na równi dotyczy wielkich produkcyjnych korporacji,

³⁴ Skrót od angielskich słów *Eco-Management and Audit Scheme*.

³⁵ M. Szydłowski, *Krajowy system ekozarządzania i audytu (EMAS) - poradnik*, Warszawa 2004, s. 45.

³⁶ D. Butterbrodt, U. Tammler, *System zarządzania środowiskowego. Audit środowiskowy*. Warszawa, 2000, s. 51.

³⁷ Szerzej na ten temat: W. Nierzwicki, *op. cit.*, s. 121 - 134.

światowych politycznych i militarnych supermocarstw co ubogich obywateli krajów tak zwanego „Trzeciego świata”.

Bibliografia

Wykaz aktów prawnych:

1. Konstytucja RP z dnia 2 kwietnia 1997 roku, Dz.U. Nr 78, poz. 483.
2. Ustawa z dnia z dnia 27 kwietnia 2001 roku, „Prawo ochrony środowiska”, Dz.U. nr 62, poz. 627 z późn. zm.

Literatura:

1. Bukowski Z., *Konstytucyjne podstawy obowiązków państwa w zakresie ochrony środowiska*, „Prawo i Środowisko” 2002, nr.4.
2. Butterbrodt D., Tammler U., *System zarządzania środowiskowego. Audit środowiskowy*. Warszawa 2000.
3. Ciechanowicz-McLean J., *Międzynarodowe prawo ochrony środowiska*, Warszawa 2001.
4. Ciechanowicz - McLean J., *Ochrona środowiska w działalności gospodarczej*, Warszawa 2003.
5. Menkers J. (red.), *Prawo międzynarodowe - problemy i wyzwania, Księga Pamiątkowa Profesor Renaty Sonnenfeld-Tomporek*, Warszawa 2006.
6. DiMento J. F., *The Global Environment and International Law*, Austin 2003.
7. Grabowska G., *Źródła międzynarodowego prawa środowiska*, Katowice 1993.
8. Jastrzębski L., *Prawne zagadnienia ochrony przyrody*, Warszawa 1980.
9. Kalinowska A., *Ekologia - wybór na nowe stulecie*, Stare Babice 2002.
10. Kiss A., Shelton D., *International Environmental Law*, Londyn 1992.
11. Dołęga J. M. (red.), *Podstawy kultury ekologicznej*, Warszawa 2002.
12. Kramer M., Strobel H., Buzek L. (red.), *Międzynarodowe Zarządzanie Środowiskiem, Tom III, Operacyjne Zarządzanie Środowiskowe w Aspekcie Międzynarodowym i Interdyscyplinarnym*, Wiesbaden 2003.
13. Kozłowski S., *Rio początek ery ekologicznej*, Łódź 1993.
14. Machińska H., *Polityka ekologiczna Wspólnot Europejskich*, „Biuletyn” 1992, nr 1(3).
15. Nierzwicki W., *Zarządzanie środowiskowe*, Warszawa 2006.
16. Parzymies S., Zięba R. (red.), *Instytucjonalizacja wielostronnej współpracy międzynarodowej w Europie*, Warszawa 2004.
17. Łastowski K., Rafiński M. (red.) *Idee ekologii w świadomości społecznej*, Poznań - Daszewice 1992.
18. Poskrobko B. (red.), *Zarządzanie środowiskiem - teraźniejszość i przyszłość*, Białystok 2003.
19. Prins G. (red.), *Threats without enemies. Facing environmental insecurity*, London 1993.
20. Radecki W., *Ustawa o ochronie przyrody. Komentarz.*, Warszawa 2004.
21. Skrzydło W., *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Zakamycze 1999.

22. Szydłowski M., *Krajowy system ekzarządzania i audytu (EMAS) - poradnik*, Warszawa 2004.
23. Wierzbowski B., Rakoczy B., *Podstawy prawa ochrony środowiska*, Warszawa 2005.

Summary

Ecological safety - legal, political and economic aspects

In the article the concept of ecological safety is presented. After a short introduction to the general idea of environmental protection, the definition, division and scope of ecological safety are presented.

The article points at three fields of human activity, which create, regulate and implement ecological safety's postulates. Those are international political activities in the field of ecological safety, current regulations of environmental law and example economical tools, which are used by ecologically managing entrepreneurs using ecological management.

Desislava Yosifova
Anna Dzhaleva-Chonkova

17. ROLE AND FUNCTIONS OF DEPOSIT INSURANCE SYSTEM AS A COMPONENT OF FINANCIAL SAFETY NET IN BULGARIA

17.1. Legal framework and bodies of Deposit Insurance Fund (DIF) in the EU and Bulgaria

17.1.1. Legal framework in the EU

The problems connected with deposit insurance in the EU banks are regulated with *Directive 94/19/EO on the schemes of deposit insurance* dated from 30 May 1994. Considering the need of integrated and stable financial system, the Directive introduced the requirement of harmonizing the schemes of deposit insurance within the community including a harmonized minimal level of protection of deposits in all member states. The harmonization is limited to the main elements of deposit insurance schemes and the guaranteed payments calculated on the basis of a harmonized minimal level of 20 000 EUR have to be provided within a very short period.

The European Forum of Deposit Insurers was founded on 11 October 2002 at a meeting of the European institutions of deposit insurance in Vienna. Its purpose is to contribute to the stability of financial systems encouraging the European cooperation in the field of deposit insurance. The membership is open only to the European states, as the members are the European institutions of deposit insurance from different EU member countries.

17.1.2. Legal framework in Bulgaria: participants in the financial safety net in the banking system (Bank Deposit Insurance System) and their interrelations

The current deposit insurance scheme operating in Bulgaria is managed by the Deposit Insurance Fund (DIF) which was established in January 1999 pursuant to the April 1998 Law on Bank Deposit Guaranty. This law abolished the full implicit (state) guarantee and introduced a modern deposit insurance scheme with a partial coverage. It set the foundation and functions of the DIF. The DIF is an independent institution managed by a five-member Management Board with a four-year term of office.

According to international classifications of deposit insurance schemes, Bulgaria's current deposit insurance scheme is a typical explicit deposit insurance scheme with limited coverage and ex-ante guarantee fund.

The deposit insurance scheme in Bulgaria encompasses all banks authorized by the BNB to accept deposits. The Law on Bank Deposit Guaranty is applied also to the branches of a bank with a head office in a third country (which is not a member state of the EU or the European

Economic Area) that has been granted a license by the BNB to perform activity in Bulgaria when:

- in the country of the bank head office there is not an active system of deposit guarantees or there is such a system but it does not involve the branches abroad;
- the guaranteed amount (range) ensured by the banking system of deposit insurance existing in the country of the bank's head office is less than the amount (range) of the deposit guarantee provided in Bulgaria (in this case the guarantee provided by the Fund is for the difference exceeding the guarantee ensured in the country of the bank's head office).

The Deposit Insurance System in Bulgaria provides a guarantee for up to the amount set by the Law of all lev (BGN) and for the foreign currency deposits of non-fiscal institutions and individuals (physical persons) The Fund guarantees full payment of resources held in a depositor's account with a bank regardless of the number of accounts and type of currency up to BGN 40,000 (20 020 EUR). The sums guaranteed are paid off only in national currency (BGN).

The deposit insurance scheme does not provide for a guarantee on deposits of: the government, municipalities; banks and non-bank fiscal institutions (regardless of the nature of their activities); individuals (and members of their families) holding equity entitling them over 5% of the votes in the bank's general shareholder meeting or involved in the bank management or auditing; or, depositors granted preferential interest rates. Deposits arising out of or related to transactions or actions constituting 'money laundering' are excluded from the guarantee as well.

The Fund pays the guaranteed amount of depositors' funds when the Governor of the Bulgarian National Bank has withdrawn the banking license granted to the commercial bank. The Law on Bank Deposit Guaranty provides for a relatively short term within which the Fund should start payment of amounts on guaranteed deposits.

The participants in financial safety net in the banking system in Bulgaria are three and have the following functions and rights:

- *Central Bank - Bulgarian National Bank (BNB):*
 - creditor of highest instance,
 - introduction of Currency Board in July 1997;
- *Banking Supervision Department with BNB:*
 - performs supervision on the banking system,
 - works out draft regulations to be adopted by the BNB.
- *Deposit Insurance Fund /DIF/*
 - It has important functions that will be examined in details.

The relations of the participants in the financial safety net in the banking system can be presented most generally as follows:

- The BNB gives information to the DIF about:
 - the amount of deposits in banks as this information is necessary to calculate the premiums owed by banks;
 - the financial condition of banks related to risk assessment for the system of deposit insurance.
- The DIF can demand target checks on banks and the results of them from the Banking Supervision Department of the BNB.

17.2. Mission, functions and rights of the DIF

The DIF guarantees the funds of bank depositors and protects the interests of depositors in the process of bank bankruptcy thus keeping the stability and public confidence in the banking system and contributing to the economic security of Bulgaria. The DIF has an active international activity and is a member founder of the International Association of Deposit Insurers (May 2002) and of the European Forum of Deposit Insurers (October 2002).

The major functions of the Fund involve: setting and collecting initial and annual premiums from banks, managing raised funds, and repaying the guaranteed deposit amount upon the failure of an insured bank. The amendments to the Law on Bank Bankruptcy enforced in December 2002 provided the DIF with great rights over certain aspects of the management of a bank's property by the assignees in bankruptcy.

The sources of Fund monies include initial and annual premiums from banks participating in the deposit insurance scheme. The DIF additionally generates funds from investing contributions in assets as provided by the Law, as well as from interest accrued due to delayed payment of contributions by banks. The initial contribution is a single payment to be deposited by each bank licensed by the BNB. This amounts to 1% of the minimum capital required for a bank but not less than BGN 100,000 (approximately 51 000 EUR). The annual premium contributions to be paid by each bank amount to 0.5% of the total amount of the deposit base. Premium contributions due have to be paid by 31 March of each year. The DIF generates recourses by the sums received from the property of a bank deprived of license in case of subrogation and other sources (loans, donations, foreign aid). The BNB is a depositary of the Fund resources.

At present the Fund does not set risk-weighted premium contributions for individual banks but in a short-term perspective (probably by the end of 2007) their introduction is forthcoming.

The DIF assets are invested in (see Table 1 and Fig. 1, next page):

- Securities issued and guaranteed by the government;
- Short-term deposits in commercial banks approved as primary dealers of government securities;
- Deposits in the BNB;
- From the day of Bulgaria's accession to the EU the Fund assets can be also used to get shares in banks. It concerns the cases when the BNB orders compulsory increase or decrease of the joint share capital of *a*

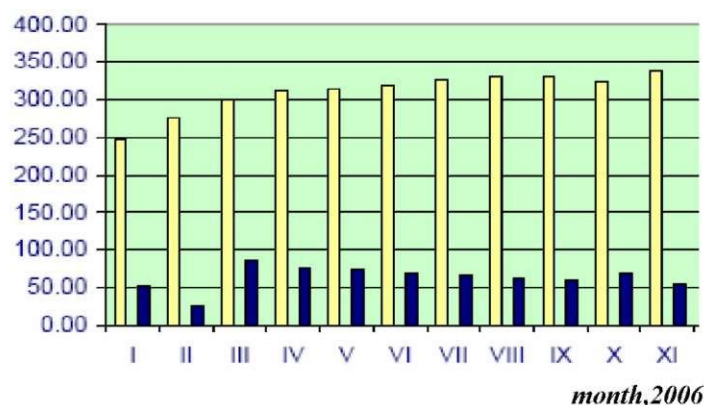
problematic bank under a special supervision. It is allowable if, in this way, bigger expenses on payment amounts for guaranteed deposits can be prevented.

Table 17.1.

Month	Type of investment		
	1. Government securities	2. Deposits	3. Investment portfolio: 1+2 in total
I	247.93	53.23	301.16
II	276.38	24.84	301.22
III	300.62	87.05	387.67
IV	312.45	75.63	388.08
V	314.70	74.08	388.78
VI	319.92	68.98	388.90
VII	325.28	65.92	391.20
VIII	330.26	61.53	391.79
IX	331.84	60.36	392.20
X	323.62	68.86	392.48
XI	338.97	53.90	392.87

Investment activity of the DIF in 2006 (in million BG)

(no data processed for December 2006 at the moment of writing the paper)

1. The column in light colour: government securities

2. The column in dark colour: Deposits

Figure 17.1. Investment activity of the DIF in 2006 (in million BG)

Reference: DIF

The Fund is exempt from paying national or local taxes and fees only on deposit insurance operations. The National Audit Office is authorized to exercise control over the Fund activities. To the end of 2006 the resources accumulated in the DIF amount to about BGN 40 million (about EUR 200 million). These resources can be used only to pay off deposits up to the

guaranteed amount in case of a bank bankruptcy, the principal and interests of loans taken by the Fund as well as for the costs of the Fund activity.

The Fund pays the guaranteed amount of depositors' funds when the Governor of the Bulgarian National Bank has withdrawn the banking license granted to the commercial bank. The guaranteed amount of deposits is paid by a commercial bank determined by the Governing Council. Within 15 days after the date of the resolution of the BNB to revoke the bank's license the appointed conservator, liquidator or trustee is obliged to present written information about the deposits in the bank to the Governing Council of the Fund. The payment of the guaranteed amount begins within 45 days after the date of the resolution of the BNB to revoke the bank's license. With a deposit in foreign currency, the equivalent amount of the guaranteed deposits in BGN is paid according to the BNB's rate on the initial day of paying the guaranteed deposits.

The deposits paid off at the end of 2006 by the DIF are presented in Table 17.2.

Table 17.2

The Case of International bank for commerce and development (IBCD) (in BGN),

Guaranteed deposits		Total amount of deposits to be paid off	Paid-off deposits	Share of paid off deposits %	
2006	31.03.	number	6799	3785	55.67
		amount	25113308	23768002	94.64
	30.06.	number	6801	3804	55.93
		amount	25141736	24119733	95.94
	30.09.	number	6801	3813	56.07
		amount	25141736	24283311	96.59
	31.12.	number	6801	3899	57.33
		amount	25141736	24349965	96.85

Reference:DIF

Being *one of the main bodies of bank bankruptcy*, the DIF has the following more important functions:

- Appoints and removes banking trustee and determines trustee's remuneration;
- Controls trustee's expenses (trustee's budget) and transactions;
- Gives a preliminary permission to the trustee to deal with the funds of the bank as well as to accomplish any transaction of a property interest exceeding BGN 3000;
- approves liquidation plan and monitors its accomplishment;
- approves the accounts for distribution made by the trustee with satisfying the creditors' assertion of claims;
- Issues methodological instructions to the trustee;

- Control over efficiency and transparency of the trustee's actions (reporting requirements, collecting information and conducting inspections in failed banks).

17.3. Harmonization of Legislation: results

The Law on Bank Deposit Guaranty corresponds to Directive 94/19/EO and the increase of the guaranteed amount of deposits in banks up to the required minimal coverage contributes to the increase of public trust in the banking system and to its stability. In the process of accession Bulgaria took and accomplished the engagement to increase the guaranteed amount of deposits, through a number of stages, up to reaching the requirements of the European legislation for a minimum of EUR 20,000.

Reckoned from 1 January 2007, the deposits in local branches of banks from the EU are guaranteed with the system of deposit insurance in force in the countries of bank head offices. These bank branches have a possibility to participate in the Bulgarian system of deposit insurance *on the sole purpose to complete the guarantee* in case that the level of protection provided with the system of the country where their head offices is less in amount or range than the one offered by the Bulgarian system. And vice versa, the guaranteed amount of BGN 40 000 (EUR 20 000) can be bigger if money are deposited in banks with head offices in a member country under the uniform (integrated) passport. It is possible for the head office of a member country's foreign bank operating a branch in Bulgaria to provide deposit insurance to local depositors in an amount greater than that provided by the Bulgarian DIF. Currently there are three foreign branches of EU banks located in Bulgaria that meet this exception (the Greek Alpha Bank - branch Sofia, the French BNP Paribas - branch Sofia and the Dutch ING Bank Sofia).

The question if the circumstance that some banks (i.e. local branches of foreign banks) guarantee deposits up to EUR 100 000 will result in "migration" of bank customers seems quite logical. However, according to the DIF data, such a danger does not exist considering the amount of deposits in Bulgaria. At the moment 99% of all deposits are below BGN 25 000 (EUR /BGN exchange rate is EUR 1 = BGN 1.96), as at that the average amount of deposits is about BGN 1 000. In this sense only 1% of the population could make use of the higher guarantee existing since 1 January 2007. It is not provided to implement any further guarantee increase until 2010.

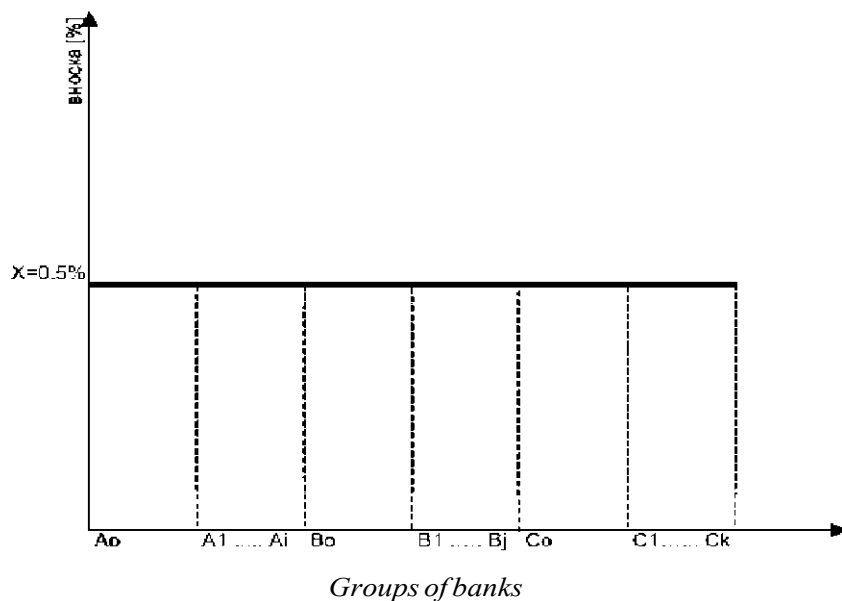
17.4. Weaknesses of the present DIF system in Bulgaria and short-term perspectives of development

The number of countries, which are in the process of passing from the proportional system of determining the amount of premiums to a system of risk-weighted premium contributions, has been increasing.

The proclamation of the Bulgarian *IBCD* in bankruptcy in 2005 showed clearly the weaknesses of the proportional system, according to which funds are raised in the DIF at the moment. The great expenses for credit institutions

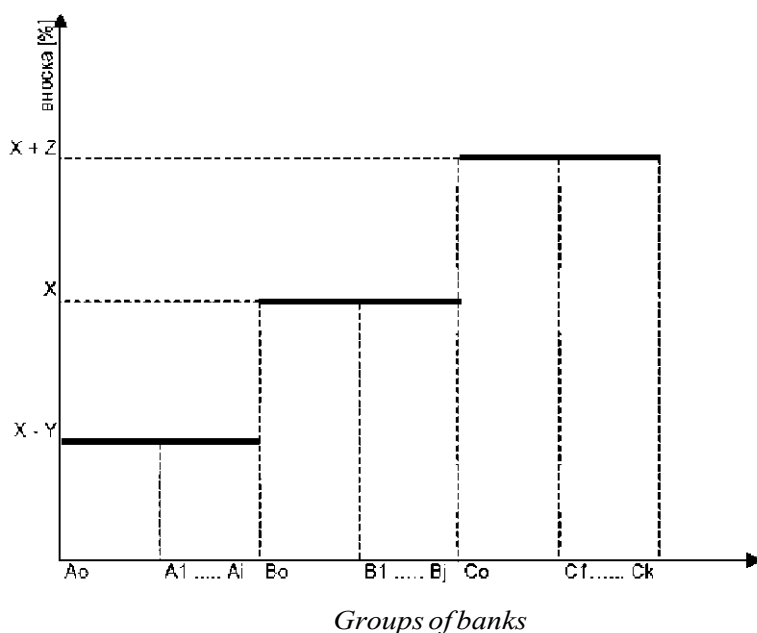
are unavoidable. For Bulbank (UniCredit Group), „DSK Bank" (OTP - Group), UBB (a member of NBG Group) and "HVB Bank Biochim" these expenses are between BGN 5 mln. and BGN 12 mln. (for each bank). Their share is 60% of the premiums entering the fund annually. Unlike the premiums for the obligatory reserves in BNB that can be used temporarily with deficit of funds, the money for DIF are deposited free of charge. It can be said that for banks these premiums comprise a peculiar *tax "insurance"*. However, in practice the reliable and stable banks are forced to make expenses to cover the risk of bankruptcy of badly-managed credit institutions. The bankruptcy of *IBCD* is an explicit proof of that. The DIF is indebted to the depositors of the failed credit institution BGN 26 million *but the* premiums of the bank in the fund since 1999 (when the accumulation of money began) have not exceeded BGN 300,000 /300 thousand/. It means that the amount to pay off the guaranteed deposits in *IBCD* has been financed almost entirely by the premiums of the other credit institutions in this fund.

In such considerations and taking into account the international experience and good financial practices in Bulgaria, for nearly three years it has been under discussion if it is possible for the premiums in the DIF not to depend only on the amount of resources attracted, but also on the stability of the credit institution. The aim is to deposit less percentage of the amount of funds in the DIF if the bank is more reliable. A matter of extremely significance is what a system to use when making the assessment of the risk of particular banks and on that basis to determine the premiums for the DIF.

The risk profile of banks has not been taken into consideration regardless of classifying non-risk banks in group A, those of "golden mean" in group B and risk ones in group C.

Figure 17.2. The proportional scheme of premiums applied at the moment

Group A: non-risk banks; Group B: "golden mean"; Group C: risk banks
 Investment activity of the DIF in 2006 (no data processed for December 2006 at the moment of writing the paper)

Figure 17.3. With the forthcoming introduction of risk-weighted premium contributions

It is important to choose appropriate indices of the risk profile. The Bulgarian bank experts have worked actively with teams from the USA, France, Poland and Canada to exchange experience and choose a scheme that will be the most suitable to the Bulgarian economic conditions. With the introduction of risk-weighted premium contributions, the banks of risk behaviour will deposit more resources than the present rate of 0.5% of the deposit base in the DIF and the banks of less risk behaviour will deposit less amounts as it is shown in Fig. 17.2 and Fig. 17.3.

References

1. Mladenov M., *Transitioning from Blanket Guarantees: The Case of Bulgaria*, First Annual Conference Transitioning Issues for Deposit Insurers Practitioners, Basel, 2002.
2. Drianovska S., *Legal Aspects in Dealing with Bank Bankruptcy*, 2005.
3. Mladenov M., *Financial Safety Net*, Sofia, 2003.
4. Law on Bank Deposit Guaranty.
5. Questionnaire developed by the DIF for a survey on opinions of banks aimed at introduction of risk-weighted premium contributions, 2006.

Summary

Role and functions of Deposit Insurance System as a component of financial safety net in Bulgaria

As it is known, the name of notion "financial safety net" comes from the Anglo-Saxon practice. In broader sense it considers the financial safety net in the financial sector as a whole. According to the prevailing practice and terminology in Western Europe, while talking about safety net in the financial system, in most cases it mainly refers only to the banking system. This net is intended to protect bank depositors against losses occurred as a result of bank bankruptcy. In many countries (including Bulgaria) banks are the most important financial intermediaries. This paper examines the financial safety net in its narrower meaning, namely the Bank Deposit Insurance System.

Marek Lisiecki

18. KONTROLA STRATEGICZNA W ZARZĄDZANIU BEZPIECZEŃSTWEM OBYWATELI

Szczególne znaczenia w zarządzaniu strategicznym odgrywa kontrola strategiczna. Jednak w odniesieniu do zarządzania strategicznego bezpieczeństwem obywateli można wykazać, że kontrola ta jest realizowana obecnie w dość ograniczonym zakresie. To ograniczenie stanowi ważną rezerwę organizacyjną obniżającą sprawnie i skutecznie zarządzanie bezpieczeństwem obywateli.

Rozwijając tę ogólną tezę można sformułować następujące tezy szczegółowe:

- W zakresie zapewnienia bezpieczeństwa obywateli kontrola strategiczna powinna być realizowana na wszystkich etapach zarządzania strategicznego - zarówno na etapie poszukiwania i konstruowania strategii, jak i jej realizacji, a także po jej zakończeniu.
- Warunkiem sprawnej i skutecznej kontroli jest wcześniejsze opracowanie właściwego wzorca działania, spełniającego wymogi odbiorców usług w zakresie zapewnienia bezpieczeństwa obywateli. Bez właściwego wzorca, odpowiadającego wymogom odbiorców usług, trudno oceniać działania organizacji odpowiedzialnych za bezpieczeństwo obywateli.
- Podmiotami kontroli strategicznej w zakresie zapewnienia bezpieczeństwa obywateli powinni być: kadra zarządzająca, organy nadzorujące, media, a także odbiorcy usług - podatnicy opłacający funkcjonowanie organizacji mających zapewnić ich bezpieczeństwo.
- Szczególną rolę podmiotów kontroli strategicznej powinno być tworzenie wzorców działania. Aby móc je konstruować konieczne jest: ciągłe identyfikowanie rzeczywistych i potencjalnych zagrożeń dla bezpieczeństwa obywateli, konstruowanie różnych opcji strategicznych, wybór, czy też weryfikowanie i poprawianie, strategii działania oraz tworzenie odpowiednich struktur organizacyjnych. Cele, zadania, struktury, sposoby motywowania do działań, sposoby nadzoru i kontroli powinny być formalizowane w postaci ustawowej. Wynika to z faktu wkraczania w obszar swobód obywatelskich.
- Na bezpieczeństwo obywateli składa się wiele elementów o znacznej dynamice zmian. Ich identyfikacja, określanie tendencji rozwojowych, powinny stanowić podstawę do tworzenia właściwych wzorców działania.
- Mimo obserwowanych w gospodarce tendencji w zakresie tworzenia struktur sieciowych, a tym samym „rozmywania” odpowiedzialności, w zakresie zapewniania bezpieczeństwa obywateli powinna dominować zasada jednolitości kierowania. Odpowiedzialność za bezpieczeństwo

obywateli na danym terenie (gminy, powiatu, województwa, państwa) nie może być rozmyta. Wymaga koordynatorów z dużymi uprawnieniami w zakresie określania celów i zadań, określania struktur organizacyjnych, mianowania podstawowej kadry kierowniczej, finansowania działań, a także kontroli.

- Bez właściwych pracowników (funkcjonariuszy), we właściwym miejscu i czasie, nawet najlepsze rozwiązania organizacyjno-prawne nie zapewnią wysokiej sprawności i skuteczności działań w zapewnieniu bezpieczeństwa obywateli. Inwestowanie w wiedzę, wykorzystanie doświadczenia, tworzenie organizacji inteligentnych, samouczących, przywiązywanie wagi do zarządzania przez jakość, a także apolityczność są koniecznością.
- Istotnym elementem prewencyjnym jest inwestowanie w wiedzę obywateli na temat rzeczywistych i potencjalnych zagrożeń dla nich. To bowiem im cały system zarządzania bezpieczeństwem ma służyć; muszą więc być świadomi zagrożeń, muszą być przygotowani do ich unikania zaczynając od swojego miejsca zamieszkania, miejsca pracy. To oni - bezpośrednio lub pośrednio przez swoich przedstawicieli - powinni dokonywać preferencji w zakresie ich ochrony. Muszą mieć wpływ szczególnie na rozwiązania strategiczne oraz kontrolować ich poprawność z punktu widzenia swoich potrzeb, muszą mieć wpływ na racjonalność planowania i wykorzystywania środków finansowych wpłacanych przez nich do budżetu centralnego, lokalnego.

We współczesnych procesach zarządzania należy wyraźnie odróżnić kontrolę strategiczną od kontroli operacyjnej.

Kontrola strategiczna powinna dotyczyć przyszłości i to w miarę odległej. Powinna dotyczyć najważniejszych spraw dla organizacji decydujących o jej rozwoju, o utrzymaniu pożądanej pozycji strategicznej, czy też o przetrwaniu. Specyficzną rolę kontrola strategiczna powinna spełniać w odniesieniu do organizacji rządowych i samorządowych finansowanych przez podatników. Powinna weryfikować - na różnych etapach ich tworzenia - przygotowywane wzorce działania, tak aby przyszłe funkcjonowanie tych instytucji było najlepiej dopasowane do potrzeb odbiorców usług (podatników). Zadaniem kontroli strategicznej jest weryfikacja:

- Poprawności identyfikacji zjawisk zewnętrznych i wewnętrznych mających wpływ na jej funkcjonowanie nie tylko obecnie, ale przede wszystkim w przyszłości;
- Analizowanych opcji strategicznych;
- Wyboru strategii działania;
- Poprawności tworzenia planów i programów strategicznych;
- Implementacji strategii.

Przyjęta strategia działania nie jest też czymś niezmiennym. Pod wpływem różnych czynników zewnętrznych i wewnętrznych może i powinna podlegać modyfikacji.

W porównaniu z kontrolą tradycyjną, kontrola strategiczna obejmuje nie tylko proces realizacji oraz sam efekt końcowy, lecz także weryfikację analizowanych opcji strategicznych, wyboru strategicznego, planów i programów strategicznych. Nie jest chronologicznie ostatnim ogniwem zarządzania, lecz procesem towarzyszącym zarządzaniu strategicznemu na wszystkich jego etapach realizacji strategii, którą organizacja realizuje dla lepszego dopasowania tej strategii do ciągle zmieniającego się otoczenia. Jest to kompleks czynności sprawdzających plany strategiczne i ich realizację pod względem aktualności przesłanek i szans osiągnięcia głównych celów¹. Tak rozumianą kontrolę strategiczną w zarządzaniu strategicznym przedstawiono na rys. 18.1.

Współczesnym instrumentem kontroli strategicznej jest controlling strategiczny. Należy jednak zauważyć, że w literaturze polskiej spotykamy się z dwoma bliskoznacznymi terminami - controlling oraz kontroling. Pierwszy z tych terminów - controlling - stosowany dłużej, w zasadzie historycznie odnosi się sfery finansowej, głównie rachunkowości zarządczej². Drugi - kontroling - obejmuje wszystkie istotne obszary menedżerskie³ i takie rozumienie będzie nas głównie interesowało.

System kontrolingu obejmuje wyszukiwanie i rozpoznawanie: celów, właściwych dróg na przyszłość, a także „wąskich gardeł” i najsłabszych ogniw organizacji, a więc tych miejsc, które w konkretnych krytycznych sytuacjach jako pierwsze stwarzają trudności. Kontroling jest nastawiony przede wszystkim na przyszłość. Główny nacisk kładzie się nie na kontrolowanie, lecz na zapobieganie. Przeszłość jest istotna tylko na tyle, na ile ma wpływ na przyszłość. Osoby odpowiedzialne za kontroling w organizacji pełnią funkcje koordynatorów działań, doradców, nawigatorów. Zdobywają, przetwarzają, zestawiają, prezentują dane w celu wypracowania odpowiednich decyzji. Kontroler, podobnie jak nawigator na statku, czy w samolocie, ma proponować „kurs” przyszłych działań, identyfikować przyszłe zagrożenia oraz pojawiające się szanse, proponować alternatywne „kursy” pozwalające unikać zagrożeń oraz wykorzystywanie szans, ma doprowadzić bezpiecznie organizację do „portu docelowego”, czyli osiągnięcia zamierzonych celów.

Specyficzne cechy zarządzania strategicznego, takie jak: otwartość organizacji; kompleksowość postrzegania rzeczywistości, widzenia i rozwiązywania problemów; orientacja na przyszłość; kreatywność; orientacja na wyniki; współdziałanie jako element pozwalający

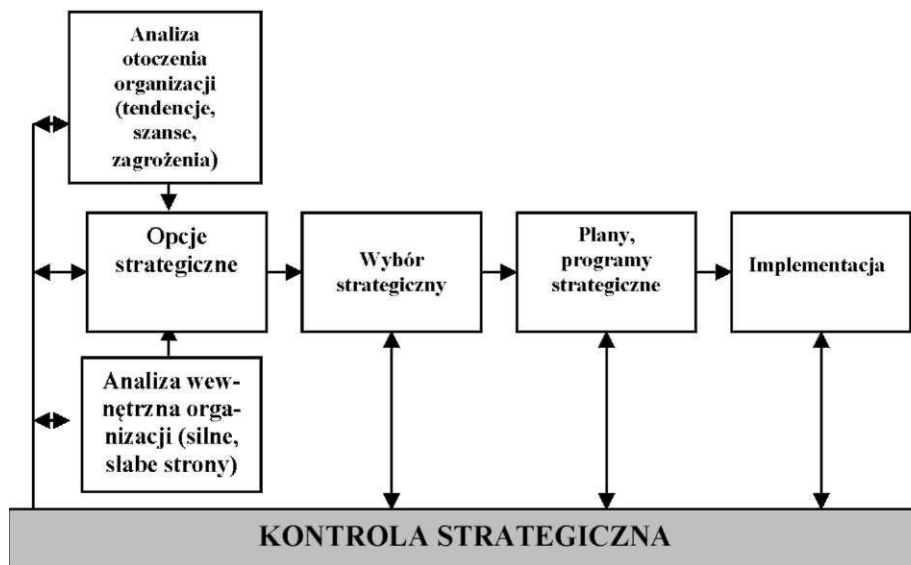
¹ J. Penc, *Strategiczny system zarządzania. Holistyczne myślenie o przyszłości. Formułowanie misji i strategii*, Agencja Wydawnicza PLACET, Warszawa 2001, s. 55.

² H. Błoch, *Controlling czyli rachunkowość zarządcza*, CIM, Warszawa 1995.

³ B. R. Kuc, *Kontrola w systemie zarządzania. Funkcje i dysfunkcje*, Wydawnictwo PTM, Warszawa 2006, s. 30.

na zwiększanie synergii działań⁴ - powinny być także widoczne w procesie kontroli strategicznej. Dotyczy to również organizacji uczestniczących w zapewnieniu bezpieczeństwa obywateli.

Kontrola operacyjna dotyczy przede wszystkim problemów realizacyjnych w organizacji. W przeciwieństwie do kontroli strategicznej kontrola operacyjna służy przede wszystkim wspieraniu sprawności organizacji w realizacji podstawowych celów, a nie weryfikacji samych celów, jest nakierowana na śledzenie odchyleń w przebiegu procesów. Można ją traktować jako instrument (techniką wykonawczą) szeroko rozumianej kontroli strategicznej.

Rysunek 18.1. Miejsce i rola kontroli strategicznej w procesie zarządzania strategicznego

Źródło: Na podstawie H. Steinmann, G. Schreyögg, *Zarządzanie. Podstawy kierowania przedsiębiorstwem*. PW, Wrocław 1998, s. 169; J. Kisielnicki: *Zarządzanie organizacją*. WSHiP, Warszawa 2000, s. 232.

Elementem składowym współczesnej kontroli operacyjnej jest kontroling operacyjny oraz monitoring (monitorowanie).

Kontroling operacyjny jest sposobem nowoczesnego działania, zespołowego stylu zarządzania, w którym podstawowe znaczenie ma przekształcenie mentalności pracowników by świadomie kształtowali i realizowali wspólny cel organizacji, minimalizując ryzyko zarządzania organizacją na wszystkich szczeblach. Służy on zapewnieniu racjonalności

⁴ Zob. B. Wawrzyniak, *Zarządzanie strategiczne. Narodowa fikcja czy praktyka działania?*, „Organizacja i Kierowanie” 1993, nr 2; J. Penc, *op. cit.*, s. 131 - 132.

zarządzania organizacjami. Kontroling operacyjny traktowany jest jako system wspomagający zarządzanie organizacją (podsystem pełniący funkcje o charakterze doradczym). Jest ściśle związany z podstawowymi funkcjami zarządzania: planowaniem (głównie operacyjnym), organizowaniem, motywowaniem i kontrolowaniem.

Wdrożenie kontrolingu operacyjnego związane jest z koniecznością decentralizacji zarządzania oraz wywołania zmian w postawach, nastawieniach i oczekiwaniach wszystkich pracowników⁵. Najistotniejsze zatem wydaje się rozpoznanie związków pomiędzy stosowaniem kontrolingu a funkcją organizowania i powstałą w jej wyniku strukturą organizacyjną.

Działania kontrolingu są tym skuteczniejsze, im bardziej prawidłowo są zaprojektowane oraz optymalnie działają struktury i funkcje poszczególnych komórek organizacyjnych.⁶ Dzięki kontrolingowi możemy monitorować funkcjonowanie wszystkich służb i stanowisk spełniających zadania podstawowe. Kontroling struktur powinien obejmować zarówno badanie struktur, jak też badanie funkcji spełnianych w ramach poszczególnych komórek organizacyjnych. Analizie podlegają wówczas odchylenia od: wzorców strukturalnych, przyjętego zakresu funkcji, harmonogramu spełniania funkcji czy też przyjętego poziomu efektywności funkcji.

Kontroling wyników działania powinien obejmować badanie wyników ilościowych i jakościowych oraz odstępstw od przyjętych norm⁷. Dotyczy to odchylenia od poziomu przyjętych wielkości wskaźników produktowych rozumianych w odniesieniu do organizacji rządowych i samorządowych jako stopień zaspokojenia potrzeb odbiorców tych produktów (głównie usługowych), a także wskaźników finansowych, ekonomicznych, organizacyjnych, technicznych. W odniesieniu do organizacji rządowych i samorządowych inaczej niż w przedsiębiorstwach analizowane są wskaźniki ekonomiczno-finansowe (głównie jako stopień realizacji dyscypliny budżetowej - a nie główny cel swojej działalności). Chociaż i tu coraz częściej pojawiają się elementy działalności komercyjnej.

Decyzja odnośnie ukierunkowania działań kontrolingu zależy w dużej mierze od miejsca występowania „wąskich gardeł”, czyli słabych punktów w organizacji. Tam, gdzie występują odchylenia od planów, kontroling stanowi wsparcie regulując procesy zachodzące w danym dziale. Z założeniami kontrolingu należy utożsamiać również pojęcie „jakości”, do którego przedsiębiorstwo wciąż dąży, korygując powstające lub prawdopodobne odchylenia od planu. W tym zakresie istotne znaczenie ma sprawny przepływ informacji oraz konieczność jej analizy i oceny. „Jednym z kluczowych czynników warunkujących właściwy przepływ informacji i komunikację wewnątrz organizacji, a także możliwość efektywnej kontroli

⁵ B. R. Kuc, *Kontroling narzędziem wczesnego ostrzegania*, Wydawnictwo PTM, Warszawa 2006, s. 4.

⁶ S. Marciniak, *Controlling-filozofia, projektowanie*. Difin, Warszawa 2001, s. 36.

⁷ *Ibidem*, s. 36 - 37.

uwzględniającej wszystkie aspekty zarządzania jakością, jest odpowiednia struktura organizacyjna".⁸

Jeśli chodzi o strukturę organizacyjną, to powinna ona być tak skonstruowana, żeby wychodzić naprzeciw klientom (odbiorcom produktów), ich potrzebom oraz zapewniać ciągle i efektywne działanie mechanizmów sprzężeń zwrotnych.⁹ Polega to na współdziałaniu wszystkich jednostek organizacji w przekazywaniu sobie nawzajem informacji poprzez sprawną komunikację, dostarczaniu jej do ośrodków decyzyjnych, które następnie podejmują odpowiednie kroki dostosowujące działania, celem spełnienia obecnych i przyszłych wymagań klienta. Niezwykle ważny jest odpowiedni podział zakresów odpowiedzialności i kompetencji komórek organizacyjnych w organizacji, dzięki czemu zapewniona zostanie właściwa koordynacja działań, realizacja potrzeb informacyjnych, sprawna komunikacja. Zasięg kontrolingu operacyjnego musi obejmować całą organizację, aby wszystkie jej elementy zaangażowane były w proces kontrolingu, aby istniała świadomość wagi i potrzeby realizowanych założeń.

Szczególnie ważne, z punktu widzenia stałego doskonalenia jakości działań, są: ciągła analiza i wykorzystanie informacji pochodzących od odbiorców produktów, a także z bliższego i dalszego otoczenia oraz poszczególnych obszarów funkcjonalnych organizacji.¹⁰

Monitorowanie polega ono na obserwacji funkcjonowania obiektów w wybranych przekrojach, na przykład w odniesieniu do całej organizacji, kierowania organizacjami, stosunków międzyludzkich itd. Najczęściej służy ono do działań restrukturyzacyjnych polegających m.in. na dostosowywaniu organizacji do zmieniających się potrzeb otoczenia.

Szeroko rozumiana kontrola (obejmująca kontrolę strategiczną i operacyjną) jest z jednej strony procesem korygującym bieżące i przyszłe działania, z drugiej - procesem inspirującym do poszukiwania właściwych dróg funkcjonowania w przyszłości, a także ostrzegającym o zagrożeniach.

Szczególnie ważne w strategicznym zarządzaniu bezpieczeństwem obywateli, w tym także w kontroli strategicznej, jest wypracowanie wzorca działania. Ważne jest udzielenie odpowiedzi na pytanie, czy system powinien być zdecentralizowany (tak jak w większości państw demokratycznych), czy scentralizowany (oparty na doświadczeniach z okresu PRL).

Z zestawienia zawartego w tabeli 18.1. wynika, że nowoczesnym z punktu widzenia współczesnego zarządzania, jest system zdecentralizowany, że wszelkie potrzeby społeczności lokalnej powinny być zaspakajane przez organizacje znajdujące się jak najbliżej obywatela.¹¹ Stąd podstawowym elementem w systemie zapewnienia bezpiecznego bytu

⁸ B. R. Kuc (red.), *Kontrola i kontroling w zarządzaniu - tendencje, koncepcje, instrumenty*, cz. 3., Wydawnictwo WSZiM, Warszawa 2002, s. 31.

⁹ Por. A. Jednoróg (red.), *Tendencje w rozwoju zarządzania jakością*, Prace Naukowe Instytutu Technologii Maszyn i Automatyzacji Politechniki Wrocławskiej, Wrocław 2000.

¹⁰ B. R. Kuc (red.), *op. cit.*, s. 32.

¹¹ Co jest zgodne z zasadami określonymi w ustawie zasadniczej.

obywateli powinien być samorząd terytorialny - gminy, powiatowy. Od sprawnego i skutecznego zarządzania strategicznego w gminie, powiecie, od formułowania strategii zapewniającej rozwój gminy, powiatu, będzie zależał ten byt.

Samorząd terytorialny oznacza prawo i zdolność społeczności lokalnych do zarządzania częścią spraw publicznych na ich własną odpowiedzialność i w interesie ich mieszkańców w granicach określonych prawem.

Tabela 18.1.

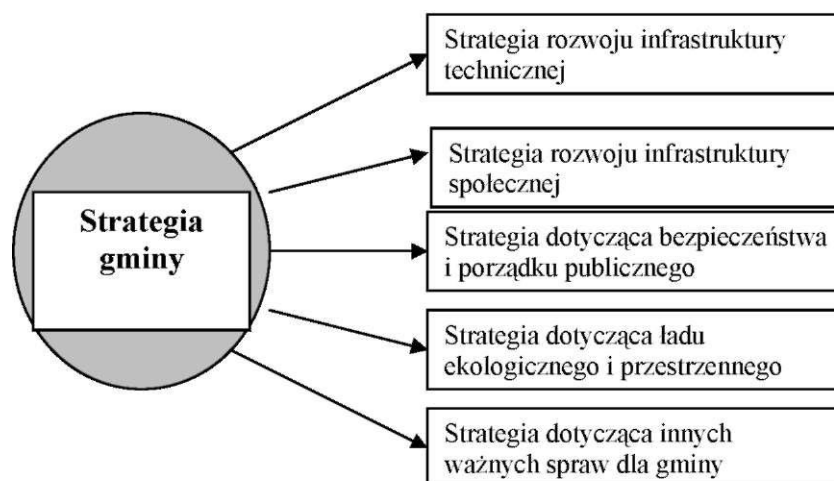
Niektóre zalety i wady systemów scentralizowanych i zdecentralizowanych funkcjonujących na rzecz bezpieczeństwa obywateli

Cechy	System scentralizowany	System zdecentralizowany
Zalety	<ul style="list-style-type: none"> • Możliwość szybkiego przemieszczania sił i środków, • Jest zapewniony w miarę stabilny byt zawodowy uczestników organizacji obejmujący płace, uprawnienia emerytalne i rentowe, kształcenie i doskonalenie zawodowe • Dobra reprezentacja w kontaktach międzynarodowych, ogólnokrajowych, • Scentralizowane zakupy sprzętu pozwalają na szersze negocjacje cenowe, na unifikację i standaryzację sprzętu używanego bezpośrednio i pośrednio w ochronie bezpieczeństwa obywateli. 	<ul style="list-style-type: none"> • Organizacje odpowiedzialne za bezpieczeństwo są blisko obywatela, są w pełnej dyspozycji i nadzorze odpowiedzialnego za bezpieczeństwo na danym terenie, • Władze lokalne własne i otrzymane środki finansowe dzielą proporcjonalnie do rzeczywistych potrzeb danego regionu, czyli racjonalnie wykorzystują ograniczone zasoby finansowe, • Struktury organizacyjne organizacji odpowiedzialnych a bezpieczeństwo obywateli wynikają z rzeczywistych zadań i potrzeb obywateli, są elastyczne, są racjonalnie dostosowane do tych potrzeb, • Jest zachowana tak

		<p>ważna w obszarze bezpieczeństwa</p> <p>jedność kierowania dotycząca wszystkich problemów obejmujących bezpieczeństwo na danym terenie,</p> <ul style="list-style-type: none"> • Wszyscy funkcjonariusze organizacji odpowiedzialnych za bezpieczeństwo są równi wobec prawa.
Wady	<ul style="list-style-type: none"> • Nie uwzględnia wszystkich potrzeb społeczności lokalnej • Brak odpowiedzialnego za bezpieczeństwo obywateli na danym terenie, odpowiedzialność jest rozmyta, • Można zauważyć działania polegające bardziej na chęci przypodobania się przełożonemu personalnemu odpowiedniego szczebla, iż mające na celu zaspokojenie potrzeb społecznych, potrzeb obywatela, • Ze względu na swoją skostniałość (system tworzony od góry) jest stosunkowo drogi i mało elastyczny. 	<ul style="list-style-type: none"> • Ewentualne przemieszczanie sił i środków wymaga wcześniejszego zawarcia umów bilateralnych i multilateralnych, • Zdecentralizowane zakupy sprzętu mogą powodować zakłócenia w zakresie kompatybilności urządzeń, zakłócenia w sytuacjach wymagających współdziałania wielu służb, • W porównaniu z systemem scentralizowanym mniejsza jest stabilność zawodowa, płacowa uczestników organizacji • Może występować zjawisko „lokalnej korupcji”.

Źródło: opracowanie własne

Samorząd terytorialny oznacza prawo i zdolność społeczności lokalnych do zarządzania częścią spraw publicznych na ich własną odpowiedzialność i w interesie ich mieszkańców w granicach określonych prawem.

Rysunek 18.2. Podstawowe strategie funkcjonalne składające się na strategię gminy

Tworzona, czy też modyfikowana pod wpływem zachodzących zmian, strategia gminy powinna obejmować następujące szczegółowe strategie funkcjonalne: rozwoju infrastruktury technicznej, rozwoju infrastruktury społecznej, bezpieczeństwa i porządku publicznego, ładu ekologicznego i przestrzennego oraz innych ważnych spraw dla gminy (rys. 18.2.). Do podstawowych elementów mających wpływ na rozwój infrastruktury technicznej zaliczamy: drogi gminne, ulice, mosty, place, wodociągi, kanalizację, usuwanie i oczyszczanie ścieków komunalnych; utrzymywanie czystości, utrzymywanie urządzeń sanitarnych; lokalizację oraz utrzymanie wysypisk śmieci oraz utylizację odpadów komunalnych, zaopatrzenie w energię elektryczną i ciepłą, komunalne budownictwo mieszkaniowe; lokalny transport zbiorowy; targowiska i hale targowe; gminne obiekty i urządzenia użyteczności publicznej oraz obiekty administracyjne. Do podstawowych elementów mających wpływ na rozwój infrastruktury społecznej zaliczamy: ochronę zdrowia, pomoc społeczną, oświatę, kulturę, kulturę fizyczną. Bezpieczeństwo i porządek publiczny powinny obejmować co najmniej: organizację i kontrole ruchu drogowego, porządek publiczny, ochronę przeciwpożarową i przeciwpowodziową, bezpieczeństwo sanitarne, a także bezpieczeństwo w aspekcie kryminalnym, gospodarczym, drogowym o charakterze lokalnym. Zaś strategia dotycząca ładu ekologicznego i przestrzennego powinna obejmować: planowanie przestrzenne, gospodarkę terenami, ochronę środowiska. Do innych ważnych spraw możemy na przykład zaliczyć: promocję gminy, współpracę z organizacjami

pozarządowymi, współpracę ze społecznościami lokalnymi i regionalnymi innych państw¹².

Podchodząc w sposób szeroki do zarządzania bezpieczeństwem obywateli można wykazać, że wszystkie wyróżnione strategie funkcjonalne będą w mniejszym lub większym zakresie wpływały na bezpieczeństwo obywateli, na bezpieczny ich byt.

Tworzona, czy też modyfikowana pod wpływem zachodzących zmian, strategia powiatu powinna zawierać te same szczegółowe strategie funkcjonalne co gmina, czyli: rozwoju infrastruktury technicznej, rozwoju infrastruktury społecznej, bezpieczeństwa i porządku publicznego, ładu ekologicznego i przestrzennego oraz innych ważnych spraw dla gminy. Jednak ich treść będzie inna, gdyż powiat wykonuje zadania publiczne o charakterze ponadgminnym.

Konstruowanie strategii funkcjonalnych nie powinno się jednak odbywać w sposób typowo „urzędniczy”. Należy wykorzystać stosowane od dawna w podmiotach gospodarczych instrumenty identyfikacji i prognozowania zjawisk zachodzących w gminie w powiecie i ich otoczeniu bliższym i dalszym, identyfikacji szans i zagrożeń, na przykład w zakresie możliwej pomocy unijnej, identyfikacji własnych silnych i słabych stron.¹³ Wskazane jest szerokie wykorzystywanie elementów profesjonalnego benchmarkingu (uczenia się od innych, przenoszenia najlepszych rozwiązań).

Proces konstruowania strategii funkcjonalnych powinien być poddany szczególnej kontroli strategicznej, w której podstawowymi podmiotami w gminie powinny być wójt, rada gminy, mieszkańcy gminy, media, zaś w powiecie starosta, zarząd powiatu, rada powiatu, mieszkańcy powiatu, media.

Dopiero z przyjętych strategii działania obejmujących najważniejsze potrzeby obywateli i rozwoju rejonu w którym mieszkają - po ich weryfikacji w procesie kontroli strategicznej - powinny wynikać struktury organizacyjne zabezpieczające realizację tych potrzeb.

Przyjęta strategia ujmująca najważniejsze potrzeby gminy, powiatu, ujmująca hierarchię ważności tych potrzeb, powinna stanowić podstawę do sprawiedliwego rozdziału zawsze ograniczonych środków finansowych będących w dyspozycji gminy, powiatu - w tym na bezpieczeństwo obywateli. To ona powinna wymuszać konkretne rozwiązania organizacyjne. Przy czym przy projektowaniu i tworzeniu struktur organizacyjnych powinno dominować podejście przedmiotowe. Ingerencja administracji rządowej - w tym także w obszarze zarządzania bezpieczeństwem obywateli - powinna ograniczona i sprowadzać się bardziej do pomocy samorządom terytorialnym, niż do sterowania ich funkcjonowaniem.

¹² Zob. art. 7 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (tekst jednolity: Dz. U. 2001 Nr 142 poz. 1591 z późniejszymi zmianami) określający zadania własne gminy niezbędne do zaspokojenia zbiorowych potrzeb wspólnoty.

¹³ Przede wszystkim analizę SWOT.

Bibliografia

1. Błoch H., *Controlling czyli rachunkowość zarządcza*. CIM, Warszawa 1995.
2. Jednoróg A. (red.), *Tendencje w rozwoju zarządzania jakością*. Prace Naukowe Instytutu Technologii Maszyn i Automatyzacji Politechniki Wrocławskiej, Wrocław 2000.
3. Kisielnicki J., *Zarządzanie organizacją*, WSHiP, Warszawa 2000.
4. Kuc B. R. (red.), *Kontrola i controlling w zarządzaniu - tendencje, koncepcje, instrumenty*, cz. 3., Wydawnictwo WSZiM, Warszawa 2002.
5. Kuc B. R., *Kontrola w systemie zarządzania. Funkcje i dysfunkcje*. Wydawnictwo PTM, Warszawa 2006.
6. Kuc B. R., *Kontrolling narzędziem wczesnego ostrzegania*, Wydawnictwo PTM, Warszawa 2006.
7. Marciniak S., *Controlling - filozofia, projektowa.*, Difin, Warszawa 2001.
8. Penc J., *Strategiczny system zarządzania. Holistyczne myślenie o przyszłości. Formułowanie misji i strategii*, Agencja Wydawnicza PLACET, Warszawa 2001.
9. Steinmann H., Schreyögg G., *Zarządzanie. Podstawy kierowania przedsiębiorstwem*, PW, Wrocław 1998.
10. Wawrzyniak B., *Zarządzanie strategiczne. Narodowa fikcja czy praktyka działania?*, „Organizacja i Kierowanie” nr 2/1993.

Summary

Strategic control in managing citizens' safety

Strategic control is particularly important in strategic management. But with respect to the strategic management of citizen safety it can be demonstrated, that this control is presently exercised in a very limited way. This limitation presents an important organizational reserve lowering the efficiency of managing citizens' safety.

Krystyna Leśniak - Moczuk

**19. ZAGROŻENIE BEZROBOCIEM A BEZPIECZEŃSTWO
ZATRUDNIENIA
DEKADA BEZROBOCIA W PERCEPCJI SPOŁECZNOŚCI
LOKALNEJ W LATACH 1996-2006**

Streszczenie

Niniejsze opracowanie zawiera wnioski z badań panelowych dotyczących bezrobocia lokalnego w powiecie mieleckim na Podkarpaciu, zrealizowanych przez autorkę w latach 1996 i 2006. Celem podjętych badań było ujawnienie zmian w percepcji bezrobocia przez osoby pozostające bez pracy. Badaniami zostały objęte następujące zagadnienia: postawy wobec bezrobocia, rytm życia codziennego bezrobotnych, poszukiwanie pracy i stosunek do pracy bezrobotnych, stan psychiczny i zagrożenia wywołane pozostawaniem na bezrobociu, kontakty społeczne i patologie społeczne podczas bezrobocia oraz szanse życiowe bezrobotnych i ich dzieci.

Wprowadzenie

Bezrobocie w Polsce natrafiło na nieprzygotowany grunt zarówno d strony polityki, gospodarki jak i społeczeństwa. W pierwszych latach trudno było politykom przyznać się do zaakceptowania zjawiska bezrobocia poddawanego krytyce i utożsamianego z gospodarką kapitalistyczną. Konstytucyjny zapis gwarantował Polakom prawo do pracy. W nazwie pierwszej ustawy z 1989 roku regulującej problemy rynku pracy nie pojawiło się nawet słowo bezrobocie. Polityka dotycząca bezrobocia była wówczas nieprzemyślana i zbyt liberalna, szczególnie w stosunku do osób wcześniej niepracujących, a nawet uchylających się od pracy. Było to niekorzystne z wielu powodów, powodowało rozdawnictwo państwowych funduszy, nie motywowało do poszukiwania pracy, przyzwyczajało do postawy roszczeniowej wobec państwa. Dla społeczeństwa natomiast pierwsze zetknięcie się z bezrobociem było szokiem i wiązało się w wielu rodzinach z drastycznym obniżeniem standardu życiowego. Przez siedemnaście lat trwania bezrobocia wiele osób nauczyło się z nim egzystować, zdobywać dodatkowe środki do życia, wykorzystując jednocześnie przysługujące bezrobotnym świadczenia od państwa. Wytworzył się, więc swoisty w naszych warunkach syndrom bezrobocia, który ukształtował styl życia z bezrobociem zaakceptowanym przez bezrobotnych i ich otoczenie.

W związku ze specyfiką polskiego bezrobocia trudno jest czerpać bezpośrednio wzorce z doświadczeń innych krajów borykających się z tym problemem. Trzeba wypracowywać własne metody i instrumenty polityki przeciwdziałającej poszerzaniu się bezrobocia i łagodzącej jego negatywne skutki. Do tego celu niezbędna jest praktykom życia gospodarczego i politycznego dokładna znajomość faktów, ich interpretacja, analiza i synteza. Materiałów takich, uświadamiających zakres problemów

do rozwiązywania powinna dostarczać nauka. Pomimo dużej liczby badań, publikacji, opracowań i analiz z zakresu bezrobocia w Polsce, nie ma nadmiaru opracowań ujmujących to zjawisko w kontekście społecznym, ukazujących badane zjawisko od strony percepcji przez osoby pozbawione stałych dochodów, doświadczające egzystencji bez możliwości legalnego zatrudnienia. Specyfika polskiego bezrobocia wymaga uzupełnienia analiz ilościowych przeprowadzanych w oparciu o dane statystyczne wynikające z rejestracji bezrobotnych. Ekonomisci, bowiem w analizie przyczyn, stanu i skutków bezrobocia, posługując się jedynie faktami, statystyką, publikacjami są w stanie poznać jedynie oficjalną, jednostronną wersję tego złożonego niezwykle zagadnienia. Jego wielostronność wymaga uzupełnienia wiedzy o nim z punktu widzenia zarówno psychologii, socjologii, prawa jak i innych pokrewnych nauk społecznych, czy ich subdyscyplin. Szczególna specyfika bezrobocia wynika także z ukrytego charakteru okoliczności i kontekstów przechodzenia na bezrobocie, sposobów radzenia sobie w trakcie posiadania statusu bezrobotnego, przyczyn zainteresowania utrzymywaniem tego statusu i korzystania z niego, braku stosowania prawno-administracyjnych mechanizmów i narzędzi do wykrywania nieprawidłowości i nadużyć zarówno przez instytucje obsługujące rynek pracy jak i przez bezrobotnych. Poruszone zagadnienia znajdujące się na pograniczu prawa, sfery nieformalnej, szarej strefy są prawie nieuchwytnie w oficjalnych wskaźnikach, a także niezwykle trudne do zbadania za pomocą narzędzi stosowanych w badaniach ilościowych. Nieco bardziej wiarygodne wyniki dają badania jakościowe, jakkolwiek i w nich badacz nie ma pewności, co do bezwzględnej prawdziwości i rzetelności otrzymywanych od respondentów informacji. Nie zwalnia to jednak od docierania do istoty zagadnienia, bowiem dopiero ukazanie oficjalnej i na ile to jest możliwe, tej nieformalnej strony zjawiska bezrobocia składa się na całościowy jego kształt, aczkolwiek daleki jeszcze od pełnego obrazu.

Niniejsze opracowanie zawiera wnioski wyprowadzone z badań panelowych dotyczących bezrobocia lokalnego w powiecie mieleckim na Podkarpaciu, zrealizowanych przez autorkę w dwóch punktach czasowych na przestrzeni dziesięciu lat w 1996 i 2006 roku, z wykorzystaniem narzędzia kwestionariusza wywiadu i obserwacji, wraz z analizą dokumentów źródłowych. Badania te miały na celu częściowe uchylenie zasłony statystyczno-faktograficznej, zniekształcającej prawdziwe oblicze bezrobocia lokalnego. Celem podjętych w interwale dekady badań, jest próba ujawnienia zmian w ludzkiej percepcji bezrobocia, zaistniałych na skutek:

- postępujących przemian transformacyjnych w gospodarce kraju i ich oddziaływania na gospodarkę lokalną,
- zmian państwowej polityki społecznej wobec bezrobocia,
- wpływu czasu pozwalającego nie tylko na zaprzestanie traktowania bezrobocia jako zjawiska nieznanego, nieoswojonego, zagrażającego bieżącemu poczuciu bezpieczeństwa i perspektywicznej egzystencji bezrobotnego i jego rodziny, ale na uznawanie statusu bezrobotnego jako sposobu na życie,

- umiejętności i możliwości dostosowywania się do warunków życia bez stałej, pewnej, gwarantowanej pracy dającej bezpieczeństwo socjalne i satysfakcję zawodową,
- wykorzystania własnej zaradności pozwalającej na ujawnienie się cech przedsiębiorczości i zdolności do samodzielnego mniej lub bardziej formalnego zabiegania o bezpieczeństwo materialne swoje i swojej rodziny,
- trwania w bezradności, popadania w patologiczne zachowania, braku odwagi i chęci do powrotu na rynek pracy w celu poszukiwania ofert pracy i możliwości legalnego zatrudnienia lub innego sposobu wyjścia z bezczynności wynikłej z utraty stałej pracy zarobkowej.

19.1. Postawy wobec bezrobocia

Sposób przyjmowania statusu bezrobotnego, stwierdzony na podstawie badań zrealizowanych w rejonie mieleckim w 1996 roku, zależał od umiejętności poradzenia sobie w trudnych, nowych warunkach życiowych, od swojej sytuacji rodzinnej, stosunku otoczenia do bezrobocia, a nade wszystko od korzystnych przepisów prawnych w ustawodawstwie o bezrobociu w początkowym okresie jego trwania. Przewaga liczbowa osób bezrobotnych, którzy w wywiadach przeprowadzanych w siedem lat po pojawieniu się bezrobocia w Polsce, przyjmowali status bezrobotnego bez obciążenia psychicznego, świadczy o wrośnięciu tego zjawiska w świadomość społeczeństwa i pejzaż gospodarczy mieleckiego środowiska lokalnego. Osoby spokojnie traktujące swoje nowe położenie życiowe bez stałego oficjalnego zatrudnienia, realizowali swoje plany rodzinne, szczególnie dotyczy to kobiet wychowujących dzieci. Natomiast bezrobotni absolwenci wykorzystywali wolny czas i pobierany zasiłek dla bezrobotnych do przedłużenia swobody po okresie szkolnym, bez obowiązków zawodowych. Stosunkowo duża liczba bezrobotnych, wśród których przeważali mężczyźni, szukali sposobu na zabezpieczenie dochodów dla siebie i swoich rodzin poprzez pracę na czarno lub za granicami kraju. Spośród osób zdesperowanych pozostawaniem poza rynkiem pracy, najwięcej ubolewało nad niemożliwością wykorzystania swojego przygotowania zawodowego i pogorszeniem się warunków materialnych.

W siedemnastym roku trwania bezrobocia, dwie trzecie bezrobotnych udzielających wywiadów, przeżywało traumatycznie swój status bezrobotnego. Spośród bezrobotnych, którzy dostosowali się do tej sytuacji, jedni przewyciężali stan załamania pozostając obojętnymi, inni przyzwyczajali się lub próbowali optymistycznie patrzeć w przyszłość, dostrzegając perspektywy lepszego jutra. Czynnikiem polepszającym ich nastroje były możliwości pracy w drugim obiegu gospodarczym, sezonowo albo za granicą lub wsparcie rodziny. Długotrwałemu bezrobociu towarzyszył stan permanentnego przygnębienia, załamania, bezsilności i rozczarowania. Spośród jednej trzeciej bezrobotnych, traktujących swój status bezstresowo, wyróżnić można trzy rodzaje postaw, od dobrego samopoczucia, przez

akceptację swojej sytuacji do pogorszenia się dobrego nastroju przy przedłużaniu się okresu pozostawania bez pracy.

Dziesięć lat dzielących obie sekwencje badań wpłynęło na zwiększenie liczby badanych bezrobotnych traktujących swój status w kategoriach niepowodzenia życiowego, załamania psychicznego, jako stanów w większym lub mniejszym zakresie wracających do normy, albo przynajmniej zaakceptowanych. Nie mniej jednak utrzymywanie się jednej trzeciej bezrobotnych respondentów nastawionych do swojego statusu pozytywnie, świadczyć może o specyfice tego zjawiska w badanym środowisku lokalnym, traktowanego w literaturze dość jednoznacznie. Bowiernie klasyczne podejście do analizowania postaw bezrobotnych wobec faktu pozbawienia zatrudnienia i pozostawania bez pracy, ukazuje stany negatywnego nastawienia, ewentualnie ulegającego zmianom w kierunku poprawy nastrojów. Natomiast w przedstawionym materiale badawczym widać różnorodność reakcji bezrobotnych na wejście do armii bezrobotnych i różne kierunki zmian tych postaw.

Dokonując porównania czynników warunkujących kształtowanie się postaw bezrobotnych wobec statusu bezrobotnego na przestrzeni dziesięciu lat, należy zwrócić uwagę na następujące prawidłowości. W 1996 roku częściej bezrobotne kobiety, aniżeli bezrobotni mężczyźni obawiali się negatywnego wpływu bezczynności zawodowej na utratę zdobytych kwalifikacji, a w 2006 roku bezrobotni mężczyźni częściej niż bezrobotne kobiety, okres przedłużającego się bezrobocia rozpatrywali przez pryzmat wpływu utraty stałych dochodów na pogarszanie się warunków bytowych swoich rodzin. Wpływ wieku na stan samopoczucia bezrobotnych powiązany był ze zmianami w ustawodawstwie o bezrobociu. Kiedy na początku bezrobocia osłonowo traktowano bezrobotną młodzież, wówczas jej nastawienie wobec bezrobocia było bardziej pozytywne niż wśród bezrobotnych z pozostałych przedziałów wiekowych. Po zmianie korzystnych dla absolwentów przepisów prawnych, na ich stosunek do bezrobocia wpływała własna sytuacja życiowa i istniejące warunki materialne w ich rodzinach. Bezrobotna młodzież stanu wolnego, pochodząca z dobrze sytuowanych rodzin, bezrobociu traktowała rozrywkowo lub nie miała pomysłu na sensowne zagospodarowanie czasu wolnego. Bezrobotni w wieku mobilnym mający szanse na znalezienie pracy, szybciej przezwyciężali stan pesymizmu spowodowanego statusem bezrobotnego. Wiek pomiędzy 40 i 50-tym rokiem życia nie jest atrakcyjny na rynku pracy, stąd z tego przedziału wiekowego najwięcej bezrobotnych pozostawało w złym samopoczuciu przez cały czas pozostawania bez zatrudnienia. Natomiast osoby w wieku przedemerytalnym, mając nadzieję na uzyskanie świadczeń pomostowych lub przechodząc na wcześniejsze emerytury, szybciej pozbywały się stresu spowodowanego utratą pracy. Kolejny czynnik wpływający na postawy wobec statusu bezrobotnego ma związek z możliwością uzyskiwania dochodów podczas bezrobocia. Porównywalna ocena stanu warunków materialnych bezrobotnych w obu badanych okresach jest świadectwem umiejętności znajdowania sposobów na pokonywanie trudności

spowodowanych utratą pracy wśród znacznej grupy bezrobotnych. Prawie połowa respondentów ujawniła, że czuje się zdegradowana materialnie z powodu braku stałego, oficjalnego zatrudnienia. Sytuacja na lokalnym rynku pracy w dużym stopniu wpływa na postawy bezrobotnych wobec swojego statusu. Oferty miejsc pracy w drugim obiegu gospodarczym i za granicami kraju były w obu badanych okresach konkurencyjne wobec oficjalnych miejsc pracy, umożliwiających legalne zatrudnienie i dochody zgodne z umowami o pracę. Ale nawet uzupełnianie się tych ofert na lokalnym rynku pracy nie zawsze eliminuje bezrobotnych z rejestru, jeśli jest milczące przyzwolenie na łączenie statusu bezrobotnego z uzyskiwaniem dochodów z pracy nieformalnej. Dlatego wśród zarejestrowanych bezrobotnych znajdują się bezrobotni z wyboru, lub powracający do armii bezrobotnych, aby korzystać z ustawowych przywilejów dla bezrobotnych, a główne dochody pozyskiwać dzięki pracowitemu wykorzystaniu czasu wolnego od oficjalnej pracy. Czas pozostawania i częstotliwość powrotu do armii bezrobotnych nie wpływa decydująco na postawy wobec bezrobocia, gdyż nastąpiło oswojenie tego zjawiska zarówno wśród samych bezrobotnych jak i przez otoczenie. Jedynie kumulacja bezrobocia w rodzinach, kiedy bezrobotnymi byli współmałżonkowie, wpływała stresująco na członków rodziny. W przeciągu siedemnastu lat trwania bezrobocia zaostreniu uległa opinia społeczna oceniająca bezrobotnych, nie tyle z powodu gorszego postrzegania populacji bezrobotnych, ale dostrzegania u bezrobotnych nadużywania swojego statusu, obciążającego budżety publiczne. Jednak nie zauważa się znaczącego wpływu pogorszenia oceny bezrobotnych w opinii publicznej, na sposób przeżywania przez nich bezrobocia. Większość bezrobotnych respondentów uważała, że nie są traktowani gorzej przez społeczność lokalną, gdyż bezrobocie się upowszechniło, a zaradność bezrobotnych nie pozwala obnażać na zewnątrz niedostatku, który mógłby razić otoczenie.

19.2. Rytm życia codziennego bezrobotnych

Porównując wydzwięk wypowiedzi zebranych w obu etapach badawczych, relacjonujących przebieg życia codziennego na bezrobociu, należy zwrócić uwagę na wyjątkową umiejętność przystosowania się do egzystencji bez stałego oficjalnego zatrudnienia bez względu na czas trwania bezrobocia. Przedstawiciele obojga płci posiadający własne rodziny rozkładali obowiązki kobiece i męskie zgodnie z tradycyjnymi rolami rodzinnymi. Większość bezrobotnych kobiet więcej czasu poświęcała na prowadzenie domu i wychowywanie dzieci, a większość bezrobotnych mężczyzn czas wolny od pracy zawodowej wykorzystywała na poszukiwanie pracy, jeśli jej do tej pory nie wykonywała w trosce o zapewnienie bytu rodzinie, przy zachowaniu statusu bezrobotnego. W populacji badanych bezrobotnych większe zmęczenie bezrobociem uwidaczniało się w zarówno u kobiet jak i u mężczyzn podczas przeprowadzania badań w drugiej sekwencji czasowej. Zróżnicowanie to było szczególnie widoczne wśród młodego pokolenia bezrobotnych, którego przedstawiciele, w latach

dziewięćdziesiątych traktowali okres pozostawania bez zatrudnienia beztroško, a w 2006 roku, było wśród nich więcej narzekań na monotonię spowodowaną bezczynnością zawodową niż na trudniejsze warunki życiowe spowodowane obniżeniem dochodów.

19.3. Poszukiwanie pracy i stosunek do pracy bezrobotnych

W obu badanych okresach status bezrobotnego dla dużej grupy bezrobotnych nie był równoznaczny z poszukiwaniem pracy, jakby wskazywała na to ustawowa definicja bezrobotnego. Trudno winić za to samych bezrobotnych, jeśli przepisy prawne nie wykluczają możliwości uchylania się od podejmowania stałego legalnego zatrudnienia przy jednoczesnym zachowaniu statusu bezrobotnego. I to nie brak ofert pracy umożliwia taką „ochronę” bezrobotnych znajdujących nieformalne zatrudnienie, ale umiejętność wykorzystania liberalnych przepisów ustawowych i brak zainteresowania w wykrywaniu takich nieprawidłowości. Z drugiej strony podejmowanie pracy w drugim obiegu gospodarczym zmniejsza podaż miejsc pracy na legalnym rynku pracy i oficjalnych ofert pracy jest mniej. Gdyby mniejsza była możliwość podejmowania pracy na czarno i większe ryzyko wiązałoby się z nieformalnym zatrudnianiem, to skierowanie ofert pracy do pośrednictwa pracy wymuszałoby podejmowanie pracy legalnej eliminującej z rejestru bezrobotnych. Aktualna sytuacja jest korzystna zarówno dla pracodawców zmniejszających obciążenia funduszu płac, dzięki nieoficjalnemu zatrudnianiu bezrobotnych, którzy mogą korzystać z ustawowych przywilejów, jak i dla bezrobotnych zyskujących przy nieformalnym zatrudnieniu wyższe dochody bez obciążeń podatkowo-ubezpieczeniowych lub możliwość powrotu do armii bezrobotnych po okresowym legalnym zatrudnieniu, a nawet po okresowym wyrejestrowaniu się, aby nie otrzymać oferty pracy, której przyjęcie oznaczałoby zakończenie bezrobocia. Jest to bardzo jednostronna interpretacja korzyści wynikających z omijania lub przekraczania przepisów prawa obowiązującego w obszarze rynku pracy, gdyż uchylanie się od odprowadzania obciążeń podatkowych i ubezpieczeniowych przez pracodawców pomniejsza fundusze publiczne, a dla pracobiorców uszczupla podstawy naliczania świadczeń emerytalnych i innych. Otwarcie europejskiego rynku pracy legalnej wchłania polskich bezrobotnych, ale niekoniecznie wpływa na zmniejszenie statystyk bezrobocia. Z kolei bezrobotni poszukujący pracy, czynią to z różną intensywnością, a o niepowodzeniu decyduje wiele czynników, między innymi niedopasowanie struktury popytu na pracę z jej podażą, wynikające nie tyle z nieadekwatnych do potrzeb pracodawców zawodów, ale z przestarzałych kwalifikacji niedostosowanych do nowoczesnych technologii.

Badania realizowane w 1996 roku pozwalają wyciągnąć wnioski, że sam fakt istnienia bezrobocia i trudności w zdobywaniu stałego zatrudnienia, nie przesądza jednoznacznie o lepszym poszanowaniu pracy po jej otrzymaniu. Potencjalni pracobiorcy zapowiadają, co prawda oddawanie się pracy zawodowej i rzetelne wykonywanie obowiązków, ale pod warunkiem

satisfakcjonujących ich wynagrodzeń lub atrakcyjności pracy dającej im zadowolenie. Długotrwałość istnienia bezrobocia nie była czynnikiem wpływającym na stosunek do pracy w drugiej sekwencji badań. Poszanowanie pracy jest zjawiskiem bardzo złożonym, na które wpływa więcej czynników, aniżeli tylko trudności w jej pozyskaniu i utrzymaniu. Ponadto wyrażanie przez bezrobotnych opinii o wykonywanej pracy przed pójściem na bezrobocie i podkreślanie pozytywnego stosunku do pracy uzyskanej na nowo, ma charakter bardziej deklaracyjny, aniżeli rzeczywisty. Bezrobotni zwykle uważają, iż pomimo solidnego traktowania swoich obowiązków zawodowych, zostali niesłusznie zwolnieni, a jeśli podczas bezrobocia napotykają na trudności w znalezieniu nowego miejsca zatrudnienia, to wyobrażają sobie, że będą pracować solidniej, aby nie stracić zdobytego z trudem miejsca pracy.

19.4. Stan psychiczny i zagrożenia wywołane pozostawaniem na bezrobociu

Na przestrzeni dotychczasowego okresu trwania bezrobocia zmniejszyła się liczebność badanych osób nie odczuwających żadnych zagrożeń z powodu pozostawania na bezrobociu. Silniej zagrożenia odczuwają i przeżywają kobiety aniżeli mężczyźni, szczególnie w sferze psychicznej, mężczyźni zaś dominują w populacji bezrobotnych uważających za podstawowe zagrożenie, obniżanie się ich materialnego statusu. W pierwszym etapie badawczym na łagodzenie odczuwania i przeżywania zagrożeń spowodowanych stanem bezrobocia, wpływały łatwiejsze sposoby pozyskiwania świadczeń dla bezrobotnych z Funduszu Pracy, szczególnie w okresie strukturalnego bezrobocia lokalnego. Podczas drugiego etapu badań nie było już przywilejów związanych ze statusem strukturalnego bezrobocia, zaostrowano ustawowo korzystne formy pozyskiwania niektórych świadczeń dla bezrobotnych i wydłużył się okres długotrwałego bezrobocia dla poszczególnych osób pozostających bez zatrudnienia. Cechą znaną tego obszaru badawczego jest zróżnicowane zaangażowanie bezrobotnych w poszukiwanie pracy. Wiele do myślenia daje przyznanie się prawie połowy bezrobotnych do nie wykazywania aktywności w poszukiwaniu pracy, przy jednoczesnym przyznaniu się do odczuwania zagrożenia z powodu pogarszania się swojego statusu materialnego. Biorąc za podstawę te wypowiedzi respondentów w kontekście innych pytań im zadawanych, należy snuć przypuszczenia, że bezrobotni ci czerpią dochody z pracy dorywczej, pozwalającej im zachować status bezrobotnego, ale ponieważ nie mają oni pewności utrzymania dochodów z tych prac na dłużej, a są one na tyle intratne, że nie opłaca się poszukiwać stałego legalnego zatrudnienia, to osoby te żyją w stanie zagrożenia utrzymania stabilności swojej sytuacji materialnej. Jeszcze większy odsetek nie poszukujących pracy znalazł się w grupie bezrobotnych nie odczuwających żadnych zagrożeń wynikających z bezrobocia. Duża część z nich jest płci żeńskiej, młoda, stanu wolnego, wykształcona na poziomie wyższym i mieszka na wsi. Są to atuty dające większe szanse na rynku pracy lub mniejsze powody do troszczenia się

o sprawy bytowe, wynikające z beztroskiej młodości przed założeniem własnej rodziny, bądź zabezpieczenia materialnego przez zarabiającego męża, albo dzięki zamieszkaniu w rodzinnym gospodarstwie rolnym. Atuty związane z rynkiem pracy, w aktualnej sytuacji pozwalają na zdobycie korzystnych ofert pracy w drugim obiegu gospodarczym, a atuty wynikające z cech społecznych nie zmuszają do poszukiwania pracy, jeśli pomimo tego można utrzymać status bezrobotnego. Najbardziej motywowane do poszukiwania stałego legalnego zatrudnienia są osoby odczuwające zagrożenia w sferze pozamaterialnej, ponieważ lekarstwem na pozbycie się tych zagrożeń jest komfort wykonywania pracy zawodowej stałej, pewnej i legalnej, dającej młodym osobom perspektywę utrzymania i podwyższania zdobytych kwalifikacji zawodowych oraz podstawy gwarancji wymaganych przy zaciąganiu kredytów niezbędnych do zagospodarowania się na starcie w dorosłe życie. Zatrudnianie na czarno takich perspektyw nie stwarza. Osoby w wieku produkcyjnym, tym mniej mobilnym i atrakcyjnym dla pracodawców, też preferowały stałą pracę legalną, która nie postawiłaby ich w sytuacji ponownego poszukiwania pracy w wieku jeszcze bardziej zaawansowanym oraz dawałaby im gwarancje gromadzenia kapitału na przyszłe emerytury, jeśli posiadać będą legalne umowy o pracę.

19.5. Kontakty społeczne i patologie społeczne podczas bezrobocia

Człowiek jako istota społeczna nie jest stworzony do życia w izolacji społecznej, a wręcz przeciwnie na jego rozwój fizyczny i intelektualny oraz stopień socjalizacji, pozytywny i niezastąpiony wpływ mają więzi i relacje międzyludzkie. Z tego punktu widzenia wpływ bezrobocia na ograniczanie kontaktów społecznych jest negatywną stroną tego zjawiska występującego w procesie gospodarowania. Na szczęście aktywność bezrobotnych poddanych wywiadowi w obu etapach badawczych, nie zubożyła zanadto tej sfery życia społecznego, jaką jest potrzeba wzajemnych kontaktów w kręgu rodzinnym, towarzyskim i zawodowym. Zróżnicowanie częstotliwości tych kontaktów podczas przebywania na bezrobociu uwarunkowane jest wieloma czynnikami, niekoniecznie wynikającymi ze statusu bezrobotnego. Czynnikiem najbardziej różnicującym stopień nasilenia kontaktów społecznych była w obu okresach badawczych płeć. Bezrobotni mężczyźni posiadają tych kontaktów o wiele więcej, niż bezrobotne kobiety, a przebywanie na bezrobociu niekiedy nasila ich częstotliwość, ze względu na większe zasoby wolnego czasu, którego kobietom prowadzącym dom i wychowującym dzieci, może na bezrobociu nawet brakować. U kobiet nie występuje mniejsza potrzeba kontaktów, ale możliwości zaspokajania tej potrzeby są większe u mężczyzn. Stymulatorem podtrzymującym kontakty społeczne, nawet podczas przebywania na bezrobociu jest wyższy poziom wykształcenia, który pozwala w większym stopniu zachować prestiż społeczny nawet po utracie pracy zarobkowej. Ponadto osoby z wyższym wykształceniem są w lepszej sytuacji na rynku pracy i mają większe szanse powrócić do aktywności zawodowej.

Okres prowadzenia badan nie mial wplywu na ksztaltowanie sie opinii uzalezniajacych podatnosc na popadanie w patologiczne zachowania od posiadania statusu bezrobotnego. Zaleznosc te potwierdzaja nie tylko badania opinii spolecznej, ale i statystyki. Kwestia dyskusyjna jest jedynie uwzglednienie splotu dodatkowych czynnikow i okolicznosci zmniejszajacych lub wzieszajacych obciazenie bezrobotnych patologicznymi zachowaniami. Bledem bylyby, bowiem generalizowanie pogladu, ze wiekszosc bezrobotnych jest w jednakowym stopniu narazona na marginalizacje spoleczna. Wejscie na te droge zdeterminowane jest stopniem odpornosci psychicznej, wynikajacym z osobowosci czlowieka i podatnoscii na uleganie wplywom srodowiska podczas przebywania na bezrobociu. Ale nie tylko wplywy otoczenia pochodzacego z patologicznych kregow sa odpowiedzialne za schodzenie na zla droge bezrobotnych, lecz takze najblizsze, rodzinne i towarzyskie srodowisko, ktore moze chronic osobe bezrobotna poprzez akceptacje jej statusu lub nieświadomie wpędzać ją w patologiczne zachowania, nieumiejętnym postępowaniem wobec niej, na przykład poprzez zbyt wygórowane oczekiwania, którym ona nie może sprostać z powodu przebywania na bezrobociu. Biorąc pod uwagę powyższe argumenty oraz cechy społeczne bezrobotnych, należy stwierdzić, że najbardziej narażona na popadanie w patologie społeczne w powiązaniu z bezrobociem jest płeć męska, w tym osoby młode, ze względu na nadmiar czasu wolnego i brak środków niezbędnych do zaspokojenia potrzeb wynikających z młodego wieku oraz mężczyźni posiadający własne rodziny i nie będący w stanie wykonywać swojej roli społecznej „głowy” rodziny, odpowiedzialnej za zapewnienie rodzinie bezpieczeństwa materialnego.

19.6. Szanse życiowe bezrobotnych i ich dzieci

Dystans dziesięciu lat, dzielący poszczególne fazy badań wśród bezrobotnych w rejonie mieleckim, nie zaznaczył się znaczącą obniżką poziomu bezrobocia w stosunku do liczby ludności w tym środowisku lokalnym, ale wpłynął na poprawę oceny swoich szans życiowych i perspektyw życiowych dzieci bezrobotnych, dokonaną przez samych bezrobotnych. Świadczyć to może o tym, że bezrobocie tak wrosło w pejzaż życia społeczno-gospodarczego, że pomimo jego trwania poprawia się optyka widzenia własnych perspektyw na tle sytuacji gospodarczej w kraju i w miejscu zamieszkania. W obu okresach badawczych mniejsza liczba kobiet, aniżeli mężczyzn była nastawiona pesymistycznie do przyszłości pomimo bezrobocia. W badaniach uwidoczniła się wieloczynnikowa determinacja wpływająca na kształtowanie się bezpieczeństwa życiowego bezrobotnych i ich dzieci w przyszłości. W latach dziewięćdziesiątych częściej kobiety niż mężczyźni uzależniały poprawę swojej sytuacji życiowej w przyszłości od aktywności własnej, a więcej mężczyzn oczekiwało na poprawę stanu gospodarki w Polsce, który może wpłynąć na perspektywy lepszego jutra. W roku 2006 optymistyczne nastawienie do przyszłości bezrobotnych, determinowało postrzeganie lepszych perspektyw dla własnych dzieci, dzięki zwiększeniu aktywności własnej, jak i swoich dorastających

dzieci. Natomiast bezrobotni z postawami pesymistycznego postrzegania przyszłości, poprawy perspektyw dla własnych dzieci doszukiwali się w zmianach obiektywnych na płaszczyźnie makroekonomicznej. Bez względu jednak na zaprezentowane poglądy bezrobotnych respondentów, w wypowiedziach przewija się optymistyczniejsza wizja przyszłości będąca udziałem pokolenia dzieci, w stosunku do terażniejszości pokolenia rodziców. A zapowiedzią bezpieczeństwa materialnego i sposobem na jego urzeczywistnienie, jest ciągle podwyższanie poziomu kształcenia młodego pokolenia, które może być spożytkowane w kraju lub za granicą.

Podsumowanie

Pesymistyczny obraz polskiej gospodarki nie znika z pola widzenia badanych bezrobotnych zarówno w 1996 roku jak i w 2006 roku. Różna jest natomiast na tym tle, optyka postrzegania zmian społeczno-gospodarczych w rejonie mieleckim. Przeważały jednak wśród bezrobotnych oceny negatywne tych przemian. Bezrobotni respondenci za złą sytuację na rynku pracy obwiniali błędną politykę zatrudnienia realizowaną przez instytucje rynku pracy, również oceniane przez większość respondentów stosunkowo nisko. Bezrobotni zdawali sobie sprawę, że zła sytuacja na rynku pracy jest wypadkową polityki gospodarczej, za którą odpowiadają organy rządowe, a urzędy pracy realizują jedynie wykonawczą stronę polityki zatrudnienia, mającą na celu łagodzenie skutków bezrobocia, a nie przeciwdziałanie mu. Umiejętność radzenia sobie w sytuacji utraty stałego zatrudnienia, odporność na uciążliwości z tym związane i dostrzeganie szans bezpieczeństwa materialnego, szczególnie dla młodego pokolenia, stwarza różnobarwny, a przynajmniej niejednoznaczny obraz, bezrobocia oficjalnie ujmowanego w statystykach. Realne rozmiary bezrobocia, ilościowa charakterystyka jego struktury i cech, byłaby możliwa do uchwycenia za pośrednictwem ilościowych badań, dostarczających rzetelnych informacji o zakresie starań w poszukiwaniu stałego, legalnego zatrudnienia i możliwościach lawirowania w meandrach zawitych przepisów zmieniającego się ustawodawstwa o bezrobociu. Z przeprowadzonych badań wynika, że upowszechnia się zmniejszanie poczucia zagrożenia spowodowanego bezrobociem, gdyż istnieją możliwości równoległego z bezrobociem pozyskiwania dochodów. Z kolei posiadanie legalnego zatrudnienia nie stwarza odpowiedniego bezpieczeństwa zarówno od strony dochodowej jak i pewności pracy. Umiejętności bezrobotnych i ich premedytacja w nadużywaniu przepisów ustawowych dotyczących bezrobocia, jak i sam fakt ich częstych zmian, wpływają na kształtowanie się wielkości i struktury bezrobocia w Polsce, oprócz wpływu czynników obiektywnych, wynikających ze złej koniunktury gospodarczej w kraju w gospodarce światowej.

Summary

**Unemployment threat and employment security.
Decade of unemployment in local community perception in the years
1996-2006**

This paper contains conclusions from the panel research concerning the local unemployment in Mielec district in Podkarpacie, conducted by the author in 1996 and 2006. The aim of the project was to reveal the changes in the perception of unemployment by the unemployed. The research covered the following issues: attitudes towards unemployment, everyday life rhythm of the unemployed, searching for employment and the attitude of the unemployed towards employment, spirit and threats arising from being unemployed, social contacts and pathologies during the time of unemployment, living opportunities of the unemployed and their children.

Janusz Tomaszewski

20. STRATEGIA LIZBOŃSKA A BEZPIECZEŃSTWO EKONOMICZNE POLSKI. SUKCES CZY PORAŻKA?

Streszczenie

W artykule omówiono zasadnicze cele Strategii Lizbońskiej oraz przesłanki, które wpłynęły na jej konstrukcję. Odnosząc się do problematyki bezpieczeństwa ekonomicznego zwrócono uwagę na aspekty związane z rozwojem potencjału społecznego. Wskazano przy tym na powiązania strategii z polskimi doświadczeniami w zakresie kształtowania konkurencyjnej gospodarki, w oparciu o rozwój potencjału społecznego.

Wstęp

Odpowiedź na to pytanie nie jest prosta z uwagi na wieloaspektowość problematyki zawartej w Strategii Lizbońskiej. Poza tym, stojąc na straży idei koalicyjnego bezpieczeństwa ekonomicznego Unia, nie rozstrzyga wszystkich indywidualnych problemów państw członkowskich. Z prawnego punktu widzenia obszary bezpieczeństwa (ekonomicznego, finansowego, militarnego) nie są w Unii ściśle sprecyzowane, stąd przyjęcie definicji krajowych jest jak najbardziej uzasadnione. Jednakże zdaniem J. Młynarczyka w przyszłości, w dziedzinach określających problematykę bezpieczeństwa zastosowanie będzie miała zasada pierwszeństwa norm unijnych.¹ Natomiast w obszarach bezpieczeństwa finansowego, nie można traktować funduszy unijnych, jako substytutu funkcji krajowych finansów publicznych. Na wsparcie finansowe Unii można liczyć pod warunkiem uzasadnienia potrzeb, zatwierdzenia programów, a nade wszystko wykazania własnych możliwości finansowych. Agendy Unii pełnią raczej funkcje wspierające, koordynujące i kontrolne.

Biorąc pod uwagę historię UE, z całą odpowiedzialnością można stwierdzić, iż u podstaw jej powstania leżała konieczność zażegnania niebezpieczeństwa kolejnego konfliktu zbrojnego w Europie i tym samym na świecie. Miałby on przede wszystkim przesłanki ekonomiczne. Poza tym istotnym przyczynkiem powstania EWG było zwiększenie konkurencyjności gospodarki europejskiej w stosunku do dominującej pozycji USA. Stany Zjednoczone, jeszcze w latach pięćdziesiątych dominowały w produkcji światowej i nadal, niezależnie od cykliczności w gospodarce, są wzorem wzrostu i rozwoju gospodarczego. Źródło sukcesu tkwi w inwestowaniu, w wiedzę i prace badawczo rozwojowe. Różne źródła podają, że UE w sektorze badawczo - rozwojowym zatrudnia ponad 950 tys. osób, zaś USA ponad milion.

¹ J. Młynarczyk, *Bezpieczeństwo administracja biznes w kontekście członkostwa w Unii Europejskiej*, w: B. Nogalski, J. Tomaszewski (red.), *Bezpieczeństwo administracja i biznes w kontekście członkostwa w: Unii Europejskiej*, WSA i B, Gdynia 2005, s. 7.

Zawarcie Traktatów rzymskich stworzyło nowe szanse rozwojowe, wyzwoliło nową, twórczą energię gospodarki Europy Zachodniej, pozostawiając za „żelazną kurtyną” państwa Europy Środkowo Wschodniej. Wobec podporządkowania ZSRR, nie miały one również szans na skorzystanie z Planu Marshalla.

O ile oceny wszystkich wydarzeń lat czterdziestych i pięćdziesiątych, z uwagi na dystans czasowy, nie są dziś jednoznaczne. To zmiany jakie zaszły w Europie od czasu zburzenia muru berlińskiego skłaniają do refleksji nad bezpieczeństwem ekonomicznym państw Unii Europejskiej z bliższej perspektywy. Krótkie doświadczenia Polski w Unii pozwalają stwierdzić, że dzięki istotnej pomocy finansowej, odnotowujemy postęp w wielu wynegocjowanych obszarach problemowych wypracowanych do roku 2003. Problemem nierozwiązanym wciąż jest bezpieczeństwo ekonomiczne dużych grup społeczeństwa z tzw. wykluczeniami społecznymi włącznie. W niedalekiej perspektywie z uwagi na potrzeby energetyczne poziom owego bezpieczeństwa jaszcze się obniży. Nieprzypadkowe w związku z tym są przyjęte cele oraz niektóre obszary działań przyjęte w Strategii.

20.1.Cele i obszary Strategii Lizbońskiej

Przyczyny opracowania Strategii mają przede wszystkim charakter ekonomiczny. Zasadnicze słabości stwierdzone na Forum Strategii lizbońskiej dotyczą wielu obszarów unijnej gospodarki:²

- niski poziom i rozwój technologii informatycznych związany między innymi z brakiem regulacji dotyczącej obrotu gospodarczego z wykorzystaniem Internetu;
- niski poziom nakładów na badania;
- ograniczony dostęp przedsiębiorstw do kapitałów;
- obciążenia i brak równowagi w dziedzinie finansów publicznych;
- wysokie koszty zatrudnienia oraz poziom obciążeń podatkowych płac;
- niska mobilność ludzi na rynku pracy, co jest przyczyną bezrobocia strukturalnego;
- nieskuteczna polityka zatrudnienia;
- niekorzystne trendy demograficzne.

W atmosferze permanentnej dyskusji nad konstytucją Europy Unia Europejska, wciąż stoi przed nowymi wyzwaniami wynikającymi z konieczności ewaluacji poglądów na Strategię Lizbońską. Przyjęta progu dwudziestego pierwszego wieku, w marcu 2000 roku Strategia miała stanowić klucz do zrównoważonego rozwoju, opartej na wiedzy gospodarki

² K. Popowicz, *Historia integracji europejskiej*, Szkoła Główna Handlowa, Warszawa 2006, s. 267, za: M. J. Radło, *Strategia lizbońska a problemy gospodarcze Unii Europejskiej*, Polskie Forum Strategii lizbońskiej, Biała Księga, Gdańsk 2004, s. 36., zob. też W. Grzywacz, I. Jadźwiński, *Uwarunkowania dla rozwoju społeczno gospodarczego wynikające ze Strategii lizbońskiej Unii Europejskiej*, w: materiały z XI Sympozjum Poczty Polskiej, pt. Model organizacyjno ekonomiczny funkcjonowania „Grupy Kapitałowej” Poczty Polskiej.

Europejskiej, cyt: „**Celem** Strategii lizbońskiej jest przekształcenie UE w najbardziej konkurencyjną opartą na wiedzy gospodarkę w zglobalizowanym świecie, zdolną do utrzymania zrównoważonego wzrostu gospodarczego, stworzenia większej liczby lepszych miejsc pracy oraz zachowania spójności społecznej.”³ Realizacja zadeklarowanej w Strategii reformy gospodarki, wsparta budową społeczeństwa opartego na wiedzy, ostatecznie miała sprzyjać rozwojowi jej konkurencyjności w zglobalizowanej gospodarce światowej; wspierając jednocześnie, tak zwane gospodarki wschodzące, do których zaliczono Polskę. W perspektywie dziesięciu lat miało to oznaczać zapewnienie bezpieczeństwa ekonomicznego obywateli wszystkich państw członkowskich.

Zasadnicze obszary strategii obejmują: **reformę europejskiego rynku pracy, reformę europejskich rynków finansowych, liberalizację telekomunikacji oraz rynków energii i gazu.** Ponadto znajdujemy w strategii odniesienia do **polityki transportowej** oraz **rozwoju małej i średniej przedsiębiorczości.** Aby Unia mogła się stać najbardziej konkurencyjną gospodarką na świecie zdecydowano o podjęciu następujących przedsięwzięć:⁴

- stworzenie warunków przejścia do gospodarki opartej na wiedzy poprzez ulepszenie prac badawczo - rozwojowych oraz reformy strukturalne zwiększające poziom innowacyjności;
- zakończenie tworzenia rynku wewnętrznego;
- inwestycje w ludzi i zwalczanie alienacji społecznej;
- zapewnienie warunków wzrostu gospodarczego przez efektywną politykę ekonomiczną.

Niestety już w roku 2004 uznano, że reforma nie przynosi zakładanych wcześniej efektów. Tym bardziej dotyczy to gospodarek wschodzących. Oczekiwany sukces w rywalizacji z gospodarką światową nie został osiągnięty. Odnotowano natomiast ożywienie gospodarcze państw azjatyckich oraz zarysowującą się barierę demograficzną w wielu państwach europejskich. W tej atmosferze przystąpiono do nowelizacji strategii lizbońskiej. Nową jej wersję zaprezentowano w lutym 2005 roku. Pierwszoplanowe znaczenie w znowelizowanej koncepcji nadano wzrostowi gospodarczemu, walce z bezrobociem, rozwojowi kapitału ludzkiego. Poza tym zwrócono uwagę na rozwój małej i średniej przedsiębiorczości, która również Polsce stanowi źródło wzrostu gospodarczego, angażując blisko 70 procent siły roboczej. Za realizację strategii poprzez narodowe plany

³<http://www1.ukie.gov.pl/www/serce.nsf/0/563C912AA69D2266C1256E7E004FBC3D?Open&RestrictToCategory=>.

⁴ E. Haliżak, *Strategia Lizbońska - globalna strategia poprawy konkurencyjności gospodarczej Unii Europejskiej*, w: E. Haliżak, R. Kuźniar, J. Simonides (red.), *Globalizacja a stosunki międzynarodowe*, Oficyna Wydawnicza Branta, Bydgoszcz - Warszawa 2004, s. 119, za: Lizbon European Council. Presidency Conclusions, Lizbon 23 - 24.03.2000.

i programy gospodarcze odpowiadają poszczególnym państwom członkowskim, przy wsparciu finansowym i organizacyjnym unii.⁵

20.2. Strategia Lizbońska a sprawa Polska

Polska wstąpiła do Unii niejako na drodze realizacji lizbońskich koncepcji. Co do **reformy europejskich rynków pracy** należy stwierdzić, iż Polska, zgodnie z przedmiotem negocjacji w procesach przedakcesyjnych uzyskała do nich szeroki dostęp. Jednakże biorąc pod uwagę aktualny poziom i charakter bezrobocia w Polsce, sceptycznie należy ocenić możliwość osiągnięcia do roku 2010 poziomu zatrudnienia, produktywności i rozwoju społecznego wymaganego przez Strategię. W myśl jej założeń, w perspektywie najbliższych trzech lat, państwa członkowskie powinny osiągnąć wskaźnik bezrobocia neutralnego na poziomie bliskim 3%, zatrudnienie osób w wieku produkcyjnym na poziomie 70 %, w tym kobiet na poziomie 60%.⁶ Odrębnym problemem, jest demograficzny pat starzejącej się Europy. Stwarza to, wobec niewydolnego, „pokoleniowego” systemu zabezpieczeń emerytalnych, zagrożenie bezpieczeństwa ekonomicznego emerytów i rencistów. Rynek ubezpieczeń kapitałowych, w pełnym tego pojęcia znaczeniu, w Polsce funkcjonuje dopiero od stycznia 1999 roku. Dodać przy tym trzeba, że procesy demokratyzacji w konfrontacji z gospodarką rynkową w Polsce przyczyniły się do rozwarstwienia finansowego społeczeństwa. Ilustrują to przeciętne miary statystyczne. W roku 2001 dominanta wynagrodzeń wynosiła 330 Euro, co stanowiło 65 % średnich zarobków wynoszących w tym czasie 500 Euro.⁷ Stąd wniosek, że większość wynagrodzeń była mniejsza od wynagrodzenia przeciętnego. Ogółem w latach 1996 - 2002 średnia wzrosła o 60% zaś dominanta zaledwie 19%. Średnia rośnie przy spadku ogólnego zadowolenia społeczeństwa.⁸ Biorąc pod uwagę społeczne skutki tej sytuacji, przy wciąż wysokim bezrobociu, z uwagi na spadek siły nabywczej konsumentów spada poziom bezpieczeństwa finansowego społeczeństwa. Dotyczy to grup społecznych najniżej wykształconych. Drogą wyjścia z tej sytuacji upatrywać należy w konsekwentnej realizacji opisanych poniżej, programu rozwoju społeczeństwa opartego na wiedzy.

Poziom bezrobocia w Polsce, przez ostatnie pięć lat zmniejszył się o 4 punkty procentowe. Wciąż niezadowolający jest poziom aktywizacji zawodowej kobiet. Ponadto zaobserwować można obszary ubóstwa społecznego, w wielu regionach kraju na poziomie minimum egzystencji. Zjawiskiem negatywnym, zewnętrznym kosztem społecznym liberalizacji europejskiego rynku pracy dla gospodarki polskiej w latach 2005 - 2006 była emigracja zarobkowa, co może świadczyć o nieskuteczności polityki zatrudnienia w kraju, chociaż statystycznie sprzyja obniżeniu stopy

⁵ F. Van de Boel, *Polska droga do Lizbony*, w: „Nowe Życie Gospodarcze” nr 9/2005.

⁶ U. Sztanderska, *Cztery proste zalecenia*, w: „GAZETA BANKOWA” nr 3/2006.

⁷ J. Żyżyński, *Globalizacja - iluzje, nadzieje, obawy i szanse*, w: „Ekonomista” nr 1 z 2004 roku.

⁸ *Ibidem*.

bezrobocia. Proces emigracji zarobkowej wciąż trwa pomimo, iż w zapisach ustawy o zatrudnieniu i przeciwdziałaniu bezrobociu, przewidziano instrumenty finansowe dla absolwentów, pragnących podjąć działalność gospodarczą na własny rachunek. Dotyczy to również grup absolwentów, którzy wspólnie chcą założyć firmę oraz pracodawców, którzy zdecydują się utworzyć nowe miejsce pracy dla absolwenta. Instrumenty te obejmują między innymi pożyczki dla absolwentów udzielane ze środków Ministerstwa Gospodarki, Pracy i Polityki Społecznej przez Bank Gospodarstwa Krajowego. Pożyczki dla absolwentów są przeznaczone na finansowanie kosztów realizacji przedstawionych projektów rozpoczęcia działalności gospodarczej lub na utworzenie nowego miejsca pracy. Obejmują takie wydatki jak zakup wyposażenia technicznego (np. komputera, mebli), na remont i adaptację pomieszczeń, zakup materiałów i surowców potrzebnych do funkcjonowania firmy.⁹ Poza tym, na uruchomienie własnej działalności gospodarczej można otrzymać pożyczki z Funduszu Pracy. Obejmują one pracowników w okresie wypowiedzenia, zwalnianych z pracy z przyczyn dotyczących zakładu pracy oraz poszukujących pracy, a otrzymujących świadczenie socjalne lub zasiłek socjalny przewidziane w Układzie zbiorowym pracy dla pracowników zakładów górniczych. Mogą z nich skorzystać również osoby podlegające ubezpieczeniu społecznemu rolników, które zostały zwolnione z przyczyn dotyczących zakładu pracy i nie posiadają uprawnień do zasiłku dla bezrobotnych. Jest to istotne zwłaszcza w kontekście bezpieczeństwa ekonomicznego osób pozostających bez pracy. Dyskusyjną kwestią pozostaje wciąż zapewnienie owego bezpieczeństwa osobom, które zakończyły służbę wojskową i utraciły miejsce zatrudnienia z uwagi na procesy likwidacyjne. Aktualny stan prawny gwarantuje im tylko pierwszeństwo w pośrednictwie pracy.

Niezależnie od czasu wstąpienia do Unii oraz w związku ze Strategią Lizbońską Polska wykazała aktywność w dziedzinie Wspólnej Oceny Założeń Polityki Zatrudnienia (*Joint Assessment of Employment Policy Priorities - JAP*). Prace w tej dziedzinie rozpoczęto w grudniu 2000 r., zaś dokument JAP dla Polski przyjęto w styczniu 2001 roku. Główne priorytety JAP to:¹⁰

- dostosowanie systemów kształcenia i szkolenia do potrzeb rynku pracy;
- restrukturyzacja rynków pracy;
- aktywna polityka rynku pracy i jej realizacja;
- przygotowanie do współpracy z Europejskim Funduszem Społecznym.

Rozwój rynków finansowych wiąże się nierozdzielnie z pełną informacją o tych rynkach dla zapewnienia bezpieczeństwa konsumentów. Stąd niezwykle istotną rolę przypisuje się konkurencyjnemu rynkowi w perspektywie transgranicznej. Chodzi o rozwój zintegrowanego

⁹ Informacja z Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej - <http://www.praca.gov.pl>.

¹⁰ J. Ciechański, *Otwarta metoda koordynacji w Unii Europejskiej - wpływ na politykę społeczną i zatrudnienia nowych państw członkowskich*, Wydawnictwo naukowe „Scholar” Spółka z o. o., Warszawa 2003, s. 41.

detalicznego rynku finansowego, który powinien sprzyjać ochronie praw konsumentów, spadkowi opłat, prowizji oraz stóp procentowych na produkty kierowane do klientów detalicznych.¹¹ Obawę w moim przekonaniu może budzić preferowana forma podwyższania konkurencyjności, poprzez fuzje i przejęcia w wymiarze międzynarodowym. Choć zjawisko to wydaje się być nieuchronne, bowiem jest następstwem procesów regionalizacji, wobec częściowej utraty kontroli nad krajowym sektorem bankowym rodzą się obawy o krajowy rynek finansowy. Chodzi jednak o coś więcej - o swobodę poruszania się klientów detalicznych na europejskim rynku finansowym. Do tego, dla zwiększenia bezpieczeństwa klientów detalicznych, niezbędna jest unifikacja przepisów obejmujących zasady ochrony konsumentów we wszystkich krajach unii.¹²

Liberalizacja telekomunikacji oraz rynków energii i gazu z uwagi na tradycje monopolu państwa w tych dziedzinach, przebiega powolnie. Pierwotnie pełną liberalizację rynku energii przewidziano na rok 2004. Jednakże brak spójnej polityki w tej dziedzinie, niedostosowania infrastrukturalne spowodowały przesunięcie tego terminu na rok 2007. Zdaniem Z. Sawiczewskiej „znacznie lepiej przebiegało otwarcie rynków telekomunikacji, które zasadniczo już się dokonało”.¹³ Odczuwają to wszyscy indywidualni i instytucjonalni odbiorcy usług telekomunikacyjnych, pomimo prób praktyk monopolistycznych telekomunikacji polskiej. Problematyką szczególnie wrażliwą w Unii jest bezpieczeństwo paliwowo - energetyczne. Uwagi na rosnące potrzeby prowadzone są negocjacje Unia - Rosja w sprawie budowy gazociągu bałtyckiego. Brak przy tym deklaracji chroniących interes Polski.

20.3. Polska droga w realizacji Strategii Lizbońskiej, a bezpieczeństwo ekonomiczne społeczeństwa

Odpowiedzią na dokonujące się w Unii przewartościowania jest polska wersja Strategii Lizbońskiej - koncepcja Narodowego Planu Rozwoju 2007 - 2013 oraz powiązane z nim sektorowe programy operacyjne. Natomiast w dalszej perspektywie Strategia 2025. Fundamentem owego rozwoju jest Sektorowy Program Operacyjny Rozwój Zasobów Ludzkich (SPO RZL) skorelowany z innymi programami oraz związany z umiejętnym zarządzaniem zasobami ludzkimi. Kapitał społeczny bowiem to fundament bogactwa narodowego.

Głównym celem Sektorowego Programu Operacyjnego Rozwój Zasobów Ludzkich jest: „budowa otwartego, opartego na wiedzy społeczeństwa poprzez zapewnienie warunków do rozwoju zasobów ludzkich

¹¹ M. Pelczar, *Usługi transgranicznej nie budzą zaufania*, „GAZETA BNAKOWA” nr 2 / 2005.

¹² *Ibidem*.

¹³ Z. Sawiczewska, *Globalizacja a strategia lizbońska*, w: „Ekonomiczno - Informatyczny Kwartalnik Teoretyczny”, Wyższa Szkoła Ekonomiczno - Informatyczna, nr 7 / 2006.

w drodze kształcenia, szkolenia i pracy"¹⁴. Tak określony cel jest wyraźnie zbieżny z założeniami przyjętymi w Strategii.

Celem szczegółowym programu jest rozwijanie konkurencyjnej gospodarki opartej na wiedzy i przedsiębiorczości. Harmonijny rozwój gospodarki ma zapewnić wzrost zatrudnienia i osiągnięcie spójności społecznej, ekonomicznej i przestrzennej z Unią Europejską na poziomie regionalnym i krajowym.

Cele SPO RZL są realizowane poprzez trzy priorytety:¹⁵

Priorytet 1: Aktywna polityka rynku pracy oraz integracji zawodowej i społecznej. W ramach tego priorytetu jest wzmocnienie potencjału instytucjonalnej obsługi klientów służb zatrudnienia, pomocy społecznej i innych instytucji działających na rzecz rynku pracy. Ma on też służyć działaniom na rzecz ogółu poszukujących pracy i bezrobotnych oraz osób z grup szczególnego ryzyka. Celem priorytetu jest także wyrównywanie szans kobiet w dostępie do rynku pracy i zatrudnienia. To również powinno sprzyjać wychowaniu dla demokracji i demokratyzacji w życiu publicznym, przez wyrównywanie szans rozwoju, niezależnie od płci.

Priorytet 2: Rozwój społeczeństwa opartego na wiedzy. System edukacyjny powinien pozwalać osobom w każdym wieku na zdobycie umiejętności, które pozwolą im znaleźć się na rynku pracy. Dlatego celem priorytetu jest rozszerzanie dostępu do edukacji i podnoszenie jej poziomu. Istotne jest też włączanie w proces edukacji nowoczesnych technologii. Kolejne cele priorytetu to: podnoszenie kwalifikacji pracowników, promocja edukacji w zakresie przedsiębiorczości i promocja elastycznych form pracy. Celem tego priorytetu jest również poprawa jakości pracy administracji. Powszechnie wiadomo, iż zagrożeniem demokracji i merytokracji jest nadmierna biurokracja. Przez nią to wiotczeją struktury państwa, spada społeczna akceptacja dla działań rządu, wybranego nawet w najbardziej demokratycznych wyborach.

Priorytet 3: Pomoc techniczna

Celem priorytetu jest wsparcie instytucji zaangażowanych we wdrażanie SPO RZL, tak aby mogły efektywnie i zgodnie z politykami wspólnotowymi dysponować środkami unijnymi.

Za realizację SPO RZL odpowiedzialny jest Departament Zarządzania Europejskim Funduszem Społecznym w Ministerstwie Gospodarki i Pracy. SPO RZL jest programem „monofunduszowym” (wszystkie działania SPO RZL są współfinansowane z Europejskiego Funduszu Społecznego, jednakże istotny jest też udział własny, który można oszacować na 25%). Z Europejskiego Funduszu Społecznego mogą być też współfinansowane projekty, które odpowiadają celom drugiego priorytetu Zintegrowanego Programu Operacyjnego Rozwoju Regionalnego, jakim jest *wzmocnienie rozwoju zasobów ludzkich w regionach*. Wpływ mieszkańców mikroregionów

¹⁴ *Sektorowy Program Operacyjny Rozwój Zasobów Ludzkich*, Materiał Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej, Rozdział VI, wersja z 6 lutego 2004 uwzględniająca wyniki negocjacji pomiędzy Polską a Komisją Europejską, Warszawa 2002.

¹⁵ *Ibidem*.

na poziom gospodarowania w mojej opinii też uczy lokalne społeczności demokracji. Służyła temu zresztą w Polsce reforma samorządowa. Decentralizację decyzji w dziedzinie prowadzenia szkół (organami prowadzącymi są dzisiaj w Polsce samorządy lokalne) oraz reformę finansów publicznych można uznać za elementy procesów demokratyzacji oraz poprawy bezpieczeństwa ekonomicznego społeczeństwa.

Rozwiązanie kwestii bezpieczeństwa ekonomicznego nie jest możliwe bez właściwej alokacji finansów publicznych. Finanse te możemy charakteryzować w kilku przekrojach: instytucjonalnym, funkcjonalnym, czy instrumentalnym. Instrumentami finansowymi kształtowania bezpieczeństwa ekonomicznego jest przede wszystkim budżet państwa oraz środki funduszy specjalnych służące zabezpieczeniu potrzeb różnych grup społecznych. Są to instrumenty, które zaliczam do **instrumentów wewnętrznych**. Do **instrumentów zewnętrznych** zaliczam pożyczki zewnętrzne, a przede wszystkim Fundusze UE.

Wykorzystanie środków budżetu państwa jest zasadniczą formą ochrony bezpieczeństwa ekonomicznego społeczeństwa. Powszechnie znaną jest forma pasywna w postaci zasiłków dla bezrobotnych. To jednak rodzi postawy roszczeniowe i to w układzie pokoleniowym. Poza tym instrumentem sferze realnej gospodarki naszego kraju zastosowano formy aktywizujące osoby bezrobotne do samozatrudnienia oraz stymulujące przedsiębiorców do tworzenia nowych miejsc pracy. Konkretnie fundusze to: Fundusz Pracy, Fundusz Gwarantowanych Świadczeń Pracowniczych, świadczenia przedemerytalne, wspomniane wcześniej pożyczki w końcu zasiłki.

W otwartej gospodarce rynkowej, szczególnie wobec członkostwa w UE okolicznością sprzyjającą kształtowaniu bezpieczeństwa ekonomicznego jest możliwość korzystania z zewnętrznych instrumentów finansowych.

Sektorowy Program Operacyjny Rozwój Zasobów Ludzkich jest finansowany w 75% z Europejskiego Funduszu Społecznego i w 25% z krajowych środków publicznych (tzw. współfinansowanie). Na współfinansowanie składają się środki budżetu państwa, środki z państwowych funduszy celowych (Fundusz Pracy i PFRON) i środki będące w dyspozycji jednostek samorządu terytorialnego. Zarówno EFS jak i wymienione środki krajowe stanowią tzw. środki publiczne. Oprócz nich budżet SPO RZL przewiduje, niewielki w stosunku do całości, ale wymagany wkład środków prywatnych. Inne fundusze sprzyjające rozwojowi regionów oraz wybranym dziedzinom przedsiębiorczości to między innymi: **Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego EFRR** (European Regional Development Fund - ERDF) - został powołany w 1975 roku jako reakcja na coraz głębsze rozbieżności w rozwoju regionów (spowodowane kryzysem gospodarczym

i przystąpieniem do UE Wielkiej Brytanii i Irlandii),¹⁶ **Europejski Fundusz Orientacji i Gwarancji Rolnej** (EAGGF - European Agriculture Guidance and Guarantee Funds),¹⁷ który powstał w 1964 roku na mocy Traktatu ustanawiającego Europejską Wspólnotę Gospodarczą (1957), **Finansowy Instrument Orientacji Rybołówstwa** (FIFG - Financial Instrument for Fisheries Guidance).

Wnioski

1. Niezależnie od sfery działalności gospodarczo - społecznej zawartej w Strategii Lizbońskiej i skorelowanych z nią narodowych prognoz, programów i planów rozwoju, zasadnicze instrumenty ich realizacji mają charakter finansowy. Można zatem przyjąć, iż w systemie gospodarki rynkowej podstawą bezpieczeństwa ekonomicznego jest pieniądz i umiejętne nim zarządzanie.
2. Dla zapewnienia ciągłości realizacji Strategii Lizbońskiej, które doświadczenia zweryfikowano negatywnie, niezbędny jest również monitoring bezpieczeństwa ekonomicznego, dostosowywanie polityki gospodarczej do potrzeb bezpieczeństwa ekonomicznego w ramach Unii.
3. Zasadnicze zagrożenia realizacji koncepcji konkurencyjności gospodarki europejskiej tkwią głównie w rozwarstwieniu społecznym w skali kraju oraz regionu. Stąd potrzeba percepcji bezpieczeństwa, konieczność pogłębiania wiedzy o instrumentach finansowych realizacji koncepcji bezpieczeństwa, a także sposobach ich wykorzystania.
4. Koalicyjne bezpieczeństwo ekonomiczne kształtowane powinno być o krajowy i zagraniczny potencjał finansowy.
5. Odpowiadając na pytanie zawarte w tytule artykułu, należy uznać, że na półmetku realizacji Strategii Lizbońskiej, z uwagi na niedostosowania strukturalne oraz bariery rozwoju, zamierzonego sukcesu nie osiągnięto.

Bibliografia

1. Ciechański J., *Otwarta metoda koordynacji w Unii Europejskiej - wpływ na politykę społeczną i zatrudnienia nowych państw członkowskich*, Wydawnictwo naukowe „Scholar” Spółka z o. o., Warszawa 2003.
2. Halizak E., Kuźniar R., Simonides J., (red.), *Globalizacja a stosunki międzynarodowe*, Oficyna Wydawnicza Branta, Bydgoszcz - Warszawa 2004.
3. Materiały z XI Sympozjum Poczty Polskiej, pt. Model organizacyjno ekonomiczny funkcjonowania „**Grupy Kapitalowej**” Poczty Polskiej.
4. Nogalski B., Tomaszewski J., (red.), *Bezpieczeństwo administracja i biznes w kontekście członkostwa w: Unii Europejskiej*, WSA i B, Gdynia 2005.

¹⁶<http://www.fundusze-strukturalne.gov.pl/EUROPEJSKI+FUNDUSZ+ROZWOJU+REGIONALNEGO/>

¹⁷<http://www.fundusze-strukturalne.gov.pl/EUROPEJSKI+FUNDUSZ+ORIENTACJI+I+GWARANCJI+ROLNEJ/>

5. Pelczar M., *Usługi transgranicznej nie budzą zaufania*, „GAZETA BANKOWA” nr 2/2005.
6. Popowicz K., *Historia integracji europejskiej*, Szkoła Główna Handlowa, Warszawa 2006.
7. Sawiczewska Z., *Globalizacja a strategia lizbońska*, w: „Ekonomiczno - Informatyczny Kwartalnik Teoretyczny”, Wyższa Szkoła Ekonomiczno - Informatyczna, nr 7/ 2006.
8. *Sektorowy Program Operacyjny Rozwój Zasobów Ludzkich*, Materiał Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej, Rozdział VI, wersja z 6 lutego 2004 uwzględniająca wyniki negocjacji pomiędzy Polską a Komisją Europejską, Warszawa 2002
9. Sztanderska U., *Cztery proste zalecenia*, w: „GAZETA BANKOWA” nr 3/2006.
10. Van de Boel F., *Polska droga do Lizbony*, „Nowe Życie Gospodarcze” nr 9/2005.
11. Żyżyński J., *Globalizacja - iluzje, nadzieje, obawy i szanse*, „Ekonomista” nr 1 z 2004 roku.

Źródła internetowe:

1. <http://www.fundusze-strukturalne.gov.pl/EUROPEJSKI+FUNDUSZ+ROZWOJU+REGIONALNEGO/2006>.
2. <http://www.fundusze-strukturalne.gov.pl/EUROPEJSKI+FUNDUSZ+ORIENTACJI+I+GWARANCJI+ROLNEJ/2006>.
3. <http://www1.ukie.gov.pl/www/serce.nsf/0/563C912AA69D2266C1256E7E004FBC3D?Open&RestrictToCategory=>.
4. Informacja z Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej - <http://www.praca.gov.pl>, 2002.

Summary

The Lisbon Strategy and Polish economic security: success or failure?

In the paper the author presented main objectives of The Lisbon Strategy and facts/reasons/premises that had had impact on it's forming. Attention is given to economic security aspects of social potential development. Author is analyzing tractions of the Strategy with polish experience in forming a competitive economy based on development of social potential.

Maria Slavova-Nocheva

**21. COMPETITIVENESS OF LABOUR FORCE
IN BULGARIA: A PREREQUISITE FOR SECURITY OF BUSINESS
UNDER THE CONDITION
OF EUROINTEGRATION**

Introduction

The harmonization of the state and tendencies in the development of the labour force in Bulgaria in compliance with those in the 25 EU member countries has been implemented in the context of the strategic aim that the community has put: to build up the most competitive knowledge-based economy in the world capable of sustainable economic growth with more and better jobs and higher social stability.

21.1. Competitiveness of labour force and business security

One of the main challenges of the European Integration is the improvement of the competitiveness of the Bulgarian economy. Nowadays it is at the stage of transition from the comparatively short-term competitiveness (provided by branches such as textile industry, metallurgy, timber industry) to the intermediate-term competitiveness (accomplished by investments in power engineering, transport, tourism, agriculture, etc.) That will allow the implementation of long-term competition at the next stage with the help of branches such as telecommunications, software, banking, financial and electronic services.

It is the competitiveness of labour force that is a realistic and achievable advantage in the nearest future. That is important both for integration and global economy as well as for the new investments, the business development and security in the country.

Bulgaria has certain advantages of human resources in comparison to the other conditions such as infrastructure or business environment. It is of great importance having in mind that in broad sense business presents the material and monetary results of entrepreneurship and business activities of economic actors. It is work based on entrepreneurship, independency, company risk, etc., work for money-making. According to the Professor from California Peter Drucker, the purpose of business is to create the „customer“. In other words, the functions performed by business keep up the demands of individuals, households, society for various goods and services.

It is known that business mobilizes and utilizes the factors of production, organizes the production and realization of goods and services, accomplishes research, designing and construction activities, marketing, etc.

It is why the relatively high educational level of the population as a whole and particularly of the labour force, the traditions in the development of certain sectors of production and services are preconditions for business security. The advantages of the business and new investments in Bulgaria are the low costs of labour due to the low life standard

(in comparison to the 25 EU member countries) and low payment. However, this advantage is not among the preconditions for long-term investors because for the Bulgarian society, as a rule, it is among the advantages to be outlined.

The future development of the world economy and particularly the European economic area belongs to sectors where the main factor is the human capital, workers and specialists with unique skills. It is due to the rapid development of services requiring high qualifications (telecommunications and information services, financial services, services for home, every day life and personality, education, health and social services, tourism, etc.) as well as to the development of industries where the high qualification and specific skills are of considerable importance: electronics and electrical engineering, machine manufacturing, some sub-branches of power engineering (nuclear power engineering, solar power engineering), etc. Besides that, a number of traditional industries require more and more specialists in the field of economics, management, advertising, engineers and technicians for maintenance who are also with high qualification and specific skills.

Despite that the number of people in Bulgaria employed in the sectors of services and in specific activities requiring high qualification has been increasing, this process is slower in comparison to the other countries in Europe and even in Central and Eastern Europe.

The data from 2005-2006 show that there is a growth of the number of people employed both in services and machine manufacturing, electrical engineering, electronics. Besides that, the forecasts made about the economic perspectives of the country in 2006 gave the assessment that Bulgaria has competitive advantages to develop sectors, which need high qualification and specific skills such as electrical engineering and electronics, machine manufacturing, telecommunications and information technologies as well as business processes and services. This gives additional reasons for the improvement of the labour force competitiveness in Bulgaria.

The main parameters of the competitiveness of labour force are as follows:

- quantity and structure: demographic (age, gender), distribution in regions, tendencies in the processes of internal and external migration;
- level of education: general and vocational;
- level of professional qualification, special knowledge, and skills acquired with education and vocational training;
- capacity of work including health status, intentions and motivations for work, labour ethics, etc.;
- productivity of labour;
- coefficient of employment, coefficient of unemployment;
- relevance of the labour force (human resources) structure and professional qualities to the needs of the labour market, etc.

The general review on state of the labour force based on the statistical and sociological data has shown that the starting point towards high

competitiveness and hence towards business security does not meet the current challenges.

First, it is the demographic aging of the population that is part of the process in Europe. That naturally results in decreasing the number of people at labour efficiency age with a tendency of increasing the number of the retired and people at the age just before retirement. For the last 16 years these processes have been accompanied by emigration mainly of people at labour efficiency age, at that mainly at 40-45. A lot of people at labour efficiency age find seasonal or permanent jobs in other countries mainly in Southern Europe and Germany although without an intention to settle there.

Only in the period 2001-2005 600 000 people left the country intended to find jobs. That results in the overall decrease of the active population and the delay of the reproduction processes as the relative share of those capable to work has been shrinking without renewing in number and quality of labour force.

Second, the system of education in Bulgaria does not correspond to the demands for another quality of labour meeting the requirements of the market economy development and of opening it to the EU and world market. The lack of training of the labour force becomes apparent in the deficit of knowledge and skills such as:

- narrow specialization in specific fields and lack of alternative qualification or profession resulting in limited possibilities for competition at the labour market;
- lack of knowledge and skills that are extremely necessary for joint activities: language, computer, work in teams and independency with decision making;
- lack of qualities necessary under the conditions of competition: enterprising abilities, independent thinking, solidarity and fellowship, etc.;
- old-fashioned knowledge and skills.

Third, the insufficient government interference leads to inadequate vocational orientation. In most cases it is spontaneous, prompted by emotions, family traditions, prevailing modern tendencies but not based on pragmatism and sensible assessment of the adolescents' abilities and market demands.

Fourth, it is the relatively big share of long-term unemployed: 54% of all the unemployed people.

Despite that the tendency at the labour market has been to a decrease of the unemployment rate and an increase of employment, for the last few years, the level of unemployment is still 8-9%. Although it is near to the average one in the EU that is not satisfactory due to the unknown level of the „latent unemployment“, the unemployed without qualification, the low utilization of human resources.

The reasons for that are both the restructuring of economy and the lack of professional training and inadequate actions at the labour market. Some economists have criticized „excess regulation“ outlining that the more liberal administration will result in a higher rate of employment. However,

having in mind the entrepreneurship culture, prevailing at the moment in the Bulgaria, the expectations that the reduction of the regulations will result in a higher rate of employment are unacceptable.

Besides of limiting the legal protection of workers, such measures can lead to increasing the number of people cut and dismissed and, respectively, to a new growth of unemployment in a short-time aspect.

Considering that security is one of the main values in the Bulgarian society, it cannot be expected that the more liberal administration for dismissing or abolishing of the bonus for length of service will result in improvement of labour motivation. .

Fifth, the motivation for work is still not high enough and this is a prerequisite for a relatively low productivity in a number of sectors, low quality of services and work results that are not effective enough. That is due to the influence of the educational system and professional orientation as well as to the low wages and low life standards. Some shortcomings with the human resources management in most enterprises and organizations are also of certain importance.

On the other side, some preconditions of the transition period such as criminalization of part of capitals, the corruption at different levels of governmental structures that has not been overcome yet, as well as different types of behavior resulting in "easy-earned money", etc., cause well-known damages on the labour ethics and readiness for work.

21.2. State of employment

The membership of Bulgaria in the EU (01 January 2007) has imposed the necessity to analyze the current medium-term priorities of the labour market. In this connection the main indices of the population employment and the real possibilities for changes in the nearest future are of peculiar interest.

During the last years a certain increase of the number of people employed and a low unemployment rate for the conditions of Bulgaria can be observed. Nevertheless, the level of economic activeness and the rate of employment still differ substantially from the 25 EU member countries (see Table 1).

The level of the main parameters of the labour market (the coefficient of economic activity, coefficient of employment and coefficient of unemployment) in Bulgaria are considerably more unfavourable than those in the 25 EU member countries (see the table above). It is a consequence of the unsatisfactory functioning of the Bulgarian labour market.

The labour market does not ensure jobs for most of the population at labour efficiency age. The coefficient of employment increased from 50.4% to 55.8% (in the period 2000-2005).

In comparison with the 25 EU member countries the unemployment rate in Bulgaria has remained relatively high but the tendency of decreasing has got the country nearer to the average level. On the other hand, it should be noted that it is the share of the long-term unemployed that is comparatively

high. In the period 2000-2005 it varied between 45-55% of the total number of the unemployed people.

The growth of the population labour activity up to now and the predictions up to 2010 show that the Lisbon Strategy aims could not be possibly reached in 2010. It is realistic to expect that, under all other conditions being equal, it will happen in 2013.

Table 21.1.

Dynamics of the main parameters at the labour market, 2000 - 2005

BG	2000	2001	2002	2003	2004	2005
UE						
Coefficient of economic activeness						
Bulg.	60.7	62.5	61.9	60.9	61.8	62.1
EU-25	68.7	68.7	69.0	69.3	69.7	70.2
EU-15	69.2	69.2	69.7	70.1	70.6	71.0
Coefficient of employment						
Bulg.	50.4	49.7	50.6	52.5	54.2	55.8
EU-25	62.4	62.8	62.8	62.9	63.3	63.6
EU-15	63.4	64.0	64.2	64.3	64.7	65.1
Coefficient of unemployment						
Bulg.	18.4	19.2	17.8	13.6	11.9	10.2
EU-25	8.6	8.4	8.7	9.0	9.0	8.7
EU-15	7.6	7.2	7.6	8.0	8.1	7.9

Reference: Evrostat, EU Labour Force Survey and National Accounts

The problems of active population reflect labour force. It is that part of the population, which is really at the labour market as employed and unemployed. The coefficient of the economic activity in Bulgaria in 2005 was 62.1%. This coefficient in the EU in 2005 was 70.2%.

The comparative analysis has shown that as a whole, the economic activity of men and women in Bulgaria is behind the average EU level and has to get nearer to the latter in a short period. The coefficient of economic activity of the men in Bulgaria in 2005 was 65.9% and of the women it was 56.68%. The gender difference was 9.3%. The coefficient of economic

activity of the men in the EU in 2004 was 77.5% and of the women 62%, i.e. the difference was 15.5% (2004).

As a country that has approved the EU aims to achieve an activity of 70% in 2010, Bulgaria has to establish conditions for opening at least 240,000 new jobs until 2009. Thus it will increase its coefficient of employment getting nearer to the rest EU countries. For that purpose it is necessary to establish better conditions for SMEs in the country. The official data show that to start a new business in Bulgaria is comparatively cheap. The direct costs of that are estimated to EUR 132, which is a good index for the countries accomplishing the Lisbon strategy. The time necessary to start is, however, unfavorable. In Bulgaria, each entrepreneur passes 10 procedures that take at least 30 days to register a company, while in the EU to register a SME you need only one procedure taking 3 days.

In comparison to the practice of 2001, the procedure now is comparatively simplified. According to the speed-up procedure it is possible to grant 1000 loans of an average amount of BGN 13 000. That gives a possibility to open 500 companies and open jobs for 2000 people. Another preference to those who are going to open a business is the ensured access to a loan of BGN 20,000 with a guarantee of 100% for physical entities by the Guarantee Fund for Micro-crediting. In this way Bulgaria will meet the recommendations of the Lisbon strategy for expanding the part of SMEs with increasing the rate of employment.

Besides the conditions connected with opening a new business, it is necessary to establish a more favorable environment for entrepreneurship including tax relieves and benefits; support by the government through an extended consultancy and information network to serve enterprises; build infrastructure sites, aid and guarantees for the international economic connections of business, etc. The procedures of registration of an enterprise should be simplified; the requirement of minimal capital should be reduced with the beginning of a business and appropriate funds for non-banking credits should be provided. All that resulted in achieving an employment rate of 58% in 2006 that is a step ahead in accomplishing the Lisbon strategy but is still insufficient as an approach and practical activities.

21.2. Limitation of unemployment

A serious challenge to the labour market is unemployment and its overcoming. It is the question, which is connected with the social cost of the reform in Bulgaria.

In 1989 the unemployed in the country were 8.8% of the active population, and in 1999 they were 16.6%. After the economic stabilization in 2001 the unemployment in Bulgaria was characterized with a tendency of decreasing from 17.9% in 2001 to 16.3% in 2002, 13.5% in 2003, 12.2% in 2004, and 11.9% in 2005.

According to the European statistic data, the average rate of unemployment in the EU in 2004 was 9% as the lowest it was in Ireland (4.5%) and the Netherlands (4.6%).

In the background of the unfavorable demographic situation in the EU, including Bulgaria, the rate of unemployment of young people is a disturbing fact.

It is why the strategy for employment in 2004-2010, together with the general activities until 2007 has provided measures to decrease the youth unemployment rate and to ensure a possibility for a new start within 6 months for the unemployed young people. It is how to meet the Lisbon strategy requirement for the young people who are to become the engine of building a society of knowledge.

With the age structure of the unemployment, the tendency that the unemployed at the age over 50 prevail has continued. In 2004 it was 26.5%, in 2005 25.3%. Of course, it was less than the rate of unemployment, 28.3%, in 2003.

In the educational and qualification aspect, it is the group of people of primary or lower education and without qualifications that is most affected by unemployment. The tendency is for a high unemployment rate of 59.9% with people of low educational level and 63.8% with people not having any qualification.

To reduce the unemployment rate to the one fixed by the Lisbon strategy, 4%, Bulgaria has to undertake urgent actions to stimulate entrepreneurship that generates economic growth and employment, an individual approach to each unemployed man/woman; to increase the efficiency of intermediary services of labour agencies for finding jobs, employment for social integration, i.e. actions oriented to unemployed people who have a little perspective to find jobs at the primary market. The activities of such a type will meet the challenges of competitiveness of the labour force in Bulgaria.

Conclusion

The Bulgarian labour force needs new qualities to withstand the high competition of the labour force in the 25 EU member countries That requires certain efforts of the governmental institutions, the educational system, business organizations, employers, trade unions and other NGOs.

It is necessary to promote changes in the demographic and educational policies of close interaction between education and business at the labour market as well as to increase the possibilities of society to participate in this process. The availability of more in number and of better quality jobs in the fields connected with knowledge and intellectual talents will contribute to increasing business security by competitive labour force.

This is the historical chance of Bulgaria to join to the European social model.

References

1. European Council in Lisbon: Strategy of Economic and Social Renewal of Europe. Document of the EC from the extraordinary European Council in Lisbon, 23-24 March 2000 (in Bulgarian).

2. Bulgaria and Lisbon aims. Center of Economic Development, Sofia, 2004 (in Bulgarian).
3. National plan of activity for employment in 2006. Ministry of Labor & Social policy, 2006 (in Bulgarian).
4. Statistics Reference Book, National Institute of Statistics, Sofia, (in Bulgarian).
5. Evrostat, EU Labour Force Survey and National Accounts.

Summary

Competitiveness of labour force

in Bulgaria: a prerequisite for security of business under the condition of Eurointegration

The paper characterizes the state of the competitiveness of labour force as an important, real and achievable advantage under the condition of European integration. The main parameters of the competitiveness of labour force have been analyzed as a prerequisite for the business security in Bulgaria. The problem has been examined in compliance with the policy and objectives of the Lisbon strategy, which has outlined the European way to higher competitiveness.

The paper presents the standards, rules, principles of developing the business environment on the purpose of achieving security by a better partnership between the state and business where competitiveness is the center of economic policy.

Detelin Vasilev

22. DEVELOPMENT OF EDUCATION-QUALITY ASSURANCE SYSTEMS IN THE HIGHER SCHOOLS IN BULGARIA

The system of higher education in Bulgaria is in the stage of significant changes caused by internal and external factors.

The internal factors are mostly related to the joining of Bulgaria to the European Union. With the declaration of Bologna the ideal of Europe "education as a factor for economical success and prosperity" has turned into a common European educational policy. "The process Bologna" is the most important event in the realization of a social project for the development and spreading of knowledge in the name of an economical and social prosperity. It determines not only the directions of development but also the role of the higher schools as participants in this development. It determines also the political program frame of the reforms in the higher education in Europe.

The strategy of Bologna determines six main activities, such as "evaluation of the quality, implementation of comparative criteria and methods for this".

It is well known that the quality of the higher education is the core of the European collaboration as a whole. It is agreed that the national systems for quality assurance shall contain:

- Determination of the responsibilities of the academic organs, responsible for the quality;
- Evaluation of programs and institutions, internal evaluation, internal examination, participation of the students in the process, publication of the results;
- Systems for accreditation, certification or other related procedures.

The countries that have signed and joined the declaration of Bologna have the obligation to support the further assurance of quality at institutional, national and European level by underlining the need of shared criteria and methods for this purpose. In 2005 in Bergen (Norway) the countries agreed to work upon the building of European standards of internal institution and external evaluation of the quality.

These political decisions of higher European level are a sign for the realized need for increase and comparison of the quality of the higher education as important grounds for the building of "Europe of the knowledge". The economy of knowledge is an important factor of the development of a steady democratic society, for increase of the European consciousness and the integration of the citizens of the continent to a common social and cultural space.

Although we already are a member state of the European Union for the Bulgarian higher education the problem has not only European but also internal dimensions. During the last two decades of the change there is an

obvious tendency to decrease of the educational preparation of the students. In many of the higher schools this tendency is still to be noticed. This was the reason for the need of the requirement that each higher school should create and imply a system for evaluation and implementation of the quality of education of the academic staff, pointed in the Law for the higher education (article 6, paragraph 4). In the law that was passed in 2004 the above quoted text was extended as the increased importance of the quality of the higher education for the state was underlined.

The reasons for the problematic state of the quality are various and foremost complex. The factors for the quality are grouped in five groups: the state, the higher school, the students, the secondary education and the social environment /practice, business/. Here are the most important conclusions of the above mentioned:

- the state declares the need of the improvement of the quality but does not stimulate it through its normative base and its budget policy;
- there is a visible lack of motivation for achievement of higher quality /applying to everybody - students, lecturers and to some extent also to the academic administration/;
- there is no direct relation between the achieved quality in a certain educational course and the repayment of the one who achieved that;
- Insufficient and ineffective relation between the higher school and the social practice (companies, business, professional guilds, society).

In order to attract a bigger and better part of the candidate students on the one side, and on the other - to comply with the requirements of the law, and on the third - to achieve an equivalence of our higher education in the European educational sphere, the higher schools develop their own internal-institutional systems for quality assurance that very often are duplicates of already existing in Europe systems without taking into account the national specifics.

The Bologna process determines the common task "to lay the grounds of the development of a quality system in the higher education". Not only that a system, common for whole Europe and proper for everyone, is not yet built but it also could not be built in near future. This is natural as specific national conditions, the psychology of the different nations, the historical background, degree of the motivation for the achievement of higher quality are different. Moreover the difference in the systems for quality assurance in the different groups of higher schools will remain. As their starting conditions, their missions and goals are different the factors leading to a decrease in the quality of education that they have to overcome, are different.

This treatment is in accordance with the process of Bologna that confirmed the principle of the academic autonomy and revealed that each single institution is responsible for the assurance of the quality. This is why the grounds of a quality system are treated in the documents and not the pure system, as well as principles that will be applied in a different manner in the

different states of the European space of higher education and in the different higher schools.

The analysis of the practices of the higher schools shows that the internal system of evaluation and development of the quality of the education must comply with the following main requirements:

- not to be compulsory imposed upon the students or lecturers;
- to affirm common standards, by the implementation of which at the given conditions and educational resources parameters of quality increase shall be maintained in the institution;
- to establish understandable, transparent and objective indexes, criteria, mechanisms and procedures for objective quality evaluation;
- these mechanisms and procedures should "enter into force" not formally but be implied with the belief in their efficiency;
- the results of the evaluation of the quality should be implied properly for motivation of the lecturers and students in order to increase of its level;

The higher schools imply different approaches by the implementation of quality systems what is the reason for the vast differences in their form and structure.

The main conclusion is that despite of the differences in the approach for structuring the systems for assurance and maintaining of the quality of education almost all the meaning elements influencing the quality of higher education are included in them. The evaluation objects are different and depend on the approach, chosen by the higher schools for their estimation, main of which are:

- professional direction;
- specialty;
- educational discipline;
- educational-qualification degree;
- form of the education;
- lecturers;
- students, doctors, post-graduates;
- academic administration;

In the higher school of transport the implemented system for quality of education and of the academic staff is built in accordance with the international standard ISO 9001:2000. For this reason a modified evaluation of the quality of the educational process is implemented where the object of evaluation is the lecturer. The system is implied for all specialties and educational disciplines. An information product with the respective software for assurance of the quality of the educational process was implied in accordance with the above mentioned project. The information system has the task to facilitate the information flow from different sources (lecturers, students experts), to automate the process of processing and interpretation of the information for the different parameters of the educational process. This

information assures objective and impartial evaluation of the state of the different components of the quality, being topic of the Quality guide. All the necessary instruments for inspection, estimation and analyze of the aggregate of significant characteristics:

- Level of the students,
- Evaluation of the educational process,
- Quality of presentation,
- Level of presentation,
- Current control,
- Technical means,
- Practical goals,
- Individual work.

After the three year term of implementation of the system there are some common conclusions that could be drawn. For the same period 96.4 % of the lecturers have been inquired and the distribution of the frequency of the result of the inquiry is shown on figure22.1.

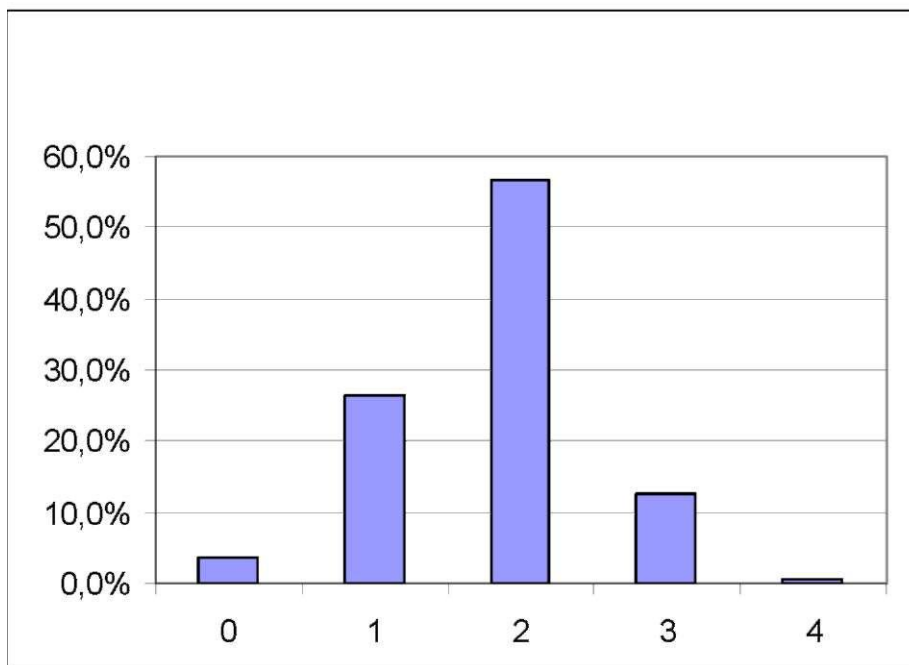

Figure 22.1. Frequency of the inquired lecturers

In the process of the inquiry 245 lecturer inquiry cards and 2962 student inquiry cards have been processed. The average number of the students, participated by the inquiry of one lecturer is 12. This value is determined by the structure of the higher school of transport.

From the figure it is visible that about 60 % of the lecturers are inquired 2 times and 12.4% - three times. For this reason the dispersions in the results are decreasing and the influence of accidental factors is small.

By the implemented point's evaluation system by which maximum 140 points can be collected, average collected points by a lecturer are 65.2. On figure 22.2 is shown the distribution of the number of inquiries according to the points, reached by each of them.

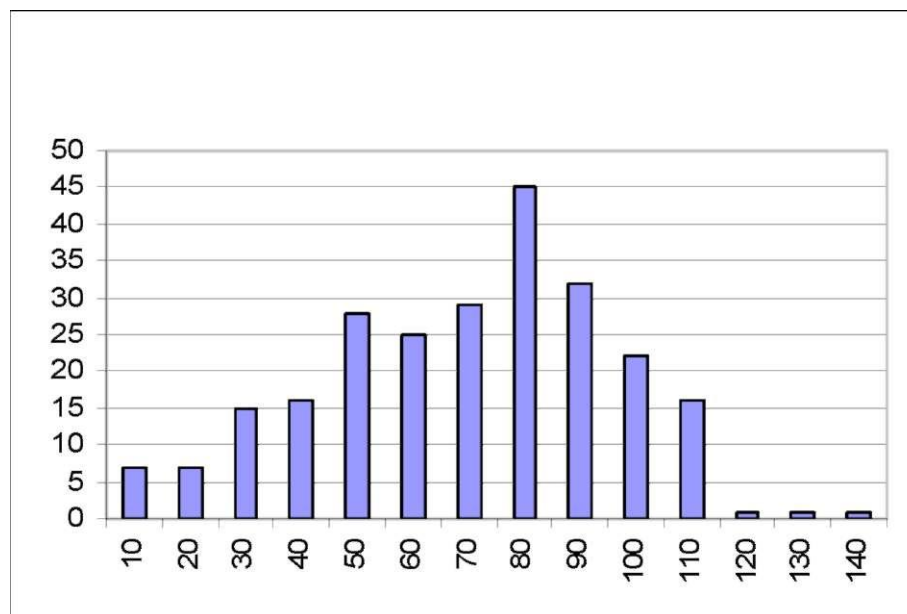

Figure 22.2. Dislocation of the number of inquiries based on the points, received during the inquiry

Typical is the normal (Gauss) distribution of the inquiries that to higher extent is an index of objectivity of the inquiry process.

The results of the inquiry are implemented by the regular attestations of the lecturers. The results of this inquiry can be used as grounds for differentiation of the efforts of the lecturers. The realization of this idea shall contribute for the economical commitment of the quality of education, the results of this education and the repayment. The now-a-day functioning system for quality evaluation of the labor of the lecturer does not stimulate the process of increasing the quality of education.

Bibliography

1. *Council Conclusions of 13 July 2001 on the follow-up of the report on concrete future objectives of education and training systems* (OJ C 204, 20.7.2001, <http://eur-lex.europa.eu/en/repert/1630.htm>)
2. <http://www.bologna-berlin2003.de>
3. <http://www.bologna-bergen2005.no>

4. *Handbook for Quality Assurance of University Programmes of Study*, University of Bergen.

Summary

Development of Education-Quality Assurance Systems in the higher schools in Bulgaria

The system of higher education is of a considerable significance for the personal success in life and for the development of each nation. The sense of higher education does not consist only of training people for professional promotion. It is intended to assist the overall development of individuals, science, art, culture and society both in national and global aspects. The institutions of higher education in modern societies take part in the market of educational services but still remain in the field where academic values and rules dominate and determine the relations between the participants in the academic communities.

The paper presents the problems of the development of education-quality assurance systems of higher education in Bulgaria.

23. НАПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЯ ОБРАЗОВАНИЯ ПО БЕЗОПАСНОСТИ НА УКРАИНЕ

Аннотация

Основными направлениями развития образования по безопасности на современном этапе должны быть: улучшение структуры системы образования по общим вопросам безопасности и увеличение специальностей по безопасности для конкретных отраслей экономики. Улучшение структуры системы образования по общим вопросам безопасности, предусматривает: оптимизацию содержания общеобразовательных предметов и дисциплин касающихся вопросов безопасности жизнедеятельности и основ здоровья человека; создание специальных курсов (предметов) по частным вопросам безопасности для подготовки специалистов разных отраслей экономики.

Технический прогресс развития общества не обеспечил надлежащего уровня безопасности людей. Введение организационных, технических принципов безопасности, тем не менее, недостаточно для безопасной жизни людей. Защитить население от всех природных, социальных и техногенных чрезвычайных ситуаций, на данном этапе, с помощью только таких мероприятий невозможно. Невозможно и защитить конкретного человека от множества опасностей, которым он подвергается в процессе своей жизни. Одним из действенных способов защиты отдельного человека, общества и человечества в целом является образование, исходя из древнего принципа „Кто осведомлён - тот вооружён“.

На Украине как, и в большинстве стран мира, образованию по вопросам безопасности уделяется всё больше и больше внимания. Развитие этого направления идей по двум взаимосвязанным путям:

- развитие образования по общим принципам безопасности и здоровья человека;
- развитие образования по специальным вопросам безопасности.

В целом образование по вопросам безопасности человека постепенно занимает надлежащее место в национальном образовании Украины. Становления этого направления образования имеется много проблем, различных точек зрения, необходимость учитывать ведомственные интересы. Всё это с одной стороны тормозит внедрение нововведений, с другой является хорошей основой для научных изысканий, улучшения структуры образования. Поэтому, в общем, можно оценивать ситуацию как положительную.

Образование по вопросам безопасности в тех или иных формах существовало всегда. В древнейшие времена эта функция возлагалась

на религию и мифологию,¹ а также осуществлялась при воспитании нового поколения в семье и обучении тому или другому ремеслу.

Техническое развитие общества, замена языческих верований на Христианство, Мусульманство, Буддизм, Индуизм и другие большие религии изменили ситуацию. Теперь, религии прежде всего занимаются безопасностью души (по заявлению высших представителей религиозных верований). Безопасность тела - вопрос для религии хотя и важный, но всё таки второстепенный, поэтому решение этого вопроса связано с практическими благотворительными акциями и в меньшей степени с изучением тех или иных правил для безопасности тела.

Техническое развитие со своей стороны предопределило развитие специальных вопросов связанных с производственной деятельностью человека. Как отмечает ряд авторов, в частности О. Н. Русак² Аристотель и Гиппократ в своих трактатах рассматривали условия труда, Парацельс изучал опасности связанные с горным делом, Рамарццини заложил основы профессиональной гигиены, изложенные в книге „О болезнях ремесленников“. Изучения и образование по вопросам профессиональной безопасности достигло наибольшего развития в последнее столетие. В результате во всех украинских высших учебных заведениях (ВУЗ) для всех специальностей и специализаций обязательно преподаются дисциплины „Основы охраны труда“ для бакалавров, и "Охрана труда в отрасли" для специалистов и магистров.

Наименее защищённым человек чувствует себя перед большими природными опасностями существовавшими всегда - землетрясениями, наводнениями, ураганами. К списку этих чрезвычайных ситуаций необходимо добавить социальные опасности (по классификации Министерства чрезвычайных ситуаций Украины - социально-политические и военные), такие как революции, забастовки, террористические акты, войны и другие, а также техногенные чрезвычайные ситуации, связанные с катастрофами, пожарами, взрывами и так далее. Изучение вопросов индивидуальной безопасности в этих ситуациях начинается ещё в средней школе в рамках интегрированного предмета "Основы здоровья" в младших и средних классах, и предмета "Патриотическое воспитание" в старших классах (10-12 классы) пришедшим на смену предмету "Основы безопасности жизнедеятельности". Образование по данной тематике продолжается на начальных курсах (как правило 1-2 курсы) высших учебных заведений в рамках дисциплины „Безопасность жизнедеятельности" при подготовке бакалавров. Специальные вопросы гражданской защиты, такие как планирование спасательных и неотложных работ, обеспечение

¹ Заплатинский В.М., *Историческая основа безопасности жизнедеятельности. Internet a bezpečnost organizací. Sbornik príspevku CD a sbornik anotací mezinárodní conference*, Zlin, Univerzita Tomase Bati ve Zline, 2006. ISBN 80-7318-393-5.

² Русак О.Н., Малаян К.П., Занько Н.Г. *Безопасность жизнедеятельности: Учебное пособие*. 4-е изд., стер. / Под. Ред. О.Н. Русака. - СПб.:Издательство "Лань", 2001, 448 с. ISBN 5-8114-0284-8

устойчивой работы предприятия и др. изучаются специалистами и магистрами в рамках дисциплины „Гражданская защита“, приходящей на смену дисциплине „Гражданская оборона“.

В программах школьного интегрированного предмета „Основы здоровья“ и дисциплины „Безопасность жизнедеятельности“ для студентов ВУЗов сегодня значительное место кроме традиционных вопросов, связанных с чрезвычайными ситуациями и техническими системами всё большее место занимают гуманитарные вопросы, связанные со здоровьем человека, предупреждением вредных привычек и зависимостей от алкоголя, табака, наркотиков, компьютерной и игровой зависимостей, профилактики заболеваний, в том числе передающихся половым путём, ВИЧ/СПИДа, вопросы связанные с питанием, оптимальными физическими нагрузками психологическими аспектами избежания, защиты и действий в опасных ситуациях, все вопросы связанных с безопасностью непромышленной сферы деятельности, в том числе быта.

Следует ожидать, что именно эти вопросы и в перспективе будут приоритетными в общем образовании по безопасности человека. Подтверждением этому служит неблагоприятная статистика смертности в Украине. Согласно данных ежегодного Национального доклада в Украине уровень смертности вследствие внепроизводственного травматизма в 70 раз превышает уровень производственного и в 150 раз смертность от чрезвычайных ситуаций природного, техногенного и социального происхождения, в которых погибло 456 человек. В 2005 году вследствие непромышленных травм в Украине погибло 68448 лиц, из них 1621 ребенок до 14 лет. Бытовой травматизм является основной причиной смертности детей в Украине. Вследствии различных опасностей в Украине в 2005 году пострадало 2 млн. человек, а 4,3% населения страны. Только прямой материальный ущерб вследствие внепроизводственного травматизма оцениваются в 8 млрд. грн. (1,6 млрд. долларов США), что составляет около 4 % валового национального дохода Украины.

Смысловая составляющая образования, в контексте данных внепроизводственной смертности больше всего должна быть направлена на проблемы питания и злоупотребления алкоголем с которым связано 26 % всех случаев смертности, в том числе случайные отравления алкоголем составляют 19%, другие случайные отравления 7%. Не менее актуальным является вопрос самоубийств - 21% всех случаев, дорожно-транспортных происшествий 19%, смерти связанные с действием природных факторов 11%, утопление 9%.³

Не стоит забывать, что общий уровень внепроизводственного травматизма намного выше, оценить который достоверно очень тяжело,

³ *Национальна доповідь про стан техногенного та природного безпеки в Україні в 2005 році*, Роздш 7.2. Загальні особливості виникнення нещасних випадків у 2005 році.
www.mns.gov.ua

ведь со многими мелкими травмами люди даже не обращаются к врачу.

Кроме того, необходимо учесть уровень заболеваемости населения, который в Украине в 2005 году составляет в среднем 1,68 новых болезней на одного жителя (соответственно необходимо прибавить данные по хроническим болезням).

Все эти цифры в целом свидетельствуют о неудовлетворительном состоянии безопасности и здоровья населения страны.

Детальный анализ всех причин травматизма и заболеваемости (социальных, экологических, психологических, технических и тому подобное) дал бы возможность точнее определить акценты содержания образования по безопасности жизнедеятельности. Во многих случаях одни и те же причины порождают разные негативные последствия. Так, например, распространение наркомании приводит к повышению заболеваемости, в т. ч. ВИЧ/СПИД, ухудшению криминальной обстановки, часто ведет к самоубийству и тому подобное. Ухудшение экологической ситуации в первую очередь отрицательно влияет на заболеваемость населения, и не только в результате прямого действия, но и вследствие потребления загрязненных продуктов питания. Экологические проблемы, изучение которых стало актуальным в несколько последних десятилетий, тоже занимают важное место в образовании и изучаются отдельным курсом при подготовке бакалавров всех специальностей в рамках дисциплины „Основы экологии“.

Сегодня смысловая составляющая общего курса безопасность жизнедеятельности должна строиться на основе системного подхода, который включает психологические, социальные, экологические, технические и духовные основы безопасности, формирование у человека культуры безопасности, положительных моральных ценностей, взглядов, безопасного поведения.

Вторым направлением развития образования по вопросам безопасности является развитие специальных вопросов, связанных с профессиональными задачами. Сегодня, специальные вопросы безопасности, в частности безопасности труда изучаются в рамках дисциплины „Основы охраны труда“ при подготовке бакалавров, "Охрана труда в отрасли" и "Гражданская защита" при подготовке специалистов и магистров. Изменение смысловой составляющей дисциплин преподаваемых для специалистов и магистров назрело давно, так как вышеуказанные дисциплины не дают знаний о ряде опасностей с которыми специалист столкнется на производстве, в частности общими вопросами безопасности предприятия или отрасли, в т. ч. охраны, неразглашением коммерческой тайны, негативными явлениями происходящими в коллективе, экономическими вопросами безопасности, и т. п.

Необходимым условием улучшения состояния безопасности является подготовка специалистов по вопросам безопасности различных профилей. В новом перечне направлений по которым осуществляется

подготовка бакалавров в ВУЗах Украины включено направление „Безопасность” которое объединяет две отрасли знаний „Информационную безопасность” и „Гражданскую безопасность”.⁴ Информационная безопасность включает следующие направления подготовки:

1. Безопасность информационных и коммуникационных систем.
2. Системы технической защиты информации.
3. Управление информационной безопасностью.

Отрасль „Гражданская безопасность” включает такие направления подготовки:

1. Гражданская защита.
2. Охрана труда.
3. Пожарная безопасность.

В направлении „Образование” отрасль „Физическое воспитание, спорт и здоровье человека” включено направление подготовки бакалавров „Здоровье человека”. В направлении „Естественные науки”, отрасль „естественные науки” включено направление „Экология, охрана внешней среды и сбалансированное природопользование”. Также, в перечне включены такие отрасли как „Ветеринария” „Медицина”, „Социальное обеспечение”. Естественно следует ожидать большое разнообразие специализаций для специалистов и магистров. В этой связи необходимо основательно отнестись к разработке новых дисциплин по вопросам безопасности для студентов. Необходимо увеличить количество дисциплин по безопасности и вопросам здоровья для свободного выбора студентов, ведь сегодня кроме курса „Основы валеологии” больше практически ничего не предлагается.

Научные исследования по вопросам безопасности на Украине идут в самых различных областях. В „Перечне специальностей по которым проводится защита кандидатских и докторских диссертаций...”⁵ достаточно много специальностей по частным вопросам безопасности, медицине и здоровью человека, есть отрасль науки „национальная безопасность”, в которую включены такие группы специальностей как „Основы национальной безопасности”, „Государственная безопасность Украины”, „Гуманитарная и политическая безопасность”,

⁴ Перелік напрямів, за якими здійснюється підготовка фахівців освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавра у вищих навчальних закладах України. Затверджено постановою Кабінету Міністрів України вщ 13.12. 2006 р.

⁵ Перелік спеціальностей, за якими проводиться захист дисертацій на здобуття наукових ступенів кандидата наук і доктора наук, присудження наукових ступенів і присвоєння вчених звань. Затверджено наказом Вищої атестаційної комісії України від 10.06.99 № 288 зі змінами і доповненнями згідно з наказами ВАК України 07.07.99 №341, 29.11.99 № 487, 12.05.2000 № 252, 28.11.2000 № 586, 23.05.2001 № 305, 27.11.2001 № 573, 09.09.2002 № 368, 21.01.2003 № 30, 03.06.2003 № 291, 07.04.2004 № 209, 23.12.2004 № 788.

„Международная безопасность" и другие. Именно в этой отрасли знаний включены специальности „Гражданская оборона", „Экологическая безопасность", „Пожарная безопасность". В соответствии с Перечнем специальностей по которым проводится защита кандидатских и докторских диссертаций выделено группу специальностей „Безопасность жизнедеятельности".

К сожалению, в этой группе есть пока что только одна специальность „Охрана труда". В дальнейшем, с формированием науки о безопасности жизнедеятельности, в эту группу должна добавиться как минимум ещё одна специальность „Безопасность жизнедеятельности". Это даст возможность, в частности, усовершенствовать содержательную часть курсов „Основы здоровья", „Безопасность жизнедеятельности", а также создать ряд курсов по частным вопросам безопасности, что сделает обучение школьников и студентов более эффективным.

Литература

1. Заплатинский В.М. *Историческая основа безопасности жизнедеятельности. Internet a bezpecnost organizaci. Sbornik prispevku CD a sbornik anotaci mezinarodni conference.* - Zlin: Univerzita Tomase Bati ve Zline, 2006. ISBN 80-7318-393-5.
2. Русак О.Н., Малаян К.П., Занько Н.Г. *Безопасность жизнедеятельности: Учебное пособие*. 4-е изд., стер. / Под. Ред. О.Н. Русака. - СПб.:Издательство „Лань", 2001. - 448 с. ISBN 5-8114-0284-8.
3. Национальна доповідь про стан техногенно! та природно! безпеки в Україні в 2005 році. Розділ 7.2. Загальні особливості виникнення нещасних випадків у 2005 році. www.mns.gov.ua.
4. Перелік напрямів, за якими здійснюється підготовка фахівців освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавра у вищих навчальних закладах України. Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 13.12.2006 р.
5. Перелік спеціальностей, за якими проводиться захист дисертацій на здобуття наукових ступенів кандидата наук і доктора наук, присудження наукових ступенів і присвоєння вчених звань. Затверджено наказом Вищої атестаційної комісії України від 10.06.99 № 288 зі змінами і доповненнями згідно з наказами ВАК України 07.07.99 №341, 29.11.99 № 487, 12.05.2000 № 252, 28.11.2000 № 586, 23.05.2001 № 305, 27.11.2001 № 573, 09.09.2002 № 368, 21.01.2003 № 30, 03.06.2003 № 291, 07.04.2004 № 209, 23.12.2004 № 788.

Summary

Directions of development of education of safety on Ukraine

Basic directions of development of education on safety on a modern stage must be: improvement of structure of the system of education on general to the questions of safety and increase of specialities on safety for concrete industries of economy. Improvement of structure of the system of education on the general questions of safety, provides for: optimization of maintenance of general objects and disciplines of touching questions of safety of vital functions and bases of health of man; creation of the special courses (objects) on the private questions of safety for preparation of specialists of different industries of economy.

Część 3.
BIZNES
I BEZPIECZEŃSTWO

Zdzisław Długosz

24. OCHRONA PRAWNA BEZPIECZEŃSTWA INFORMACJI W DZIAŁALNOŚCI GOSPODARCZEJ

Streszczenie

Ochrona prawna podstawowych problemów związanych z bezpieczeństwem informacji w działalności gospodarczej, zawiera w pierwszej części publikacji opis znaczenia jakie dla gospodarki ma informacja oraz eksponuje jej atrakcyjność dla konkurencji. Ponadto jej autor wskazuje na obszary zagrożeń, którymi są: inwigilacja gospodarcza, wojna informacyjna, szpiegostwo przemysłowe i korupcja. W drugiej części opracowania zdefiniowano pojęcia: bezpieczeństwa, tajemnicy przedsiębiorstwa oraz wskazano na podstawowe elementy struktury systemu ochrony informacji stanowiących tajemnicę przedsiębiorstwa. Kolejna część wskazuje na instytucje prawa, których zastosowanie sankcjonuje naruszenie bezpieczeństwa informacji istotnych dla prowadzenia działalności gospodarczej. Zawarte w tekście stanowisko doktryny prawniczej i orzecznictwa sądowego sprowadza się do tego, że ochrony prawnej informacji wrażliwych należy szukać w ustawie o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji, Kodeksie pracy, Kodeksie cywilnym, Kodeksie karnym i ustawie o ochronie danych osobowych.

Bogate przypisy eksponujące literaturę, normy, Decyzje Komisji Wspólnot Europejskich, Decyzje Rady Europy w sprawie przyjęcia przepisów dotyczących bezpieczeństwa, uzupełniają treść publikacji i stanowią wskazówkę do poszukiwania źródeł szerszej wiedzy w przedmiotowej sprawie.

Wstęp

Wykorzystanie w światowej gospodarce informacji, gdzie potęgą staje się dostęp do danych, powoduje jej atrakcyjność dla konkurencji. Właśnie wzrost konkurencji niemalże w każdej dziedzinie gospodarczej powoduje coraz istotniejsze znaczenie przeciwdziałania oraz stosowania do informacji przepisów i procedur ochronnych. We wszystkich dziedzinach życia ludzkiego przejawia się pewna wartość zwana infosferą, która zrodziła potrzebę poznania otaczającej nas rzeczywistości oraz jej gospodarczego wykorzystania.

24.1. Funkcjonalne znaczenie informacji

Globalizacja gospodarki jest czynnikiem wywierającym presję ekonomiczną na przedsiębiorstwa zmierzające do: zmniejszenia kosztów produkcji, szybszego wprowadzenia produktów na rynek, zdobycia rynków zagranicznych, ekspansji w celu znalezienia nowych obszarów zbytu dla swoich produktów. Obszary zainteresowań konkurencji i działalności o charakterze inwigilacji gospodarczej wynikają z zadań ukształtowanych przez zarządzających i rządzących, którzy dążąc do uzyskania określonych danych uznają je za niezbędne i pożądane w kształtowaniu swojej polityki

wewnętrznej czy też celów gospodarczych. Zawężając istotę informacji do funkcjonalnego znaczenia jej służebna rola wobec przedsiębiorczości i jej bezpieczeństwa powoduje, iż jest ona: zasadniczym elementem zintegrowanego systemu rozpoznawania rynku; narzędziem do ochrony bezpieczeństwa wewnętrznego i zewnętrznego firmy; źródłem prognoz i analiz. Na wojnę informacyjną składają się ofensywne i defensywne działania skierowane przeciw zasobom informacyjnym. Inwigilacja przemysłowa stała się dużym problemem z uwagi na łatwość zdobywania informacji i jej opłacalność posiadania oraz dochodowość dla zbierających tego typu dane.¹

24.2. Wykorzystanie wiedzy prawniczej w sekurologii

W polskim systemie prawnym tajemnica produkcji i tajemnica firmy funkcjonują pod nazwą tajemnicy przedsiębiorstwa. Analiza treści zawartych w publikacji implikuje wniosek wskazujący na to, iż w praktyce niemożliwym jest wyłączenie poddanie się prostym algorytmom działań ochronnych uruchamianych przepisami prawa. W tej sytuacji należy stwierdzić, że zaprezentowany obszar wiedzy prawniczej i sekurologii określa horyzonty możliwości, które na podstawie tych kryteriów są możliwe do wykorzystania w firmie. Ponadto tak ukształtowane stanowisko pozostaje w koniunkcji z poglądami i praktyką rozwiązań europejskich.² „Ażeby system prawa mógł efektywnie oddziaływać na życie społeczne, tworzyć musi spójną całość, tj. taki zbiór norm, dla którego na podstawie odpowiednio spójnej wiedzy znaleźć można odpowiednie uzasadnienie aksjologiczne w uporządkowanym systemie wartości.”³

24.3. Konkurencja a tajemnica przedsiębiorstwa

W gospodarce konkurencją jest dążenie wielu niezależnych przedsiębiorców występujących na wspólnym rynku do osiągnięcia takiego samego celu gospodarczego. Konkurencja między państwami przesuwana aktualnie ze sfery militarno-politycznej na gospodarkę i technologię, stąd też wywiad gospodarczy czy też inaczej nazywane, szpiegostwo gospodarcze będzie się rozwijać i dlatego też polisemantyczne pojęcie tajemnica, a w tym tajemnica przedsiębiorstwa (firmy) nabiera zasadniczego znaczenia⁴. Ponadto z reguły dość radykalne i zróżnicowane powyborcze poglądy rządzących powodują zagrożenia dla bezpieczeństwa interesów ekonomicznych państwa i prowadzonych w tych warunkach przez przedsiębiorców działań gospodarczych. Owe zagrożenie stanowią zmiany prawa i brak stabilizacji przepisów wynikający z braku jednoznaczności czy prawo jest funkcją

¹ D. Denning, *Wojna informacyjna i bezpieczeństwo informacji*, Warszawa 2002, s. 143.

² Zob. Wyrok S. Apel. I ACa 281/98. Apel.-Lub. 1999/1/1w Lublinie z 1998.09.30.

³ A. Redelbach, S. Wronkowska, Z. Ziemiński, *Zarys teorii państwa i prawa*, PWN Warszawa 1993, s. 224.

⁴ JFK „Zdrada się nie opłaca, bo kiedy się opłaca to nie nazywa się zdradą.”

polityki czy też polityka funkcją prawa.⁵ Słusznym wydaje się pogląd stwierdzający, iż „traktowanie działalności informacyjnej jako przedłużenia polityki jest następstwem ogólniejszej obserwacji o zasadniczym znaczeniu tej działalności dla pojmowania przez ludzi sensu teraźniejszości i rozumienia dążeń na przyszłość”⁶

24.4. Korupcja jako zagrożenie dla bezpieczeństwa działań gospodarczych

Kolejnym istotnym zagrożeniem dla bezpieczeństwa prowadzonych działań gospodarczych jest korupcja. Jak wskazują doświadczenia społeczności międzynarodowej nieuczciwa konkurencja i korupcja zagraża praworządności, demokracji, narusza zasady uczciwości i sprawiedliwości społecznej.⁷ Środki masowego komunikowania się i ich osnowa jaką jest informacja to szczególnie element dla walki konkurencyjnej. Godnym zauważenia pozostaje fakt wskazujący na to, że za pomocą informacji przedsiębiorcy pragną zdobyć nowe rynki, zabezpieczyć dotychczasową pozycję na rynku chociażby wykorzystując do tego celu reklamę czy też prowadzić walkę z konkurencją.⁸

Niewątpliwym dla całości zagadnienia jest fakt sprawnego funkcjonowania wymiaru sprawiedliwości, innych instytucji państwowych spełniających i realizujących cele społeczne, które chronią określone wartości danych społeczeństw, w ich imieniu eliminują i zapobiegają zjawiskom uznanym za społecznie szkodliwe.⁹

24.5. Struktura systemu ochrony informacji stanowiących tajemnicę przedsiębiorstwa

Bezpieczeństwo firmy jest sytuacją, która w szerokim rozumieniu - odznacza się brakiem ryzyka utraty tego co dla niej jest najcenniejsze - potencjału materialnego i intelektualnego oraz sprawności funkcjonowania.¹⁰ System ochrony wymaga okresowych ocen i analiz. Rozwiązania ustanowione w ramach programu powinny gwarantować przedsiębiorstwu możliwości dochodzenia roszczeń od sprawców naruszeń zasad uczciwej konkurencji oraz pociągnięcia ich do odpowiedzialności karnej czy też cywilnej. Struktura systemu ochrony informacji stanowiących tajemnicę przedsiębiorstwa powinna sprowadzać się do: opracowania celów w zakresie ochrony informacji stanowiących tajemnicę przedsiębiorstwa w oparciu o strategię firmy, identyfikacji zagrożeń; opracowania polityki

⁵ Przepięstwo szpiegostwa w polskim prawie karnym materialnym określono w art. 130 - 132 Kodeksu karnego.

⁶ M. Szulczewski, *Informacja społeczna*, Warszawa 1979, s. 129. zobacz też: E. Żurek, *Zniesławienie sędziego*, „Prawo i życie” z 20 czerwca 1996 r., s. 32; J. Sobczak *Prawo prasowe. Komentarz*, Poznań 1992, tenże, *Polskie prawo prasowe*, Poznań 1993.

⁷ Zob. Rezolucję Rady Europy (97) 24 w sprawie Zasad Przewodnych Zwalczenia Korupcji, przyjętej przez Komitet Ministrów na 101 posiedzeniu w dniu 6 listopada 1997 roku.

⁸ J. Utrat - Milecki, *Polityczność przestępstwa*, Warszawa 1997, s. 133.

⁹ Zob. Wyrok SN z dnia 4 listopada 1988 r., V K R N 230/88, OSNPG 1989r., nr 7, poz. 79.

¹⁰ D. Denning, *Wojna informacyjna i bezpieczeństwo informacji*, Warszawa 2002, s. 143.

bezpieczeństwa; sporządzenia analizy wypracowanego systemu zarządzania ryzykiem. Natomiast organizacyjno-administracyjne elementy systemu bezpieczeństwa powinny stanowić: bezpieczeństwo formalno-prawne, bezpieczeństwo osobowe, techniczne i fizyczne bezpieczeństwo przedsiębiorstwa oraz bezpieczeństwo teleinformatyczne.

24.6. Aspekty prawne nieuczciwej konkurencji

W polskim systemie prawnym czynem nieuczciwej konkurencji jest działanie sprzeczne z prawem lub dobrymi obyczajami, które zagraża lub narusza interes przedsiębiorcy lub klienta (art. 3 ust. 1 ustawy).¹¹ Oprócz tej generalnej klauzuli ustawa określa także konkretne czyny, które szczególnie mogą mieć miejsce w stosunkach pracy. Są to przede wszystkim działania polegające na: przekazaniu, ujawnieniu lub wykorzystaniu informacji stanowiących tajemnice przedsiębiorstwa (art. 11 ustawy), rozpowszechnianiu nieprawdziwych lub wprowadzających w błąd wiadomości o swoim przedsiębiorstwie lub przedsiębiorcy (art. 14). Reasumując, biorąc pod uwagę treść przedstawionej definicji, informacja może być uznana za tajemnicę przedsiębiorstwa, jeżeli spełnia łącznie trzy przesłanki: dotyczy danych technicznych, technologicznych, handlowych lub organizacyjnych, nie została ujawniona przez przedsiębiorcę do wiadomości publicznej, przedsiębiorca podjął w stosunku do niej niezbędne działania w celu zachowania jej w poufności.¹² Pojęcie tajemnicy przedsiębiorstwa znajduje doprecyzowanie w art. 55¹ Kodeksu cywilnego określającym, czym jest przedsiębiorstwo.¹³

Odpowiedzialność karną za dokonanie czynu nieuczciwej konkurencji określa art. 23 rozdział IV ustawy. W razie dokonania czynu nieuczciwej konkurencji przedsiębiorca, którego interes został naruszony lub choćby zagrożony, może ponadto, w oparciu o art. 18 ust. 1 ustawy, żądać: zaniechania niedozwolonych działań, usunięcia skutków takich działań, złożenia jednokrotnego lub wielokrotnego oświadczenia o odpowiedniej formie i treści, naprawienia wyrządzonej szkody, na zasadach ogólnych, wydania bezpodstawnie uzyskanych korzyści, na zasadach ogólnych. Zgodnie z art. 101¹ k.p. pracodawca, który poniósł szkodę wskutek naruszenia przez pracownika zakazu konkurencji przewidzianego w umowie, może dochodzić od pracownika wyrównania tej szkody na zasadach określonych w przepisach rozdziału I w dziale V. Ostatnią z sankcji przewidzianych za naruszenie tajemnicy przedsiębiorstwa, czyli ujawnienie informacji dotyczących firmy i powstanie wskutek tego szkody po stronie pracodawcy, jest rozwiązanie z pracownikiem umowy o pracę bez zachowania terminów wypowiedzenia (art. 52 k.p.).¹⁴

¹¹ Ustawa z dnia 16 kwietnia 1993 r. o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji. (Dz. U. z 2003 Nr 153, poz. 1503).

¹² Zob. art. 627, art. 750 i art. 860 Kodeksu cywilnego oraz wyrok Sądu apel. U N I A Ca 688/00 OSA 2001/5/28 w Katowicach z 2000.11.22.

¹³ Hoc. S. Glosa 2001/7/23 - t. 2 do wyroku SN z dnia 3 października 2000 r., I C K N 304/00.

¹⁴ W art. 100§ 2 Kodeksu pracy ustawodawca stanowi m.in., że pracownik jest obowiązany w szczególności: dbać o dobro zakładu pracy, chronić jego mienie oraz

24.7. Ochrona informacji stanowiących tajemnicę przedsiębiorstwa

W oparciu o szereg przepisów prawa cywilnego możliwe jest zapewnianie ochrony informacjom stanowiących tajemnicę przedsiębiorstwa. Wśród nich na wyeksponowanie zasługuje art. 439. Kodeksu cywilnego¹⁰ - mający charakter prewencyjny, który zakłada, iż pracodawca, któremu wskutek zachowania się jego pracownika (lub innej osoby), zagraża bezpośrednio szkoda - np. na skutek ujawnienia informacji - może żądać, aby osoba ta odwróciła grożące z tego tytułu niebezpieczeństwo, a w razie potrzeby także, dała odpowiednie zabezpieczenie zaistniałych strat. Możliwość dochodzenia przez pracodawcę pełnego odszkodowania od pracownika za jego czyny, które doprowadziły do strat przedsiębiorstwa, stwarza także art. 415 kodeksu cywilnego. Jeszcze innym potencjalnym źródłem niebezpieczeństwa bezprawnego ujawnienia informacji stanowiących tajemnicę przedsiębiorstwa mogą być negocjacje z potencjalnymi kooperantami. Ważną zmianą, w zakresie ochrony informacji pozyskanych podczas negocjacji, jest dodanie po art. 72 k.c. art. 72.¹⁵

Kodeks karny w samym w tytule rozdziału XXXIII zaznacza, iż informacja staje się dobrem prawnym oraz karalność przestępstw tam zawartych wynika z naruszenia uregulowań chroniących informację.¹⁶

24.8. Zasady ochrony informacji stanowiących tajemnicę państwową i służbową

Szczególne zasady dotyczą ochrony informacji stanowiących tajemnicę państwową i służbową. Kwestie te reguluje ustawa z dn. 22 stycznia 1999 r. o ochronie informacji niejawnych. Reżimy ustawy o ochronie informacji niejawnych może zatem dotyczyć jedynie wąskiej grupy przedsiębiorców. Rozdział 11 cytowanej ustawy "Bezpieczeństwo przemysłowe" określa warunki i obowiązki podmiotów gospodarczych, związanych z zawieraniem i wykonywaniem umów jeżeli wiąże się to z koniecznością dostępu do informacji stanowiących tajemnicę państwową i służbową. Przepisy ustawy o ochronie informacji niejawnej mają zastosowanie także do przedsiębiorców, jednostek naukowych lub badawczo - rozwojowych ubiegających się o zawarcie lub wykonujących umowy związane z dostępem do informacji niejawnych, dotyczących realizacji zadań opłacanych w całości ze środków publicznych, w rozumieniu przepisów ustawy z dnia 10 czerwca 1994r. o zamówieniach publicznych.

Na uwagę zasługują także rozwiązania przyjęte w akcie wykonawczym do ustawy o ochronie danych osobowych czyli rozporządzeniu Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dn. 3.06.1998r. w sprawie określenia podstawowych warunków technicznych i organizacyjnych jakim powinny

zachować w tajemnicy informacje, których ujawnienie mogłoby narazić pracodawcę na szkodę, przestrzegać tajemnicy określonej w odrębnych przepisach.

¹⁵ Zmiana wprowadzona ustawą z 14 lutego 2003 r. o zmianie ustawy - Kodeks cywilny oraz niektórych innych ustaw - Dz. U. nr 49, poz. 408).

¹⁶ Zob. Art. 278 § 2, 287 oraz art. 265 § 1-3 oraz art. 266 § 1 i 2, art. 267 § 1 i 2, art. 268 § 1-3, art. 269 § 1 i w rozdziale XXXIII w art. 265-269 kodeksu karnego.

odpowiadać urządzeniom i systemom do przetwarzania danych osobowych. Szczegółowe rozwinięcie omówionych wyżej norm konstytucyjnych stanowi wspomniana ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 roku o ochronie danych osobowych.

Generalnie każde państwo chroni informacje gospodarcze albo zawodowe osób, których działalność regulowana jest innymi przepisami prawa. Poniżej wskazane zawody i stanowią jednoznaczną egzemplifikację ochrony informacji mającej związek z działalnością gospodarczą do których należą między innymi: adwokaci, radcy prawni, zarządcy nieruchomości, doradcy podatkowi, biegli rewidenci i notariusze.

Bibliografia

1. Banaszak B., *Prawa jednostki i systemy ich ochrony*, Wrocław 1995.
2. Decyzja Komisji Wspólnot Europejskich z dnia 29 listopada 2001 r., zmieniająca jej regulamin wewnętrzny w sprawie bezpieczeństwa (notyfikowana jako dokument nr C(2001) 3031; 2001/844/WE).
3. Decyzja Rady Europy z dnia 19 marca w sprawie przyjęcia przepisów Rady dotyczących bezpieczeństwa 2001/264/WE.
4. Denning D., *Wojna informacyjna i bezpieczeństwo informacji* Warszawa 2002.
5. Hoc S., *Zagadnienia odpowiedzialności karnej za szpiegostwo*, Warszawa 1985.
6. Hofmański P., *Konwencja Europejska, a prawo karne*, Toruń 1995.
7. Kubala W., *Sporne zagadnienia szpiegostwa*. Wyd. MON Warszawa 1979.
8. Kwiecień R., *Miejsce umów międzynarodowych w porządku prawnym państwa polskiego*. Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2000.
9. Machińska S., *Stosowanie prawa Unii Europejskiej w wewnętrznym porządku prawnym państwa*, 'Biuletyn Centrum Europejskiego UW', Warszawa 1998.
10. Marek A., *Prawo karne - zagadnienia teorii i praktyki*, Warszawa 1997.
11. Mika C., *Implementacja prawa integracji europejskiej w krajowych porządkach prawnych*, Toruń 1998.
12. Norma PN-ISO 17799 „Praktyczne zasady zarządzania bezpieczeństwem informacji”.
13. Nowicki M. A., *Europejska Konwencja Praw Człowieka, wybór orzecznictwa*, Warszawa 1998.
14. Nowicki M., *Orzecznictwo Europejskiego Trybunału Praw Człowieka* Warszawa 1996.
15. Pikulski S., *Karnomaterialne, kryminologiczne i kryminalistyczne aspekty terroryzmu*, WPP, nr 3-4 z 1991.
16. Pikulski S., *Przestępstwo szpiegostwa w teorii i praktyce*, Warszawa 1987.
17. Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji w sprawie określenia podstawowych warunków technicznych i organizacyjnych, jakim powinny odpowiadać urządzenia i systemy

- informatyczne służące do przetwarzania danych osobowych (Dz. U. z 2004r. Nr 100 poz.1024).
18. Rezolucja Rady Europy (97) 24 w sprawie Zasad Przewodnich Zwalczenia Korupcji, przyjętej przez Komitet Ministrów na 101 posiedzeniu w dniu 6 listopada 1997 roku.
 19. Sobiecki J. Problemy bezpieczeństwa w myśli społecznej i wojskowej. Warszawa 1996.
 20. Stańczyk J., *Współczesne pojmowanie bezpieczeństwa*, Warszawa 1996.
 21. Stefanowicz K., *Odpowiedzialność karna w związku z działalnością gospodarczą*, Warszawa 1992.
 22. Szmidt L. Terroryzm a państwo. Lublin 1974.
 23. Szubielska D., *Prawo o inwestycjach zagranicznych w Polsce*, Warszawa 1991.
 24. Szulczewski M., *Informacja społeczna*, Warszawa 1979.
 25. Świniarski J. Filozoficzne podstawy edukacji dla bezpieczeństwa. Warszawa 1999.
 26. Świniarski J., *O naturze bezpieczeństwa*, Warszawa 1997.
 27. Ustawa z dnia 22 stycznia 1999 r. o ochronie informacji niejawnych (Dz. U. z 1999 r. Nr 11 poz. 95 z póź. zm.).
 28. Ustawa o ochronie danych osobowych (Dz. U. z 1997 r nr 133, poz. 883).
 29. Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964r. Kodeks cywilny (Dz. U. Nr 16, poz.93 z póź. zm.).
 30. Ustawa z dnia 26 czerwca 1994r. Kodeks pracy (Dz. U. Nr 24, poz.141 z póź. zm.).
 31. Ustawa z dnia 10 czerwca 1994 r o zamówieniach publicznych. (Dz. U. z 1998r. Nr 119 poz. 773 z póź. zm.).
 32. Ustawa z dnia 16 kwietnia 1993 r. o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji. (Dz. U. z 2003 Nr 153, poz. 1503).

Summary

Legal protection of information safety in business activity

Part one of the legal protection of fundamental issues relating to information safety in business environment describes the significance of information for the economy and points out its appeal to competitors. Additionally, the author indicates certain danger areas, such as: economic surveillance, information war, industrial espionage and corruption. Part two of the publication contains definitions of such terms as: safety and business secret, and indicates the fundamental structural components of the protection system of information constituting business secret. The next part discusses the institutions of law, the application of which sanctions a breach of the safety of information important for business purposes. The position of the legal doctrine and judicial judicature presented therein could be summarised as follows: the regulations regarding legal protection of sensitive information may be found in the Act on Combating Unfair Competition, the Labour Code, the Civil Code, the Act on Personal Data Protection and Criminal Law.

The rich footnotes indicate the relevant literature, standards, Decision of the Commission of the European Communities, Decision of the Council of Europe concerning the adoption of safety-oriented regulations, add to the contents of the publication and provide assistance in searching for other more extensive sources of broader knowledge concerning the discussed matter.

25. WPLYW RYZYKA RYNKOWEGO NA WYNIK FINANSOWY DZIAŁALNOŚCI GOSPODARCZEJ

Streszczenie

W pracy przedstawiono analityczną metodę badania i oceny wpływu ryzyka rynkowego na kształtowanie wyniku finansowego firmy. Dla potrzeb budowanego modelu zdefiniowano pojęcie ryzyka rynkowego, które stanowi jedną z istotnych zmiennych decyzyjnych każdej strategii biznesowej. Czynnikiem ryzyka, jako losowa zmienna niezależna funkcji zysku został wkomponowany zarówno w strukturę przychodów, jak też w strukturę kosztów. Pierwiastkiem innowacyjnym jest dualne operowanie pojęciem ryzyka, jako ryzykiem pozytywnym zwiększającym sprzedaż i przychody oraz ryzykiem negatywnym potęgującym koszty i nakłady. W pracy wykazano, że tradycyjne traktowanie ryzyka wyłącznie w aspektach negatywnych jest zbyt ograniczone, gdyż w pewnych sytuacjach pozytywne ryzyko może być źródłem korzyści i ekonomicznych dochodów.

25.1. Pojęcie ryzyka rynkowego

Funkcjonowanie przedsiębiorstw w gospodarce rynkowej niesie za sobą wielkie wyzwanie pod adresem kadry menedżerskiej i wymaga ogromnej wiedzy, doskonałej technologii oraz dużej odpowiedzialności i dyscypliny realizacyjnej. Aby sprostać globalnej (światowej) konkurencji trzeba przede wszystkim niezwykle umiejętnie i skutecznie zarządzać ryzykiem jako dynamiczną kategorią decyzyjną i biznesową jednocześnie. Umiejętne wkalkulowane ryzyko w działalność gospodarczą warunkuje wysoką sprawność procesów gospodarczych oraz dużą efektywność wyników finansowych tej działalności. Racjonalne zarządzanie ryzykiem jest gwarantem relatywnie wysokiego bezpieczeństwa biznesowego przedsiębiorstwa w dynamicznej, żywiłowej gospodarce rynkowej.¹

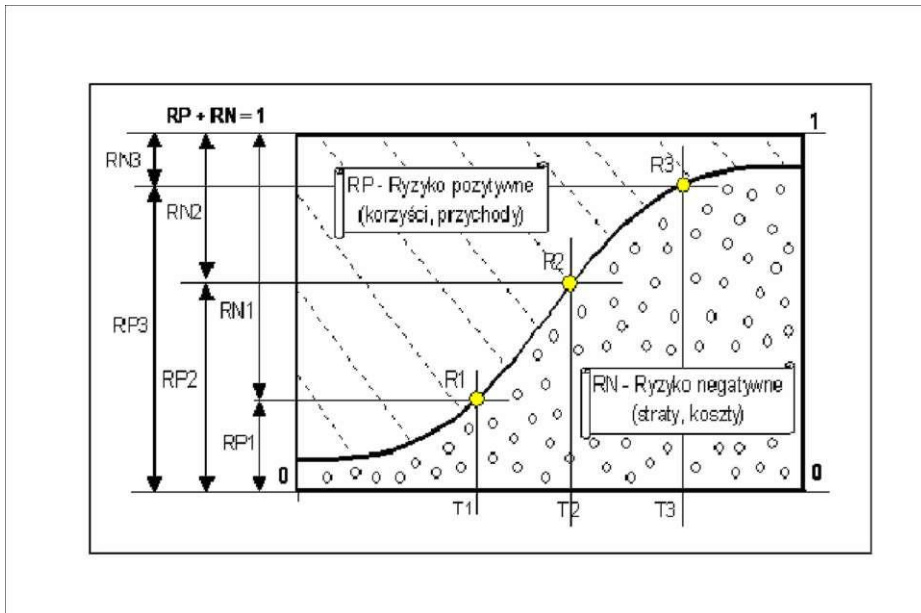
Powszechnie akcentowany negatywny charakter ryzyka sugeruje, że jest ono postrzegane jako zdarzenie, którego za wszelką cenę powinniśmy uniknąć lub oddalić, albo przynajmniej zminimalizować jego negatywne skutki.² Całkowita eliminacja ryzyka jest praktycznie niemożliwa, gdyż - pomimo wszelkich starań - ryzyka, zwłaszcza w rynkowej działalności gospodarczej nie da się całkowicie wyeliminować. O nieuchronności ryzyka stanowi organicznie przypisany mu rynkowy czynnik losowy, który sprawia, że nawet najdokładniej przemyślany plan działania jest obciążony pewną dozą

¹ Podstawowym aspektem ryzyka w działalności gospodarczej poświęcony jest przykładowo cały rozdział 14 w pracy D. Begg, S. Fischer, R. Dornbusch, *Ekonomia. Mikroekonomia*, PWN, Warszawa 1997.

² Jednoznacznie pejoratywny charakter pojęciu ryzyka przypisuje m.in. J. Penc, który definiuje je w sposób następujący: prawdopodobieństwo poniesienia straty przez podmiot gospodarczy w następstwie podjęcia określonej decyzji. Zob. J. Penc, *Leksykon biznesu*, Placet, Warszawa 1997, s. 388.

niepewności, która wynika z braku wiedzy lub doświadczenia, a także z przeciwdziałania innych, głównie zewnętrznych czynników celowych (np. walka konkurencyjna) lub losowych (np. kryzysy).

Oczywistym jest stwierdzenie, że ryzyko zawsze idzie w parze z szansą i okazją na sukces. W sensie formalnym, na gruncie rachunku prawdopodobieństwa sukces jest dopełnieniem porażki, a liczbowe proporcje ich wystąpienia wyraża właśnie ryzyko (Rys.25.1.). Dlatego mówi się, że zarządzanie ryzykiem jest umiejętnością znajdowania kompromisu, albo złotego środka, między możliwymi negatywnymi skutkami czy stratami, a potencjalnymi szansami i korzyściami w danej sytuacji decyzyjnej. Chodzi o to, aby w konkretnej sytuacji decyzyjnej podejmować takie ryzyko, które jest rzeczywiście niezbędne i nieuniknione, a eliminować ryzyko zbędne i nieuzasadnione.³

Rysunek 25. 1. Dualny charakter ryzyka rynku

Źródło: opracowanie własne.

Jeśli ryzyko (\mathfrak{R}), będące ilościowym określeniem stopnia niepewności wyrazimy za pomocą miary prawdopodobieństwa, to oczywistym jest warunek:

$$0 \leq \mathfrak{R} \leq 1 \quad (1)$$

³ Prakseologiczne elementy teorii ryzyka, także gospodarczego rozwija w swoich licznych pracach T.T. Kaczmarek. Zob. tegoż Autora: *Ryzyko w handlu międzynarodowym*, ODDK, Gdańsk 2001; *Zarządzanie ryzykiem w przedsiębiorstwie produkcyjnym*, ODDK, Gdańsk 2001; *Zarządzanie ryzykiem handlowym, finansowym i produkcyjnym dla praktyków*, ODDK Spółka z o.o. Gdańsk 2002; *Ryzyko i zarządzanie ryzykiem. Ujęcie interdyscyplinarne*, Difin, Warszawa 2006.

gdzie: \mathcal{R} - ryzyko, jako prawdopodobieństwo wystąpienia określonych konsekwencji decyzyjnych (negatywnych lub pozytywnych).

Tak rozumiane ryzyko rynkowe \mathcal{R} w sposób naturalny dzieli się na dwie rozłączne i dopełniające się kategorie:

$$\mathcal{R}_N + \mathcal{R}_P = 1; \quad \text{przy czym:} \quad \mathcal{R}_N \equiv \mathcal{R} \quad (2)$$

gdzie: \mathcal{R}_N - ryzyko negatywne, powodujące straty i koszty,

\mathcal{R}_P - ryzyko pozytywne przynoszące pewne korzyści i zyski.

Problem efektywnego zarządzania ryzykiem \mathcal{R} przez podmioty gospodarcze znacznie się komplikuje, jeśli weźmiemy pod uwagę fakt, jak ogromny jest jego zakres i wielka różnorodność form i stylów. Praktycznie, ryzyko i jego liczne odmiany występują na wszystkich etapach działalności gospodarczej, we wszystkich rodzajach przedsiębiorstw i obecne są we wszystkich jednostkach, komórkach i organach - wszędzie tam, gdzie podejmuje się decyzje. W działalności biznesowej decyzje podejmuje się permanentnie, na każdym kroku, często pod presją czasu i alternatywą straty lub zysku. Na sprawność i niezawodność procesów decyzyjnych w dużym stopniu rzutuje ogromna dynamika procesów gospodarczych, ostra walka konkurencyjna i losowy charakter potrzeb rynkowych.

25.2. Rynkowe kryterium oceny działalności gospodarczej

Analizując bezpieczeństwo biznesowe (ekonomiczne) przedsiębiorstwa powszechnie jest ono sprowadzane do wymiaru finansowego, utożsamianego przede wszystkim z pojęciem zysku operacyjnego z prowadzonej działalności gospodarczej⁴. Formalną podstawą funkcjonowania przedsiębiorstwa jest prawo gospodarcze, a warunkiem koniecznym jest odpowiednia organizacja i stosowna do profilu działalności infrastruktura społeczna, informacyjna i techniczna. Warunkiem dostatecznym funkcjonowania przedsiębiorstwa w gospodarce rynkowej jest konieczność wypracowania zysku jako kategorii ekonomicznej definiowanej w sposób następujący:

$$\mathcal{S}^T = D_{\mathcal{S}}^T - \sum_{i=1}^I K_i^T \xrightarrow{T} \max \quad (3)$$

gdzie: \mathcal{S}^T - zysk przedsiębiorstwa wyrażony w kategoriach finansowych,

⁴ Ryzyko gospodarcze najczęściej odnoszone jest do finansowych kryteriów prowadzonej działalności gospodarczej, co podejmują tacy autorzy jak np. K. Jajuga, T. Jajuga, *Inwestycje, instrumenty gospodarcze, ryzyko finansowe, inżynieria finansowa*, PWN, Warszawa 2001; S. Nahotko, *Ryzyko ekonomiczne w działalności gospodarczej*, Wyd. OPO 1997; W. Ronka-Chmielowiec, *Ryzyko w ubezpieczeniach. Metody oceny*, AE, Wrocław 1997. UMCS, Lublin 1984; A. Czachorowska, *Ryzyko działalności inwestycyjnej przedsiębiorstw*, PWE, Warszawa 2006; W. Grzybowski, *Przedsiębiorczość, niepewność, zysk*, UMCS, Lublin 1995.

$D_{\T - sumaryczny dochód ze sprzedaży produktów, dóbr i usług,
 $\sum_{i=1}^I K_i^T$ - zbiór ponoszonych kosztów i nakładów finansowych,
 T - horyzont czasowy prowadzenia działalności gospodarczej.

W gospodarce rynkowej jedynym źródłem dochodów podmiotów gospodarczych jest sprzedaż towarów, produktów i usług $D_{\$}$ na rynku zbytu (sprzedaży). Dzięki rynkowym procesom dystrybucji następuje zamiana produktów wytworzonych w danej firmie na walory finansowe, które w pierwszej kolejności muszą rekompensować rozległą kategorię różnorodnych kosztów i nakładów ponoszonych w trakcie prowadzenia działalności gospodarczej. W dobie obecnej przedmiotem sprzedaży są wszelkie produkty i usługi wytworzone w firmie, zarówno materialne jak też niematerialne, głównie informacyjne oraz szczególny rodzaj produktu, którym są usługi i produkty finansowe.⁵

Naczelnym zadaniem operacyjnym ekonomiki każdego przedsiębiorstwa, przy zachowaniu nadrzędności standardów obsługi klienta, jest maksymalizacja zysku w określonym horyzoncie czasowym. Jak wynika z wyrażenia (3), aby spełnić postulat maksymalizacji zysku należy:

- po pierwsze, maksymalizować sprzedaż własnych wyrobów i produktów na wysoce konkurencyjnym rynku zbytu,
- po drugie, minimalizować koszty własne, głównie dynamiczne koszty zmienne prowadzonej działalności gospodarczej.

$$(\$^T = D_{\$}^T - \sum_{i=1}^I K_i^T \xrightarrow{T} \max) \Leftrightarrow (D_{\$}^T \xrightarrow{T} \max) \wedge (\sum_{i=1}^I K_i^T \xrightarrow{T} \min) \quad (4)$$

Spełnienie pierwszego postulatu $(D_{\$}^T \xrightarrow{T} \max)$ w warunkach naturalnego, wysoce konkurencyjnego rynku klientów jest zadaniem bardzo trudnym, wymagającym skutecznych strategii marketingowych i najwyższej wartości rynkowej oferowanych wyrobów, produktów i usług. Relatywnie łatwiej jest spełnić kryterium minimalizacji kosztów $(\sum K_i^T \xrightarrow{T} \min)$, zwłaszcza wewnętrznych kosztów własnych generowanych przez firmową administrację, organizację i technologię.

⁵ Najbardziej dochodowym i rentownym produktem współczesnej gospodarki są produkty zaliczane do kategorii *know-how*, czyli niematerialne produkty symboliczne takie jak: technologie, patenty, wynalazki, projekty, a także wiedza, umiejętności i wykształcenie w skrajnych przypadkach pozyskiwane jako drenaż mózgów.

W dalszych rozważaniach przyjmujemy założenie, że dochód ze sprzedaży $D_{\$}$ jest związany z ryzykiem pozytywnym \mathfrak{R}_P , korzystnie wpływającym na wielkość przychodów:

$$D_{\$}^T = f(d_i^T, \mathfrak{R}_P^T) = f(d_i^T, \alpha_i^T) \xrightarrow{T} \max \quad (5)$$

gdzie: d_i^T - cząstkowe dochody operacyjne w okresie T,

\mathfrak{R}_P^T - ryzyko pozytywne, sprzyjające uzyskaniu dodatkowych korzyści,

α_i^T - wskaźnik fluktuacji dochodów ze sprzedaży.

Rozległa kategoria kosztów $\sum K_i$ jest m.in. funkcją ryzyka negatywnego \mathfrak{R}_N , utożsamianego w biznesie ze stratą lub dodatkowymi kosztami:

$$\sum_{i=1}^I K_i^T = f(k_i^T, \mathfrak{R}_N^T) = f(k_i^T, \beta_i^T) \xrightarrow{T} \min \quad (6)$$

gdzie: k_i^T - cząstkowe koszty działalności operacyjnej w okresie T,

\mathfrak{R}_N^T - ryzyko negatywne, potęgujące skalę kosztów i nakładów,

β_i^T - wskaźnik fluktuacji kosztów działalności gospodarczej.

W dalszych analizach nie będziemy posługiwać się wprost pojęciem ryzyka ani pozytywnego \mathfrak{R}_P , ani negatywnego \mathfrak{R}_N , a zastąpimy go pojęciem odpowiednio wskaźnika fluktuacji dochodów α i wskaźnika fluktuacji kosztów β . Zgodnie z wyrażeniem (2) do ich wyznaczenia wystarcza znajomość ryzyka rynkowego \mathfrak{R} jako uniwersalnej kategorii charakteryzującej niepewność, losowość i rzeczywistą dynamikę działalności gospodarczej.

25.3. Ryzyko w prognozowaniu dochodów

Potencjalny zysk z prowadzonej działalności gospodarczej (\$) jest obciążony w najwyższym stopniu ryzykiem gospodarczym we wszystkich swoich aspektach. Sprzedaż produktów firmowych na rynku zbytu jest coraz częściej wielką sztuką marketingowo-handlową, rozgrywaną w ogniu konkurencyjnej walki o klienta. Aby zagwarantować należyte bezpieczeństwo przedsiębiorstwa i płynność jego interesów, biorąc pod uwagę wyrażenie (4) dochód ze sprzedaży $D_{\$}$ musi spełniać następujący warunek:

$$D_{\$}^T \geq \sum_{i=1}^I K_i^T \quad (7)$$

Wyrażenie (7) oznacza, że prognozowane dochody $D_{\T muszą być na tyle wysokie, aby pokryć przede wszystkim rozliczne koszty prowadzonej działalności gospodarczej $\sum K_i^T$ oraz powinny generować pewien zysk netto $\T stymulujący działalność gospodarczą. Dlatego załamanie się sprzedaży z jednej strony minimalizuje zysk, z drugiej w sytuacjach krytycznych może prowadzić do utraty płynności finansowej firmy i wstrzymania jej działalności gospodarczej. Jeśli dochody ze sprzedaży $D_{\T są niskie, to w pierwszej kolejności muszą być przeznaczone na pokrycie różnych kosztów i zobowiązań finansowych przedsiębiorstwa. Oznacza to rezygnację z zysku ($\$=0$), co na dłuższą metę jest nie do przyjęcia, albowiem wypracowany zysk jest w znacznej części przeznaczany na rozwój przedsiębiorstwa, unowocześnianie jego technologii, a przede wszystkim na inwestowanie w innowacyjne sposoby gospodarowania gwarantujące rynkową ekspansję firmy.

Planowane dochody firmy z tytułu sprzedaży są obarczone znacznym ryzykiem rynkowym, związanym z wieloma zmiennymi, które symbolicznie wyraża współczynnik fluktuacji przychodów α_i^T odnoszony bezpośrednio do funkcji ryzyka rynkowego.

$$\alpha_i^T = f(\mathcal{R}^T) = 1 - \mathcal{R}_p^T \quad (8)$$

gdzie: \mathcal{R}_p^T - poziom pozytywnego ryzyka rynkowego w horyzoncie T.

Uwzględniając powyższe globalny dochód ze sprzedaży $D_{\T danej firmy w określonym okresie czasu T można formalnie zapisać w sposób następujący:

$$D_{\$}^T = \sum_{i=1}^I \alpha_i^T D_{\$(i)}^T \quad (9)$$

gdzie: $D_{\$(i)}^T$ - cząstkowe przychody finansowe z tytułu sprzedaży i-tej kategorii produktu czy usługi w ustalonym okresie T,

α_i^T - współczynnik fluktuacji przychodów ze sprzedaży i-tego produktu (dobra, usługi) w badanym okresie czasu T.

Współczynnik fluktuacji przychodów a^T obrazuje oddziaływanie czynnika losowego na wielkość rzeczywistych przychodów z planowanej sprzedaży w danym okresie czasu T . Wyraża on potencjalne ryzyko zmniejszenia lub zwiększenia planowanych przychodów ze względu na aktualne uwarunkowania rynkowe, np. stan cyklu koniunkturalnego, trendy rozwojowe gospodarki, aktualny stan danej branży, segmentu rynkowego. W świetle powyższych stwierdzeń widać, że ryzyko prowadzenia działalności gospodarczej jest oczywiste i stosunkowo wysokie w żywiłowych warunkach gospodarki rynkowej. Tymczasem dochody firmy, których jedynym źródłem jest sprzedaż wyrobów, produktów i usług na rynkach zbytu, gwarantujące ich ekonomiczne przetrwanie D_{\S}^T są obciążone wielkim ryzykiem wynikającym m.in. z następujących przesłanek.

1. Oferta podażowa firmy jest zawsze narażona na konieczność sprostania wysokiej konkurencyjności innych firm, zajmujących się wytwarzaniem podobnych wyrobów.
2. Ceny oferowanych produktów muszą być relatywizowane względem analogicznych cen innych firm i producentów, stąd wysokość marży handlowej ma określone ograniczenia.
3. Wobec powszechnej unifikacji wzorców, technologii i standardów zarządzania coraz trudniej jest wypromować oryginalne rozwiązania i atrakcyjne rynkowo modele nowatorskich produktów.
4. Czynnikiem różnicującym firmy i ich wyroby na zunifikowanych rynkach zbytu są przede wszystkim oferowane standardy obsługi klienta oraz najwyższa jakość produktów i usług.
5. Konkurencyjność współczesnych firm kształtuje przede wszystkim technologia zarządzania i atrakcyjność produktów, oparte na zasobach wiedzy, informacji i postępie naukowo-technicznych.
6. Rynkowa sprzedaż wyrobów, produktów i usług jest obciążona losowym czynnikiem ryzyka, niepewności i ostrej konkurencyjności, często toczonej z wykorzystaniem szerokiego arsenału wszelkich dostępnych sposobów i metod walki rynkowej.

Przykładowo wyspecyfikowane zagrożenia i przeciwności dotyczące planowanych dochodów ze sprzedaży D_{\S}^T mogą być mniej lub bardziej celowo stymulowane, potęgowane lub celowo konfliktowane przez liczne podmioty otoczenia biznesowego, walczące także o jak najwyższy poziom sprzedaży swoich produktów. W efekcie mamy do czynienia z wyraźnym konfliktem interesów biznesowych, który zmusza przedsiębiorstwa do stosowania aktywnych strategii zwalczania konkurencji i maksymalizowania ryzyka ich sukcesu. Ciągła walka o klienta stanowi trwały element strategii biznesowej firm, a jedną z bardziej skutecznych jej

metod jest aktywne generowanie zagrożeń i ryzyka pod adresem firm konkurencyjnych.⁶

25.4. Ryzyko w kształtowaniu kosztów

Występujący we wzorze (3) drugi czynnik - koszty działalności gospodarczej ΣK_i , ujemnie rzutujący na wielkość zysku przedsiębiorstwa \$ jest kategorią bardzo obszerną i stanowi główny element gry rynkowej każdej firmy. Ponoszone przez przedsiębiorstwo koszty i różnorodne nakłady są wykładnikiem jego zaawansowania, kultury i zdolności biznesowych oraz poziomu stosowanych technologii, tak w niematerialnej sferze zarządzania, jak też w obszarze materialnych procesów zaopatrzenia, produkcji i dystrybucji. Większość olbrzymiej gamy kosztów ΣK_i , pozostaje w wyłącznej gestii przedsiębiorstwa i najdobitniej świadczy o profesjonalizmie i zdolnościach menedżerskich kadry kierowniczej.⁷

Obszerna kategoria kosztów ΣK_i stanowi podstawowy parametr decyzyjny w strategii prowadzonej działalności gospodarczej. Rozległe spektrum kosztów ΣK_i , w przeciwieństwie do dochodów D_s pozostaje, z pewnymi wyjątkami, w wyłącznej gestii przedsiębiorstwa i jest w przeważającej części kształtowane w procesie zarządzania firmą, będąc jednocześnie jej rynkową wizytówką. Przedsiębiorstwo, tylko w niewielkim stopniu ma wpływ na wielkość sprzedaży swoich wyrobów, produktów i usług, czyli na dochód D_s , który stymuluje m.in. konkurencja i całe otoczenie biznesowe. W stopniu najwyższym natomiast może wpływać na poziom ponoszonych kosztów ΣK_i , w mniejszym stopniu na ich strukturę.

W pierwszej kolejności ogół kosztów podzielimy według klasycznego kryterium ich względnej stałości na koszty stałe K_0 i zmienne K_V :

$$K = K_0 + K_V = \sum_{i=1}^{I_0} \beta_{0i} K_{0i} + \sum_{i=1}^I \beta_{Vi} K_{Vi} \quad (10)$$

gdzie: K_0 - koszty stałe funkcjonowania przedsiębiorstwa,

K_V - koszty zmienne prowadzonej działalności gospodarczej.

Kategoria kosztów stałych K_0 obejmuje koszty w dużej części niezwiązane bezpośrednio z działalnością gospodarczą firmy - tym samym z dynamiczną naturą ryzyka, a bardziej z otaczającym środowiskiem biznesowym, obowiązującym systemem społeczno-gospodarczym i stanowiącym prawem gospodarczym. Są to koszty w większości nie zależne ani od standardów gospodarowania, stosowanych w firmie strategii menedżerskich, ani nawet od wielkości i intensywności prowadzonej

⁶ Doskonałym przewodnikiem w zarządzaniu ryzykiem na przykładzie najbardziej rozwiniętej gospodarki amerykańskiej jest praca R. Kendall, *Zarządzanie ryzykiem dla menadżerów. Praktyczne podejście do kontrolowania ryzyka*, K.E. Liber, Warszawa 2001.

⁷ Wyjątkowo przystępną i spójną analizę kosztów w przedsiębiorstwie przedstawił S. Nahotko w pracy *Zarządzanie kosztami w krótkim okresie czasu*, TNOIK, OPO Bydgoszcz 1999.

działalności gospodarczej. Kategoria kosztów stałych K_0 obejmuje przykładowo takie elementy jak:

$$K_0 = \sum_{i=1}^{I_0} \beta_{0i} K_{0i} \quad (11)$$

gdzie: K_{01} - społeczne koszty pracy (ubezpieczenia, podatki, składki),
 K_{02} - koszty amortyzacji infrastruktury gospodarczej firmy,
 K_{03} - koszty mediów i nośników energii,
 K_{04} - koszty materiałów zaopatrzeniowych, kooperacyjnych,
 K_{05} - koszty zleczanych usług obcych,
 K_{06} - koszty obsługi linii kapitałowych,
 K_{07} - koszty zarządu i administracji,
 β_{0i} - ekonomiczne współczynniki fluktuacji kosztów stałych.

Kategoria kosztów zmiennych K_V jest funkcją przede wszystkim dynamiki i intensywności prowadzonej działalności gospodarczej i spośród wielu różnych systemów ich klasyfikacji przyjmujemy tzw. funkcjonalny podział kosztów, bazujący na chronologicznej organizacji procesów gospodarczych w przedsiębiorstwie, przykładowo zorientowanej na aspekty logistyczne. Ograniczając model przedsiębiorstwa do sfery procesów logistycznych w jego strukturze wydzielimy następujące kategorie kosztów funkcjonalnych*:

$$K_V = \sum_{i=1}^I \beta_{Vi} K_{Vi} \quad (12)$$

gdzie: K_{V1} - koszty zaopatrzenia i zakupów materiałów,
 K_{V2} - koszty produkcji materialnej,
 K_{V3} - koszty dystrybucji i sprzedaży wyrobów gotowych,
 K_{V4} - koszty obsługi zapasów materiałowych,
 K_{V5} - koszty obsługi strumieni informacyjnych,
 K_{V6} - koszty utrzymania infrastruktury logistycznej w firmie,
 β_{Vi} - ekonomiczne współczynniki fluktuacji kosztów zmiennych.

Każda z powyższych kategorii kosztów funkcjonalnych dzieli się na szereg podkategorii kosztów rodzajowych ściśle związanych z profilem działalności gospodarczej przedsiębiorstwa, jego specyfiką rynkową i realizowanymi standardami zarządzania firmą.

Występujące we wzorze (10) współczynniki fluktuacji kosztów β_{0i} i β_{Vi} obrazują wpływ i oddziaływanie czynnika losowego - ryzyka jako dynamicznego elementu gry rynkowej na kształtowanie się danej kategorii

* Zob. szerzej K. Ficoń, *Procesy logistyczne w przedsiębiorstwie*, Impuls Plus Consulting, Gdynia 2001; K. Ficoń, *Elementy mikrologistyki*, BEL Studio, Warszawa 2003.

kosztów. Za pomocą współczynników fluktuacji α , β została analitycznie wyrażona niepewność i losowość danego środowiska biznesowego oraz związane z nią ryzyko ponoszonych kosztów, które w zależności od sytuacji rynkowej mogą być albo większe, albo mniejsze od pierwotnie zakładanych.⁹ Niebezpieczeństwo destabilizacji planowanych kosztów dotyczy wszystkich rodzajów kosztów, zarówno stałych, jak też zmiennych i formalnie zależy od wielkości prognozowanego wskaźnika ryzyka biznesowego \mathcal{R} w badanych horyzoncie czasowym T . Efektywność i zasadność posługiwania się wskaźnikiem fluktuacji kosztów β jest determinowana przez znajomość globalnego ryzyka rynkowego \mathcal{R} w danej sytuacji gospodarczej, utożsamianej z horyzontem planistycznym T . Szczegółowe wartości aktualnego ryzyka rynkowego i tendencje jego zmian powinny być przedmiotem intensywnych analiz rynkowych i ściśle powiązane z prognozowaniem potrzeb rynkowych, co niestety nawet w teorii prognoz gospodarczych jest traktowane dość marginalne.¹⁰

Zakończenie

W zakończeniu należy stwierdzić, że zarządzanie ryzykiem rynkowym jest sztuką funkcjonowania w środowisku wypełnionym różnymi wyzwaniami i zagrożeniami, w którym zawsze możemy ponieść jakąś stratę czy szkodę, ale także odnotować korzyści. Mówi się, że jest to cena, jaką płacimy za rozwój, innowację i postęp. Wiadomo z kolei, że nie ma postępu i rozwoju, a tym samym godziwego zysku, bez odważnego podejmowania nowych wyzwań i ryzykownych przedsięwzięć. Sukces nowatorskich zamierzeń jest odwrotnością paraliżującego strachu przed porażką. Niepowodzenia, błędy i pomyłki stanowią kamienie milowe na drodze osiągnięcia sukcesu i postępu. W tym sensie zarządzanie ryzykiem polega na racjonalnym pokonywaniu trudności i przeciwności, wyciąganiu wniosków z popełnionych błędów i gromadzeniu wiedzy w permanentnym akcie uczenia się i samodoskonalenia.

Zarządzanie ryzykiem polega na kontrolowanym sterowaniu różnymi atrybutami niepewności w określonej sytuacji decyzyjnej. W rozpatrywanym modelu były nimi symbolicznie zapisane wskaźniki fluktuacji, będące funkcją ryzyka rynkowego. Znajomość liczbowej wartości ryzyka rynkowego w danym okresie \mathcal{R}^T jednoznacznie określa wartość zarówno wskaźnika fluktuacji dochodów α , jak też wskaźnika fluktuacji kosztów β . Spostrzeżenie to kwalifikuje ryzyko jako jedną z najważniejszych zmiennych decyzyjnych w strategicznym zarządzaniu firmą.

⁹ Zob. A. Malina, (red.), *Statystyczne metody oceny ryzyka w działalności gospodarczej*, AE, Kraków 1998.

¹⁰ Stanowisko takie można spotkać m.in. w akademickich podręcznikach jak, np. M. Cieślak (red.), *Prognozowanie gospodarcze. Metody i zastosowania*, WN PWN Warszawa 2004, czy P. Dittmann, *Prognozowanie w przedsiębiorstwie. Metody i ich zastosowania*, OE, Kraków 2003.

Zaproponowana metodyka badania i klasyfikacji ryzyka biznesowego została zilustrowana poniżej prostym przykładem liczbowym obrazującym sposób jej wykorzystania.

Tabela 25.1.

Przykład wykorzystania wskaźnika ryzyka biznesowego \mathfrak{R} do oceny wyniku finansowego przedsiębiorstwa

Poziom ryzyka rynkowego	Wskaźnik fluktuacji dochodów	Wskaźnik fluktuacji kosztów	Wielkość dochodu ze sprzedaży	Wielkość kosztów i nakładów	Zysk operacyjny
\mathfrak{R}	$\alpha = 1 - \mathfrak{R}$	$\beta \equiv \mathfrak{R}$	$D_{\$}$	$\sum K_i \beta_i$	$\$$

Dane aplikacyjne:			100	80	20
0,5	0,5	0,5	50	40	10
0,1	0,9	0,1	90	8	82
0,9	0,1	0,9	10	72	-62

Źródło: Opracowanie własne

Warunkiem koniecznym procesu zarządzania ryzykiem jest dogłębna znajomość wszystkich jego aspektów i systematyczne jego śledzenie. Tylko wówczas możemy posiadać gruntowną wiedzę o aktualnych zagrożeniach, co pozwoli na zaplanowanie skutecznych strategii ich zwalczania, a tym samym minimalizowanie ryzyka rynkowego, co w konwencji modelowej oznacza jednocześnie maksymalizowanie wskaźnika fluktuacji dochodu a ze sprzedaży i minimalizowanie wskaźnika fluktuacji kosztów β . Najskuteczniejszym sojusznikiem w walce z ryzykiem \mathfrak{R} jest pełna świadomość jego nieustannego istnienia i ciągła gotowość do konfrontacji z nim. W działalności gospodarczej kategorii ryzyka rynkowego (biznesowego) nigdy nie można całkowicie wyeliminować i dlatego trzeba akceptować jego obecność i doskonalić metody i narzędzia zarządzania ryzykiem.

Bibliografia

1. Begg D., Fischer S., Dornbusch R., *Ekonomia. Mikroekonomia*, PWN, Warszawa 1997.
2. Cieślik M., (red.), *Prognozowanie gospodarcze. Metody i zastosowania*, WNPWN, Warszawa 2004.
3. Czachorowska A., *Ryzyko działalności inwestycyjnej przedsiębiorstw*, PWE, Warszawa 2006; Grzybowski W., *Przedsiębiorczość, niepewność, zysk*, UMCS, Lublin 1995.
4. Dittmann P., *Prognozowanie w przedsiębiorstwie. Metody i ich zastosowania*, OE, Kraków 2003.
5. Ficoń K., *Procesy logistyczne w przedsiębiorstwie*, Impuls Plus Consulting, Gdynia 2001.
6. Ficoń K., *Elementy mikrologistyki*, BEL Studio, Warszawa 2003
7. Jajuga K., Jajuga T., *Inwestycje, instrumenty gospodarcze, ryzyko finansowe, inżynieria finansowa*, PWN, Warszawa 2001.

8. Kaczmarek T.T., *Ryzyko w handlu międzynarodowym*, ODDK, Gdańsk 2001.
9. Kaczmarek T.T., *Zarządzanie ryzykiem w przedsiębiorstwie produkcyjnym*, ODDK, Gdańsk 2001.
10. Kaczmarek T.T., *Zarządzanie ryzykiem handlowym, finansowym i produkcyjnym dla praktyków*, ODDK Spółka z o.o. Gdańsk 2002.
11. Kaczmarek T.T., *Ryzyko i zarządzanie ryzykiem. Ujęcie interdyscyplinarne*, Difin, Warszawa 2006.
12. Kendall R., *Zarządzanie ryzykiem dla menadżerów. Praktyczne podejście do kontrolowania ryzyka*, K.E. Liber, Warszawa 2001.
13. Malina A., (red.), *Statystyczne metody oceny ryzyka w działalności gospodarczej*, AE, Kraków 1998.
14. Nahotko S., *Ryzyko ekonomiczne w działalności gospodarczej*, Wyd. OPO 1997;
15. Nahotko S., *Zarządzanie kosztami w krótkim okresie czasu*, TNOIK, OPO Bydgoszcz 1999.
16. Penc J., *Leksykon biznesu*, Placet, Warszawa 1997.
17. Ronka - Chmielowiec W., *Ryzyko w ubezpieczeniach. Metody oceny*, AE, Wrocław 1997.UMCS, Lublin 1984.

Summary

The influence of the market risk on the financial performance of an economic activity

The article presents the analytical method of research and estimation of the influence of the market risk on financial performance of the company. There is defined the risk conception (which was necessary for creating of the model), which is one of the essential decision variables of each business strategy. The risk factor, as an independent aleatory variable of the profit function, was used for defining the income and costs structure. The innovation element is a dual meaning of the risk conception as a positive risk which increases sales and income or a negative risk which increases capital expenditure and costs. In this article there is a proof that the traditional treatment of the risk in negative aspects is too simple because sometimes the positive risk can be a source of profits and economic income.

Roman Jasek

26. TECHNOLOGY IN EMERGENCY PLANNING AND MANAGEMENT AND BUSINESS CONTINUITY

Annotation

Crisis management involves identifying a crisis, planning a response to the crisis and confronting and resolving the crisis. Crisis management can be applied in almost any field of endeavor, but it is most commonly used in international relations, political science, business and management. For more about crisis management in international relations, see International crisis. These article consist information about information technologies and information systems for business continuity and emergency planning using in the Czech Republic.

Emergency Office (EMOFF)¹ and Crises Management System WAKKIS (WAKKIS)² represents a set of tools and services suitable for the decision support at any levels of planning, command and control and other activities associated with the preparedness of the country, region or company to the emergency situations. EMOFF and WAKKIS are targeted to support managers at various levels of command and responsibility and it helps to maintain the operational continuity of the specific area.

From the initial emergency information, through the notification of responsible persons and agencies, up to the humanitarian and other activities - EMOFF and WAKKIS supports the cooperation and interoperability of various persons, organizations and agencies. EMOFF AND WAKKIS enables sharing the information about the situation and resources, supervising the resources utilization, searching for specialists, issuing the messages, tasks and requests. EMOFF AND WAKKIS maintains a log of all operations and activities completed by users. EMOFF AND WAKKIS supports also the training of crisis managers, using the ESIM simulator. EMOFF AND WAKKIS are in principle multilingual, enabling the users to work with the information in various language environments, supporting thus the international interoperability.³

Areas of utilization

Floods, mudslides, earthquakes, large industrial and traffic incidents, terrorist attacks, vast fires, epidemics, migrations, strikes, protections of employees, citizens and environment, business continuity planning, crisis planning.

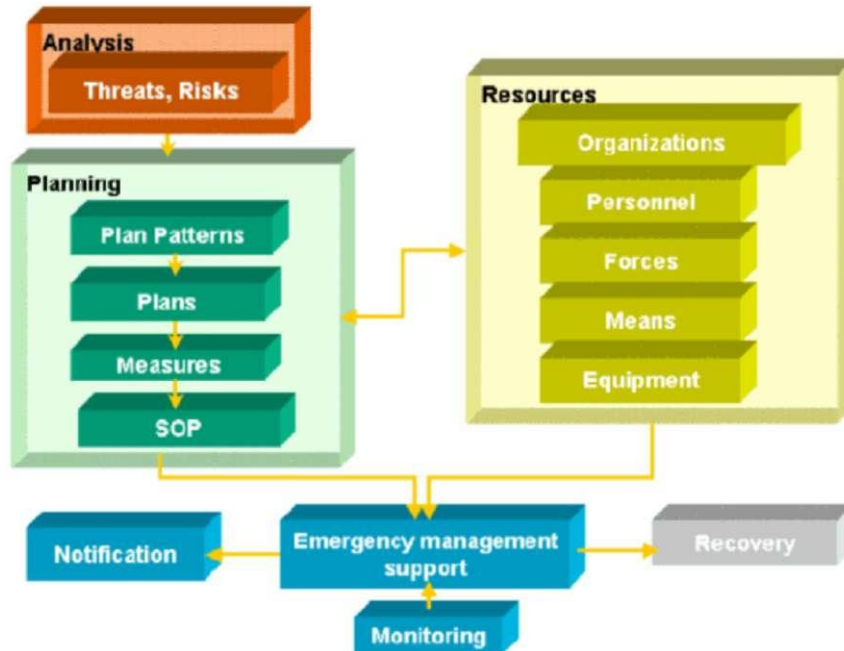
¹ EMOFF Emergency Office [online]. 2007, [date of citation 2007-01-25]. <http://www.tsoft.cz>.

² WAKKIS Crises Information System [online]. 2007, [date of citation 2007-01-25]. <http://www.waksystem.cz>.

³ Wikipedia [online]. 2007, [date of citation 2007-01-25]. <http://www.wikipedia.com>.

Users

State agencies, emergency centres, local and city governments, utilities and companies managements, rescue and humanitarian organizations, crisis planners, resources managers, specialists.

Picture 26.1. Scheme of Crisis management Information System

Supported Activities

The system supports all phases necessary for the good preparedness of an organization or company to handle emergency and crisis situations:

- Analysis - Evaluation of assets and associated threats and risks.
- Planning - Development of operating plans containing measures to optimally handle all predictable situations, mapping all the resources available to resolve problems.
- Management - Automatic notification of predefined personnel or organizations, searching and deployment of personnel and resources, situation monitoring - current status of active procedures and measures, task management and compilation of situation reports for various management levels. Access to various information resources on the network.
- Training of personnel - Together with the ESIM (Emergency Simulator) system allows the training of the personnel in various agencies based on the predefined scenarios.

Interagency and International Features

EMOFF AND WAKKIS is suitable to use not only in one organisation, but supports also the interagency communication essential for the successful interoperability both in planning and response phase. The system is developed as multilingual with the possibility to switch from one language to another. English is set as a basic language; more languages may be added just by preparing specific dictionaries. The multilingual capability can be used also for maintaining several specialized areas with different terminology in one language.

Scalability

EMOFF AND WAKKIS works typically on the network (Intranet or Internet), but it is possible to use the system on one standalone PC (notebook).

User interface

The system is user-friendly and takes advantages of basic knowledge of Internet users. This type of interface allows many useful well-known Internet information resources to link to the EMOFF AND WAKKIS workplace. Extensive usage of GIS technology brings a clear overview about situations, resources, and current status on the territory, forecasts and planned actions as well as very understandable information for the public.

Information Security

EMOFF AND WAKKIS works for both authenticated users who can be equipped for example with smart-cards authentication features, allowing them to fully utilize encrypted communication via the net, and for the general public, where the official announcements can be made. The security of the system can be set modularly, depending on the security policy of the organization.

EMOFF AND WAKKIS modules

Organisations

The module is used to record information about agencies and organisations, which might play a role in emergency situations, or which may be for any purpose interesting for the managers and planners. Organisations may for example appear as suppliers of resources, owners of objects at risk or the hazardous ones, executive organisations providing measures in emergency situations, etc.

Personnel

The module contains information about personnel who can be somehow connected to the activities in all phases. In addition to the "standard" contact information, there are other parameters monitored as the knowledge, specialisation and other skills, age, engagement in emergency management, training, medical examinations, etc. - i.e. attributes which may influence deployment of the personnel according to the specific conditions. Besides the personnel involved in emergency management plans (i.e. specialists, members of executive organisations and comities, etc.), the contact personnel

to organisations and agencies can be also included to the database. Personnel module also enables to monitor personnel deployment to emergency situations and to provide their notification on any specific event, which can be set for them in the system.

Resources

The module Resources maintains the information about available resources (i.e. forces, equipment, etc.), which can be used during the response to the situation.

There are two main ways how to work with resources in the module:

- To plan their usage to provide measures (allocate the resource to the measure).
- To deploy resources during emergency situation and to monitor their usage.

There are three main types of resources according to their characteristic:

- Resources - forces - human resources - organisational elements (fast-deployment units or teams).
- Resources - equipment - material and technical means.
- Resources - facilities - various buildings, shelters, accommodation and catering facilities, renovation and veterinary services, stores, etc.

The Resources module enables to record information about particular resources, to enter their parameters and to deploy them to the emergency situation.

Threats

The module enables to support risk analysis i.e. to determine possible emergency situations, their origins, possible causes and impacts and specification of objects at risk and hazardous ones.

The module has three main parts, which are interconnected:

- Threats - possible emergency situations, type, location, coordinates on the map, relation to the hazardous objects (i.e. can be the origin of the risk), relation to the objects at risk, perimeter and supposed impacts, number of persons at risk, description of hazard.
- Hazardous objects.
- Objects at risk.

SOP (Standard operating procedure)

The module supports design of SOPs and model plans for various emergency situations and for various management levels. Each step necessary to be performed in a specific situation can be described. If an emergency arises, the corresponding SOP is activated and EMOFF AND WAKKIS helps

to record how the specific steps are carried out and to monitor the situation. EMOFF AND WAKKIS allows a predefined notification list of personnel to be linked to the SOP steps - it results in automatic usage of the Notification module whenever such a step is completed.

Measures

The Measures module allows planning of the whole series of measures, which should prevent the initiation of emergency situation, and in case the situation occurs they help to mitigate its impacts and to handle the response. The module Measures enables to process individual measures (to keep the summary, to enter and edit the new ones and to elaborate the individual steps of the measure). When managing emergency situations and monitoring their status individual preplanned measures can be activated and assigned to the situation.

Types of measures:

Measures - Evacuation - measures to ensure evacuation of inhabitants.
Measures - Monitoring - characteristic and usage of monitoring systems.
Measures - Protection of inhabitant.
Measures - Emergency survival.
Measures - Shelters.
Measures - Warning.

Notification

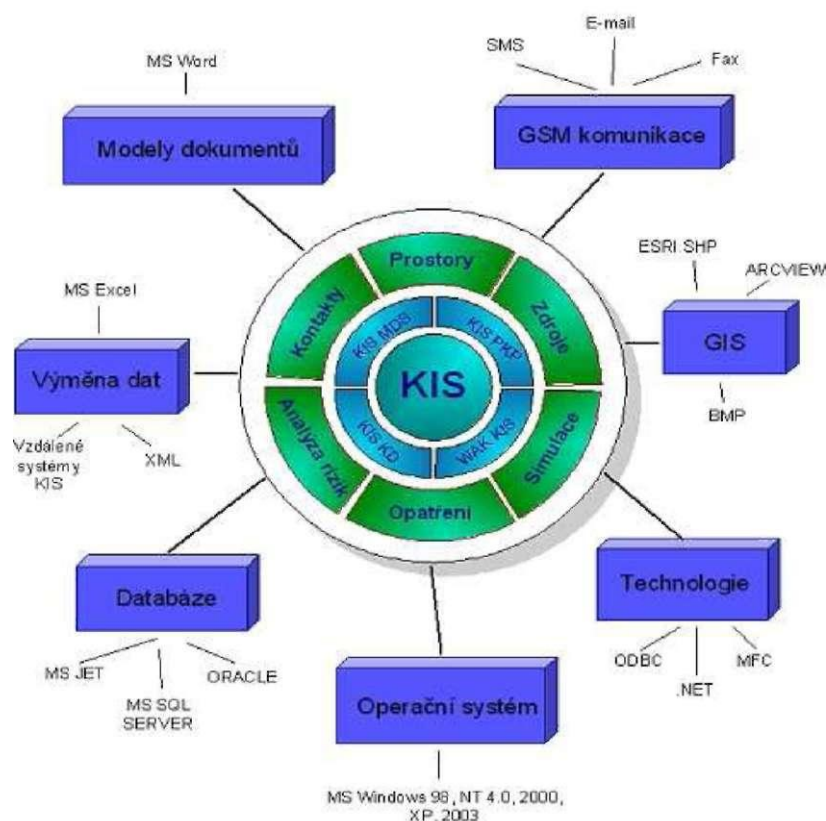
The Notification module has several functions. On one side it enables to specify personnel and organisations to be notified and when it will be done. Such a list can be connected to the particular step of SOP or measure. The Notification module enables to record if and when the individual personnel were notified and if and when they confirmed the receipt of the information. It is possible to use also a group notification. Selecting a predefined list of personnel launches the automatic sending of e-mail or SMS message to all members in the list. The text of the message can be standardised in advance or edited by the user who launches the notification. Other function of the Notification module is the specification of so called automatic notification by EMOFF AND WAKKIS - the selected personnel are automatically notified when some activity in EMOFF AND WAKKIS is completed. The message can be generated for example when entering log about emergency situation, adding situation report or deploying personnel, etc.

Emergency situations

This module supports resolving and management of emergency situation. The module enables:

- Entering of emergency situation (possibility to locate estimated affected area (based on the modelling software) and really affected area (based on situation report)).

- Keeping a log about emergency situation - i.e. an information about all messages, situation reports, tasks, requirements, deployment of resources and personnel, etc. related to the situation.
- Possibility to activate the predefined SOP or measure and to generate the situation report.
- Deployment of personnel, resources to emergency situation.
- Activating the scheme of notification.

Picture 26.2. Scheme and structure of crisis information system

Mapping (GIS) module

The module allows users to attach all relevant information to a map. The basic functionality is:

- Using various maps and plans available (geographical, climatological, demographic, cadastral and other maps....).
- In principle locating any record in the system on the map.
- Selecting zones, areas, tracks and possibility to select the style of any object

- Getting the detailed information about objects displayed on the map.
- Applying (displaying) results of modelling software.
- Analysis of the highlighted area on the map to determine for example number of inhabitants in municipalities located in highlighted polygon, resources available in the area etc.

The mapping module can work either with the local maps and GIS functions or use the net mapping services provided for example by the company Intranet, by the regional or national mapping institutions etc.

Recovery

The module is focused on recording damages and casualties and subsequently on generating reports to plan the recovery. It provides the information about affected area, responsible organisations, size of damage, damaged infrastructure, estimated and actual size of damage etc.

Administration Tools

The module contains the administration of user accounts and definition of access rights to the data in the system or groups of users. It also contains the administration of predefined pick lists used in the product in order to keep the data consistent.

Simulation subsystem

The simulation subsystem ESIM2000 is available for EMOFF. It enables to teach users and to train their reactions on emergency situations, cooperation of various organisations and personnel. ESIM2000 also supports development and evaluation of standard operating procedures by providing their integrity test. Based on predefined scenarios the information is being sent to users via the simulator core. The information about the status of the progress is displayed. During the simulation the users play various roles and their task is to learn proper reaction and routine on raised situation. The instructor is able to see all the students' activities and to pause and discuss the situation. He controls the progress of the simulation. At the end of the simulation run, it is possible to evaluate the performance of the students and quality of their cooperation. The practice in use of technology and in "playing" the typical scenarios is the key element to assure the preparedness of organizations by having the properly trained people

On line Information Sources

1. EMOFF Emergency Office [online]. 2007, [date of citation 2007-01-25]. <http://www.tsoft.cz>>.
2. WAKKIS Crises Information System [online]. 2007, [date of citation 2007-01-25]. <http://www.waksystem.cz>>.
3. Wikipedia [online]. 2007, [date of citation 2007-01-25]. <http://www.wikipedia.com>>.

Summary

**Technology in emergency planning
and management and business continuity**

Crisis management involves identifying a crisis, planning a response to the crisis and confronting and resolving the crisis. Crisis management can be applied to almost any field of endeavor, but it is most commonly used in international relations, political science, business and management. For more about crisis management in international relations, see international crisis. These paper presents information about information technologies and information systems for business continuity and emergency planning used in the Czech Republic.

Jerzy Czermiński

27. BEZPIECZEŃSTWO INFORMACJI W SYSTEMIE ZARZĄDZANIA ORGANIZACJĄ

Streszczenie

W niniejszym artykule, autor przedstawił charakterystykę systemu zarządzania bezpieczeństwem informacji. Szczegółowo została omówiona norma PN-I-0799-2:2005, która jest podstawą do wdrożenia i certyfikacji SZBI.

Następnie autor zaprezentował zmiany w elementach dokumentacji przedsiębiorstwa „A”. Była to zmiana w polityce zintegrowanego systemu zarządzania jakością. Została ona poszerzona o elementy dotyczące systemu zarządzania bezpieczeństwem informacji. Został także zaproponowany harmonogram wdrożeniowy SZBI.

Wstęp

W dzisiejszych czasach najcenniejsza jest informacja. Dla wielu firm dane są wręcz bezcenne, a ich utrata bądź kradzież może oznaczać koniec działalności. Także polskie przedsiębiorstwa produkcyjne wprowadzają System Zarządzania Bezpieczeństwem Informacji traktując go jako część Zarządzania Jakością. Biorąc pod uwagę fakt, że to właśnie bezpieczeństwo informacji stanowi podstawę realizowanej działalności, niniejszy artykuł jest poświęcony Systemowi Zarządzania Bezpieczeństwem Informacji, jego budowie, korzyściom wynikającym z jego wprowadzenia.

27.1. Charakterystyka systemu zarządzania bezpieczeństwem informacji

Wraz ze wzrostem znaczenia informacji we współczesnym świecie oraz z rozwojem technik przetwarzania informacji istotne znaczenie ma też zapewnienie bezpieczeństwa informacji. Informacje będące w posiadaniu firm i urzędów posiadają swoją wartość i mogą być podatne na zagrożenia takie jak, np.: kradzież, zniszczenie czy zafałszowanie.

Istnieje wiele sposobów na ochronę przed czyhającymi zagrożeniami oraz na dostosowanie się do wymogów prawnych. Ogólnie można je wszystkie określić terminem "zarządzanie bezpieczeństwem informacji".

Niestety, mimo bardzo szybko postępującej informatyzacji problem bezpieczeństwa danych powraca jak bumerang. Poziom świadomości dotyczący tego problemu zarówno wśród firm, jak i osób prywatnych jest wciąż bardzo niski. Najczęściej ważne i poufne dane trzymane są na dyskach firmowych komputerów bez żadnych zabezpieczeń. Komputery są zwykle połączone w sieć lokalną podłączoną do Internetu. Jest to sytuacja przyciągająca dla wprawionego hackera, który bez większych problemów może włamać się do takiej sieci i wykraść interesujące go dane, a nawet je usunąć.¹ Winę za taki stan rzeczy ponoszą także informatycy, którzy nie uaktualniają syste-

¹ <http://www.bsipoland.com/BezpieczenstwoInformacji/Wprowadzenie/CotojestSZBI.xalter>.

mów, niedostatecznie zabezpieczają firmową sieć przed dostępem osób nieupoważnionych, a czasem nie zabezpieczają jej wcale.

Bezpieczeństwo w informacji i danych w polskich firmach nie należy do grupy zagadnień traktowanych jako podstawę w kształtowaniu strategii zarządzania, jak również codziennej pracy. Doświadczenia firm światowych w tym względzie nie do końca są znane, skoro podanie do wiadomości faktu związanego z utratą baz danych może w istotny sposób podważyć zaufanie klientów.²

Coraz częstszym zjawiskiem, występującym a Polsce jest gwarancja dla klientów dotycząca bezpieczeństwa powierzanych danych. Także polskie przedsiębiorstwa produkcyjne wprowadzają System Zarządzania Bezpieczeństwem Informacji traktując go jako część Zarządzania Jakością. Biorąc pod uwagę fakt, że to właśnie bezpieczeństwo informacji stanowi podstawę realizowanej działalności, niniejszy artykuł jest poświęcony Systemowi Zarządzania Bezpieczeństwem Informacji, jego budowie, korzyściom wynikającym z jego wprowadzenia.

27.2. Geneza systemu zarządzania bezpieczeństwem informacji

Początku historii Systemu Zarządzania Bezpieczeństwem Informacji należy doszukiwać się już w 1990 roku w Wielkiej Brytanii, gdzie przeprowadzono badania dotyczące przypadków utraty informacji w przedsiębiorstwach. Brytyjski Instytut Normalizacji BSI (British Standards Institution) przedstawił na forum publicznym opracowanie dotyczące zabezpieczeń informacji w firmach, określone jako PD0003. Zawarte w tym dokumencie tezy spowodowały znaczący wzrost zainteresowania poszczególnych kierownictw przemysłu. Skłoniło to BSI do dalszej działalności w kierunku zabezpieczeń informacji. Wynikiem tego było opracowanie zbioru praktycznych porad, które ukazały się w 1995 roku jako norma brytyjska (British Standard) BS 7799 Code of practice for Information Security Management.

27.3. Etapy projektowania i wdrażania SZBI

Przygotowanie do wdrożenia

Zastosowanie normy BS 7799 umożliwia określenie wymagań przedsiębiorstwa w zakresie bezpieczeństwa, formułowania polityki ochrony i bezpieczeństwa informacji oraz wyborze środków, dzięki którym zostanie ono zapewnione. Norma ta zawiera 10 rozdziałów, które mają podstawowe znaczenie dla systemu bezpieczeństwa informacji. Określone zostały w nich obszary, w których wymagane są konkretne działania. Obszary te, to:

- polityka bezpieczeństwa informacji;
- kontrola dostępu do informacji;
- zabezpieczenia na poziomie organizacyjnym;
- klasyfikacja i kontrola zasobów;

² J. Łuczak, *Systemy zarządzania bezpieczeństwem informacji (ISMS)*, „Problemy Jakości” nr 11/2000

- zarządzanie działaniem urządzeń informatycznych;
- przestrzeganie obowiązujących procedur i przepisów prawa;
- czynnik ludzki - pracownicy;
- zabezpieczenie fizyczne organizacji i otoczenia;
- utrzymywanie i rozwój systemu - zarządzanie ciągłością działań;
- opracowywanie i utrzymywanie systemów informatycznych;

Istnieje wiele metod dotyczących bezpieczeństwa informacji. Podstawowymi z nich są:

- znajomość uregulowań prawnych dotyczących wymaganych działań zapewniających bezpieczeństwo informacji;
- oszacowanie poziomu ryzyka utraty informacji;
- wypracowanie w przedsiębiorstwie odpowiedniej postawy odnośnie zapewnienia bezpieczeństwa informacji;
- wskazanie obszarów, w których zachodzi konieczność poprawy.

W tym zakresie firmę powinni wspomóc doradcy, którzy najlepiej potrafią ocenić sytuację firmy i właściwie zinterpretować wymagania normy. Poniższa tabela przedstawia początkowe kroki jakie powinny być podjęte przy wdrażaniu Systemu Zarządzania Bezpieczeństwem Informacji.

Tabela 27. 1.

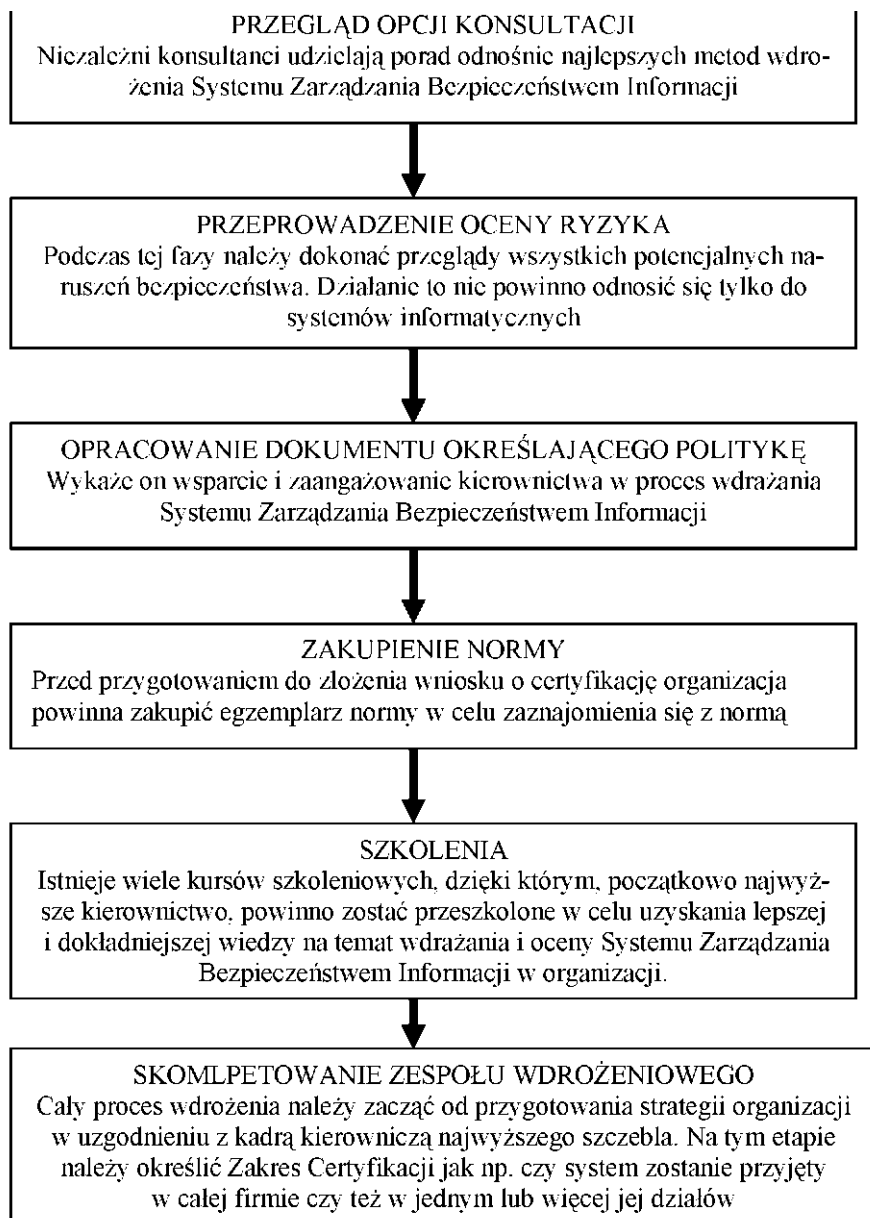
Etapy wdrażania SZBI

ETAP	OPIS
1.	Opracowanie polityki bezpieczeństwa informacji.
2.	Określenie zakresu projektowanego SZBI.
3.	Ocena ryzyka- identyfikacja zagrożeń utraty aktywów informacyjnych i danych, słabości.
4.	Zarządzanie ryzykiem z wykorzystaniem elementów z BS 7799-2.
5.	Opracowanie bilansu- zapisy wskazują na wybór określonych elementów oraz przyczyny uznania za nieodpowiednie pozostałych.
6.	Udokumentowanie procedur dotyczących zarządzania i elementów operacyjnych SZBI wskazujących na odpowiedzialność oraz podstawowe działania.

Źródło: J. Łuczak, *Systemy zarządzania bezpieczeństwem informacji (ISMS)*, „Problemy Jakości” nr 11/2000.

BS 7799-1:1999 definiuje 127 elementów kontroli i sterowania bezpieczeństwem informacji, podporządkowanych 10 grupom wymagań, co pozwala użytkownikom na zidentyfikowanie najważniejszych zabezpieczeń w kon-

tekście specyfikacji działalności, jaką prowadzą oraz otoczenia rynkowego i potrzeb w powyższym zakresie. Wykorzystywane narzędzia sterowania i kontroli zawierają dalsze szczegółowe techniki uznawane jako najlepsza praktyka w tym względzie³. Każda firma wdrażająca System Zarządzania Bezpieczeństwem Informacji musi uwzględnić kluczowe działania (rys.27. 1).

Rysunek 27.1. Działania dotyczące wdrożenia SZBI

Źródło: Opracowanie własne na podstawie <http://www.aste.net.pl/szbi/>.

³ <http://www.aste.net.pl/szbi/>

Początek wdrażania systemu zarządzania bezpieczeństwem informacji

OPRACOWANIE POLITYKI UZYPEŁNIAJĄCEJ

Aby wesprzeć politykę bezpieczeństwa w firmie należy sporządzić Oświadczenie o Dostosowaniu i Procedurach (Statement of Applicability and Procedures), które obejmie szereg dziedzin, takich jak określenie i kontrola aktywów, bezpieczeństwo fizyczne i środowiskowe oraz zarządzanie ciągłością działalności.

WYBÓR ORGANIZACJI CERTYFIKUJĄCEJ

Organizacja certyfikująca jest stroną trzecią, która ocenia efektywność Systemu Zarządzania Bezpieczeństwem Informacji w firmie i wydaje certyfikat stwierdzający spełnienie wymagań normy. Wybór organizacji certyfikującej może być kwestią złożoną ponieważ na rynku działa ich wiele. Podejmując tę decyzję należy wziąć pod uwagę czynniki takie jak: doświadczenie w danej branży, zasięg geograficzny, cena i poziom świadczonych usług. Kluczową sprawą jest wybór organizacji certyfikującej która najlepiej spełnia wymagania wdrażającej firmy. Kluczem do wdrożenia jest komunikacja i szkolenie. W czasie fazy wdrożenia każdy zaczyna działać zgodnie z procedurami systemu zarządzania.

Rysunek 27.2. Działania dotyczące wdrożenia SZBI

Źródło: Opracowanie własne na podstawie W, Nierzwicki, *Zarządzanie jakością. Wybrane zagadnienia*, Ośrodek Doradztwa i Doskonalenia Kadr Sp. z o.o., Gdańsk 1999.

Po tym etapie przygotowań następuje proces certyfikacji a następnie utrzymanie certyfikatu poprzez przeprowadzane audyty nadzorcze.

Certyfikacja SZBI

Zawarte w normie BS 7799-1 wymagania znalazły uznanie w wielu firmach brytyjskich. W oparciu o nabyte doświadczenie rozpoczęto prace nad kolejnym dokumentem normalizacyjnym BS 7799-2 Specification for Information Security Management Systems. Celem drugiej części standardu było stworzenie formalnych podstaw dla uruchomienia mechanizmu certyfikacji istniejących systemów ochrony bezpieczeństwa informacji. BS 7799-2:1999 ilustruje, w jaki sposób zaprojektować, wdrożyć i poddać certyfikacji system zarządzania bezpieczeństwem informacji (ISMS - Information Security Management Systems). Norma wskazuje na sześciopiętowy proces kreowania i wdrożenia zaprojektowanych rozwiązań; odwołuje się do konieczności określenia wszystkich aktywów informacyjnych i oszacowania ich istotności

dla organizacji. 20 stycznia 2005 r. została zatwierdzona polskojęzyczna wersja normy BS 7799-2:1999 ma ona oznaczenie PN-I-07799-2:2005.

Korzyści wynikające z wdrożenia SZBI

Wdrażając System Zarządzania Systemem Bezpieczeństwa Informacji organizacje mają głównie na celu ochronę wszelkich danych i informacji a także polepszenie rozwiązań informatycznych wewnątrz firmy. Bardzo znacząca jest również przewaga nad konkurencją wynikająca z posiadania certyfikatu. Naruszenie bezpieczeństwa informacji może spowodować straty nie tylko materialne, ale również niematerialne np. wizerunek firmy. Jest to jeden z głównych czynników, na który zwracają uwagę klienci korzystający z usług danej organizacji. Pomaga ona w identyfikacji, zarządzaniu i minimalizacji zasięgu zagrożeń na jakie informacje narażane są regularnie.

Korzyści wynikające z wdrożenia Systemu Zarządzania Bezpieczeństwem Informacji można rozpatrywać w dwóch aspektach: dla firm i dla urzędów. W tabeli 27.2. zestawiono korzyści, z zaznaczeniem wspomnianych odbiorców. Pierwsza tabela przedstawia korzyści dla obydwóch odbiorców: firm i urzędów. Kolejna, korzyści albo dla firm albo urzędów.

Tabela 27.2.

Korzyści wynikające z wdrożenia SZBI (dla firm i urzędów)

Korzyści wynikające z wdrożenia Systemu Zarządzania Bezpieczeństwem Informacji (dla firm i urzędów)
Uniknięcie kar za naruszenie bezpieczeństwa informacji.
Ochrona informacji będącej w obiegu firmy.
Spełnienie wymagań ustawowych takich jak: <ul style="list-style-type: none"> • Ustawa o ochronie danych osobowych • Ustawa o ochronie informacji niejawnych • Ustawa o dostępie do informacji publicznej • Ustawa o prawie autorskim i prawach pokrewnych
Wzrost świadomości pracowników w zakresie bezpieczeństwa informacji.
Zabezpieczenie informacji na wypadek awarii i wszelkich katastrof- zapewnienie ciągłości działania.
Zabezpieczenie informacji przetwarzanych.
Sposób postępowania w trakcie funkcjonowania i w sytuacjach kryzysowych- podejście procesowe.
Ustalenie polityki bezpieczeństwa informacji.
Spełnienie wymagań prawnych dotyczących bezpieczeństwa informacji obowiązujących daną organizację.
Możliwość oszacowania ryzyka związanego z bezpieczeństwem informacji.
Przeprowadzanie audytów okresowych bezpieczeństwa informacji.
Oszczędność wynikająca z braku kosztów naruszenia bezpieczeństwa organizacji.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Łuczak J., *Systemy zarządzania bezpieczeństwem informacji (ISMS)*, „Problemy Jakości” 11/2000.

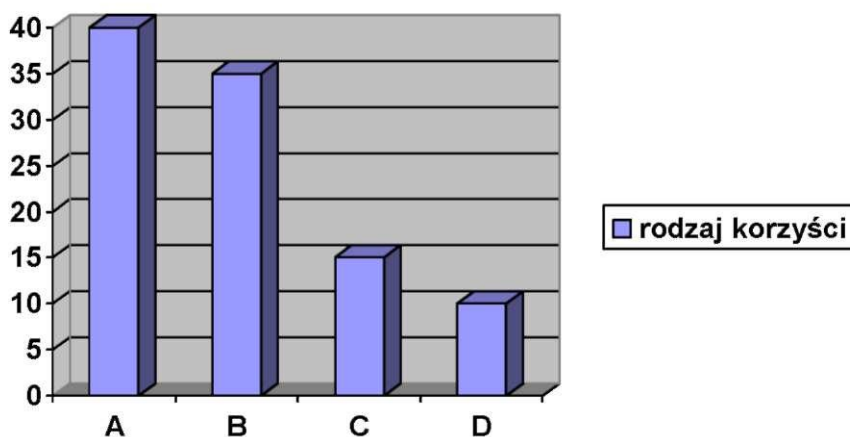
Tabela 27.3.

Korzyści wynikające z wdrożenia SZBI (dla firm lub urzędów)

Korzyści wynikające z wdrożenia Systemu Zarządzania Bezpieczeństwem Informacji	
dla firm	dla urzędów
Pewność klientów, iż ich dane są chronione.	Pewność interesantów i organizacji zainteresowanych, iż ich dane są chronione.
Przewaga nad konkurencyjnością wynikająca z posiadania certyfikatu.	

Źródło: Opracowanie własne na podstawie J. Łuczak, *Zarządzanie bezpieczeństwem informacji*, „Problemy Jakości” 3/2001.

Wykres 27.1. przedstawia cztery najbardziej znaczące korzyści wynikające z ochrony informacji.

A- ochrona informacji danych (40 %)

B- Podstawa wewnętrznego bezpieczeństwa informacji (35 %)

C- Konieczny element działalności informacji (15 %)

D- Ochrona wymiany informacji rynkowej (10 %)

Wykres 27.1. Korzyści wynikające z ochrony informacji

Źródło: Opracowanie własne na podstawie J. Czermiński, *Systemy wspomagania decyzji w zarządzaniu przedsiębiorstwem*, Toruń-Gdańsk 2002.

Należy pamiętać, iż główne korzyści to zaufanie, wiarygodność i pewność klientów. Kolejny bardzo ważny pozytywny aspekt to oszczędność, gdyż koszt naruszenia bezpieczeństwa informacji może być znaczący, SZBI pozwala na znaczne zmniejszenie ryzyka ponoszenia kosztów, co jest niesłychanie ważne

dla udziałowców i inwestorów firm. Przedstawione korzyści mają na celu pokazać jak pozytywnym posunięciem organizacji jest Wdrożenie Systemu Zarządzania Bezpieczeństwem Informacji.

Kolejna część rozdziału jest poświęcona etapom wdrażania i zaprojektowaniu części dokumentacji tj.: polityki omawianego w pracy przedsiębiorstwa cukierniczego „A”.

27.4. Zaproponowany harmonogram wdrożeniowy Systemu Zarządzania Bezpieczeństwem Informacji w przedsiębiorstwie „A”

W dotychczas przedstawionej części pracy autor zaprezentował analizę, budowę i korzyści wypływające z wdrożenia Systemu Zarządzania Bezpieczeństwem Informacji a także zagrożenia jakie mogą zaistnieć gdy bezpieczeństwo to nie jest odpowiednio utrzymane. W omawianym przedsiębiorstwie cukierniczym istnieją dyskusje na temat udoskonalenia ZSZJ, poprzez wdrożenie Systemu Zarządzania Bezpieczeństwem Informacji. Wiadomo, iż bezpieczeństwo stanowi podstawę realizowanej działalności. Przedsiębiorca powinien być przede wszystkim zainteresowany otrzymywaniem informacji, które mają lub mogą mieć ogromne znaczenie na rozwój firmy. Tworzenie prawidłowo funkcjonującej struktury informacyjnej w ramach przedsiębiorstwa jest jednym z jego podstawowych zadań i powinno być wspierane nowoczesnymi środkami technicznymi i technologicznymi przetwarzania danych⁴.

Od jakości funkcjonowania systemu bezpieczeństwa informacji, harmonijnego współistnienia wszystkich składników organizacji, zależy skuteczność wyznaczania i osiągania celów przez dane przedsiębiorstwo (w tym doskonalenie jakości usług). Przedsiębiorstwo cukiernicze „A” jest ciągle w drodze. To co było dobre wczoraj, może nie być wystarczające dzisiaj. Z tego względu informacja powinna w każdym przedsiębiorstwie podlegać szczególnej ochronie. Autor pracy, stworzył algorytm, (zaprezentowany w postaci schematu poniżej) który stał się podstawą do opracowania harmonogramu wdrożeniowego, którego celem było uściślenie i aktualizacji treści tegoż algorytmu. W opracowanym harmonogramie, zakres koniecznych do wykonania prac, podzielono dość szczegółowo na działania z określonym terminem wykonania. Po upływie każdego terminu ustalono, iż odbywać się będzie spotkanie najwyższego kierownictwa i osób biorących udział w działaniach dostosowawczych w celu konsultacji i weryfikacji zakończonego etapu wdrożeń. Autor utworzył również politykę Systemu Zarządzania Bezpieczeństwem Informacji

⁴ J. Łuczak, *Systemowe zarządzanie bezpieczeństwem informacji w zarządzaniu jakością*, materiały II konferencji naukowej z cyklu „Jakość wyrobów w gospodarce rynkowej”.

Tabela 27. 4.

Harmonogram wdrożenia Systemu Zarządzania Bezpieczeństwem Informacji

ETAP 1	Diagnoza aktualnego stanu zintegrowanego systemu zarządzania (ISO, HACCP, GMP, GLP)
OPIS	Przeprowadzenie, przez konsultanta wraz z pełnomocnikiem ds. jakości, diagnozy aktualnego stanu Zintegrowanego Systemu Zarządzania (ZSZ) -w organizacji.
OCZEKIWANY WYNIK U ZLECENIODAWCY	<ul style="list-style-type: none"> • Informacja o stanie zintegrowanego systemu zarządzania dotycząca: • identyfikacja procesów w systemie zarządzania jakością, • monitorowania (mierzenia). (9) i analizowania procesów, • analiza - HACCP z uwzględnieniem Dobrej Praktyki Produkcyjnej i Higienicznej
POMOC DORAD-CZA ZLECENIO-BIORCY	Przeprowadzenie diagnozy i opracowanie raportu.
CZAS TRWANIA	4 dni
ETAP 2	Spotkanie kierownictwa na najwyższych szczeblu
OPIS	Przedstawienie wyników diagnozy Opracowanie planu ewentualnych poprawek na podstawie wyników raportu z diagnozy przeprowadzonej przez pełnomocnika ds. ZSZ.
OCZEKIWANY WYNIK U ZLECENIODAWCY	Zapoznanie się z wynikiem raportu. Wprowadzenie ewentualnych poprawek.
POMOC DORAD-CZA ZLECENIO-BIORCY	Pomoc przy opracowaniu eliminacji napotkanych rozbieżności.
CZAS TRWANIA	2 dni
ETAP 3	Szkolenie dla kadry kierowniczej
OPIS	Szkolenie właścicieli/liderów procesów, kierownictwa średniego szczebla oraz auditorów wewnętrznych dotyczące wymagań SZBI.
OCZEKIWANY WYNIK U ZLECENIODAWCY	Przeszkolona, zaangażowana w projekcie kadra.
POMOC DORAD-CZA ZLECENIO-BIORCY	Przeprowadzenie szkolenia.
CZAS TRWANIA	2 dni

Cd.

ETAP 4	Analiza dokumentacji systemowej
OPIS	Przeprowadzenie analizy dokumentacji ZSZ i ocena jej stanu aktualnego
OCZEKIWANY WYNIK U ZLECEŃNODAWCY	Zweryfikowanie stanu dokumentacji ZSZ.
POMOC DORADCZA ZLECENIOBIORCY	Pomoc przy weryfikacji dokumentacji.
CZAS TRWANIA	2 dni
ETAP 5	Opracowanie dokumentacji dla standardu IFS
OPIS	Opracowanie na podstawie dokumentacji ZSZ dokumentacji dla Systemu Zarządzania Bezpieczeństwem Informacji..
OCZEKIWANY WYNIK U ZLECEŃNODAWCY	Opracowanie dokumentacji SZBI.
POMOC DORADCZA ZLECENIOBIORCY	Pomoc przy opracowywaniu dokumentacji dla SZBI.
CZAS TRWANIA	4 dni
ETAP 6	Szkolenia dla wszystkich pracowników firmy
OPIS	Szkolenie wszystkich pracowników firmy w celu zapoznania ich z korzyściami wdrożenia SZBI, jego budową i zasadami funkcjonowania.
OCZEKIWANY WYNIK U ZLECEŃNODAWCY	Przeszkolenie pracowników szczebli średnich i najniższych.
POMOC DORADCZA ZLECENIOBIORCY	Przeprowadzenie szkolenia.
CZAS TRWANIA	2 dni
ETAP 7	Ocena efektów realizacji projektu, przegląd zarządzania
OPIS	Wspólna (naczelnego kierownictwa oraz konsultantów) ocena zgodności wdrażanego Systemu Zarządzania Bezpieczeństwem Informacji
OCZEKIWANY WYNIK U ZLECEŃNODAWCY	System gotowy do auditu wstępnego przygotowanego przez jednostkę certyfikującą.
POMOC DORADCZA ZLECENIOBIORCY	Współudział w ocenie.
CZAS TRWANIA	1 dzień

Zródło: Opracowanie własne na podstawie J. Łuczak, *Systemy zarządzania bezpieczeństwem informacji (ISMS)*, „Problemy Jakości” 11/2000.

Polityka Jakości „A”

„A” jest nowoczesną, efektywną, dbającą o wysoką jakość i środowisko firmą, działającą na rynku wyrobów czekoladowych oraz słodczy.

Celem „A” jest zaspokajanie potrzeb klienta poprzez wytwarzanie bezpiecznych dla konsumenta wyrobów i posiadających wysoki standard jakościowy.

Cel ten realizujemy przez:

- Ciągłe monitorowanie i doskonalenie metod wytwarzania i kontroli wyrobu,
- Badanie satysfakcji klienta oraz natychmiastową reakcję na jego wymagania,
- Wykorzystanie podejścia procesowego do zarządzania w zintegrowanym systemie, a wraz z nim wykorzystanie nowoczesnych metod i narzędzi zarządzania jakością,
- Zagwarantowanie bezpieczeństwa zdrowotnego wyrobów produkowanych w naszej firmie z zastosowaniem zasad systemu HACCP,
- Produkcję wyrobów charakteryzujących się najwyższą jakością,
- Profesjonalne i terminowe realizowanie procesów inwestycyjnych przy spełnianiu wymagań przepisów dotyczących *bezpieczeństwa informacji*
- Stosowanie nowych technologii i sprzętu technicznego, gwarantujących wysoką jakość *bezpieczeństwa informacji*.

Przedstawione wyżej cele są realizowane przez kwalifikowaną kadrę o wysokiej świadomości jakościowej, która swoją wiedzę, umiejętności i zaangażowanie doskonalą poprzez uczestnictwo w systemie szkoleń. Firma utrzymuje zintegrowany system zarządzania jakością zgodny z wymaganiami międzynarodowej normy ISO 9001:2000 zasadami HACCP i normą dotyczącą systemu zarządzania bezpieczeństwem informacji PN-I-07799-2:2005.⁵

Informacja nabiera coraz większego znaczenia w porównaniu do pozostałych, materialnych składników majątku firmy. Dlatego też, w celu ochrony swych zasobów informacyjnych, przedsiębiorstwa zaczynają stosować ISMS (Information Security Management System) czyli System Zarządzania Bezpieczeństwem Informacji (SZBI).

Rozwijająca się w niesłychanym tempie gospodarka na świecie, skłania polskie przedsiębiorstwa do komunikowania z zagranicznymi firmami.

Bibliografia

1. Czermiński J., *Pełnomocnik jakości*, Wyd. Akademii Morskiej, Gdynia 2005.
2. Czermiński J., *Systemy wspomaganie decyzji w zarządzaniu przedsiębiorstwem*, Toruń-Gdańsk 2002.

⁵ A Hamrol., W. Mantura, *Zarządzanie jakością. Teoria i praktyka*, Wyd. PWN, Warszawa-Poznań 2001, A. Hamrol, Starzyńska B, *Zintegrowane Systemy Zapewnienia Jakości oraz Komputerowe Zarządzanie Jakością w Przemysle Spożywczym*, AR, Poznań, 2002.

3. Dworakowski W., *Zarządzanie bezpieczeństwem informacji wg normy BS 7799*, XI Konferencja PLOUG, Kościelisko 2005.
 4. Hamrol A., Mantura W., *Zarządzanie jakością. Teoria i praktyka*. Wyd. PWN, Warszawa- Poznań 2001
 5. Hamrol A., Starzyńska B., *Zintegrowane Systemy Zapewnienia Jakości oraz Komputerowe Zarządzanie Jakością w Przemysle Spożywcym*", AR, Poznań 2002.
 6. Koszeluk M., *Systemy zarządzania bezpieczeństwem informacji*, „Biuletyn Jakości” 3/2005.
 7. Łuczak J., *Systemy zarządzania bezpieczeństwem informacji (ISMS)*, „Problemy Jakości” 11/2000.
 8. Łuczak J., *Zarządzanie bezpieczeństwem informacji*, „Problemy Jakości 3/2001”.
 9. Łuczak J., *Systemowe zarządzanie bezpieczeństwem informacji w zarządzaniu jakością*, materiały II konferencji naukowej z cyklu „Jakość wyrobów w gospodarce rynkowej”.
 10. *Menedżer Jakości* - praca zbiorowa pod redakcją Jana Bagińskiego
 11. Niemiec A., *ISO 9001 - problemy dla informatyki firmy*, „Problemy Jakości” 5/2001.
 12. Nierzwicki W., *Zarządzanie jakością. Wybrane zagadnienia*, Ośrodek Doradztwa i Doskonalenia Kadr Sp. z o.o. Gdańsk 1999.
 13. Wojciechowski H., *ISO 9000 w praktyce. Dokumentowanie - wdrażanie - przykłady*, Ośrodek Doradztwa i Doskonalenia Kadr Sp. z o.o., Gdańsk 2000
 14. Norma PN-EN ISO 9000:2000 Systemy zarządzania jakością. Podstawy i terminologia.
 15. Norma PN-EN ISO 9001:2001 System zarządzania jakością. Wymagania.
 16. Norma PN-I-07799-2:2005 Systemy zarządzania bezpieczeństwem informacji.
 17. Norma PN-I-13335-1 Wytyczne do zarządzania bezpieczeństwem systemów informatycznych.
- Strony internetowe:**
1. <http://www.aste.net.pl/szbi/>.
 2. <http://www.bsipland.com/BezpieczenstwoInformacji/Wprowadzenie/CojtojestSZBI.xalter>.
 3. <http://www.dnv.com.pl/certyfikacja/szkoleniaiwarsztaty/ISMS/index.asp>.
 4. <http://www.isokonsultant.com/iso-17799-BS-7799.htm>

Summary

Improvement of Information Security Management System

Information has become more and more significant comparing to other material components of the company's assets. Therefore, to protect their information resources companies begin to apply ISMS (Information Security Management System). Quickly developing world economy has impelled the

Polish companies to communicate with foreign firms. In the paper the author presents the characterization of Information Security Management System. The PN-I-0799-2:2005 standard has been discussed in detail. It is the basis to implement and certify ISMS. Moreover, the author presents the changes in elements of the company's "A" specification. It has become a change in the policy of integrated quality management system. Furthermore, it has been widened by elements regarding Information Security Management System. The implementation schedule of ISMS has also been proposed.

Bogdan Nogalski
Piotr Walentynowicz

28. LEAN MANAGEMENT JAKO KONCEPCJA PODWYŻSZANIA BEZPIECZEŃSTWA EKONOMICZNO- FINANSOWEGO FIRMY

Wprowadzenie

Współczesne przedsiębiorstwa działają w bardzo nieprzyjaznych i turbulentnych uwarunkowaniach. Dla przedsiębiorcy prowadzącego firmę lub właściciela kapitału, bardzo istotnym jest nie tylko ile może na tej działalności zyskać, ale przede wszystkim, ile może na niej stracić. Skoro uwarunkowania są coraz bardziej nieprzyjazne i wymagające, to rośnie ryzyko prowadzenia takiej działalności. Nikt nie jest zainteresowany prowadzeniem, bądź finansowaniem biznesu w warunkach permanentnego wzrostu prawdopodobieństwa jego niepowodzenia i obniżających się wyników ekonomiczno - finansowych. W dzisiejszych czasach również ryzyko erozji wartości firmy dla innych jej interesariuszy jest znaczne. Dlatego na ten stan trzeba znaleźć remedium.

Oprócz zmian systemowych w otoczeniu (np. zmiany uwarunkowań prawnych, programy pomocowe, dostępność kapitału i nowych ubezpieczeń, rozwój instytucji wspierających przedsiębiorczość), które mogą stanowić jeden z kierunków penetracji rozwiązań tego problemu, należy sięgnąć także do mechanizmów i instrumentów endogennych. Prowadzenie biznesu i funkcjonowanie przedsiębiorstwa dzisiaj wymaga już takiego poziomu profesjonalizmu, że klasyczne koncepcje, metody i techniki zarządzania nie są w stanie sprostać tym wymaganiom. Poszukuje się zatem nowych koncepcji i metod pomocnych w podnoszeniu konkurencyjności współczesnych przedsiębiorstw, a tym samym bezpieczeństwa ekonomiczno - finansowego ich funkcjonowania. Do jednej z takich koncepcji należy *lean management*.

Dlatego głównym celem niniejszego artykułu jest zaprezentowanie istoty metody i korzyści związanych ze stosowaniem *lean management*, jako skutecznej koncepcji, rzeczywiście przyczyniającej się do podwyższenia konkurencyjności przedsiębiorstwa i obniżenia ryzyka prowadzenia współczesnego biznesu.

28.1. Istota koncepcji odchudzonych organizacji - *lean*

Koncepcja *lean* - odchudzonych organizacji, szczupłego zarządzania - *lean management*, wywodzi się z japońskich przedsiębiorstw przemysłu motoryzacyjnego (głównie Toyoty)¹ i została upowszechniona na zachodzie przez naukowców z Instytutu Technologii w Bostonie - J. P. Womacka,

¹ Podobnych trendów, ale nie tak nazywanych, można się doszukiwać w latach 80-tych i 90-tych, w przedsiębiorstwach z obszarów niemieckojęzycznych, a pierwowzorem tej koncepcji była koncepcja systemu produkcyjnego H. Forda. Por. U. Müller, *Szczuple organizacje*, Wyd Placet, Warszawa 1994.

D. T. Jones'a, D. Roosa.² „Niektórzy traktują koncepcję *lean* jako zbiór narzędzi: 5S, JIT, SMED lub *TPM* *Meitenance*. Inni opisują *lean* jako cięższą i mądrzejszą pracę ludzi, *kaizen* (ciągłe doskonalenie), albo identyfikują z TQM. Jednak część definicji jest nieadekwatna, czy wręcz błędna. Jak zatem definiować koncepcję *lean*?”³

W literaturze przedmiotu wyraźnie można zaobserwować dwa podejścia do koncepcji *lean*. Pierwsze, węższe, definiujące *lean* i bezpośrednio kojarzące wyszczuplanie przedsiębiorstwa z koncepcją *lean manufacturing* - organizacją procesu produkcyjnego na wzór systemu produkcyjnego Toyoty (TPS). Koncepcja ta jest bezpośrednio związana z pięcioma podstawowymi zasadami sformułowanymi przez J. P. Womacka, D. T. Jonesa:⁴

- dokładnie ustalić wartość dla konkretnego produktu (*value*),
- zidentyfikować strumień wartości dla każdego produktu (*value stream*),
- zapewnić niezakłócony przepływ wartości (*flow*),
- pozwolić klientowi na wyciąganie wartości od producenta (*pull*),
- dążyć do doskonałości (*perfection*).

Bezpośrednie wdrożenie tej metody związane jest ze zmianą organizacji wytwarzania na system ciągłego przepływu (*pull* typu „supermarket” lub *pull* typu „sekwencyjnego”) metodą *kaikaku*, wdrożeniem takich technik jak 5S (*seiri, seiton, seiso, seiketsu i shitsuke*), JIT, *kanban*, TPM, SMED, *poka-yoke*, mapowanie strumienia wartości, standaryzacja, wizualizacja i zrównoważenie procesu (*heijunka*), a następnie zaszczerpienie systemu ciągłego usprawniania *kaizen* oraz eliminacji *muda* (wszelkiego marnotrawstwa w produkcji), poprzez dyscyplinę i konsekwentne działanie.⁵

Drugie podejście, które niejako rozwinęło się w toku popularyzacji i rozpowszechniania tej koncepcji, troszeczkę nadinterpretując pierwotne założenia, jest podejściem szerszym. Definiuje ono *lean* jako zmianę zasad działalności całej firmy, zarówno systemu wytwarzania, struktury organizacyjnej jak i systemu zarządzania wraz ze strukturą administracyjno - biurową. Czasami potocznie, niesłusznie jest mylone z ograniczaniem kosztów działalności poprzez redukcję zatrudnienia i szczebli kierowania w strukturze organizacyjnej. To szersze podejście polega na znacznym ograniczaniu kosztów wytwarzania wartości dodanej dla klienta (wyrobu lub usługi), poprzez racjonalizację zatrudnienia, powierzchni produkcyjnej, finansów zaangażowanych w produkcję, nakładów inwestycyjnych, czasu itp., ze szczególnym uwzględnieniem eliminacji wszelkiego rodzaju marnotrawstwa w taki sposób, aby skuteczność i efektywność instytucji nie

² J. P. Womack, Jones D. T., Roos D., *The Machine That Changed the World*, Rawson Associates, 1990.

³ J. Czerska, *Więcej niż odchudzanie, czyli istota koncepcji zarządzania lean*, *Personel*, 16-31 grudnia 2002, s. 28.

⁴ J. P. Womack, D. T. Jones, *Odchudzanie firm*, CIM, Warszawa 2001, s. 10 i nast.

⁵ Por. *Symulacja Lean Manufacturing*, materiały szkoleniowe Wrocławskiego Centrum Transferu Technologii, Wrocław 2006; Freitag M. *Formuła Toyoty*, „Menedżer Magazine”, nr 2/ 2005.

uległy obniżeniu.⁶ Nazywane jest ono *lean management*. Zasadniczo powinno ono być oparte na podstawowych technikach i zasadach TPS (*lean manufacturing*), ale co z innymi technikami i sposobami zarządzania wspierającymi osiągnięcie tych celów? „Istotą tej metody jest uzyskanie wysokiej produktywności produkcji i pracy, sprawnej organizacji i zarządzania, wysokiej jakości produkcji i usług oraz satysfakcjonujących wyników ekonomicznych, a celem jest dostosowanie przedsiębiorstwa do aktualnych, rynkowych warunków gospodarowania w drodze gruntownych przekształceń organizacji, zarządzania i funkcjonowania”.⁷ *Lean management* koncentruje się na realizacji czterech wzajemnie powiązanych celów. Są to:⁸

- krótki cykl produkcyjny, wysoka integracja procesu produkcyjnego,
- terminowość dostaw, partnerska współpraca z dostawcami,
- minimalne zapasy,
- maksymalne wykorzystanie zdolności produkcyjnych.

Dlatego, to szersze podejście można zdefiniować jako stworzenie nowej, bardziej efektywnej kultury organizacyjnej (w tym produkcji) na zasadzie filozofii *lean thinking*, przy wykorzystaniu nowych, lecz sprawdzonych w praktyce zdobyczy nauki i techniki, w celu zapewnienia konkurencyjności instytucji na światowym poziomie oraz właściwej jakości i satysfakcji klienta.⁹ Natomiast, jeżeli nadinterpretacja, czy rozluźnienie pierwotnych założeń koncepcji *lean* służyć ma większej elastyczności, użyteczności i większemu rozpowszechnieniu tej metody w praktyce (bardzo trudno jest uzyskać ciągły przepływ *flow* w różnych rodzajach działalności - np. usługach, produkcji jednostkowej i małoseryjnej), to autorzy artykułu podchodzą do tego w pewnym sensie „rozluźnienia dyscypliny” pozytywnie. Zresztą, jest to zgodnie z założeniami kolegów D. Jones'a i J. Womacka - prof. P. Hines'a i D. Taylora z Instytutu LERC w Wielkiej Brytanii, a mianowicie:

- określ, które z czynności realizowanych w Twojej firmie przynoszą wartość z punktu widzenia klienta,
- zidentyfikuj wszystkie kroki niezbędne do zaprojektowania zamówienia i wytworzenia produktu wzdłuż całego łańcucha wartości, w celu określenia elementów nie dodających wartości produktowi,
- stwórz łańcuch wartości tylko z czynności dodających wartość klientowi, bez żadnych zakłóceń, przestojów, czy wstecznych przebiegów,
- rób tylko to, czego wymaga klient,

⁶ Por. B. Nogalski, Walentynowicz P., *Wymiary wdrażania Lean management jako koncepcji rozwoju polskich organizacji gospodarczych*, ZN nr 2/2004 Wydziału Zarządzania UG, s. 183.

⁷ P. Asiński, Ciarka P., Grudzewski W. M., *Lean management w zarządzaniu*, EiOP nr 4/1999, s. 3.

⁸ D. Chyła, J. Grych, *Lean management*, <http://mfiles.ae.krakow.pl/>, 20.02.2007.

⁹ B. Nogalski, P. Walentynowicz, *Wymiary wdrażania Lean management jako koncepcji rozwoju polskich organizacji gospodarczych*, ed. cit., s. 184.

- dąż do perfekcji poprzez ciągle usuwanie przyczyn powstawania odpadów (*muda*),
Zatem, szczupłość można uzyskać różnymi metodami, nie tylko tymi z wąskiej grupy technik *lean manufacturing*.¹⁰

28.2. Wymiary wdrażania *lean management* w szerszym ujęciu

Analizując koncepcję *lean management* i poglądy na ten temat różnych autorów oraz zauważając, iż w wyszczupleniu (odchudzeniu) działalności przedsiębiorstwa bardzo mocno mogą pomóc inne nowoczesne i proefektywnościowe metody i techniki zarządzania, autorzy postanowili rozwinąć model organizacji *lean* do 15 podstawowych wymiarów. Oczywiście wykorzystuje on podstawowe założenia i techniki *lean manufacturing*, ale idąc nieco dalej, w sposób zintegrowany, zrównoważony i zharmonizowany, wykorzystuje również inne nowoczesne koncepcje i metody usprawniania organizacji¹¹. Wymiary te to:

- **koncentracja na działaniach podstawowych** - realizacja działań **tylko** tworzących bezpośrednią lub pośrednią wartość dodaną dla klientów, **tylko** w ramach funkcji genotypowej firmy (misji i podstawowej działalności), zgodnie z modelem łańcucha wartości M. Portera, lub J. Womacka i D. Jonesa,
- **total quality control** - dbałość wszystkich pracowników o jakość procesu oraz efektów procesu produkcyjnego, przede wszystkim poprzez bezbrakowość, samokontrolę, „jakość za pierwszym razem”. W tym celu można wykorzystywać podstawowe techniki TQM,
- **zastosowanie koncepcji zarządzania logistycznego w przedsiębiorstwie** - zarówno w logistyce na wejściu, produkcji, jak i logistyce na wyjściu (ABC, XYZ, JIT, minimalizacja stanów i powierzchni magazynowych, informatyka, outsourcing logistyki itp.),
- **rynkowy charakter produkcji** - zastosowanie koncepcji zarządzania marketingowego w przedsiębiorstwie,
- **efektywne wykorzystanie kadr** - przejawia się ono w zespołowości, wielozawodowości, elastycznym (wielofunkcyjnym) wykorzystywaniu pracowników oraz wykorzystaniu technik podnoszących kwalifikacje i motywację pracowników (*job enrichment, job enlargement, job rotation,*

¹⁰ Por. U. Müller, *Szczupłe organizacje*, ed. cit.

¹¹ Por. K. Poznańska, *Lean management*, EiOP nr 1/1994; M. Stecyk, A. Piecu, *Wykorzystanie lean management do restrukturyzacji przedsiębiorstw*, w: *Wyzwania rozwojowe a restrukturyzacja przedsiębiorstw*, materiały z międzynarodowej konferencji naukowej, opracowanie i redakcja naukowa Borowiecki R., Kraków 1999; K. Zieniewicz, *Współczesne koncepcje i metody zarządzania*, PWE, Warszawa 2000; B. Ostrowski, *Systemy oceny poziomu lean management w przedsiębiorstwie*, w: *Zarządzanie operacyjne w firmie. Perspektywy i doświadczenia*, materiały konferencyjne Małopolskiej Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Tarnowie, Tarnów 2002; A. Węgrzyn, *Benchmarking. Nowoczesna metoda doskonalenia przedsiębiorstwa*, Antykwa, Kluczbork - Wrocław 2000; M. Lisiecki, *Klasyczne i nowe metody organizacji i zarządzania: teoria i praktyka*, wyd. Wyższej Szkoły Zarządzania i Marketingu w Warszawie, Warszawa 2001.

empowerment, kształcenie, szkolenia, motywujące wynagrodzenie i stosunki w firmie,

- **szerokie wykorzystanie *outsourcingu*** do podniesienie efektywności i obniżki kosztów działalności podstawowej i pomocniczej w firmie, partnerskie stosunki z dostawcami oraz rozciąganie koncepcji *lean* na poddostawców,
- **permanentne usprawnienia i realizacja przedsięwzięć innowacyjnych** oraz proefektywnościowych zmian organizacyjnych przy wykorzystaniu koncepcji *kaikaku*, *kaizen*, kół jakości, szerokiego zaangażowania pracowników i twórczego rozwiązywania problemów,
- **permanentna eliminacja marnotrawstwa (*muda*)** w obszarach: nadprodukcji, braków (TPM, 5S), zbędnych zapasów, niewłaściwych metod wytwarzania, nadmiernego transportu, przestoju (SMED), zbędnego ruchu,
- **bardzo dobre zarządzanie zasobami ludzkimi**, nastawione na decentralizację, kreatywność, podmiotowość, zaangażowanie i rozwój pracowników,
- **elastyczność, odchudzanie i spłaszczanie struktur organizacyjnych** - podejście procesowe w miejsce funkcjonalnego,
- **zdecentralizowany i sprawny system informacji** - szerokie, ale racjonalne wykorzystanie komputerów i informatyki, zarówno w procesach zarządzania jak i działalności produkcyjnej (CAD, CAP, CAM, CIM, Internet i Ekstranet),
- **stosowanie nowej technologii FMS (*flexible manufacturing systems*)**. Wysoka elastyczność, przy jednoczesnym skróceniu czasów przezbrajania i wykonania może być uzyskana tylko przy pomocy tych technologii,
- **efektywne wykorzystanie czasu** oraz skracanie cyklu produkcyjnego i gospodarczego. Marnotrawstwo czasu jako jedno z przejawów *muda* oraz możliwość uzyskania znacznych oszczędności kosztów i podniesienia konkurencyjności przedsiębiorstwa w tym obszarze. W tym celu można wykorzystać założenia koncepcji T B M - *time based management*,
- **nastawienie całej załogi firmy na totalne ograniczanie zbędnych kosztów** (oszczędności i dbałości o firmę, myślenia i podejmowania decyzji w kategoriach racjonalizacji kosztów we wszystkich obszarach funkcjonowania organizacji, nie tylko na produkcji, ale także i w biurze, jednak bez uszczerbku na jakości i poziomie obsługi klienta). Pomaga w tym koncepcja *lean office*,
- **wysokie kompetencje kadry menedżerskiej** nie tylko w zakresie umiejętności technicznych, organizatorskich, czy społecznych, ale przede wszystkim jako wzorca *lean thinking*. Niestety w wielu kulturach narodowych i organizacjach (nie tylko w Polsce), jeżeli przykład i zaangażowanie nie idzie z góry, to próby wdrażania nowych,

proefektywnościowych koncepcji bardzo często pozostają w sferze planów.

Nasuwa się tylko pytanie, czy to podejście nadal można określać mianem *lean management*? Głównym celem tego podejścia nadal jest eliminacja wszelkiego rodzaju *muda*, ograniczanie kosztów i odchudzenie przedsiębiorstwa z wszelkiego rodzaju zbędnych działań, ale parę aspektów jest nie do końca zgodnych z pierwotnymi, rdzennymi założeniami tej koncepcji. W związku z powyższym, autorzy postanowili przyjąć roboczą nazwę dla tego modelu - *lean organization*.

Autorzy polecają wdrażanie tego modelu w polskich przedsiębiorstwach, jako możliwego do wykorzystania w organizacjach gospodarczych o różnej specyfice oraz jednego z najbardziej przystających do polskich uwarunkowań kulturowych.

28.3. Koszty i korzyści wdrażania organizacji *lean*

W zależności od zakresu i głębokości zastosowania technik *lean*, przedsiębiorstwo może osiągnąć wiele korzyści. Podstawową z nich jest podwyższenie konkurencyjności przedsiębiorstwa, a tym samym, bezpieczeństwa jego funkcjonowania i konkurowania na rynku.

Niezależnie od korzyści globalnej, w poszczególnych źródłach podaje się, że dzięki kompleksowemu wdrożeniu koncepcji *lean* przedsiębiorstwo może osiągnąć następujące korzyści.¹²

- zwiększenie zdolności konkurencyjnej,
- zwiększenie produktywności firmy,
- obniżenie kosztów i zwiększenie jakości wytwarzania,
- zwiększenie wydajności pracy,
- zwrócenie większej uwagi na potrzeby i życzenia klientów,
- zwiększenie zadowolenia pracowników,
- silniejszą motywację pracowników i utożsamianie się ich z sukcesami firmy.

Tym samym, zwiększa się bezpieczeństwo ekonomiczno - finansowe funkcjonowania przedsiębiorstwa na rynku oraz prawdopodobieństwo jego rozwoju. Udowadniają to również inne badania prowadzone wśród przedsiębiorstw wdrażających tę metodę na zachodzie. Wynika z nich, że wdrożenie koncepcji *lean manufacturing* w stosunku do tradycyjnych systemów produkcji umożliwia.¹³

- ograniczenie powierzchni produkcyjnej nawet o połowę,
- ograniczenie nakładów na oprzyrządowanie produkcji nawet o połowę,
- podniesienie o ponad połowę wydajności wytwarzania,

¹² Por. K. Zieniewicz, Współczesne koncepcje i metody zarządzania, PWE, Warszawa 2000, s.

¹³ B. Ostrowski, Systemy oceny poziomu *lean management* w przedsiębiorstwie, *ed. cit.*, s. 152; P. Asiński, P. Ciarka, W. M. Grudzewski, *Lean management w zarządzaniu*, *ed. cit.*, s. 6; J. Czerska, *Efekty wdrożenia lean production*, EiOP nr 4/2001, s. 16.

- ograniczenie zapasów nawet do 90% (średnio 50%),
- redukcję cyklu produkcyjnego z miesięcy do dni (średnio o około 40%),
- zmniejszenie więcej niż o połowę ilości usterek (nawet do 90%),
- redukcję czasu przebrojeń maszyn i urządzeń o 40% (w przypadku FMS nawet z godzin do minut),
- przy zmniejszeniu zapotrzebowania na personel o około 30%,
- przy zapewnieniu znacznie większej różnorodności wyrobów,
- ze znacznie lepszym poziomem obsługi klienta.

Do podstawowych kosztów wdrażania tej koncepcji należy zaliczyć przede wszystkim nakłady na nowszą technikę i technologię informatyczną i FMS (jeżeli przedsiębiorstwo jest nowoczesne nie są to aż tak znaczne koszty), opracowanie kompleksowej koncepcji i wprowadzenie zmian, szkolenie i kształcenie pracowników, redukcję niektórych zbędnych stanowisk organizacyjnych oraz stres i psychologiczne koszty wdrażania zmian w organizacjach. Zatem, porównując finansowe i pozafinansowe koszty oraz korzyści wdrażania tej koncepcji, rachunek ekonomiczny, a przede wszystkim strategiczny, wydaje się bardzo prosty. Niestety w praktyce nie jest to takie proste. Przeciętny okres udanego „zamrożenia” tej koncepcji wynosi około 5 lat, a podstawowe znaczenie ma *know how* na temat „jak to zrobić?”, „zarażenie” się tą koncepcją i pozytywny przykład kierownictwa firmy oraz przekonanie do tej koncepcji i filozofii działania (*lean thinking*) całej załogi firmy i partnerów biznesowych.¹⁴

Podsumowanie

W niniejszym artykule została przedstawiona istota koncepcji *lean management*, jej podstawowe wymiary i techniki szczegółowe, zarówno w węższym, jak i szerszym zakresie. Udana wdrożenie tej koncepcji w przedsiębiorstwie związane jest z wieloma pozytywnymi skutkami. Dzięki wykreowaniu pozytywnych i prorozwojowych mechanizmów funkcjonowania, jej wdrożenie zwiększa konkurencyjność i wyniki ekonomiczno-finansowe przedsiębiorstwa, a co za tym idzie, także i jego bezpieczeństwo funkcjonowania na rynku, nie tylko w krótkim, ale i w długim okresie. Udowadniają to pozytywne przykłady takich firm jak Toyota, Honda, Nissan, Renault, Chrysler, Porsche, Scania, General Motors, General Electric, Pratt&Whitney, Whirpool, Elektroluks, Grohe, Delhi, Esselte, Sauer-Danfoss, Faurecja, ich dostawcy i wiele, wiele innych.

Bibliografia

1. Asiński P., Ciarka P., Grudzewski W. M. *Lean management w zarządzaniu*, EiOP nr 4/1999,
2. Czerska J., *Więcej niż odchudzanie, czyli istota koncepcji zarządzania lean*, Personel, 16-31 grudnia 2002,
3. Czerska J. *Efekty wdrożenia lean production*, EiOP nr 4/2001,

¹⁴ Por. J. P. Womack, D. T. Jones, *Odchudzanie firm*, ed. cit.

4. Chyła D., Grych J., *Lean management*, <http://mfiles.ae.krakow.pl/>,
5. Freitag M. *Formuła Toyoty*, „Menedżer Magazine” nr 2/ 2005.
6. Hines P., Taylor D., *Kierunek organizacja lean*, Wydawca LeanQ Centrum, Gdańsk 2003.
7. Lisiecki M., *Klasyczne i nowe metody organizacji i zarządzania: teoria i praktyka*, wyd. Wyższej Szkoły Zarządzania i Marketingu w Warszawie, Warszawa 2001.
8. Müller U., *Szczupłe organizacje*, Wyd. Placet, Warszawa 1994.
9. Nogalski B., Walentynowicz P. *Wymiary wdrażania Lean management jako koncepcji rozwoju polskich organizacji gospodarczych*, ZN nr 2/2004 Wydziału Zarządzania UG.
10. Ostrowski B., *Systemy oceny poziomu lean management w przedsiębiorstwie (w:) Zarządzanie operacyjne w firmie. Perspektywy i doświadczenia*, materiały konferencyjne Małopolskiej Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Tarnowie, Tarnów 2002.
11. Poznańska K., *Lean management*, EiOP nr 1/1994.
12. Stecyk M., Piecul A. *Wykorzystanie lean management do restrukturyzacji przedsiębiorstw, w: Wyzwania rozwojowe a restrukturyzacja przedsiębiorstw*, materiały z międzynarodowej konferencji naukowej, opracowanie i redakcja naukowa R. Borowiecki, Kraków 1999.
13. *Symulacja Lean Manufacturing*, materiały szkoleniowe Wrocławskiego Centrum Transferu Technologii, Wrocław 2006.
14. Węgrzyn A. *Benchmarking. Nowoczesna metoda doskonalenia przedsiębiorstwa*, Antykwa, Kluczbork - Wrocław 2000,
15. Womack J. P., Jones D. T. *Odchudzanie firm*, CIM, Warszawa 2001.
16. Womack J. P., Jones D. T., Roos D. *The Machine That Changed the World*, Rawson Associates 1990.
17. Zimniewicz K., *Współczesne koncepcje i metody zarządzania*, PWE, Warszawa 2000.

Summary

Lean management as a concept increasing the economic and financial security of enterprise

The paper presents the essence of the lean management concept and the advantages of its application to an enterprise as an effective method, which contributes to the economic and financial safety of an enterprise under current economic conditions.

**29. ACCOUNTING - INFORMATION SYSTEM AS A TOOL
FOR THE MANAGEMENT AND SUPERVISION OF A BANK
IN BANKRUPTCY AND FINANCIAL SECURITY
FOR THE CREDITORS OF BANKRUPTCY**

Regardless of the availability of comprehensive legal legislation, there are a number of unsolved problems concerning the accounting interpretation of the problems examined. In the banks, as specific companies, the established approaches and models of accounting need to be changed.

It is known that the accountancy is an information system of continuous registration, reporting, processing, analyzing and summarizing of the various economic information. It means that even under untypical business conditions accountancy should perform its mission contributing to the better financial security of the creditors and other specific users of financial and accounting information with such an economic case.

The necessity of transparency of the processes connected with the satisfaction of the creditors of bankruptcy, respectively with the stability of economy as a whole, has imposed the development of accountancy model for accounting, management and monitoring of the processes the banks declared in bankruptcy. This model ensures the accomplishment of supervision and monitoring on the part of the supervising institutions and creditors.

The lack of International Accounting Standards /IAS/, (International Financial Reporting Standards /IFRS/ and SIC-IFRIC interpretations), dealing with the problems of bankruptcy supposes and imposes the accomplishment of applied scientific study exactly in the field of accountancy and of summary results obtained.

In the paper are expressed the expectations of a more precise presentation of the organization and the principle formulation of accounting for inoperative company (quitting concern), in view of creating and elaborating of criteria to be used later for normative adoption of the principles for meeting the requirements for trustworthy, timely and reliable information.

To achieve the objective mentioned, it is necessary to:

- to investigate and analyze the theoretical and methodological aspect of accounting as a source of information for the management and supervision of a bank in bankruptcy.
- to achieve more detailed definition of the organization, methodology and procedures of the accounting of the liquidation basis of a bank in bankruptcy, as a supplement of regulations (Directive 2001/24/EC of the European Parliament and of the Council of 4 April 2001 *on the reorganisation and winding up of credit institutions* and the relevant laws dealing with bank bankrupts in different countries - in Bulgaria they are: Law on Bank Bankruptcy; Law on Bank Deposit Guaranty,

- etc.) and from the viewpoint of economic logics and accounting theory;
- to develop a system of appropriate groups, sub-groups of accounts and main accounts for a rational organization of the accountancy of a bank in bankruptcy;
- to make summaries and proposals for effective use of the financial and accounting information by working out and using a set of accounting-information forms (liquidation balance sheet and others), providing more efficient management and transparency of the bankruptcy procedure.

The results of such a study would be of certain interest for the theory and practice of accountancy and the management of the process of bankruptcy in bank institutions in favour of creditors. Hence - in favour of the financial security of the economic system as a whole.

The essential part of accountancy problems occur after the date of the *court judgement* on proclaiming the bank bankruptcy.¹ Having reviewed and studied the accountancy policy implemented by the Bulgarian banks proclaimed in bankruptcy in 1996-97, in my opinion the experience from that period could be used as a possible basis with identifying and solving the problems of accountancy of banks in bankruptcy.

With developing a particular accountancy model, it is of peculiar significance to determine the interested users of accounting and financial information. Such a preliminary determination contributes to more precise and adequate grounding of a suitable system of accounts and special accounting-and-information forms used in the process of bankruptcy proceedings until its conclusion. The following groups of users of financial and accountancy information can be defined:

- bank trustees: what is specific with them is that, on one hand, they can be treated as internal users of accountancy information as they perform the functions of managers of the respective banks; on the other hand they are appointed by the respective national institution that monitors and administrates the process of bankruptcy proceedings (In Bulgaria it is the Deposit Insurance Fund /DIF/);
- The institution that guarantees the deposits in banks as a supervision body on the processes and respectively as the greatest creditor of the bank considering the paid-off deposits protected by the system of guaranteeing deposits as with the entering in the power of depositors it expects pay-off in the process of bankruptcy proceedings;
- creditors of bankruptcy;
- court of bankruptcy / bankruptcy court: through approving the list of the creditors' assertion of claims (the creditors' accounts receivable), settling and solving legal disputes, approving a contract on the sale of the bank

¹ There is usually a certain period of time that is intermediate : between the date of depriving of the license for performing bank activity by the licensing body (in the common case it is the Central bank of the country) and the date when the Court of bankruptcy opens bankruptcy proceedings and at the same time proclaims the bank in bankruptcy.

as a whole enterprise, adopting the final report on the trustee's activity, etc.;

- potential investors interested in purchase of particular assets included in the bankruptcy estate (liquidated property) also of banks failed as whole enterprises;
- Bank Supervision Institution (in some countries including Bulgaria this board is with the central bank, in other countries it is an independent body that has independent functions connected only with the regulation and supervision on the activities of bank institutions).

To solve identified problems, it is exceptionally important to clearly define the tasks of accountancy on the different stages of the bank bankruptcy proceedings. With a view to be clearer, the entire process of bank bankruptcy proceedings is presented in a diagram. (A type model is presented, which is in compliance with the applicable Bulgarian legislation. Taking into consideration the transposing of the European *acquis* generally and particularly of those legal regulations concerning the bank bankruptcy, it can be assumed that the diagram presented has a universal nature) (see Diagram 29.1.).

The accountancy functions of the bank trustee are examined and in this connection the tasks of accountancy for their accomplishment are presented on the basis of Diagram 29.1. As it can be seen from it, from the viewpoint of accountancy there is almost complete coincidence between the two variants of bank bankruptcy accomplishment (realization) with the following specifications: with the variant presented by Block 9 in the diagram, the assets included in the bankruptcy estate (liquidated property) are gradually liquidated and the assertion of claims (paying off the creditors' accounts receivable) by the trustee is also gradually satisfied on the basis of Account of Distribution; while with the variant presented by Block 8 in the diagram the bank is sold as an enterprise. The procedures presented in blocks 9-11 are applicable only if the variant of the bank bankruptcy is accomplished by gradual liquidation of assets. With the sale of the bankrupt bank as a whole enterprise, these procedures drop out due to the single act of the bank bankruptcy accomplishment. It is seen from the diagram that the model is common up to the moment of the sale transaction as to a certain extent a considerable part of the actions performed by the trustee and their accountancy reflecting (and reporting) are identical with both variants of bank bankruptcy accomplishment (drawing up an inventory, appraisal/ valuation, lists of the creditors' assertion of claims, expenses in bankruptcy proceedings, working out a monthly supervision overall accounting, etc.).

On the basis of the study, having in mind the experience of the Bulgarian banks declared in bankruptcy, as well as on the basis of the applicable legal framework at the current stage, the tasks of accountancy with reporting for the activity of a bank in insolvency (bank in bankruptcy proceedings) could be formulated in the following trends:

- providing information for the trustee's activity with taking the control

on the bank;

- adapting and changes in the individual chart of accounts in order to be suitable for developing and accounting the operation of a bank in bankruptcy;
- establishing the amount of the various creditors' assertion of claims (the creditors' accounts receivable), trustee's expenses (expenses in bankruptcy proceedings) related to their listing and reflecting the amount in the balance sheet made to the date of proclaiming the bank in bankruptcy (initial liquidation balance);
- carrying out inventory and appraisal (valuation) of property and accounting the respective results;
- transforming the balance sheet made to the date proceeding the date of proclaiming the bank in bankruptcy and working out an initial liquidation balance;
- providing the process of collection (enhancement) of bankruptcy estate with information;
- providing the process connected with the management of bankruptcy estate with information;
- providing the process connected with the creditors' accounts receivable with information;
- providing information about the deficit/excess of liquidated property on each stage of bankruptcy proceedings.
- in the context of the accountancy tasks formulated, the main elements of the accountancy model of a bank in bankruptcy can be defined and presented as a combination (sum) of particular rules, methods, bases, procedures and accounting-and-information forms.

With a view to developing a special chart of accounts intended to the information needs of a bank in bankruptcy as well as with grounding a specific structure and contents of the accounting balance of such a bank, the examination on *the accountancy aspects* of the creditors of bankruptcy performs a fundamental part. On the basis of the illustrating diagram worked out (look at Diagram 29.2), the creditors' assertion of claims (the creditors' accounts receivable) are presented by different features and criteria that build up a system of appropriate groups, sub-groups of accounts and main accounts provided to report for various creditors' assertion of claims. At the same time this classification presented schematically can lie at the root of developing the liabilities of the accounting balance of a bank in bankruptcy.

The objective of the bankruptcy proceedings is not to make profit established by traditional matching revenues and expired costs. First, it is aimed at getting money on hand and only second, at receiving it under more favourable financial conditions achieved included in bankruptcy estate (liquidated property). Considering that the trustee should perform his/her functions with the care of a good dealer, this circumstance can be objectively assessed and relevantly measured in money *not by* reporting accountancy,

non-monetary revenues /receipts/ returns incomings and expenses, but only when there is a real transaction (deal) connected with input and output of money (cash) flows. The monthly report of the trustee includes only such expenses positions that are connected with accomplishing an output money (cash) flow.

The accountancy aspects and the significance of *the annual deficit (excess) of bankruptcy estate* are of particular interest from both the theoretical-and-methodological and practical applied viewpoints. The care of "a good dealer" on the side of the trustee is expressed *through maximizing of the net moneyflow* (cash at bank and cash in hand). On its part, this flow, by definition, is intended to satisfy the assertion of claims (to pay off the creditors' accounts receivable). As it is known, profit as an accountancy notion is measured not by comparison of the input and output money (cash) flows but by matching revenue and expired costs for the corresponding period of report. In the sense of the principle of matching revenue and expired costs occurring in the bankruptcy proceedings with the liquidation of bank's property, it could be argued to what extent the result obtained is of the same importance to a bank in bankruptcy proceedings (respectively to its creditors) as to operative (profit) banks (respectively to their creditors). The traditional matching of the cost of assets sold with the revenues received from their sale is not of great importance for the creditors of bank in bankruptcy and the other users of information with bankruptcy proceedings. It is logical and fair for creditors not to be interested in establishing the financial result in the enterprise in insolvency (in bankruptcy proceedings) expressed in accounting as credit balance (or respectively debit balance) by the financial result account being in use. For the purpose of the bankruptcy proceedings it is necessary to precisely and clearly distinguish the accountancy result (credit or debit balance on account *Deficit/excess of liquidated property in the current year*) in a certain period (transaction) and the money result (in a certain period (transaction)). The latter is what creditors are interested in practice. It has an exact money expression and shows to what extent the money deficit of bankruptcy estate increases or decreases. On its part, the deficit is a direct indicator for the degree to which the creditors' accounts receivable will *not be* paid off in comparison to the assertion of claims in the balance.

In conclusion, we consider that there is a necessity to develop specific accounting - information forms as each bank in bankruptcy presents an inoperative company. To work out *Income Statement* is not appropriate in its traditional kind. It is more suitable to name it „*Statement for the deficit/excess of liquidated property*". *Statement of cash flows* should also have a specific structure and contents (but not the traditional ones). These accounting statements should be considered with and adapted to the characteristic trends in the bank activity under of conditions of bankruptcy.

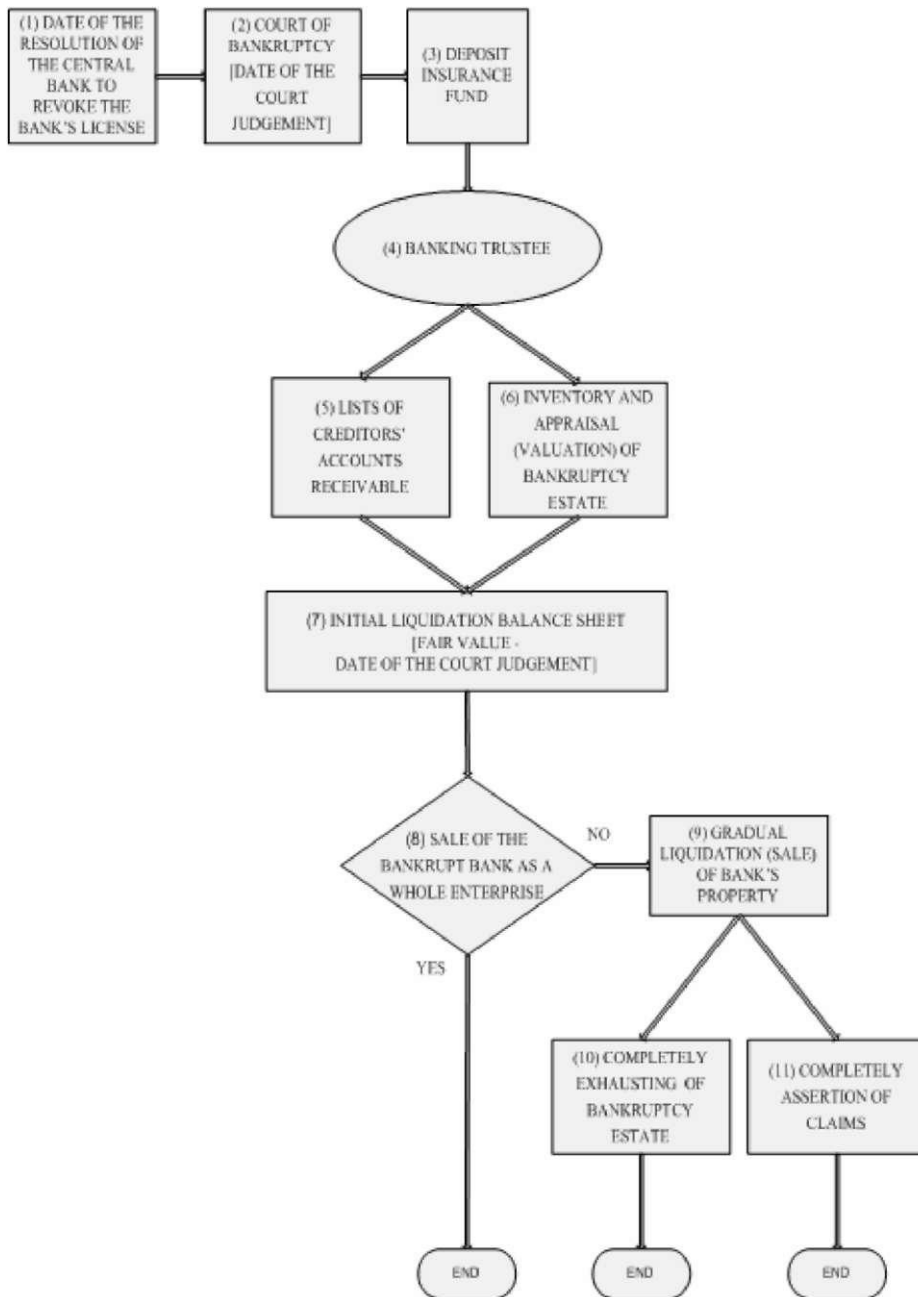
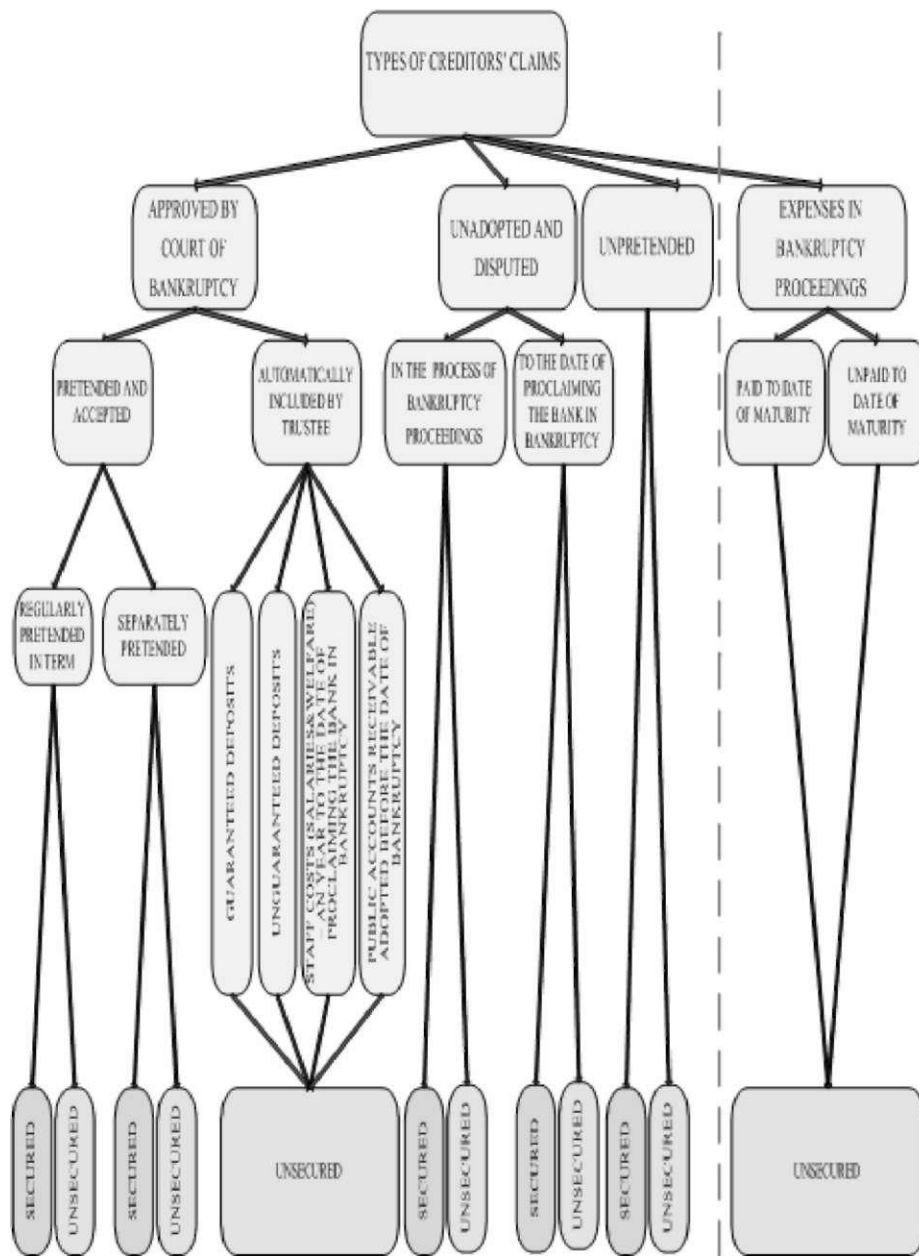

Diagram 29.1. Procedures with bank bankruptcy

Note: The classification of the creditors' assertion of claims that had occurred and existed before the date of bankruptcy is presented on the left of the dotted line. The classification on the right side of the dotted line has been expanded with the new creditors' accounts receivable that occurred after the date of bankruptcy.

Diagram 29.2. Classification of the creditors' claims

References

1. Yosifova D., *Some important aspects of the organization of accountancy with bank bankruptcy*, "Bulgarian Accountant journal", No 11/2003 (in Bulgarian).
2. Yosifova D., *DIRECTIVE 2001/24/EC on the reorganisation and winding up of credit institutions in compliance with the Bulgarian Law on Bank Bankruptcy*, "Accountancy + journal", No 4 &5/2003 (in Bulgarian).
3. Йосифова Д., *Отчетность при банковской несостоятельности /в контексте болгарского банковского законодательства/*, Proceedings of the International conference of the Byelorussian Technical University, Minsk 2004 г.

Summary

Accounting - information system as a tool for the management and supervision of a bank in bankruptcy and financial security for the creditors of bankruptcy

Bank bankruptcies happen in most of the developed market economies and every country is not immune against such events. In the period 1996-2000 as a result of the financial breakdowns it became necessary to terminate the operation of a large number of banks in Bulgaria - approximately 1/3 of the banks in the entire banking sector have been deprived of their licenses and commencement of legal proceedings for bankruptcy has been requested against them. It's a fact that in June 2005 the International bank for commerce and development (IBCD) has been declared in bankruptcy. The purpose of the paper is to ground the necessity of and to develop an accounting model in case of bank bankruptcy in order to improve the management efficiency of the trustee (assignee) and provide reliability and transparency of the procedures and the results of the bankruptcy for supervision purposes as well as to better the financial security for the creditors of bankruptcy.

Mirosław Czapiewski
Wiktor Klisz
Jarosław Waśniewski

30. STABILIZACJA ZAWODOWA KADRY A SPRAWNOŚĆ SYSTEMU BEZPIECZEŃSTWA I OCHRONY PRZEDSIĘBIORSTWA

Streszczenie

W artykule przedstawiono problematykę wpływu zmian na funkcjonowanie systemów bezpieczeństwa w organizacjach. Szczególną uwagę autorzy poświęcili zagadnieniu stabilizacji zawodowej kadry realizującej zadania związane z funkcjonowaniem systemów bezpieczeństwa. W oparciu o doświadczenia praktyczne związane z projektowaniem, tworzeniem oraz doskonaleniem funkcjonowania organizacji omówiono uwarunkowania realizacji tych procesów oraz wskazano kierunki działania umożliwiające optymalizację realizacji procesu tworzenia i funkcjonowania systemów bezpieczeństwa w organizacji.

30.1. Istota procesu zmiany

Zmiana towarzyszy systemom społeczno - gospodarczym od zarania powstania społeczeństw kształtując ich aktualny obraz. Zmiana uznawana jest jako stały element życia człowieka oraz otoczenia w którym funkcjonuje. Już starożytni uznawali zmianę jako jedyny stały element czasów w których przyszło im żyć¹. Z maksymy tej korzystają kreatorzy zmian w organizacjach oraz ich otoczeniu uznając że jedyną stałą cechą organizacji jest zmiana. Zmiana jest dominującą cechą współczesnych systemów gospodarczych. Przechodzenie z jednej postaci lub stanu do innej jest procesem ciągłym, bardziej lub mniej zdynamizowanym, ciągle towarzyszącym funkcjonowaniu organizacji w otoczeniu. Proces zmiany jest traktowany jako podstawowy sposób udzielania odpowiedzi na wyzwania współczesności i uznawany jest jako „...być albo nie być organizacji i zarządzających nią ludzi”² natomiast J.A.F. Stoner, R.E. Frejman i D.R. Gilbert³ definiując zmianę, poza potrzebą

¹ Por. Z. Mikołajczyk, *Zarządzanie procesem zmian w organizacjach*, Górnośląska Wyższa Szkoła Handlowa im. Wojciecha Korfańskiego, Katowice 2003, s. 13, Autorka przywołuje starą maksymę rzymską *Tempora mutantur et nos mutamur in illis*, co oznacza czasy się zmieniają i my w nich się zmieniamy. Podobnie A. Zarębska, *Zmiany organizacyjne w przedsiębiorstwie - teoria i praktyka*, Difin, Warszawa 2002, s.28 cytuje Heraklita - *nic nie jest trwale oprócz zmiany*.

² B. Gliński, B.R. Kuc (red)., *Podstawy Zarządzania Organizacjami*. PWE Warszawa 1990, s. 174.

³ Por. J.A.F. Stoner, R. E. Freeman, D.R. Gilbert, *Kierowanie*, PWE, Warszawa 1999 r. s. 399 - swoją definicję opierają na sformułowaniu „jest to zamierzone projektowanie i wdrażanie innowacji strukturalnej, nowej polityki lub nowego celu bądź zmiana w filozofii, klimacie lub stylu działania organizacji” za praca zbior. pod red. J.M. Thomasa i W.G. Bennis, *The management of change and conflict*. Penguin, Baltimore 1972 r. s. 209.

dostosowania organizacji do otoczenia, podkreślają planowy charakter działań, systematyczność dążenia do przeprojektowania organizacji i potrzebę aktualizacji celów organizacji.

Zmiany są stałą cechą organizacji dostosowujących się do otoczenia. Motywami realizacji procedur zmiany są również potrzeby doskonalenia organizacji. Działania zmierzające do realizacji tego procesu można podzielić na działania w dwóch obszarach:

- **pierwszy obszar - działań projektowych** związany jest z przygotowaniem nowych rozwiązań systemowych mających znaleźć zastosowanie w organizacji poddawanej procesowi zmian. W obszarze tym realizuje się działania diagnozujące funkcjonowanie podsystemów w organizacji, następnie identyfikuje się dysfunkcje w działaniu poszczególnych podsystemów lub poszukuje rozwiązań idealnych satysfakcjonujących kreatorów zmiany. Wynikiem działań w tym obszarze są projekty zawierające rozwiązania docelowe:
- **drugi obszar - uzyskania akceptacji społecznej**, związany jest z przełamywaniem oporów pojawiających się u osób, które poddawane są procesowi zmian. Opory te mają swoje źródło w obawach przed zdarzeniami mogącymi zajść w przyszłości oraz w nowych warunkach, które powstaną w organizacji po zejściu zmian.

Oba obszary działań są tożsame z punktu widzenia oceny merytorycznej procesu zachodzącego w organizacji. Pamiętać należy jednak, że najlepiej przygotowany projekt określający docelowe rozwiązania nie gwarantuje sukcesu w jego wdrożeniu. Nawet najlepiej przygotowana zmiana przynosząca wymierne korzyści powoduje powstawanie oporów wobec jej wprowadzenia. Kreatorzy zmian winni zatem pamiętać, iż zmiana organizacyjna to w gruncie rzeczy zastosowanie w 10 % techniki, a w 90 % psychologii i socjologii.⁴

W literaturze przedmiotu wymieniane są najczęściej cztery główne źródła oporów wobec zmian.⁵

- **tkwiące w osobowości człowieka** - wynikają z lęku przed nieznanym, obawie przed sprostaniem nowej sytuacji, konieczności zmiany swojej sylwetki pracowniczej, potrzebie poszerzenia wiedzy i umiejętności oraz zmiany postaw, wyzbycie się dotychczasowych przyzwyczajeń i zmianie sposobu działania z podejścia rutynowego do kreatywnego, dotychczasowych negatywnych doświadczeń związanych ze zmianami;
- **tkwiące w oddziaływaniu grupy społecznej** - wynikają z nacisku formalnej lub nieformalnej grupy współpracowników, obawy, że zmiana naruszy interes grupy lub któregoś z jej członków, sprzeczności zmiany z obowiązującymi kulturowymi wartościami i normami postępowania, braku zaufania do kierownictwa kreującego zmianę;

⁴ Por. M. Czerna, *Organizacja przedsiębiorstw - metodologia zmian organizacyjnych*, Wyd. Uniwersytetu Gdańskiego, 1996, s.22;

⁵ Por. M. Czerna, *op. cit.*, s. 138 - 143;

- **tkwiące w samej zmianie** - wynikają z obawy obniżenia dotychczasowego poziomu zaspokajania potrzeb (obawa utraty pracy, obniżenie zarobków, zmiana przełożonego i grupy współpracującej, obniżenie prestiżu i zakresu władzy, zmiany pracy na trudniejszą bądź mniej ważną i mniej interesującą) oraz negatywnej oceny przyjętego rozwiązania;
- **tkwiące w organizacji procesu zmiany** - wynikająca z negatywnej oceny procesu wdrażania, braku dostatecznego uczestnictwa pracowników w całym procesie zmian, brak przełożenia efektów zmiany na mechanizmy motywacyjne dla realizatorów zmiany, błędy w procesie przekazu informacji.

Wymienione źródła oporów najczęściej nie występują pojedynczo w organizacji poddawanej procesowi zmian. W większości przypadków kreatorzy zmiany mają do czynienia z kilkoma lub wszystkimi zidentyfikowanymi źródłami oporów.

30.2. Przebieg procesu zmian w organizacji

Charakterystykę przebiegu procesu zmiany szeroko przedstawia M. Czerska⁶ zwracając szczególną uwagę na sprawność instytucji w trakcie wdrażania zmian. Według autorki bardzo ważnym aspektem, który winien być brany pod uwagę przez kreatorów procesów zmiany, jest „prawo dołka” zwane również „prawem siodła” obrazujące kształtowanie się sprawności organizacji w okresie wdrażania zmian. Projektując zmiany kreatorzy zakładają, iż efektem wdrożeniowym będzie podwyższenie sprawności organizacji. Jednakże, wyższa niż dotychczas sprawność organizacji nie pojawia się zaraz po rozpoczęciu procesu wdrażania zmian. Efektem rozpoczęcia procesu zmiany jest spadek sprawności organizacji spowodowany następującymi czynnikami:⁷

- obniżeniem wydajności, jakości, terminowości pracy w związku z zaabsorbowaniem zmianą;
- zerwaniem dotychczasowych więzi kooperacyjnych i konieczność budowania nowych;
- oporami ludzi przeciwko zmianom;
- koniecznością „docierania się” nowego technicznie oprzyrządowania, oprogramowania;
- uleganiu niekorzystnym naciskom wewnętrznym i zewnętrznym.
- kosztami przeprowadzenia badań i opracowania projektu;
- kosztami zakupu lub wykonania nowego oprzyrządowania i oprogramowania;
- kosztami zmian kadrowych i doskonalenia kwalifikacji.

⁶ Por. M. Czerska: *op. cit.*, s. 132 -1 43, oraz M. Czerska, *Kierowanie zmianą w organizacji*, w: A. Czermiński, M. Czerska, B. Nogalski, R. Rutka, J. Apanowicz, *Zarządzanie organizacjami*. Wyd. Dom Organizatora, Toruń 2001, s. 459 - 470.

⁷ Por. M. Czerska, *Kierowanie zmianą ... op. cit.*, s. 461.

Powyższe oznacza, że mamy do czynienia z procesem, który jest trudny do przywidzenia. Kreatorzy zmian podkreślają fakt, że nie ma możliwości określenia jednolitych granic czasowych i głębokości spadku sprawności organizacji w trakcie jej wdrażania. Jednakże, rozpoznanie czynników decydujących o głębokości i czasie trwania spadku sprawności pozwala przewidzieć kształtowanie się krzywej spadku sprawności firmy w trakcie zmian i podjąć działania mające zmniejszyć koszty procesu.

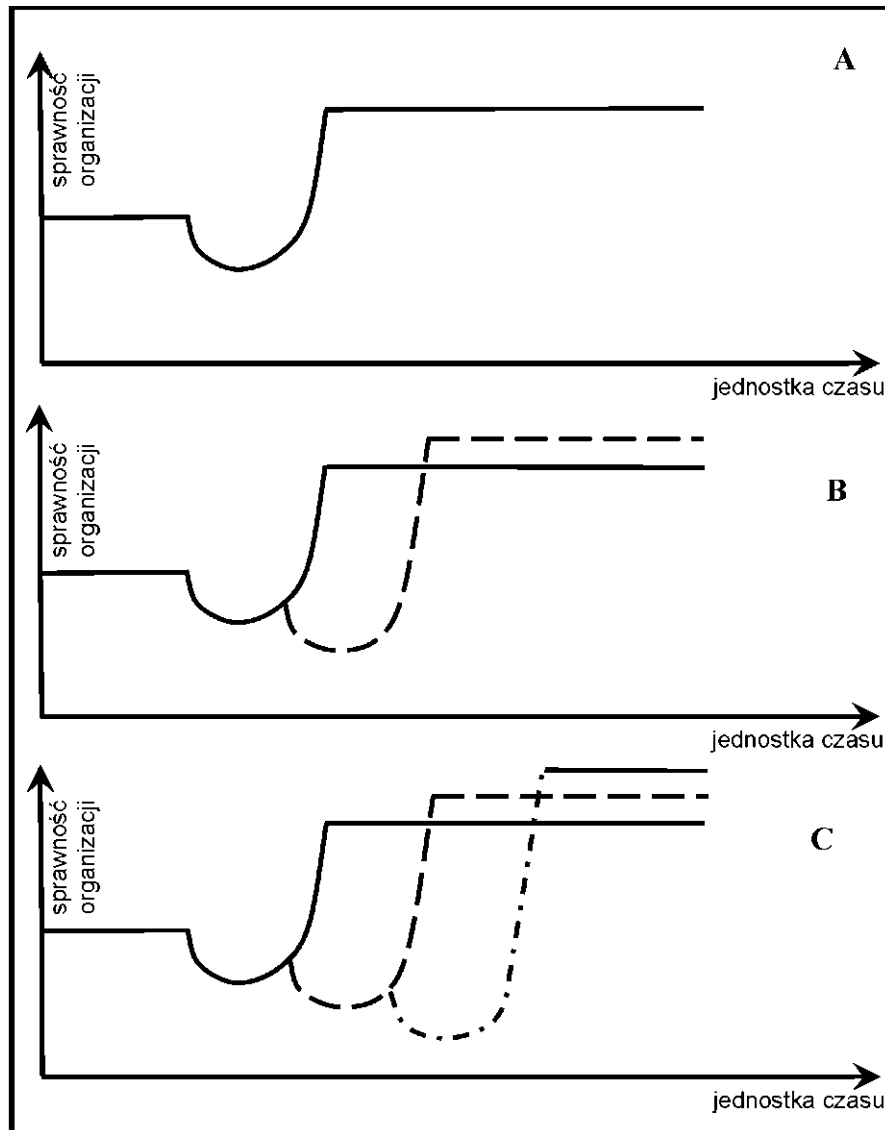
Jednym z podstawowych czynników wpływających na spadek sprawności organizacji w trakcie zmian jest opór społeczny wywołany obawą przed utratą pracy oraz towarzyszący temu zjawisku brak stabilizacji kadry zarządzającej. Zjawisko to znajduje swoje źródła w osobowości człowieka i organizacji procesu wdrażania zmiany w organizacji.

Jest to niebezpieczne zjawisko gdyż jego nasilenie zwiększa opór społeczny i w konsekwencji może doprowadzić do zatrzymania wdrażania przyjętego programu zmian. Opór społeczny może przyjąć różne formy włącznie z tymi najbardziej radykalnymi jak sabotowanie działań restrukturyzacyjnych czy też w postaci różnych form strajku. Konsekwencją tego może być zaprzestanie wdrażania zmian w fazie spadku sprawności organizacji i odsunięcie kreatorów zmiany od kierowania zmianą i przedsiębiorstwem. W takim przypadku mamy do czynienia z dwoma możliwymi wariantami zdarzeń:

- **pierwszy wariant** to zaprzestanie wdrażania zaprojektowanych zmian organizacyjnych. Przedsiębiorstwo pozostaje przez jakiś czas w stanie obniżonej sprawności działania a następnie powraca do stanu przed rozpoczęciem zmian. Oznacza to, że nakłady finansowe, materialne i pozamaterialne poniesione na przygotowanie projektów zmian oraz związane z podjęciem działań zmierzających do ich wprowadzenia zostają bezpowrotnie utracone.
- **drugi wariant** to próba kontynuowania zmian, jednakże w postaci akceptowalnej społecznie. Oznacza to, że w miejsce dotychczasowych kreatorów zmian pojawiają się nowi, którzy obiecują w zamian za poparcie swoich działań wyższą sprawność organizacji po wdrożeniu nowych rozwiązań. By uzyskać akceptację społeczną swoich rozwiązań skłonni są do składania daleko idących i kosztownych obietnic oraz realizacji populistycznych oczekiwań osób poddawanych procesowi zmian. Konsekwencją realizacji tak sformułowanej strategii zmiany jest pogłębienie spadku sprawności organizacji. Jeżeli nastąpi kolejny silny opór społeczny wywołujący zmianę strategii i idącą za tym zmianę kreatorów działań restrukturyzacyjnych, nastąpi kolejny spadek sprawności organizacji.

Charakterystykę zjawiska omawianego w drugim wariantcie przedstawia rysunek 30.1. Przedstawiono w nim trzy możliwe charakterystyki zjawiska spadku sprawności organizacji w trakcie wdrażania zmiany. Sekcja A rysunku przedstawia normalny przebieg krzywej charakteryzującej zjawisko zwane „prawem dołka”. Organizacja po chwilowym spadku sprawności osiąga

poziom dotychczasowej sprawności i w konsekwencji realizacji założonych celów strategii zmian dochodzi do założonego w projekcie poziomu sprawności. Sekcja B rysunku przedstawia sytuację, w której opór społeczny przybiera tak znaczne rozmiary, że kreatorzy zmian nie są w stanie ich zrealizować. Linia przerywaną zaznaczono przebieg procesu zmiany po zaniechaniu realizacji dotychczasowej koncepcji działań, pojawieniu się nowych kreatorów i nowych projektów.

Rys. 30.1. Zjawisko pogłębiania się spadku sprawności organizacji w procesie zmiany

Źródło: M. Czapiewski: oprac. własne

Sprawność organizacji pomimo przedstawienia w nowym projekcie wyższych efektów nie wzrasta, lecz następuje kolejny spadek i pogłębia się „dołek organizacyjny”. Sekcja C omawianego rysunku przedstawia zjawisko rozchwiania organizacji w wyniku często wprowadzanych zmian i braku konsekwencji w ich wdrażaniu. Efektem analizowanego zjawiska jest nie osiągnięcie założonych w zmianie celów, niższy niż przed wdrożeniem zmian poziom sprawności organizacji oraz bardzo niebezpieczne rozregulowanie poszczególnych podsystemów organizacji w tym podsystemu bezpieczeństwa i ochrony przedsiębiorstwa.

30.3. Prawne podstawy wdrażania zmian w podsystemach bezpieczeństwa i ochrony w przedsiębiorstwach

Podstawą do rozpoczęcia działań restrukturyzacji systemów bezpieczeństwa i ochrony w przedsiębiorstwach stało się uchwalenie w dniu 22 sierpnia 1997 roku Ustawy o ochronie osób i mienia⁸. Ustawa określała zasady tworzenia i funkcjonowania służb ochrony oraz obiekty, obszary i urządzenia podlegające obowiązkowej ochronie. Ustawa ta weszła w życie w dniu 27 marca 1998 roku. Jednakże jej działanie w ówczesnym czasie było ograniczone. Ograniczenie wynikało z faktu nie wydania i podpisania aktów wykonawczych umożliwiających funkcjonowanie ustawy.

Ustawa z 22 sierpnia była zupełnie nową formą prawną nakazującą obowiązkową ochronę obszarów, obiektów i urządzeń ważnych dla obronności, interesu gospodarczego i bezpieczeństwa publicznego. Nowe uwarunkowania prawne zobowiązywały wojewodów do stworzenia ewidencji dóbr państwowych podległych obowiązkowej ochronie. Proces ten znacznie się wydłużył w związku z wprowadzaniem reformy administracyjnej. Ponadto, w świetle przepisów ustawy wojewoda mógł narzucić formę ochrony. Jeżeli tego nie zrobił, decyzję w tym zakresie podejmowała osoba odpowiedzialna za bezpieczeństwo w danej jednostce organizacyjnej (kierownik zakładu - w praktyce prezes i członkowie zarządu - kreatorzy procesu restrukturyzacji). Ustawa nakłada obowiązek ochrony portów morskich, ujęć wody, wodociągów, linii energetycznych i telekomunikacyjnych, rurociągów paliwowych oraz magazynów rezerw państwowych. Dodatkowo określono, iż jednym z warunków działalności w zakresie ochrony instytucji wymienionych w ustawie jest posiadanie przez pracowników ochrony licencji pierwszego stopnia zaś przez kierownictwo służby - drugiego stopnia. By ją uzyskać pracownicy musieli ukończyć odpowiedni kurs i zdać egzamin w Komendzie Wojewódzkiej Policji. Przystąpienie do egzaminu warunkowane było posiadaniem przez pracownika odpowiedniego zaświadczenia lekarskiego. Brak w ówczesnym czasie odpowiedniego rozporządzenia Ministra Zdrowia powodował, że nie wiadomo było jaki rodzaj badań powinni przejść kandydaci do licencji. Przedstawione problemy dotyczące uwarunkowań prawnych wskazują, iż kreatorzy zmian w sferze ochrony obiektów gospodarczych już na początku

⁸ Dziennik Ustaw 1997 r nr 114 poz. 740.

swoich działań stanęli przed problemem braku stosownych przepisów uszczegóławiających realizację procesów dostosowawczych. Brak przepisów wykonawczych utrudniał identyfikację warunków realizacji procesów restrukturyzacji. Sytuacja tak trwała przez wiele lat a niektóre przepisy wykonawcze pojawiły się dopiero w 2003 roku⁹. W późniejszym okresie uwarunkowania prawne determinujące funkcjonowanie podsystemów bezpieczeństwa i ochrony w przedsiębiorstwach

30.4. Procesy zmian w systemach bezpieczeństwa i ochrony w przedsiębiorstwach

W pierwszej kolejności procesy zmian w funkcjonowaniu systemów bezpieczeństwa i ochrony zachodziły w przedsiębiorstwach o szczególnym znaczeniu dla gospodarki narodowej. Przedsiębiorstwa te w większości przypadków działały i działają w formule własnościowej jednoosobowych spółek skarbu państwa lub spółek kapitałowych z przewagą strategiczną Skarbu Państwa. Pierwszym etapem procesu zmian było dostosowanie podsystemów bezpieczeństwa i ochrony do uwarunkowań prawnych determinowanych przez cytowaną Ustawę o ochronie osób i mienia. Oznaczało to realizację procesów związanych z reorganizacją służb ochrony istniejących dotychczas w strukturach przedsiębiorstw. Działania te swoim zakresem obejmowały szkolenie pracowników w celu stworzenia podstaw teoretycznych i praktycznych do uzyskania wymaganych licencji. Znaczącą część przedsiębiorstw równocześnie podjęła działania związane z restrukturyzacją podmiotową. Działania te polegały na wydzieleniu z dotychczasowych struktur podmiotu gospodarczego zorganizowanych części mienia oraz obszarów organizacyjnych związanych z ochroną i usamodzielnienie ich w postaci spółek kapitałowych. Powstałe spółki były w całości lub w części uzależnione kapitałowo od dotychczasowego podmiotu macierzystego i świadczyły na jego rzecz usługi w zakresie ochrony osób i mienia.

Najczęstszymi motywami, poza spełnieniem determinantów prawnych, omawianych działań były:¹⁰

- optymalizacja kosztów obsługi sfery działalności podstawowej,
- poszerzenie rynku świadczonych usług,
- optymalizacja zatrudnienia,

⁹ np. Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 24 czerwca 2003 roku w sprawie obiektów szczególnie ważnych dla bezpieczeństwa i obronności państwa oraz ich szczególnej ochrony (Dz. U. Nr 116, poz. 1090) lub Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 15 kwietnia 2003 roku w sprawie wykazu spółek, przedsiębiorstw państwowych i jednostek badawczo - rozwojowych, prowadzących działalność na potrzeby bezpieczeństwa i obronności państwa, a także spółek realizujących obrót z zagranicą towarami, technologiami i usługami o znaczeniu strategicznym dla bezpieczeństwa państwa oraz dla utrzymania międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa (Dz. U. Nr 86, poz. 790).

¹⁰ Por. J. Senyszyn, T. Białas, M. Czapiewski, S. Twardowski, J. Szczukowski, *Procedura usamodzielniania służb logistycznych przedsiębiorstwa na przykładzie procesu restrukturyzacji służb ochrony*, w: „Pieniądze i więź” nr 3/2000 r. s. 78-82.

- zmniejszenie dynamiki wzrostu kosztów płac,
- prywatyzacja zorganizowanych części mienia,
- tworzenie organizacji o charakterze holdingowym.

Jako najważniejsze korzyści związane z realizacją procesu wydzielenia i usamodzielnienia służb ochrony wymienia się:

- zwiększenie szybkości podejmowania decyzji w wydzielonym podmiocie;
- uwolnienie kierownictwa jednostki macierzystej od konieczności podejmowania bieżących decyzji w zakresie funkcjonowania systemów ochrony;
- większą możliwość skupienia się kierownictwa jednostki macierzystej na działalności podstawowej;
- zwiększenie zainteresowania kierownictwa wydzielonego obszaru logistycznego organizacji zyskiem i jednocześnie nałożenie na to kierownictwo odpowiedzialności za jego osiągnięcie;
- lepsze możliwości pomiaru efektywności działania wydzielonego obszaru logistycznego;
- powolne obniżanie kosztów działalności wydzielonego obszaru;
- stworzenie nowej firmy mogącej konkurować w zakresie świadczonych usług z firmami zewnętrznymi;
- łatwiejszy dostęp do inwestorów zewnętrznych;
- poprawę efektywności zarządzania wydzielonymi zasobami;
- bardziej energiczne poszukiwanie przez kierownictwo wydzielonego obszaru nowych możliwości pracy poza strukturami jednostki macierzystej;

Zastosowane rozwiązania restrukturyzacyjne wiązały się z pewnymi niedogodnościami i zagrożeniami. Do najważniejszych z nich należą:

- zmiana systemu kontroli nad restrukturyzowanym obszarem z bezpośredniej na pośrednią;
- posiadanie lub pozyskanie odpowiednio wykwalifikowanych kadr zarządzających;
- przeprowadzenie wśród załogi restrukturyzowanego obszaru logistycznego organizacji działań przełamujących opory wobec projektowanych zmian;
- występowanie w początkowej fazie działania zwiększonych kosztów utrzymania służb ochrony związane ze zwiększeniem niezbędnego stanu zatrudnienia w nowym podmiocie (potrzeba zatrudnienia specjalistów ds. Finansowo - księgowych oraz handlowych lub też potrzeba korzystania z wyspecjalizowanych zewnętrznych firm) oraz doposażenie w niezbędny sprzęt.

Ważnym nurtem działań doskonalących funkcjonowanie systemów bezpieczeństwa i ochrony przedsiębiorstwa stał się rozwój wewnętrznych

struktur w tym zakresie. Po początkowym etapie restrukturyzacji służb ochrony z wykorzystaniem techniki outsorsingu pojawił się problem nadzoru wykonywanych usług w tym zakresie. Wraz z usamodzielnieniem obszarów organizacyjnych realizujących usługi w zakresie ochrony osób i mienia w samych przedsiębiorstwach pozostały szczątkowe struktury zajmujące się najczęściej prowadzeniem tajnych kancelarii. Specjaliści od ochrony znaleźli się poza strukturami przedsiębiorstw i pozostawali powiązani z macierzystym podmiotem tylko na podstawie zapisów umów o współpracy i o zakresie świadczonych usług. Zabrakło specjalistów od tworzenia i modyfikowania planów ochrony oraz zabezpieczenia przedsiębiorstw przed działaniami terrorystycznymi i niekonwencjonalnymi. Na początku lat dwutysięcznych przedsiębiorstwa zaczęły odbudowywać wewnętrzne struktury których głównym obszarem działań było stworzenie i prawidłowe funkcjonowanie systemu bezpieczeństwa w przedsiębiorstwie.

30.5. Rola kadry w tworzeniu i zarządzaniu podsystemem bezpieczeństwa i ochrony w przedsiębiorstwie

Przedsiębiorstwa o szczególnym znaczeniu dla gospodarki narodowej na początku lat dwutysięcznych stanęły przed problemem sprostania nowym wyzwaniom w zakresie bezpieczeństwa i ochrony. Zwłaszcza, po zamachach w Nowym Jorku okazało się, że dotychczas stosowane rozwiązania są niewystarczające a zakres i stopień zagrożeń zwiększył się znacząco. Powyższe, oznaczało podjęcie w przedsiębiorstwach działań zmierzających do stworzenia nowoczesnych systemów bezpieczeństwa i ochrony oraz doskonalenia już istniejących. Działania były realizowane w dwóch głównych płaszczyznach:

- pierwsza - związana była z doskonaleniem rozwiązań systemowych i techniczno - technologicznych i polegała na doskonaleniu planów ochrony przedsiębiorstwa, wdrażania nowoczesnych rozwiązań technicznych i technologicznych w zakresie bezpieczeństwa i ochrony.
- druga - związana była z profesjonalizacją kadr tworzących i zarządzających systemami bezpieczeństwa i ochrony zarówno w podmiotach macierzystych jak i w podmiotach zewnętrznych świadczących usługi na podstawie umów o współpracy. Poprzez odpowiedni dobór kadrowy jak i proces ciągłego szkolenia doskonalono kadry doprowadzając do wysokiej sprawności w realizacji zadań zarówno uniwersalnych jak i specjalistycznych. Podniesiono wymagania kwalifikacyjne a w szczególności osobowościowe, w stosunku do osób pełniących zadania w zakresie bezpieczeństwa i ochrony przedsiębiorstwa.

Preferowane umiejętności, cechy, osobowościowe i zainteresowania osoby pełniącej zadania w zakresie bezpieczeństwa i ochrony przedstawia tabela 30.1.

Tabela 30.1.

Cechy preferowane u osoby dopuszczonej do pracy w podsystemie bezpieczeństwa i ochrony przedsiębiorstwa

Kategoria wskaźników psychologicznej przydatności zawodowej	Cechy krytyczne	Cechy przydatne
Zdolności	<ul style="list-style-type: none"> • Wysoka inteligencja, • Zdolność koncentracji, podzielności i przeczutności uwagi • Dobra pamięć, • Rozumowanie logiczne (indukcyjne, dedukcyjne), • Łatwość wypowiedzania się w mowie i piśmie. • Spostrzegawczość. 	<ul style="list-style-type: none"> • Uzdolnienia urzędnicze, • Uzdolnienia techniczne.
Osobowość	<ul style="list-style-type: none"> • Umiejętność pracy w szybkim tempie, • Łatwość przerzucania się z jednej czynności na drugą, • Wytrzymałość na długotrwały wysiłek, • Otwartość na nowe doświadczenia, • Odporność emocjonalna, • Samokontrola, • Samodzielność, • Umiejętność podejmowania szybkich decyzji, • Umiejętność nawiązywania kontaktów interpersonalnych • Umiejętność postępowania z ludźmi, • Umiejętności kierownicze, • Umiejętność podporządkowania się, • Odwaga, • Wytrwałość, • Cierpliwość, • Dokładność. 	<ul style="list-style-type: none"> • Niezależność, • Gotowość do pracy w nieprzyjaznych warunkach środowiskowych, • Ciekawość, • Zdolność przekonywania, • Inicjatywa, • Kultura osobista.
Zainteresowania		<ul style="list-style-type: none"> • Techniczne, • Urzędnicze, • Społeczne.

Źródło: W. Klisz: oprac. własne

Podsystemy bezpieczeństwa i ochrony w przedsiębiorstwach stały się profesjonalnymi służbami realizującymi zadania na najwyższym poziomie.

Wysoką sprawność osiągnęły dzięki pozyskaniu specjalistów, którzy zakończyli swoją służbę w wojsku, policji lub innych zuniformizowanych organizacjach.

Jednakże, w przedsiębiorstwach o szczególnym znaczeniu dla gospodarki narodowej należących do Skarbu Państwa pojawiła się niebezpieczna dla funkcjonowania organizacji tendencja do zmian kadr zarządzających na najwyższych szczeblach wraz ze zmianami zachodzącymi w obsadzie centrów decyzyjnych odpowiedzialnych za funkcjonowanie gospodarki narodowej.

Nowe zarządy przystępowały do projektowania i wdrażania nowych rozwiązań organizacyjnych nie licząc się z rozpoczętymi już i realizowanymi przez poprzedników zmianami. Realizowane zmiany pociągały i pociągają za sobą zmiany kadrowe na niższych szczeblach zarządzania i dotyczą również obszarów bezpieczeństwa i ochrony organizacji. Konsekwencją tych działań jest pogłębianie spadku sprawności organizacji poddawanej procesowi zmiany oraz związana z tym destabilizacja podsystemu bezpieczeństwa i ochrony przedsiębiorstwa (por. rys. nr 1). Znaczący wpływ na to zjawisko ma:

- zwiększający się opór społeczny wobec wdrażania kolejnych zmian;
- brak stabilizacji zawodowej kadry średniego i niższego szczebla;
- konieczność szkolenia i zapoznawania nowych kadr z funkcjonowaniem podsystemu bezpieczeństwa i ochrony.

Powyższe powoduje wydłużenie czasu dochodzenia podsystemu do swojej poprzedniej sprawności. W przypadku podsystemu bezpieczeństwa i ochrony jest to zjawisko bardzo niebezpieczne dla przedsiębiorstwa.

Zakończenie

Ograniczony zakres opracowania nie pozwala autorom na omówienie całości problematyki związanej z wpływem stabilizacji kadry na sprawność funkcjonowania systemu bezpieczeństwa i ochrony w przedsiębiorstwie. Jednakże, autorzy pragną zwrócić szczególną uwagę na problemy związane z niebezpieczeństwem ciągłego wdrażania zmian bez uprzedniego przeanalizowania efektów dotychczasowych programów restrukturyzacyjnych i stwierdzenia czy zakładane cele zostały osiągnięte. Destabilizacja sprawności organizacji związana z tym zjawiskiem jest podstawową przyczyną powstawania oporów społecznych. Wpływa to również na sprawność funkcjonowania podsystemów bezpieczeństwa i ochrony w przedsiębiorstwie.

Bibliografia

1. Czermiński A., Czerska M., Nogalski B., Rutka R., Apanowicz J., *Zarządzanie organizacjami*, Wyd. Dom Organizatora, Toruń 2001.
2. Czerska M., *Organizacja przedsiębiorstw - metodologia zmian organizacyjnych*, Wyd. Uniwersytetu Gdańskiego, 1996.

3. Dziennik Ustaw z 1997 r. nr 114 poz. 740.
4. Mikołajczyk Z., *Zarządzanie procesem zmian w organizacjach*, Górnośląska Wyższa Szkoła Handlowa im. Wojciecha Korfanteo, Katowice 2003.
5. Praca zbiorowa pod red. Glińskiego B., Kuca B.R., *Podstawy Zarządzania Organizacjami*, PWE, Warszawa 1990.
6. Senyszyn J., Białas T., Czapiewski T., Twardowski T., Szczukowski J., *Procedura usamodzielniania służb logistycznych przedsiębiorstwa na przykładzie procesu restrukturyzacji służb ochrony*, w: „Pieniądze i więź” nr 3/2000.
7. Stoner J. A. F., Frejman R.E., Gilbert D.R., *Kierowanie*, PWE, Warszawa 1999.
8. Zarębska A., *Zmiany organizacyjne w przedsiębiorstwie - teoria i praktyka*, Difin, Warszawa 2002.

Summary

Job stabilization as a reference to efficiency of the safety and protection system in a company

The article refers to the influence of changes in the safety system of organizations. Based on practical experience, connected with designing, creating and improving the company functions, the authors discuss conditions, which facilitate those processes. What is more, the paper specifies the trends of the optimization process in creating safety systems and their functioning in organizations.

Jacek Winiarski

31. ZASTOSOWANIE PUNKTOWEJ WYCENY RYZYKA DO ZARZĄDZANIA BEZPIECZEŃSTWEM FUNKCJONOWANIA ORGANIZACJI GOSPODARCZEJ

Streszczenie

Celem artykułu jest wykazanie możliwości zastosowania metody punktowej wyceny ryzyka do wspierania procesów zarządzania bezpieczeństwem w organizacjach gospodarczych. W artykule zaprezentowano sposób wyznaczania jego wymiernych wielkości przed i po zastosowaniu działań zabezpieczających. Zaprezentowana analiza ilościowa wartości ryzyka może stanowić doskonałą podstawę do podejmowania decyzji dotyczących sposobów wykonywania zagrożonych procesów realizowanych w organizacjach gospodarczych.

Wstęp

Ryzyko towarzyszy wszelkim zmianom. Zmiany są konieczne, a tym samym ryzyko jest nieuniknione. Ryzyko jest obecne w każdym obszarze działalności człowieka. Najczęściej spotykane jest *ryzyko typowe*; jest ono związane z realizacją codziennych czynności (np. ryzyko wypadku samochodowego). Ryzyko to, mimo poważnych potencjalnych konsekwencji, nie jest na co dzień poddawane szczegółowej analizie i często nie trafia nawet do ludzkiej świadomości. Takie podejście do problematyki bezpieczeństwa życia codziennego jest zjawiskiem naturalnym, pozwalającym ludziom normalnie funkcjonować w warunkach pozornej stabilizacji¹.

31. 1. Definicja ryzyka i bezpieczeństwa

Frank Knight w latach 30. wieku XX podjął naukową próbę sformułowania definicji ryzyka poprzez odróżnienie ryzyka od niepewności. Przyjął, że niepewność to pojęcie dużo szersze od ryzyka. Założył, że niepewność to sytuacja w której można zidentyfikować źródła potencjalnego niepowodzenia, ale nie można w sposób ścisły określić prawdopodobieństwa ich materializacji. Niepewność nie jest mierzalna, a ryzyko to niepewność, którą można wyrazić za pomocą liczb. Według Knighta ryzyko określa się przy użyciu jednego z trzech rodzajów prawdopodobieństwa: matematycznego, statystycznego lub szacunkowego.²

Jedna z powszechnie używanych definicji bezpieczeństwa mówi, że jest to zbiór zagadnień z dziedziny zarządzania związany z szacowaniem i

¹ T.T Kaczmarek, *Ryzyko i zarządzanie ryzykiem. Ujęcie interdyscyplinarne*, Difin, Warszawa 2005.

² .F Knight, *Risk, uncertainty and profit*, London 1933.

kontrolą ryzyka pojawiającego się w trakcie realizacji procesów gospodarczych.³

31. 2. Punktowa metoda wyceny ryzyka

Szacowanie ryzyka metodą punktową odbywa się po dokonaniu szczegółowej ewidencji wszystkich procesów realizowanych w organizacji gospodarczej. Pierwszym etapem jest wyszczególnienie wszystkich zagrożonych działań. Tworzy się listy procesów (zadań), podczas wykonania których mogą pojawić się problemy z terminowością, planowaną wielkością środków finansowych przeznaczonych na ich realizację czy też zakresem czynności przewidzianym do wykonania.

Kolejny etap metody punktowej polega na pogrupowaniu wyszczególnionych zagrożonych procesów (ewentualnie indywidualnych zadań wchodzących w skład analizowanego procesu) według określonych kategorii. Stosowana powszechnie w praktyce kateria składa się z czterech elementów. Wyróżnia się w niej kategorie ryzyka: *techniczną*, *organizacyjną*, *finansową* i *zewnętrzną*. Przyjmuje się, że wagi tych kategorii wynoszą odpowiednio 3, 4, 5, 4, (prezentuje je tabela 31.1.).⁴

Tabela 31. 1.

Kategorie ryzyka

Kategorie	Waga
Techniczna	3
Organizacyjna	4
Finansowa	5
Zewnętrzna	4

Parametr *waga* określa ważność procesów (zadań) z danej kategorii ze względu na możliwość ich wpływu na funkcjonowanie organizacji. Istotnym jest to, by ocenianie zagrożenia zostało wykonane z punktu widzenia jego wpływu na całą działalność firmy, a nie z poziomu bezpieczeństwa poszczególnych procesów. Wprowadzone wagi pozwalają na szacowanie wartości ryzyka w poszczególnych kategoriach oraz na wyliczenie wartości ryzyka całkowitego przed i po podjęciu działań zapobiegawczych.

Po przyporządkowaniu wszystkich wyszczególnionych zagrożonych procesów do określonych kategorii, następnym etapem omawianej metody jest przypisanie każdemu z nich *wartości* ryzyka (rangi) według skali zaprezentowanej w tabeli 31.2.

³ K. Frączkowski, *Zarządzanie projektem informatycznym*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Wrocławskiej, Wrocław 2003.

⁴ K. Frączkowski, *Zarządzanie projektem informatycznym*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Wrocławskiej, Wrocław 2003.

Tabela 31. 2.

Wartości ryzyka		
Prawdopodobieństwo	Znaczenie	Wartość (ranga)
0,01 - 0,19	Pomijalne	1
0,20 - 0,39	Niskie	2
0,40 - 0,59	Średnie	3
0,60 - 0,79	Wysokie	4
0,8 - 0,99	Katastrofalne	5

Specjaliści posługujący się w praktyce metodą punktową zalecają sporządzenie tabelki (najlepiej w programie *MS Excel*), w której będą wyszczególnione wszystkie numery procesów (zadań) *ID*, *nazwy procesów* mogące stać się źródłami ryzyka, oraz będą dodane kolumny *kategoria* i *wartość*.

Tabela 31. 3.

Przykładowe procesy generujące[^] ryzyko

ID	Nazwa zadania/procesu	Kat.	Wart.	Objawy	Opis przyczyn
40	Opóźnienie w otrzymaniu części zamiennych	T	4	Serwisanci zgłaszają braki	Problemy z firmą świadcząca usługi logistyczne
43	Integracja wykonywanych procedur produkcji	T	3	Brak dokumentu z opracowanymi procedurami	Procedury nie są spójne
52	Budowa sieci komputerowej	F	4	Brak sprzętu do instalacji	Brak wymaganych zasobów finansowych, nie wykonanie przelewu płatności do dostawcy sprzętu
67	Instalacja serwera	F	5	Brak serwera	Brak wymaganych zasobów finansowych

ID	Nazwa zadania/procesu	Kat.	Wart.	Objawy	Opis przyczyn
					sprzęt nie dotrze na czas
104	Wprowadzanie danych do serwisu bazy WWW	Z	3	System nie gotowy do testów adaptacyjnych	Brak kompletu materiałów, które mają być zamieszczone w serwisie WWW
109	Uruchomienie zintegrowanej bazy danych	Z	3	System nie gotowy do testów	Nieudana konwersja danych z starego systemu
110	Szkolenie użytkowników	O	5	Opóźn. w szkoleniu	Trudności z ustaleniem dogodnego dla wszystkich terminu szkolenia
111	Szkolenie administratorów	O	4	Opóźn. w szkoleniu	Trudności z ustaleniem dogodnego dla wszystkich terminu szkolenia

Dodatkowo zalecane jest umieszczenie jeszcze dwóch dodatkowych kolumn. Pierwsza ma zadanie prezentację *Objawów*, którymi będzie charakteryzowało się dane ryzyko (tzw. ewidencja symptomów poprzedzających wystąpienie zagrożenia). Druga to *Opis przyczyn* generujących dane zagrożenia dla analizowanego w wierszu procesu (zadania). Ostateczny wynik opisanych czynności prezentowanej metody przedstawiono w tabeli 31.3.

Kolejnym etapem metody punktowej jest wyliczenie wartości ryzyka według wzorów przedstawionych poniżej. Liczy się ryzyko dla poszczególnych kategorii oraz ryzyko całkowite projektu.

- Ryzyko nieznormalizowane kategorii dla danej kategorii

$$R_x = \frac{\sum R_v}{n}$$

- Ryzyko znormalizowane kategorii dla danej kategorii

$$R_{zn_x} = \frac{R_x w_x}{w_{sr}} \quad (2)$$

- Ryzyko nieznormalizowane całego projektu

$$R_{cat} = \frac{\sum R_x}{k} \quad (3)$$

- Ryzyko znormalizowane całego projektu

$$R_{zn_cat} = \frac{\sum R_{zn_x}}{k} \quad (4)$$

gdzie:

1 ... v ... n - liczba zadań w projekcie należących do danej kategorii ryzyka,

1 ... x ... k - liczba kategorii (k = 4),

R_v - wartość ryzyka dla v zdarzenia należącego do danej kategorii,

$R_v = \{1, 2, 3, 4, 5\}$,

w_x - waga ryzyka kategorii $w_x = \{3, 4, 5\}$,

w_{sr} - średnia wartość wagi wyliczana ze wzoru:

$$w_{sr} = \frac{\sum w_x}{k} \quad (5)$$

Zaproponowana powyżej normalizacja wartości ryzyk ma za zadanie wyrównanie skrajnych i subiektywnych ocen zagrożeń ze strony wykonawców, kierowników zespołów czy też samego menedżera projektu.

Uzyskane wyniki dla wielkości z tabeli 3 są przedstawione w tabeli 5 w kolumnach *przed akcją*. Po wykonaniu obliczeń kolejnym etapem metody punktowej jest zaplanowanie czynności zapobiegawczych minimalizujących ryzyko wyszczególnionych procesów (zadań). W celu przejrzystej prezentacji propozycji prewencji zalecane jest wykonanie kolejnej tabeli, w której w pierwszej kolumnie będą umieszczone *ID* zadań, jakich dana akcja ma dotyczyć, druga będzie zawierać krótką charakterystykę *akcji zapobiegawczej*, w trzeciej znajdzie się szacunkowy *koszt* przeprowadzenia

prewencji a w kolejnych zostaną umieszczone *kategorie, wartość ryzyka* dla tego zadania po zastosowaniu prewencji oraz przewidywane *skutki* wprowadzenia czynności zapobiegawczych. Przykład fragmentu takiego zestawienia zawiera tabela 31.4.

Tabela 31.4.

Akcje zapobiegawcze minimalizujące ^ ryzyko

ID	Akcja zapobiegawcza	Koszt [zł]	Kat.	Wart. ryzyka	Skutki
40	Zawarcie umowy z inną firmą logistyczną	1800	T	2	Alternatywna współpraca z dwoma dostawcami części zamiennych
43	Trzy spotkania w trakcie planowania procesu produkcji	-	T	2	Wykrycie i wyeliminowanie niespójności w planowanym procesie
52 67	Zaciągnięcie kredytu na zakup sprzętu komputerowego	600	F	3 3	Zwiększenie pewności iż sprzęt zamówiony dotrze na czas do firmy
104	Opracowanie części materiałów na wyjeździe strategicznym	-	Z	2	Materiały będą na czas
109	Filtry do konwersji danych należy zamówić u wykonawcy „starego systemu”	600	Z	2	Udana konwersja danych z starego do nowego systemu
110 111	Dwudniowe wyjazdowe szkolenie	2600	O	2 2	Pracownicy przeszkoleni na czas

Po wykonaniu tabeli 31.4., muszą zostać wyliczone ponownie wskaźniki od (1) do (4). Uzyskane wyniki dla omawianego przykładu zostały umieszczone w tabeli 31.5. w kolumnach *Po akcji*. Obliczenia te pozwoliły na wyznaczenie poziomu ryzyka zarówno przed podjęciem czynności zapobiegawczych jak i po ich planowanym wykonaniu.

Dzięki uzyskanym wynikom kierownictwo projektu może dokonać oceny, czy planowane czynności zapobiegawcze doprowadzą do zmniejszenia wielkości ryzyka w projekcie do poziomu akceptowalnego oraz jaki będzie koszt proponowanych działań prewencyjnych.

Tabela 31.5.

Zbiorcze zestawienie ryzyka

Kategorie	Waga	Nieznormalizowane		Znormalizowane	
		Przed akcją	Po akcji	Przed akcją	Po akcji
Techniczna	3	3,50	2,00	2,63	1,50
Organizacyjna	4	4,50	2,50	4,50	2,50
Finansowa	5	4,50	2,00	5,63	2,50
Zewnętrzne	4	3,00	2,00	3	2,00
Całkowita		3,88	2,25	3,94	2,28

Zaproponowane w artykule akcje zapobiegawcze dla analizowanych procesów (zadań) zmniejszają ryzyko nieznormalizowane z 3,88 do 2,25, a znormalizowane z 3,94 do 2,28. Wielkość zmiany wynosi więcej niż jeden rząd. Koszt dodatkowy, jaki będzie trzeba ponieść z przedsięwzięciami zapobiegawczymi to 5600 zł. Akcje zapobiegawcze 43 i 104 są związane z modyfikacjami organizacji pracy, nie generują kosztów. Wyniki sumaryczne uzyskane dla całego projektu przed i po działaniach prewencyjnych przedstawia tabela 31.6.

Ostateczną decyzję o wykonaniu akcji zapobiegawczych podejmuje kierownik projektu po konsultacjach z inwestorami. Każdy biznesowy projekt ma ograniczoną wielkość budżetu i związany z tym akceptowalny poziom ryzyka. Jeżeli zdaniem decydentów, wyliczone ryzyko przed prewencją jest niedopuszczalne, a koszty jego zmniejszenia są akceptowalne, wówczas z pewnością zostaną wykonane zaproponowane czynności zapobiegawcze

Tabela 31.6.

Wyniki obliczeń szacunkowych ryzyka

L.p.	Rodzaje ryzyka	Wartość
1	Ryzyko całkowite projektu	3,88
2	Ryzyko całkowite projektu znormalizowane	3,94
3	Koszty prewencji	5600 zł
4	Ryzyko całkowite projektu po akcjach zapobiegawczych	2,25
5	Ryzyko całkowite projektu znormalizowane po akcjach zapobiegawczych	2,28

Gdy wyliczona wielkość ryzyka (przed prewencją) jest za duża, a koszty zniwelowania tego stanu są uznawane za niedopuszczalne (przekraczają zaplanowaną wielkość budżetu) wówczas menedżerowie mają dylemat. Możliwe są trzy zasadnicze warianty dalszych działań:

- zaniechanie realizacji projektu,
- zmniejszenie kosztów ponoszonych na środki prewencji (wówczas powstaje pytanie czy wielkość ryzyka projektu będzie dostatecznie mała, aby została uznana za akceptowalną),
- uzyskanie większych środków finansowych przeznaczonych na realizację projektu.

Wnioski końcowe

Bezpieczeństwo i związane z nim pojęcie ryzyka w swojej naturze są wielkościami opisowymi. Do ich charakterystyki doskonale nadaje się analiza jakościowa. Często bywa ona jednak niewystarczającym narzędziem do wspierania procesów zarządzania przedsięwzięciami w organizacjach gospodarczych. Uczynienie z ryzyka wielkości wymiernej pozwala na wyliczenie odpowiednio skonstruowanych parametrów, przydatnych zwłaszcza w trakcie planowania polityki bezpieczeństwa firmy.

Jak wykazano w prezentowanym artykule, jednym z użytecznych narzędzi planowania polityki bezpieczeństwa w organizacji gospodarczej jest punktowa metoda wyceny ryzyka.

Pozwala ona na wyliczenie czterech parametrów, wyznaczanych przed i po podjęciu planowanych akcji prewencyjnych. Uzyskane wyniki stanowią doskonałą wskazówkę do podejmowania uzasadnionych decyzji poprzez menedżerów zarządzających firmą.

Bibliografia

1. Chapman Ch., Ward S., *Project risk management processes, techniques and insights*, J Wiley & Sons, Chichester 1997.
2. Frączkowski K., *Zarządzanie projektem informatycznym*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Wrocławskiej, Wrocław 2003.
3. Kaczmarek T.T., *Ryzyko i zarządzanie ryzykiem. Ujęcie interdyscyplinarne*, Difin, Warszawa 2005.
4. Knight F., *Risk, uncertainty and profit*, London 1933.

Summary

Implementation of point evaluation of risk in the management of enterprise security

The aim of the article is to prove the possibility of applying the point method of risk evaluation to support the process of safety management in enterprises. The article presents the method of approximating the value of risk before and after the application of counteracting measures. The quantitative analysis of risk value can constitute an excellent base for decision making with respect to ways of executing the endangered processes carried out in enterprises.

Pawel Antonowicz

32. SCORINGOWE METODY OCENY PERSPEKTYW FUNKCJONOWANIA PRZEDSIĘBIORSTW NA RYNKU

Streszczenie

W artykule została podjęta problematyka prognozowania przyszłej kondycji ekonomiczno-finansowej przedsiębiorstw. Autor dokonał badania zdolności predykcyjnych 52 różnych modeli prognozowania upadłości przedsiębiorstw. Próba testowa objęła 208 podmiotów sklasyfikowanych według kodów PKD do trzech grup: jednostek produkcyjnych, handlowych oraz usługowych. Na podstawie badań opracowany został ranking najwyżej ocenionych modeli predykcji upadłości polskich przedsiębiorstw.

Wstęp

Prowadzenie działalności w gospodarce wolnorynkowej oznacza konieczność ciągłego funkcjonowania podmiotu na granicy niepewności i ryzyka. Systematyczna analiza ryzyka w celu jego zrelatywizowania jest podstawowym elementem występującym w wielu metodach i narzędziach związanych z zarządzaniem przedsiębiorstwem. Otoczenie współczesnego przedsiębiorstwa poddawane powinno być więc ciągłej i konsekwentnej analizie, gdyż sukces w walce konkurencyjnej uzależniony jest od posiadanej informacji, a także praktycznych umiejętności implementacji przez organizację wypływających z tej analizy wniosków. Jedną z podstawowych determinant przetrwania podmiotu w długim okresie jest ciągły monitoring zmian zachodzących zarówno w otoczeniu wewnętrznym, jak również zewnętrznym. Implikacją tych zmian jest stosowanie w przedsiębiorstwach różnego typu systemów wczesnego ostrzegania przed sytuacjami kryzysowymi. Zgodnie z poglądami A. H. Willet'a¹, ryzyko jest „pewną obiektywną prawidłowością cechującą świat realny, którą jednostka subiektywnie postrzega i interpretuje”.² Całkowite wyeliminowanie ryzyka jest niemożliwe, natomiast racjonalność działań zmierza ku jego ograniczeniu, przez co należy rozumieć wszelkie działania mające na celu „identyfikację, mierzenie oraz kontrolowanie jego poziomu w celu zabezpieczenia przed niepożądanymi, ujemnymi skutkami”.³ Analiza taka jest zatem podstawowym i obligatoryjnym elementem występującym w wielu metodach zarządzania ryzykiem działalności gospodarczej.

Metody te można podzielić zasadniczo na dwie główne grupy: metody organizacyjne (fizyczne), polegające na unikaniu ryzyka przez zaprzestanie działalności obciążonej ryzykiem, lub na jego redukcji poprzez

¹ A. H. Willet: *The Economic Theory of Risk Insurance*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia 1951, s. 6.

² Z. Wilimowska: *Ryzyko inwestowania*, Ekonomika i Organizacja Przedsiębiorstwa nr 7/1998, Wyd. ORGMASZ, Warszawa 1998, s. 5.

³ D. Dziawgo: *Zarządzanie ryzykiem w banku komercyjnym*, „Bankowość. Podręcznik dla studentów”, pod red. J. Głuchowskiego, J. Szambelańczyk, Poznań 1999, s. 354.

zabezpieczenia fizyczne, edukację, procedury ochronne, dywersyfikację, a także metody finansowe, polegające na zatrzymaniu ryzyka lub na jego transferze przez aktywną redukcję, przeniesienie odpowiedzialności.⁴

W celu punktowego określenia ryzyka bankructwa poddawanego analizie podmiotu wykorzystuje się obok rozbudowanych narzędzi analizy ekonomiczno-finansowej systemy wczesnego ostrzegania oparte na analizie dyskryminacyjnej, określane w literaturze przedmiotu jako modele *Z-score*. Przyjmują one postać funkcji, których parametrami są wagowo wyrażone wskaźniki oparte na danych pochodzących ze sprawozdań finansowych poddawanych badaniu podmiotów.

32.1. Przedmiot badań

Badania, których wyniki zostały opisane w niniejszym artykule, oparte zostały na analizie dwóch grup przedsiębiorstw: niewypłacalnych, które stanowią w badaniach przedsiębiorstwa upadłe, oraz przedsiębiorstw „dobrych”, czyli niezagrożonych upadłością. Łącznie poddano analizie 208 przedsiębiorstw, w których 89 jednostek stanowiły podmioty upadłe, natomiast 119 jednostek posiadało „dobrą” kondycję ekonomiczno-finansową.⁵ Przedmiotem przeprowadzonych badań była analiza porównawcza zdolności predykcyjnych 52 modeli prognozowania upadłości przedsiębiorstw (36 polskich oraz 16 modeli zagranicznych). Zakres czasowy badań obejmuje analizę sprawozdań finansowych w postaci bilansów oraz rachunków zysków i strat za lata 1999-2005. Tak szeroki zakres danych pozwolił na zbudowanie jednolitej płaszczyzny porównawczej dla wszystkich analizowanych modeli.

⁴ P. Tyrała: *Zarządzanie kryzysowe. Ryzyko - bezpieczeństwo - obronność*, Wyd. Adam Marszałek, Toruń 2001, s. 21.

⁵ Dobór próby 119 jednostek upadłych został przeprowadzony na podstawie grupowania podmiotów funkcjonujących w formie spółek kapitałowych, mających siedzibę na terenie województwa pomorskiego, które zostały w latach 2003-2004 postawione w stan upadłości przez sąd I instancji. Źródła sprawozdań finansowych podmiotów poddanych badaniu pochodziły z: analizy akt upadłościowych z Wydziału XX Gospodarczego Sądu Rejonowego - dla spraw upadłościowych i naprawczych w Gdańsku; analizy akt z czytelnicy Wydziału XII oraz Wydziału XVI Gospodarczego Sądu Rejonowego Krajowego Rejestru Sądowego w Gdańsku oraz analizy sprawozdań finansowych podmiotów, zawartych w Monitorze Polskim B. Druga grupa przedsiębiorstw została wybrana na podstawie ogólnopolskiego rankingu „Gazeta Biznesu - Edycja 2004”, przeprowadzanego corocznie przez Puls Biznesu. Były to zatem podmioty, które charakteryzowały się najwyższą dynamiką przychodów w latach 2001-2003 oraz spełniły następujące warunki: rozpoczęły działalność przed 2001 rokiem i prowadziły ją nieprzerwanie do 31.XII.2003 r., w roku 2001 wykazały sprzedaż na poziomie nie niższym niż 3 mln zł i nie wyższym niż 300 mln zł, w okresie 2001-2003 wykazywały dodatni wynik finansowy, oraz w okresie 2001-2003 z roku na rok wykazywały wzrost sprzedaży. Aby dokonać oceny zdolności predykcyjnych poszczególnych modeli prognozowania upadłości przedsiębiorstw należało dokonać wyboru właśnie takich dwóch grup jednostek, których standing ekonomiczno-finansowy zdecydowanie się różnił.

32.2. Metodologia oceny zdolności prognostycznych modeli

Jako syntetyczną miarę porównawczą modeli autor przyjął macierz klasyfikacji przedsiębiorstw⁶ (tabela nr 32.1). Miarami jakości modelu w konstrukcji tej macierzy jest sprawność I stopnia (SPI) oraz błąd pierwszego stopnia (BI), charakteryzujące poprawność klasyfikacji podmiotów uznanych *a priori* za „bankrutów”, oraz sprawność II stopnia (SPII) oraz błąd II stopnia (BII), które charakteryzują cząstkową sprawność modelu w odniesieniu do klasyfikacji przedsiębiorstw uznanych za „wypłacalne”.⁷

Tabela 32.1.

Metodologia konstrukcji uszczegółowionej macierzy klasyfikacji przedsiębiorstw w podziale na podmioty P / H / U

Wyszczególnienie	Rzeczywista przynależność przedsiębiorstw do grupy „bankrutów”			Rzeczywista przynależność przeds. do grupy podmiotów niezagrożonych upadłością		
	PROD.	HANDL.	USŁUG.	PROD.	HANDL.	USŁUG.
Prognozowana liczba bankrutów (dla t-1)	P1P	P1H	P1U	NP2P	NP2H	NP2U
Prognozowana liczba przeds. niezagrożonych upadłością (dla t-1)	NP1P	NP1H	NP1U	P2P	P2H	NP2U
SPRAWNOŚĆ MODELU:	Przedsiębiorstwa produkcyjne		Przedsiębiorstwa handlowe		Przedsiębiorstwa usługowe	
- SPRAWNOŚĆ I STOPNIA	SPIP		SPIH		SPIU	
- BŁĄD I STOPNIA	BIP		BIH		BIU	
- SPRAWNOŚĆ II STOPNIA	SPIIP		SPIIH		SPIIU	
- BŁĄD II STOPNIA	BIIP		BIIH		BIIU	
-SPRAWNOŚĆ OGÓLNA Z PRÓBY	SPP		SPH		SPU	
-BŁĄD OGÓLNY Z PRÓBY	BP		BH		BU	
-ŚREDNIA SPRAWNOŚĆ OGÓLNA	ŚSPP		ŚSPH		ŚSPU	
-ŚREDNI BŁĄD OGÓLNY	ŚBP		ŚBH		ŚBU	

Źródło: Opracowanie własne.

32.3. Ranking modeli prognozowania upadłości przedsiębiorstw

Syntetyczna macierz przedstawiająca miary sprawności oraz błędy prognozy 52 poddanych badaniu modeli prognozowania upadłości przedsiębiorstw przedstawiona została w tabeli 32.2. Dwa pierwsze miejsca spośród wszystkich poddanych analizie polskich modeli prognozowania upadłości przedsiębiorstw (kryterium max ŚSP) zajęły modele Z_{71 NE PAN} oraz Z_{6 INE PAN}, opracowane pod kierunkiem E. Mączyńskiej w INE PAN.⁸

⁶ P. Antonowicz: *Systemy wczesnego ostrzegania w prognozowaniu upadłości przedsiębiorstw*, praca doktorska, Uniwersytet Gdański, Sopot 2006, s. 123 - 125.

⁷ Przedstawione cząstkowe sprawności oraz błędy modeli oparte są o następujące zagregowane wielkości: (P1) - liczba „bankrutów” zaklasyfikowana do grupy przedsiębiorstw upadłych; (NP1) - liczba „bankrutów” zaklasyfikowana do grupy przedsiębiorstw nie zagrożonych upadłością; (P2) - liczba przedsiębiorstw „zdrowych” zaklasyfikowana do grupy przedsiębiorstw nie zagrożonych upadłością; (NP2) - liczba przedsiębiorstw „zdrowych” zaklasyfikowana do grupy przedsiębiorstw upadłych.

⁸ E. Mączyńska, *Globalizacja ryzyka a systemy wczesnego ostrzegania przed upadłością przedsiębiorstw*, w: D. Appenzeller, *Upadłość przedsiębiorstw w Polsce w latach 1990-2003*.

Tabela 32.2.

**Sprawności i błędy klasyfikacji dla poddanych badaniu modeli
prognozowania upadłości przedsiębiorstw (wg max ŚSP)**

LP.	Model (nazwa oraz autor)	Miary sprawności i błędu prognozy					
		SPI	BI	SPII	BII	ŚSP	ŚB
1	Model Z7-INE PAN	93,8%	6,2%	95,8%	4,2%	94,8%	5,2%
2	Model Z6-INE PAN	89,2%	10,8%	99,2%	0,8%	94,2%	5,8%
3	Model ZM E.Mączyskiej MAD - (Funkcja Jacobsa)	89,1%	10,9%	99,2%	0,8%	94,1%	5,9%
4	Model ZHCP-"Poznański"-M.Hamrol,B.Czajka,M.Rechocki	94,3%	5,7%	93,3%	6,7%	93,8%	6,2%
5	Model ZBP1 - B.Prusaka	94,3%	5,7%	90,8%	9,2%	92,5%	7,5%
6	Model ZBP2 - B.Prusaka	95,4%	4,6%	88,2%	11,8%	91,8%	8,2%
7	Model ZDW - DAMenzby	85,9%	14,1%	97,5%	2,5%	91,7%	8,3%
8	Model ZA3 - E.I.Altman'a	97,2%	2,8%	85,7%	14,3%	91,4%	8,6%
9	Model ZA1 - E.I.Altman'a (1968 r.)	84,5%	15,5%	95,0%	5,0%	89,7%	10,3%
10	Model ZA2 - E.I.Altman'a (1984 r.)	80,3%	19,7%	98,3%	1,7%	89,3%	10,7%
11	Model ZGG2 - G.Gebharda	87,1%	12,9%	90,8%	9,2%	88,9%	11,1%
12	Model ZAS1 - D.Appenzeller i K.Szarzec	81,3%	18,8%	96,6%	3,4%	88,9%	11,1%
13	Model ZBP3 - B.Prusaka	93,0%	7,0%	84,9%	15,1%	88,9%	11,1%
14	Model ZAL - E.I.Altman'a i M.Lavallee'a	95,8%	4,2%	80,7%	19,3%	88,2%	11,8%
15	Model ZAS2 - D.Appenzeller i K.Szarzec	78,1%	21,9%	98,3%	1,7%	88,2%	11,8%
16	Model ZSS - P.Stępnia i T.Strąka	98,6%	1,4%	77,3%	22,7%	88,0%	12,0%
17	Model Z5-INE PAN	76,9%	23,1%	98,3%	1,7%	87,6%	12,4%
18	Model ZDW-A - D.Wędzkiego	76,1%	23,9%	99,2%	0,8%	87,6%	12,4%
19	Model ZSSM1 - P.Stępnia i T.Strąka	94,4%	5,6%	80,7%	19,3%	87,5%	12,5%
20	Model ZSSM2 - P.Stępnia i T.Strąka	97,2%	2,8%	77,3%	22,7%	87,2%	12,8%
21	Model ZDW-E - D.Wędzkiego	91,5%	8,5%	80,7%	19,3%	86,1%	13,9%
22	Model ZDH3 - D.Hadasik	74,3%	25,7%	97,5%	2,5%	85,9%	14,1%
23	MODEL ZH A.HOLDY	78,9%	21,1%	92,4%	7,6%	85,7%	14,3%
24	Model ZDH4 - D.Hadasik	69,2%	30,8%	98,2%	1,8%	83,7%	16,3%
25	Model ZDH1 - D.Hadasik	70,8%	29,2%	96,4%	3,6%	83,6%	16,4%
26	Model ZGLVS - G.L.V.Springate'a	73,2%	26,8%	93,3%	6,7%	83,3%	16,7%
27	Model ZSSM3 - P.Stępnia i T.Strąka	97,2%	2,8%	68,9%	31,1%	83,0%	17,0%
28	Model ZDH2 - D.Hadasik	67,7%	32,3%	98,2%	1,8%	82,9%	17,1%
29	Model ZGS5 GWP - J.Gajdki i D.Stosa	65,7%	34,3%	100,0%	0,0%	82,9%	17,1%
30	Model ZBP4 - B.Prusaka	98,6%	1,4%	66,4%	33,6%	82,5%	17,5%
31	Model ZKB1 - K.Beermann'a (prognoza 1 rok)	86,7%	13,3%	78,2%	21,8%	82,4%	17,6%
32	Model ZDH5 - D.Hadasik	64,6%	35,4%	99,1%	0,9%	81,9%	18,1%
33	Model Z3-INE PAN	58,1%	41,9%	100,0%	0,0%	79,0%	21,0%
34	Model ZGS3 - J.Gajdki i D.Stosa	94,3%	5,7%	62,2%	37,8%	78,2%	21,8%
35	Model ZDW-B - D.Wędzkiego	60,6%	39,4%	95,8%	4,2%	78,2%	21,8%
36	Model ZGS4 - J.Gajdki i D.Stosa	97,1%	2,9%	53,8%	46,2%	75,5%	24,5%
37	Model ZDW-D - D.Wędzkiego	74,3%	25,7%	67,2%	32,8%	70,8%	29,2%
38	Model Z4-INE PAN	37,1%	62,9%	100,0%	0,0%	68,5%	31,5%
39	Model ZKB2 - K.Beermann'a (prognoza 2 lata)	76,7%	23,3%	58,0%	42,0%	67,3%	32,7%
40	Model Punktowej Oceny - G.Weinrich'a	35,0%	65,0%	98,2%	1,8%	66,6%	33,4%
41	Model ZKB3 - K.Beermann'a (prognoza 3 lata)	71,7%	28,3%	61,3%	38,7%	66,5%	33,5%
42	Model ZGS2 - J.Gajdki i D.Stosa	98,6%	1,4%	26,9%	73,1%	62,7%	37,3%
43	Model ZGG3 - GGebhard'a	25,0%	75,0%	100,0%	0,0%	62,5%	37,5%
44	Model ZKB4 - K.Beermann'a (prognoza 4 lata)	86,7%	13,3%	37,8%	62,2%	62,2%	37,8%
45	Model ZPS M.Pogodzińskiej i S.Sojaka	22,9%	77,1%	100,0%	0,0%	61,4%	38,6%

Źródło: Obliczenia własne na podstawie analizy sprawozdań finansowych przedsiębiorstw poddanych badaniu.

Teoria i praktyka, „Zeszyty Naukowe” nr 49/2004, Wyd. Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, Poznań 2004, s. 107 - 117.

Tabela 32.2-cd.

Sprawności i błędy klasyfikacji dla poddanych badaniu modeli prognozowania upadłości przedsiębiorstw (wg max ŚSP)

L.P.	Model (nazwa oraz autor)	Miary sprawności i błędu prognozy					
		SPI	BI	SPII	BII	ŚSP	ŚB
46	Model ZGS1 - J.Gajdki i D.Stosa	95,3%	4,7%	24,4%	75,6%	59,8%	40,2%
47	Model ZDW-C - D.Wędzkiego	14,1%	85,9%	100,0%	0,0%	57,0%	43,0%
48	Model ZW5 - G.Weinrich'a	4,8%	95,2%	98,9%	1,1%	51,9%	48,1%
49	Model ZGG1 - G.Gebhardt'a	98,6%	1,4%	0,0%	100,0%	49,3%	50,7%
50	Model Z2-INE PAN	57,8%	42,2%	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.
51	Model Z1-INE PAN	46,7%	53,3%	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.
52	Model ZL - J.Legault'a	91,7%	8,3%	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.

Źródło: Obliczenia własne na podstawie analizy sprawozdań finansowych przedsiębiorstw poddanych badaniu.

Trzecie miejsce zajął model określany w literaturze przedmiotu jako funkcja *MAD* (*multiplikacyjna analiza dyskryminacyjna*)⁹. W grupie najwyższej ocenionych polskich modeli znalazły się następujące funkcje: Z_{HCP} - M. Hamrola, B. Czajki i M. Piechockiego¹⁰; modele ZBP B. Prusaka¹¹; ZDW D. Wierzby¹²; modele ZAS opracowane przez D. Appenzeller i K. Szarzec¹³; modele Z_{SS} P. Stępnia i T. Strąka¹⁴; funkcje Z_{DWA-E} D. Wędzkiego¹⁵; Z_{DHIS} - D. Hadasik¹⁶; model ZH opracowany przez A. Hołda¹⁷; funkcje ZGS1-4 i ZGS5 Z_{PW} - J. Gajdki i D. Stosa¹⁸; oraz model Z_{PS} - M. Pogodzińskiej, S. Sojaka¹⁹.

⁹ O. H. Jacobs, *EDV - gestuzte Jahresabschluss analyse*, Munchen 1989, s.151; za: E. Mączyńska, *Ocena kondycji przedsiębiorstwa* „Życie Gospodarcze”, nr 38/1994, s. 43.

¹⁰ M. Hamrol, B. Czajka, M. Piechocki, *Upadłość przedsiębiorstwa - model analizy dyskryminacyjnej*, „Przegląd Organizacji”, nr 6/2004, s. 35 - 39.

¹¹ B. Prusak: *Nowoczesne metody prognozowania zagrożenia finansowego przedsiębiorstw*, Warszawa 2005, s. 117.

¹² D. Wierzba, *Wczesne wykrywanie przedsiębiorstw zagrożonych upadłością na podstawie analizy wskaźników finansowych - teoria i badania empiryczne*, Zeszyty Naukowe nr 9/2000, WSEI w Warszawie, Warszawa 2000, s. 79 - 105.

¹³ D. Appenzeller, K. Szarzec: *Prognozowanie zagrożenia upadłością polskich spółek publicznych*, „Rynek Terminowy”, nr 1/2004, s. 126.

¹⁴ P. Stępień, T. Strąk, *Wielowymiarowe modele logitowe oceny zagrożenia bankructwem polskich przedsiębiorstw*, w: D. Zarzecki (red.), *Czas na pieniądź. Zarządzanie finansami. Finansowanie przedsiębiorstw w Unii Europejskiej*, Wyd. Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2004, s. 445.

¹⁵ D. Wędzki, *Logitowy model upadłości dla gospodarki polskiej - wnioski z badania*, w: D. Zarzecki (red.), *Czas na pieniądź...*, op. cit., s. 479.

¹⁶ D. Hałasik, *Upadłość przedsiębiorstw w Polsce i metody jej prognozowania*, „Zeszyty Naukowe - Akademia Ekonomiczna w Poznaniu. Seria 2. Prace habilitacyjne”, 1230-6673, Z. 153, Wyd. Akademii Ekonomicznej, Poznań 1998, s. 152 - 165.

¹⁷ A. Hołda, *Prognozowanie bankructwa jednostki w warunkach gospodarki polskiej z wykorzystaniem funkcji dyskryminacyjnej ZH*, „Rachunkowość”, nr 5/2001, s. 308.

¹⁸ J. Gajdka, D. Stos, *Wykorzystanie analizy dyskryminacyjnej do badania podatności przedsiębiorstwa na bankructwo*, w: J. Duraj (red), *Przedsiębiorstwo na rynku kapitałowym*, Konferencja Naukowa Łódź-Bukowina Tatrzańska 1996, Wyd. Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 1996.

Z uwagi na obszerność problematyki, jaka wiązałyby się z przedstawieniem metodologii konstrukcji poszczególnych modeli w niniejszym artykule został jedynie przedstawiony ranking funkcji o najwyższych zdolnościach prognostycznych, z jednoczesnym wskazaniem Czytelnikowi na źródła opisu analizowanych modeli.²⁰

W celu badania ryzyka upadłości wybranego podmiotu można również posłużyć się wybranymi (najbardziej podatnymi na bankructwo przedsiębiorstwa) wskaźnikami analizy finansowej. Syntetyczne omówienie wartości brzegowych trzech wybranych jednowymiarowych wskaźników predykcji upadłości podmiotów zostało dokonane w kolejnym punkcie niniejszego artykułu.

32.4. Wykorzystanie wskaźników analizy finansowej w predykcji upadłości przedsiębiorstw

Analiza finansowa dostarcza bardzo wielu informacji na temat kondycji ekonomiczno-finansowej przedsiębiorstw. Na podstawie przeprowadzonych badań określone zostały wartości brzegowe oraz średnie wartości 36 różnych wskaźników oddzielnie dla przedsiębiorstw produkcyjnych, handlowych oraz usługowych (w podziale na przedsiębiorstwa upadłe i niezagrożone upadłością). Do najbardziej charakterystycznych wskaźników należy zaliczyć: (WO/KF) ²¹ zdolność pokrycia kosztów finansowych na poziomie wyniku operacyjnego, $(MO-ZAP-NKT)/ZKT$ ²² wskaźnik płynności gotówkowej, a także $(KW+ZDT)/A$ ²³ stanowiący udział kapitału stałego w finansowaniu majątku przedsiębiorstwa. Kształtowanie się średnich wartości wyżej wymienionych wskaźników w okresie czterech lat przed ogłoszeniem upadłości przedsiębiorstw przedstawiają wykresy 32.1-3.

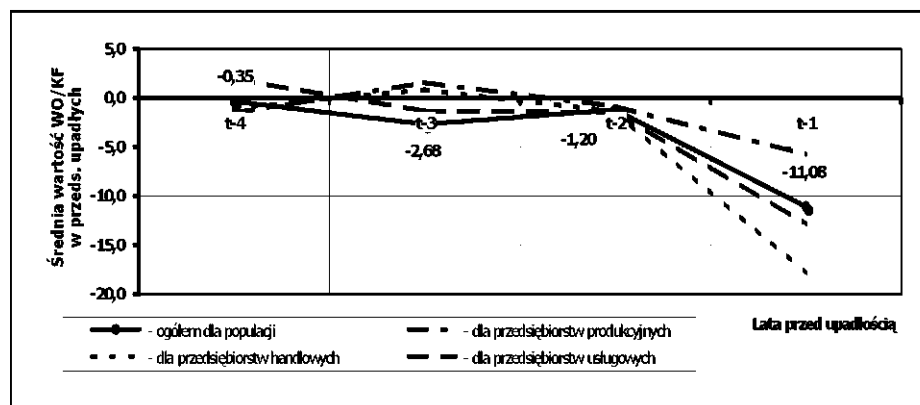
¹⁹ M. Pogodzińska, S. Sojak, *Wykorzystanie analizy dyskryminacyjnej w przewidywaniu bankructwa przedsiębiorstw*, w: „Acta Universitatis Nicolai Copernici - Ekonomia XXV - Nauki Humanistyczno-Społeczne”, Zeszyt 299/1995, Wyd. Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 1995, s. 57.

²⁰ Warto w tym miejscu podkreślić, iż biorąc pod uwagę statyczny charakter przedstawionych modeli trzeba brać pod uwagę możliwość zmiany w czasie obliczonych zdolności predykcyjnych. Modele te nie są bowiem dynamiczne, przez co należy rozumieć możliwość ich stosowania w określonych warunkach gospodarczych i dla względnie homogenicznych przedsiębiorstw (zbliżonych do tych, na jakich podstawie szacowane były funkcje). Jednocześnie należy podkreślić, iż przedstawiony w artykule ranking został stworzony w oparciu o wybrane (opisywane stosunkowo najczęściej w literaturze przedmiotu) modele prognozowania upadłości przedsiębiorstw. Wybór modeli do badania podyktowany był również dostępnością informacji finansowych od podmiotów poddawanych badaniu, która musiała być zebrana, aby dokonać niezbędnych obliczeń. Wobec powyższego nie jest wykluczone, iż istnieją opracowane na gruncie polskiej nauki modele, których zdolności predykcyjne są wyższe od opisanych w niniejszym artykule.

²¹ Relacja wyniku operacyjnego do wartości kosztów finansowych.

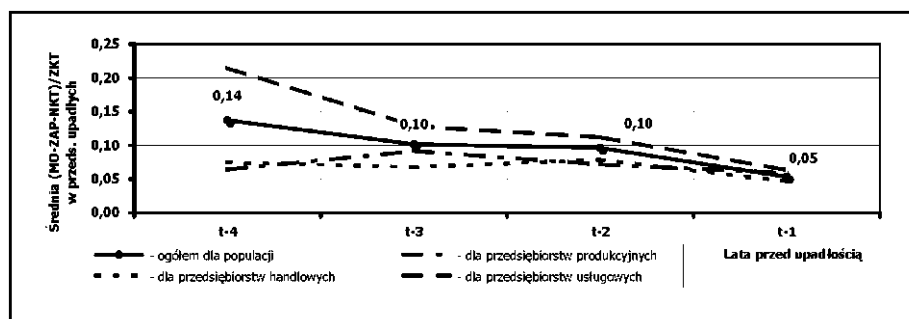
²² Iloraz różnicy majątku obrotowego i wartości zapasów oraz należności krótkoterminowych do wartości zobowiązań krótkoterminowych.

²³ Iloraz sumy kapitałów własnych i zobowiązań długoterminowych do wartości majątku ogółem przedsiębiorstwa.

Wykres 32.1. Zdolność pokrycia kosztów finansowych w okresie 4 lat przed ogłoszeniem upadłości przedsiębiorstw

Źródło: Obliczenia własne na podstawie analizy sprawozdań finansowych.

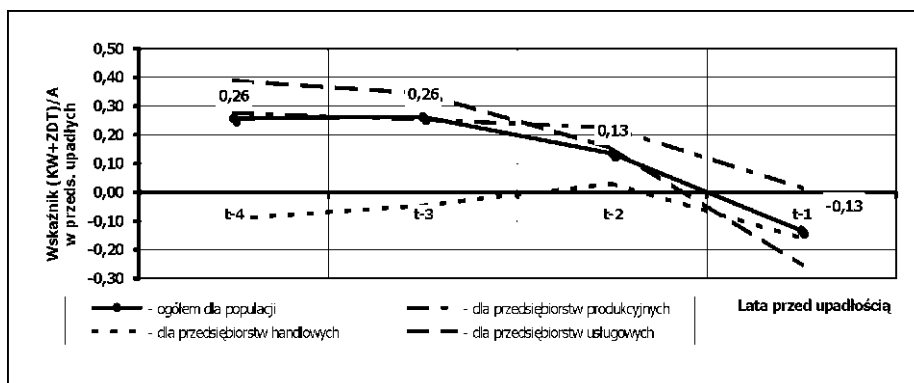

Wykres 32.2. Średni poziom płynności gotówkowej w okresie 4 lat przed ogłoszeniem upadłości przedsiębiorstw

Źródło: Obliczenia własne na podstawie analizy sprawozdań finansowych

Na rok przed ogłoszeniem upadłości poddanych badaniu przedsiębiorstw średni poziom generowanej straty na poziomie wyniku operacyjnego do ponoszonych kosztów finansowych wynosił (-11,08j.). W przypadku przedsiębiorstw o dobrej kondycji finansowej wskaźnik przyjmował wartość na poziomie (+12,59j.). Płynność gotówkowa jednostek, które zbankrutowały na rok przed ogłoszeniem upadłości wynosiła 5%, zaś zdolność spłaty zobowiązań krótkoterminowych w podmiotach niezagrożonych upadłością wynosiła średnio 37%.

Ponoszona strata w podmiotach upadłych na rok przed ich bankructwem spowodowała, iż średni udział kapitału stałego w finansowaniu majątku wynosił (-13%), zaś w jednostkach niezagrożonych przyjmował średnio (+52%).

Wykres 32.3. Średni udział kapitału stałego w finansowaniu majątku w przedsiębiorstwach upadłych

Źródło: Obliczenia własne na podstawie analizy sprawozdań finansowych

Podsumowanie

Przedstawione w niniejszym artykule modele służące ocenie perspektyw funkcjonowania przedsiębiorstwa w jego przyszłości stanowią fragment szerszych badań autora nad weryfikacją metod prognozowania upadłości przedsiębiorstw. W literaturze nie istnieje bowiem pełna zgodność znawców przedmiotu co do skuteczności stosowania tego typu modeli w praktyce gospodarczej.²⁴ Dyskusja nad implementacją systemów wczesnego ostrzegania w praktyce gospodarczej skłoniła autora niniejszej pracy do podjęcia badań w tym zakresie. Z uwagi na wysoką zmienność warunków gospodarczych determinujących poziom nieprzewidywalności oraz ryzyka upadłości przedsiębiorstw istnieje wyraźna konieczność ciągłego poszukiwania i doskonalenia nowych narzędzi oraz metod służących ocenie wiarygodności kontrahenta. Opisane modele mogą ponadto służyć audytorom jako metody syntetycznej (punktowej) oceny standingu ekonomiczno-finansowego przedsiębiorstwa. Mają również zastosowanie w określaniu zdolności kredytowej podmiotu.

Bibliografia

1. Antonowicz P., *Systemy wczesnego ostrzegania w prognozowaniu upadłości przedsiębiorstw*, praca doktorska, Uniwersytet Gdański, Sopot 2006.

²⁴ Wątpliwość budzi przede wszystkim powszechność stosowania modeli zagranicznych (np. E. I. Altman'a) w analizach porównawczych polskich przedsiębiorstw. Bezpośrednie przełożenie opracowanych za granicą metod prognozowania upadłości przedsiębiorstw na grunt polskich warunków gospodarczych stwarza kontrowersje związane m.in. z uwarunkowaniami sektorowymi różnicującymi specyfikę działalności przedsiębiorstw, czynnikami koniunkturalnymi, a także dysproporcją zakresu czasu, jaki upływa od momentu opracowania modelu do jego wykorzystywania w praktyce gospodarczej.

2. Appenzeller D., Szarzec K., *Prognozowanie zagrożenia upadłością polskich spółek publicznych*, „Rynek Terminowy”, nr 1/2004.
3. Appenzeller D., *Upadłość przedsiębiorstw w Polsce w latach 1990-2003. Teoria i praktyka*, „Zeszyty Naukowe” nr 49/2004, Wyd. Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, Poznań 2004.
4. Dziawgo D., *Zarządzanie ryzykiem w banku komercyjnym*, „Bankowość. Podręcznik dla studentów”, pod red. J. Głuchowskiego, J. Szambelańczyk, Poznań 1999.
5. Duraj J., *Przedsiębiorstwo na rynku kapitałowym*, Konferencja Naukowa Łódź-Bukowina Tatrzańska 1996, Wyd. Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 1996.
6. Hadasik D., *Upadłość przedsiębiorstw w Polsce i metody jej prognozowania*, „Zeszyty Naukowe - Akademia Ekonomiczna w Poznaniu. Seria 2. Prace habilitacyjne”, 1230-6673, Z. 153, Wyd. Akademii Ekonomicznej, Poznań 1998.
7. Hamrol M., Czajka B., Piechocki M., *Upadłość przedsiębiorstwa - model analizy dyskryminacyjnej*, „Przegląd Organizacji”, nr 6/2004.
8. Hołda A., *Prognozowanie bankructwa jednostki w warunkach gospodarki polskiej z wykorzystaniem funkcji dyskryminacyjnej Z₁*, „Rachunkowość”, nr 5/2001.
9. Jacobs O.H., *EDV-gestutzte Jahresabschlussanalyse*, Munchen 1989.
10. Mączyńska E., *Ocena kondycji przedsiębiorstwa*, „Życie Gospodarcze”, nr 38/1994.
11. Pogodzińska M., Sojak S., *Wykorzystanie analizy dyskryminacyjnej w przewidywaniu bankructwa przedsiębiorstw*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici - Ekonomia XXV - Nauki Humanistyczno-Społeczne”, Zeszyt 299/1995, Wyd. Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 1995.
12. Prusak B., *Nowoczesne metody prognozowania zagrożenia finansowego przedsiębiorstw*, Wyd. Difin, Warszawa 2005.
13. Stępień P., Strąk T., *Wielowymiarowe modele logitowe oceny zagrożenia bankructwem polskich przedsiębiorstw*, w: D. Zarzecki (red.), *Czas na pieniądź. Zarządzanie finansami. Finansowanie przedsiębiorstw w Unii Europejskiej*, Wyd. Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2004.
14. Tyrała P., *Zarządzanie kryzysowe. Ryzyko - bezpieczeństwo - obronność*, Wyd. Adam Marszałek, Toruń 2001.
15. Zarzecki D., *Czas na pieniądź. Zarządzanie finansami. Finansowanie przedsiębiorstw w UE*, tom I, Wyd. Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2004.
16. Wierzba D., *Wczesne wykrywanie przedsiębiorstw zagrożonych upadłością na podstawie analizy wskaźników finansowych - teoria i badania empiryczne*, „Zeszyty Naukowe” nr 9/2000, WSEI w Warszawie, Warszawa 2000.
17. Wilimowska Z., *Ryzyko inwestowania*, „Ekonomika i Organizacja Przedsiębiorstwa”, nr 7/1998, Wyd. ORGMASZ, Warszawa 1998,

18. Willet A.H., *The Economic Theory of Risk Insurance*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia 1951.

Summary

Z - score methods of evaluation in company's perspective functioning in the market

The article presents scoring methods of evaluation of economical and financial future perspectives of enterprises functioning in the market. Practical utilisation of these functions is confirmed by results of research on 208 firms, which have been analyzed with 52 bankruptcy prediction models. Author of this research checked predictional powers (1 year forecast) of identified models. On this base he proposed a ranking of the best Z-score functions for application in Polish enterprises.

Waldemar Pilarski

33. ROLA UBEZPIECZEŃ W ZARZĄDZANIU RYZYKIEM PRZEZ PODMIOTY GOSPODARCZE NIE POSIADAJĄCE OSOBOWOŚCI PRAWNEJ

Streszczenie

W referacie dokonano próby sklasyfikowania, na podstawie dostępnej literatury, rodzajów ryzyk w ubezpieczeniach. Przeprowadzono próbę analizy roli ubezpieczeń w zarządzaniu ryzykiem w mikro-przedsiębiorstwach.

Wstęp

Codziennie, w każdym przedsiębiorstwie podejmuje się setki decyzji. Nigdy jednak nie jesteśmy pewni, czy podjęte decyzje, w przyszłości będą mieć dla przedsiębiorstwa pozytywne, czy negatywne skutki. W codziennym „życiu” przedsiębiorstwa ryzyko przeważnie identyfikowane jest poprzez pryzmat zagrożenia i możliwości zaistnienia z tego powodu szkody. Czy w takiej sytuacji polskie firmy starają się zabezpieczyć choćby przed skutkami katastrof?

Obecnie tylko duże firmy mogą sobie pozwolić na tworzenie stanowisk dla menedżerów ryzyka, którzy tworzą koncepcje zarządzania ryzykiem i planują działania związane z kontrolowaniem i finansowaniem ryzyka. W małych przedsiębiorstwach, nie posiadających osobowości prawnej na chwilę obecną nie myśli się o takich stanowiskach. Przyczyny tego oczywiście mogą być różne, związane z wielkością samej firmy, czy też wynikające z aspektów ekonomicznych. Zaś samo hasło „zarządzanie ryzykiem” dla zdecydowanej większości oznacza jakieś zagrożenie lub możliwość wystąpienia szkody. Rozpatrując „zarządzanie ryzykiem” w tych kategoriach koncentrujemy się na tzw. czystych rodzajach ryzyka, a więc takich, których realizacja może przynieść tylko stratę.

33.1. Ryzyko, co to jest i w jaki sposób można je sklasyfikować?

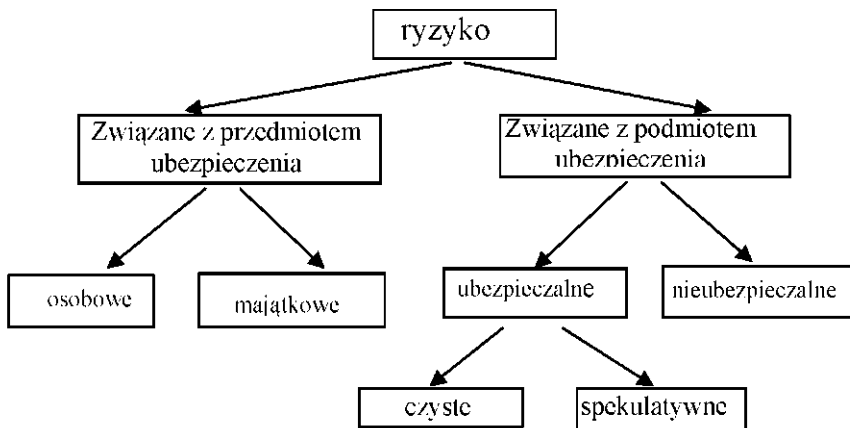
Przez ryzyko rozumiemy sytuację, gdy co najmniej jeden z elementów składających się na nią jest nieznany. Znane jest natomiast prawdopodobieństwo jego wystąpienia (lub ich - jeżeli tych elementów jest więcej)¹. Prawdopodobieństwo to może być wymierne, albo tylko odczuwane przez podejmującego działanie (decyzję). Warunki ryzyka występują tylko wtedy, gdy istnieje doświadczenie z przeszłości dotyczące podobnych zdarzeń, które można porównać z obecną sytuacją.

Zdefiniowanie ryzyka jest zadaniem niezwykle trudnym i wręcz niemożliwe jest skonstruowanie uniwersalnej definicji. Na gruncie wielu nauk pojawiły się próby określenia ryzyka w zależności od celu, jaki się chce

¹ Encyklopedia Organizacji i Zarządzania, PWE, Warszawa, 1981r., s. 374.

osiągnąć i przyjętych kryteriów, jakie sobie badacze i analitycy ryzyka stawiają.

Ryzyko w ubezpieczeniach można rozpatrywać z punktu widzenia ryzyka związanego z przedmiotem ubezpieczenia, oraz ryzyka podmiotu prowadzącego działalność ubezpieczeniową, jakim jest towarzystwo ubezpieczeniowe. Ryzyka związane z przedmiotem ubezpieczenia, dzielimy na osobowe i majątkowe. Ponadto, jeśli założymy, że ryzyko ubezpieczeniowe jest to takie ryzyko, które podlega ochronie ubezpieczeniowej, czyli jest ubezpieczalne, to w tym miejscu należy wspomnieć z uwagi na praktykę ubezpieczeniową o następującym podziale ryzyka: na czyste i spekulatywne.²

Rysunek 33.1 Struktura ryzyka

Źródło: opracowanie własne na podstawie: J. Monkiewicz, *Podstawy ubezpieczeń*, tom 1.

Przedmiot ubezpieczenia jest to interes ubezpieczeniowy chroniony w ramach stosunku ubezpieczenia, który jednostka musi posiadać, aby mieć prawo do świadczenia. Ochrona ta nie polega na przeciwdziałaniu wypadkowi ubezpieczeniowemu, lecz na gotowości do kompensowania jego skutków.³

Ryzyko osobowe - jest to ryzyko, które powoduje straty w dobrach osobistych, takich jak: życie i zdrowie, np. nieszczęśliwy wypadek powodujący czasowy lub całkowity brak zdolności do zarabkowania.⁴

Ryzyko majątkowe - jeśli zrealizuje się, to może spowodować różne straty wynikające z posiadania nieruchomości i mienia ruchomego

² Ubezpieczenia w gospodarce rynkowej, praca zbiorowa pod red. T. Sangowskiego, Oficyna Wydawnicza Branta, Bydgoszcz-Poznań 2002, s. 261.

³ Podstawy Ubezpieczeń, tom I, praca zbiorowa pod red. J. Monkiewicza, Poltex, Warszawa 2003, s. 60.

⁴ Ryzyko Ubezpieczeniowe A. Śliwiński, Poltex, Warszawa 2002, s. 29.

(np. ryzyko pożaru domu, kradzieży), prowadzenia działalności gospodarczej oraz wykonywania różnych zawodów, korzystania z różnych usług finansowych, itp.⁵

Podział na ryzyka osobowe i majątkowe ma istotne znaczenie z punktu widzenia prawnej systematyki ubezpieczeń gospodarczych, które bazują na powyższym podziale przy konstruowaniu odpowiednich produktów ubezpieczeniowych.⁶

Ryzyko ubezpieczalne - to takie ryzyko, które jest zdolne do zaakceptowania przez towarzystwo ubezpieczeniowe. W tym kontekście ubezpieczalność to więź pomiędzy tymi, którzy „żyją w otoczeniu ryzyk” (ubezpieczonymi), a tymi, którzy to ryzyko przyjmują (ubezpieczającymi) - ustalając jednocześnie jej ramy. Zatem ubezpieczalność polega na możliwości przekazywania ryzyka.⁷

33.2. Warunki i kryteria ubezpieczalności

Każde ryzyko, aby mogło być przyjęte do ubezpieczenia przez towarzystwo ubezpieczeniowe musi spełnić następujące bezwzględne warunki ubezpieczalności:⁸

- musi być przyszłe,
- losowe, niezależne od woli ubezpieczonego,
- szacowalne,
- łączyć się z ryzykami o podobnych cechach.

Wymienione wyżej bezwzględne kryteria ubezpieczalności to atrybuty ryzyka, które każde zdarzenie losowe musi spełniać, aby mogło być przyjęte do ubezpieczenia

ryzyk przez zakłady ubezpieczeń. W zależności od ich natężenia towarzystwa ubezpieczeniowe - dobrowolnie przyjmujące ryzyka do ubezpieczenia - mogą nie akceptować pewnych grup zdarzeń losowych, przez co poszerzają zbiór ryzyk nieubezpieczalnych. Do tych kryteriów zaliczymy:⁹

- częstotliwość realizacji zdarzeń losowych,
- koszt transferu ryzyka,
- zjawiska ryzyka nadużycia,
- selekcji negatywnej,
- ograniczone możliwości ubezpieczyciela do przyjmowania ryzyk do ubezpieczenia,
- zmieniające się i nieprzewidywalne prawodawstwo.

⁵ A. Śliwiński, *Ryzyko Ubezpieczeniowe*, Poltex, Warszawa 2002, s. 29.

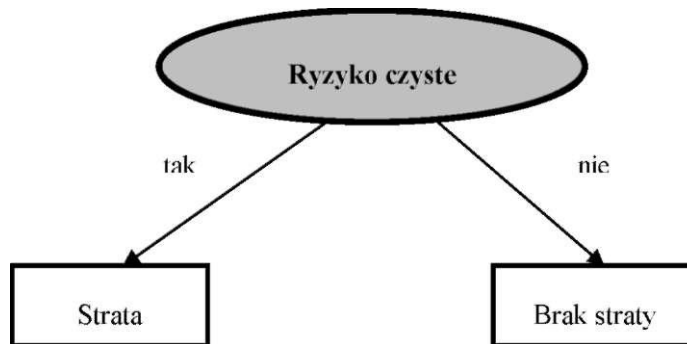
⁶ Podstawy Ubezpieczeń tom I, red. J. Monkiewicz, Poltex, Warszawa 2003, s. 39.

⁷ M. Fedor, *Granice ubezpieczalności*, „Gazeta Ubezpieczeniowa” nr 30 z dn. 27.07.04 r.

⁸ M. Fedor, *Bezwzględne kryteria ubezpieczalności*, „Gazeta Ubezpieczeniowa” nr 31 z dn. 03.08.04 r.

⁹ M. Fedor, *Względne kryteria ubezpieczalności*, „Gazeta Ubezpieczeniowa” nr 33 z dn. 17.08.04 r.

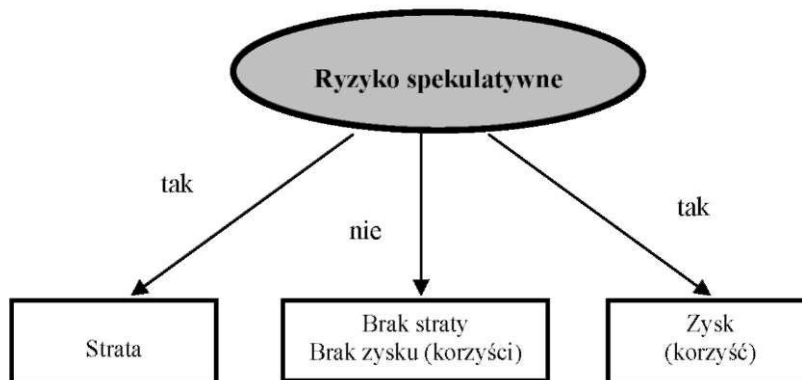
Ryzyko czyste - występuje wówczas, gdy istnieje niebezpieczeństwo poniesienia straty bez żadnej szansy na odniesienie korzyści finansowej. Tak więc przy tym typie ryzyka mamy do czynienia z tzw. wariacją alternatywną. Wykorzystując stosowany w schematach blokowych (decyzyjnych) blok warunkowy¹⁰, można przedstawić schematycznie ideę funkcjonowania ryzyka czystego (rys.33.2).

Rys 33. 2. Schemat funkcjonowania ryzyka czystego

Źródło: J. Monkiewicz,, *Podstawy ubezpieczeń*, tom I, s. 36.

W tym przypadku schemat funkcjonalny ryzyka spekulatywnego uwzględniać będzie trzy warianty wyjścia (rys.33.3).

Rys 33.3. Schemat funkcjonalny ryzyka spekulatywnego

Źródło: J. Monkiewicz, *Podstawy ubezpieczeń*, tom I, s. 36.

¹⁰ Programowanie w języku BASIC, W. Iszkowski, M. Maniecki, PWN, Warszawa 1980 za *Podstawy Ubezpieczeń tom I*, red. J. Monkiewicz, Poltex Warszawa 2003, s. 35.

33.3. Rynki ubezpieczeń

Przy tak skonstruowanej klasyfikacji, „zarządzanie ryzykiem” w podmiotach gospodarczych będzie miało charakter przedmiotowy i dotyczyć będzie szkód majątkowych lub osobowych.

Z praktyki i przeprowadzonych analiz rynku wynika, że przedsiębiorcy głównie skupiają się na transferze ryzyka do zakładu ubezpieczeń, w formie ubezpieczenia swego majątku trwałego i obrotowego. Natomiast rzadziej są zainteresowani ubezpieczeniami osobowymi.

Często jednak chęć zawarcia ubezpieczenia mienia nie wynika z pełnej świadomości uzyskania rekompensaty po zaistnieniu zdarzenia losowego. Przy głębszym zainteresowaniu się problematyką tych ubezpieczeń okazuje się, że częstą przyczyną jest wymóg instytucji finansowej udzielającej kredytu komercyjnego lub leasingującej zakup konkretnego środka trwałego lub obrotowego. Konkretyzując, najczęściej właściciele ubezpieczają pojazdy mechaniczne będące własnością firmy lub maszyny produkcyjne, czy całe linie technologiczne, zależnie od rodzaju prowadzonej działalności gospodarczej, czy zasobności portfela.

Powoli również zaczyna się rozwijać rynek ubezpieczeń osobowych z działu II ubezpieczeń. Głównym produktem będącym w sferze zainteresowania właścicieli firm jest ubezpieczenie odpowiedzialności cywilnej (OC), z całym spektrum ochrony. Mam tu na myśli zarówno podstawowe ubezpieczenie deliktowe, jak ubezpieczenie kontraktowe, czy ubezpieczenie pracodawcy. Coraz popularniejsze również staje się ubezpieczenie produktu.

Wraz z rozwojem naszej gospodarki wszyscy przedsiębiorcy, ci wielcy i ci mali, nawiązują kontakty handlowe i poszukują nowych odbiorców na całym świecie. Mam nadzieję, że wraz z tymi kontaktami nowa dziedzina, jaką dla nas jest zarządzanie ryzykiem będzie coraz bardziej popularna nawet w mikroprzedsiębiorstwach, dzięki czemu decyzje wypracowywane w przyszłości będą jeszcze bardziej trafne, a co za tym idzie mniej ryzykowne.

Bibliografia

1. Encyklopedia Organizacji i Zarządzania, PWE, Warszawa, 1981.
2. Fedor M., *Granice ubezpieczalności*, „Gazeta Ubezpieczeniowa” nr 30 z dn. 27.07.04 r.
3. Fedor M., *Bezwzględne kryteria ubezpieczalności*, „Gazeta Ubezpieczeniowa” nr 31 z dn. 03.08.04 r.
4. Fedor M., *Względne kryteria ubezpieczalności*, „Gazeta Ubezpieczeniowa” nr 33 z dn. 17.08.04 r.
5. Monkiewicz J. (red.), *Podstawy ubezpieczeń*, tom 1, Poltex, Warszawa 2003 r.
6. Sangowski T. (red.), *Ubezpieczenia w gospodarce rynkowej*, Oficyna Wydawnicza Branta, Bydgoszcz - Poznań 2002 r.
7. Śliwiński A., *Ryzyko ubezpieczeniowe*, Poltex, Warszawa 2002.

Summary

**The role of insurance in risk management in enterprises without
legal rights of a corporation**

The paper presents an attempt to classify, based on available literature, the types of risks in insurance. It also comprises an attempt to analyse the role of insurance in risk management in micro-enterprises.

34. OPAKOWANIE PRODUKTU GWARANTEM BEZPIECZEŃSTWA DLA NABYWCÓW PRODUKTÓW MLECZARSKICH

Wstęp

Rynek konsumenta produktów mleczarskich charakteryzuje się głębokimi zmianami społeczno-demograficznymi. W literaturze podkreśla się wzrastającą świadomość i wymagań nabywców w zakresie opakowań produktów spożywczych. Współczesny, coraz lepiej wykształcony konsument chce podejmować przemyślane decyzje z uwzględnieniem również tych kryteriów, które rzadko bywają przedmiotem lakonicznej w swojej treści reklamy¹. Dynamicznie rozwijająca się technologia stworzyła nowe możliwości projektowe oraz duże szanse uzyskania odpowiedzi na pytanie: w którym kierunku zmieniają się oczekiwania i preferencje konsumentów w zakresie opakowań produktów spożywczych? Należy podkreślić, że nabywca produktu oczekuje od opakowania w szczególności bezpieczeństwa dla siebie jako użytkownika produktu oraz bezpieczeństwa dla produktu, czyli perfekcyjnej ochrony dla jego zawartości. Producenci żywności za najważniejszy czynnik związany z opakowaniami produktów spożywczych w najbliższych latach uznali (wg ważności) właśnie bezpieczeństwo produktu^{2,3}.

34. 1. Opakowanie w świetle potrzeb nabywców

W całym procesie zachowania nabywcy na rynku podstawowym motywem działań są potrzeby. Najbardziej popularną i przejrzystą klasyfikacją jest hierarchia potrzeb dokonana przez Abrahama Masłowa⁴ zgodnie, z którą potrzeby zostały sklasyfikowane ze względu na wagę i intensywność występowania. W świetle potrzeb podstawowych opakowanie związane jest głównie z potrzebą bezpieczeństwa, natomiast w niewielkim stopniu odnosi się do fizjologicznych potrzeb człowieka. Gwarancja bezpieczeństwa w przypadku opakowań produktów spożywczych wynika głównie z szeregu różnorodnych funkcji, jakie pełni⁵.

¹ S. Flambard - Ruaud, Les evolutions du concept de marketing "Decisions Marketing", no 11, Mai-Aot 1997.

² R. Warczyński, Światowy rynek opakowań, charakterystyka i tendencje rozwojowe, „Opakowanie” 2/2000, s. 26. Wśród pozostałych czynników wymieniono: utrzymywanie trwałości produktu, wygoda konsumenta, wymagania ekologiczne, znakowanie i etykietowanie, czynniki dystrybucyjne (chłodzenie, mrożenie, stabilna trwałości na półce sklepowej), koszty opakowania, wydajność opakowania, technologia zamykania pojemników, przydatność do obróbki w kuchenkach mikrofalowych.

³ Aspekt zagwarantowania bezpieczeństwa przez opakowanie akcentowane jest w literaturze przez wielu znanych autorów m.in. H. Mruk, Zachowania nabywców a opakowania, „Opakowanie” 2/2000. Bezpieczeństwo opakowania podkreślają także: L. Grabarski, I. Rutkowski, W. Wrzosek, Marketing, PWE, Warszawa 2001, s. 331-332, wskazując, że jest to podstawowa funkcja opakowania, związana z ochroną sprzedawców i nabywców w procesach zakupu, przechowywania oraz użytkowania produktów.

⁴ A. H. Maslow, Motivation and Personality, Harper and Row, New York 1979, s. 97-100.

⁵ Miedzy innymi: ochronna, promocyjna, logistyczna, transportowa, ekologiczna, itd.

Potrzeby bezpieczeństwa w przypadku opakowania to zagwarantowanie najwyższej jakości produktu, potrzeba zapewnienia oryginalności produktu, potrzeba rzetelnej i czytelnej informacji, a także potrzeba zagwarantowania opakowania przyjaznego dla środowiska⁶. Zagwarantowanie wysokiej jakości produktów uznawane jest za najważniejszą potrzebę, gdyż opakowanie chroniąc produkty przed niekorzystnym wpływem czynników środowiskowych zewnętrznych jest w stanie zagwarantować produkt wysokiej jakości, świeży i nadający się do spożycia. Odpowiednio zaprojektowane i wykonane opakowanie stanowi gwarancję dla wszystkich ogniw w handlu, że produkt nie ulegnie zepsuciu w czasie transportu i magazynowania. Tym samym nie zwiększą się koszty dla hurtownika i detalisty, a w konsekwencji dla nabywcy. Potrzeba bezpieczeństwa może być zaspokojona przez opakowanie, które chroni życie i zdrowie nabywcy w czasie korzystania z produktu, czyli wartości, które dla nabywcy stanowią wartość najwyższą i najważniejszą, gwarantując tym samym wysoką jakość produktów. Bezpieczeństwo związane jest także z gwarancją, że nabywany produkt jest oryginalny, markowy. Największym zagrożeniem w tej sferze są masowe podróbki nieuczciwych producentów. Opakowanie powinno chronić nabywcę przed możliwością zakupu produktu podrobionego. Dobrze zaprojektowane opakowanie zmniejsza ryzyko zamiany na nieoryginalny w punkcie sprzedaży detalicznej. Ma to także znaczenie przy wykorzystaniu funkcji promocyjnej opakowania przez producentów.

Potrzeba bezpieczeństwa jest realizowana również przez funkcję ekologiczną opakowania i jest szczególnie ważna dla nabywców, którzy dbają o dobro środowiska naturalnego. Funkcja ta w rzeczywistości jest bardziej realizowana przez producentów, ale ma to swoje przełożenia na preferencje nabywców, którzy poszukują opakowań przyjaznych środowisku, wytworzonych z nieszkodliwych materiałów, ulegających biodegradacji⁷.

Zagwarantowanie bezpieczeństwa jest związane z opakowaniem, które powinno utrzymywać czystość i wysoką jakość produktu także po otwarciu opakowania. Jest to możliwe poprzez zastosowanie opakowania z odpowiednim dozownikiem, uchwytem, systemem zamykania i otwierania produktu, co w rezultacie zapobiega rozlaniu, rozsypaniu produktu, gwarantuje zachowanie wysokiej jakości produktu po otwarciu i pozwala na wielokrotne korzystanie z produktu bez ponoszenia dodatkowych strat w produkcji. Zadaniem opakowania jest także stworzenie użytkownikom produktów warunków bezpieczeństwa na szybkie odróżnianie i identyfikowanie produktu. W przypadku produktów żywnościowych istnieje zagrożenie zastosowania opakowań podobnych do konkurencji, co godzi w bezpieczeństwo konsumentów.

⁶ H. Mruk, Zachowania nabywców a opakowania, „Opakowanie” 2/2000, s. 6-7.

⁷ Por. M. Klonowska-Matynia, M. Czaplicka, Influence of Dairy Product's Packaging on the Consumer's Decisions Related to Shopping with a Special Focus on the Ekological Factor in: The 20th Conference of Solid Waste Technology and Management, Philadelphia, USA 3-5 IV 2005.

Potrzeba bezpieczeństwa związana z opakowaniem dotyczy także informacji na nim zamieszczanych. Nabywca poczuje się bardziej przekonany, co do nabywanego produktu, jeżeli znajdzie na opakowaniu ważne dla niego rzetelne informacje, czytelne i jednoznaczne. Konsument wyrażają swoje duże zainteresowanie informacjami zawartymi na opakowaniach. Za niezwykle ważne uważają rzetelność informacji umieszczanych na produktach spożywczych. Przeprowadzone przez licznych autorów badania⁸ potwierdzają, że klienci nie są zadowoleni z jakości informacji umieszczanych na opakowaniach artykułów spożywczych, a przede wszystkim podkreślają brak tych, szczególnie ważnych dla nabywców.⁹ W związku z tym nie odczuwają pełnego bezpieczeństwa związanego z zakupem produktów spożywczych. Powyższe przesłanki skłoniły do podjęcia badań mających na celu zweryfikowanie informacji szczególnie ważnych i gwarantujących nabywcom produktów mleczarskich pełne bezpieczeństwo.

34. 2. Bezpieczeństwo informacji opakowań produktów mleczarskich dla nabywców w świetle badań empirycznych

Przeprowadzone badania empiryczne¹⁰ wykazały, że ponad 63,3% badanych kupujących produkty mleczarskie czyta zawsze informacje zawarte na opakowaniu. Jedynie 2,5% badanej próby zadeklarowało, że nigdy nie czyta komunikatów zamieszczanych na opakowaniach. Średnio, co trzecia osoba zadeklarowała, że czasami zwraca uwagę na informacje, które zawarte są na opakowaniach.

Analizując zebrany materiał empiryczny stwierdzono, że kobiety zdecydowanie częściej niż mężczyźni czytają informacje na opakowaniach produktów mleczarskich. Udział kobiet w grupie nabywców zawsze czytających informacje oszacowano na 70,6%, podczas gdy udział mężczyzn był zdecydowanie mniejszy i wynosił 49%. W drugiej możliwej kategorii odpowiedzi, że czasami wykazuje zainteresowanie treścią informacji zamieszczanych na opakowaniach produktów zaobserwowano większy udział mężczyzn niż kobiet. Udział obu płci oszacowano na odpowiednio: 47% i 27,8%. Zaobserwowano także, że jedynie 1,6% kobiet nigdy nie czyta informacji na opakowaniach, podczas gdy udział mężczyzn w tej grupie był prawie czterokrotnie większy i wynosił 4%. Na podstawie zebranych danych empirycznych przeprowadzono test chi kwadrat, który pozwolił stwierdzić, że pomiędzy płcią a stopniem zainteresowania informacjami zamieszczanymi na opakowania produktów mleczarskich istnieje zależność statystycznie istotna.¹¹

⁸ Badanie odbioru informacji na opakowaniach prowadzili między innymi I. Ozimek, Z. Cichoń, G. Suwała, T. Cąderek.

⁹ Por. C.J. Hales, *Opakowanie jako instrument marketingu*, PWE, Warszawa 1999, s.40-42; a także, I. Ozimek, *Znaczenie informacji podanych na opakowaniu produktu żywnościowego*, „Przemysł Spożywczy” 10/2002, s. 31-32; Z. Cichoń, G. Suwała, *Badania odbioru informacji na opakowaniach do przetworów owocowych i warzywnych przez konsumentów*, „Opakowanie” 2/2001, s. 11-14; T. Cąderek, *Opakowania do owoców i warzyw a marketing*, „Opakowanie” 2/2000, s. 18-22;

¹⁰ Badania przeprowadzono na próbie (N=825) losowo wybranych nabywców produktów mleczarskich na terenie północnej Polski w okresie 2004-2005.

¹¹ Empiryczna wartość statystyki jest większa od wartości krytycznej odczytanej z tablic na poziomie $\alpha = 0,05$ i przy 2 stopniach swobody ($\chi^2 = 34,59$; $\chi^2(\alpha_{0,05;2}) = 5,991$),

Poddając analizie strukturę badanej grupy nabywców pod względem wieku zaobserwowano, że wraz ze wzrostem wieku respondentów wzrastało zainteresowanie opakowaniem, jako nośnika informacji. Wśród osób, które nie czytają informacji na opakowaniu największy odsetek stanowiły osoby młodociane poniżej 18 roku życia (5,6%), podczas gdy dla pozostałych grup wiekowych odsetek nie przekroczył 4%. W najmłodszej grupie wiekowej najczęściej osób zadeklarowało sporadyczne zainteresowanie informacjami zamieszczanymi na opakowaniu.

Analizując wykształcenie respondentów zaobserwowano, że wraz ze wzrostem wykształcenia rośnie zainteresowanie badanych osób informacjami na opakowaniu, przy czym największy odsetek zainteresowanych informacjami i deklarujących zarazem, że zawsze czyta to, co napisane jest na opakowaniu, dotyczył osób z wykształceniem wyższym (prawie 67%). Najniższy udział miały osoby z wykształceniem podstawowym (55%), chociaż w tej grupie nabywców nie zaobserwowano nikogo, kto nigdy nie czyta treści informacyjnych na opakowaniach. Zaobserwowano także większe zainteresowanie informacjami umieszczanymi na opakowaniach wśród mieszkańców dużych aglomeracji miejskich i dużych miast, a także wśród mieszkańców wsi. Udział tych grup nabywców oszacowano odpowiednio na: 70,6%, 65,9% i 61,3%. Zainteresowanie informacjami dla mieszkańców średniej wielkości miast i miasteczek było znacznie mniejsze niż osób wyżej wspomnianych miejscowości. Udział tych grup nabywców oszacowano na odpowiednio: 52,9% i 58,2%.

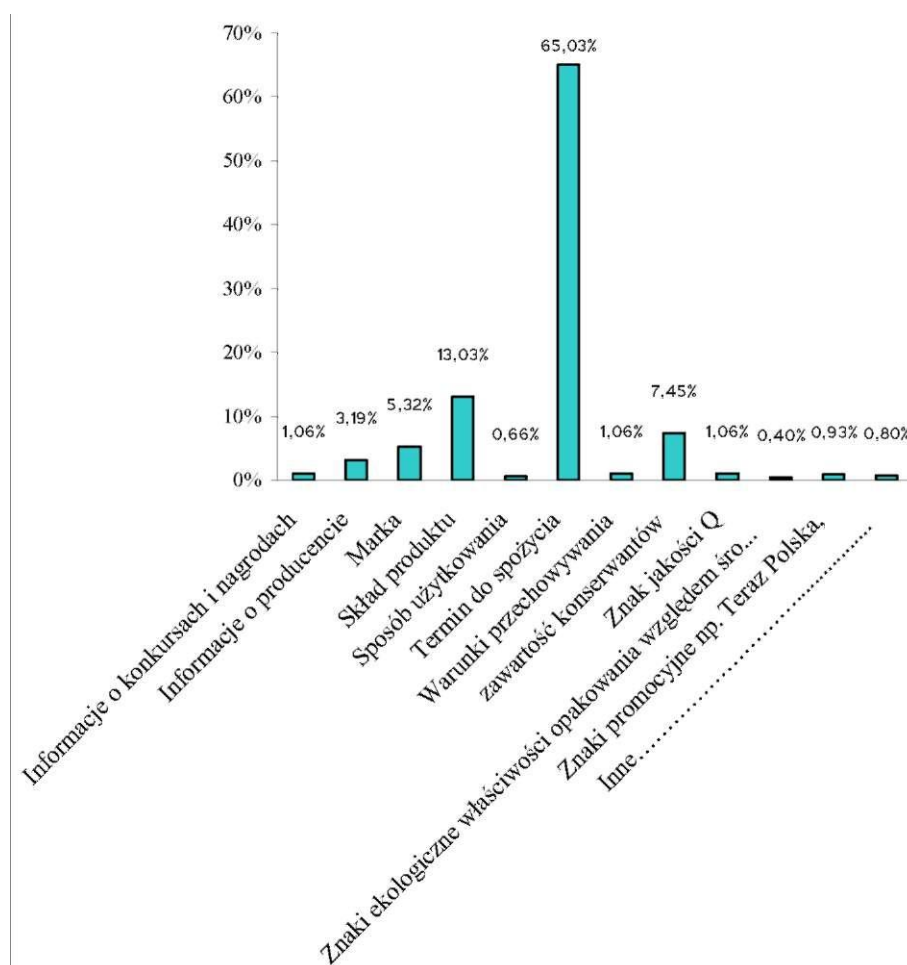
Poddając weryfikacji zależność pomiędzy zainteresowaniem nabywców informacjami zamieszczanymi na opakowaniach produktów mleczarskich a wiekiem respondentów nie stwierdzono statystycznej zależności¹². Nie stwierdzono także statystycznej zależności pomiędzy wykształceniem respondentów a zainteresowaniem informacjami na opakowaniach produktów mleczarskich¹³ oraz nie stwierdzono statystycznej zależności pomiędzy zainteresowaniem nabywców informacjami a miejscem zamieszkania.¹⁴

Kierując do respondentów pytanie o stopień zainteresowania informacjami zamieszczanymi na opakowaniach produktów mleczarskich ocenie poddano następujące informacje: o konkursach i nagrodach, informacje o producencie, marka produktu, skład produktu, sposób użytkowania, termin przydatności do spożycia, warunki przechowywania, zawartość konserwantów, znak jakości q, znaki ekologiczne, właściwości opakowania względem środowiska naturalnego, znaki promocyjne np. *Teraz Polska, Dobrze bo polskie*. Stopień zainteresowania wyrażony wysokością odsetka nabywców wskazujących poszczególne informacje umieszczone na opakowaniach produktów mleczarskich przedstawia wykres 34.1.

¹² Empiryczna wartość statystyki jest mniejsza od wartości krytycznej odczytanej z tablic na poziomie $\alpha = 0,05$ i przy 10 stopniach swobody ($\chi^2 = 14,28$; $\chi_{\text{DaeDo}} = 18,307$),

¹³ Empiryczna wartość statystyki jest mniejsza od wartości krytycznej odczytanej z tablic na poziomie $\alpha = 0,05$ i przy 10 stopniach swobody ($\chi^2 = 9,3$; $\chi_{\text{Dao,,o}} = 18,307$),

¹⁴ Empiryczna wartość statystyki jest mniejsza od wartości krytycznej odczytanej z tablic na poziomie $\alpha = 0,05$ i przy 8 stopniach swobody ($\chi^2 = 13,23$; $\chi^2_{\text{(a_{8,0})}} = 15,507$),

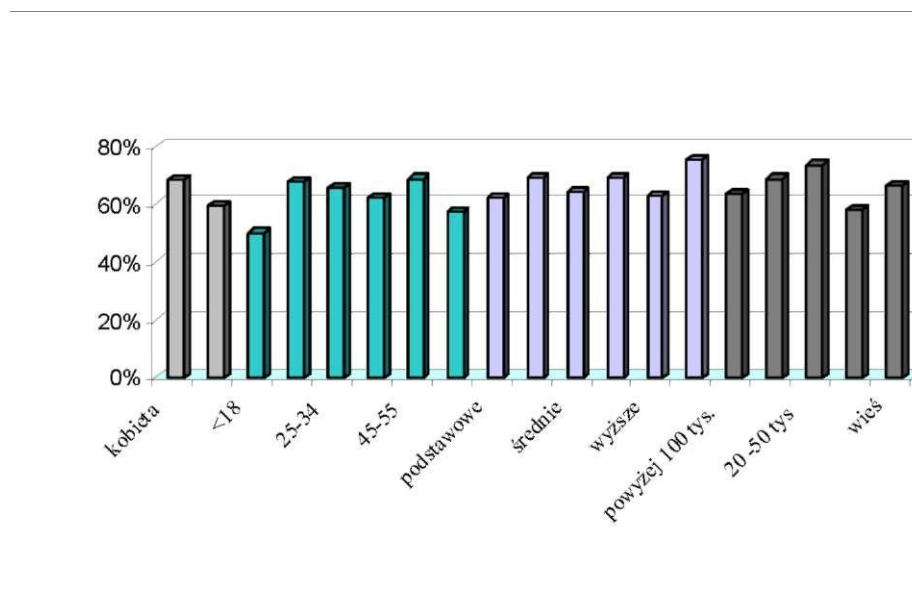
Wykres 34.1. Informacje uznane za najważniejsze przez nabywców produktów mleczarskich (w %)

Źródło: Opracowanie na podstawie badań własnych

Badając opinię nabywców produktów mleczarskich stwierdzono, że najważniejszą informacją jest termin przydatności produktu do spożycia. Dla dominującej części respondentów (ponad 65%) jest to informacja, której zawsze poszukują kupując określony produkt mleczarski. Pozostałe informacje, które poddano weryfikacji, mają dla nabywców zdecydowanie mniejsze znaczenie i są to: skład produktu - informacja uznana za najważniejszą przez 13,8% badanych osób; zawartość konserwantów (7,5%), a także marka produktu (5,3%). Ponad 3% respondentów uznało informację o producencie za najważniejszą. Oszacowano, że niecałe jedno procentowe grupy respondentów wśród badanych informacji, za istotne uznały znaki ekologiczne, znaki promocyjne oraz informacje dotyczące sposobu przechowywania. (por. wyk. 34.1.).

Wśród osób, dla których najważniejszą informacją na opakowaniu jest termin ważności produktu, dominowały kobiety (68,1%), podczas gdy tę informację za

najważniejszą wskazało niecałe 60% mężczyzn. Termin ważności był także najważniejszą informacją dla osób zamieszkujących średnie i duże miasta (odsetki wynosiły odpowiednio: 73,5%, 68,7% i 63,8%) oraz mieszkańców wsi (ponad 66%). Najmniejszy odsetek osób dotyczył mieszkańców małych miasteczek (58%). Małe zróżnicowanie zaobserwowano w analizowanych grupach pod względem wykształcenia. We wszystkich przypadkach odsetek wskazań wynosił ponad 60%. W analizowanych grupach wiekowych, największy odsetek osób wskazujących termin ważności jako informację najważniejszą zaobserwowano wśród osób młodych, w wieku 18-24 lat oraz 45-55 lat. Udział osób w tych przedziałach wiekowych oszacowano na odpowiednio: 67,8% i 68,7% (por. wyk. 34.2.).

Wykres 34.2. Ważność informacji zamieszczanych na opakowaniach produktów mleczarskich w oparciu o wybrane kryteria segmentacji (w %)

Źródło: Opracowanie na podstawie badań własnych

W świetle potrzeb ponadpodstawowych opakowanie służy zaspokojeniu wielu potrzeb zaliczanych właśnie do tej grupy, zwłaszcza w sferze przynależności do grupy i akceptacji społecznej. Potrzeby uznania i szacunku to potrzeby osiągnięcia prestiżu, luksusu i wyróżnienia. Istnieje również pewna grupa produktów i opakowań związanych z potrzebami samorozwoju i samorealizacji, a które to mogą służyć najwyższej w hierarchii potrzeb Masłowa¹⁵. Klasyfikacja potrzeb według Masłowa jest jedną z wielu i nie wyczerpuje wszystkich aspektów zachowań nabywcy. Analizując rolę opakowania z punktu widzenia konsumenta warto wskazać na względy estetyki, wygody i zmienności¹⁶.

¹⁵ H. Mruk, *Zachowania nabywców a opakowania*, „Opakowanie” 2/2000, s. 7.

¹⁶ *Ibidem* s. 7.

Zakończenie

Analizując materiał empiryczny zaobserwowano, że nabywcy produktów mleczarskich w procesie zakupu szczególną wagę przywiązują do informacji umieszczanych na opakowaniach produktów. Duże poczucie bezpieczeństwa daje im informacja o terminie ważności produktu do spożycia, co niewątpliwie dotyczy bezpieczeństwa zdrowia użytkowników produktu, a więc wartości najwyższej.

Zdolność do zagwarantowania potrzeby bezpieczeństwa przez opakowanie produktu jest niewątpliwie jednym z jego podstawowych zadań. Szczególnie dużą uwagę nabywcy produktów mleczarskich przywiązują do bezpieczeństwa informacji zamieszczanych na opakowaniach. Badania empiryczne pozwalają stwierdzić, że bezpieczeństwo dla nabywcy to przede wszystkim rzetelna informacja o terminie ważności produktu do spożycia.

Bibliografia

1. Cąderek T., *Opakowania do owoców i warzyw a marketing*, „Opakowanie” 2/2000.
2. Cichoń Z., Suwała G., *Badania odbioru informacji na opakowaniach do przetworów owocowych i warzywnych przez konsumentów*, „Opakowanie” 2/2001.
3. Flambard-Ruaud S., *Les evolutions du concept de marketing*, "Decisions Marketing" no 11, Mai-Aot 1997.
4. Hales C.J., *Opakowanie jako instrument marketingu*, PWE, Warszawa 1999.
5. Klonowska - Matynia M., Czaplicka M., *Influence of Dairy Product 's Packaging on the Consumer 's Decisions Related to Shopping with a Special Focus on the Ekological Factor*" in: The 20th Conference of Solid Waste Technology and Management, Philadelphia, USA, 2005.
6. Maslow A.vH., *Motivation and Personality*, Harper and Row, New York 1979.
7. Mruk H., *Zachowania nabywców a opakowania*, Opakowanie 2/2000.
8. Ozimek I., *Znaczenie informacji podanych na opakowaniu produktu żywnościowego*, „Przemysł Spożywczy” 10/2002.
9. Warczyński R., *Światowy rynek opakowań, charakterystyka i tendencje rozwojowe*, „Opakowanie” 2/2000.

Summary

The product package as a guarantee of security for purchasers of dairy products

Ability to guarantee the need of the safety by a product package is undoubtedly one of its basic tasks. Particularly, buyers of dairy products pay attention to the safety of information on packages. The empirical research has established that, for a buyer, safety means reliable information mainly "best before".

Część 4.
TRANSPORT
I BEZPIECZEŃSTWO

35. ZAGROŻENIA W ROZWOJU EUROPEJSKIEGO PRZEMYSŁU OKRĘTOWEGO

Streszczenie

Sytuacja europejskich stoczni nie jest dobra i dotyczy to także innych przedsiębiorstw, które pracują dla przemysłu okrętowego. W referacie zostały zawarte główne zagrożenia, które mają wpływ na obecną sytuację w europejskim przemyśle okrętowym i na jego rozwój. Są tu zamieszczone nie tylko zagrożenia, ale również pewne możliwości działania, które mogą być wykorzystane w celu ożywienia przemysłu okrętowego w Europie. Zagrożenia zostały przedstawione w takich aspektach jak: zaawansowana technologia, finanse, bezpieczeństwo, ekologia i konkurencja na światowym rynku okrętowym. Jest to jedynie krótkie spojrzenie na obecną sytuację europejskiego przemysłu okrętowego, które zawiera kilka przemysłów o głównych zagrożeniach, które stoją na drodze jego technicznego i ekonomicznego rozwoju.

35.1. Charakterystyka ogólna przemysłu stoczniowego Unii Europejskiej

Europa to jeden z największych producentów statków na świecie¹, który zajmuje obecnie czwarte miejsce tuż po krajach azjatyckich takich jak Korea Płd., Japonia i Chiny. Andrzej Stępiak podaje następującą charakterystykę obecnego przemysłu stoczniowego Unii Europejskiej:

- roczny obrót około 34 miliardy euro, ponad połowa tej kwoty przypada na eksport;
- przemysłowa sieć złożona z ponad 9 000 firm;
- liczba zatrudnionych pracowników - ponad 350 000;
- doskonały poziom techniczny znajdujący odbicie w dużej liczbie wykonanych prototypów i przewadze produktów unikatowych (10% obrotu przeznaczane jest na badania, rozwój i innowacje);
- silna pozycja na światowym rynku w produkcji i naprawie statków o złożonej budowie.²

35.2. Sytuacja europejskiego budownictwa okrętowego

Sytuacja europejskiego budownictwa okrętowego jest bardzo trudna, bo udział europejskich stoczni w światowym portfelu zamówień systematycznie się kurczy. Dla porównania w 1993 r. wynosił około 25%, zaś

¹ Pod względem udziałów w rynku nie jest to może do końca trafne określenie, gdyż należało by powiedzieć, że jest raczej jednym z najmniejszych, jednak stanowi on moim zdaniem ważną przeciwwagę dla budownictwa okrętowego w Azji.

² A. Stępiak, *Polityka Unii Europejskiej wobec przemysłu stoczniowego: dylematy i wyzwania*, w: „Budownictwo okrętowe”, nr 9 (542) wrzesień 2004, dodatek specjalny „BALTEXPO 2004”, s. 16.

na początku 2003 r. kształtował się na poziomie 13,5%.³ W ciągu 10 lat liczba zamówień zmniejszyła się prawie o połowę. W roku 2003 9,5% przypadało na Europę Zachodnią, a 4% posiadała Europa Wschodnia i Centralna⁴ (zobacz tabelę). Taki spadek udziału w światowym portfelu zamówień pociąga oczywiście za sobą bardzo poważne zmiany i wywołuje różnego rodzaju skutki, które każą bardzo dokładnie i dogłębnie zastanowić się nad przyszłością przede wszystkim budowy, ale także i remontów statków, a tym samym nad istnieniem przemysłu stoczniowego.

Tabela 35. 1.

Wielkość produkcji w wybranych krajach europejskich pod względem pojemności brutto zbudowanych statków w czerwcu roku 2003 oraz roku 2004.⁵

Czerwiec 2003			Czerwiec 2004		
Lp.	Kraj	Pojemność brutto (GT)	Lp.	Kraj	Pojemność brutto (GT)
1.	Polska	2 068 000	1.	Niemcy	2 481 936
2.	Włochy	1 667 000	2.	Polska	2 422 589
3.	Niemcy	1 590 500	3.	Chorwacja	1 500 399
4.	Chorwacja	1 323 000	4.	Włochy	1 259 462
5.	Hiszpania	949 000	5.	Rumunia	722 891
6.	Holandia	610 000	6.	Dania	625 950
7.	Finlandia	466 000	7.	Hiszpania	449 987
8.	Francja	414 000	8.	Ukraina	415 576
9.	Dania	358 000	9.	Holandia	351 489
10.	Ukraina	344 000	10.	Turcja	316 242
11.	Wielka Brytania	291 000	11.	Finlandia	296 600
12.	Rumunia	269 000	12.	Francja	250 603
13.	Turcja	247 000	13.	Norwegia	26 146
14.	Norwegia	195 000	14.	Wielka Brytania	4 205

Źródło: Opracowanie własne na podstawie artykułu autorstwa G. Milewskiej: Europejska liga mistrzów, w: „Budownictwo okrętowe”, nr 7 - 8 (540 - 541) lipiec - sierpień 2004, s. 13 - 17 i 34 oraz opracowania autorstwa J. Urbana, *Sytuacja europejskiego przemysłu stoczniowego*, w: „Stocznie, porty i żegluga”, Centrum Techniki Okrętowej (CTO) w Gdańsku, Rok XIII Nr 2 czerwiec 2003, s. 18 - 23.

Dla przykładu jak pisze w swoim opracowaniu Józef Urban: „Zapowiedzią niepewnej przyszłości jest, m.in. fakt, że w Niemczech statkiem roku 2002 wybrano, po raz pierwszy od dwudziestu lat, okręt”.⁶ Stało się tak, mimo iż główną siłą napędową przemysłu stoczniowego

³ J. Urban: *Sytuacja europejskiego przemysłu stoczniowego*, (w:) „Stocznie, porty i żegluga”, Centrum Techniki Okrętowej SA w Gdańsku, Rok XIII Nr 2 czerwiec 2003, s. 17.

⁴ Zob. *ibidem*.

⁵ W roku 2004: Bułgaria (157 446 GT), Portugalia (49 867 GT) oraz Litwa (6 462GT) - zob. Milewska G., *ibidem*.

⁶ *Ibidem*.

są morskie stocznie produkcyjne, które budują duże statki towarowe. Stocznie produkujące okręty są zawsze traktowane trochę inaczej ze względu na swój produkt finalny jak i rolę jaką pełnią w gospodarce danego państwa. W dzisiejszych czasach ulega to zmianie. Obecnie budownictwo okrętów wojennych jest traktowane przez wiele państw europejskich jako działalność, która ma umożliwić przetrwanie oczywiście nie całej, ale chociaż przynajmniej części europejskiego sektora stoczniowego.

Oczywiście trzeba pamiętać, że trudna sytuacja i różnego rodzaju kłopoty wcale nie muszą wszystkiego przekreślać a przyszłość nie musi się rysować w tak czarnych barwach jak to się może wydawać.

35.3. Wyzwania dla europejskiego budownictwa okrętowego

Pomimo wielu różnych trudności, które stoją obecnie przed europejskim przemysłem stoczniowym to mimo wszystko europejskie stocznie wciąż budują i będą budować statki, a co bardzo ważne statki innowacyjne i specjalistyczne. Pozwala im to się specjalizować w budowie jednostek w tonażu, który jest przeznaczony przede wszystkim dla armatorów europejskich, którzy zajmują wybrane i często wąskie nisze rynkowe.

Wyzwaniem i zagrożeniem dla europejskiego przemysłu stoczniowego jest rozwój budownictwa okrętowego w krajach azjatyckich, szczególnie w Korei Płd.⁷ Jednym z rozwiązań owego zagrożenia, jest propozycja zawązania światowego porozumienia w celu ustalenia kwot na produkcję okrętową państw, konkurujących ze sobą na międzynarodowych rynkach okrętowych.

Przed europejskim przemysłem stoczniowym stoi jeszcze wiele innych, różnych wyzwań, a także różnego rodzaju dylematów. Stępnik wyróżnia wśród nich następujące zagadnienia:

- wyrównywanie pola gry w światowym przemyśle stoczniowym;
- zwiększanie wydatków na badania, rozwój i inwestycje;
- finansowanie i gwarancje;
- promocja bezpieczniejszych i ekologicznych statków.⁸

Pierwsze zagadnienie jak widać dotyczy samego zjawiska konkurencji w światowym przemyśle stoczniowym, ale również konkurencji stoczni państw unijnych z innymi stoczniami na świecie. Jest to jeden z najważniejszych dylematów a zarazem i wyzwań, które stoją przed sektorem stoczniowym Unii Europejskiej. Do najważniejszych problemów w tej sprawie jakie wymienia w swoim artykule Stępnik należą:

- nierównowaga między popytem a podażą;

⁷ Obecnie Daleki Wschód zaczyna przekształcać się powoli w światowe centrum budownictwa okrętowego, które rozwija się w tym rejonie świata nawet w krajach biednych - zob. Stefaniak L., *Arktyczne gazowce z CTO?*, w: „NAMIARY na Morze i Handel”, dwutygodnik, nr 21/2006, s. 7.

⁸ Zob. A. Stępnik, *op. cit.*, s. 18.

- wypaczenia w konkurencji, będące skutkiem szkodliwych praktyk cenowych;
- wynikająca z tego depresja i supresja cen, która powoduje straty, a ostatecznie prowadzi do protekcjonizmu i konieczności dotacji publicznych.⁹

Nie są to zatem łatwe problemy, a ich rozwiązanie nie jest takie proste. Jak pisze Stępniaak: „W obecnej sytuacji konieczne jest kontynuowanie polityki handlowej Unii Europejskiej, lepsze egzekwowanie zasad WTO w odniesieniu do przemysłu stoczniowego oraz opracowanie możliwych do wyegzekwowania kar OECD w drodze zawarcia nowej umowy o budowie statków (...) i niedwuznacznej interpretacji już istniejących przepisów”.¹⁰ Niestety trzeba pamiętać, że nie zawsze będzie to łatwe, gdyż specyfika przemysłu stoczniowego utrudnia stosowanie ogólnych zasad handlu międzynarodowego.

35.4. Nowoczesne technologie w europejskich stoczniach

Następne zagadnienie jest również bardzo istotne z punktu widzenia europejskiego budownictwa okrętowego. W dzisiejszych czasach nowoczesna i zaawansowana technologia jest najważniejszym orężem, jakie stocznie europejskie mogą czy wręcz muszą posiadać, aby móc sprostać w walce z pozaeuropejskimi producentami statków ze świata, którzy mogą sobie pozwolić na konkurowanie kosztami.¹¹

W tym momencie oczywistym staje się fakt, iż inwestycje w badania i rozwój odgrywają i zawsze powinny odgrywać tu zasadniczą rolę. Trzeba tu jednak zaznaczyć, że pod tym względem przemysł stoczniowy różni się od wielu innych gałęzi przemysłu produkcyjnego. Z tego powodu powinno znaleźć to swoje odzwierciedlenie w stosowaniu obecnych regulacji Unii Europejskiej. Niestety tak nie jest, a jak pisze Stępniaak: „Tworzenie nauki w zakresie budowy statków, która prawie zawsze jest integralnie związana z opracowaniem prototypu, nie uzyskuje wystarczającego wsparcia”¹²

Co należy zrobić, aby europejski przemysł stoczniowy dysponował taką technologią? Po pierwsze trzeba wzmocnić europejski wymiar badań i rozwoju w budownictwie okrętowym poprzez połączenie i skoncentrowanie wysiłków, dzięki którym możliwe będzie stworzenie tzw. „Platformy Technologicznej”,¹³ ale aby to było możliwe przemysł okrętowy musi mieć zapewnione takie same warunki jak inne gałęzie przemysłu, które prowadzą

⁹ Zob. *ibidem*.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ Trzeba tu dodać, iż obecnie trwa eksport wiedzy okrętowej do Azji, co z jednej strony ułatwia pozyskiwanie organizacjom naukowym środków na własny rozwój, a z drugiej osłabia pozycję konkurencyjną europejskiego przemysłu okrętowego - zob. L. Stefaniak, *op. cit.*, s. 7.

¹² A. Stępniaak, *op. cit.*, s. 18.

¹³ Zob. *ibidem*.

podobną działalność w zakresie badań i rozwoju.¹⁴ Zbigniew Karpiński przypomina, iż jeden z komisarzy unijnych, który brał udział w konferencji Forum Przemysłów Morskich w Oslo w 2006 r. wypowiedział ważne słowa pod adresem stoczni: „innowacje albo śmierć”¹⁵, co bardzo dobrze ilustruje obecną sytuację przemysłu okrętowego w Europie pod względem rozwoju technologii, ale jak podaje dalej Karpiński: „Mają one sens, gdy wdraża się je w sposób kompleksowy, tzn. że obok innowacji produktowych, trzeba wdrażyć innowacje procesowe”.¹⁶

35.5. Finansowanie produkcji statków

Równie ważna jest kwestia finansów. Stocznie to przedsiębiorstwa, które nie są dobrze przystosowane do samodzielnej organizacji elementów finansowych. Najlepiej to widać na tle bardzo dużej kapitałochłonności procesu jakim jest budowa statków. Dochodzi tutaj jeszcze trudna sytuacja w relacjach z bankami. Wiele banków komercyjnych po prostu wycofuje się z finansowania statków. Dla stoczni w Europie jest to bardzo niekorzystne, gdyż ich konkurenci spoza niej mogą liczyć na wsparcie swoich krajów w formie instrumentów finansowych. Stępiak uważa, że: „Stosowane w UE zasady finansowania eksportu nie dają się w pełni zastosować w przypadku przemysłu stoczniowego”.¹⁷ Jak widać wymaga to podjęcia odpowiednich działań w tym zakresie. Takim działaniem jest możliwość ustanowienia funduszu gwarancyjnego w całej Unii Europejskiej, który umożliwiłby finansowanie budowy statków przed i po ich dostawie.¹⁸ Jeszcze innym działaniem może być także zharmonizowanie norm w państwach członkowskich zgodnie z zasadami wspólnego rynku i przepisami OECD.

Trzeba jednak pamiętać, że jest to bardzo trudne zadanie. Pozostaje jeszcze trzecia możliwość, która jest związana z firmami ubezpieczeniowymi. Chodzi tu o te firmy, które ubezpieczają kredyty eksportowe i posiadają odpowiednią reasekurację. Mogą one, a nawet powinny oferować instrumenty dwustronnie zabezpieczające przed ryzykiem walutowym.

35.6. Bezpieczeństwo i ekologia

Ostatni przypadek jest nie mniej ważny od omówionych już powyżej. Bezpieczeństwo i ekologia są równie ważne dla Europy jak różnego rodzaju sprawy finansowe. Można powiedzieć, że te dwa zagadnienia, a więc bezpieczeństwo i ekologia oraz finanse, są ze sobą powiązane i mają na siebie wpływ. Dla przykładu, aby to uzmysłowić, jak pisze Stępiak: „Niskie stawki frachtowe i spadające ceny budowy nowych statków wywierają szkodliwy

¹⁴ Podstawą dla takiego podejścia powinna stać się praca podjęta w ramach Forum Przemysłu Morskiego.

¹⁵ Zob. L. Stefaniak., *op. cit.*, s. 7.

¹⁶ *Ibidem.*

¹⁷ A. Stępiak, *op. cit.*, s. 19.

¹⁸ W przypadku wszelkich prototypów i innowacji technologicznych w zakresie badań naukowych, budownictwa okrętowego oraz produkcji wyposażenia mogą one być dofinansowane z budżetu - zob. Stefaniak L., *op. cit.*, s. 8.

wpływ na bezpieczeństwo morskie i ochronę środowiska morskiego".¹⁹ Jest to bardzo ważne, gdyż brak bezpieczeństwa prowadzi do różnego rodzaju wypadków i katastrof, zaś zanieczyszczanie środowiska morskiego negatywnie wpływa na rybołówstwo, a to wszystko z kolei przynosi straty i pociąga za sobą niemałe koszty. Zazwyczaj cały problem sprowadza się do nieodpowiedzialnych przedsiębiorców, którzy pomimo szkód jaki czynią np. poprzez budowę statków w jak najkrótszym czasie i po jak najniższych kosztach, często nadal mogą bezkarnie uczestniczyć w rynku. Aby temu skutecznie przeciwdziałać i wspierać odpowiednie działania, należy wciąż polepszać różnego rodzaju systemy oceny jakości, które obejmują projekt, konstrukcję oraz naprawę. W takiej sytuacji w Europie mogą pomóc różnego rodzaju istniejące i przyszłe ustawy Unii Europejskiej, które co oczywiste będą należycie i ściśle wdrażane. Oczywiście ważne jest, aby wszelkiego rodzaju nowe i dobre rozwiązania przeszczepiać ze szczybla europejskiego również na grunt międzynarodowy. Tego typu działania pozwolą także jeszcze lepiej promować bardziej przejrzysty i niejednolity oraz sprawny i niezależny system przeglądów technicznych. Doświadczenia Europy w tym zakresie staną się bardzo dobrym punktem wyjścia dla stworzenia odpowiedniego programu oceny stoczni w skali światowej, który będzie obejmował nie tylko budowę statków, ale także i ich naprawę.

Podsumowując, ogólna sytuacja europejskiego przemysłu stoczniowego z jednej strony jest trudna, ale z drugiej strony istnieją możliwości działania, dzięki którym można ułatwić życie stoczniom w krajach europejskich, w tym w szczególności w konkurencji na rynku budowy statków.

Bibliografia

1. „Budownictwo okrętowe”, nr 7 - 8 (540 - 541) lipiec - sierpień 2004.
2. „Budownictwo okrętowe”, nr 9 (542) wrzesień 2004, dodatek specjalny „BALTEXPO 2004”.
3. „NAMIARY na Morze i Handel”, dwutygodnik, nr 21 / 2006.
4. Tytus P., *Polski przemysł stoczniowy*, praca magisterska napisana pod kierunkiem prof. dr hab. Kazimierza Gorczyńskiego w Katedrze Finansów i Rachunkowości, w roku akademickim 2005/2006, Wyższa Szkoła Administracji i Biznesu im. Eugeniusza Kwiatkowskiego, Gdynia 2006.
5. „Stocznie, porty i żegluga”, Centrum Techniki Okrętowej SA w Gdańsku, Rok XIII Nr 2 czerwiec 2003.

Summary

Threats for the European shipyard industry development

The situation of the European shipyards is not good and it also concerns other companies working for all maritime industry. This project summarizes the major threats, which influence on the present position of the European maritime industry and on its development. Here are submitted not only

¹⁹ A. Stepniak, *op. cit.*, s. 19.

threats, but also some possibilities of activity, which can be used to reinvigorate maritime industry in Europe, specially in European Union. Threats are shown in aspects like: high technology, finance, safety, ecology and competition on maritime market in the world. It's only just a short look on a present position of European maritime industry, which contain a few considerations about a major threats, which stay on its way to a future in relation to technical and economic development.

Krzysztof Kubiak

36. IMPORT SKROPLONEGO GAZU ZIEMNEGO. PROBLEMY BEZPIECZEŃSTWA.

Streszczenie

Autor stawia tezę, że import morski skroplonego gazu ziemnego jest zasadniczym sposobem zmniejszenia podatności Polski na rosyjską presję surowcową. Przedstawia on obecną strukturę dostaw, twierdząc, że w sytuacji, gdy Rosja usiłuje odbudowywać dominującą pozycję w regionie istniejąca sytuacja jest wysoce niedogodna, a stać się może niebezpieczna. Następnie przedstawiono główne elementy łańcucha dostaw LNG, eksponując zagadnienie konieczności zorganizowania systemu ochrony każdego ogniwa. Elementy te muszą być uwzględniane w fazie planowania finansowego, gdyż stanowią one jeden z ważniejszych elementów kosztotwórczych.

Import LNG drogą morską wydaje się być obecnie jedynym realnym sposobem zmniejszenia zależności Polski od dostaw gazu z dotychczasowego kierunku dominującego. Budowa gazoportu i stworzenie floty gazowców kontrolowanych przez polskie podmioty wraz ze zwiększeniem wydobycia ze złóż krajowych, rozbudową potencjału magazynowego oraz racjonalizacją spożycia (element bardzo często pomijany) powinno w znaczącym stopniu podnieść poziom bezpieczeństwa energetycznego kraju. Będzie to jednocześnie jedna z największych inwestycji realizowanych w kraju, która może przyczynić się do dalszego pobudzenia wzrostu gospodarczego.

Decyzję o budowie portu gazowego rząd podjął 3 stycznia 2006 roku. Jest to bezpośrednie następstwo ukraińskiego kryzysu gazowego¹, który z całą ostrością unaoczniał dwie, przemilczane w ostatnich latach prawdy, prawdy. Po pierwsze - Rosja kierowana przez administrację prezydenta Putina wkroczyła na drogę odbudowy swych wpływów w różnych częściach byłego imperium komunistycznego. Po drugie - instrumentem realizacji takiej polityki stały się surowce energetyczne, głównie ropa naftowa i gaz ziemny.

W takiej sytuacji stworzenie alternatywy dla rosyjskich dostaw gazu (w zakresie ropy możliwości takiej dostarcza Port Północny) jest kwestią o znaczeniu pierwszorzędym dla bezpieczeństwa ekonomicznego, a co za tym idzie, również politycznego Polski.

¹ Por. T. Serwentyk, *Gazowy szantaż Rosji*, „Rzeczpospolita” 2005 nr 292, s. B2; P. Reszka, *Gazowa wojna nieunikniona*, „Rzeczpospolita”, 2005 nr 305, s. B 2; T. Serwentyk, *Ukraina odpowie na szantaż Rosji*, „Rzeczpospolita” 2005 nr 272, s. B 2; *Gaz jest, rządu nie ma*, „Forum”, 2006 nr 3, s. 8-9. Na marginesie zauważyć można, że ofiarą podobnych praktyk rosyjskich padła na przełomie roku 2005 i 2006 Mołdawia, na której Gazprom wymusił podwyżki o około 30 USD za 1 000 m³ (do 110 USD), a nawet Armenia, będąca najwierniejszym sojusznikiem Rosji na Kaukazie (podwyżka ceny z 56 do 110 USA za 1 000 m³).

36.1. Struktura dostaw gazu do Polski

W Polsce zużywa się rocznie około 13 mld m³ gazu. W tym:

- około 4,2 mld m³ to wydobycie krajowe,
- do 2 mld m³ import z krajów Azji Środkowej (kontrolowanym przez Rosję systemem przesyłowym),
- 1 mld m³ z Norwegii i Niemiec (dostawy z Norwegii realizowane są niemieckim systemem rurociągów),
- 5,8 mld m³ import z Rosji².

Uwzględniając to, do kogo należą rurociągi, którymi dociera do Polski gaz środkowoazjatycki, Moskwa kontroluje około 60% tego surowca zużywanego w Polsce. Stworzenie systemu dostaw gazu ziemnego drogą morską jest więc sposobem na złamanie monopolistycznej pozycji Gazpromu. Podkreślić przy tym należy, że stworzenie morskiego kanału dostaw gazu jest w chwili obecnej jedyną ewentualnością możliwą do zrealizowania w możliwym do określenia czasie.

36.2. Podstawowe informacje o LNG i infrastrukturze łańcucha dostaw

Liquefied Natural Gas (LNG) jest produkowany z gazu ziemnego poprzez usunięcie zanieczyszczeń i cięższych węglowodorów, a następnie skroplenie go w ciśnieniu atmosferycznym poprzez odpowiednie schłodzenie do temperatury -160°C. Typowy skład LNG to: 91-92% metanu, 6-7% propanu oraz 2% wyższych węglowodorów. LNG zajmuje objętość w przybliżeniu równą 1/600 objętości gazu ziemnego w warunkach normalnych, co pozwala na tani transport na duże odległości. Najczęściej skraplanie gazu wykonuje się to w temperaturze między -120 a -170°C (metan skrapla się przy -161°C) i w ciśnieniach rzędu 1-60 atmosfer. Sprężony gaz ziemny jest skraplany a następnie jego ciśnienie się obniża do przechowywania i transportu.

W skład infrastruktury łańcucha LNG, od miejsca pozyskania gazu do momentu dostarczenia go odbiorcy, wchodzi następujące ogniwa: podsystem wydobycia gazu, podsystem obróbki gazu surowego, magazynowania LNG wyprodukowanego w procesie skroplenia, transportu do terminalu wysyłkowego i załadunku na statek, podsystem transportu morskiego, podsystem regazyfikacji i włączania dostarczonego morzem gazu do krajowego systemu przesyłowego.

Największymi zasobami gazu ziemnego według dzisiejszego stanu wiedzy są obdarzone Rosja, Iran, Katar, Arabia Saudyjska, Zjednoczone Emiraty Arabskie, USA, Nigeria, Algieria, Wenezuela oraz Irak. W drugiej połowie lat dziewięćdziesiątych zaczęły się wyczerpywać skromne zasoby europejskie, szczególnie Wielkiej Brytanii i Holandii, znacząco podnosząc import tego surowca do Europy.

Posiadanie złóż gazu nie jest jednak we wszystkich przypadkach tożsame z silną pozycją na rynku producentów LNG. Przykładowo Rosja,

² A. Łakoma, P. Reszke, *Gaz płynię, a konflikt narasta*, „Rzeczpospolita”, 2006 nr 3, s. B1.

ze względu na kontynentalne położenie nie była zainteresowana tą technologią transportu, zadowolając się rozbudowaną siecią gazociągów. Sytuacja ta zmieniła się dopiero niedawno, w związku z zamiarem wprowadzenia rosyjskiego gazu na rynek Kanady i Stanów Zjednoczonych.

Uwzględniając usytuowanie geograficzne złóż oraz instalacji załadunkowych Polska importować może ten surowiec z regionu Afryki Północnej (Algieria, Egipt) obszaru Zatoki Gwinejskiej (Nigeria) i ewentualnie Angoli oraz basenu Zatoki Perskiej (Katar, Oman, Zjednoczone Emiraty Arabskie).

Utworzenie flotyli gazowców jest naturalną konsekwencją budowy portu gazowego. Dopiero bowiem posiadanie instalacji przeładunkowych i jednostek transportowych o odpowiedniej zdolności przewozowej umożliwi uniezależnienie się od dostaw gazu z dotychczasowego kierunku dominującego. Podkreślić należy, że bez własnych gazowców możliwość szybkiego zorganizowania dostaw gazu w sytuacji ekstremalnej jest nader problematyczna.

Transport gazu prowadzony jest przy użyciu specjalistycznych statków zwanych zbiornikowcami kriogenicznymi, zbiornikowcami-gazowcami, metanowcami lub po prostu gazowcami. Pod względem złożoności konstrukcji oraz zaawansowania technologicznego mogą one być porównywane tylko z wielkimi statkami pasażerskimi (wycieczkowcami).

Stan światowej floty zbiornikowców LNG rośnie z bardzo dużą dynamiką. Obecnie stanowią one 2,31% całości światowego tonażu handlowego. Wraz z przekazaniem do eksploatacji na przełomie lutego i marca 2006 roku jednostki *Methane Rita Andrea* firmie energetycznej British Gas, światowa flota gazowców LNG osiągnęła liczebność równą 200 sztuk. To o 20 statków więcej niż przed wiosną roku 2005. Łączna pojemność ładunkowa tych dwóch setek gazowców to prawie 24 miliony metrów sześciennych³.

Kolejnym elementem systemu dywersyfikacji dostaw gazu przy wykorzystaniu transportu morskiego jest instalacja przeładunkowa umożliwiająca przyjęcie ładunku z gazowca, składowanie LNG, jego regazyfikację i włączenie do krajowego systemu przesyłowego.

Planowany w Polsce port gazowy dysponować ma zdolnością przeładunkową około 5 mld m³ rocznie. To mniej niż dostawy z realizowane przy pomocy sieci przesyłowej kontrolowanej przez Rosję i mniej niż dostawy z samej Rosji. Mimo tego uznać należy, że luka potencjału przeładunkowego w stosunku do dotychczasowego kierunku dominującego nie jest na tyle duża, aby stało się to powodem problemów w zaopatrywaniu kraj w surowiec, z przypadku próby rozgrywania wobec Polski *wariantu ukraińskiego*.

Nie podjęto jeszcze ostatecznej decyzji gdzie terminal będzie zlokalizowany. W grę wchodzi praktycznie tylko dwa miejsca: rejon Zatoki

³ Dwie setki gazowców LNG, „Budownictwo Okrętowe”, 2006 nr 5, s. 18.

Gdańskiej (w pobliżu Portu Północnego) i rejon Zatoki Pomorskiej. Druga lokalizacja wydaje się obecnie bardziej prawdopodobna.

36.3. Podsystem fizycznego bezpieczeństwa dostaw

Analizując zagadnienie fizycznego bezpieczeństwa dostaw LNG z punktu widzenia importera dokonać należy przede wszystkim oceny zagrożeń, na jakie narażone mogą być gazowce w czasie przejścia morzem oraz podczas rozładunku oraz potencjalnych zagrożeń samej instalacji przeładunkowej (terminalu odbiorczego). Są to dwa elementy, na które państwo importujące może mieć bezpośredni wpływ.

W tym ujęciu - zgodnym z prawem międzynarodowym i bieżącą praktyką - zapewnienie bezpieczeństwa terminalu załadunkowego jest zadaniem państwa importera oraz właściciela instalacji zaś ochrona gazowców w obrębie wód terytorialnych państwa eksportera zadaniem wyspecjalizowanych służb i formacji tego państwa. Należy jednakże zauważyć, że w przypadku państw słabych, nie dysponujących sprawnymi instrumentami policyjnymi i militarnymi większość zadań związanych z zapewnieniem terminalu oraz statków spada na barki właściciela instalacji. Jest to zadanie firmowych służb ochrony bądź wyspecjalizowanych firm świadczących kompleksowe usługi w zakresie bezpieczeństwa zwane *Private Military Contractors* (PMC). Sytuację taką zaobserwować można na przykład w Nigerii i w Angoli.

O obecnej sytuacji zagrożenie dla fizycznego bezpieczeństwa transporty LNG generować mogą przede wszystkim działania terrorystyczne. Punktem wyjścia dla rozważań dotyczących konieczności budowy podsystemu fizycznego bezpieczeństwa dostaw będzie jednak analiza potencjalnych następstw ataku terrorystycznego na gazowiec i instalację przeładunkową.

Jak dotąd, szczęśliwie, system transportu LNG nie był obiektem oddziaływania terrorystów. Oszacowanie potencjalnych następstw takiego ataku utrudnione jest przez skrajnie rozbieżne zdania ekspertów dotyczące tej kwestii. Na przykład skutki ataku za pomocą łodzi wybuchowej lub lekkiego samolotu na gazowiec według części specjalistów ograniczą się do pożaru ładunku parującego z rozszczelnionych zbiorników, ale zdaniem innej grupy ekspertów mogą doprowadzić do gigantycznej eksplozji, o mocy porównywalnej z detonacją ładunku jądrowego. Ewentualność taka jest - jak można mniemać - nader atrakcyjna dla organizacji terrorystycznej. Wynika to z faktu, że jak dotąd żadnemu ugrupowaniu ekstremistycznemu nie udało się pozyskać i skutecznie użyć broni masowego rażenia. Sytuacja ta kieruje uwagę terrorystów na instalacje, obiekty i urządzenia, których uszkodzenie (zniszczenie) może spowodować katastrofalne następstwa. Jednym z nich mogą być gazowce oraz porty załadunkowe i rozładunkowe.

Analiza własności fizycznych i chemicznych gazu ziemnego wskazuje, że mieszanina gazu i powietrza jest silnie wybuchowa, jeżeli stężenie gazu w powietrzu wynosi między 5 a 15%. Przy większej zawartości gazu jest zbyt mało powietrza by zainicjować spalanie wybuchowe, przy mniejszej jest on zbyt rzadki by wybuchnąć. Przyjąć można, iż wydostający się z uszkodzonych

zbiorników statku płynny gaz parowałby w bardzo szybkim tempie, stając się po zmieszaniu z powietrzem palną *chmurą* (swoistym ładunkiem paliwowo-powietrznym⁴). Przeprowadzone analizy wskazują przykładowo, że w przypadku rozlania na wodę o temperaturze 0°C 1000 m³ LNG odparowanie nastąpiłoby w czasie 150 sekund. Powstała chmura o objętości 12,4 x 10⁶ m³ miałaby energię spalania 2,11 x 10¹⁰ kJ. Czas spalania wybuchowego oszacowany został na 11 sekund.

Materiału porównawczego pozwalającego wstępnie oszacować skutki ataku terrorystycznego na zbiornikowiec LNG i przeznaczone do przeładunku tego surowca instalacje portowe dostarcza ponadto analiza wypadków i katastrof na gazowcach i w obrębie innych instalacji. Na szczególną uwagę zasługuje przy tym tak zwana katastrofa w Cleveland⁵ oraz katastrofa w Skikdzie⁶. Oba te wydarzenia wskazują, że uformowanie się chmury gazu na skutek szybkiego parowania LNG, a następnie jej eksplozja jest w sprzyjających warunkach możliwe.

O skali zagrożenia świadczą ekspertyzy niezależnych instytucji amerykańskich. Mówią one przykładowo, że atak terrorystyczny i wywołana nim eksplozja zbiornikowca LNG i infrastruktury składowej w obrębie terminalu w mieście Oxnard w Kalifornii mogłaby mógłby w skrajnym przypadku doprowadzić do strat w zabitych i rannych szacowanych na 70 000 osób⁷. Zaznaczyć jednocześnie trzeba, że Richard Clarke, były doradca administracji prezydenta Busha do praw terroryzmu publicznie ujawnił, że członkowie Al-Kaidy przeprowadzali rozpoznanie terminalu przeładunkowego LNG w Bostonie, według niego w celu przygotowania akcji ukierunkowanej na opanowanie i zdetonowanie gazowca płynącego z Algierii (wypowiedź ta została co prawda później zdezawuowana przez FBI)⁸.

Termin "ładunek paliwowo-powietrzny" zaczerpnięty został z obszaru technologii militarnych. Oznacza on pocisk artyleryjski lub bombę lotniczą zawierającą nie klasyczny materiał wybuchowy, lecz substancję palną („paliwo”). W tym charakterze może być zastosowany metan, wodór lub tlenek etylu. Rolę utleniacza pełni tlen pobierany z powietrza. Rozpylone paliwo tworzy z powietrzem mieszaninę będącą przestrzennym układem dwufazowym, ulegającym spalaniu detonacyjnemu z wytworzeniem fali uderzeniowej o nadciśnieniu powodującym porażenie ludzi oraz niszczenie sprzętu.

⁴ W listopadzie 1944 roku w Cleveland (Ohio) doszło do eksplozji gazu LNG wydostającego się ze zbiornika o pojemności zaledwie około 6,5m³. Zginęło wówczas 128 osób, a dalsze 225 odniosło poważne obrażenia (lżej poszkodowanych było około 2000). Całkowitemu zniszczeniu uległo 79 budynków mieszkalnych, dwie duże hale fabryczne, 234 samochody. Por. LNG Danger to our communities, www.timrileylaw.com/LNG.html, 22.08.2004.

⁵ W styczniu 2004 roku w Skikdzie w Algierii doszło do eksplozji kotła parowego stanowiącego część instalacji skraplającej spowodowała rozszczelnienie rurociągów LNG i powstanie chmury gazu. Jej wybuch spowodował śmierć 30 osób (około 170 zostało rannych), rozległe zniszczenia i pożary, które opanowano dopiero po ośmiu godzinach. Straty oszacowane zostały na 800 mln USD. W rezultacie, do czasu naprawy instalacji, pojawiły się problemy z zaopatrywaniem w LNG odbiorców w Grecji, Francji, Włoszech i Hiszpanii.

⁶ *California Energy Commission Liquefied Natural Gas in California: History, Risks and Sitting*, "Staff White Paper", July 2003.

⁷ FBI denies LNG danger,

www.dailyfreepress.com/news/2004/04/02/Fbidenies.Lng.Danger650136.shtml, 20.09.2004.

Prócz ryzyka eksplozji chmura odparowanego LNG stwarza innego rodzaju zagrożenia. Są one związane z niską temperaturą wrzenia skroplonego gazu - chmura ma ekstremalnie niską temperaturę i nasuwając się na przykład na obszar zurbanizowany może spowodować (przynajmniej w pierwszej fazie) zgony z zimna. Możliwe są też wywołane niską temperaturą rozmaitego rodzaju uszkodzenia infrastruktury technicznej^o.

Powyższe rozważania nie zmieniają faktu, że awarie w toku normalnej eksploatacji statków i instalacji przeładunkowych LNG zdarzają się bardzo rzadko - jest to najbezpieczniejszy segment przemysłu energetycznego.

36.4. Ochrona i obrona zbiornikowców LNG na morzu oraz terminalu

Za najbardziej prawdopodobny sposób działania terrorystów atakujących zbiornikowce LNG oraz terminal należy uznać posłużenie się szybkimi łodziami wybuchowymi obsadzonymi przez samobójców.

W przypadku zaistnienia wysokiego poziomu zagrożenia dla statków transportujących LNG konieczne może okazać się zapewnienie im ochrony na całej trasie przejścia od portu załadunku do portu rozładunku. Obecnie żadne w zasadzie państwo europejskie nie jest w stanie wykonać takiego zadania samodzielnie. Potencjalna operacja ochrony zbiornikowców LNG byłaby więc z pewnością operacją koalicyjną bądź sojuszniczą realizowaną pod flagą NATO lub Unii Europejskiej.

Ważnym jest zatem, zwrócenie uwagi na fakt, iż rozwojowi systemu transportu gazu drogą morską winny towarzyszyć nakłady na doprowadzenie służb państwowych, przede wszystkim operujących na morzu (Marynarki Wojennej i Morskiego Oddziału Straży Granicznej) do stanu ilościowego i jakościowego umożliwiającego zapewnienie skutecznej ochrony zarówno gazowcom na morzu, jak i instalacji przeładunkowej, przez zagrożeniem z kierunku morskiego. Jest to dodatkowy, nie uwzględniany w większości analiz, koszt budowy systemu transportu LNG drogą morską.

O ile ochrona i obrona zbiornikowców i terminalu to zadanie służb państwowych, o tyle zabezpieczenie samej instalacji będzie spoczywało na barkach jej właściciela. Tak stanowi Ustawa o ochronie mienia i osób z dnia 22 sierpnia 1997 r. (Dz. U. RP nr 114 z dnia 26 września 1997 r., poz. 740).

Koszty stworzenia i utrzymania efektywnego systemu zabezpieczenia terminalu ponosi podmiot będący jego właścicielem, tak więc muszą być one uwzględniane podczas budowy planów finansowych odnoszących się do budowy i eksploatacji tej instalacji.

Bibliografia

1. California Energy Commission, Liquefied Natural Gas in California: History, Risks and Siting, Staff White Paper, July 2003.
2. *Dwie setki gazowców LNG*, „Budownictwo Okrętowe”, 2006 nr 5.

^o M. M. Foss, *LNG Safety and Security*, Sugar Land, 2003, s. 51 - 53.

3. *FBI denies LNG danger*,
www.dailyfreepress.com/news/2004/04/02/Fbidenies.Lng.Danger650136.shtml, 20.09.2004.
4. *Gaz jest, rządu nie ma*, „Forum”, 2006 nr 3.
5. LNG Danger to our communities, www.timrileylaw.com/LNG.html, 22.08.2004.
6. Łakoma A., Reszke P., *Gaz płynie, a konflikt narasta*, „Rzeczpospolita”, 2006 nr 3.
7. Reszka P., *Gazowa wojna nieunikniona*, „Rzeczpospolita”, 2005 nr 305.
8. Serwentyk T., *Gazowy szantaż Rosji*, „Rzeczpospolita”, 2005 nr 292.
9. Serwentyk T., *Ukraina odpowie na szantaż Rosji*, „Rzeczpospolita”, 2005 nr 272.
10. Foss M. M., *LNG Safety and Security*, Sugar Land, 2003.

Summary

Import of Liquid Natural Gas: security issues

The article shows the import of LNG (Liquid Natural Gas) by sea as the main pillar of Poland's economic security. Author describes the current structure of natural gas supply and the dependence on Russian direction. The situation is very inconvenient and can evolve into dangerous due to Moscow's efforts to rebuild privileged and dominant position in Central Europe. Crude oil and natural gas are treated as the tools for achieving the main political aim. The paper shows the LNG chain of supply and shows the importance of creating the security system for all stages and links. The necessity of protection of the LNG transport system must be taken into consideration during the financial planning, as it can be the substantial factor increasing the costs.

Marek Grzybowski

37. BEZPIECZEŃSTWO PRZEŁADUNKÓW W PORTACH GDYNI I GDAŃSKA

Streszczenie

W referacie przedstawiono wyniki badań dotyczące zagadnień związanych z bezpieczeństwem przeładunków w portach Gdyni i Gdańska w aspekcie fizycznym (nadzór, ochrona, przewóz i przeładunek towarów niebezpiecznych).

Wstęp

Na Morzu Bałtyckim od początku wieku systematycznie wzrasta ilość ładunków masowych i drobnicowych przewożonych statkami towarowymi. Tylko z rejonu Zatoki Fińskiej i jej okolic wywozi się rocznie ponad 80 mln ton ropy naftowej i paliw, a drugie tyle ładunków niebezpiecznych masowych i w kontenerach. W latach 2000-2005 przewozy kontenerów do St. Petersburga wzrosły czterokrotnie z około 290 tys. TEU do prawie 1.120 tys. TEU. Do i z Helsinek przetransportowano w 2000 r. ponad 376 tys. TEU, a w 2005 r. około 500 tys. TEU. Między portami polskimi a portami europejskimi w 2000 r. przewieziono drogą morską około 200 tys. TEU, podczas gdy w 2005 r. przekroczone 500 tys. TEU, a w 2006 r. 570 tys. TEU. Powiększenie Unii Europejskiej w 2004 r. o kolejne 15 państw sprawiło, że Region Bałtycki praktycznie w przeważającej części znalazł się w zasięgu jednolitego rynku europejskiego. W wyniku tego Federacja Rosyjska wraz z Obwodem Leningradzkim stała się bliskim sąsiadem Unii Europejskiej, a Obwód Kaliningradzki znalazł się w otoczeniu Europejskiego Obszaru Gospodarczego.

37.1. Transport morski w Regionie Bałtyckim

W Regionie Bałtyckim rejestruje się w ostatnim dziesięcioleciu największą dynamikę morskich przewozów kontenerowych. W efekcie przeładunki w bałtyckich terminalach kontenerowych i ro-ro rosną corocznie na poziomie około 15%. Wielu analityków zachodnich uważa, że Region Morza Bałtyckiego należy do najbardziej perspektywicznych pod względem inwestycji logistycznych przytaczając przykłady inwestycji w terminale kontenerowe podejmowane w Gdyni, Gdańsku, Aarhus, Goeteborgu, St. Petersburgu.¹

O rosnącym ruchu na Bałtyku świadczyć może choćby fakt, że np. do St. Petersburga wchodzi rocznie około 30 tys. Statków,² a Helsinek około

¹ *Razvitie mirovych portov*. „Transportweekly” No 14/2006, s. 5.

² *Грузооборот Большого морского порта Санкт-Петербурга и порта Приморск за 12 месяцев 2006 года*. Zarząd Portu St. Petersburg 2007.

15 tysięcy.³ Przy nabrzeżach Gdańska i Gdyni cumuje rocznie około 7,5 tysiąca jednostek, nie licząc statków wchodzących do stoczni remontowych, okrętów, statków białej floty i licznych jachtów odwiedzających obok Gdyni i Gdańska inne porty Zatoki Gdańskiej. Powstają kolejne terminale, a nowe inwestycje sprawiają, że ruch statków będzie systematycznie rósł.⁴ Na Bałtyku szybko wzrasta ruch jednostek z produktami ropopochodnymi, chemikaliami i innymi ładunkami niebezpiecznymi. W Gdańsku przeładunki paliw płynnych osiągnęły w 2004 r. poziom 11,8 mln ton, w 2005 r. 11,5 mln ton, a w 2006 r. zbliżyły się do 13 mln ton.⁵

Rysunek 37.1. Bałtyckie korytarze transportowe

Źródło: Finnish Maritime Administration, Helsinki 2005.

W Kłajpedzie przeładowuje się rocznie około 8 mln ton paliw, podczas gdy w St. Petersburgu przeładunki produktów ropopochodnych tylko w latach 2003-2006 wzrosły z ponad 11 mln ton do ponad 14 mln ton⁶. Jednak prawdziwy rekord odnotował port Primorsk, w którym przeładowano w 2005 roku około 60 mln ton, a w 2006 r. ten wynik powtórzono.⁷ Zbiornikowce do portów zachodnich płyną więc przez cały Bałtyk. Jednak na Morzu Bałtyckim dominują wciąż przewozy drobnicy i ładunków ro-ro.

Istotnym zagadnieniem jest nadzór nad ruchem statków z ładunkami niebezpiecznymi. Na ponad 7 tysięcy statków wchodzących do portów Zatoki Gdańskiej, jedna trzecia to jednostki z ładunkami niebezpiecznymi, a więc wymagającymi szczególnego nadzoru nad ich ruchem w porcie i na szlakach morskich. Tylko we wrześniu 2005 r. na ponad 1200 jednostek, które odwiedziły porty w Gdyni, Gdańsku i Port Północny, prawie 350 miało

³ Helsingfors Hamns Arsberattelse 2006.

⁴ *Umocnienie na rynku usług kontenerowych. Nowe suwnice w Porcie Gdynia.* „Polska Gazeta Transportowa”, 2007, 3 stycznia, nr 1, s. 8.

⁵ Statystyki Zarządu Morskiego Portu Gdańsk 2007.

⁶ Годовой отчет ОАО "Морской порт Санкт-Петербург" за 2006 год. Морской порт Санкт-Петербург 2007.

⁷ M. Grzybowski, *Ships Under Control*, "The Warsaw Voice", Nov. 27, 2005, s. 39.

na swoim pokładzie ładunek niebezpieczny. Z tej liczby specjalnego nadzory wymagało aż 106 kontenerowców. Dopiero na drugim miejscu znalazło się 92 tankowców (w tym z chemikaliami)⁸. W następnej kolejności były statki ro-ro oraz promy.

37.2. Ładunki niebezpieczne w portach Gdyni i Gdańska

W portach codziennie przez nabrzeża przeładowuje się tony ładunków niebezpiecznych. Rurociągami Portu Północnego tłoczone są miliony ton ropy naftowej i ropopochodnych. Taśmociągami i dźwigami przeładowuje się w Świnoujściu, Szczecinie, Gdańsku i Gdyni tony węgla. Szczególnie niebezpieczne ładunki kryją się pod pozornie obojętnie brzmiącą nazwą inne masowe. A termin ten kryje takie ładunki jak siarkę, tlenek glinu, różnego rodzaju chemikalia oraz nawozy w stanie sypkim i płynnym. Coraz więcej ładunków niebezpiecznych przewozi się w kontenerach. Dlatego zarówno w fazie projektowania terminali przeładunkowych jak i ich eksploatacji wiele uwagi poświęca się bezpieczeństwu biernemu i czynnemu.⁹

37.3. Kontrola przeładunków płynnych i gazu w Porcie Północnym

W terminalach paliwowych, w 2006 roku przeładowano prawie 13 mln ton paliw (w 2005 r. - ponad 11,4 mln ton). Bez względu na wielkość obrotów, przeładunki paliw i gazu, ruch przewożących je statków, jak i warunki, w jakich odbywają się przeładunki podlegają szczególnym wymaganiom.

W największej polskiej portowej bazie przeładunkowej, znajdujące się w Porcie Północnym dwa terminale do przeładunku paliw płynnych usytuowano tak, by nabrzeża były wysunięte w głąb Zatoki Gdańskiej. Baza Przeładunku Paliw Płynnych obejmuje cztery stanowiska robocze i jest przystosowana do obsługi największych zbiornikowców, które mogą wpłynąć na Bałtyk przez Cieśniny Duńskie, a statki były chronione przed ekstremalnie niekorzystnymi warunkami meteorologicznymi.

Uwzględniając wszystkie wymagania bezpieczeństwa stanowiska skonstruowane są tak, że przeładunek odbywa się w systemie zamkniętym. Istotnym rozwiązaniem dla bezpieczeństwa środowiska jest to, że punkty przeładunkowe znajdują się w zamkniętych basenach przeładunkowych, które wyposażone są w zapory przeciwozlewowowe i instalację przeciwpożarową. Cumowały w nich już tankowce o nośności 300.000 ton, na które ładowano jednorazowo 175.000 ton ropy.

⁸ M. Grzybowski, *Ładunki niebezpieczne na morzu. Transport pod kontrolą*, „Polska Gazeta Transportowa”, 2005, nr 47, s. 1, 7.

⁹ *Bezpieczne polskie nabrzeża*, „Polska Gazeta Transportowa”, 2007, nr 2, s. 4.

Rysunek 37.2. Baza Paliw Płynnych w Porcie Północnym

Źródło: Zarząd Morskiego Portu Gdańsk 2007 r.

W dobie zagrożenia terrorystycznego pomyślano również o bezpieczeństwie ładunku od strony lądu. Nad tym, co dzieje się w bazie paliwowej czuwa człowiek wspomagany przez komputerowy system kontroli dostępu do obiektów i rejonów przeładunkowych. System wykorzystuje m.in. karty zbliżeniowe, wideodomofony i system kamer telewizyjnych. Ten ostatni pozwala na obserwację terenu bazy, w tym obiektów i urządzeń przeładunkowych. Wszystkie zdarzenia są rejestrowane na twardym dysku. Pozwala to na bieżącą analizę sytuacji oraz odtwarzanie wcześniej zaistniałych zdarzeń w oparciu o zapisane informacje archiwalne.

Usytuowany w sąsiedztwie Terminal Przeładunku Gazu Płynnego o rocznej zdolności przeładunkowej 500.000 ton przeznaczony jest do przyjmowania, przechowywania, częściowego mieszania i rozsyłania skroplonego gazu propan-butanu. Tutaj również zachowane są najwyższe standardy bezpieczeństwa zarówno przy przeładunkach gazu morze-ląd jak i przy załadunku cystern kolejowych i samochodowych. Specjalnemu nadzorowi podlega 16 podziemnych zbiorników o całkowitej pojemności magazynowej 13.200 ton położonych wszakże w sąsiedztwie Zatoki Gdańskiej i kilka kilometrów do centrum Gdańska, a także niewralgiczne elementy systemu: pompy wspomagające wyładunek, system podgrzewania i transportu gazu do zbiorników, pompy transportujące gaz ze zbiorników do stanowisk załadowniczych, system mieszania gazu.

37.4. Bezpieczeństwo przeładunków innych masowych

W Gdyni dominują ładunki drobnicowe, kontenery, a ładunki masowe mogące zagrozić środowisku stanowią około jednej szóstej ogólnych

przeładunków portu. Ładunki chemiczne, nawozy w stanie suchym i płynnym, paliwa przeładowane są w Morskim Terminalu Masowym Gdynia i Bałtyckim Terminalu Masowym.

Morski Terminal Masowy Gdynia (MTMG) usytuowany jest przy głównym wejściu do portu i prowadzi działalność przy ciągle modernizowanych nabrzeżach: Holenderskim, Szwedzkim, Śląskim i pirsie południowym Nabrzeża Duńskiego. Daleko od portowych nabrzeży, dostępne z lądu tylko motorówką, przy falochronie usytuowane jest Stanowisko Przeładunku Paliw Płynnych.

Dzięki specjalistycznemu wyposażeniu w MTMG można przeładowywać tlenek glinu. Na nabrzeżu Holenderskim zbudowano za 6 mln. zł pyłoszczelny magazyn o pojemności 20 tysięcy ton. Oprócz tlenku glinu w nowym magazynie będzie można również przechowywać inne ładunki masowe suche. Od pięciu lat w MTMG funkcjonuje specjalistyczne urządzenie firmy Vigan do przeładunku tlenku glinu zapewniające pełną izolację ładunku od środowiska.

Rysunek 373. Statek w Morskim Terminalu Masowym Gdynia

Źródło: zdjęcie Marek Grzybowski, Gdynia 2007.

W sąsiedztwie MTMG, w najstarszej części portu działają terminale Bałtyckiej Bazy Masowej (BBM), która powołana została w 1997 r. przez Port Gdynia Holding S.A. oraz Zakłady Azotowe PUŁAWY S.A. w celu eksportu drogą morską nawozów sztucznych. Przy Nabrzeżu Szwedzkim oraz Nabrzeżu Inżyniera Wendy zbudowano najnowocześniejsze urządzenia i magazyny umożliwiające przeładunki groźnych dla środowiska ładunków suchych i płynnych. Procesy przeładunku są zautomatyzowane, a ciągi przeładunkowe znajdują się w czasie pracy pod pełną kontrolą. W końcu 2005 roku B B M uzyskała certyfikat ISO 14001:2005 w zakresie Zarządzania

Ochroną Środowiska oraz certyfikat PN-N 18001:2004 Systemu Zarządzania Bezpieczeństwem i Higieną Pracy.

Ładunki niebezpieczne wymagają więc specjalnych warunków przechowywania i składowania oraz specjalistycznych urządzeń do przeładunków. W Gdańsku nawet tradycyjne nazwy wybrzeży informują o miejscach obsługi ładunków niebezpiecznych. Przy Nabrzeżu Chemików funkcjonuje baza przeładunku fosforytów. Tutaj i na pobliskim Nabrzeżu Przemysłowym przeładowuje się nawozy, płynne produkty chemiczne, minerały i melasę. Nawozy są także obsługiwane przy Nabrzeżu Obrońców Westerplatte. Z kolei siarka przeładowywana jest na Nabrzeżu Obrońców Poczty Polskiej. Magazyn kryty o pojemności 75.000 ton oraz obecnie zastosowana technologia przeładunku siarki płynnej i granulowanej gwarantuje, że środowisko jest bezpieczne. Siarkę płynną można magazynować w zbiornikach z wężownicami grzewczymi o pojemności 5.000 m³.

Bibliografia

1. Grzybowski M., *Bezpieczne polskie nabrzeża*, „Polska Gazeta Transportowa”, 2007, nr 2.
2. Grzybowski M., *Porty rosyjskie na Bałtyku*, „Polska Gazeta Transportowa”, 2006, nr 11.
3. Grzybowski M., *Ładunki niebezpieczne na morzu. Transport pod kontrolą*, Polska Gazeta Transportowa. 2005, nr 47.
4. *Годовой отчет ОАО "Морской порт Санкт-Петербург за 2006 год*. Морской порт Санкт-Петербург 2007.
5. *Грузооборот Большого морского порта Санкт-Петербурга и порта Приморск за 12 месяцев 2006 года*. Zarząd Portu St. Petersburg 2007.
6. *Helsinki Hamns Arsberattelse 2006*. Portu Helsinki Authority 2006.

Summary

Overload security in Gdynia and Gdańsk Ports

The paper presents research results on the security of the overloading in ports of Gdańsk and Gdynia in their physical aspect, including supervision, protection, transport and loading of dangerous goods.

Mustafa Karasahin

38. WHICH SAFETY LEVEL IS ENOUGH FOR RAILWAY COMPANIES?

38.1. Human Factors

Human factors play a major role in railway safety.¹ For example when signals are located along the road, theoretically there would not be any collisions between trains; however, signals do not stop trains alone unless automatic operation or automatic protection control is in place. In Turkey two important fatality accidents were occurred in 2004 because of human factors. First one was Pamukova train accident which was caused by over speed on the sharp horizontal curve and 37 people were died and 90 people were injured. Although, speed limit on the curve was 80 km/h, the train speed was 132 km/h. Second accident was Tavsancil accident was caused by passage of red signal by the driver and the result was 8 fatalities and 85 injuries. The driver could be ill, asleep, confused or unable to brake a train in time. Gangsters, train controllers, shunters and train loaders, maintenance and repair workers also contribute to any accident. In order to manage the human aspects many books have been used by railway companies which state what shall and shall not be in a particular circumstance. There are also different alarm systems installed in rolling stock to keep a driver awake.

Safety culture among workers are also very important. Safety culture cause significant differences in the probability of accidents. Workers behavior depends on the perceived riskiness of the job. For example an organization identified a task as low risk when it has really a high risk, one might expect accidents to increase. One might expect that a safety culture to affect personnel is to ensure that they do not violate rules and procedures.² However, this may not be true all the time. Generally rules and procedures are formulated on the basis of past incidents and accidents. Every person in the company should be aware of safety principles to be obeyed. Of course, very strict rules which is very difficult to obey bore the workers and make them unhappy. Therefore, changing the present rules would take some time. Major changes in safety rules might lead to decrease in morale and less care.

38.2. Duties Of Railway Companies

A company takes a correct decision that is right for the company and which reduces the risk to a level that is reasonably practicable. This kind of decision is due to legal duty. Other responsibility of the company is ethical responsibility to deliver the railway that society expects and pays for. Another

¹ Elms D., *Rail Safety*, "Reliability Engineering and Systems Safety", Vol. 74/2001, pp. 291 - 297.

² Moray N., *Culturing Safety for Railroads*, Report: "Railroad Operational Safety, TRB Vehicle User Characteristics Committee", 2006, pp. 62 - 94.

responsibility is commercial interests of shareholders and customers. There are widely different views between the railway industry and stakeholders about where the proper balance is. If the views are so different or opposite, some companies would not achieve the legal duty properly or would spend too much on safety, therefore, waste shareholders and taxpayers money. Inconsistent decisions may raise some problems such as different decisions taken by different managers which may affect the level of risk.

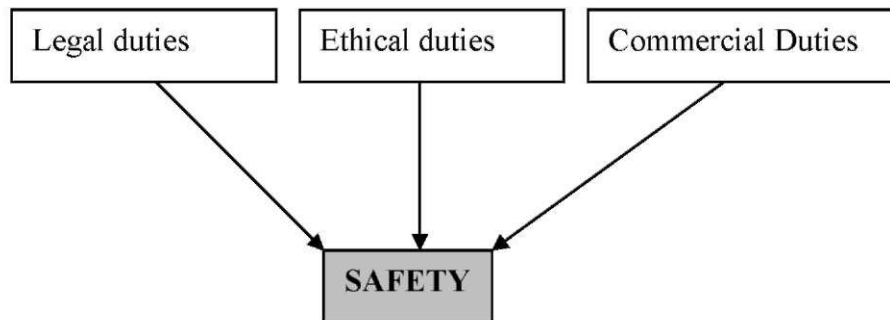

Figure 38.1. Duties of railway companies

References: Elms D., *Rail Safety..*, *op. cit.*

38.3. Legal Duties Of Railway Companies

Railway companies owe responsible to workers, passengers, customers, railway neighbors and trespassers not to cause them harm. However, the view of railway companies could change from country to country, even between companies in the same country. Although the responsibility is the same for all companies, the practice may be different. The threshold is set by generally courts after accidents and changes by the time. Legal duty is ultimately determined by society's attitude that might demand a railway company to prevent an accident that kills ten people. Then the laws follows by setting different thresholds of reasonable practicability. Similarly society might demand a railway company to protect a passenger or worker than to protect a trespasser. Prosecutors should take society's demands into account when deciding whether to bring charges and the Courts should decide whether a defendant has done all its responsibility to prevent an accident.

There are three important points in European Railway Safety Directive 2004/49:

- Each Member State has a responsibility to take decision on safety maintaining the current level of safety of railways,
- Each member state has a responsibility to improve safety of railways as possible as practicable,
- Priority must be given to prevent serious accidents which means at least one fatality or five serious injuries or extensive damage to property or environment.

38.4. Ethical Responsibilities

Railway companies have also responsibilities to society. In other words reputation of a company is extremely important for its customers and state. A company that has power of civil society behind would have affect the parliament and may put pressure on ministers and departments. For this reason, railway companies should invest for ethical responsibilities. How ethical responsibilities is developed is shown in Figure 38.2. People vote for parliament and parliament selects the ministers and they prepare the rules obeyed by railway companies. However, railway companies should have a contact with civil societies to understand their needs and have to find balance between the company policies and the people needs. Therefore, there is always dialogue between railway companies and the civil society.

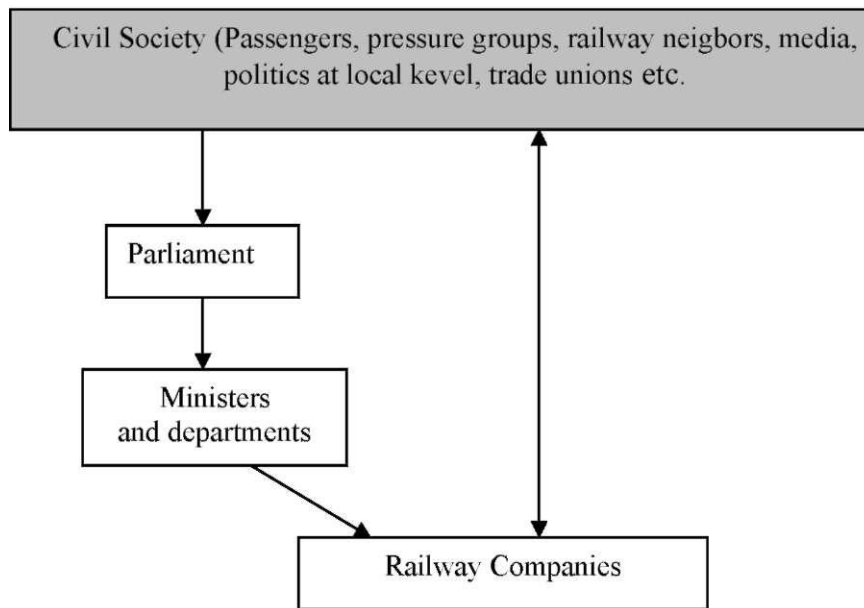

Figure 38.2. Development of ethical responsibilities

Dialogue is very important since many people have a different view on railway safety. For example, most people overestimate the risk from train accidents and underestimate risks from cars and people believe that the railway companies does not give enough attention to safety that why frequency of train accidents have increased since privatization. However, regular train users or commuters are very confident on railway safety. Therefore, companies are responsible to have a good reputation on safety.

38.5. Commercial Responsibilities

A railway company has a responsibility for shareholders as well. Therefore, if a company is managed properly, the profit would come afterwards. For this reason, choosing right person for right work is very

important for achievement. However, working with qualified workers could be costly for a company. The company should give priorities in which area the most qualified people would be accommodated.

It is obvious that railway accidents have a financial and commercial impact on the companies involved. A fatal train accident may cost more than 10 million Euros. Even a trespass may cause delays and cost more money for railway operators. Therefore, preventing an accident may cost less than accident cost.

There are also non-measurable cost of accidents such as loss of trust of a company and may have much cost in long term. Other suppliers to railway companies would also be affected from an accident.

38.6. Economic Deregulation of Rail Transport

Railways gradually began a decline in the market economies since 1950. Part of the problem is from economic growth and technological development since the Second World War. New technology created the jet airplane and the affordable automobile, therefore, market share of passenger started to decline. Building new roads that resulted in increase in highway capacity and producing powerful and comfortable trucks eroded the market share of railways in freight transport. In many developed countries the number of wealthy people have increased and they afford to take airplanes for long journeys and personnel cars for short trips. As a result, road transport has become dominant transport mode in all countries. This development has brought some dangers to society, especially from environmental and safety view point. Traffic accidents and traffic jam have become the main problem for both developed and developing countries. Another problem is the pollution caused by emission of vehicles. European Union and World Bank saw the problem and encouraged the countries to restructure their railways to increase the market share for both passenger and freight.

Railway also requires high and increasing levels of subsidy. In the last 25 years rail transport has been deregulated in many countries which are mainly USA, Japan, Brazilian, EU member countries and some African countries etc. Economic deregulation of rail transport can be defined as the removal of formal regulations limiting to the sector. In a regulated rail transport new firms can enter by applying a public regulatory agency to get permission and prices are generally characterized by public regulation.³ The main purpose of the deregulation is competition. It is difficult to make general statements on safety of deregulation; however, when deregulation is considered, safety issue is raised to reinforce safety programmes.⁴ Elvik concluded that deregulation of transport does not appear to have adversely affected transport safety; but Elvik recommended that it has to be monitored since the deregulation in many countries in its infancy.

³

Elvik R., *Economic Deregulation and Transport Safety: A Synthesis of Evidence from Evaluation Studies*, "Accident Analysis and Prevention", Vol: 78/2006, pp: 678 - 686.

⁴ *Ibidem*.

After two major collisions caused by faulty signals killed a total of 38 people, a third crash, which killed another four people and was caused by a broken rail outside a town called Hatfield, brought the national rail system to a grinding halt in October 2000. Railtrack, the private company established to manage the privatized track, signals and stations and oversee their development and maintenance, imposed thousands of speed restrictions on the train-operating companies (TOCs) throughout the country, because even its own confidence in the state of its assets had evaporated.

Perhaps the first radical privatization in European Union was British Rail (BR). The integrated network was broken up into more than 100 separate businesses.⁵ In addition to Railtrack and 25 TOCs, track renewal companies, track maintenance companies, rolling stock leasing companies and many more subcontractors. In three years time the government subsidies were around 5.3 billion British Pounds which was more than planned because of successive failures. Some of the newly privatized companies changed hands for far more than the buyers had paid for them, for example, a rolling stock company sold for £536 million six months after privatization for a profit of £300 million.⁶ However, there have been some improvements since privatization, such as investment in new passenger trains, which are gradually replacing the old rolling stock. Passenger journeys have increased by 25 percent and freight traffic by 40 percent. This meant that as more and more trains wore out more and more tracks, Railtrack's revenue did not increase proportionately. The fatal train collision was at Ladbroke Grove in London, in October 1999. The collision between an incoming inter-city express and an outgoing local commuter service killed both trains' drivers and 29 passengers, and injured many more. The immediate cause was that the driver of the commuter train — only three weeks into the job and without the years of training and experience— missed a danger signal. Had the train been fitted with an automatic braking system as used elsewhere in Europe, at least the speed at impact might have been reduced, but investment in the technology was an early victim of privatization.⁷

The results of restructuring of Swedish Railway SJ has turned a loss of US\$122 million in 1988 (US\$1.52 billion turnover) into a profit of US\$72 million in 1995 (US\$1.75 billion).⁸

After restructuring the railway, the companies have tried to find a way to increase the productivity, therefore, production per worker will increase. All railway companies generally have found the solution in cut of number of workers (Table 38.1).

⁵ Martin B., *British Rail Privatization: What Went Wrong?*, 2002, www.publicworld.org/docs/britrail.pdf.

⁶ *Ibidem*.

⁷ *Ibidem*.

⁸ A. Lundberg, *Restructuring of The Swedish State Railways*, "Japan Railway & Transport Review" No. 8/1996, pp.22 - 26.

Table 38.1

Labor adjustments program for some countries [6]

Country	Employment Before/After	Early Retirement
Argentina	82 000 / 12 900	50 / 55, five years early
Brazil	54 000/ 14 300	25 / 20 , five years early of service
Poland	205 000 / 165 000	5 yaers early for men, 3 years early for women
Estonia	4481 / 2500	2 years early with half wage

Conclusions

Although the railway is the safest land transport mode and train accidents are very rare, especially train crash or passenger train derailment, many people, media and non-profit organizations exaggerate the train accident. However, level of safety depends on the investment for both infrastructure and rolling stock. Each country may have different safety attitudes, therefore investment on safety is dependent on legal, ethical and commercial duties.

References

1. Elms D., *Reliability Engineering and Systems Safety*, "Rail Safety", Vol. 74/2001.
2. Moray N., Railroad Operational Safety, TRB Vehicle User Characteristics Committee, "Culturing Safety for Railroads", 2006.
3. Elvik R., *Economic Deregulation and Transport Safety: A Synthesis of Evidence from Evaluation Studies*, "Accident Analysis and Prevention" Vol: 78/2006.
4. Rail Safety and Standard Board "How Safe is Enough" 2005.
5. Martin B., *British Rail Privatization: What Went Wrong?*, 2002, www.publicworld.org/docs/britrail.pdf.
6. Thompson L.S., *Changing Railway Structure and Ownership: is Anything Working*, "Transport Reviews", Vol. 23/2003, No.3.
7. Lundberg A., *Restructuring of The Swedish State Railways*, "Japan Railway & Transport Review" No. 8/1996.

Summary**Which safety level is enough for railway companies?**

Railways are very safe when compared with other modes of land transport. However, it is almost impossible to be completely safe since engineering and human systems may not be perfect, therefore there should be a balance between the safety required and costs. Safety decisions taken by the government or the regulators affect the railway company policy and investment.

Daniela Todorova

39. BULGARIAN RAILWAYS' INVESTMENT POLICY

The development and improvement of the investment policy in the railway transport can be examined as an important step towards the integration into the European transport system.

Transport is an important element for the development of the economy in the country it is one the main economic sections, namely the section of services. In the transport system of Bulgaria, the railways realize 37% of the volume of the transportation in the country. The transport creates 6.6 % of the GDP.

The railway transport follows the tendency of decreasing its market share. This phenomenon is characteristic not only in Bulgaria, but in all Europe. The basic problem of the railway transport in the country is the lack of cargos. As a result of the changes of the volume and structure of production, the shipment of parcels has increased but the weight per a unit has decreased, so the share of light cargoes has increased. The decrease of the big freight flows which have been taken by railways so far has resulted in making the transport capacities inactive.

The main aim of the Bulgarian railways is to increase their competitiveness. To be competitive, they have to meet the requirements of customers and the conditions on the market.

The increase in the railway transport competitiveness needs direct investments that are mainly intended for:

- Rolling stock renovation;
- Acquisition of new specialized rolling stock;
- Improvement of the infrastructure necessary for high-speed railway lines and terminals of combine transportation;
- Modernization of repairing enterprises and their equipment with new diagnostic devices;
- Improvement of the systems of operating stock control;
- Investment in new technologies for combined freight transportation.

The completion of these main priorities will result in improving the quality of railway transport.

The new economic conditions have imposed the necessity of railway transport restructuring by dividing the infrastructure and operation into two separate enterprises. This process has come from the requirements of market and the necessity to integrate national railway system into the European one.

The economic climate in Bulgaria has influenced badly on the condition of the national transport infrastructure. On its part, it requires considerable investments expenses.

The investment policy in the railway transport in Bulgaria has been oriented to improving the quality of transportation, to increasing their

competitiveness and building high - speed railway lines as a part of the European high - speed railway network.

Investments provide an opportunity of railway infrastructure rehabilitation and modernization, rolling stock renovation and implementation of new equipment and technologies into the process of transportation. These actions influence favorably on the quality, efficiency and competitiveness of railway transportation. The railway transport development depends on a wise investment policy. The reasonable management of investments and their optimal implementation into the most perspective trends of building and rehabilitation of the material and technical basis will guarantee high results.

The investment activities in transport section in Bulgaria have considerably decreased for the period of transition to market economy. For the last ten years the average annual amount of investments has been nearly 4 times less than that in the previous years. The reduction of investment activities is due to the crisis in the economy of Bulgaria. All that has imposed the necessity of a change in the investment policy. It should stimulate investments as a basic prerequisite for overcoming the crisis and for economic growth. Investments are also a certain way of capital flow into the country from abroad.

The railway transport is an economic section that is connected with great and intensive capital investments. The higher speeds, productivity and safety of the transport system have put the requirement of higher and higher costs to transport companies.

The investment policy in the railway transport has been considered with the EU objectives and tasks and has been intended to building an integrated continental transport system.

To fulfil this policy, a number of investment programs have been under implementation including repairs for the maintenance of railroads and railroad equipment and creating new assets. The programs are mainly oriented to the priority sites mostly located along the trans-European transport corridors and their main purpose is to improve the railway infrastructure.

Under the conditions of railway operation, the public investments are concentrated mainly in infrastructure projects because the availability of sufficient and high-leveled transport infrastructure is a decisive factor for the EU accession of Bulgaria.

The state budget provides funds for the infrastructure renovation and repairs mainly by two basic programs:

- Regional investment program - the funds of this program are invested mainly for rehabilitation and renovation of the assets built. The aim is to reach and keep the train speeds designed and to guarantee the traffic safety using minimum funds.
- National investment program - it is used mainly for funding the rehabilitation of sites of national importance and for building new capacities.

Table 39.1.

Sources of capital investments in 2003-2006 (in millions BGN)

SOURCES OF CAPITAL INVESTMENTS	2003	2004	2005	2006
State budget	38,5	118,5	76,5	82,5
Credits with state guarantees	0	0	42	57
Gratuitous (non-reimbursable)	13	8	52	79
Co-financing	0	1,5	12,5	26
Own funding	8,2	7	3	3
Concessions	0	8	18	18
TOTAL	59,7	143	204	265,5

Besides the funds from the state budget, the investment programs include also their own funds, credits with state guarantees and gratuitous (non-reimbursable) funds (PHARE, ISPA). (Tabl.39.1), (Fig.39.1, Fig.39.2). Unfortunately, the implementation of the investment policy in the railway transport is not provided with the funds needed. That results in not completing some projects and tasks set. The financial shortage lays in the basis of the lag of the repairs for railway infrastructure maintenance. The delay in the railroad rehabilitation and repairs has resulted in train speed reduction.

Most of the railway lines in Bulgaria were built more than 100 years ago, so their parameters allow developing speeds up to 100 km/h. Due to the bad condition of the railway infrastructure the railway transport is not able to keep competitive speeds and duration of journeys. The state of the railway network is crucial. There are some destinations of the railway network that are entirely passed at a reduced speed. It is certain that this has a negative effect on the duration and comfort of journeys. If the average speeds of trains running along the railway network now and ten years ago are compared, the data shows a sharp decrease of speeds related to the designed ones. That has also resulted in worsening of the railway transport services offered. As a whole, ten years ago the average speeds along the railway network in Bulgaria were 18.4% lower than the designed ones and at the moment they are 25 % lower. The result shows that the reduction for this period is 6.6 %.

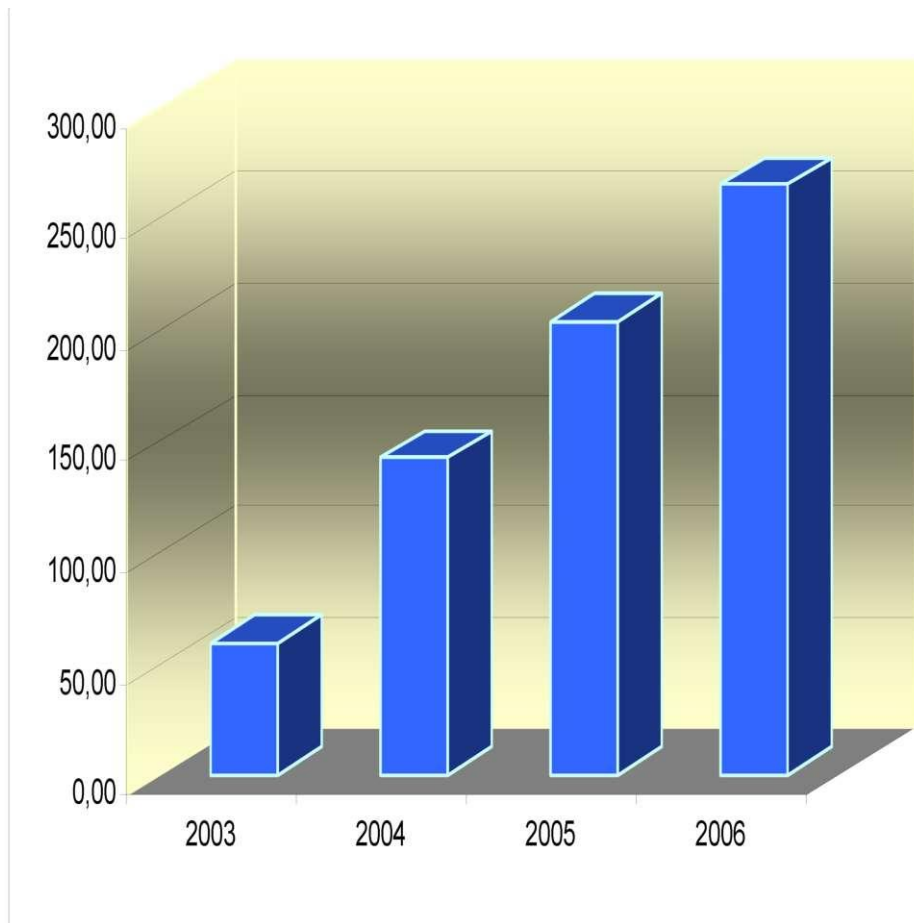

Figure 39.1. Total sources of capital investments

Another main problem of the railway transport is the condition of the rolling stock available in the Bulgarian railways. The locomotives and carriages are at the average age of 25 years. That means that they are physically worn-out and obsolescent and do not meet the standards of quality in the European countries.

One of the measures to rationalize the railway network and improve the condition of the rolling stock was the delivery of Desiro DMUs produced by the Siemens company. The new DMUs are used along non-electrified railway lines in Bulgaria where there is no alternative mode of transport. Those lines are also of the ones operated at loss by the BDZ EAD (the main national operator). The transportation along them is implemented not to close not part of non-profitable lines.

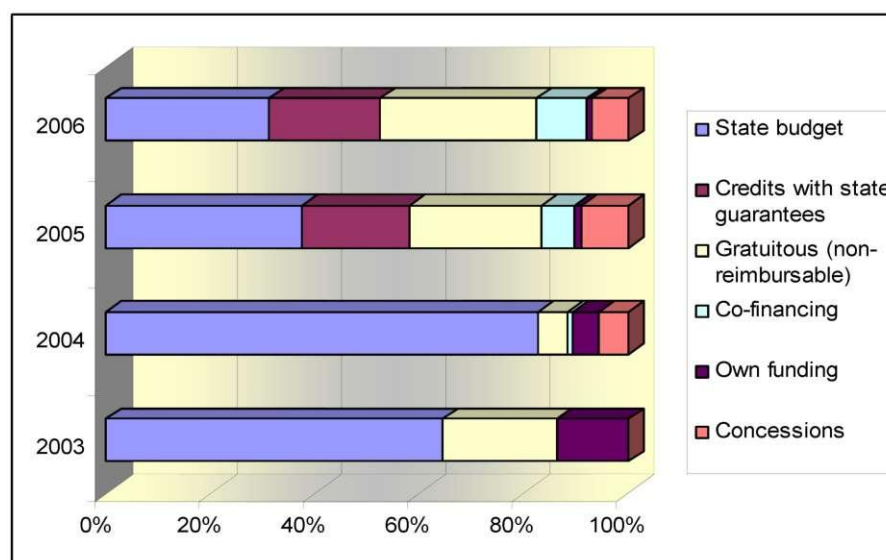

Figure 39.2. Allocation of sources of capital investments

The new DMUs allow reducing the fuel consumption 10 times. The calculations have shown that they will be paid back for 10 years thanks only to saving of diesel fuel. The DMUs have 123 seats and can run as passenger trains at a speed of up to 120 km/h in the section where it is possible. This big investment is a visible beginning in providing the Bulgarian railways with modern rolling stock and modern technologies of transport which, on its part, will result in improving the quality of passenger railway transport.

The other big investment projects aimed at the development, improvement and modernization of the Bulgarian railway infrastructure are mainly connected with the construction of the tracks along different transport corridors:

1. Reconstruction and electrification of the Plovdiv - Svilengrad - Turkish/Greek railway line border for a speed of 160 km/h. The total cost of the project is 340 million EUR and the deadline to finish the project is in 2009;
2. Building the Danube Bridge 2 - the cost of the project is 230 million EUR and the deadline to finish the project is in 2008;
3. Doubling and electrification of the railway lines;
4. Building and implementation of automated management systems, etc.

Considerable investments are needed for the improvement of the parameters of railway lines and the safety of transportation as well as for providing modern rolling stock and transportation technologies.

The integration of the national railway system into the European one plays an important role in the development and improvement of the investment policy. The main priorities for improving the condition of railway transport are connected with:

- Restoring and keeping the speeds designed for the railway network;
- Rehabilitation and renovation of the railway lines situated along the pan-European railway corridors;
- Rationalizing of the railway network: closing of railway lines that are not profitable and work at losses.

The completion of these activities will result in improving the services offered by the railway transport, increasing its competitiveness and assuring its financial stability.

The well-developed transport infrastructure would result in the more rapid and effective integration of Bulgaria to the European Union.

If the Bulgarian railways would like to work effectively in a long-term aspect and to win and keep a considerable part of transportation, they have to stimulate the private section. It would help to reduce expenditures and improve the transport services. The railway transport quality increase would stimulate the demand of services by this mode of transport.

The development and improvement of the investment policy in the railway transport can be examined as an important step towards the integration into the European transport system.

Bibliography

1. Book of Statistic Data in Bulgaria, Sofia, 2005, (in Bulgarian).
2. Law of Railway Transport, 2002 (in Bulgarian).
3. Statistics Reports of BDZ Ltd. and National Railway Infrastructure Company, 2006 (in Bulgarian).

Summary

Bulgarian Railways' Investment Policy

For the past few years the investment policy in the railway transport in Bulgaria has been oriented to improving the quality of transportation, to increasing their competitiveness and building high-speed railway lines as a part of the European high-speed railway network. The country needs considerable investments for the infrastructure modernization. The Bulgarian roads and railways have to meet the European requirements and standards. It is necessary to renew the carriages that does not meet the European requirements and does not provide quality and comfortable transport. Considerable investments are also necessary for modern rolling stock and transport technologies, high-speed passenger transportation and the combined transport development. They have to mach the necessary infrastructure of terminals and rolling stock. However the lack of means to maintain and to develop it makes difficult to use the advantages of the geographic location of Bulgaria to integrate the national transport infrastructure into the European transport.

The development and improvement of the investment policy in the railway transport can be examined as an important step towards the integration into the European transport system.

Margarita Georgieva
Anna Dzhaleva-Chonkova
Nencho Nenov

40. LIFELONG LEARNING: FACTOR FOR INCREASING SAFETY AND SECURITY IN RAIL-BASED TRANSPORT SYSTEMS

Introduction

The problem of providing safety and security in the rail-based transport systems has become very urgent for the past few years. It is due to the current policy of pan-European corridors and the need of meeting the requirements of interoperability. To harmonize the national regulations with the European acquis is a task of high priority for the Balkan countries, which house four of the 10 transcontinental routes.

The challenges to the national railway administrations concern both the infrastructure improvement and human resources qualification. The development of high-speed, competitive, attractive and ecological railways requires not only high professional competence of the staff employed, but also personal responsibility for applying the European standards and directives on safety and security on rail-based transport systems.

40. 1. Preconditions for developing constant project

The existing systems of post-graduation training for the staff working in the railway transport in the Balkan countries have been mainly addressed to issues connected with the changes in machinery and technologies. The topics concerning safety and security were included as small part of contents as they used to be relatively unchangeable during a long period. The policy of the pan-European corridors has put new challenges to the national railway companies. Now the railway employees face the necessity to urgently learn and apply new standards that are to guarantee safety traffic under the conditions of high-speed, highly-automated and passenger-friendly train systems.

The development of a common railway network as well as the Lisbon Strategy of labour mobility have imposed the requirements for a higher qualification and personal responsibility in the transport sector. However, the knowledge of most employees from the EEC on the EU acquis is far beyond the level expected to exist in practice. To meet the new criteria, it is necessary to make the system of specialized postgraduate training in the field of rail safety and security more efficient and universal to allow future cooperation in the region.

All mentioned above is to explain why the development of concepts relevant to the traditions and specific needs of the Balkan countries is the main aim of the project "**CON**cepts for life long learning to further increase Safe**T**y on rail based tr**AN**sport systems - **CONSTANT**". Supported by the

Zentrum für Soziale Innovation, Austrian Science and Research Liaison Offices ASO) in Ljubljana and Sofia within the *Research Cooperation and Networking between Austria and South Eastern Europe* program, the project is coordinated by the Higher School of Transport (VTU) in Sofia with partners from other three academic institutions: the University of Natural Resources and Applied Life Sciences (BOKU) in Vienna, Austria, the University "Politehnica" in Bucharest, Romania and the Faculty of Mechanical Engineering (MFK) in Kraljevo, Serbia.

40. 2. Survey on "Good Practices" and problems

The state of lifelong training for the staff in the participating Balkan countries and Austria was examined by the method of expert interviews conducted both. The survey aimed at exploring the problems of knowledge and skills in the field of railway safety and security connected with the requirements of the European law, with special focus on scientific and methodological approaches (HOW?) and the content (WHAT?) to be taught and learned.

It should be emphasized that none of the interviewed managers was expected to give in-depth answers to all questions, as he/she might have knowledge in specific topics only. Therefore, the interviewers shifted the weight to those matters where experts could give qualified answers. The goal was to collect satisfying information for all questions by asking a number of people covering different fields of security and safety. The interviews were conducted in a less "disciplined" way, in a more open (dynamic) way, sometimes including interesting stories. However, the "narrative" style is known to offer at least as much scientific quality as a pre-stamped check-list.

The survey showed that the system of lifelong learning in Austria, Bulgaria and Romania was much affected by the **split between train operation and infrastructure**, as requested by the European Commission. It resulted in the challenge of ensuring the quality and further development of adequate training programmes as safety and security are important issues for both activities. In Austria, the main difficulties were connected with the involvement of the external operating partners into the new developments on safety management (e.g. the train drivers). It is only in Serbia, where the railway transport is still represented by one company but there have already been talks about the separation of operation from infrastructure

The summary of the interviews has shown that the basic courses and regularly instructions on safety and security are based on the national laws while the content of training programmes depends on the type of workplace. The periods of training are also different as they are determined according to the needs of each railway company. What is common in all countries is that train operators have to keep to the **obligatory guidelines** with transporting hazardous material, whereas the infrastructure managers have certain responsibilities only in case of disasters and data flow when hazardous materials are on the track. That is why the new employees in the infrastructure companies are trained mainly how to handle hazardous materials but their

knowledge should be periodically refreshed in courses and examinations conducted by a special (certified) expert for hazardous materials.

It was of certain use for the new EU member countries and Serbia to learn that the Austrian railways (OBB) together with the Swiss Railways (SBB) and the German Railways (DB) are working together to develop comments on the **Guideline for safety management** published by the European Commission in July 2006. It is one of the problems that the CONSTANT project team recommended for including in the teaching contents in the developed concepts for lifelong learning.

Another example of "good practices" that deserves to be examined is the **practice trainings** organised together with employees from the infrastructure operator, train operator(s), rescue teams and the police in Austria. Furthermore, the crisis management group is permanently analysing the real life disasters happened in the past in order to develop new strategies and improvements of the management.

One of the main conditions for effective postgraduate training in the rail-based transport systems, that the experts interviewed outlined, is the necessity for the trainers to be informed regularly about future developments and current decisions. In this way they can start to prepare their training materials at the earliest stage possible. It is also of great importance to provide **permanent exchange** of developments and experiences with other railways administrations via appointed contact persons and access to the **information base** for all the issues concerning safety and security. The results of international meetings organised on a regular basis (e.g. members of the COLPOFER group meet each other two times a year and further details can be found at www.colpofer.org) should be made available for the responsible staff in the railway companies. The national meetings held on demand if serious criminal offences are recognised are also an effective form of short-term training. The participation of the police is highly recommendable, especially when no special railway police exists.

The training programs has to take into account the information summarized from the **recording standardised forms** used in most countries to clearly define data flows from the employees on site to the central unit concerned with security (mainly thefts and acts of sabotage are reported and analysed on a map in order to detect concentrations of such activities). Based on this information, the OBB together with the police usually undertake a short-time action: employees on the sites concerned (e. g. a particular station or a section of the track) are being informed via well-trained supervisors. As a long term action, in case the issue is more of a general relevance, it will be incorporated in the training programme within the life long training concept of the company. The Austrian approach is driven by "*set actions on current demand*". Due to the cooperation contract with the police, training programmes for policemen have been established as well, so they are well prepared for any activities within the railway system. A very **recent example** is the failed terrorist attack in Germany in mid 2006, where excellent exchange of information was provided. This experience can be used in the

training programme for all employees on how to react and who to inform, if a **suspicious suitcase is detected** (e. g. in a station building). Another example is to train the **best behaviour in case of robberies** at office desks at stations (the training programme includes role plays).

Summarising, general training programmes should be updated on demand caused by current incidents. The need for training courses is decided by the central security unit but the specific programme is normally worked out together with the human resources department and training divisions if existing.

Regarding the **changes in legislation** on security, it should be emphasized that in most countries currently there are **no special regulations** dealing with security to be implemented by the railway company, i.e. all activities have been accomplished voluntarily. There is only a general requirement that the railways are to guarantee the security of passengers and goods but no criteria or specific guidelines how to achieve that are available. Therefore the railway companies have established **security units** to take care on the issue and to keep communication with other railway companies and the police. Based on actual experiences, the security units permanently develop materials for life long learning. It is said that the EU is currently developing ideas for security standards (including certificates), but the problem is who should take over the extra costs for their implementation.

The Balkan countries have a lot to learn from the experience of the EU member countries, especially from Austria as the OBB is among the leading companies in providing the new European transport policy. The issue of increasing safety and security on rail-based transport systems is very topical in both Bulgaria and Romania, which are already part of the EU. However, this problem is of great importance for Serbia as well because its territory is also crossed by the pan-European railway corridor 10.

However, for those countries it is also important to consider the necessity to improve the quality of labour force besides the technical aspects of safety and security. That is necessary because the level of implementation of automatic control devices and safety systems in the Balkan region is much lower than in the EU member countries. At the same time the employees are less informed on the newest European acquis due to the lack of funds, a relevant model of lifelong learning, language difficulties, etc. All mentioned above motivated the partners to set as a main aim of the CONSTANT project the development of a new methodological framework for lifelong learning that can meet the needs of better knowledge on the EU acquis and practice in rail safety and security.

40. 3. Results and possibilities of cooperation

The data collected by expert interviews has been used to develop concepts for lifelong learning intended to increase safety in rail-based transport systems. The accent has been put on the new requirements to this sector under the conditions of pan-European corridors passing through the

Balkan Peninsula and especially on the knowledge of the EU directives for safety and security in transport and on the personal responsibility as a priority task along with the infrastructure improvement.

Besides the contents, the participants have taken into consideration the good practices in methodology applied in the systems of lifelong training of the rail specialists in Austria and the three Balkan countries. The comparison of the results has made possible to recommend the most appropriate and efficient methods to be upgraded in the existing systems of vocational education and lifelong training. In this aspect the practice in Bulgaria can be of great use. Of the four academic institutions involved in the CONSTANT project, it is only the Higher School of Transport in Sofia (VTU) that has been actively participating in postgraduate training of the railway staff. The VTU has established a special centre, which organizes courses on the demand of the railway and other transport companies. However, it was in the mid 1990s when the only training courses specialized in safety and security issues were carried out. At present the operator, BDZ EAD, and the National Railway Infrastructure Company mostly use their own departments for lifelong learning although the possibility of cooperation with the Center has been included in the contracts between the VTU and the two companies.

As a whole, the joint activities under the CONSTANT project have helped the partners to find out some common problems in the transport sector, which was clearly demonstrated during the seminar-work meeting on "Lifelong Learning for Increasing Safety in the Rail-Based Transport Systems: State and Perspectives in the Balkan region" hosted by the Todor Kableshkov Higher School of Transport (VTU) on 24 January 2007. Besides the project team members, the event was attended by representatives of the Railway Administration Executive Agency (RAEA) with the Ministry of Transport in Bulgaria, National Railway Infrastructure Company, BDZ EAD (the main Bulgarian railway operator), Scientific and Technical Union of Transport, teachers from the VTU and specialists in safety and security on the rail-based transport systems.

The discussions following the presentations on the results of the surveys focused on the necessity to increase the knowledge of the railway staff on the safety and security issues. The participants outlined also the advantages of cooperation between transport companies and universities that can contribute to achieving higher efficiency of lifelong learning in compliance with the European acquires and the requirements for interoperability along the Pan-European transport corridors.

It is expected that the cooperation of the three Balkan countries with Austria in research on lifelong training to further increase of safety in rail-based transport systems will have a positive effect in the region. The concepts developed under the project will be made available to the other neighboring countries thus contributing to the aim of harmonization the Balkan rail-based systems with the European one.

The activities under the project can be estimated as a good example of connection between science, teaching and practice, which is of great

importance for the efficiency of education and especially of the vocational one. The concepts of lifelong learning intended for the railway staff responsible for safety and security can make possible its mobility as required by the Lisbon Strategy.

Conclusion

To increase the level of employees' knowledge in rail safety and security is not a campaign task. That is why the concepts developed under the CONSTANT project, accompanied with the necessary scientific and methodological assistance will be of certain help to the rail-based transport companies in the Balkan region. Thus the partners have proved the important part of universities not only in the lifelong learning, but also in solving urgent social problems as a main objective of the ASO program: "Contribution of science to the EU-integration of the South Eastern European Countries - Research on the Education-Society Nexus and on the Science- Society Nexus".

References

1. Dzhaleva - Chonkova A., *European Experience in Transport Staff Training in Bulgaria*, Proceedings of the 12th International Conference Transport 2002, Sofia 2002 (in Bulgarian).
2. Dzhaleva - Chonkova A., *Bulgaria and the Transport Regulation in Europe*, Proceedings of the International Scientific Conference "Intermodal 2003", Pardubice, Czech Republic 2003.
3. Dzhaleva - Chonkova A., *Transport and Science, Editorial*, "Mechanics, Transport, Communications", No 2, 2003, <http://www.mtc-aj.com>
4. Benchev B., & Dzhaleva-Chonkova A., *Interdisciplinary Approach in Transport Staff Training*, Proceedings of XI Scientific Expert Conference on Railways Railcon'04 Nis, Serbia and Montenegro 2004.
5. Dzhaleva - Chonkova A., *Bulgarian State Railways Experience in Providing Security of Transport*, Proceedings of the International Academic Conference "Security Administration and Business in the context of the European Union Membership", Gdynia, Poland 2005.
6. Georgieva M., Nenov I., *Problems of Automatic Traffic Control in Bulgarian Railway Transport*, V. International Conference "DPPGIS 2005 - Transport Infrastructure, Information and Communication Technologies", 16.-18.03.2005, Pardubice - Czech Republic.
7. Georgieva M., Nenov I., *Implementation of Microcontrollers in Railway Automatic Traffic Control Systems*, ISSE 2005- European Electronic Packaging Network, 28th International Spring Seminar on Electronics Technology, 19 - 22 May 2005, Wiener Neustadt, Austria.
8. Nenov I, Georgieva M., Merdjanov P., *Principles of Creating Information Control System for Railway Transport*, "INFOTRANS 2004" Pardubice 2004.
9. Stoytcheva N., Georgieva M., *Using of Formal Methods in Railway Safety-Critical Control Systems*, Proceedings of the 13th International

Conference of Higher School of Transport "T.Kableshkov" TEMPT 2003- Transport on the XXI Century", Sofia 2003.

Summary

Lifelong Learning: Factor for Increasing Safety and Security in Rail - Based Transport Systems

The paper presents the results of the study on lifelong learning as a factor for increasing the safety and security in rail-based transport systems. It has been accomplished under the project "CONcepts for life long learning to further increase SafeTy on rail based trANsporT systems - CONSTANT", coordinated by the Higher School of Transport in Sofia, Bulgaria. The team has analyzed both the traditions in postgraduate qualification and the specific needs in the three Balkan countries in compliance with the European acquis. The comparison of the results has made possible to recommend the most appropriate methods to be upgraded in the existing systems. The data collected by expert interviews in Austria, Bulgaria, Romania and Serbia have been used to develop concepts for lifelong learning, which accompanied with the necessary scientific and methodological assistance, are to be offered to the target rail-based transport companies.

SUPPLEMENT

Tomasz Białas

41. KONTROLA STRATEGICZNA A BEZPIECZEŃSTWO W STRATEGII ROZWOJU REGIONALNEGO

Wstęp

Rozwój polskiej samorządności lokalnej i regionalnej rodzi zapotrzebowanie na nowe spojrzenie na zarządzanie rozwojem lokalnym a w tym w szczególności tworzenie, wdrażanie i kontrolę strategii. Samorządy zdobyły w tym zakresie w ostatnich latach doświadczenia, które wymagają dyskusji i podsumowań a także wskazania kierunków dalszej reorientacji pracy samorządowej Administracji. Tendencje opisywane w literaturze, zmierzające do reorientacji zarządzania na poziomie lokalnym i regionalnym, w kierunku przedsiębiorczości i myślenia strategicznego należy ocenić jako bardzo obiecujące ale jednocześnie tworzące nowe wyzwania. Praktyczna implementacja naukowej myśli organizatorskiej w sytuacji jakościowo nowych wymagań stawianych przed samorządami, wymaga podjęcia intelektualnego wysiłku konstruowania procesów zarządczych opartych na wieloaspektowej i kompleksowej kontroli realizowanych strategii. Jeśli bowiem tendencje do pogłębiania proefektywnościowego, przedsiębiorczego i procesowego zarządzania rozwojem lokalnym i regionalnym będą się utrzymywały, kluczowym aspektem będzie realizowanie wspólnie ze społecznościami lokalnymi, strategii rozwojowych budujących dobro lokalne i jednocześnie uwzględniających inne horyzonty i potrzeby. Idea *Europy regionów* proponowana w koncepcjach potwierdzających potrzebę jednoczenia się państw Europy, stanowi dodatkowo wzmocnienie dla poszukiwań nauk o organizacji w zakresie wsparcia procesów projektowania, realizacji i kontroli strategii.

Aspekty bezpieczeństwa stanowią nowe, nie zawsze w pełni uświadamiane wyzwanie dla twórców strategii regionalnych. Ewolucja ich zawartości treściowej oraz zakres i sposób wnioskowania wskazują na coraz większe zainteresowanie lokalnych samorządów zagadnieniami szeroko pojmowanego bezpieczeństwa, a w tym w szczególności ekonomicznego i socjalnego. Kontrola strategiczna będąc jednym z narzędzi realizacji polityki bezpieczeństwa, stanowi ważny element kompleksu działań podejmowanych dla zapewnienia zrównoważonego rozwoju regionalnego. Rozważania zaprezentowane w niniejszym artykule zostały zezemplifikowane na przykładzie istniejących systemów kontroli strategicznej zaprojektowanych przez samorządy wojewódzkie i zawarte w strategiach województw.

41.1. Istota kontroli strategicznej

Proces kontroli można określić jako ciągłe sprzężenie zwrotne umożliwiające stałe porównywanie norm z osiągniętymi rezultatami.

R. Rutka stwierdza, że „kontrola jest działaniem polegającym na nadzorowaniu i korygowaniu stanów rzeczy oraz regulowaniu procesów

realizowanym dla zapewnienia ich przyszłej sprawności.¹ Takie ujęcie kontroli zwraca szczególną uwagę na jej rolę w regulowaniu procesów i jest niezwykle użyteczne z punktu widzenia projektowania systemów kontroli strategicznej, które już w samej swej istocie nastawione są na ujęcie procesowe. Jednocześnie wspomniany autor zauważa, iż kontrola powinna co najmniej zapewnić, aby²:

1. Osiągnięte wyniki odpowiadały zaplanowanym,
2. Ponoszone nakłady mieściły się w zaplanowanych wielkościach,
3. Przebieg działań nie odbiegał od zamierzeń,
4. Ujawniane były wszystkie zmiany warunków i dodatkowe możliwości,
5. Podejmowane były odpowiednie działania korygujące.

Kontrola strategiczna jest pojęciem tyleż oczywistym dla menedżerów wszystkich organizacji opracowujących i wdrażających strategię, co trudnym do jednoznacznego określenia dla tych, którzy zdają sobie sprawę z niejednoznaczności takich podstawowych pojęć jak: strategia, zarządzanie strategiczne czy planowanie strategiczne. Kontrola strategiczna to takie postępowanie, które wybiega w przyszłość antycypując to, co może się stać jeszcze przed wdrożeniem, a więc skupiając się przede wszystkim na weryfikacji procesu planowania. Takie spojrzenie na kontrolę strategiczną wykluczałoby jednak monitorowanie i ewaluację realizowanych bądź zrealizowanych strategii. J.W. Griffin stwierdza, iż „kontrola strategiczna (...) ma na celu zapewnienie skutecznego dopasowania organizacji do otoczenia oraz jej postępu na drodze do realizacji celu strategicznego” Autor wskazuje, iż badania nad kontrolą strategiczną są jeszcze we wstępnej fazie rozwoju i nie ma w tej materii ogólnie przyjętych modeli lub teorii.⁴

Podobnie bardzo szeroko definiują *kontrolę strategiczną* P. Wright, C.D. Prongle, M.J. Kroll wskazując, iż jej istotą jest określenie, w jakim stopniu przyjęte strategię pozwalają na osiągnięcie założonych celów i zadań.⁵ Zadanie *kontroli strategicznej* polega więc na tym, iż obserwując efekty można dokonać zmian nie tylko w sposobach realizacji, ale również w założeniach tkwiących u podstaw zaprojektowanych strategii.

Ważną kwestią w rozpoznaniu istoty *kontroli strategicznej* jest stwierdzenie najważniejszego celu jej prowadzenia. Wydaje się, że interesującą propozycją ujęcia tego celu oddaje następujący cytat:

„Celem kontroli strategicznej jako systemu jest [...] tworzenie arsenału instrumentów pozwalających na:

1. Przygotowanie informacji o sytuacji w otoczeniu i jego zamiarach,

¹ A. Czermiński, M. Czerska, B. Nogalski, R. Rutka, *Zarządzanie organizacjami TNOiK* Dom Organizatora, Toruń 2002, s. 375.

² *Ibidem*.

³ R. W. Griffin, *Podstawy zarządzania organizacjami*, PWN, Warszawa 1997, s. 600.

⁴ *Ibidem*.

⁵ P. Wright, C.D. Prongle, M.J. Kroll, *Strategic management*, Allyn and Bacon, Boston 1994, s. 241.

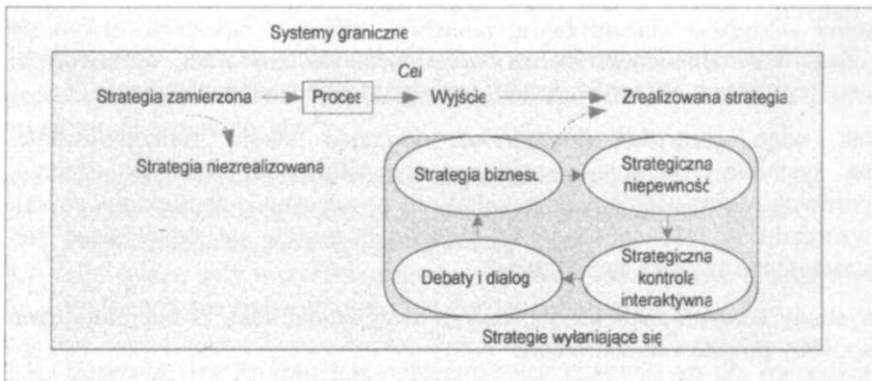
2. Zastosowanie adekwatnych metod gromadzenia, przetwarzania i selekcji danych,
3. Zaaplikowanie kryteriów oceny skuteczności działań dotyczących strategicznych obszarów decyzji gospodarczych i organizacyjnych."⁶
 - a. tak więc *kontrola strategiczna* opierając swoje funkcjonowanie na systemie zbierania i analizowania informacji, dąży do stałego porównywania osiągniętych rezultatów z wcześniej zaproponowanymi wzorcami w taki sposób, aby umożliwić reakcję na pojawiające się strategiczne szanse i zagrożenia.
 - b. systemy *kontroli strategicznej* muszą uwzględniać fakt, iż obejmują dwa sposoby powstawania strategii:
4. Strategie opracowywane w sposób planowy, z wykorzystaniem formalnych analiz i procedur, uwzględniające wnioski z audytu otoczenia. Strategie takie można nazwać strategiami zamierzonymi, oraz...
5. Strategie powstające jako reakcja na okazje pojawiające się w otoczeniu i wykorzystujące zauważone przez menedżerów synergiczne czynniki zewnętrznych i zasobów organizacji. Strategie takie możemy nazwać strategiami wyłaniającymi się.⁷

Zrealizowane strategie są wypadkową obu sposobów postępowania; nieplanowanych wcześniej zamierzeń oraz przemyślanych i planowanych działań strategicznych wspomaganych planami operacyjnymi i taktycznymi. Fakt, iż obserwowane efekty strategii zależą od dwóch (skrajnych) sposobów ich formułowania implikuje formułę konstrukcji systemów kontroli i powoduje, że użyteczność poszczególnych ich rodzajów jest zależna od konfiguracji wcześniej zrealizowanych strategii. Zależność tę ilustruje rys. 41.1.

Realizowane strategie są poddawane innym sposobom kontroli, gdyż inna jest natura powstawania pomysłów na wygrywające strategie i inne źródło inspiracji. Przemyślany plan lub reakcja na poczynione, doraźne obserwacje mogą dawać w efekcie podobne rezultaty, jednak natura kontroli w obu przypadkach jest inna. Strategie zamierzone dla swej skuteczności wymagają precyzyjnych i rozbudowanych systemów monitoringu i ewaluacji, które zapewnią stały nadzór strategiczny oraz dokonanie oceny skutków wdrożenia.

Zarządzanie strategiczne, Skrypty Akademii Ekonomicznej im. Oskara Langego we Wrocławiu, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej im. Oskara Langego we Wrocławiu, Wrocław 1997, s. 227.

⁷ zob. R. Simons, *Performance measurement & control systems for implementing strategy*, Prentice Hall, New Jersey 2000, s. 302.

Rysunek 41.1. Zależności między poziomami kontroli a zrealizowanymi strategiami

Źródło: R. Simons, *Performance measurement & control systems for implementing strategy*, Prentice Hall, New Jersey 2000, s. 302.

Strategie rozwoju regionalnego przybierają w zasadzie formułę strategii zamierzonych, znajdując swoje „odbicie” w dokumentach formalnych publikowanych na potrzeby lokalnych społeczności oraz wykorzystywanych w podejmowaniu decyzji operacyjnych.

Strategie wylaniające się mają inną logikę powstawania dlatego też w ich powstawaniu ważną rolę odgrywa uwzględnianie strategicznej niepewności jako podstawy do przeprowadzania debat i dialogów z ważnymi wewnętrznymi i zewnętrznymi interesariuszami, które powinny zapewnić interaktywność systemów kontrolnych. Formalizacja tak pomyślanych systemów kontroli strategicznej jest utrudniona i dotyczy raczej sposobu prowadzenia obserwacji zachowań interesariuszy i ich zmieniających się stawek strategicznych. Strategie regionalne powinny uwzględniać przede wszystkim fakt, iż ich nadrzędnym celem jest „sprawiedliwe równoważenie” sprzecznych często interesów co zmusza samorządy do stosowania rozwiązań właściwych dla prowadzenia dialogu społecznego. Zrozumienie roli jaką pełnią poszczególni interesariusze w realizacji strategii umożliwia rozwoju regionu, umożliwia stworzenie systemu kontroli ich oczekiwań i opinii, a tym samym stworzenie rdzenia mechanizmu kontroli strategicznej.

Reasumując, kontrola strategiczna realizowana przy pomocy takich narzędzi jak wskaźniki monitoringu i ewaluacji umożliwia nadzór nad strategią zamierzoną, która jednak może ulegać modyfikacjom jeśli zbudowany system dialogu z interesariuszami dostarczy istotnych informacji, zmieniających założenia do określania celów strategicznych. Bezpieczeństwo jako jeden z elementów strategii zajmuje ważne miejsce w systemach kontroli strategicznej stosowanych przez samorządy województw.

42.2. Monitoring i ewaluacja jako narzędzia realizacji polityki bezpieczeństwa

Po kilku latach od momentu opublikowania pierwszych 16 strategii wojewódzkich oraz po okresie przygotowywania nowych dokumentów strategicznych, które zaczęły obowiązywać od 1 stycznia 2007 roku, pojawia się coraz więcej krytycznych głosów dotyczących z jednej strony konstrukcji dokumentów strategicznych a z drugiej sposobów ich wdrażania i monitorowania. W kwestii konstrukcji strategii pojawiały się zarzuty dotyczące:⁸

- braku zbliżonej metodologii: definicji strategii, celu, podmiotu dla którego jest wykonywana,
- populistycznego charakteru sprawiającego wrażenie partyjnych programów wyborczych,
- braku odniesień do polskich dokumentów planistycznych takich jak np. strategie sektorowe czy Narodowa Strategia Rozwoju Regionalnego,
- błędu dotyczącego braku hierarchii celów uniemożliwiającego ich realizację w sytuacji ograniczonych możliwości.

Konsekwencją tej oceny jest również zła ocena zaproponowanych i realizowanych systemów kontroli opracowanych strategii. W raporcie 0 polityce regionalnej wskazuje się, iż „system monitoringu rozwoju regionalnego charakteryzuje się w Polsce niskim znaczeniem i poziomem organizacji. Składa się na to brak doświadczeń i ugruntowana w tradycji niska odpowiedzialność zarówno polityczna, jak i prawna instytucji za powierzone zadania. Toteż regulacje, które zaproponował rząd w wydanych przepisach, były albo przestrzegane formalnie, albo też po prostu organizacja monitoringu była pozbawiona profesjonalnie przygotowanych kadr, które mogłyby podjąć merytorycznemu wyzwaniu.”⁹

Organizacyjnie monitoring rozwoju regionalnego został zaprojektowany tak aby można było w nim wyróżnić trzy uzupełniające się poziomy:

1. Na poziomie krajowym wykonywany przez Krajowy Komitet Monitorujący,
2. Na poziomie regionów realizowany przez Wojewódzkie Komitety Monitorujące,
3. Na poziomie poszczególnych programów i projektów sprawowany przez fakultatywnie powoływane komitety.

Niestety nie spełnia on zakładanej roli na co wskazują doświadczenia i analizy.

Krytyka istniejących sposobów kontroli strategii obecna jest również w dokumentach tworzonych w związku z aktualizacją tych opracowań.

⁸ zob. *Raport o polityce regionalnej*, Departament Polityki Regionalnej MGiP., Warszawa 2004, s. 78.

⁹ *Ibidem*, s. 100.

Dla przykładu w materiałach dotyczących aktualizacji strategii województwa dolnośląskiego znaleźć można krytykę stosowanych metod kontroli wyrażającą się brakiem wpisanego w strategię modelu monitorowania i ewaluacji zaprojektowanych w tej strategii działań.¹⁰

Należy rozpocząć poważną i naukową dyskusję nad konstrukcją i cechami jakimi powinien się charakteryzować poprawnie skonstruowany system kontroli strategii wojewódzkich tak, aby możliwe było ocenianie nie tylko finansowej strony strategii ale również stopnia osiągnięcia założonych celów i realizacji wizji. Niestety nie jest - jak się wydaje - możliwe „proste” implementowanie procedur wypracowanych przez Unię Europejską choćby z uwagi na fakt, iż nie ma w naszym kraju tradycji aktywnego i skutecznego uczestnictwa szerszych gremiów społecznych w tworzeniu i nadzorowaniu polityki rozwoju na szczeblu lokalnym.

Monitorowanie realizacji strategii uzależnione jest w dużym stopniu od cząstkowych działań Komitetów Monitorujących nadzorujących realizację kontraktów wojewódzkich. Wspomniany Raport o polityce regionalnej zauważa, iż stan taki jest wynikiem „...mało precyzyjnie określonego zadania monitoringu, który może być elementem gry politycznej. Rodzi się pytanie jak takie rzeczy robić >>naukowo<< i wymiennie?”¹¹ Pytanie to jest niewątpliwie jednym z ważniejszych wyzwań w zakresie studiów nad strategią zarządzania organizacjami publicznymi.

Problemy związane z prowadzeniem kontroli strategicznej w regionach utrudniają - co zrozumiałe - projektowanie i realizowanie kontroli w zakresie szeroko pojętego bezpieczeństwa. Tym niemniej w zaprojektowanych systemach monitoringu i ewaluacji, zawartych w opublikowanych strategiach, można odnaleźć elementy nadzoru nad wybranymi aspektami bezpieczeństwa. Również w debatach i dialogach prowadzonych z ważnymi interesariuszami obecne są rozważania dotyczące bezpieczeństwa.

Poniżej zaprezentowano wybrane przykłady uwzględniania w zaprojektowanych systemach monitoringu i ewaluacji oraz konsultacji z ważnymi interesariuszami niektórych aspektów bezpieczeństwa.

Województwo Pomorskie

W dokumentach strategicznych Województwa Pomorskiego odnaleźć można stwierdzenia dotyczące deklaracji realizowania celów strategicznych. Spośród wielu zaprezentowanych celów niektóre dotyczą aspektów szeroko pojmowanego bezpieczeństwa. Zaliczyć do nich można:

W zakresie grupy celów: Silne podstawy sprawnego funkcjonowania społeczeństwa:

- 1) Liczba zachorowań na choroby nowotworowe i układu krążenia,
- 2) Dynamika wskaźnika przestępczości,

¹⁰ zob. *Założenia aktualizacji strategii rozwoju województwa dolnośląskiego do 2020 roku*, Urząd Marszałkowski Województwa Dolnośląskiego, Wrocław, listopad 2004, s. 4

¹¹ *Raport o polityce regionalnej, op. cit.* s. 106

- 3) Odsetek ludności korzystającej ze świadczeń pomocy społecznej w stosunku do średniej krajowej.

W zakresie grupy celów: Efektywny i bezpieczny system transportowy:

- 1) Czas przejazdu z Warszawy, stolic innych regionów i stolic pomorskich powiatów do Gdańska,
- 2) Liczba wypadków drogowych i ofiar śmiertelnych.

W zakresie grupy celów: Wysoka jakość środowiska przyrodniczego i kulturowego:

- 1) Udział odnawialnych źródeł energii w bilansie energetycznym regionu (na tle średniej dla UE),
- 2) Odsetek redukcji pyłów i gazów / ścieki przemysłowe i komunalne oczyszczane w % ścieków wymagających oczyszczenia,
- 3) Nakłady na kulturę i ochronę dziedzictwa kulturowego na 1 mieszkańca.

System monitoringu i ewaluacji tak sformułowanych celów wydaje się być problemem dość nieskomplikowanym, wymagającym jedynie zorganizowania wystarczającej i adekwatnej do potrzeb statystyki obserwowanych zjawisk. Wnioski wyciągane na podstawie tak określonych parametrów mogą jednak mieć ważne znaczenie dla projektowania i nadzorowania polityki bezpieczeństwa w regionie.

Województwo Zachodniopomorskie
Analiza dokumentów strategicznych Województwa Zachodniopomorskiego pozwoliła na ustalenie następujących obszarów monitoringu, które mogą być zaliczone do aspektów związanych z bezpieczeństwem a mierzonych wpływem realizacji celów strategicznych:

- 1) Wpływ gospodarczy mierzony dodatkową działalnością gospodarczą i zatrudnieniem, biorący pod uwagę potencjał miejsca oraz skutki ewentualnego przenoszenia działalności gospodarczej,
- 2) Wpływ na środowisko,
- 3) Wpływ na równość szans, w szczególności równość płci,
- 4) Wpływ na likwidację ubóstwa,
- 5) Wpływ na rozwój obszarów wiejskich,
- 6) Wspieranie wzrostu gospodarczego,
- 7) Przeciwdziałanie bezrobociu.¹²

Wymienione obszary zaprojektowanego systemu monitoringu, w zakresie niektórych aspektów bezpieczeństwa, mają umożliwić sprawowanie nadzoru nad ważnymi dziedzinami funkcjonowania lokalnej społeczności i przyczynić się do poprawy jakości życia. Takie kwestie jak wpływ strategii na środowisko naturalne, sposoby przeciwdziałania bezrobociu lub działania na rzecz likwidacji ubóstwa stanowią dobitne

¹² zob. *Strategia rozwoju Województwa Zachodniopomorskiego do roku 2015*, Szczecin, październik 2000, s. 103 - 104.

przykłady wysokiej świadomości samorządów województw w zakresie działań na rzecz bezpieczeństwa.

Województwo Dolnośląskie

Przygotowane przez Województwo Dolnośląskie dokumenty strategiczne uwzględniają konieczność realizacji celów związanych z szeroko pojmowanym bezpieczeństwem. W przygotowanym systemie kontroli realizowanej strategii można odnaleźć aspekty związane z bezpieczeństwem sformułowane jako wskaźniki do obserwacji nasilenia danego zjawiska lub trendu. Do aspektów tych, w szczególności związanych z grupą społecznych celów strategicznych można zaliczyć:¹³

1. Długotrwanie bezrobotni w % ogółu.
2. Bezrobotni w wieku do 25 lat w % do ogółu.
3. Wydatki budżetów jednostek samorządu terytorialnego na pomoc publiczną.
4. Liczba miejsc w placówkach pomocy społecznej.
5. Liczba stwierdzonych przestępstw na 10000 trudności.
6. Wskaźnik wykrywalności przestępstw stwierdzonych.,
7. Ofiary śmiertelne wypadków drogowych na 100 tys ludności.
8. Liczba zachorowań na choroby cywilizacyjne.

Wymienione wskaźniki zostały zgrupowane wokół kategorii określonej jako „stałe podnoszenie stanu bezpieczeństwa i zdrowia mieszkańców województwa”.¹⁴

W zakresie współpracy z ważnymi interesariuszami samorząd województwa nie przedstawia obszernych planów działań. Dokumenty przedstawiane do publicznej wiadomości nie zawierają informacji na temat konsultacji przeprowadzanych z ważnymi interesariuszami. Jedyną grupą do której w sposób aktywny kierowane jest zainteresowanie są organizacje pozarządowe. Jak stwierdza się w dokumencie kierowanym do tych organizacji „Aktywna współpraca z organizacjami pozarządowymi i innymi podmiotami prowadzącymi działalność pożytku publicznego stanowi jedną z istotnych form realizacji zadań własnych Samorządu Województwa Dolnośląskiego.”¹⁵

¹³ *Strategia rozwoju Województwa Dolnośląskiego do roku 2020*, Wrocław, Listopad 2005, s. 81.

¹⁴ *ibidem* s. 81

¹⁵ Załącznik nr 1 do Uchwały Nr XLIX/682/2005 Sejmiku Województwa Dolnośląskiego z dnia 16 grudnia 2005 roku w sprawie przyjęcia Programu Współpracy Samorządu Województwa Dolnośląskiego z Organizacjami Pozarządowymi oraz Podmiotami Prowadzącymi Działalność Pożytku Publicznego na Dolnym Śląsku w 2006 roku.

W dokumencie tym określono główne obszary współdziałania z organizacjami pozarządowymi, które powinny współpracować w zakresie:¹⁶

1. Polityki społecznej, w tym prowadzenia działań na rzecz wyrównywania poziomu życia mieszkańców województwa.
2. Kultury i ochrony dziedzictwa kulturowego.
3. Działań na rzecz osób niepełnosprawnych.
4. Promocji zatrudnienia i aktywizacji zawodowej osób pozostających bez pracy i zagrożonych zwolnieniem z pracy.
5. Ochrony i promocji zdrowia.
6. Działalności wspomagającej rozwój sektora pozarządowego.,
7. Edukacji, oświaty i wychowania.
8. Krajoznawstwa oraz wypoczynku dzieci i młodzieży.
9. Ratownictwa i bezpieczeństwa w górach i na wodzie.
10. Upowszechniania kultury fizycznej i sportu.,
11. Ochrony środowiska i ekologii.
12. Promocji rozwoju obszarów wiejskich.
13. Działań na rzecz rozwijania kontaktów i współpracy między narodami,
14. Profilaktyki i rozwiązywania problemów alkoholowych oraz przeciwdziałania patologiom społecznym.
15. Promocji wolontariatu.

Wśród przedstawionych powyżej obszarów współdziałania, większość ustalona jest w nurcie dbałości o bezpieczeństwo ekonomiczne, socjalne i środowiskowe. Współpraca z organizacjami pozarządowymi została w Województwie Dolnośląskim potraktowana jako narzędzie realizacji kontroli strategicznej w oparciu o dialog z ważnymi interesariuszami.

Wnioski

Przedstawione rozważania dotyczące realizacji polityki bezpieczeństwa przez samorządy terytorialne pozwalają na sformułowanie następujących wniosków:

- 1) w zakresie kontroli strategicznej przeważającą formułą jest kontrola strategii zamierzonych realizowana dzięki zaprojektowanym, szczegółowym zestawom wskaźników i mierników pomiaru stopnia osiągnięcia celów strategicznych,
- 2) kontrola strategiczna w zakresie strategii wyłaniających się ograniczona jest do dialogu z wybranymi interesariuszami zaangażowanymi w projektowanie i realizację strategii.

W większości analizowanych dokumentów opisujących strategię rozwoju regionu można odnaleźć zagadnienia związane z szeroko pojmowanymi aspektami bezpieczeństwa. Przyjmują one najczęściej postać

¹⁶ *Ibidem.*

celów lub mierników wyznaczających postępowanie w zakresie sformalizowanej kontroli strategicznej, ale również choć zdecydowanie z mniejszą intensywnością w zakresie kontroli strategii wyłaniających się.

Bibliografia

1. Czermiński A., Czerska M., Nogalski B., Rutka R., *Zarządzanie organizacjami*, TNOiK Dom Organizatora, Toruń 2002.
2. Griffin R. W., *Podstawy zarządzania organizacjami*, PWN, Warszawa 1997.
3. *Raport o polityce regionalnej*, Departament Polityki Regionalnej MGiP., Warszawa 2004.
4. Simons R., *Performance measurement & control systems for implementing strategy*, Prentice Hall, New Jersey 2000.
5. *Strategia rozwoju Województwa Zachodniopomorskiego do roku 2015*, Szczecin, październik 2000.
6. *Strategia rozwoju Województwa Dolnośląskiego do roku 2020*, Wrocław, Listopad 2005.
7. Wright P., Prongle C. D., Kroll M. J., *Strategic management*, Allyn and Bacon, Boston 1994.
8. Załącznik nr 1 do Uchwały Nr XLIX/682/2005 Sejmiku Województwa Dolnośląskiego z dnia 16 grudnia 2005 roku w sprawie przyjęcia Programu Współpracy Samorządu Województwa Dolnośląskiego z Organizacjami Pozarządowymi oraz Podmiotami Prowadzącymi Działalność Pożytku Publicznego na Dolnym Śląsku w 2006 roku.
9. *Założenia aktualizacji strategii rozwoju województwa dolnośląskiego do 2020 roku*, Urząd Marszałkowski Województwa Dolnośląskiego, Wrocław, listopad 2004.
10. *Zarządzanie strategiczne*, Skrypty Akademii Ekonomicznej im. Oskara Langego we Wrocławiu, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej im. Oskara Langego we Wrocławiu, Wrocław 1997.

Summary

Strategic control vs. safety and security in a regional development

The idea of the Europe of Regions constitutes a new challenge for the science of organisation and management in the support for the design, implementation and control of strategies in public organisations - and especially strategies planned and implemented by the local government. Strategies articulated following the needs of local communities, and constituting an obligation to pursue goals adequate to these needs, consist also of numerous elements concerning the broad issue of safety and security. Solutions adopted to control the execution of strategy use measures and indicators describing the level of implementation of most aims, including those in the scope of safety and security.

42. POLITYKA KOMUNIKACYJNA UE W KONTEKŚCIE ROZWOJU ICT

Streszczenie

Działania informacyjne skierowane do obywateli UE stały się w ostatnich latach przedmiotem głębszego zastanowienia europejskich elit. Pretekstem dostarczył traktat, pochnię nazwany konstytucyjnym. Rozważania o kształcie europejskiej polityki komunikacyjnej ruszyły z nowym impetem po referendum we Francji i Holandii, w których społeczeństwa zakwestionowały wolę przywódców. Badania opinii publicznej w „starej UE” pokazują, że ludzie nie rozumieją i nie chcą dalszej integracji. Nie ma wyjścia: trzeba rozpocząć z nimi dialog.

Wejście Bułgarii i Rumunii do UE zamknęło formalnie i symbolicznie „wielkie rozszerzenie” UE z 2004 roku, stawiając przed tą organizacją nowe wyzwania. Jednym z nich jest zdefiniowanie celów istnienia i dalszego rozwoju UE w tym stuleciu. Polska i inne kraje nowej UE powinny odegrać istotną rolę w tym procesie, zwłaszcza że mają do tego większy mandat - społeczne poparcie dla dalszej integracji i ogromne zaufanie do instytucji UE. Pojawia się jednak pytanie, jak budować dialog z obywatelami Europy w społeczeństwie, które zmienia się raptownie na skutek postępu cywilizacji i nowych technologii? Jak kształtować świadomość Europejczyków, coraz bardziej uzależnionych od informatyki i Internetu?

Wprowadzenie

Badania opinii publicznej w państwach UE pokazują, że Europejczycy nie rozumieją jak działa Unia Europejska, nie widzą jej obecności w swoim życiu i nie czują się jej obywatelami. Jednocześnie jednak obdarzają Wspólnotę kapitałem wielkiego zaufania i nadziei na przyszłość.¹ Chcą, by przyczyniała się do zwiększania zrozumienia pomiędzy krajami członkowskimi, budowania ich większej jedności i spójności, stymulowania ich rozwoju, co pośrednio ma prowadzić do wzrostu bogactwa i dobrobytu ludzi, rozumianego jako posiadanie dobrej pracy w połączeniu z rozbudowanym systemem opieki społecznej. Europejczycy chcą sobie silnej Europy, zdolnej do konkurowania z największymi potęgami współczesnego świata, operowania na globalnej scenie i stabilizowania sytuacji międzynarodowej. Ponieważ obecnie Unia Europejska tych nadziei nie spełnia, oczekują od polityków określenia jasnego scenariusza jak do tego doprowadzić.²

¹ *European Citizens and the future of Europe*, badanie jakościowe przeprowadzone w okresie luty-marzec 2006 w 25 krajach członkowskich na zlecenie DG ds. Komunikacji, EUROBAROMETER, raport OPTEM, Maj 2006, s. 10.

² *European Citizens and the future of Europe*, s. 7, 10.

Jednocześnie, po referendach we Francji i Holandii, w których społeczeństwa zakwestionowały wolę przywódców, stało się jasne, że kontynuowanie budowy „projektu europejskiego” bez uczestniczenia w tym procesie i świadomego poparcia ze strony mieszkańców Europy nie będzie możliwe. Zamieszanie wokół nowego traktatu, pochopnie chyba nazwanego „konstytucyjnym”, stało się katalizatorem debaty o przyszłości, po raz pierwszy otwartej na dialog (a nie monolog) z obywatelami.³ Niejako wbrew woli większości polityków i eurokratów, Unia Europejska zaczęła mówić o konieczności zbudowania „europejskiej polityki komunikacyjnej”.⁴ Jej głównym narzędziem są technologie informacyjne i komunikacyjne, umożliwiające nowe podejście do dyskusji rządzących z rządzonymi.

42.1. Społeczeństwo informacyjne

W erze globalizacji, telefonów komórkowych, Internetu i telewizji cyfrowej obywatele Europy stają się powoli społeczeństwem z informatyzowanym i multimedialnym. Odnowiona Strategia Lizbońska nakłada na wszystkie kraje członkowskie UE, w tym także państwa dawnego „bloku wschodniego”, obowiązek unowocześniania swego funkcjonowania. Ściśle z tym związane jest budowanie „społeczeństwa informacyjnego” i „gospodarki opartej na wiedzy”, wykorzystującej nowoczesne technologie (ICT).

Europa nie może się nie informatyzować, ponieważ robi to cały świat.⁵ Celem strategicznym do osiągnięcia do roku 2015 jest zapewnienie dostępu do ICT dla ponad połowy ludności naszego globu. Wśród celów cząstkowych wymienia się połączenie z infrastrukturą teleinformatyczną obszarów wiejskich (wraz z ustanowieniem lokalnych punktów dostępu), wyższych uczelni, szkół wszystkich poziomów, ośrodków naukowych i badawczo-rozwojowych, bibliotek publicznych, ośrodków kulturalnych, muzeów, urzędów pocztowych i archiwów, ośrodków opieki medycznej i szpitali, wszystkich urzędów administracji lokalnej i centralnej. Procesowi temu ma towarzyszyć zapewnienie szerokiego dostępu do mediów elektronicznych, rozwój serwisów informacyjnych i komunikatorów, adaptacja programów szkół podstawowych i średnich, rozbudowa zawartości treściowej (kontent) i stworzenie warunków interoperacyjności językowej w Internecie.

Syntetyczny Wskaźnik Innowacyjności (SII) pomaga porównywać kraje pod względem nowoczesnego podejścia do ich funkcjonowania i rozwoju.⁶

³ *Plan D na rzecz demokracji, dialogu i debaty*, COM(2005) 494 z 13.10.2005.

⁴ *Biała Księga w sprawie Europejskiej Polityki Komunikacyjnej*, opublikowana przez Komisję Europejską w lutym 2006, COM(2006) 35 końcowy.

⁵ Raport Fazy Genewskiej *World Summit on the Information Society*, opublikowany 18 lutego 2004 (WSIS-03/GENEVA/DOC/9 Rev.1 E).

⁶ Inaczej zwany sumarycznym Indeks Innowacyjności (ang. European Innovation Scoreboard). Bierze on pod uwagę różne aspekty sytuacji społeczno-ekonomicznej, m.in. liczbę absolwentów studiów wyższych, wydatki na badania i rozwój, na innowacje oraz ilość zgłoszeń patentowych.

Polska jest dziś na 27 miejscu (piąta od końca) wśród 33 państw Europy, a na 23 wśród członków Unii Europejskiej.⁷ Najważniejsze problemy spowalniające innowacyjność to słaba infrastruktura dostępu do Internetu, niska penetracja komputerów i niski poziom wiedzy informatycznej ludności. Miejsce Polski pod względem z informatyzowania na tle 65 krajów naszego regionu przedstawia tabela 42.1. W światowym rankingu informatyzacji Polska plasuje się na 53 miejscu; (zob. tabela 42.2.).⁸

Tabela 42.1.
Miejsce Polski pod względem z informatyzowania na tle wybranych państw Europy

Kraj	Pozycja w rankingu 2005	Pozycja w rankingu 2004	Pozycja kraju ogólna ocena (na 65 krajów)	„e-readiness” w regionie (na 10 krajów).
Estonia	1	1	26	6.32
Słowenia	2	4	27	6.22
Czechy	3	2	29	6.09
Węgry	4	3	30	6.07
Polska	5	6	32	5.53
Słowacja	6	8	34	5.51
Łotwa	7	5	37	5.11
Litwa	8	7	40	5.04
Bułgaria	9	9	42	4.68
Rumunia	10	10	47	4.19
Rosja	11	12	52	3.98

⁷ *Stan innowacyjności, metody wspierania, programy badawcze*, red. A. Żołnierski, raport Polskiej Agencji Rozwoju Przedsiębiorczości, Warszawa 2006, a także notatka prasowa o tym raporcie (PARP, lipiec 2006).

⁸ Networked Readiness Index 2005: zmiany 2004-2005.

Ukraina	12	11	57	3.51
Kazachstan	13	13	62	2.97
Azerbejdżan	14	14	65	2.72

Źródło: *E-readiness*, ranking 2005 dla Europy Środkowo-Wschodniej, The Economist, 2005.

Tabela 42.2.

Polska w światowym rankingu informatyzacji

Kraj	Wynik 2005	Pozycja 2005	Pozycja 2004	zmiana
United States	2,02	1	5	4
Singapore	1,89	2	1	-1
Denmark	1,80	3	4	1
Iceland	1,78	4	2	-2
Finland	1,72	5	3	-2
Kanada	1,54	6	10	4
Tajwan	1,51	7	15	8
Sweden	1,49	8	6	-2
Switzerland	1,48	9	9	0
United Kingdom	1,44	10	12	2
Hong Kong SAR	1,44	11	7	-4
Netherlands	1,39	12	16	4
Nowary	1,33	13	13	0
Korea, Rep.	1,31	14	24	10
Australia	1,28	15	11	-4
Japa	1,24	16	8	-8
Germany	1,18	17	14	-3
Austria	1,18	18	19	1
Israel	1,16	19	18	-1
Ireland	1,15	20	22	2
New Zealand	1,14	21	21	0
France	1,11	22	20	-2
Estonia	0,96	23	25	2
Malaysia	0,93	24	27	3
Belgium	0,87	25	26	1
Luxembourg	0,80	26	17	-9
Portugal	0,56	27	30	3
United Arab Emirates	0,54	28	23	-5
Chile	0,52	29	35	6

Polityka komunikacyjna UE w kontekście rozwoju ICT

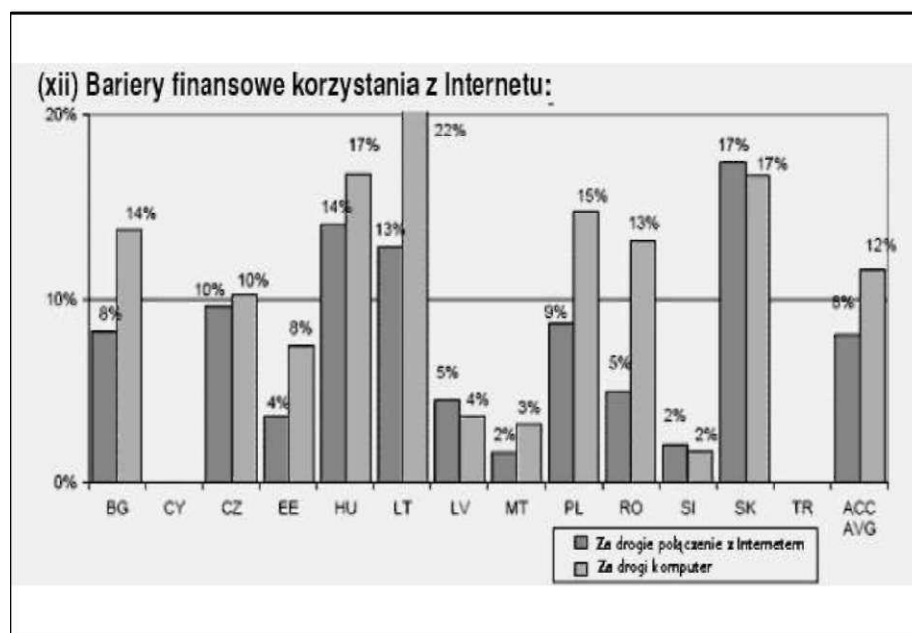
Malta	0,51	30	28	-2 ^{cd.}
Spain	0,47	31	29	-2
Czech Republic	0,36	32	40	8
Cyprus	0,36	33	37	4
Thailand	0,35	34	36	2
Slovenia	0,34	35	32	-3
Tunisia	0,33	36	31	-5
South Africa	0,30	37	34	-3
Hungary	0,27	38	38	0
Qatar	0,25	39	n/a	
India	0,23	40	39	-1
Slovak Republic	0,19	41	48	7
Italy	0,16	42	45	3
Greece	0,08	43	42	-1
Lithuania	0,08	44	43	-1
Mauritius	0,07	45	47	2
Kuwait	0,06	46	n/a	
Jordan	0,03	47	44	-3
Turkey	0,00	48	52	4
Bahrain	0,00	49	33	-16
China	-0,01	50	41	-9
Latvia	-0,03	51	56	5
Brazil	-0,04	52	46	-6
Poland	-0,09	53	72	19
Jamaica	-0,11	54	49	-5
Mexico	-0,14	55	60	5
Botswana	-0,16	56	50	-6
Croatia	-0,23	57	58	1
Romania	-0,23	58	53	-5
El Salvador	-0,24	59	70	11
Kazakhstan	-0,24	60	n/a	
Ghana	-0,25	61	65	4
Colombia	-0,27	62	66	4
Egypt	-0,29	63	57	-6
Bulgaria	-0,31	64	73	9
Uruguay	-0,31	65	64	-1
Panama	-0,33	66	69	3
Pakistan	-0,34	67	63	-4
Indonesia	-0,36	68	51	-17
Costa Rica	-0,37	69	61	-8
Philippines	-0,37	70	67	-3

Argentina	-0,38	71	76	5 ^{c.d.}
Russian Federation	-0,39	72	62	-10
Azerbaijan	-0,40	73	n/a	
Trinidad and Tobago	-0,42	74	59	-15
Vietnam	-0,47	75	68	-7
Ukraine	-0,49	76	82	6
Morocco	-0,51	77	54	-23
Namibia	-0,53	78	55	-23
Uganda	-0,60	79	77	-2
Serbia and Montenegro	-0,63	80	79	-1
Venezuela	-0,65	81	84	3
Macedonia, FYR	-0,67	82	85	3
Sri Lanka	-0,68	83	71	-12
Tanzania	-0,69	84	83	-1
Peru	-0,70	85	90	5
Armenia	-0,72	86	n/a	
Algeria	-0,72	87	80	-7
Gambia, The	-0,72	88	74	-14
Dominican Republic	-0,73	89	78	-11
Nigeria	-0,74	90	86	-4
Kenya	-0,75	91	75	-16
Mongolia	-0,76	92	n/a	
Tajikistan	-0,77	93	n/a	
Moldova	-0,78	94	n/a	
Mali	-0,78	95	92	-3
Georgia	-0,82	96	91	-5
Bosnia and Herzegovina	-0,87	97	89	-8
Guatemala	-0,88	98	88	-10
Cameroon	-0,88	99	n/a	
Honduras	-0,89	100	97	-3
Mozambique	-0,94	101	96	-5
Madagascar	-0,99	102	87	-15
Kyrgyz Republic.	-1,01	103	n/a	
Cambodia	-1,03	104	n/a	
Zimbabwe	-1,04	105	94	-11
Albania	-1,04	106	n/a	
Ecuador	-1,07	107	95	-12
Benin	-1,07	108	n/a	
Bolivia	-1,10	109	99	-10
Bangladesh	-1,11	110	100	-10
Guyana	-1,11	111	n/a	
Nicaragua	-1,14	112	103	-9

Paraguay	-1,23	113	98	-15
Chad	-1,36	114	104	-10
Ethiopia	-1,39	115	102	-13

Źródło: Networked Readiness..., *op. cit.*

Występujący w Polsce niski poziom korzystania z Internetu wynikał do niedawna przede wszystkim z relatywnie wysokich kosztów zakupu komputera. Brak możliwości dostępu do Internetu oraz koszt instalacji sztywnego łącza lub „wydzwaniania się” były wymieniane dopiero jako druga i trzecia przyczyna tego stanu rzeczy. Bariery w korzystaniu z Internetu oraz ilość komputerów na 100 osób przedstawiają wykresy 42.1. - 42.2.⁹

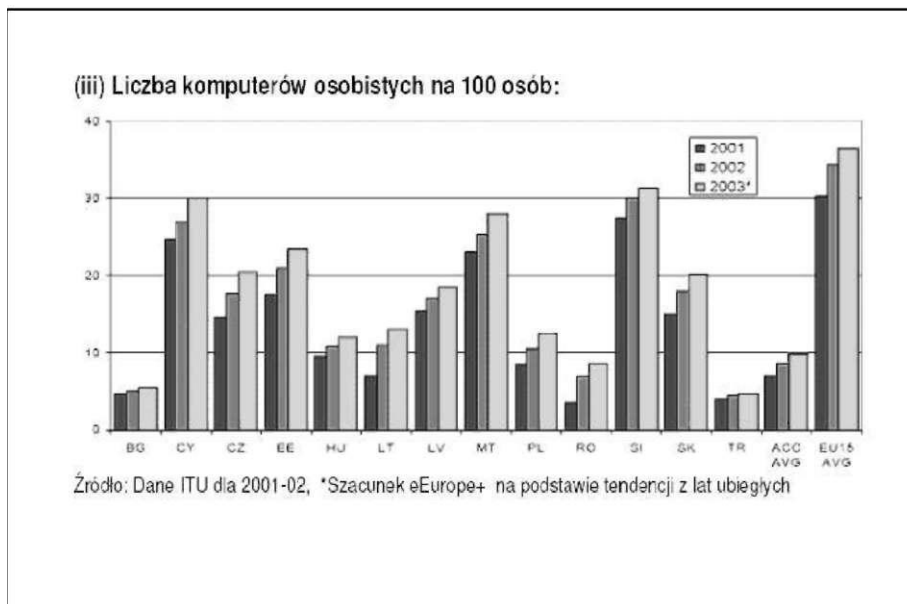

Wykres 42.1. Bariery korzystania z Internetu

Według badań przeprowadzonych w 2006 roku, prawie połowa polskich obywateli wciąż nie ma komputera w domu.¹⁰ Duża część Polaków korzysta z Internetu w pracy:

⁹ *Proponowane kierunki rozwoju społeczeństwa informacyjnego w Polsce do 2020*, Ministerstwo Nauki i Informatyzacji, 2004, s. 11.

¹⁰ *European Consumer Adoption Study*, Forrester Research, 2006

Wykres 422. Ilość komputerów w wybranych państwach, na 100 osób.

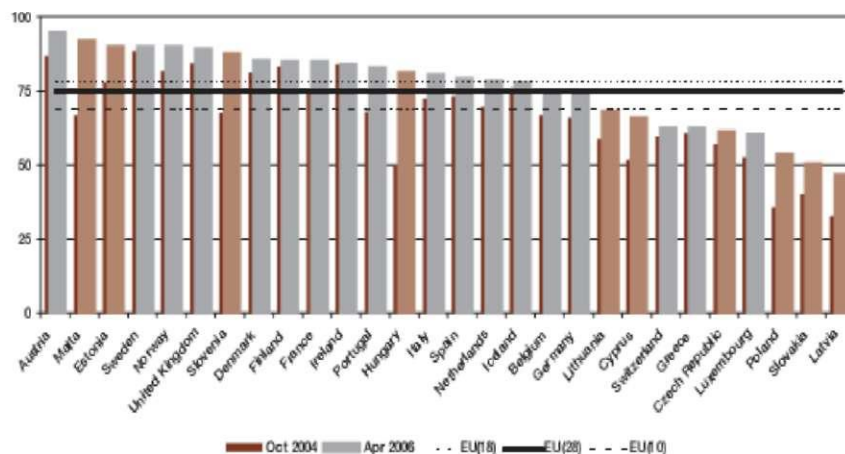
Z potrzebą komputeryzowania obywateli wiąże się ściśle ich możliwość korzystania z rozwijających się e-usług oferowanych przez administrację centralną i samorządową. W Polsce poziom rozwoju e-usług publicznych jest wciąż niski, zwłaszcza w porównaniu z innymi krajami UE (wzrost średnio o 15% na 1 rok).

Wśród krajów „nowej UE” najwyższy wzrost dostępności e-usług odnotowały Estonia i Malta, wyprzedzając wiele krajów starej UE i plasując się na drugim i trzecim miejscu, zaraz za Austrią, podczas gdy Polska jest na trzecim miejscu od końca.¹¹

Jednocześnie ze słabym rozwojem e-usług pogarsza się kondycja Polski pod względem tworzenia wiedzy. Spowodowane jest to między innymi spadkiem wydatków na badania i rozwój w przedsiębiorstwach (0,28% PKB w 1998 roku do 0,16% PKB w 2003).¹² Obniża się także wartość przepływu wiedzy pochodzącej z działalności badawczo-rozwojowej realizowanej w uczelniach wyższych do gospodarki. Polskie firmy nie są zainteresowane zlecaniem prac badawczo-rozwojowych na zewnątrz.

¹¹ Raport Cap Gemini dla Komisji Europejskiej, 2005.

¹² Analiza stanu obecnego i perspektywy rozwoju rynku IT, PARP, Warszawa, 2006.

Wykres 42.3. Dostępność do e-usług

Jednocześnie ze słabym rozwojem e-usług pogarsza się kondycja Polski pod względem tworzenia wiedzy. Spowodowane jest to między innymi spadkiem wydatków na badania i rozwój w przedsiębiorstwach (0,28% PKB w 1998 roku do 0,16% PKB w 2003).¹³ Obniża się także wartość przepływu wiedzy pochodzącej z działalności badawczo-rozwojowej realizowanej w uczelniach wyższych do gospodarki. Polskie firmy nie są zainteresowane zlecaniem prac badawczo-rozwojowych na zewnątrz.

Wreszcie, należy zwrócić uwagę na wciąż słabe umiejętności Polaków w zakresie posługiwania się komputerem.¹⁴ Zaledwie ponad połowa mieszkańców Polski w wieku 16-74 lata umie uruchomić wybrany program przy pomocy myszy. Więcej niż 40% wszystkich osób potrafi kopiować lub przenosić pliki, a 34% - fragmenty dokumentów, natomiast 27% wie jak wysłać e-maile z załączonymi plikami. Co piąty Polak posiada umiejętności potrzebne do dokonywania obliczeń w arkuszu kalkulacyjnym. Jednak stopniowo kompetencje informatyczne społeczeństwa powoli się zwiększają, zarówno w przypadku bardzo podstawowych umiejętności (uruchamianie programów przy użyciu myszki, kopiowanie i przenoszenie plików), jak również wymagających pewnej wiedzy informatycznej lub doświadczenia (dokonywanie obliczeń w arkuszu kalkulacyjnym, tworzenie stron internetowych).

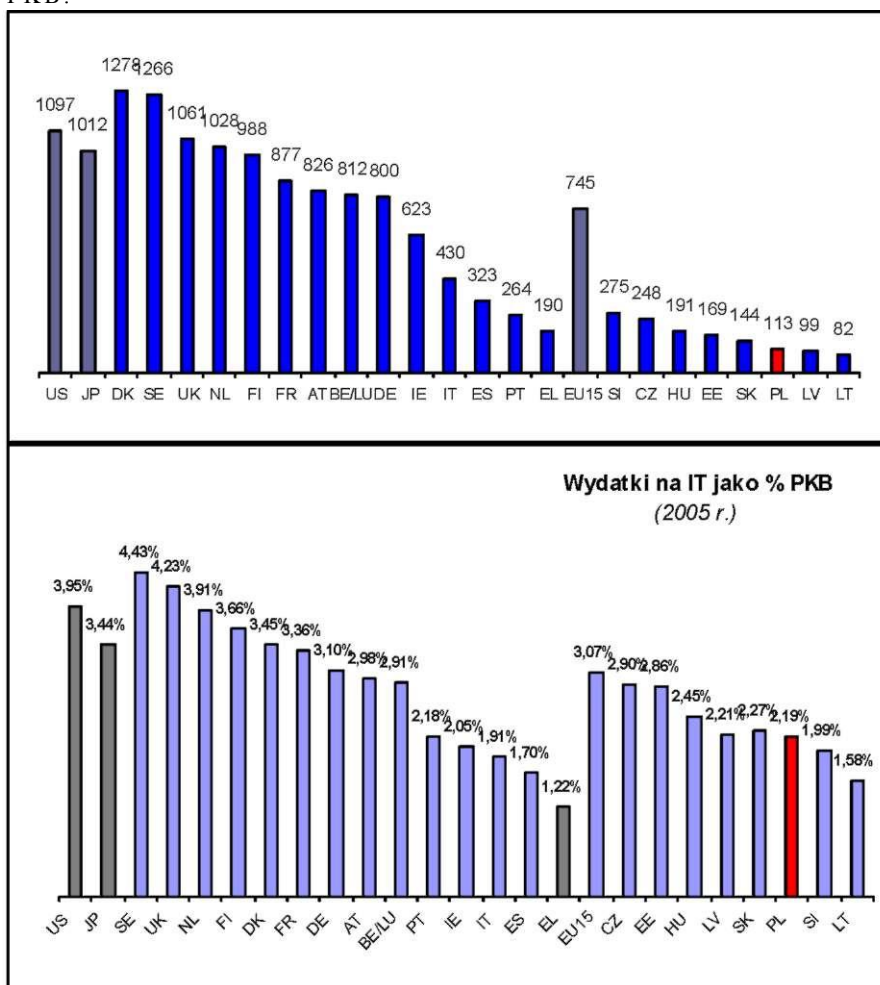
Pomimo niskiej innowacyjności, Polska ma wyższe niż średnia unijna wskaźniki w kilku obszarach.¹⁵ Są to m.in. edukacja młodych ludzi (wyższa od średniej UE o 17%), całkowita wartość wydatków na innowacje w firmach (wyższa o 50%), sprzedaż nowych produktów w firmach (wyższa o 42%),

¹³ *Analiza stanu obecnego i perspektywy rozwoju rynku IT*, PARP, Warszawa, 2006.

¹⁴ *Wykorzystanie technologii informacyjno-komunikacyjnych w 2005 roku*, raport GUS, s. 13.

¹⁵ *Stan innowacyjności...*, PARP, 2006.

wydatki na technologie teleinformacyjne ICT w firmach (wyższe o 14%). Warto jednak zwrócić uwagę, że stan ogólnych wydatków na informatykę (IT) w Polsce jest nadal bardzo niski, jeden z najniższych w UE 25, zarówno w ujęciu ilości euro wydanych na osobę w ciągu roku, jak też jako procent PKB.¹⁶

Wykres 424. Porównanie wydatków na IT.

Na przykładzie Polski widać, że u progu XXI większość krajów „nowej UE” stoi przed podwójnym wyzwaniem. Z jednej strony nadganiają dysproporcje związane z funkcjonowaniem przez prawie 50 lat „za żelazną kurtyną”. Z drugiej muszą się informatyzować, chcąc nie tylko korzystać z udogodnień, jakie przynoszą nowe technologie, lecz przede wszystkim nie zostać w tyle po raz drugi, tym razem z powodu -braku dostępu do globalnej sieci wiedzy, informacji, pracy i wymiany dóbr (*e-exclusion*).

¹⁶ European Information Technology Observatory, 2006.

Siłą państw „EU East” jest przede wszystkim przedsiębiorczość obywateli i duża ilość dobrze wykształconych młodych ludzi. Nie zmienia to faktu, że kraje te są w znacznie trudniejszej sytuacji niż „stara UE”, która - nie musząc nadrabiać wieloletnich zapóźnień - może się skoncentrować na wdrażaniu innowacyjności. Komisja Europejska dostrzega niebezpieczeństwo doprowadzenia do powstania nowych podziałów społecznych na tym tle poruszając m.in. kwestie równości szans, umiejętności w zakresie ICT i różnic w dostępie do Internetu między regionami europejskimi.¹⁷

42.2. Społeczeństwo informacyjne a społeczeństwo obywatelskie

Nie ulega wątpliwości, że powszechna informatyzacja, digitalizacja zasobów, rozwój treści internetowych i multimedialność to cechy charakteryzujące nowe stulecie. Jak widać przytoczonych powyżej danych, Unia Europejska nawet po rozszerzeniu wciąż jest w awangardzie tych procesów. Właściwe wykorzystanie Internetu i technologii informacyjnych wydaje się kluczowe dla stworzenia nowej jakości w jej funkcjonowaniu - ponadgranicznej demokracji dialogowej.

W Białej Księdze Komisja Europejska przyznaje, że *„komunikacja jest niezbędna dla prawidłowego funkcjonowania demokracji. I odwrotnie. Demokracja może się pomyślnie rozwijać jedynie, jeżeli obywatele zdają sobie sprawę z faktycznego stanu rzeczy i w pełni uczestniczą w tym procesie”*¹⁸ Zasadnicze znaczenie dla wszelkiego rodzaju polityki komunikacyjnej ma fakt dostarczenia przez UE efektywnego programu politycznego, z czym obecnie jest pewien kłopot. Jednak to nie wystarczy.¹⁹ Trzeba sprawić, aby obywatele UE nie odnosili wrażenia *„że kanały informacyjne, dzięki którym mogą brać udział w debacie są ograniczone, bądź brak do nich dostępu”*.²⁰ Osią kształtowanej dopiero europejskiej polityki komunikacyjnej powinny być nowe formy dialogu społecznego, dające możliwość interakcji, komunikacji dwustronnej rządzących z rządzonymi. Idealne do tego warunki dają technologie informacyjne i komunikacyjne.²¹

Dziś jądro polityki informacyjnej UE to postulat wszechobecnej „transparencji” administracji, rozumianej przede wszystkim jako umieszczanie plików w Internecie. Na serwerach Komisji Europejskiej funkcjonują już miliony stron i można „ściągnąć” setki tysięcy dokumentów, w tym całość *acquis communautaire*. [Www.europa.eu](http://www.europa.eu) jest dziś największą stroną internetową świata,²² co - i słusznie - może być powodem do dumy. Pojawia się jednak pytanie, czy działanie obliczone li-tylko na maksymalizację informacji jest rzeczywiście komunikowaniem? Czy przynosi

¹⁷ Biała Księga..., s. 10.

¹⁸ Biała Księga..., s. 2.

¹⁹ Biała Księga..., s. 2.

²⁰ Biała Księga..., s. 4.

²¹ Biała Księga..., s. 10.

²² Biała Księga..., s. 9.

wiedzę, czy prowadzi do lepszego rozumienia Unii Europejskiej przez jej mieszkańców?

Rozwój technologii i powszechna informatyzacja są wygodnymi alibi. Łatwo można udowodnić, że Unia Europejska prowadzi działania komunikacyjne i jest otwarta na obywateli, wystarczy przecież wejść w Internet i wszystko się tam znajdzie. Rozbudowane strony stały się więc listkiem figowym przykrywającym niedostatki transparentności instytucji wspólnotowych, których główną słabością jest ciągła niechęć urzędników do uprzystępniania informacji (a więc podawania ich sedna) i budowania rzeczywistego rozumienia ludzi na temat tego, co się dzieje w UE. Badania opinii publicznej przeprowadzone w ostatnich latach przez Eurobarometr wykazały, że, pomimo zalewu informacjami, respondenci wiedzą bardzo mało na temat Wspólnoty. Dodatkowo oceniają, że ich udział w podejmowaniu decyzji jest niewielki.²³ *Istnieje poczucie odsunięcia od „Brukseli”, które częściowo odzwierciedla ogólne rozczarowanie polityką. Jedną z przyczyn takiego stanu rzeczy jest nieprawidłowy rozwój „europejskiej sfery publicznej”, w której toczyć mogłaby się europejska debata.*²⁴

Mechaniczne wykorzystywanie nieskończoności Internetu skutkuje tworzeniem „wysypiska informacyjnego”, gdzie obok rzeczy cennych można znaleźć niewiele wartości strzępki wiedzy. Nadmiar materiału grozi zagubieniem nie wtajemniczonego czytelnika, wytworzeniem poczucia przytłoczenia i beznadziei, prowadząc do zniechęcenia się obywatela do jego własnej Wspólnoty. Zamiast więc sprzyjać dialogowi i budowaniu europejskiej tożsamości, technologie informacyjne i komunikacyjne mogą - źle użyte - przyczynić się do spowolnienia procesów integracyjnych w Europie na rzecz indywidualizmu w cyberprzestrzeni i integrowania się ludzi wokół zupełnie innych idei.

Żeby temu zapobiec konieczne jest rozbudowywanie unijnych treści internetowych w sposób nie tylko uporządkowany (na wzór biblioteki, leksykonu, czy gazety), lecz także wyjaśniający informacje (na wzór kursu), wreszcie budujący ich akceptację poprzez odwołania do emocji i spowodowanie interakcji. Warto oprzeć działania komunikacyjne na trzech filarach: informacji, edukacji i popularyzacji. W każdym z nich konieczny jest współudział obywateli. Co więcej, musi on być weryfikowalny. Korzystanie z informacji w mediach sprawdzamy m.in. poziomem czytelnictwa (słuchalności / oglądalności), wiedzę np. wynikami z egzaminów, a przekonania społeczne m.in. rezultatami wyborów. Oparcie monitoringu działań wyłącznie na badaniach opinii publicznej jest istotną słabością obecnej polityki komunikacyjnej.²⁵

Trzeba pamiętać, że jeszcze długo w Europie będziemy mieli do czynienia z sytuacją niepełnej piśmienniczości informatycznej oraz zbyt

²³ *Biała Księga.*, s. 2.

²⁴ *Biała Księga.*, s. 5.

²⁵ *Biała Księga.*, s. 11.

małej penetracji komputerów i Internetu. Nie można więc pomijać alternatywnego kanału komunikacyjnego, jakim jest debata bezpośrednia, „w realu”. Ona również powinna być stymulowana przez działania informacyjne, edukacyjne i popularyzacyjne. Bardzo ważnym partnerem w jej prowadzeniu są media. Pomimo dostrzeżenia tego wątku przez Komisję Europejską, deklaracji i zapowiedzi, tej formy dialogu społecznego między rządzącymi a rządzonymi w Europie nadal nie ma. *Mimo prawa wyboru członków Parlamentu Europejskiego obywatele uważają często, że mają niewiele możliwości wypowiedzenia się w kwestiach europejskich, a nie istnieje wyraźne forum, na którym mogliby dyskutować wspólnie te tematy. Ogónoeuropejska kultura polityczna - wraz z paneuropejskimi ugrupowaniami i fundacjami politycznymi - ciągle znajduje się jeszcze na etapie rozwoju*”.²⁶

Oczekiwania społeczeństwa wobec europejskiej polityki komunikacyjnej można streścić w dwóch postulatach: więcej dobrze podanej wiedzy o UE oraz stworzenie możliwości uczestniczenia w tworzeniu projektu europejskiego.²⁷ Obywatele oczekują przede wszystkim skutecznego informowania o działalności UE w mediach, tłumaczenia im spraw unijnych przez znanych (krajowych) polityków, większej widoczności w mediach posłów do parlamentu europejskiego oraz bezpośredniego komunikowania o istotnych sprawach przez polityków „unijnych”, pracujących na poziomie wspólnotowym. Liczą także na organizowanie debat i forów dyskusyjnych (także internetowych) tak, aby każdy się mógł wypowiedzieć i aby głos ten był słyszany „na górze”. Wreszcie, wyrażają wolę większego bezpośredniego decydowania, np. w referendach na temat najistotniejszych dla Wspólnoty kwestii.

Podsumowanie

Wejście Bułgarii i Rumunii do Unii Europejskiej 1 stycznia 2007 roku zamknęło formalnie okres „wielkiego rozszerzenia”, które ponownie połączyło losy zachodniej i wschodniej Europy. W praktyce, proces ten będzie trwał jeszcze długo, stawiając przed Wspólnotą nowe wyzwania. Najważniejsze to zdefiniowanie strategicznego celu oraz priorytetów dalszego rozwoju UE. Równolegle, konieczne jest opracowanie zasad europejskiej polityki komunikacyjnej nie tylko po to, aby integracja znajdowała zrozumienie i poparcie obywateli, lecz przede wszystkim, aby zapewnić im współuczestnictwo w tym procesie.

W ciągu ostatniego dwudziestolecia Unia Europejska przejęła szereg zadań, które w różny sposób wpływają na życie obywateli. Jednak komunikacja między Europą a jej obywatelami nie dotrzymywała kroku tej ewolucji. Nie ma wątpliwości co do istnienia luki komunikacyjnej pomiędzy

²⁶ *Biała Księga*, s. 5.

²⁷ *European Citizens and the future of Europe*, s. 13.

Unia Europejską, a jej obywatelami.²⁸ *Rewolucja informacyjna zwiększyła zasadniczo dostęp do informacji i otworzyła wrota do świata mediów „interaktywnych”. Bezprecedensowo wysoka liczba osób może obecnie łatwo się ze sobą kontaktować i uczestniczyć we wszelkiego rodzaju sieciach. Lecz ciągle jeszcze pozostało dużo pracy, ukierunkowanej na pełne wykorzystanie potencjału technologii informatycznych dla zamknięcia luki informacyjnej.*²⁹

Rozwój nowoczesnych technologii stwarza szansę nowego podejścia do dialogu rządzących z rządzonymi. Wymaga jednak wykreowania nowych form i środków przekazu. Machinalne, nastawione na informatyzację budowanie „społeczeństwa informacyjnego” bez równoległego budowania „społeczeństwa obywatelskiego” może przyczynić się do pogłębienia dystansu między Unią Europejską a jej obywatelami, wzmacniając tendencje dezintegracyjne.

Bibliografia

1. *E-government in the EU*, raport Cap Gemini dla Komisji Europejskiej, 2005.
2. *E-readiness*, ranking 2005 dla Europy Środkowo - Wschodniej, The Economist, 2005
3. *European Citizens and the future of Europe*, badanie jakościowe *European Consumer Adoption Study*, Forrester Research, 2006.
4. *European Information Technology Observatory*, 2006.
5. EUROBAROMETER, raport OPTEM, Maj 2006.
6. *Networked Readiness Index 2005*, The Economist, 2005
7. *Plan D na rzecz demokracji, dialogu i debaty*, COM(2005) 494 z 13.10.2005.
8. *Proponowane kierunki rozwoju społeczeństwa informacyjnego w Polsce do 2020*, Ministerstwo Nauki i Informatyzacji, 2004.
9. *World Summit on the Information Society*, raport fazy genewskiej, opublikowany 18 lutego 2004 (WSIS-03/GENEVA/DOC/9 Rev.1 E).
10. *Wykorzystanie technologii informacyjno-komunikacyjnych w 2005 roku*, raport GUS.

Summary

EU communication policy in the context of ICT development

Communication and information activities directed at the EU citizens for the last few years have been in the centre of attention of European elites. The pretext to this interest was given by the Treaty, prematurely called "Constitutional Treaty". Reflections upon the shape of European communications policy began anew after the referenda in France and Holland, in which citizens questioned the will of their leaders and rejected the Treaty. Opinion polls in the "old" EU countries demonstrate that people do not

²⁸ *Biała Księga.*, s. 2.

²⁹ *Biała Księga.*, s. 9.

understand and do not want further integration. So, there is no choice: it is necessary to start a dialogue with them.

The entering of Bulgaria and Romania to the EU terminated, in a formal and symbolic way, the Big Enlargement of 2004, posing new challenges in front of this organization. One of them is the definition of the EU's existential objects and its further development in this century. Poland and the other new EU members should play a decisive role in this process, especially because they possess a bigger mandate for that: social support for further integration, together with profound trust in the EU institutions. However, there are a couple of questions that need to be answered: how to build a dialogue with the EU citizens in a society that is rapidly changing as a result of civilization progress and new technologies? How to shape awareness of European citizens who are more and more addicted to IT technologies and the Internet?

Janusz Mika

43. BEZPIECZEŃSTWO ENERGETYCZNE REPUBLIKI CZESKIEJ JAKO STRATEGICZNY PROBLEM BEZPIECZEŃSTWA PAŃSTWA

Streszczenie

Artykuł zwięźle opisuje problematykę bezpieczeństwa energetycznego Republiki Czeskiej jako strategicznego problemu bezpieczeństwa państwa.

Wstęp

Szybkie zmiany na światowych rynkach surowców energetycznych uwidaczniają nam, jak poważnym problemem dla współczesnego świata jest bezpieczeństwo energetyczne. Oczywistą kwestią jest to, iż każde państwo przykłada ogromną wagę do tego strategicznego problemu. Zabezpieczenie bezpieczeństwa energetycznego powinno być jednym z podstawowych, strategicznych zadań każdego państwa. Powyższa zasada jest dotrzymana i akceptowana również przez Republikę Czeską. Bezpieczeństwo energetyczne Republiki Czeskiej¹ jest jednym z podstawowych strategicznych interesów państwa przyczyniających się do zapewnienia jego ogólnego bezpieczeństwa.

Jednym z kluczowych dokumentów czeskiej polityki bezpieczeństwa jest Państwowa Koncepcja Energetyczna,² która została zatwierdzona przez Rząd Republiki Czeskiej w marcu 2004 roku. Powyższy dokument jest wyrazem odpowiedzialności państwa za stwarzanie dogodnych, optymalnych warunków do długotrwałego dostarczania energii oraz jej efektywnego wykorzystywania zgodnie z dotrzymaniem wymagań ekologicznych. Państwowa Koncepcja Energetyczna konkretyzuje priorytety państwa oraz stanowi cele w horyzoncie przyszłych trzydziestu lat. Wizja koncepcji określa podstawowe priorytety stwarzając fundamenty perspektywnego długotrwałego rozwoju gospodarki energetycznej Republiki Czeskiej. Podstawowymi filarami czeskiej Państwowej Koncepcji Energetycznej są następujące wyznaczniki:

- maksymalne bezpieczeństwo;
- maksymalna niezależność;
- maksymalne zachowanie długotrwałego rozwoju.

Należy podkreślić, iż wśród priorytetów Państwowej Koncepcji Energetycznej, problematyka bezpieczeństwa zajmuje pierwsze miejsce. W tym kontekście przez bezpieczeństwo należy rozumieć dotrzymanie bezpieczeństwa źródeł energii, włącznie z energią jądrową, niezawodność w dostawach energii oraz racjonalną decentralizację systemów energetycznych. Państwowa Koncepcja Energetyczna Republiki Czeskiej

¹ *Energetická bezpečnost ČR*, <http://www.euractiv.cz/se/93/Energeticka-bezpecnost>

² *Státní energetická koncepce ČR*, schválená vládou ČR v březnu 2004

wyznaczyła cztery podstawowe strategiczne cele, w zakresie bezpieczeństwa energetycznego:

1. Maksymalizacja energetycznej efektywności.
2. Zapewnienie efektywnego zużycia pierwotnych źródeł energii.
3. Zapewnienie maksymalnej ochrony środowiska naturalnego.
4. Zakończenie przeprowadzenia procesu transformacji oraz liberalizacji gospodarki energetycznej.

W ramach maksymalizacji energetycznej efektywności chodzi przede wszystkim o następujące przedsięwzięcia:

- maksymalizację podnoszenia wartości energii;
- maksymalizację efektywności w uzyskiwaniu i przetwarzaniu źródeł energii;
- maksymalizację oszczędności ciepła;
- maksymalizację efektywności urządzeń elektrycznych;
- maksymalizację efektywności systemów rozprowadzających energię.

Zapewnienie efektywnego zużycia pierwotnych źródeł energii oznacza:

- wsparcie produkcji energii elektrycznej oraz ciepłej z odnawialnych źródeł energii;
- optymalizację wykorzystania własnych-krajowych źródeł energii;
- optymalizację wykorzystania energii atomowej.

Istotną kwestią jest również zapewnienie maksymalnej ochrony środowiska naturalnego, co jest to możliwe dzięki zdecydowanym działaniom w zakresie:

- minimalizacji szkodliwych emisji niszczących środowisko naturalne;
- minimalizacji „obciążenia ekologicznego” przyszłych generacji;
- minimalizacji „obciążenia ekologicznego” z przeszłości.

Zakończenie procesu transformacji oraz liberalizacji gospodarki energetycznej jest możliwe dzięki:

- minimalizacji cen wszystkich rodzajów energii;
- optymalizacji procesu stwarzania zasobów-rezerw źródeł energii;
- zakończeniu całego szeregu przedsięwzięć wiążących się z procesem transformacji.

Na podstawie istniejącej sytuacji oraz przeprowadzonych analiz możliwego rozwoju gospodarki energetycznej Republiki Czeskiej oraz oceny pełnienia celów polityki energetycznej w minionych latach, jak również doświadczeń zagranicznych powstały scenariusze prawdopodobnego rozwoju sytuacji energetycznej do roku 2030. Scenariusze są dostosowane do obowiązujących standardów Unii Europejskiej oraz zobowiązań Republiki Czeskiej wpływających z międzynarodowych umów.

Powyższe scenariusze oraz koncepcja energetyczna będą systematycznie uzupełniane i dostosowane do aktualnej sytuacji i wymagań. Cele oraz priorytety państwowej koncepcji energetycznej wychodzą z założeń i sytuacji energetycznej, ekologicznej, ekonomicznej oraz socjalnej. Spełnienie wymienionych zadań, zgodnie z literą prawa, podlega ocenie Ministerstwa Przemysłu i Handlu Republiki Czeskiej. W danym wypadku prawo stanowi obowiązek uzupełnienia scenariuszy oraz koncepcji minimalnie raz na pięć lat. Rezultaty kontroli i ocena będą przekazywane Rządowi Republiki Czeskiej. W razie konieczności rząd będzie otrzymywał propozycje dotyczące zmian Państwowej Koncepcji Energetycznej.

Optymalny scenariusz Państwowej Koncepcji Energetycznej Republiki Czeskiej Ministerstwa Przemysłu i Handlu³ zatwierdzony przez Rząd Republiki Czeskiej nosi nazwę „Zielonego scenariusza”. Scenariusz jest oparty o następujące założenia:

- administracja państwa a priori nie wyklucza żadnego z źródeł energii;
- scenariusz proponuje poszczególnym subiektem sektora energetycznego najszerszą z możliwych propozycji dotyczącą źródeł energii;
- scenariusz zakłada, w ramach istniejących możliwości, minimalizację importu energii oraz wiążący się z powyższą kwestią spadek bezrobocia w kraju;
- w porównaniu z innymi scenariuszami wychodzi najdalej w przyszłość, przekraczając horyzont 2030 roku. Powyższy fakt jest odzwierciedleniem sytuacji, w ramach której dotychczasowe zasoby węgla brunatnego są w stanie zagwarantować dostawy tego surowca dla nowej generacji elektrowni, które stopniowo po 2010 roku zastąpią dotychczasowe elektrownie;
- scenariusz, w odróżnieniu od innych, jest bardziej dostosowany do możliwych zmian światowych cen energii z uwzględnieniem możliwych następstw;
- scenariusz najbardziej respektuje i odpowiada historycznym tradycjom kraju.

Z realizacją celów państwowej koncepcji energetycznej związana jest konieczność śledzenia oraz właściwa ocena ilości oraz struktury zużycia źródeł energii. Najprawdopodobniej w okresie lat 2010-2030 dojdzie do stagnacji zużycia pierwotnych źródeł energii. Stagnacja zużycia jest związana z spadkiem PKB.⁵ Z powyższego względu niezbędne okażą się przedsięwzięcia w ramach oszczędności oraz wykorzystania wtórnych-odnawialnych źródeł energii.⁶ Pozwoli to na częściową rekompensację strat. Istotną kwestią w powyższym względzie jest autentyczna dyskusja, wymiana

³ Ministerstvo průmyslu a obchodu ČR, <http://www.mpo.cz/>

⁴ Zelený scénář Státní energetické koncepce MPO ČR

⁵ PKB-HDP, Hrubý domácí produkt, <http://www.euroekonom.cz/grafy-html/hdp.html>

⁶ <http://www.czrea.org/> Agentura pro podporu obnovitelných zdrojů energie

poglądów i doświadczeń fachowców w kraju i za granicą, której wynikiem powinno być stworzenie oraz efektywne wykorzystanie nowoczesnych technologii. Na podstawie szacowanych danych dotyczących produkcji źródeł energii oraz ich zużycia można wysnuć prognozy, które w perspektywie 2030 roku zakładają następujące zmiany:

1. Pomimo znaczącego wyraźnego spadku wydobycia i zużycia jedynych krajowych zasobów surowców energetycznych, którymi są węgiel kamienny oraz węgiel brunatny, zostaną one nadal podstawowym źródłem energetycznym państwa.
2. Wydobycie gazu ziemnego będzie nadal stagnować. Przetwarzanie gazu na energię elektryczną będzie uzależnione od jego ceny.
3. Praktycznie paliwa ciekłe nie będą miały istotnego znaczenia w ramach wytwarzania energii elektrycznej. Znaczenie powyższego surowca wzrośnie w transporcie oraz przemyśle chemicznym.
4. Prognozy wskazują na kontynuację trendu rozwoju wykorzystania energii atomowej. W republice czeskiej przewiduje się po 2020 roku budowę dwu nowych bloków elektrowni atomowych.
5. Szczególne znaczenie przypisuje się wtórnych-odnawialnych źródeł energii w związku z produkcją energii elektrycznej i ciepła. Pomimo faktu, iż ich znaczenie wraz z oszczędnościami będzie nieustannie wzrastać, nie będą one w stanie w pełni zastąpić tzw. „dużej energetyki”. Pod koniec 2005 roku rząd republiki czeskiej został poinformowany o pełnieniu zobowiązań oraz wytycznych państwowej koncepcji energetycznej. Na podstawie wnikliwej analizy fachowców stwierdzono, iż podstawowe cele i priorytety, wspomniane wyżej, są właściwie określone i nie istnieje potrzeba ich weryfikacji. Rok później, w związku z problemami dostaw energii elektrycznej w europie, zaistniała konieczność opracowania koncepcji uwzględniającej zaistniałą sytuację. Intensywna praca przedstawicieli państw członkowskich unii europejskiej została uwieńczona 8 marca wydaniem „zielonej księgi europejskiej strategii energii”. Powyższy dokument stał się przedmiotem publicznej dyskusji. W związku z tym, warto zauważyć jest to, że republika czeska, w trakcie ustalania narodowej koncepcji energetycznej, jednoznacznie wychodziła z założeń i uwarunkowań perspektyw europejskiej polityki energetycznej. Jak już wspomniałem, priorytetowymi źródłami energii państwa czeskiego są krajowe źródła energii. To one zasadniczo gwarantują bezpieczeństwo dostaw energii oraz determinują ceny.

Przytoczone argumenty pozwalają na wstępną ocenę bezpieczeństwa energetycznego Republiki Czeskiej:

1. Na dzień dzisiejszy korzystnie należy ocenić bilans dostaw energii. Republika Czeska importuje 40 % energii w odróżnieniu od 70 %, które importuje większość państw członkowskich Unii Europejskiej.

2. Republika Czeska praktycznie nie produkuje energii elektrycznej z ropy naftowej oraz gazu ziemnego. (Tylko znikoma część energii elektrycznej w Republice Czeskiej jest produkowana z gazu ziemnego).
3. Podstawą do produkcji energii elektrycznej są krajowe zasoby węgla, energia atomowa oraz jako uzupełniająca forma, wtórne-odtworzalne źródła energii. Wynika to przede wszystkim z uwarunkowań geograficznych państwa.
4. Źródła te powinny stanowić podstawę bezpieczeństwa energetycznego XXII wieku.
5. Wiek XXI można określić mianem wieku-okresu przejściowego, charakteryzującego się niebezpiecznym wygaszaniem żywotności starych paliw (przede wszystkim ropy naftowej i gazu ziemnego), zmniejszaniem ilości zasobów oraz nieustannego wzrostu cen surowców.

Jak już wspomniałem wcześniej Państwowa Koncepcja Energetyczna Republiki Czeskiej zakłada, iż do 2030 roku stabilność energetyczna państwa będzie się opierała przede wszystkim na krajowych zasobach węgla oraz energii atomowej i wiążących się z powyższą prognozą cenami. Republika Czeska nigdy nie będzie i nie może być w pełni energetycznie niezależnym państwem. Właśnie z powyższego powodu plany z zakresu bezpieczeństwa energetycznego państwa powinny zmierzać w kierunku ograniczenia importu energii. W tym zakresie wartym podkreślenia faktem jest zwrócenie szczególnej uwagi na wysokie niebezpieczeństwo importu energii z niestabilnych obszarów i regionów. Uważam, iż dotychczasowe w miarę bezpieczne dostawy energii, nie licząc drobnych wyjątków, potwierdzają w praktyce słuszność powyższych założeń.

Zakończenie

Bezpieczeństwo energetyczne jest strategicznym, priorytetowym problemem każdego państwa. Prognozy dotyczące problematyki energii, energetyki, bezpieczeństwa energetycznego w Republice Czeskiej prezentowane w Państwowej Koncepcji Energetycznej Republiki Czeskiej potwierdzają powyższe stwierdzenie. Produkcja energii elektrycznej w Czechach, oparta o krajowe zasoby węgla oraz energię atomową, przy minimalnym imporcie ropy naftowej oraz gazu ziemnego, powinna zmierzać w kierunku zachowania maksymalnie możliwej niezależności energetycznej państwa. Potwierdzeniem słuszności tej tezy są wydarzenia z lutego 2007 roku i realna sytuacja na rynku energetycznym.

Rozpatrując problematykę bezpieczeństwa energetycznego Republiki Czeskiej ze strategicznego punktu widzenia należy ją rozpatrywać w perspektywie minimum kilkudziesięciu lat. Z tego punktu widzenia, można wysnuć tezę, iż współczesny wiek jest okresem przejściowym, stopniowego zastępowania klasycznych źródeł energii. Bardzo ważnym zadaniem, wręcz strategicznym, skierowanym w przyszłość jest szukanie oraz rozwój nowych źródeł oraz technologii produkcji energii oraz konieczność jej maksymalnej oszczędności.

Bibliografia

1. Hlaváč I., *Energetická politika EU jako bezpečnostní problém, material* ČEZ, Praha, 2006.
2. Státní energetická koncepce ČR, schválená vládou ČR v březnu 2004.
3. Zelený scénář Státní energetické koncepce MPO ČR.

(Strony internetowe)

1. <http://www.euractiv.cz/se/93/Energeticka-bezpecnost>
2. <http://www.ceacr.cz/> Česká energetická agentura
3. <http://www.czrea.org/> Agentura pro podporu obnovitelných zdrojů energie
4. <http://www.mpo.cz/> Ministerstvo průmyslu a obchodu
5. <http://www.eurobb.cz/CZ/archiv-akci/atd1-energeticka-bezpecnost.html>
6. <http://www.abf.cz/kie-czaee/uvpr-cz.asp>
7. <http://www.euroekonom.cz/grafy-html/hdp.html>

Summary

Energetic security of Czech Republic as one of the strategic problems of the state

The article describes the problems of energetic security of the Czech Republic as one of the strategic pillars of the Czech state.

RECENZJE

**Dr hab. Stanisław Piocha Prof. WSAiB,
Wyższa Szkoła Administracji i Biznesu
im. Eugeniusza Kwiatkowskiego w Gdyni**

W recenzowanej książce omawiana jest aktualna problematyka z zakresu organizacji i zarządzania współczesną organizacją gospodarczą. Uważam przy tym, że recenzowana książka stanowi solidne wsparcie narzędziowe, służące zrozumieniu i ugruntowaniu wiedzy czytelników na temat problemów teoretycznych i praktycznych bezpieczeństwa w gospodarce. Książka poświęcona została bardzo ważnej w europejskiej gospodarce oraz teorii, a zarazem złożonej oraz wielowątkowej problematyce podejmowania decyzji w warunkach ryzyka i niepewności.

Merytoryczna warstwa książki zawiera syntetyczny i znakomicie opracowany przekaz podstawowych informacji z zakresu podjętej w niej problematyki. Warto podkreślić, że autorzy, używając języka - teorii i praktyki - ilustrując występujące powiązania pomiędzy poruszonymi zagadnieniami a rzeczywistym procesem zachodzącym w zarządzaniu, czyni ów przekaz bardzo zrozumiałym. Taki układ treści i sposób przekazu, można uznać za oryginalny pod względem ujęcia tej tematyki. Moim zdaniem słusznie się stało, iż opracowanie o tym charakterze powstało. Należy się za to autorom, a przede wszystkim redaktorom, uznanie.

Konstrukcja książki jest przejrzysta i celowa. W jej opracowaniu dominuje autorska wizja myśli i sposobów przekazu treści przez jej autorów. Struktura treści merytorycznej, przedstawiane zagadnienia oraz ich kolejność (choć ta ostatnia wynika głównie z zastosowanego podejścia *od ogółu do szczegółu*), zbudowana jest poprawnie.

Całość opracowania ujęto w czterech częściach i suplementie, które w poszczególnych punktach charakteryzują różnorodną i nowoczesną tematykę, zgromadzoną w oparciu o doświadczenia praktyczne autorów oraz różne publikacje i źródła, wykazane w spisie literatury.

Uważam, że przedstawiona w poszczególnych częściach treść, jest wyrazem poglądów własnych (przyznaję, że ugruntowanych poznawczo i empirycznie) autorów na omawiane problemy i zjawiska. Zasługą Redaktorów jest wyśmienite pogrupowanie poglądów autorów. Stąd logika recenzowanej książki zasługuje na podkreślenie, poszczególne bowiem części są zwarte tematycznie. Widać w nim wyraźnie zarysowaną i przemyślaną myśl przewodnią Redaktorów pracy.

Reasumując stwierdzam, iż recenzowana książka stanowi opracowanie dojrzałe, kompleksowe, pod wieloma względami nowatorskie o istotnych walorach poznawczych i dydaktycznych. Z całym przekonaniem opowiadam się za jej publikowaniem.

Assoc. Prof. Stanisław Piocha
Business and Administration School in Gdynia

The reviewed publication covers current problems of organisation and management in contemporary organisations. I find the reviewed book to be a solid methodical support tool, deepening readers' understanding and knowledge of the theoretical and practical problems of security in economy. The book was dedicated especially to the complex issue of decision-making in the environment of risk and uncertainty - very important for the European economy and theory.

The essence of the book comprises an excellently presented and synthetic coverage of basic knowledge of the chosen field. It is worth mentioning, that the authors, using the language of theory and practice to illustrate the relationships between described issues and real-life processes, make the content clear and understandable. Such construction and way of communicating the content can be found as original, when applied to this field. In my opinion, it is most welcome, that such a valuable publication should be put together, and I commend both authors and editors for this effort.

The composition of the book is clear and purposeful. Dominant is the authors' vision of communicating the content. The structure, the choice of issues and their ordering (though the last seems to arise mainly from the "general to specific" approach), are properly built.

The whole publication is divided into four parts and a supplement - which present the diverse and up-to-date issues, gathered from the practical experience of the authors and a variety of published sources (listed in the source list).

I find that the content presented in the parts of the book expresses authors' own views and opinions (and I appreciate their cognitive and practical foundations). The Editors should be commended for the excellent grouping of the papers. Hence the logic of the book as individual parts of it are concise and coherent. A clear and well thought-over concept of the Editors is clearly distinguishable.

Summarising, I can conclude, that this book is a mature and complex study, innovative in many aspects, with substantial cognitive and didactic value. I give my full recommendation to its publishing.

Gdynia 02 maja 2007 roku

(-) Stanisław Piocha

Assoc. Prof. Roman Jasek, Ph.D.
Vice President, *European Association for Security*
Tomas Bata University in Zlin, Czech Republic
doc. Mgr Roman Jasek, Ph.D.
Viceprezident *European Association for Security*
Univerzita Tomáše Bati ve Zline, Česká republika.

Recenzované práce, pokud mají být zveřejněny v mezinárodních sbornících a publikacích musí splňovat určitá, vyšší kritéria a to nejen po odborné a obsahové stránce, ale i po stránce formální.

Je zřejmé, že je složité komunikovat s autory z řady zemí, v nichž ne každý má za sebou požadované, dostatečné vykonané technické základy. Je potěšitelné, že se v současné době tento rozdíl stírá a zveřejněné práce různých autorů mohou srozumitelným způsobem popisovat a předkládat postřehy ke konferenčním tématům z prostředí jím vlastním - tedy ze země, kde jsou jejich autory „doma“. Rada příspěvků tak různými slovy popisuje vzájemně blízkou problematiku, která tak vytváří gnoseologickou mozaiku posouvající úroveň vnímání poznání v kontextu témat konference na další úroveň.

V budoucnu bych doporučoval a rád uvítal více prací z oblasti aplikovaného výzkumu a práce přímo propojené s praxí. Tím by bylo vhodné, aby se zde objevily práce prezentující vystupy mezinárodní spolupráce dle témat konference a to opět jak z oblasti pedagogického procesu, tak z oblasti vědeckovýzkumné práce spolupracujících národních i mezinárodních pracovníků.

Reviewed submissions (i.e. articles, papers, monographs, etc.) - if they are to be made public in international conference proceedings and other publications, must fulfil certain predetermined, higher level criteria - not only from their professional and content aspects, but the formal aspect, as well.

It is clear that it is complicated to communicate with authors from a range of countries, not all of whom have the requisite modern and efficient technical (ICT) support. It is, however, comforting that currently, these differences are being reduced and thus, the published works of a whole range of authors can be described in a comprehensible manner and they are able to submit observations regarding conference topics from their own environments - that is to say, from countries where the authors are themselves "at home". Thus, a whole range of contributions, describing mutually associated problems and issues in their own ways and words, serve to create a "gnoseologic" (logical knowledge base) mosaic that serves to shift the level of perception within the context of the topics covered at a conference to new, and higher levels.

In the future, I would recommend - and warmly welcome, more works from the field of applied research and works directly drawn from, and associated with, everyday working practice (i.e. praxis). It would also

be appropriate and desirable that work presenting the outcomes and outputs of international cooperative initiatives relating to conference topics appear on a more regular and frequent basis - and that these be related not only to the pedagogical process, but also to scientific research fields involving cooperation between national and international workplaces.

Zlin 02 maja 2007 roku

(-) Roman Jasek

INTRODUCTION

Safety in today's world takes on a new meaning. Globalisation has subjected all local and regional endeavours to the pressure of processes encompassing international activities, in all the economic, political, military, as well as social and cultural dimensions. With the quickly developing mass communication and with access to information, new threats have arisen, which mean, that individual people can now identify with many threats of global nature. Fast pace of changes in politics and economy also cause dynamic changes in the safety of the whole world, of regions and individual people. It is this high dynamics, which calls for intensified research on safety in its various aspects. To achieve the set objective of advancement of knowledge in this interdisciplinary field of theory and practice, it is required to exchange views and experiences among practitioners and researchers working on safety in various fields of human activity.

We perceive safety and security with respect to their subject as either national or state security. In the objectional sense we analyse safety from political, economic, military, social and cultural perspective. Taking into account the geographical aspect we discuss safety in a global, regional and local scale. In practice we also encounter analyses of collective or personal safety. The editors of this publication have taken into account these and other aspects of safety, inviting authors from different countries to publish results of their research.

The aim of the editors of this monograph is to present the latest research results and publicise the views of researchers and practitioners, concerning political, economic and business aspects of safety and security. This issue follows a publication issued two years ago and entitled: "Safety, administration and business in the context of the EU participation", edited by prof. Bogdan Nogalski and dr Janusz Tomaszewski.

The valuable advantage of the book is the multitude of views and angles, from which the authors have approached the subject. An international group of researchers and practitioners means, that the scope and problems of research are super-regional in character, and allows us to study a multitude of opinions. The reader can be acquainted with the macroscopic (macroeconomic, systemic) perspective, as well as with the microscopic one (psychological, educational, business and political). Research results have been divided into four chapters.

In the first chapter we concentrate on presenting the most generalised research, concerning both the essence of safety and security, the relations between safety and economics, systems' safety and the ethical dimension of safety. Papers concerning the relationship between the level of managerial knowledge and security, and results of research on the views of individual people, bear high cognitive value. In this context an important issue is the new approach to crisis management and its results.

The second chapter comprises research concerning the relationship between safety and administration. Authors have presented results of studies of international solutions, analyses of national security, systems of the state, managing citizens' safety, including security of employment.

In the third chapter, the authors concentrated on considering various aspects of safety and security in business, starting from legal issues, through elements of planning, personnel management, information management, to risk management. The chapter also includes considerations of relations between the enterprise, the consumer and the market.

A separate chapter is dedicated to the issue of safety in transport - and for a just reason. The transport industry is one of the fastest developing fields of human activity, generating multiple threats to the environment, as well as directly to humans. Efficient transportation is a condition for safety of people, of goods, and of the state. The chapter attempts to identify threats to the development of the European shipyard industry, and to analyse the problem of national energy security with respect to gas imports.

The supplement comprises papers concerning safety in the context of local government and development of self-government, new challenges for security in the society of the information age, and the problem of energy safety.

The papers clearly indicate, that there follows a gradual falsification of the paradigm, according to which safety and security is the dominion of the structures of the defence subsystem of the state. They also confirm the complexity of safety issues in the theory and practice of functioning of both the public and private sectors.

Presenting the following publication to our readers we remain with the hope, that it will inspire new and further research on different aspects of safety and security.

Marek Grzybowski, Janusz Tomaszewski

SPIS AUTORÓW

1. *Paweł Antonowicz*, dr, Uniwersytet Gdański.
2. *Tomasz Białas*, dr, Wyższa Szkoła Administracji i Biznesu im. E. Kwiatkowskiego w Gdyni.
3. *Tomasz Bojar - Fijałkowski*, mgr
4. *Małgorzata Bonikowska*, dr, Uniwersytet Warszawski.
5. *Jän Buzalka*, prof. Ph. Dr, Akademie Policajneho zboru v Bratislave, Słowacja.
6. *Mirosław Czapiewski*, dr, Wyższa Szkoła Administracji i Biznesu im. E. Kwiatkowskiego w Gdyni.
7. *Jerzy Czermiński*, dr, Wyższa Szkoła Administracji i Biznesu im. E. Kwiatkowskiego w Gdyni.
8. *Detelin Lyubomirov Vasilev*, Assoc. prof., PhD, Todor Kableshkov Higher School of Transport (VTU), Bułgaria.
9. *Daniela Dimitrova Todorova*, MSc, Todor Kableshkov Higher School of Transport (VTU), Bułgaria.
10. *Zdzisław Dhugosz*, mgr, SKANSKA-NDI.
11. *Anna Dzhaleva-Chonkova*, Ph.D, Todor Kableshkov Higher School of Transport (VTU), Bułgaria.
12. *Margarita Georgieva Stanoeva*, MSc, Todor Kableshkov Higher School of Transport (VTU), Bułgaria.
13. *Krzysztof Ficoń*, prof. dr hab., Akademia Marynarki Wojennej im. Bohaterów Westerplatte w Gdyni.
14. *Tomasz Gutowski*, dr, Wyższa Szkoła Administracji i Biznesu im. E. Kwiatkowskiego w Gdyni.
15. *Marek Grzybowski*, dr hab. prof. WSAiB, Wyższa Szkoła Administracji i Biznesu im. E. Kwiatkowskiego w Gdyni.
16. *Ladislav Hofreiter*, doc. Ing., Akademia ozbrojenych sil gen. M.R. Stefanika, Słowacja.

17. *Roman Jasek*, Assoc. prof., Ph.D, Tomas Bata University in Zlin, Czechy.
18. *Mustafa Karasahin*, prof., PhD, Suleyman Demirel University, Turcja.
19. *Khalmuradov Batyr Danatarovych*, Assoc. prof. Ph.D, National Aviation University, Ukraina.
20. *Wiktoria Klisz*, mgr, Pracownia Psychologiczna w Gdańsku.
21. *Maria Klonowska-Matynia*, dr, Politechnika Koszalińska.
22. *Leszek Fryderyk Korzeniowski*, dr inż., EUROPEAN ASSOCIATION for SECURITY.
23. *Krzysztof Kubiak*, dr hab., Dolnośląska Szkoła Wyższej Edukacji.
24. *Krzysztof Leśniak Moczuk*, dr, Uniwersytet Rzeszowski.
25. *Marek Lisiecki*, dr hab. prof. WSZiP, Wyższa Szkoła Zarządzania i Prawa w Warszawie.
26. *Eugeniusz Moczuk*, dr, Uniwersytet Rzeszowski.
27. *Pavel Nečas*, PhD, NATO, Włochy.
28. *Janusz Mika*, dr, Uniwersytet Obrony w Brnie, Czechy.
29. *Nencho Nenov*, Assoc. prof., Ph.D, Todor Kableshev Higher School of Transport (VTU), Bułgaria.
30. *Bogdan Nogalski*, prof. dr hab., Uniwersytet Gdański.
31. *Frantisek Olejnik*, PhD, Assoc. prof., University v Košiciach, Słowacja.
32. *Aneta Oniszczyk-Jastrzębek*, dr, Uniwersytet Gdański.
33. *Waldemar Pilarski*, mgr inż., Akademia Morska w Gdyni.
34. *Stanisław Piocha*, dr hab. prof. WSAiB, Wyższa Szkoła Administracji i Biznesu im. E. Kwiatkowskiego w Gdyni.
35. *Gabriela Roszyk - Kowalska*, mgr, Akademia Ekonomiczna w Poznaniu.
36. *Agnieszka Salek - Imińska*, dr, Politechnika Koszalińska.
37. *Maria Slavova-Nocheva*, Assoc. prof., PhD, University of Transport Applied Sciences (VTU), Bułgaria.
38. *Lena Staś*, dr, Akademia Ekonomiczna w Poznaniu.
39. *Piotr Sienkiewicz*, prof. dr hab., inż., Akademia Obrony Narodowej.
40. *Halina Świeboda*, mgr, Akademia Obrony Narodowej.

41. *Cezary Tatarczuk*, dr
42. *Janusz Tomaszewski*, dr, Wyższa Szkoła Administracji i Biznesu im. E. Kwiatkowskiego w Gdyni.
43. *Paweł Tytus*, mgr, Instytut Morski w Gdańsku.
44. *Samuel Uhrin* Doc. PhD, Akademia Policajneho zboru, Słowacja.
45. *Piotr Walentynowicz*, dr, Wyższa Szkoła Administracji i Biznesu im. E. Kwiatkowskiego w Gdyni.
46. *Jarosław Waśniewski*, dr, Wyższa Szkoła Administracji i Biznesu im. E. Kwiatkowskiego w Gdyni.
47. *Jacek Winiarski* dr, Uniwersytet Gdański.
48. *Vasyl Zaplatynskyy Myronovych*, Assoc. prof., Ph.D, National Aviation University, Ukraina.
49. *Desislava Vladimirova Yosifova*, MSc, Todor Kableshkov Higher School of Transport (VTU), Bułgaria.

CONTENTS

Introduction	7
Part 1. SECURITY - THEORY AND PRACTICE	9
1. Jan Buzalka - Fulfillment of an integrated scientific research task. "Theory and methodology of crisis management in public administration as an applied discipline and transfer of its knowledge into practice of public administration subjects".....	11
2. Cezary Tatarczuk - Security - overriding need of every day.....	23
3. Piotr Sienkiewicz -Theory and engineering of systems security.....	31
4. Stanisław Piocha - Security issues and challenges of macroeconomics.....	41
5. Frantisek Olejnik, Pavel Necas - Black Sea Dimension: more secure area for the future Europe?.....	63
6. Agnieszka Salek Imińska - Environmental management system in accordance with the ISO 14001 series and environmental security.....	71
7. Tomasz Gutowski, Aneta Oniszczyk-Jastrzębek - Ethics in the activities of the contemporary enterprise.....	81
8. Lena Staś - Ethical aspects in education process of future managers in knowledge-based society.....	91
9. Khalmuradov Batyr Danatarovych, Zaplatynskyy Vasyl Myronovych - Psychology of behaviour in extreme situations.....	99
10. Gabriela Roszyk - Kowalska - Core capabilities of managers.....	105
11. Leszek Fryderyk Korzeniowski - Problems of employees' abuse of position and function in the environment of economic risk.....	113
12. Eugeniusz Moczuk - Security in a local community in the opinions of junior and senior secondary school students in Przeworsk District.....	121
Part 2. ADMINISTRATION AND SECURITY	131
13. Ladislav Hofreiter - Approaches to evaluation of the state security.....	133
14. Samuel Uhrin - Crisis management of the state in non-war emergency (in the Slovak Republic).....	141
15. Halina Świeboda, Piotr Sienkiewicz - The national critical Information infrastructure safety.....	149
16. Tomasz Bojar-Fijałkowski - Ecological safety - legal, political and economic aspects.....	159
17. Desislava Yosifova, Anna Dzhaleva-Chonkova - Role and functions of Deposit Insurance System as a component of financial safety net in Bulgaria.....	169

18. Marek Lisiecki - Strategic control in managing citizens' safety.....	179
19. Krystyna Leśniak - Unemployment threat and employment security. Decade of unemployment in local community perception in the years 1996-2006.....	191
20. Janusz Tomaszewski - The Lisbon Strategy and the economic security of Poland: success or failure?.....	203
21. Maria Slavova-Nocheva - Competitiveness of labour force in Bulgaria: a prerequisite for security of business under the condition of Eurointegration.....	213
22. Detelin Vasilev - Development of Education-Quality Assurance Systems in the higher schools in Bulgaria.....	221
23. Zaplatynskyy Vasyl Myronovych - Directions of development of education on safety in Ukraine.....	227
Part 3. BUSINESS AND SECURITY.....	235
24. Zdzisław Długosz - Legal protection of information safety in business activity.....	237
25. Krzysztof Ficoń - The influence of the market risk on the financial performance of an economic activity.....	245
26. Roman Jasek - Technology in emergency planning and management and business continuity.....	257
27. Jerzy Czermiński - Improvement of Information Security Management System.....	265
28. Bogdan Nogalski, Piotr Walentynowicz - Lean management as a concept increasing the economic and financial security of enterprise.....	279
29. Desislava Yosifova - Accounting - information system as a tool for the management and supervision of a bank in bankruptcy and financial security for the creditors of bankruptcy.....	287
30. Mirosław Czapiewski, Wiktor Klisz, Jarosław Waśniewski - Job stabilization as a contribution to efficiency of the safety and protection system in company.....	295
31. Jacek Winiarski - Implementation of point evaluation of risk in the management of enterprise security.....	307
32. Paweł Antonowicz - Z-score methods of evaluation in company's perspective functioning in the market.....	317
33. Waldemar Pilarski - The role of insurance in risk management in enterprises without legal rights of a corporation.....	327
34. Maria Klonowska - Matynia - The product package as a guarantee of security for purchasers of dairy products.....	333
Part 4. TRANSPORTATION AND SECURITY.....	341
35. Paweł Tytus - Threats for the European shipyard industry development.....	343

36. Krzysztof Kubiak - Import of Liquid Natural Gas - security issues.....	351
37. Marek Grzybowski - Overload security in Gdynia and Gdańsk Ports.....	359
38. Mustafa Karasahin - Which safety level is enough for railway companies?.....	365
39. Daniela Todorova - Bulgarian Railways' Investment Policy.....	371
40. Margarita Georgieva, Anna Dzhaleva-Chonkova, Nencho Nenov - Lifelong Learning: Factor for Increasing Safety and Security in Rail - Based Transport Systems.....	377
SUPPLEMENT	385
41. Tomasz Białas - Strategic control vs. safety and security in a regional development strategy.....	387
42. Malgorzata Bonikowska - EU communication policy in the context of ICT development.....	397
43. Janusz Mika - Energetic security of Czech Republic as one of the strategic problems of the state.....	413
Critical reviews	419
Introduction in English	423
Author index	425
Contents in English	429